KAMNIŠKI ZBORNIK

VII

OSNOVNA ŠOLA DOMŽALE
šolska knjižnica
ODPISANO
15. 07. 2009

V JUNIJU 1961

LEPO RAVNAJ
S KNJIGO!

Želja, da bi Kamniški zbornik izpolnil obljubo prejšnjih let in bi ob letošnjem velikem praznovanju 20-letnice naše vstaje bil posvečen dogajanju štirih let upora in revolucije, je uredniški odbor, ki sta ga za ta namen posebej imenovala občinska odbora ZB Kamnik in Domžale, sklenil obravnavati čas in dogodke na Kamniškem v letih 1941 do 1945 najprej v drugi smeri. Prvotno začrtan program pa bo izpolnila posebna zgodovinsko dokumentirana publikacija, ki je v glavnem že pripravljena. V letošnjem Zborniku smo torej zbrali čimveč neposrednih spominov udeležencev vstaje in čimveč takega gradiva, ki doslej še ni bilo znano niti v celoti niti v podrobnostih.

Glede na vabilo k sodelovanju v Uvodu lanskega Kamniškega zbornika in na mnoga osebna vabila, ki so ostala brez odziva, se zavedamo, da bi Zbornik mogel objaviti še veliko zanimivih in tehtnih prispevkov, ki so — žal — izostali.

Naše posebno priznanje in zahvala pa naj veljata vsem tistim tovarišicam in tovarišem borcem, aktivistom, vojaškim in političnim delavcem nekdanjega kamniškega partijskega okrožja, ki so razumeli našo željo in se s pravim partizanskim pogumom lotili pisanja svojih spominov ali pa so nam pomagali z nasveti in mnogoštevilnimi dragocenimi podatki.

UREDNIŠKI ODBOR

V BOJ ZA SVOBODO

(IZBRANI SPOMINI UDELEŽENCEV NOB V KAMNIŠKEM OKROŽJU)

Ivan Vidali

I. RAZPAD JUGOSLAVIJE IN PRIHOD NEMCEV

1. ZAČETEK VOJNE PROTI JUGOSLAVIJI

6. aprila 1941 so nemški in italijanski fašisti napadli Jugoslavijo, v nekaj dneh porazili jugoslovansko kraljevsko vojsko in zasedli Slovenijo. Gorenjsko so okupirali Nemci.

Črni graben v vojnem tednu

Po 27. marcu 1941 je pri nas v Črnem grabnu zavladala velika negotovost. Že vse od tedaj, ko je Hitler zasedel Češko, so morali vojni obvezniki pogosto odhajati na orožne vaje. Po 27. marcu pa so vpoklicali več kot polovico za orožje sposobnih moških. Zato so bili ljudje silno nezadovoljni.

Prišel je 6. april. Ta dan je bila ravno cvetna nedelja in ljudje so po stari navadi nosili v cerkev blagoslavljat oljčne vejice in žegne. Prav tedaj, ko so bili v cerkvi, pa so priletela prva letala nad Ljubljano in takoj so se oglasili protiletalski topovi. Oboje, brnenje letal in grmenje topov, se je slišalo na Zlato polje. V cerkvi je završalo. Ljudje so se usuli na prosto. Ženske, ki so imele može v vojski, so začele kričati in jokati, za njimi so jeli jokati še otroci. Nastala je prava zmešnjava. Vse je bežalo domov, otroci pa so metali proč žegnane butare, češ čemu jim pa bodo, saj bo zdaj vojna.

Še isti dan so z občine prinesli nove pozive. Ljudje so se trli okoli tedaj še redkih radijskih aparatov in z zadržanim dihom čakali novic. Tisti, ki so morali v vojsko, pa so od žalosti popivali.

Naslednje dni se je razburjenje na zunaj nekoliko poleglo in ljudje so se nekako vdali v usodo. Vendar je bilo že čutiti propagando pete kolone. Po vaseh so se začele širiti govorice, da je brez pomena boriti se proti Nemcem, ker so ti preveč močni, saj so zavzeli že toliko držav; da nam bo pod Nemci dobro, posebno delavcem in kmetom, in podobno. Ker ljudje z oblastjo stare

Jugoslavije niso bili zadovoljni in ker so posebno starejši imeli v dobrem spominu rajnko Avstrijo, so tej propagandi precej nasedali. Te vrste propaganda je bila dokaj močna tudi v vojski, posebno med oficirji, in precej pod njenim vplivom ter zaradi neugodnega razvoja dogodkov so začeli vojaki že sredi tedna posamič prihajati domov. Nekateri so prinašali orožje s sabo, drugi pa so ga pometali stran že na poti proti domu. Kljub temu so ga prinesli domov kar precej. Kot rečeno, je bila tudi tu peta kolona že zelo aktivna in prikrito je ostalo lahko samo tisto orožje, ki so ga prinesli domov naskrivaj. Kajti žandarji v Lukovici, med katerimi je bil tudi orožnik Peče, po rodu kočevski Nemec in navdušen hitlerjanec, so, najbrž zato, da bi se prikupili novim oblastnikom, takoj začeli z veliko vnemo zbirati orožje in se prav natančno zanimati za vsakogar posebej, če je prinesel domov orožje in ali ga je oddal.

Toda še pred končnim razsulom kraljevske jugoslovanske vojske se je začutil med ljudmi tudi močan vpliv Komunistične partije. Komunisti so skušali v ljudeh okrepiti narodno zavest in zagovarjali so potrebo po enotnosti vsega delovnega ljudstva. Pojasnjevali so, da se bo prava vojna šele začela in da je treba naskrivaj zbirati orožje. Kljub propagandi, ki so jo nazadnjaške stranke in posebno klerikalci v stari Jugoslaviji vodili proti Sovjetski zvezi, je iz dneva v dan raslo zanimanje zanjo in ljudje so od nje začeli pričakovati pomoči. Tiste dni so se, glede na to, da je oblast prepovedala trgovcem prosto prodajati nekatera živila, velikokrat slišale besede: »Príšel bo Stalin in odprl magacin!«

V Lukovico in po Črnem grabnu so se pripeljali prvi Nemci 12. aprila 1941. Ta dan so se v Lukovici ustavili samo toliko, da so se sestali s svojimi agenti in pokazali, da so oni tu gospodarji. Petokolonaškega žandarja Pečeta so postavili za komisarja občine in z zloglasnim Kunejem, ki je za njim postal občinski komisar ter kasneje dal požgati Koreno in Zlato polje, sta dobila prvo besedo. Njima se je pridružilo še nekaj koristolovcev in vohunov. Nekaj, posebno starejših mož, ki še niso pozabili stare Avstrije in ki so morda znali tudi kako besedo nemško, pa je nasedlo okupatorjevi propagandi in Nemcev niso preveč neprijazno gledali.

Vendar je bilo veliko več rodoljubov, ki so že takoj od začetka, posebno pa še ob novicah o neusmiljenem preganjanju Slovencev po Štajerskem, videli v Nemcih ne samo zavojevalce Slovencev in iztrebljevalce vsega našega, marveč tudi naciste in sovražnike delovnega ljudstva. Delovanje teh ljudi je imelo tak vpliv, da je kaj kmalu tudi večina tistih, ki so pričakovali od Nemcev boljših časov, sprevidela svojo zmoto. *Mirko Podbevšek-Lado*

2. PRIHOD NEMCEV

Meja nemškega rajha na Črnučah

Ko so 6. aprila 1941 sovražniki napadli Jugoslavijo, so ob sedmih zjutraj priletela nad Ljubljano nemška izvidniška letala, ki so jih naše protiletalske enote močno obstreljevale in protiletalski izstrelki so na Ježi ranili nekega dečka.

Vojnemu napadu je sledila pospešena mobilizacija v jugoslovansko vojsko in na Črnučah se je javilo vanjo tudi nekaj prostovoljcev. Takoj po izbruhu vojne, pa tudi že prej, so se pomikale skozi Črnuče vojaške enote, ki so odhajale menda na severno mejo. Cesta je bila noč in dan polna vojakov, topov, konj in goveda.

Že čez dan, dva so se nekateri oddelki začeli vračati in se umikati proti Dolenjski. 10. aprila 1941 so oblasti izdale ukaz, naj se oba mostova, cestni in železniški, razstrelita. Ob osmih zjutraj je bilo že vse pripravljeno za rušenje. V strahu smo ves dan čakali detonacij. Popoldne pa je prišla od nekod novica, da bosta mostova ostala.

11. aprila 1941 popoldne so prišli v Ljubljano prvi Italijani. Iz Dravelj se je ta dan valil gost dim, ki je daleč naokoli zatemnjeval obzorje. Gorelo je namreč vojaško skladišče bencina in nafte. V Soteski pri Šentjakobu pa je dva dni in dve noči neprestano pokalo, ker je gorelo skladišče granat, ki so ga zažgali naši vojaki, da ne bi padlo v roke sovražniku. Isti dan so nemška letala vrgla 9 bomb na radijski oddajnik v Domžalah. Poslopje sta dva zadetka docela razdejala, podrl pa se je tudi eden od obeh stebrov antene.

12. aprila 1941 so prišli na Črnuče Italijani in zasedli še vse kraje do Domžal. Po njihovi zasedbi smo dobivali z občine na Ježici plakate, ki so pozivali, naj se ljudstvo pokori odredbam in ukazom nove oblasti, naj odda orožje in razstrelivo in podobno.

Italijani so ostali pri nas do 27. aprila 1941. Tega dne so se morali umakniti pred Nemci. V Grobljah, kjer so imeli nastanjen večji oddelek, jim Nemci niso pustili niti toliko časa, da bi pojedli pripravljeno kosilo. Lačne so nagnali preko savskega mostu.

Nato smo bili dva dni brez gospodarja. 29. aprila 1941 pa so prišli od ljubljanske strani nemški orožniki, ki jih je na savskem mostu sprejelo nekaj Črnučanov. Žandarji so se nastanili v pravkar dograjeni Juvanovi vili na Podborštu in tu ostali vse do konca okupacije.

S prihodom Nemcev na Črnuče se je nehal slovenski pouk na šoli. Za župana so Nemci postavili domačina inž. Ivana Hrovatina. Črnuče in druge kraje, ki so prej sodili k srezu Ljubljana-okolica, so priključili kamniškemu

MATIČNA KNJIŽNICA
KAMNIK

uradnemu okraju. Eden prvih njihovih ukazov je bil, da si mora vsaka hiša priskrbeti hitlerjansko zastavo, ki mora do nadaljnjega viseti z nje.

Ne dolgo po prihodu nemških orožnikov je prišla na Črnuče tudi tajna policija, gestapo. Nastanila se je ob savskem mostu v baraki, ob kateri so postavili velik drog in nanj potegnili veliko nemško zastavo s kljukastim križem. Isto so storili tudi Italijani na svoji strani. Gestapovci so bili zelo mogočni in so si dovoljevali vse. Zelo so tudi otežkočali promet preko mostu. Vsak, kdor je hotel čez mejo, je moral imeti propustnico, ki jih je izdajala občina. Prenašanje katerega koli blaga preko meje je bilo strogo prepovedano. Kljub temu pa so ljudje na debelo tihotapili blago iz Ljubljane. Po navadi so oblekli po več srajc, obuli nove čevlje, stare pa zavili v papir in jih nesli čez mejo in podobno. Mlekaricam, ki so nekaj časa še smele voziti mleko v Ljubljano, so le-to s palicami preiskovali, da ne bi v njem česa tihotapile. Sumljive ljudi pa so v baraki temeljito preiskali. *Solska kronika Črnuče*

3. PRVE ARETACIJE IN SELITVE

Kmalu zatem so Nemci začeli z aretacijami in selitvami. Ker so bili prepričani, da bi bilo njihovim potujčevalnim namenom največja napota izobraženstvo, so najprej zaprli učitelje, duhovnike in večino tistih, ki so v stari Jugoslaviji vidno delovali v političnih strankah in društvih. V kamniškem okrožju so prve večje aretacije izvršili v drugi polovici maja, ljudi pa so začeli preseljevati v začetku julija 1941.

Zaporniki v Šentvidu nad Ljubljano

18. maja 1941 sem se kakor po navadi vrnil iz tovarne nekako ob pol dveh popoldne. Pravkar sem kosil, ko me je žena opozorila, da gre proti nam nemški orožnik v spremstvu hčere bivšega mengeškega žandarja. Nekaj trenutkov zatem se je res v stanovanju pojavil orožnik in zahteval, da grem z njim na žandarmerijo. Ko me je pripeljal, so bili tam že zbrani Ignac Gorenc, Stane Gregorc, Andrej Lužar, Pavel Merše in drugi. Spraševali smo drug drugega, zakaj so nas aretirali.

Do večera se ni nihče zmenil za nas. Pred vrati nas je stražil bivši mengeški orožniški komandir F. Šetina, za katerega smo lahko že tedaj ugotovili, da bo zvesto služil okupatorju, kajti nikomur ni dovolil niti tega, da bi šel na stranišče, celo v njegovem spremstvu ne. Prav tako pa tudi ni dopustil, da bi kdo od naših svojcev prišel k oknu, saj jih je, razumljivo, skrbelo, kaj bo z nami.

Zvečer, nekako med sedmo in osmo uro, pa se je pripeljal iz Kamnika avto. Iz njega sta stopila dva gestapovca, ki sta kmalu nato v spremstvu mengeških

nemških žandarjev prišla v sobo, kjer smo bili zaprti. Od vseh so zahtevali osebne podatke in nas na kratko zaslišali. Po zaslišanju so Ignaca Gorenca spustili domov, nas pa naložili na avto in odpeljali v Kamnik. Tretji dan so nas zgodaj zjutraj spet naložili na avtobus in nas odpeljali v Šentvid nad Ljubljano v bivše škofijske zavode. Ko smo se pripeljali tja, so nas razdelili po oddelkih, tako imenovanih Belegschaftih. Tedaj smo šele videli, kako na široko je okupator izvedel aretacije, saj smo bili tu iz vseh krajev Gorenjske. V nekaj dneh so pripeljali v Šentvid tudi zapornike, ki so jih do tedaj imeli zaprte v Begunjah. Ti so nam povedali, da so Nemci z njimi ravnali zelo slabo. Mene so skupno s 60 tovariši dodelili v peti oddelek. Zelo dobro se še spominjam treh delavcev iz jeseniške železarne, ki so pred vojno sodelovali v delavskem gibanju. Ko smo se seznanili in si povedali, od kod smo doma, so nam potožili, da jih je najbrž na Jesenicah nekdo izdal in da jih ne čaka nič dobrega. Res so jih nato čez nekaj dni ločili od nas in jih odpeljali nazaj v Begunje.

Dnevi so tekli drug za drugim precej enolično. Nekega dne pa so nas začeli zasliševati. Na zasliševanjih so se do podrobnosti zanimali za vse mogoče osebne stvari, hoteli pa so izvedeti tudi podatke o naših svojcih. Po teh zaslišanjih so nas tudi slikali.

Ker nam stikov s svojci niso dovolili, smo se na najrazličnejše načine ponujali za dela, ki jih je bilo treba opraviti v Šentvidu, kjer smo lahko srečali kakšnega znanca in tako javili svojim domačim, kako je z nami. Javljali smo se tudi za delo na ekonomiji, in sicer najraje na polju, kamor so se svojci lahko priplazili do nas med žitom, ali se nam približali kako drugače.

V začetku junija je nekdo od nas praznoval rojstni dan. Tedaj se mu je posrečilo, da je dobil v zapor dve steklenici žganja. Po večerji smo se zbrali v sobi in postali ob tistih kapljicah slivovke vsaj malo boljše volje. Kmalu nato je najprej tiho, nato pa vedno glasneje zadonela prva slovenska pesem, ki smo jo zapeli, odkar smo bili zaprti. Tej pesmi je seveda sledila druga in tretja. Sredi najboljšega razpoloženja pa je nenadoma zadonel klic: »Achtung!« in v sobi se je pojavil gestapovec Schmidt, ki nam je ostal posebno dobro v spominu. Sklical je zbor in nas vse skupaj v spremstvu policije odgnal na športno igrišče. Zunaj je deževalo, mi pa smo morali več kot dvajset minut tekati, padati in spet vstajati po blatu in prestajati kazen za to, ker smo peli slovensko. Pri tem je nekaterim tovarišem postalo slabo.

Naslednji dan je isti gestapovec znova sklical zbor in zahteval, naj se javi kdo, ki pozna note in zna igrati na harmoniko, da se bomo naučili kako nemško pesem, ker je prejšnji večer opazil, da zna peta Belegschaft lepo prepevati. Ker se nihče ni javil in ker nas je po precejšnji količini psovk, ki nam jih je nasul, odpustil, smo menili, da je s tem zadeva končana in da nam ne bo treba

peti švabskih pesmi. Toda še isto popoldne je gestapovec pripeljal v našo sobo neko žensko, ki je igrala na harmoniko in nas začela učiti Eriko. Ker ni in ni šlo, si je gestapovec izmislil učinkovitejšo vajo in nas spet nagnal na igrišče, kjer smo morali v koraku vaditi to pesem. Ko smo bili že vsi premočeni in utrujeni, je pesem naposled le zadonela, tako kot je hotel. Takrat nam je tudi obljubil, da bo ta način uporabljal vse dotlej, dokler ne bomo brezhibno zapeli.

Za binkošti, ko je bilo pri vhodu in okrog ograje zbrano izredno veliko naših svojcev, ki bi radi govorili z nami, se je nenadoma v naši sobi spet pojavil isti gestapovec. Sklical nas je v zbor, nas odgnal po poti okrog stavbe in zahteval, da moramo peti Eriko. Ker spet ni šlo, je obljubil, da bomo lahko govorili s svojci, če bomo pesem enkrat dobro zapeli. Zdaj je bilo nekoliko bolje. Vtem pa nas je peljal po poti proti vhodu. Kmalu smo sprevideli njegovo namero, da bi namreč rad pokazal obiskovalcem, kako v zaporu že prepevamo nemške pesmi. Petje je začelo zamirati. Gestapovec je vpil, naj pojemo glasneje, vendar je bilo kljub temu slišati v trenutku, ko smo šli mimo vhoda, samo še mrmranje. Vseeno nas je nato spustil k vratom. Ko pa se je čez nekaj časa vrnil in zagledal, koliko ljudi je z nami, je nagnal nad obiskovalce policijo, ki je s puškinimi kopiti začela suvati in pretepati ljudi ter jih razganjati. Pri tem so policaji spustili v zrak tudi nekaj rafalov.

Ob takem ravnanju smo postajali čedalje bolj zaskrbljeni, kaj bo z nami. Vedno bolj se je v nas utrjevalo prepričanje, da se bo tudi nad nami začelo nasilje, o kakršnem smo slišali, da so z njim strahovali Poljake in prebivalce drugih okupiranih dežel. In v nekaj dneh so se razširile govorice, da nas bodo izselili v Srbijo in na Poljsko, kar se je potem z večino tedanjih zapornikov tudi zgodilo.

Anton Blejec

Izselitev v Srbijo

Mojega moža so Nemci aretirali sredi junija 1941. Odpeljali so ga v Kamnik, v bivši mekinjski samostan, od tod pa v zbirno taborišče v Šentvid nad Ljubljano. Tu je izvedel, da ga bodo z družino izselili v Srbijo, zato je v začetku julija poslal sporočilo, naj se pripravimo na izgnanstvo. Tako smo trepetaje dan za dnem, noč za nočjo čakali, kdaj bodo prišli po nas znani črni kamioni, s katerimi so Nemci tiste dni preseljevali Slovence po Gorenjskem. Za vsakega v družini sem pripravila najpotrebnejšo prtljago, nekaj perila, obleke in drobnarij. Razen tega je znan čevljar vsem zabil v čevlje nekaj denarja, ki nam je prve dni v Srbiji prišel zelo prav.

Od doma so nas odpeljali zgodaj zjutraj 6. julija 1941. Prav to noč smo še kar dobro spali, kajti prejšnji večer so nas sosedje prepričevali, naj bomo mirni, ker so zanesljivo izvedeli, da nas ne bodo preselili.

Selitev je vodil neki gestapovec, po rodu Prus. S sabo smo smeli vzeti po 50 kg prtljage in za hčer, ki je bila tedaj bolna, so mi izjemoma dovolili vzeti tudi odejo. Izkoristila sem priložnost in namesto ene, vzela tri. Če tedaj ne bi tvegala, bi morali biti v Srbiji brez sleherne odeje. S seboj sem vzela tudi klešče in kladivo, ker so nam pripovedovali, da nas bodo ločili od mož in otrok. Mislila sem si, če bodo vsakega posebej zaprli v vagone, bom z orodjem že kako odprla vrata in prišla do njih. Ko smo se poslavljali od doma, me je najbolj bolelo to, da se je že tedaj, ko smo bili še v hiši, neki domačin prišel ponujat gestapovcem, da bi oskrboval naše posestvo. Kakor sem v tistem hipu prav posebej sovražila Nemce, se mi je vendar zazdel še slabši od njih ta, ki se jim je prišel udinjat in služit, in priznati moram, da se mi je dobro zdelo, ko ga je gestapovec nagnal.

V Šentvidu so nas nagnali s kamionov in tu smo potem čakali na transport za Srbijo. Spominjam se, da so z nami izselili tudi družini Toneta Kersnika z Brda pri Lukovici in Srečka Berlota iz Moravč.

Pregledali so nas in našo prtljago in nam odvzeli celo vrsto stvari. Od denarja so nam pustili samo po 500 dinarjev. V taborišču je bilo silno neprijetno tudi to, da smo morali vsakega uniformiranega Nemca vedno pozdravljati z njihovim gnusnim pozdravom, čeprav je šel večkrat mimo nas.

9. julija 1941 so nas naložili na vlak in odpeljali proti Srbiji. Naš transport je bil tretji po vrsti in že ni več počakal na ljubljanski postaji, ker so prejšnjima dvema Ljubljančani pripravili prisrčno slovo. Iz podobnega vzroka nismo šli več skozi Beograd, marveč skozi Sarajevo. Tako v Zagrebu kot v Bosanskem Brodu in Sarajevu so nas predstavniki RK prijazno sprejeli in nam povsod postregli. V Zagrebu so nam ponudili čaj, v Sarajevu pa obilen zajtrk z belim kruhom in kavo.

11. julija ponoči smo prišli v Kruševac. Do tu so nas spremljali nemški policisti, od tu naprej pa domači. Ločili so nas in nas naložili na vozove. Ustavili smo se v vasi Trnjavci. Vsak premožnejši vaščan je moral vzeti po eno družino na hrano in stanovanje. Preden pa so nas sprejeli, je bilo kot na sejmišču: na tleh naše borno imetje, ob njem družina, okrog nas kmetje, ki so nas ocenjevali in ogledovali, kot da bi bili naprodaj. Za nas se je naposled odločil župan te vasi in nam odstopil majhno hišo. Zgrajena je bila iz ilovice, sestavljale pa so jo samo gole stene. Bili smo brez posode, edino slamnjače nam je posodil. Na srečo smo imeli tiste tri odeje, sicer se ne bi imeli s čim pokriti.

Domačini nas sprva niso kdo ve kako prijazno gledali. Kasneje so nam pravili, da so nas imeli za nemške vohune. Ko pa smo se čez nekaj dni nekoliko seznanili, ko smo jim razložili svojo usodo in ko jih je radio London pozval, naj nas lepo sprejmejo, se je njihov odnos do nas popolnoma spremenil in kmalu smo občutili njihovo znano gostoljubnost.

Najprej smo se v novem okolju težko znašli in s strahom smo gledali v prihodnost. Ko pa je mož dobil službo, smo si lahko preskrbeli vsaj najpotrebnejše. Velikokrat se nas je lotevalo silno domotožje. Toda v trdni veri, da naše izgnanstvo ne bo trajalo dolgo, smo vdano prenašali vse tegobe in čakali trenutka, ko bo spet prišla zlata svoboda. *Helena Matičič*

Nemški ukrepi za potujčevanje slovenskega ljudstva

To pa naj bi bil samo uvod v množično preseljevanje. Po nekem načrtu za preselitev prebivalstva z Gorenjske so Nemci predvideli najprej izselitev 2400 prebivalcev, nato 4000, zatem pa celo 100.000. Vendar pa so izvedli samo prvi del načrta, in še to le delno, medtem ko je nadaljnje množično izseljevanje zavrl razvoj NOB. Pri tem so izselili iz kamniškega okrožja 262 oseb, od teh 66 duhovnikov, sodnikov, učiteljev in študentov.

Množično preseljevanje so pripravljale posebne rasne komisije, ki so v juniju 1941 pregledovale prebivalstvo in ga po nemških rasnih vidikih razdeljevale v 4 skupine od rasno »čistih« prebivalcev do politično sumljivih in židov.

Razen preseljevanja pa so bili ena od oblik iztrebljanja slovenstva na naših tleh tudi jezikovni tečaji, s katerimi so hoteli prebivalstvo čimprej ponemčiti. Z njimi so začeli sredi julija 1941 in vodilo jih je 130 nemških učiteljev, ki so v ta namen 13. julija 1941 prišli s Koroškega na Gorenjsko.

Kot so z različnimi ukrepi hoteli zbrisati z naše zemlje videz slovenstva in ji nadeti nemško lice, so želeli naše ljudi zastrupiti tudi politično. V ta namen so ustanovili 24. maja 1941 enotno nacistično politično organizacijo Koroško ljudsko zvezo (Kärntner Volksbund). Njeno uradno glasilo je postal Karawanken Bote, ki je prvič izšel 5. julija 1941.

Vpis v Volksbund seveda ni bil prostovoljen. Zelo značilno je, da so najmanj ljudi na vsem Gorenjskem pridobili prav na našem področju, in sicer v Trzinu. Do 1. oktobra 1942, ko so Nemci začeli po znani Rainerjevi proklamaciji v Kranju, množično sprejemati v Volksbund, je vpis potekal zelo počasi, ker so vsakega člana temeljito preverili.

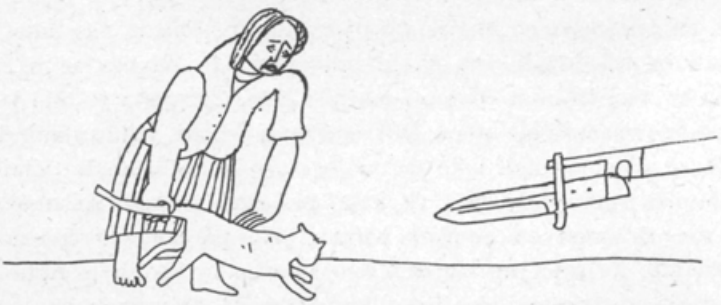

II. PRIPRAVE NA VSTAJO

1. PRIHOD TOMA BREJCA V KAMNIŠKO OKROŽJE

V Ljubljani so 27. aprila 1941 na pobudo Komunistične partije Slovenije ustanovili Osvobodilno fronto in začele so se prve priprave za oboroženo borbo z okupatorjem. Centralni komite KPS je v zvezi s temi pripravami poslal na teren svoje odposlance. V kamniško okrožje je prišel Tomo Brejc-Pavle, na Posavju pa je dobil nalogo, da organizira vstajo, Lojze Kebe-Štefan.

Na Gorenjsko sem prišel v drugi polovici januarja 1941 iz revirjev, kjer sem bil več mesecev instruktor CK KPS. Ker sem se že pozimi 1939/40 dalj časa zadrževal na Gorenjskem, sem njen politični kader precej dobro poznal, zlasti v kamniškem in kranjskem partijskem okrožju. V navodilu, ki smo ga dobili od CK KPS v drugi polovici maja 1941, je bilo rečeno, naj bi začasno vodstvo vstaje na Gorenjskem sestavljali tovariša Stane Žagar in Lojze Kebe ter jaz. V skladu s potrebami, poznavanjem kadra in stanja na terenu smo sklenili, naj bi tovariš Žagar vodil priprave za upor v gornjesavski dolini, tovariš Kebe na desnem bregu Save od Kranja proti Škofji Loki v Poljanski in Selški dolini, v okolici Medvod, v krajih pod Šmarno goro, v Šentvidu in na Črnučah, jaz pa naj bi poskrbel za organizacijo vstaje delno v kranjskem in v celotnem kamniškem okrožju.

Do plenuma CK KPS, ki je bil 1. in 2. junija 1941 v Ljubljani, je vse naše delo teklo v znamenju organizacijskih priprav za vstajo, precej pa smo se tudi že ukvarjali z ugotavljanjem in zbiranjem ljudi, ki naj bi sestavljali prve partizanske enote, kakor tudi z zbiranjem orožja. Plenuma sem se udeležil s tovarišem Jožetom Gregorčičem in Francem Vodopivcem. Ta plenum je bil odločilnega pomena za nadaljnji razvoj priprav predvsem zaradi izredne politične perspektivne jasnosti, ki jo je nakazal zlasti referat tovariša Kardelja o drugi svetovni vojni in naših nalogah v boju proti fašističnim okupatorjem. Referat je bil nato podlaga vseh naših posvetovanj in sklepov v poletju in jeseni 1941 na Gorenjskem.

Zelo važen je bil tudi sestanek, ki smo ga imeli dan po plenumu s tovarišema Kardeljem in Leskoškom v neki majhni hiši na Brdu pri Ljubljani.

Na njem smo se podrobno pomenili o organizaciji vstaje. Popoldne istega dne, sestanek je bil namreč dopoldne, smo se sešli še s tovarišem Beblerjem, od katerega smo dobili določene smernice za delo izrazito vojaškega značaja.

Ko smo se vrnili na Gorenjsko, je bila naša prva naloga takojšnja utrditev že postavljenih vojno-revolucionarnih komitejev. Ti pa so imeli naslednje naloge:

a) zbirati in povezovati se s tovariši, za katere smo računali, da bodo na prvi poziv odšli v partizane; proučevati organizacijske sheme edinic, funkcije in povezavo;

Tomo Brejc,
instruktor CK KPS, pod čigar vodstvom se je organizirala vstaja v kamniškem in delno v kranjskem okrožju

b) proučevati in ugotavljati strateško in ekonomsko važna in ranljiva sovražnikova mesta, kjer bi mu bilo mogoče z majhnimi silami prizadejati čim večjo škodo;

c) zbirati orožje, strelivo, hrano, obleko, obutev in opremo, kakor tudi denar in zdravila ter vse to shranjevati na varnih krajih;

č) organizirati obveščevalno službo in zveze.

Izvedba teh nalog nas je docela prevzela in zaposlila. Vendar moram resnici na ljubo povedati, da v teh prvih dneh še nismo ustanavljali odborov OF v takem smislu, kot jih poznamo kasneje. Vsaj jaz se tega ne spominjam in kolikor mi je znano, vedo isto povedati tudi drugi preživeli borci. Odbore smo začeli ustanavljati šele v drugi polovici meseca septembra 1941. Najprej je vsa organizacija vstaje slonela na članih Partije, od katerih je bila večina povezana z ljudstvom in se je še dalje povezovala s poštenimi, socialno naprednimi in narodno zavednimi ljudmi. Tako se je ideja vstaje naglo širila in hitro je rastlo število zavednih, domoljubnih mož in žena ter mladincev in mladink, ki so

v organizaciji vstaje in njeni izvedbi tako ali drugače praktično sodelovali. Te zveze organizatorjev vstaje in komunistov s poštenimi, socialno naprednimi in narodno zavednimi ljudmi so bile dejansko prvi začetki organizacije OF na Gorenjskem. Ta se je pozneje formirala prav iz njih in je zanjo tvorila temeljno jedro.

Tomo Brejc-Pavle

2. USTANOVITEV VOJNO-REVOLUCIONARNEGA KOMITEJA ZA KAMNIŠKO OKROŽJE

Maja 1941 so nato v kamniškem partijskem okrožju ustanovili vojno-revolucionarni komite, ki so ga sestavljali dr. Marijan Dermastia, Tone Šturm in Stane Žerovnik. Ta komite, ki je delal v največji tajnosti, je začel pripravljati upor v sodelovanju s posameznimi najzanesljivejšimi komunisti. Zbiral je orožje in municijo ter organiziral borbene grupe.

Podobno so potekale priprave za vstajo tudi na Ljubljanskem Posavju.

3. KOMUNISTIČNA PARTIJA V KAMNIŠKEM OKROŽJU 1934—1941

V začetku leta 1941, tik pred vojno, je Partija v kamniškem okrožju štela okrog 30 članov in 15 kandidatov. Organizirala je vrsto političnih, mezdnih in protidraginjskih akcij ter stavk.

KPS se je pri organiziranju upora oprla predvsem na svoje člane in simpatizerje ter uporabila svoj velik ugled, ki si ga je pridobila v nekaj letih svojega delovanja v kamniškem okrožju. Njena prizadevanja za organizacijo in izvedbo upora so namreč tako množično uspela predvsem zaradi njenega dolgoletnega revolucionarnega delovanja na našem področju in zaradi njenih nenehnih prizadevanj za razširitev svojega vpliva v najširše plasti prebivalstva.

Partija je v kamniškem okrožju delovala že od leta 1934. Za širjenje svojih idej je organizirala posebno razne skupinske izlete in shode. Od teh je najbolj znano zborovanje na Taboru pri Ihanu 23. maja 1937 in na Limbarski gori 6. junija 1938. Svoj vpliv je razširila na mnoga športna in prosvetna društva, med njimi zlasti v kamniški pevski zbor Liro.

Nov polet je Partiji v kamniškem okrožju dal sestanek 1939 v Volčjem potoku pri Radomljah, ki ga je vodil Franc Leskošek. Na njem so sklenili, da je treba ustanoviti partijske organizacije v vseh večjih krajih in industrijskih središčih. To je njenemu članstvu v poldrugem letu tudi uspelo. Nastale so celice v tovarni Titan v Kamniku, v tovarni Remec na Duplici, v Jaršah v Induplati, mestna celica v Kamniku in krajevna v Dobu pri Domžalah. Leta 1940 je bil postavljen tudi okrožni komite KPS Kamnik in njegov sekretar je postal Tone Šturm.

Komunisti pod Rašico in Šmarno goro, ki so jih vodili znani revolucionarji Lojze Kebe, Fran Novak, Cene Štupar in drugi, so imeli svoji središči na Črnučah in v Tacnu. Ker so bili ti kraji pod večjim vplivom Ljubljane, se je tu partijska organizacija razmahnila prej kot v kamniškem okrožju. Na Črnučah so jo osnovali leta 1937 in v začetku 1941 jim je uspelo organizirati celico tudi v Trzinu.

4. USTANOVITEV RAŠIŠKE ČETE

Priprave za vstajo na Ljubljanskem Posavju

Ker je bilo partijsko članstvo v letu 1941 dobro pripravljeno na prihajajoče dogodke, so bile uspešne že prve priprave na vstajo. Orožje so začeli zbirati člani KPS in simpatizerji takoj po razpadu stare Jugoslavije. Zlasti aktivni so bili komunisti s Črnuč. Ker se tu ni razšla nobena enota bivše jugoslovanske kraljevske vojske, so organizirali prenos orožja z onstran Save.

24. junij 1941 so Nemci določili za aretacijo članov Partije in skojevcev na Črnučah in v okolici. Ker pa je CK KPS že v prvih dneh okupacije dal navodilo, naj se v primeru nevarnosti aretacije komunisti takoj umaknejo v ilegalo, se je še isti večer utaborilo v neki dolinici pod Dobenom šest prvih borcev s Črnuč: Janko Bizjak, Rezka Dragarjeva, Maks Pečar, Zvonka Pečarjeva, Jože Ravbar in Cene Štupar.

Ustanovitev Rašiške čete

Kljub odhodu omenjenih tovarišev v partizane so se priprave na vstajo nemoteno nadaljevale. Zlasti komunisti pod Rašico so bili zelo agilni. Še pred splošno vstajo na kamniškem območju so izvedli prvo oboroženo akcijo proti okupatorju. Za 22. julij 1941 so namreč sklenili likvidirati troje izdajalcev.

Ker je pomenila ta organizirana akcija uvod v splošno vstajo na Gorenjskem, praznuje LRS ta dan kot Dan vstaje slovenskega ljudstva.

23. julija 1941 so se vsi tovariši izpod Šmarne gore in iz Gameljn, ki so se odločili, da gredo v partizane, zbrali pod Rašico, se povezali s Črnučami in naslednje dni ustanovili Rašiško četo.

Ker so Nemci prve komuniste aretirali že v začetku maja 1941, je že tedaj nekaj naših ljudi odšlo v ilegalo. Med njimi sta bila Ivan Novak-Očka in Lojze Kebe-Štefan, drugi pa smo pripravili vse, če bi se morali tudi mi umakniti pred okupatorji.

Ob koncu julija 1941 je bil v Šmarni gori sestanek, ki ga je vodil Stane Kosec. Na tem sestanku so nam sporočili, da se bo vstaja proti Nemcem začela 22. julija 1941. Tedaj smo sklenili, da bomo ta dan likvidirali bivšega šentviškega orožnika Franca Žnidaršiča, ki je stopil v nemško službo in ovajal naše ljudi, ter še dva druga nemška izdajalca. Razen tega so nam sporočili, da po teh akcijah ustanovimo Rašiško četo in se z medvoškimi partizani združimo v bataljon.

Akcijo na F. Žnidaršiča je izvedel Miha Novak z dvema drugima tovarišema. 22. julija 1941 je ob poti, kjer se je Žnidaršič vsak dan vozil v službo, postavil zasedo. Ob tričetrt na osem se je Žnidaršič pripeljal na kolesu, vendar ne sam. Na njegovi levici, tam, kjer je bila zaseda, se je peljal neki železničar iz Šmartnega. Kljub temu so tovariši streljali. Žnidaršič je padel s kolesa in obležal na cesti. Zaseda se je nato umaknila. Žnidaršič pa je bil samo ranjen in je ostal živ.

Ta akcija torej v celoti ni uspela, prav tako sta se ponesrečili drugi dve, ki ju je vodil Stane Kosec.

23. julija 1941 smo se zbrali v Dobravah za Šmarno goro partizani iz Pirnič, Tacna, Skaručne in Sela. Tedaj smo prvič prišli oboroženi. Seveda je bil vsak opravljen precej po svoje. Celo čelade z vrisano rdečo zvezdo smo imeli. Počasi pa so začele izginjati, ker so nam bile bolj v napoto, kot v korist. Najbolj zabavno je bil opravljen France Kristan iz Sela pri Vodicah. Preko uniforme starega jugoslovanskega vojaka je prepasal nov moder predpasnik, kot je bila tedaj navada po kmetih. Čezenj je imel opasač in pas za naboje ter bombe, na glavi pa čelado. Na njegov račun smo razdrli marsikatero veselo. Dali smo mu ime »padalec«. Žal je pozneje postal izdajalec.

Druga skupina se je zbrala v hribu nad Gameljnami. Proti večeru se je naša grupa napotila proti njim in na dogovorjenem kraju smo se sešli s 7 starimi znanci iz Gameljn. Tako se je tedaj združilo 18 partizanov in partizank.

Vodstvo celotne skupine je prevzel Stane Kosec, njegov namestnik pa je postal Miha Novak.

Cveto Novak-Iztok

Stane Kosec, ki je imel že prej zveze z nami, ilegalci s Črnuč, nam je 23. julija 1941 posredoval zvezo s tovariši izpod Šmarne gore in Rašice. Že drugi dan, 24. julija 1941, smo se združili na griču severozahodno od Rašice. Nato smo se pomaknili globlje v rašiške gozdove in si tam postavili taborišče. Tu se je četa dokončno formirala. Komandir čete je ostal Stane Kosec, komisar pa je postal Mile Špacapan. Namestnik komandirja je bil še naprej Miha Novak, sekretar Partije je bil Cene Štupar, sekretar SKOJ jaz, za delo med ženami in za pomoč družinam, katerih hranilci so bili v partizanih, pa je skrbela Rezka Dragarjeva.

Operativno področje čete je bilo ozemlje med cesto Črnuče—Trzin—Mengeš —Vodice — vasi pod Šmarno goro in nemško-italijanska meja.

Oboroženi smo bili z dvema puškomitraljezoma, puškami in bombami. Imeli smo tudi svojo zastavo. Na eni strani je bila rdeča s srpom, kladivom in peterokrako zvezdo, na drugi pa je bila slovenska trobojnica, toda še brez zvezde. Čez njo je bil uvezen napis: »V boj za svobodo!«

Politično se nismo omejevali samo na delo v četi, marveč na ves teren.

Ker je dotok našega tiska iz Ljubljane postajal dan za dnem manjši, sva s Cenetom Štuparjem dobila nalogo, da osnujeva tehniko. Iz bivše frančiškanske tiskarne v Tacnu smo si priskrbeli nekaj črk, barvo in šapirograf. Črnuškemu nemškemu komisarju Seigerju pa smo zaplenili radio. Poslušali smo ga na Rašici pri Petru Koscu in najprej v njegovi hiši, nato pa v bližini taborišča sva tudi tiskala radijske novice in letake, ki smo jih nato trosili po okoliških vaseh.

Taborišče smo imeli kakih deset minut hoda severno od sedanjega razglednega stolpa. Spali smo v šotorih iz šotorskih kril bivše jugoslovanske vojske. Okrog taborišča smo skopali celo preproste strelske jarke. V šali smo jih imenovali »Mihova linija«, ker jih je Miha Novak, ki je bil v stari avstrijski vojski podoficir, po vsej sili hotel imeti in smo jih pod njegovim vodstvom tudi kopali. Taborišče je varoval en stražar, patrulja dveh ali treh tovarišev pa je neprestano nadzirala okolico. Hrano smo si kuhali sami. To opravilo so imele tovarišice, živež in kruh pa smo dobivali iz bližnjih vasi, predvsem z Rašice.

Od ustanovitve se je četa vsak dan večala in sredi avgusta, tik pred zborom Kamniškega bataljona, je štel najprej okrog 50 borcev in bork.

Jože Ravbar-Jošt

Prve akcije Rašiške čete

Rašiška četa je takoj po dokončnem formiranju nadaljevala z akcijami. Borci so najprej pretrgali telefonsko zvezo med Dobravo in Trzinom. Dan zatem so tudi na cesti od Črnuč proti Gameljnam podrli kakih 15 telefonskih drogov. V Šmartnem pod Šmarno goro so Nemci preselili župnika, njegovo žito pa so dali požeti in zložiti v kozolec. Da bi pšenice ne dobili Nemci, so borci kozolec zažgali. Podobno akcijo so izvedli tudi v Repnjah in Vodicah ter v začetku avgusta na Črnučah na posestvu Jožeta Vavpotiča. 7. avgusta je patrulja napadla nemški avtomobil, hkrati pa je zaseda na cesti med Dobravo in Črnučami likvidirala izdajalca Leopolda Majheniča s Črnuč. Kmalu nato je patrulja, ko je preko Medna pri belem dnevu prenašala orožje, spotoma porušila še železniško progo in zažgala nemški kamion.

5. PRIPRAVE ZA VSTAJO V KAMNIŠKEM OKROŽJU

Vojno-revolucionarni komite za kamniško okrožje je pri organiziranju vstaje naletel na vrsto težav, med katerimi je bila največja vsekakor ta, da v pomembnejših krajih ni bilo partijskega kadra. Na Posavju so obstajale celice KPS skoraj v vseh večjih krajih in komunisti so takoj po okupaciji začeli zbirati orožje in se pripravljati na upor; v kamniškem okrožju pa je bilo najprej treba šele organizirati skupine, ki pa so morale zaradi majhnega števila partijcev združevati tudi narodno zavedne ljudi. Do 27. julija 1941 je uspelo vojnemu komiteju organizirati šest borbenih grup, in sicer v Črni, Domžalah, Duplici, Kamniku, Mengšu in Radomljah.

Pridobivanje udeležencev vstaje v Mengšu

V Mengšu so se začele priprave za vstajo nekaj pred napadom Nemčije na Sovjetsko zvezo. Nalogo, da začnem širiti misel o potrebi oboroženega boja proti okupatorju in da razmislim o tovariših, ki bi se vstaje tudi udeležili, sem dobil od Staneta Starina, ki je bil sekretar partijske celice v Induplati, kjer sem bil tedaj v službi. Govorice, da bodo Nemci kmalu napadli SZ in da bo tedaj v nekaj dneh konec vojne ter da moramo tudi mi Slovenci prispevati

svoj delež k izgonu sovražnika, sem raznašal najprej med svoje prijatelje in najboljše znance, počasi pa sem uredil tako, da je na take »prijateljske« razgovore, ki so bili največkrat v gostilni pri Kebru, prišlo štiri ali pet tovarišev. Do napada na SZ sem imel že precej jasno sliko, kdo vse je pripravljen sodelovati, in nato sva začela s Tonetom Blejcem, bivšim jugoslovanskim orožnikom, ki ga je okupacija zanesla domov, in ki se mi je zdel najbolj pripraven in tudi sposoben, konkretnejše priprave za vstajo. Delo sva si razdelila tako, da sem jaz prevzel predvsem pojasnjevanje političnih nalog, Blejec pa priprave v vojaškem pogledu. Prve selitve so nam priprave precej olajšale, največ pristašev pa smo dobili iz vrst bivšega športnega kluba, kjer je imel posebno velik vpliv Matija Blejec.

Do začetka julija, ko smo opravili tudi zelo uspešno napisno akcijo, je bila organizacija v glavnem vzpostavljena. Ljudi smo povezovali večinoma v trojke in vsak član je smel vedeti za čim manj drugih, največkrat samo za tista dva, ki sta bila z njim v trojki. Taka previdnost je bila povsem upravičena, ker so bili Nemci tedaj zelo budni in se je nekajkrat zgodilo, da so ljudje, za katere smo bili prepričani, da so zavedni Slovenci, čez noč postali pristaši Nemcev. V juliju smo imeli že nekoliko širše sestanke. Spominjam se enega izmed njih, zbrali smo se pri Dolinšku, menda prav na dan, ko so Nemci selili prve Mengšane. Razen Janeza Dolinška so prisostvovali sestanku Tone Blejec, brata Matija in Jože Blejec in še dva tovariša, eden, se mi zdi, s Črnuč, drugi iz Radomelj.

Vsi člani grupe pa so se med seboj seznanili šele na večer tik pred vstajo. Reči smem, da je naše delo obrodilo precej sadov, kar najbolje dokazuje dejstvo, da je bilo na sestanek pred akcijo 27. julija 1941 povabljenih nad 80 tovarišev. Res je, da jih je na sestanek prišlo manj in da jih je še manj odšlo na akcijo; res pa je tudi to, da je vseh teh 80 ljudi vedelo za vstajo in da med njimi ni bilo nobenega, ki bi nepoklicanemu o tem kaj povedal, ali celo kaj izdal Nemcem.

Jaka Jankovič

Pred začetkom vstaje v Tuhinjski dolini

Vodstvo vstaje za kamniško okrožje mi je dalo nalogo, da pripravim teren v Tuhinjski dolini in dolini Črne. V Tuhinjski dolini sem se povezal predvsem s tovariši Janezom Brlecem-Nacetom iz Lok, Lovrom Brlecem iz Buca, Mihom Pestotnikom iz Kostanja, Tinetom Pestotnikom iz Palovič, Janezom Hribarjem iz Vel. Lašne in še z nekaterimi. Z njimi sem se sestal trikrat ali štirikrat, prvič menda že ob koncu maja 1941. Na teh sestankih sem jim pojasnjeval, da nameravajo Nemci uničiti slovenski narod in da se bo treba pripraviti na oboroženo vstajo. Dvignili se bomo takoj, ko bodo za to

nastali primerni pogoji, predvsem, ko bo stopila v vojno Sovjetska zveza. Razložil sem jim direktivo CK Partije, da je treba zbirati orožje, strelivo in opremo in pripraviti primerna skrivališča za zbrani material.

Na teh sestankih smo se tudi podrobneje pogovorili o pridobivanju novih simpatizerjev in o načinu organizacije. Do začetka vstaje nam je uspelo, da smo vzpostavili štiri skupine simpatizerjev, in sicer v Kostanju, v Gradišču nad Šmartnim, v Lokah in v Vel. Lašni. Ti tovariši so nam pozneje po vstaji, ko smo šli v partizane, veliko pomagali, saj smo se prve dni zatekli prav v te kraje.

V Črni sem se sestal prvič s tovariši sredi junija 1941, povezal pa me je z njimi Jože Vider. Na sestanek so prišli Karel Logar iz Rudnika v Črni, France Podstudenšek-Rok in menda še trije tovariši, rudarji iz Črne. Pogovarjali smo se predvsem o zbiranju streliva iz rudnika, o možnosti sabotažnih akcij in postavitvi varnih zvez.

Roman Potočnik

Napisna akcija 8. julija 1941

Že skoro mesec dni pred vstajo, 8. julija, so grupe izvedle propagandne akcije. »Ne damo se seliti!«, »Smrt fašizmu!« in podobne parole so se pojavile po zidovih hiš. V Mengšu je drzni Matija Blejec narisal srp in kladivo celo pred žandarmerijsko postajo. V Kamniku, v Radomljah, na Viru, na Homcu, v Preserjah, v Trzinu in drugod pa so mimo tega, da so popisali zidove s pozivi na upor, tudi odstranili nemške napise.

6. ZGODOVINSKI SESTANEK VOJNO-REVOLUCIONARNEGA KOMITEJA PRI VOLČJEM POTOKU

Načrt za vstajo v kamniškem okrožju in ustanovitev Kamniškega bataljona

Najvažnejši dogodek pred začetkom vstaje je bil sestanek vojno-revolucionarnega komiteja za kamniško okrožje, na katerem smo sprejeli tudi konkretne sklepe za izvedbo vstaje. Sestanek je bil 25. julija 1941 pri opekarni v Volčjem potoku nad Radomljami. Nanj je tovariš Tomo Brejc prinesel od CK KPS ukaz o začetku oboroženega upora v kamniškem okrožju. Začel naj bi se v nedeljo 27. julija 1941 opolnoči. Na tem sestanku smo sklenili, da je treba izvršiti tele sabotažne akcije:

1. blokirati vse ceste, ki vodijo v kamniško okrožje, in to bodisi minirati cestišča ali soteske, preko katerih vodijo, če to ne bi bilo mogoče, pa jih zatrpati z drevjem, ki raste ob cestah;

2. pretrgati in porušiti vse telefonske zveze na področju okrožja;

3. porušiti železniško progo Ljubljana—Kamnik, in sicer na odseku med Duplico in Domžalami;

4. zažgati skladišče bencina na Zapricah v Kamniku in skladišče bencina v Domžalah ter napasti žandarmerijsko postajo v Kamniku.

Naloge posameznih grup so bile naslednje:

1. Kamniška grupa naj zažge skladišče v Kamniku, napade žandarmerijsko postajo in poreže telefonsko napeljavo okrog Kamnika.

2. Grupa iz Črne naj minira cesto in mostove na Črnivcu.

3. Dupliška grupa naj minira most čez Kamniško Bistrico na Duplici in razdere železniško progo med Duplico in Homcem.

4. Mengeška grupa naj uniči telefonski vod iz Mengša v Jarše in napeljavo ob kamniški progi, minira del železniške proge med Jaršami in Rodico, razbije nemške napise po Mengšu in zažge kakšen kozolec žita, ki so ga pustili ljudje, ko so jih Nemci preselili; s posekanjem dreves naj onesposobi za promet cesto Mengeš—Kranj ali pa Mengeš—Vodice.

5. Radomeljska grupa naj uniči mostove od Homca do Domžal in zapre cesto, ki vodi ob Bistrici proti Kamniku.

6. Domžalska grupa pa naj zažge skladišče bencina v Domžalah ter onesposobi cesto proti Moravčam in podre most proti Ihanu.

Po izvršenih akcijah naj se zberejo grupe na naslednjih mestih: domžalska na Lazah pri Krumperku, črnska, dupliška in kamniška na Kratni, mengeška v Mengšu pri kamnolomu, radomeljska pa v kolovških gozdovih.

Iz vseh teh grup naj se osnuje Kamniški bataljon, ki sem mu bil postavljen za komandanta. Za komisarja smo določili Toneta Šturma, za intendanta Maro Dermastia, za orožarja pa Lojzeta Berganta. Roman Potočnik naj bi prevzel dolžnosti sekretarja Partije na terenu. Bataljon naj bi sestavljale štiri čete, in sicer Kamniška, Radomeljska, Mengeška in Domžalska, in vsaka naj bi štela okrog 20 borcev.

Dr. Marijan Dermastia, komandant 25. julija 1941 ustanovljenega in 17. avgusta 1941 dokončno formiranega Kamniškega bataljona

Takoj po sestanku, torej od petka popoldne dalje pa vse do nedelje zvečer, smo se nato sestajali s posameznimi grupami. Tone Šturm je imel na primer sestanek s dupliško, jaz pa s kamniško grupo. Na teh sestankih smo tovariše obvestili o akcijah in pripravah nanje. Ponovno smo jim obrazložili namen borbe in jim prikazali, da je največja dolžnost zavednega proletariata Slovenije in Jugoslavije ta, da žrtvuje vse sile za čim uspešnejšo in čim množičnejšo borbo proti okupatorju, kajti osvoboditev izpod okupatorjevega jarma je odvisna samo od naše lastne borbe in borbe Rdeče armade. Jugoslovanski proletariat mora takoj v boj, da razbremeni nemški pritisk na sovjetsko fronto.

Za kraj in začetek vstaje člani grupe na teh sestankih še niso izvedeli. Povedali pa smo jim, da so od trenutka, ko se sestanek neha, mobilizirani za borbo in da morajo biti vsak čas pripravljeni za odhod na akcijo in v partizane. Člani Partije, s katerimi smo imeli še posebne sestanke, pa so morali v nedeljo do večera obvestiti posamezne tovariše, da se bo vstaja začela tistega dne opolnoči.

Dr. Marijan Dermastia-Urban

III. UPOR IN DEJAVNOST KAMNIŠKEGA BATALJONA

1. 27. JULIJ 1941

V nedeljo, 27. julija 1941, se je zbrala v Črni tamkajšnja grupa in z razstrelivom iz rudnika v Črni porušila cesto in mostove proti Gornjemu gradu.

Dolina Črne

Priprave za vstajo na našem področju, v dolini Črne, je vodil Ludvik Pezdir-Roman Potočnik. Zvezo z nami, bili smo večinoma rudarji v rudniku kaolina, je dobil po našem domačinu Jožetu Vidru, ki je bil pomočnik v njegovi čevljarski delavnici v Radomljah.

Pred začetkom vstaje smo imeli nekaj sestankov. Sestajali smo se na Jerancvem, na prostem, največkrat v gozdu nad Mihovčevim mlinom. Tako smo delali zato, ker so Franca Poznika, Generoza Sitarja in Ivana Sušnika, ki so bili člani Partije, hitlerjevski plačanci tedaj že zasledovali.

Do dneva vstaje smo pripravili okrog 50 kilogramov razstreliva in nekaj vžigalnikov, ki nam jih je prinesel Jakob Molek iz Kamnika. Za akcijo samo pa smo se razdelili v dve skupini in vsaka posebej je dobila določene naloge.

Na predvečer vstaje je Franc Poznik pripeljal k meni Emila Grzinčiča, ki ga je poslal Tone Šturm. Po krajšem razgovoru sem ga odvedel v domačo hišo, po večerji pa sem povedal očetu in bratu Janezu, da bomo nocojšnjo noč izvedli vrsto sabotažnih akcij in ju povabil k sodelovanju. Grzinčič jima je razložil, da se bodo to noč komunisti in zavedni državljani uprli okupatorju in da bo po vsem kamniškem okrožju precej grmelo. Oba sta bila pripravljena sodelovati in okrog osmih zvečer smo odšli z našega doma na zborno mesto, ki smo ga določili na desnem bregu reke Črne pod hišo Franca Ramšaka. Tu so nas že čakali vsi drugi, ki smo jih obvestili o akciji. Razdelili smo si straže in določili tovariše, ki naj bi šli v rudnik po razstrelivo. Vratar pri rudniku nam je izročil ključe skladišča in karbidno luč. Previdno smo naložili nekaj zabojev streliva, vžigalno vrvico in vžigalnike in se vrnili po strmem klancu proti cesti, ki smo jo na tem kraju imenovali Perčeve vijuge. Na robu ceste smo zložili tovor k tistemu, ki smo ga prinesli s seboj, postavili straže in takoj

začeli kopati dve jami. Napolnili smo ju z razstrelivom in pripravili vžigalne vrvice. Po končanem delu smo pustili na mostu stražo in odšli po cesti do Vaniškovega in Potoškega mostu. Tam smo pod nosilce položili razstrelivo in čakali, da je ura kazala 5 minut pred polnočjo, kajti ukazali so nam, da je treba akcije začeti natančno opolnoči. Tedaj smo na obeh mostovih hkrati prižgali vrvice. Na enem sem jo prižgal sam, na drugem pa Karel Logar in moj brat Janez. Čez nekaj trenutkov se je oslepljujoče zabliskalo in močno zadonelo. Vsenaokrog po dolini in visoko po strmih hribih je padalo kamenje in deli lesenih mostov. Takoj zatem smo se vrnili pod serpentine in z bratom Janezom sva tudi tam prižgala vžigalne vrvice. Eksplozija je zadonela še huje kot pri mostovih. Na drugi breg reke Črne je padalo debelo kamenje in na bližnjih kmetijah so popokale vse šipe.

Po akciji smo se vrnili domov. Grzinčič je noč prespal pri meni, zjutraj pa je odšel v Kamnik.

Druga skupina se je zbrala v Zgornji Črni pri kmetu Francu Smerešniku. Na kraju, za katerega smo se dogovorili, so posekali drevje ter navalili na cesto debla in velike skale. Tako so cesto popolnoma onesposobili za vsak promet.

Franc Podstudenšek-Rok

Pri Kamniku so se zbrali člani kamniške grupe. Razdelili so se v manjše skupine, ki so zvečer odšle na akcije. Svojo nalogo je dobro opravila le skupina, ki je pri Podgorju požagala telefonske drogove in potrgala žice ter tako prekinila zvezo med Kamnikom in Kranjem. Druge akcije v Kamniku se niso posrečile, ker je izdajalec F. Beč obvestil gestapo o pripravah na vstajo. Zato je skupina, ki se je skrivoma približala skladišču bencina na Zapricah, padla v zasedo, pri čemer so M. Kolariča ranili in ujeli. Skupini, ki sta bili določeni, da zažgeta bencinsko črpalko in gestapovske garaže, sta se nenadnega streljanja v Kamniku prestrašili in člani so, ne da bi izvršili nalogo, odšli domov. Drugega dne so Nemci večino teh ljudi aretirali. Postavili so tudi zasedo pri Perovem na brvi, ki vodi čez Bistrico na Kratno in preko katere bi morala kamniška grupa priti na zbirališče. Zaseda je ubila dva skojevca, Miklavčiča in Mlakarja, ki sta hotela po končani akciji na Kratno. Mladinca sta padla kot prvi žrtvi vstaje v kamniškem okrožju.

Tudi dupliška grupa se je za izvršitev nalog razdelila v več manjših skupin. Prva skupina je v tovarni Remec na Duplici onesposobila nekaj strojev, druga je uničila telefonske zveze, tretja pa zažgala dupliški most čez Bistrico.

Duplica

V Šmarci in na Duplici so potekale prve priprave za vstajo podobno kot v drugih krajih: zbirali smo orožje in pripravljali bojno opremo, ugotavljali razpoloženje posameznih tovarišev in jih skušali pridobiti za vstajo. Še pred začetkom vstaje smo napravili tri uspele napisne akcije po Šmarci, Nožicah in nekaterih homških hišah. Napisali smo »Dol s fašizmom!«, »Živela svoboda!«, »Živela ZSSR!«. Datumov se ne spominjam več natančno, vendar mislim, da je

bila prva akcija na dan, ko so Nemci napadli Sovjetsko zvezo, to je 22. junija, druga čez teden dni, tretja pa približno tudi teden zatem, vsekakor pa po prvih selitvah in verjetno res 8. julija, kot je zapisano v nemških arhivih. Za akcije sem odgovarjal jaz, sodelovali pa so Rudi Boljka, Anton Sešek, Albin Zabavnik in moj brat Stanko. Barvo in čopiče smo dobili pri mojem bratu Etbinu, ki je imel trgovino v Šmarci. Čudno, da Nemci po prvi akciji niso pokazali kakšnega posebnega vznemirjenja. Edino homški občinski komisar je poklical na sestanek vse obrtnike in trgovce iz občine, vendar jim je zagotavljal, da so Nemci prepričani, da so prišli »banditi«, ki so popisali zidove s protinemškimi gesli, z avtom iz Ljubljane. Po drugi akciji je ponovno sklical iste ljudi; tedaj pa je že izjavil, da so bili verjetno na delu domačini. Razen tega so se takrat pripeljali v Šmarco trije avtomobili Nemcev s policijskimi psi. Tudi za tretjo akcijo, ki je bila menda po kamniškem okrožju vsesplošna, se prav tako ne spomnim, da bi se Nemci kaj prav posebno razburjali. Tako so v pripravah za prvi oboroženi napad z Nemci tekli dnevi in približal se je 27. julij. Dopoldne so me obvestili, da je sestanek ob dveh popoldne v šmarskem produ. Na ta sestanek smo prišli trije, razen mene še Anton Sešek in Pavle Ulčar, medtem ko je šel Rudi Boljka, ki bi se sestanka prav tako moral udeležiti, slučajno v planine. Na tem sestanku smo se dogovorili, da se bomo zbrali zvečer ob pol dvanajstih pri dupliškem jezu in katere somišljenike bomo obvestili o akciji.

Ob določeni uri se nas je zbralo blizu petnajst, in sicer Tone Šturm, ki je akcijo vodil in bil že od 22. junija 1941 v ilegali, Vinko Dobaj, Stanko Grilanc, Slavko Kočar, Berto Kodrič, Julij Ocepek, Tone Sešek, Pavle Ulčar, Albin Vengust, Stane Žerovnik in Stanko Trebec z Duplice, ter še dva ali trije, katerih imen pa se ne spominjam več. Tovariš Šturm nam je razložil, kakšne so naše naloge. Nekaterim so se zdele težko izvedljive, ko pa smo zagledali velik ogenj nekje pod Šmarno goro, smo se odločno lotili postavljene naloge.

Po akciji smo vsi, ki sem jih naštel, odšli na zborno mesto na Kratno, drugi dan pa je prišel za nami še Vavpotičev pomočnik. V partizane je šel tudi Rudi Boljka, ki pa se je priključil Radomljanom. Za komandirja naše čete, ki naj bi jo sestavili po odhodu v partizane, je bil prvotno določen Rafko Fornezzi, po narodnosti Čeh, za namestnika pa Julij Ocepek. Ker pa se je prvi skesal, drugi pa odšel že čez tri dni na teren, je nato komandant Urban postavil za komandirja mene.

Mirko Jerman

Ob pol dvanajstih smo se zbrali člani dupliške grupe. Naša naloga je bila uničiti most čez Bistrico in razdreti železniško progo na Duplici. Zato smo se razdelili v dva dela.

Da nas Nemci ne bi presenetili, saj smo bili komaj nekaj več kot dva kilometra oddaljeni od Kamnika, smo na treh krajih ob cestah, ki vodijo k mostu, streljaj od njega postavili po enega tovariša s puško ali pištolo. Ker smo vedeli, da most ne bo gorel, če ga ne bomo polili s petrolejem ali bencinom, smo odšli v Tovarno stolov, kjer so imeli vedno večje količine bencina, ki so ga potrebovali za prevoze in menda tudi v proizvodnji. Najprej smo poiskali nočnega čuvaja Franca Bernota. Povedali smo mu, da se je začel boj proti okupatorju in da naj brž izroči ključe od skladišča, kjer je bencin. Ko nas je videl obrožene, se je zelo prestrašil in izdavil, da bo naredil vse, kar hočemo. Nato smo mu še zagrozili, da ga bomo ustrelili, če bo Nemcem izdal, kateri tovariši so se udeležili akcije. Razen tega smo ga, da Nemci ne bi mislili, da je povezan z nami, zvezali in mu zamašili usta ter ukazali, naj leži do prihoda Nemcev na mestu, kamor smo ga položili.

V skladišču smo našli dva soda po dve sto litrov bencina. Pograbili smo prvega in ga zakotalili na most, kjer smo ga odprli in razlili vsebino ter nato zažgali. Ker pa je bil most iz debelih brun in iz hrastovega lesa, se ni užgal tako, kot bi mi radi. Ogenj je kmalu ugasnil. Zato smo se vrnili po drugi sod v tovarno, nekaj pa jih je šlo k sosedom po butare. Ko smo privalili še drugi sod in ga odprli, smo presenečeni ugotovili, da v njem ni bencin, temveč telečja kri, ki so jo v tovarni uporabljali za barvanje stolov. Ker bencina v tovarni ni bilo več, je eden od nas odšel po ključ k poveljniku gasilcev na Duplici, da bi dobili bencin v gasilskem domu. Ko smo dobili ključ, je nekaj tovarišev je odšlo ponj. Izpraznili so motorko in prinesli gorivo na most. Drugi pa smo medtem začeli s krampi in koli trgati mostnice in jih metati v vodo. Potem smo zažgali pripravljene butare in se odpravili na Kratno, nekaj tovarišev pa je odšlo domov.

Druga skupina, ki je dobila nalogo, da razruši progo, ni opravila svojega dela, ker ni imela primernega orodja. *Tone Šturm*

Radomlje

V Radomljah in njihovi bližnji okolici je vodil priprave za vstajo dr. Marijan Dermastia-Urban. Z dvema tovarišema, Francem Bukovcem in Jožetom Pernetom so bili namreč že mesec dni pred vstajo v ilegali. Nemci so jih hoteli aretirati, pa so se jim umaknili.

Pred začetkom vstaje smo imeli več sestankov. Vodil jih je vedno dr. Dermastia, ki je prihajal nanje s tovarišema Bukovcem in Pernetom. Na teh sestankih smo govorili predvsem o tem, da je treba združiti vse sile za boj proti okupatorju. Mimo tega smo dobili nalogo, da si mora vsak od nas priskrbeti puško in večjo količino municije, ki naj jo hrani sam. Zbira pa naj tudi bombe in razstrelivo, ki ga bodo potem uporabljali vsi borci.

26. julija 1941 je bil zadnji sestanek pred vstajo. Tedaj nam je Urban sporočil, naj bomo pripravljeni na oboroženo borbo, dan in čas začetka pa bomo izvedeli kasneje. Drugi večer sta nas moj brat Luka, ki je bil tedaj kandidat Partije v tovarni na Duplici, in Jože Perne, obvestila, da se bomo zbrali ob desetih zvečer v Križkarjevih smrekicah.

Ko smo ob določeni uri prišli na dogovorjeno mesto, smo izvedeli, da bomo natanko opolnoči podrli oba mostova preko Bistrice v Radomlje. Tovariš Urban nas je razdelil v dve skupini in nekaj pred dvanajsto uro smo bili pripravljeni za akcijo. Oba mostova smo onesposobili za promet tako, da smo potrgali mostnice in prežagali prečne in podolžne lege.

Po opravljenem delu smo se zbrali pri glavnem mostu pred Radomljami. Tu smo določili, kdo bo šel takoj v partizane in kdo bo ostal na terenu. Opazil sem, da so bili nekateri tovariši že v popolni bojni opremi. Pri akciji nas ni nihče oviral. Ko pa smo razpravljali, kdo bo šel v partizane, je prišel mimo Franc Šinkovec iz Radomelj. Nekateri smo se mu zakrili, da nas ne bi spoznal, drugi pa so ga celo opozarjali, naj pazi, ker je most podrt. Še isto noč je o vsem kar je videl, obvestil Reparjevega Pepčeta, ki je kasneje postal znan raztrganec. Pepče je takoj ob treh zjutraj šel k nemškemu komisarju občine in prijavil vse, kar je videl Šinkovec. Povedal je tudi imena tistih, ki so bili tedaj pri mostu. Zaradi tega je že po našem odhodu prišla k mostu žandarska patrulja, na katero so naleteli Mengšani, ki so nas proti jutru iskali, in nato vse jutro patruljirali po Radomljah, pred našo hišo pa celo ustrelili v zrak.

Po tem sestanku smo šli nekateri domov, drugi, ki so se odločili, da bodo šli v partizane, pa so se napotili v krumperške gozdove nad Laze in tam postavili taborišče.

Naslednje jutro so Nemci vse moške mobilizirali za popravilo mostov.

Ob desetih dopoldne je prišla v Radomlje nova patrulja mengeških žandarjev. Ves dan so ostali v vasi in iskali podatke. Pri tem so jim vneto pomagali Alojz Vizjak, znani mešetar, ter Šinkovec in Reparjev, ki smo ju že omenili.

Ob treh popoldne so Nemci prišli aretirat mehanika Slavka Pavlija, ki ga je Vizjak osumil, da je komunist, in s katerim sta se že dopoldne sporekla v gostilni pri Modru. Ko so se žandarji približali njegovi hiši, je Slavko skušal pobegniti skozi okno. Žandarji pa so streljali za njim in ga ubili.

Nekaj dni kasneje, 10. avgusta, smo hoteli maščevati Slavkovo smrt in kaznovati Vizjaka. V njegovo stanovanje smo vrgli bombo, pa je odnesel zdravo kožo. Tudi drugič, 18. avgusta, nam je ušel.

Pozno popoldne, 28. julija, ura je bila okrog šestih, so Nemci hoteli aretirati mojega brata Luko. Prav tedaj smo bili na našem dvorišču Luka, sedaj pokojni brat Stanko, Rudi Boljka in Ciril Ravnikar, ki sta tudi kasneje dala svoji življenji za svobodo. Pogovarjali smo se in ugibali, kaj bo. Vtem so prišli žandarji v

spremstvu namestnika komisarja nemške občine Ahlina in vprašali po bratu. Ko jih je Luka zagledal, je skočil v svinjsko kuhinjo, ki ima prehod na vrt, in jim ušel. Videli so, da so ostali praznih rok, zato so nas pognali v hišo. Nama z bratom so ukazali, naj takoj poiščeva Luko, in grozili, da ga bodo drugo jutro ustrelili pred domačim pragom. Če pa ga ne bodo dobili, bodo vso družino izselili.

Ko so odšli, sva vse povedala očetu, ki pa je odvrnil, da se raje da seliti. Pripomnil je tudi, da morava vedeti, kaj je najina dolžnost. Razumela sva, kaj misli, in odšla za drugimi v partizane.

Opremo sva naložila v pleve, ki jih je moja žena odpeljala na travnik, kjer sva odbrala svoje stvari in odšla na opekarno. Proti večeru sta prišla za nama še Rudi Boljka in Ciril Ravnikar. Drugo jutro se nam je pridružil tudi Luka in vsi štirje smo se napotili proti taborišču naše čete. Ko smo prečkali rovsko cesto, smo od daleč videli brata Toneta, ki se je peljal z vozom. Pomahali smo mu v pozdrav in slovo.

V taborišču nad Lazami smo postavili šotore. V vsakem je spalo po pet mož. Sam sem prinesel s sabo 12 šotorskih kril, ki se mi jih je posrečilo dobiti ob prevratu. Dnevno in nočno taborišče je bilo skupno, v dolinici pod njim pa smo imeli kuhinjo.

Z našega področja so šli tedaj v partizane: dr. Marijan Dermastia in njegova žena Mara, Franc Bukovec, Roman Potočnik, Ivan in Miha Jerman, Boris Lenček, Jože Perne in žena Angela, Jože in Stanko Pirš, Ciril Ravnikar ter Franc Novak-Raubšic-Jager iz Radomelj. Iz Preserij so bili doma partizani: Ivan Golob, brata Janko in Edi Pelech, Ivan Semen in njegova žena Marija ter Štefan Štangel, medtem ko je bil Rudi Boljka s Homca. Nekaj dni kasneje so se nam pridružili še France Kobilica, Franc Kokalj in Vili Rožič iz Jarš ter Stane Dobovšek in Marijan Vajevec iz Zasavja. Od teh nas je dočakalo svobodo samo 13.

Naš prvi komandir je bil Štefan Štangel, ko pa je bil ranjen, je njegove dolžnosti prevzel Tone Blejec. Mara Dermastia je bila sekretarka Partije, Miha Jerman pa sekretar SKOJ. Meni so poverili skrb za preskrbo in bil sem intendant čete.

Ivan Pirš-Rastko

Nekako ob istem času so se zbrali tudi Mengšani. Na sestanku jih je bilo okrog 30. Za izvedbo akcij so določili dvanajst tovarišev. Z uničevanjem telefonskega voda Mengeš-Jarše, ki je bil tedaj napeljan ob današnji Ulici vstaje, so začeli skoraj v samem Mengšu. Nato so odšli proti jarški postaji, da bi porušili progo. Ker niso imeli s seboj primernih ključev, da bi odvili vijake pri tračnicah, so se lotili proge kar s koli in krampi ter jo prevrnili. Nato so podrli še telefonsko napeljavo proti Homcu. Od tod so odšli proti radomeljskemu mostu, da bi našli zvezo z Radomljani. Ker tamkaj ni bilo tovarišev, so šli v Radomlje, vendar tudi tam niso našli nikogar. Ko so se proti jutru hoteli vrniti čez sosednji homški most, so videli, da so ga Radom-

ljani medtem že porušili tako, da so od njega ostala samo še podolžna bruna. Preko njih so Mengšani začeli lesti čez naraslo Bistrico. Ko so prišli na desni breg, jih je ustavil nenadni nemški: »Halt!« Medtem je namreč neki izdajalec že obvestil Nemce, ki so poslali k mostu zasedo. Kljub pozivu pa se udeleženci akcije niso ustavili in očitno je ta drznost zadržala zasedo, da ni takoj streljala. Šele ko so bili že nekaj deset korakov oddaljeni od zasede, je ta začela streljati. Že po prvih strelih se je grupa razdelila v manjše skupine, ki so vsaka po svoji poti prišle v Mengeš.

Radomeljska grupa, ki je svoje naloge v redu izpolnila, se je po akciji zbrala pri Križkarjevih smrekicah in od tod odšla proti Lazam pri Krtini. Domžalska grupa pa ni izvršila nobene svojih nalog.

2. ARETACIJE 28. JULIJA 1941

Istega dne so tudi Trzinci izvršili svojo prvo akcijo na telefonsko napeljavo med Trzinom in Dobravo. Tako je bila to noč v ognju upora resnično vsa pokrajina od Save do Kamniških planin.

Nemci so na te akcije reagirali ostro in hitro, ker so hoteli uporniško gibanje v kali zatreti. Žandarji in gestapovci so že naslednje jutro aretirali mnogo ljudi, o katerih so menili, da so sodelovali v nočnih akcijah. Delno so tudi uspeli, ker se nekaj udeležencev ni umaknilo v gozdove.

Šef civilne uprave za zasedeno ozemlje Koroške in Kranjske F. Kutschera je takoj odredil policijsko uro od desetih zvečer do štirih zjutraj in izdal ukaz o ustanovitvi izrednega sodišča.

Že 2. avgusta 1941 so padli kot prvi talci iz kamniškega okrožja: Ignac Hren, Leopold Dremelj, Mirko Exler iz Kamnika in Lojze Glavič iz Mengša. Od drugih aretirancev pa so sredi septembra 1941 večino odpeljali v taborišče Krieseldorf pri Spittalu ob Dravi.

V začetni akciji dne 27. julija ponoči sem bil določen, da grem na zvezo v Domžale, in sicer na Tratnikov mostič. Sem bi morali priti tudi Vili Rožič iz Jarš in Mirko Pirnat z Rodice ter nekaj domžalskih športnikov. Pripeljal sem se s kolesom preko Radomelj. Nato sem zavil preko Vira čez bistriški most proti dogovorjenemu mestu. Ker tam ni bilo nikogar, sem se vrnil v Mengeš. Med potjo sem opazil, da so bile akcije že pri kraju. Peljal sem se mimo mengeške žandarmerije in mimogrede potrgal tudi nekaj plakatov, ki so prikazovali Hitlerja kot kralja Matjaža.

Drugo jutro sem že zgodaj odšel na občino. Na žandarmeriji so bili vsi iz sebe, dirjali so sem in tja in psovali vse od kraja. Nenadoma je prišel v občinsko pisarno nemški žandar Teo Höhlriegl in vprašal komisarja, če imamo na občini povečevalno steklo. V rokah je namreč držal droben listek in na njem je imel napisana komaj vidna imena. To je bil najbrž tisti listek, ki ga je pri skoku iz svojega stanovanja po nesreči izgubil J. Jankovič in so ga dobili Nemci. Odgovoril je žandarju, da povečevalnega stekla nimajo in naj

gre v župnišče, kjer ga imajo. Ko je žandar odšel, sem v nejasni slutnji, da sem najbrž tudi sam napisan na listku, izginil pri zadnjih vratih z občine in jo ubral po stezi za tovarno domov. Tu sta bila na skednju v mrvi skrita Stane Gregorc in njegov brat Miha. Miha me je prosil, naj stopim k njima domov in povem, kje sta. Res sem odšel tja, ko pa sem se vrnil, da bi vzel nekaj stvari in pobegnil, so že stopili v hišo žandarji in me aretirali. Napravili so preiskavo; zlasti natančno so mi gledali čevlje, nato pa so me odpeljali na žandarmerijo. Ravno ko sem vstopil v sobo, so peljali za mano Jerneja Vrhovnika in bivši mengeški žandar A. Kočar je izjavil komandirju, da je to star komunist. Eden od Nemcev je Vrhovnika udaril z roko po obrazu. Mene so takoj vprašali, kje sem bil ponoči. Odgovoril sem jim, da kot običajno, pri svojem dekletu v Dobu. Zastavili so mi še nekaj vprašanj in me nato odpeljali v pritličje, v sobo, ki je obrnjena proti Poljancu. Tam so bili zaprti A. Glavič, ki je bil že ves pretepen in Janez Kožel. Za mano pa so pripeljali še Miho Blejca, Jožeta Pera in Andreja Blejca.

Popoldne so nas odpeljali v sodnijske zapore v Kamnik. Tam so bili že tudi ljudje iz drugih krajev. Kot smo kasneje izvedeli, so nas hoteli za kazen postreliti na Glavnem trgu. Čez nekaj časa so Matka Cerarja in mene ločili od drugih zapornikov in naju vklenili. Vpili so nad nama, da sva bandita. Zatem so ločili od drugih še Kamničane in jim povedali, da jih bodo postrelili. Tedaj se je oglasil Vizjak iz Radomelj, češ da je nedolžen. Že takrat smo posumili, da je vrinjen med nas.

Potem so vse vklenili po dva in dva, naložili na dva kamiona in nas skozi Kranj odpeljali v Begunje. Tik pred mrakom so nas, »Banditen von Stein«, odvlekli v sobo št. 11, kjer sem dobil mesto ob Glaviču.

Zatem pravzaprav dva dni ni bilo nič hudega. V tem času smo se precej pogovarjali med sabo in posebno Kamničani so veliko govorili o komunizmu in o izvršeni akciji.

Tretji dan je prišlo v Begunje posebno sodišče. Vse so nas zaslišali v enem dnevu. Nato pa so 2. avgusta ob neki opekarni pri Begunjah ustrelili prve talce, med katerimi je bil tudi A. Glavič. Kmalu zatem so ustrelili drugo skupino. Čez dva dni smo mislili, da bomo na vrsti Mengšani, ker so 2. avgusta mengeški partizani streljali na nemškega policista in ga ranili. Ker pa ni umrl, smo ostali živi.

Čez nekaj dni so nas pomešali z drugimi jetniki, do tedaj smo bili namreč zaprti posebej. Kljub temu, da smo bili pod najstrožjim vodstvom in nadzorstvom, smo vendar ves čas mislili tudi na beg. Bogo Kožej iz Kamnika, ki je bil tedaj mlad in droben fant, je celo že zlezel skozi nekakšen dimnik in je naši celici odprl vrata na hodnik. Potem smo poskušali, da bi vsaj eden od nas ušel v zaboju za smeti. Jetniki so namreč vsak dan v velikih zabojih

odnašali smeti iz zaporov, zato smo sklenili, da se bo eden od nas skril na dno in bi ga odnesli. Tako je eden od jetnikov pozneje tudi res ušel. Toda tokrat se tisti, ki so odnašali smeti, tega še niso upali tvegati.

10. septembra so nas nekaj odpeljali v taborišče v Krieselsdorf pri Spittalu ob Dravi. To je bilo nekakšno prevzgojno taborišče, v katerem so bili ljudje zaprti po 3 ali pa 6 mesecev. Tam sva z Vidicem z Bleda zaradi slabih razmer organizirala gladovno stavko, zaradi česar smo potem vsi skupaj imeli neprijetnosti.

Ivan Lipar-Iztok

Ker so imeli Nemci za uspešen boj s partizani na območju kamniškega okrožja premalo vojaštva, so 9. avgusta 1941 pripeljali z Dunaja v Kamnik še 171. rezervni policijski bataljon, ki je del svojih sil razmestil tudi v Mengšu, v Domžalah, na Črnučah, v Šentvidu, v Šmartnem pod Šmarno goro in v Medvodah.

Vsi ti ukrepi pa še zdaleč niso prinesli Nemcem zaželenih uspehov. Žandarji so bili v svojem poročilu z dne 29. avgusta 1941 prisiljeni priznati, da jim kljub pomoči policije in gestapa ni uspelo niti v enem primeru zajeti partizanov.

3. ZBORNO MESTO UDELEŽENCEV VSTAJE NA KRATNI PRI KAMNIKU

Po uspelem začetku vstaje so bili borci razdeljeni v kamniško-dupliško, radomeljsko in mengeško grupo.

Z zbornega mesta na Kratni, kamor se je posrečilo priti samo kamniški in dupliški grupi, se je slednja, ki je dan po vstaji štela 14 borcev, premaknila v gozd nad vasjo Perovo pri Kamniku. Ker borci niso dobili zveze s terenom in ker so v okolici Kamnika opazili večje premike Nemcev, so se umaknili v gozdove proti Kolovcu, nato pa v Tuhinjsko dolino.

Zbor na dogovorjenem mestu na Kratni je bil 28. julija 1941 od ene do treh zjutraj. Vendar je do tega časa prišla samo dupliška grupa in nekaj tovarišev iz Kamnika. Do sedmih zjutraj nas je bilo razen tovarišev Brejca in dr. Dermastie še 15. Imeli smo vsega skupaj 4 jugoslovanske puške in 4 ali 5 pištol.

Ker nikakor nismo mogli izvedeti, zakaj je bilo kmalu po polnoči slišati strele nad vasjo Perovo, kjer so Nemci, kot smo izvedeli pozneje, postavili zasedo in ubili dva naša tovariša, smo poslali na določeno zborno mesto Slavka Kališnika. Mi pa smo se medtem pomaknili globlje v gozd. Kališnik naj bi se sestal z nekim tovarišem iz Vrhpolja, ki bi nam moral prinesti sporočilo o položaju v Kamniku. Ker je bila zveza pri Kališnikovi domači hiši, je Kališnik, potem ko je nekaj časa čakal, zlezel na mrvo in tam zaspal. Ko se ni in ni vrnil, sta se dva tovariša odpravila za njim. Približala sta se hiši in nenadoma opazila, da jo obkoljujejo Nemci. Nemudoma sta se vrnila in vsa grupa se je nato pomaknila proti Kolovcu.

Po nekaj dneh smo izvedeli, da so Nemci Kališnika dobili, ga aretirali in odpeljali v Kamnik ter ga kmalu nato ustrelili kot talca. Zaradi varnosti smo se premestili preko Palovič v Tuhinjsko dolino in si nad Gozdom uredili taborišče.

Tone Šturm

4. PRVE AKCIJE PARTIZANOV

1. avgusta 1941 sta dr. Marijan Dermastia in Tone Šturm zapustila grupo ter odšla k Radomljanom. Pred odhodom sta jo organizirala v četo in ji postavila za komandirja Mirka Jermana. Po njunem odhodu je četa začela postavljati zasede in iskati priložnosti, da bi se spopadla z Nemci. Tik pred odhodom na Rašico jo je nekdo izdal, vendar ji je uspelo, da se je umaknila.

Mengeško grupo so Nemci, kot že omenjeno, razbili, ko se je hotela sestati z Radomljani pri radomeljskem mostu. Zato so borci 28. julija 1941 posamič prišli na Gobavico nad Mengšem in si tu postavili šotor. 2. avgusta je Tone Blejec prvič povedel grupo v akcijo. Borci so namreč izvedeli, da so Nemci ustrelili kot talca njihovega tovariša Lojzeta Glaviča in so sklenili maščevati njegovo smrt. Pri belem dnevu so odšli proti Mengšu, vendar prav v Mengeš niso mogli. Ko so se vračali, bili so ravno nad kamnolomom, sedanjim Letnim gledališčem, so zagledali nemškega policista, ki se je sprehajal z domačinko. Nemca so obstrelili in, ker so vedeli, da to ne bo ostalo brez posledic, so se premaknili proti Šenkovemu turnu.

Proti jutru jih je predramil hrup nemških avtomobilov, ki je prihajal s ceste Mengeš—Vodice. Hoteli so se Nemcem umakniti proti Rašici, ker so medtem izvedeli, da je tamkaj večja partizanska enota. Toda v gozdu so naleteli na Nemce in so se zato napotili v tunjiške gozdove. Medtem so po zaupnikih v Mengšu dobili zvezo z radomeljsko grupo. Preselili so se v njeno taborišče nad Lazami pri Krtini.

Po združitvi obeh grup sta komandant in komisar bataljona, ki sta se prav tedaj mudila v taborišču, izvedla formiranje čete in borce zaprisegla. Komandir čete je postal Tone Blejec, komisar pa Franc Bukovec.

Radomeljsko grupo so dobro preskrbovali okoliški kmetje, ki so rade volje opravljali zanjo tudi obveščevalno službo. Posebno se je pri tem odlikoval Polde Miš z Gorjuše. Še pred prihodom Mengšanov v njeno taborišče, je Radomeljska grupa napravila nekaj akcij.

V noči med 6. in 7. avgustom 1941 je njena patrulja obstrelila na cesti Lukovica—Moravče komandirja žandarmerijske postaje v Moravčah, 11 borcev pod vodstvom Štefana Štangla pa je pripravilo Nemcem zasedo ob glavni cesti Ljubljana—Celje na mostičku pri Želodniku.

6. avgusta 1941 nas je kakih 10 borcev postavilo v mraku zasedo na glavni cesti Ljubljana—Celje, in sicer pri mostičku pred Prevojami. Ker se dolgo ni pojavil noben nemški avto, smo pretrgali telefonski vod ob cesti. Ko smo že nameravali oditi, pa smo nenadoma zaslišali ropot motornih vozil z domžalske strani. Takoj smo znova zasedli položaje in čakali. Ko se je predhodnica, vojaški

motocikel s prikolico, na kateri je bila postavljena strojnica, približala na razdaljo 50 metrov, smo udarili po njej. Po prvih strelih so se zvrnili trije Nemci, ki so bili na motorju. Prikazala sta se še dva kamiona in se takoj ustavila. Bila sta polna vojakov, ki so naglo poskakali z njiju in začeli silovito streljati na našo zasedo, ki je bila levo in desno od mostička. Zaradi kamnite ograje, za katero smo se zaklanjali, v prvih trenutkih nismo imeli žrtev. Toda ko smo ugledali, koliko Nemcev je začelo napadati, smo se spustili v beg ob potočku, v smeri proti taborišču. Imeli smo izredno srečo, da pod točo sovražnikovih krogel ni bil nihče zadet. Zgodila pa se je druga nesreča. Komandir patrulje Štefan Štangel je bil zadet v poln pas za naboje. Spričo zadetka mu je na trebuhu eksplodiralo okrog 15 patron, zaradi česar mu je močno raztrgalo trebuh in dobil je hude opekline. Tudi drugi tovariš, Mihec Jerman iz Radomelj, je dobil strel med naboje, vendar sta mu eksplodirala samo dva in se mu ni nič zgodilo.

Boris Lenček-Igor

Kmalu nato je prišlo do velike hajke. Borci so bili o prihodu Nemcev pravočasno obveščeni in so se pripravili na boj. Po kratkem spopadu na Brezovici in kljub desetkratni sovražnikovi premoči je borcem uspelo udariti Nemcem celo v hrbet in jim povzročiti nekaj izgub, sami pa so se brez žrtev umaknili. Ko so Nemci videli, da je bil njihov napad brezuspešen, so besni postrelili kotle v partizanskem taborišču, nato pa so se oddaljili.

Nedolgo po hajki so se po nekaj brezuspešnih zasedah, ki so jih postavili na cestah proti Ihanu, Lukovici in Moravčam, borci premaknili na dobske travnike, od tod pa so odšli preko Radomelj in Mengša na Rašico.

5. ZBOR KAMNIŠKEGA BATALJONA NA RAŠICI

Čeprav so prve akcije oborožene vstaje proti okupatorju v kamniškem okrožju lepo uspele, je šlo v partizane vendarle manj borcev, kot je bilo predvideno. Prav tako tudi v medvoškem okolišu niso bile formirane enote, ki bi se morale združiti z Rašiško četo. Tako je nastal na eni strani številčno ne posebno močan Kamniški bataljon, na drugi pa sorazmerno močna Rašiška četa. Glavno poveljstvo je zato odredilo, naj se navedeni enoti združita, da bi laže vskladili akcije in povečali svojo aktivnost.

Spričo tega sta komandant Kamniškega bataljona dr. Marijan Dermastia in komisar Tone Šturm takoj odšla v taborišče Rašiške čete. Medtem ko sta se tu sestala s tovarišem Lojzetom Kebetom in z njim razpravljala o novem razporedu čet, o njihovih operativnih področjih in nalogah, o novem komandnem kadru ter o načinu bojevanja s sovražnikom, so prišli na Rašico najprej borci Radomeljsko-mengeške čete, za njimi pa še borci Kamniško-dupliške čete in trzinski prvoborci. Tako se je na Rašici zbralo preko 100 partizanov.

Zaprisega kamniškega bataljona

17. avgusta je novo formirani bataljon slovesno prisegel. Pred postrojenimi borci sta komandant in komisar najprej govorila o pomenu in namenih partizanske borbe, nato pa so borci pred zastavo prisegli zvestobo ljudstvu in Partiji. Po prisegi so prebrali povelje komandanta, v katerem so bile odrejene naloge posameznih čet, in objavili spremembo v štabu bataljona. Tovariš Roman Potočnik je postal komisar bataljona, njegovo dotedanjo dolžnost sekretarja okrožja pa je prevzel tovariš Tone Šturm. Član štaba je postal tudi Tone Blejec.

V noči po prisegi so se nato čete premaknile na svoja območja.

Ko sva s tovarišem Šturmom dobila obvestilo o vključitvi Rašiške čete v naš bataljon in sem dal ukaz o zboru vseh borcev v rašiških gozdovih, sva odšla na trzinske travnike, kjer naju je čakal tovariš Cene Štupar in naju odpeljal v taborišče Rašiške čete. Tu smo se nato sestali tudi s tov. Kebetom.

Nekako v dveh dneh so na Rašico prispeli vsi partizani iz kamniškega okrožja in nato smo po tridnevnem skupnem taborjenju dokončno formirali Kamniški bataljon.

Bataljon smo razdelili na štiri čete: Rašiško, Mengeško-moravško, Radomeljsko in Kamniško.

Rašiška četa je dobila nalogo, da še naprej deluje na svojem dotedanjem terenu okrog Šmarne gore, Rašice in Dobena vse do ceste Mengeš—Kranj. Mengeško-moravška ali kratko Moravška četa je dobila ozemlje od ceste Črnuče—Trojane do Save, Radomeljska od državne ceste in Črnega grabna do Tuhinjske doline, Kamniška pa teren pod Kamniškimi planinami do Cerkelj.

Čete se niso delile na vode. Le Rašiška je kasneje dobila svoj Šmarnogorski vod. Kamniška četa je bila namreč kmalu razbita in tisti del borcev, ki smo ga prej prestavili tja iz Rašiške čete, se je zdaj vrnil vanjo.

S tem se je četa številčno tako povečala, da je lahko del svojih borcev poslala v Šmarno goro.

Vodstva Rašiške čete nismo spreminjali. Njen komandir je ostal Stane Kosec, komisar pa Mile Špacapan. Ker je bil slednji včasih nekoliko oster s soborci, smo ga sredi septembra zamenjali z Maksom Pečarjem. Komandir

Zbor preživelih borcev Kamniškega bataljona ob proslavi obletnice ustanovitve 1958 na Rašici

Mengeško-moravške čete je postal Janko Bizjak, komisar pa Karel Mlakar, komandir Radomeljske Janko Pelech, komisar Franc Bukovec, medtem ko smo Kamniški četi postavili za komandirja Rudija Boljko, za komisarja pa Staneta Grilanca. Komisar bataljona je postal za Šturmom, kot že rečeno, Roman Potočnik, nato Franc Bukovec, za njim pa nam je, ko je bila Radomeljska četa v Ljubljanski pokrajini, Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet dodelilo za komisarja Matijo Udvanca-Janeza Vajsa, španskega borca. V štab bataljona smo pritegnili še tovariša Toneta Blejca, ki je nato odgovarjal za vojaško pripravo akcij. Komanda bataljona je bila navadno pri Radomeljski četi, vendar je po zboru na Rašici odšel tudi s Kamniško in z Mengeško-moravško četo po eden od članov štaba kot nekak instruktor. Kamniško je spremil Tone Šturm, Mengeško-moravško pa Tone Blejec.

Iz Rašiške čete smo nekaj njenih borcev prestavili v Kamniško četo; Trzince, razen J. Vehovca, če se prav spominjam, in dvoje, troje Črnučanov pa v Mengeško-moravško četo. Radomeljska četa je ostala menda nespremenjena.

S komandnim jezikom in uniformami si tedaj nismo belili glave. Gradili smo na tem, kar smo imeli in znali. Ker se je večina borcev izvežbala v stari jugoslovanski vojski, smo to seveda izkoristili. Zato je komanda navadno zajemala besedišče iz stare jugoslovanske vojske. Enotnih uniform ni bilo. Nekaj borcev je imela kose uniform iz stare jugoslovanske vojske. Najbolj posrečen v tem pogledu je bil vsekakor Franc Kristan iz Rašiške čete, o katerem je menda že nekaj besed v teh spominih.

Večina borcev je bila v civilnih oblekah; mnogi so bili podobni turistom (gojzerji, pumparice, vetrovke itd.). Pozdravljali smo se s pestjo ob robu pokrivala in z besedami: »V boj — za svobodo!« in prizadevali smo si, da bi imeli vsi na kapah rdečo peterokrako zvezdo.

Ob formiranju smo sestavili posebno pismeno naredbo o nalogah, ki jih je imela vsaka četa. Razen Kamniške, ki je bila, kot je znano, že v nekaj dneh po formiranju razbita, so vse čete te naloge na svojem terenu v redu izvrševale.

Verjetno si je že kdo od poznavalcev našega narodnoosvobodilnega boja zastavil vprašanje, ali je imel Kamniški bataljon kot celota, kot velika borbena enota, kakšne posebne naloge, oziroma zakaj bataljon nikoli ni nastopil skupno, saj bi kot redna vojaška edinica lahko izvršil tudi kakšno večjo akcijo proti okupatorju. Tudi sam sem se o tem že večkrat spraševal. Najbrž zato nismo storili tako, ker smo postavili četam za njihovo nujno nalogo to, da odidejo na svoj teren in tam mobilizirajo ljudi ter se številčno povečajo, da zbirajo orožje, obleko, hrano in izvršujejo take akcije, ki jih kot majhna edinica lahko uspešno zaključijo. Mislim, da je načelo, naj se v začetku utrdijo manjše edinice, zagovarjal tovariš Kebe, ki je kot instruktor CK KPS, to direktivo brez dvoma prejel od Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Pozneje pa bi bil tak nastop celotnega bataljona bolj ali manj nemogoč, ker so Nemci zaradi naše dejavnosti osredotočili na področje, na katerem smo operirali, veliko število svojih sil, ki so neprestano hajkale za nami in čedalje bolj otežkočale naše premike, tako da bi združevanje naših sil lahko zahtevalo velike žrtve.

Mislim, da sem s pravkar navedenim, deloma odgovoril tudi na to, kakšna je bila tedaj naša taktika in strategija.

Prve partizanske edinice niso imele samo namena, da bi tolkle sovražnika, hotele so biti predvsem jedra, okrog katerih naj bi se zbirale vse sile za nadaljnji boj proti okupatorju. Želele so izvesti najširšo mobilizacijo in pripraviti teren za čim uspešnejši boj proti Nemcem. Mimo tega so imele v tem času še neko prav posebno nalogo: neprestano so se namreč premikale na svojem terenu in dajale moralno in politično oporo hudo preizkušanemu in trpečemu ljudstvu.

Če naj ob koncu poskusim oceniti še posamezne čete Kamniškega bataljona, potem moram reči, da je bila Rašiška četa do združitve v Kamniški bataljon samostojna, dobro organizirana, oborožena in precej borbena edinica. Vendar njen teren ni bil lahek in za bojevanje vse prej kot primeren. Četa je bila v hribih, obdanih okrog in okrog z ravnino in povrhu še z italijansko-nemško mejo, ter kot nalašč pripravnih za obkolitev. Čeprav smo zahtevali, naj se četa umakne na drug teren, bodisi na Moravško, bodisi v škofjeloške hribe, so borci te čete vztrajali na Rašici, češ da teren dobro poznajo, in to je bilo

deloma zanje tudi usodno. Stane Kosec je bil sicer borben komandir čete, zdi se mi pa, da se je preveč zanašal na poznavanje terena.

Najbolj aktivna je bila Radomeljska četa. Bila je dobro oborožena, disciplinirana in borbena. K temu je verjetno prispevalo tudi dejstvo, da je bil štab bataljona pretežno pri njej.

Mengeško-moravška četa je bila sicer majhna, vendar je imela nekaj odličnih borcev, od katerih so bili nekateri podoficirji bivše jugoslovanske vojske. Razumljivo je, da si je četa zaradi vojaške izvežbanosti svojih borcev znala ustvariti red in disciplino. Imela pa je od vseh čet najtežavnejšo nalogo, saj ji je bil dodeljen teren (Črni graben in Moravško), ki ga njeni borci, sami Mengšani, Trzinci, nekaj Črnučanov in Zasavcev, niso podrobno poznali.

Od vseh čet Kamniškega bataljona je Mengeško-moravška dosegla največji uspeh v borbi z Nemci. 21. septembra 1941 so namreč borci te čete odbili napad nad 400 Nemcev na Mohorju pri Moravčah in se uspešno umaknili z eno samo žrtvijo.

Zanimivo je, da je ohranjen nemški dokument o tej borbi. V njem komandant bataljona, ki je vodil nemške sile v borbi s partizani, predlaga novo taktiko. Priporoča namreč takojšnjo akcijo, kakor hitro se kje pojavijo partizani, presenečenje sovražnika in približevanje brez streljanja, po možnosti že predhodno popolno obkolitev, čas napadov ne več popoldne, marveč zjutraj ali dopoldne itd. To ne dokazuje samo, da so se v tem času naši borci že borili na svojski način, marveč tudi, da je bil ta način tako uspešen, da so morali Nemci prilagojevati svoj način boja našemu.

Kamniška četa pa ni mogla niti pokazati svojih sposobnosti, ker so jo, kot je znano, Nemci že dober teden za dogodki na Rašici razbili.

Izkušnje iz teh prvih partizanskih borb z Nemci so bile zelo važne in sem jih s pridom uporabil tudi v brošuri »Kratek tečaj za partizanske poveljnike«, ki sem jo napisal po vrnitvi s kamniškega področja v Ljubljansko pokrajino pozimi 1941/42.

Dr. Marijan Dermastia-Urban

Politično delo v Kamniškem bataljonu

Po razpadu bivše Jugoslavije so bile priprave na vstajo in njena izvedba najvažnejša naloga partijske organizacije v kamniškem okrožju. Oboje smo z uspehom izvršili. Upoštevaje sklep o ustanovitvi Kamniškega bataljona pa se je področje političnega dela razširilo in zato je razumljivo, da je bilo že na sestanku v Volčjem potoku določeno, da je treba dolžnost političnega delavca na terenu ločiti od dolžnosti političnega komisarja novo ustanovljenega partizanskega bataljona. Za sekretarja operativnega komiteja, kot smo tedaj imenovali to funkcijo za teren, smo postavili tovariša Romana Potočnika, mene pa so določili za komisarja bataljona.

Do končnega formiranja Kamniškega bataljona borbene grupe niso imele posebnih politkomisarjev. Le Rašiška četa ga je imela že od vsega začetka. Ko pa je bil 17. avgusta 1941 na Rašici dokončno formiran bataljon, so tudi druge čete dobile komisarje.

Dokler sem bil politični komisar Kamniškega bataljona, sem se v grupah, kamor sem prihajal, redno vsak dan razgovarjal z borci o političnih vprašanjih. Diskusije so bile vedno zelo žive in uspešne. Ko smo bili na Rašici, so prihajali k nam številni simpatizerji in sorodniki borcev v bataljonu, s katerimi smo prav tako politično delali. Med ljudmi smo širili tudi Slovenskega poročevalca, ki smo ga včasih dobili iz Ljubljane, posebno uspešno pa smo razdeljevali med prebivalstvo radijske novice in lepake, ki jih je izdelovala tehnika Rašiške čete.

Tudi delo partijske organizacije v Kamniškem bataljonu in njegovih četah je bilo zlasti v prvih tednih boja z okupatorjem, če lahko tako rečem, kolektivno. Čeprav so v četah obstajale partijske celice, ki so jih vodili komisarji čet, smo skoro vse probleme reševali skupno na sestankih z vsemi borci. Tak način dela je imel izredno velik vpliv na borce nepartijce, čut tovarištva, odkritosrčnost, iskrenost, enotnost namenov ter skupni napori in težave so čedalje bolj utrjevali vezi med nami, komunisti in nepartijci, in neverjetno hitro so se tudi tisti tovariši, ki so se zgolj iz rodoljubnih nagibov odločili za partizane in od katerih so bili nekateri celo strogo katoliško vzgojeni, začeli prilagojevati miselnosti večine; postali so zavedni in prekaljeni borci za stvar Partije.

Tone Šturm

Terensko delo po vstaji

Hkrati z vojaškimi akcijami je bilo treba organizirati teren. Toda v tem pogledu je bil položaj precej težaven. V juliju 1941 je namreč prenehal delovati okrožni komite KPS Kamnik, ki je dotlej vodil delo na terenu. Njegovi člani so se razšli, večinoma v prve partizanske edinice. Na terenu je ostal le pokojni Lojze Bergant iz Podgorja pri Kamniku. Pripravljali smo sicer nove kadre, vendar so tudi ti odšli v partizane ali pa so jih aretirali. V začetku avgusta 1941 sem moral oditi v kranjsko okrožje. Pred odhodom smo se s tovarišema dr. Dermastio in Šturmom dogovorili glede partijske dejavnosti v partizanskih grupah. Še posebej smo sklenili, da je treba zlasti paziti na odnos partizanov do prebivalstva, da bi se ne zgodilo karkoli, kar bi škodovalo našemu ugledu in s tem nadaljnji mobilizaciji v partizane.

O delu v kranjskem okrožju in Poljanski dolini sem se nato na sestanku v Vogljah pri Kranju domenil s tovarišem Kebetom, v Trbojah pa še z nekaterimi drugimi tovariši. Nato sem se spet vrnil na kamniško področje. Pri Poldetu Mišu sem organiziral sestanek s tovarišema Dermastio in Bukovcem, ki sta se mudila v bližini Gorjuše nad Krumperkom. Vendar pa

se z njima nisem mogel sestati, ker sem prišel tja prav v času, ko so Nemci prvič aretirali Poldeta. Nemški žandarji se iz strahu pred partizani niso dalj časa zadrževali v njegovem domu in ga niso preiskovali. Samo temu se moram zahvaliti, da me niso našli. Nato sem odšel proti opekarni pri Radomljah, da bi tam poskusil priti v stik s tovarišema. Ko pa sem spal v gozdu nad opekarno, sem zaslišal z radomeljske ceste ropot avtomobilov. Videl sem, da se Nemci bližajo opekarni s pripravljenimi puškami na strel, zato sem se hitro umaknil v gozd. Naposled sem odšel v Dragomelj k Mirku Gradu. Semkaj sem nato dobil iz Kranja sporočilo, naj se vse partizanske edinice kamniških partizanov usmerijo na Rašico, kjer bodo ustanovili Kamniški bataljon, sam pa naj pripravim poročilo za CK KPS in se odpravim v Ljubljano.

Čez nekaj dni sem odšel na pot in se pri Smledniku sestal še s tovarišem Kebetom in njegovo ženo, ki sta medtem prisostvovala formiranju bataljona na Rašici. Lojze me je z dogodkom podrobno seznanil in mi naročil, naj tudi o tem poročam CK. Še isto noč sva z Miro Svetina-Metko odšla naprej v Šentvid in od tam v Ljubljano.

Tomo Brejc-Pavle

6. KAMNIŠKA ČETA

Borci Kamniške čete so odšli z Rašice v tunjiške gozdove, kjer so se utaborili. V okolici Tunjic so ostali nekaj dni in v tem času izvedli več akcij. Z njimi pa je četa seveda pritegnila nase pozornost Nemcev, ki so jo začeli zasledovati in jo tudi napadli.

Akcije Kamniške čete

V noči po zaprisegi smo borci Kamniške čete odšli z Rašice mimo Šenkovega turna, Topol in Most v tunjiške gozdove, kjer smo se utaborili. Z nami je bil tudi sekretar operativnega komiteja tovariš Tone Šturm, ki nam je nameraval pomagati pri organizaciji prehrane in zvez. Hotel je tudi dobiti avtomatsko orožje, za katero smo bili obveščeni, da je nekje v okolici Cerkelj.

Blizu Tunjic smo se mudili okrog teden dni in smo v tem času izvršili nekaj akcij. Največja je bila vsekakor akcija na nemško avtokolono na polju med Duplico in Šmarco, kjer pa smo le delno uspeli. Ko smo namreč postavili zasedo in so se Nemci približali, je neki borec začel streljati še preden smo lahko celo kolono zajeli z ognjem. Nemci so se takoj ustavili in odgovorili s streli. Ker na njivi nismo imeli pravega kritja, smo se seveda začeli umikati. Na srečo nismo utrpeli nobene žrtve, medtem ko so Nemci izgubili enega svojih vojakov.

Pravzaprav smo postavljali zasede na cestah Kamnik—Moste in Komenda—Cerklje vsak večer, vendar vedno brez uspeha, ker si Nemci ponoči niso upali na cesto.

Tudi za prehrano smo izvedli več akcij. Med njimi je bila največja na Homcu, kjer so po izselitvi župnika zasegli župnišče Nemci.

S tako dejavnostjo smo seveda počasi odkrili svoj položaj in nekega dne so nas s terena obvestili, da Nemci pripravljajo na nas veliko hajko. Komandir se je zato odločil za premik v gozdove nad Šentjurško goro. 24. avgusta 1941, prav na dan, ko se je četa nameravala premakniti, pa so nas Nemci napadli.

Po kosilu, menda je bila ura okrog ene popoldne, so nas Nemci zaradi preblizu postavljenih straž in nepazljivosti naših stražarjev iznenadili. Mimo tega je komandir čete dopustil, da se je šla večina naših ljudi kopat v bližnji potok. Nenadoma pa so Nemci vdrli med nas in v vsesplošni zmedi je največ borcev pustilo opremo in orožje v taborišču. Le srečnemu naključju se je treba zahvaliti, da ni bil nihče ranjen ali celo ubit.

Del borcev je nato odšel nazaj k Radomeljski oziroma Rašiški četi tja, od koder nas je komanda bataljona na zboru določila v Kamniško četo.

Nemcem je tako uspelo, da so razkropili prvo četo Kamniškega bataljona.

Stanko Grilanc

7. RAŠIŠKA ČETA

Napad na Nemce pred Rašico

Rašiška četa je bila tudi po reorganizaciji Kamniškega bataljona zelo aktivna. Eno svojih največjih akcij je izvedla, ko je tik pred vasjo Rašica 18. septembra 1941 likvidirala pet nemških policistov. V povračilo za to so Nemci čez dva dni, 20. septembra 1941, Rašico požgali, vaščane pa odpeljali v pregnanstvo.

Napad na Nemce pred Rašico

Naša četa je skoraj dva meseca taborila v gozdu nad Rašico, ne da bi Nemci zvedeli za njeno taborišče. Vendar so zaradi mnogih akcij, ki smo jih izvršili v okolici, verjetno zaslutili, da se zadržujemo nekje v bližini vasi. Da bi odkrili naše bivališče, so najprej poskusili z vohunom. Proti koncu avgusta se je namreč pojavil v gostilni pri Španu neznanec, ki je spraševal za partizani in govoril, da bi šel rad v »gmajno«. Vaščani so ga naposled napotili h Kreču, v hišo, iz katere sta dva brata, Stane in Peter Kosec, odšla v partizane. Peter je bil ravno tedaj doma in po kratkem razgovoru je privolil, da bo neznanca odvedel v taborišče. Ker pa mu ni povsem verjel, ga je sicer peljal v gozd, toda v drugo smer, kot je bilo taborišče. Ko sta prišla do roba gozda, mu je ukazal, naj hodi pred njim. Že po nekaj korakih pa se je neznanec začel vesti nekam sumljivo. Sklonil se je k tlom, kakor da si hoče zavezati vezalke na čevljih. Trenutek za tem pa je potegnil iz žepa pištolo in hotel Kosca ustreliti. Ta pa se je pognal vanj in nekaj časa sta se ruvala. Vohun je Kosca ugriznil v roko, se

iztrgal in, čeprav je Peter streljal za njim, mu je pobegnil. Tako so dobili Nemci jasen dokaz, da je naša četa zares nekje v bližini Rašice.

Naslednji dan, 29. avgusta, so ponoči pridrveli v vas gestapovci. V gostilno pri Španu so skozi okno zagnali bombo, nato pa aretirali in odpeljali iz vasi več ljudi.

18. septembra je naš stražar opazil nekaj Nemcev, ki so se vzpenjali v hrib, šli do piramide in nekaj risali v bloke. Komandir je takoj ukazal stanje pripravljenosti. V primerni razdalji smo zasledovali Nemce. Z lahkoto bi opravili z njimi že v hribu, vendar bi s tem odkrili naše taborišče. Ko so se vrnili v vas, smo jih sklenili prestreči na poti v dolino. Komandir Kosec je nalogo naložil moji desetini. Skupaj z njim smo z vso naglico stekli čez njive in travnike proti cesti, ki drži v Gameljne. Na ostrem ovinku ob Pasjem potoku smo zasedli rob in z dvema mitraljezoma postavili zasedo. Čez nekaj trenutkov so se z avtom, ki jih je menda čakal v vasi, pripeljali Nemci. Kot naročen se je prav tedaj znašel na cesti tudi Jesiharjev voz, naložen s prosenimi snopi. Ker je cesta ozka, se voz in avto nista mogla srečati, zato se je avto ustavil. Malo smo pomerili, nato pa iz vsega orožja usekali po njem in se mu hitro približali. Šofer se je mrtev zgrudil na volan. Eden od Nemcev je bil prav tako mrtev in je obsedel na zadnjem sedežu, drugi pa ranjen bežal proti Jesiharjevi hiši, a ga je že med potjo zadela krogla, tretji pa je skočil v obcestni jarek in tam končal pod streli, civilist, ki je prej vodil Nemce po gozdu, pa je smrtno bled zlezel iz avtomobila, dvignil obe roki in zajecljal: »Jaz sem Slovenec!« Kosec je zakričal nanj: »Izdajalec, ne pa Slovenec!« in medtem sprožil puško.

Mrličem smo pobrali dokumente, pištole in oficirske torbice. V njih smo našli skice našega področja, kar je jasen dokaz, da so si ogledovali teren za kasnejši napad na četo. Avto smo poskušali zažgati, a smo se morali umakniti, ker smo iz doline zaslišali brnenje avtomobilov.

Naslednji dan smo pričakovali napad, zato je zvečer odšla patrulja prav do opekarne v Gameljnah. Dobila je tudi nalogo, naj poišče zvezo z našim vodom v Šmarni gori, ki naj bi se vrnil k četi. Toda cesta je bila že zasedena in morali smo nazaj. V Gameljnah smo med potjo opazili šest kamionov, ki so pripeljali policiste. Drugi dan smo poslali proti dolini novo patruljo, ki je padla v zasedo in dva borca, Štefan Ložar in Franc Krmelj, sta bila ranjena. 20. septembra pa so že navsezgodaj Nemci obkolili Rašico, odgnali prebivalce in zažgali vas.

Zatem so po rašiških hribih neprestano stikale za nami nemške patrulje in 27. septembra so nas napadli. Četa se je razdelila na več skupin. Moja je dobila nalogo, da varuje ranjence in jih spravi na varno. Odločili smo se za Selo, in sicer za dom Franca Kristana, ki je bil v naši četi za bolničarja.

Ko smo ranjence oddali, smo pustili Kristanu še dve tovarišici, ki naj bi mu pomagali, sami pa smo se skrili v zvonik in pod streho mrtvašnice v Skaručni. Čez dan ali dva smo preko tacenskega mostu sredi belega dne odšli v hrib nad Mednom in od tod preko meje proti Ljubljani. *Martin Kos-Martinov*

Umik Rašiške čete

Po tem dogodku je postal umik naše čete s tega območja neizbežen. Nekateri borci so predlagali, da bi se umaknili na Moravško ali v škofjeloške hribe, toda štab se za to kar ni mogel odločiti in tako smo 27. septembra 1941 dočakali nemški napad, ki je bil za četo usoden. Bil je tako nepričakovan in silovit, da smo se morali kar najhitreje umikati. Da bi se lahko pretolkli skozi obroč, smo se razdelili v več skupin, ki so se vsaka zase prebijale skozi nemške položaje. Glavnini se je pod vodstvom Mileta Špacapana posrečilo, da se je prebila v smeri proti Pirničam. Tu je prebredla Savo ter se ustavila v hribu nad Mednom. Nekaj pa nas je s komandirjem čete Stanetom Koscem ostalo na Rašici. Naslednji dan pa smo znova naleteli na Nemce, pri čemer je bil Kosec hudo ranjen v prsi. Z največjimi napori se mu je posrečilo priti do vasi Selo, k hiši, kjer je bil doma član Rašiške čete Franc Kristan. Tja se je medtem zatekla tudi skupina partizank in partizanov s tremi ranjenci. 30. septembra 1941 so jih Nemci obkolili. V spopadu je Maks Pečar padel, eden od ranjencev je ponoči umrl, dva sta se rešila, druge pa so Nemci zajeli in jih odpeljali v Begunje, kjer so zlasti ranjenega Kosca zverinsko mučili, ter jih nato, razen ene tovarišice, vse postrelili kot talce. Nam, kar nas je še ostalo, pa je naslednje dni prav tako uspelo priti preko Save. *Jože Ravbar-Jošt*

Izdajstvo v Selu pri Vodicah

Ob napadu na našo četo 27. septembra 1941 smo se po dogovoru razkropili na vse strani. Že prej smo se namreč dogovorili, da se ob morebitnem nemškem napadu dobimo na zbornem mestu pri piramidi, ki je bila prav tam, kjer stoji danes razgledni stolp. S tovarišem Jožetom Novakom-Grogom sva ostala sama. Okrog sedmih zvečer sva splezala na dve smreki in na njih prenočila. Še v mraku sva slišala Švabe, kako so hodili pod nama. Ko sva druga dan ugotovila, da Nemcev ni več v bližini, sva okoli poldne odšla proti dogovorjenemu zbornemu mestu, vendar tam nisva nikogar našla. Zato sva se umaknila v našo tiskarno, kjer sva prenočila in se drugi dan znova odpravila k piramidi, vendar tudi tokrat brez uspeha. Vrnila sva se v četno kuhinjo, ki je Nemci prav tako niso odkrili, potem pa odšla v vas Selo, ki leži prav pod Rašico na severni strani. Od tu je bil namreč doma član naše čete Franc Kristan-Padalec. V njegovi domači hiši sva dobila del Rašiške čete, in sicer ranjence, med njimi komandirja čete Sta-

neta Kosca, Štefana Ložarja, Franca Krmelja ter Maksa Pečarja, komisarja Rašiške čete, Rezko Dragarjevo in še nekatere. Ker nas je bilo v hiši kar precej, je vodstvo čete odločilo, da bomo ranjence zaradi varnosti premestili na kakih 60 metrov oddaljeni dvojni kozolec, nama pa je naročil, naj to izvršiva. Okoli enajstih ponoči sva delo opravila, nato pa naju je Kristan odvedel na sosednji kozolec. Ko sva bila na njem, naju je z zunanje strani zapahnil.

Ponoči sem se nenadoma zbudil in zaslišal pod kozolcem neko šušljanje. Kmalu sem ugotovil, da so tam Nemci. Hitro sem o tem obvestil Grogo in oba sva zasumila, da smo izdani. Ker ni bilo druge poti, sva se potihoma zarila globoko v seno in čakala, kaj bo. Proti jutru je zagrmelo pri sosednjem kozolcu, kjer so bili ranjenci. Čez približno pol ure sva zaslišala stokanje in kričanje mučenih tovarišev in uganila, da jih nakladajo na kamion ter da jih bodo najbrž odpeljali. Ko je avto odbrnel, sva zaslišala pod najinim kozolcem skupino Nemcev in nekdo je slovensko zaklical: »Če je kdo zgoraj, naj pride takoj dol, ker bomo kozolec zažgali!« Ker nisva dala od sebe nobenega glasu, je prišel na kozolec neki policist, odprl vrata in pregledal notranjost precej temnega prostora. Našel ni nikogar, zato je prostor zapustil in zdelo se nama je, da so Nemci kmalu odšli.

Na kozolcu sva ostala do štirih popoldne. Ko sva bila trdno prepričana, da v bližini ni več nobenega Nemca, sva zlezla iz mrve in drugo jutro odšla proti Črnuški Dobravi, kjer sva popoldne pri Dobravcu dobila zvezo.

S tovariši smo večkrat spraševali, kako da Nemci tudi naju niso z drugimi vred zajeli in pobili, saj je bilo povsem očitno, da nas je Kristan izdal. Danes vemo, da se je prodal gestapu in postal nevaren raztrganec in izdajalec, zato se mi vsiljuje misel, da morda nalašč ni odkril najinega skrivališča, da bi kasneje tem laže uresničil svoje peklenske namene. *Peter Lešnjak*

8. VRNITEV TOMA BREJCA NA GORENJSKO

Ko sem prišel v Ljubljano, sem se najprej sestal s Tonetom Tomšičem; ta pa me je še istega dne povezal s tovarišem Leskoškom, ki sem mu podal poročilo o stanju na Gorenjskem.

Nadvse pomemben za moje nadaljnje delo je bil sestanek v neki hiši za Bežigradom, kjer sem se 20. avgusta 1941 sestal s tovariši Beblerjem, Kardeljem, Kidričem, Leskoškom in Tomšičem.

Sporočil sem jim, da smo v pripravah za vstajo na Gorenjskem pridobili precej ljudi, da pa je bil korak od priprav za vstajo do vstaje same precej težaven, prav tako pa tudi odhod v partizane. Na ugoden potek priprav je dobro vplival zlasti napad Nemcev na SZ in vera, da bodo združeni zavezniki

hitro opravili z nacisti. Deloma je dobre pogoje za delo ustvarjal tudi sam okupator s svojim nezaslišanim nasiljem, s katerim je odgovarjal na vsak najmanjši protinemški pojav. Prav zaradi tega se je namreč začela hitra diferenciacija med nemčurji in zavednimi Slovenci, ki so iz dneva v dan kazali večji srd do fašistov in več volje za sodelovanje v uporu.

Tovariš Kardelj je dal podrobnejša navodila o tem, kakšen naj bo odslej način oborožene borbe na Gorenjskem in zlasti, kakšna naj bo partizanska taktika. Posebno dobro se spominjam navodila, naj bodo naše edinice gibljive in prožne, ne prevelike, največ 15 do 20 mož, sposobne, da bliskovito napadejo sovražnika, a se prav tako naglo umaknejo. Strogo je poudaril, da se nobena edinica ne sme zadrževati dalj časa na enem mestu, in opozarjal je na potrebo dobre organizacije obveščevalne službe.

Zahteval je, naj takoj pričnemo tudi na Gorenjskem ustanavljati odbore OF. Tovariš Kidrič pa me je zvečer po tem razgovoru peljal na sestanke nekaterih ljubljanskih organizacij OF, da bi se podrobneje seznanil z njihovim delom.

Ko sem v Ljubljani opravil svoje dolžnosti, sem se spet vrnil na Gorenjsko. Najprej sem se sestal z vodilnimi tovariši v kranjskem okrožju. Ko smo primerjali naše delo z delovanjem OF v Ljubljani, smo ugotovili, da smo bili na Gorenjskem preozki, da nismo zajeli cele vrste ljudi, ki bi organizirani v OF lahko veliko prispevali k oboroženemu odporu. Prav tako smo se premalo širili na vas. V okolici Kranja smo nato organizirali vrsto sestankov, na katerih smo razlagali pomen OF.

Zatem sem odšel v kamniško okrožje. Zdelo se mi je potrebno, da četam osebno posredujem izkušnje in navodila, ki sem jih dobil v Ljubljani. Zato smo se s štabom bataljona odločili, da 9. septembra obiščemo Mengeško-moravško četo.

Naslednji dan, 10. septembra 1941, smo imeli partijski posvet, zvečer istega dne pa smo se na Kolovcu sestali še z borci Radomeljske čete in sprejeli v Partijo nekaj novih članov.

Naslednja dva dneva se nisem počutil posebno dobro, zato sem en dan preležal v šotoru, da bi pregnal prehlad. V soboto, 13. septembra 1941, smo se dogovorili za partijsko konferenco, a so Nemci napadli Radomeljsko četo. Odšel sem na grad Krumperk k oskrbniku Alojzu Kegloviču in tu prespal noč. Naslednji dan, v nedeljo, 14. septembra 1941, popoldne pa smo imeli v gradu sestanek z nekaterimi simpatizerji narodnoosvobodilnega gibanja iz Domžal in okolice in ustanovili občinski odbor OF za Domžale. Razen mene in tovariša Keglovića so bili na sestanku še Polde Miš, kmet z Gorjuše, Miro Martelanc, ravnatelj tovarne lakov na Količevem, bivši upravitelj šole na Krtini Franjo Chvatal, še en predstavnik izobražencev, čigar imena se ne spominjam, ter trije delavci, ki pa jih tudi nisem poznal.

Čeprav nam je torej uspelo organizirati nekaj odborov OF, pa žal nismo mogli znova postaviti okrožnega vodstva Partije. Na novo pritegnjeni aktivisti niso bili kos nemški špijonaži in so padali drug za drugim. Preostalih pa se je lotevalo čedalje večje malodušje. Z zmago pri Mohorju septembra 1941 se je sicer politična zavest močno dvignila, vendar je prekmalu sledil poraz na Golčaju. Da ni bilo tega, bi se nam na terenu kljub gestapovskemu terorju verjetno hitro posrečilo organizirati in utrditi odbore OF.

Tomo Brejc-Pavle

9. MENGEŠKO-MORAVŠKA ČETA

Mengeško-moravška četa je po zaprisegi odšla najprej na Gorjušo nad Krtino, v staro taborišče Radomeljsko-mengeške čete. Nekaj časa je ostal pri njej tudi Tone Blejec. Že naslednje dni se je premaknila k Trojici in po tamkajšnjih aktivistih vzpostavila zvezo s komandantom in komisarjem bataljona, ki sta ostala pri Radomeljski četi.

Nekaj dni po svojem prihodu na teren je četa likvidirala Franca Marna, gostilničarja s Krtine. Takoj naslednjega dne, 22. avgusta 1941, so Nemci maščevali njegovo smrt z ustrelitvijo petih talcev. Tako so hoteli preprečiti nadaljnje likvidacije. Vendar so dosegli prav nasprotno. V nekem poročilu so morali celo priznati, da »ukrepi proti terorističnim dejanjem, jemanje talcev, streljanje komunistov« niso rodili pričakovanega uspeha, njihovi zaupniki pa se »iz strahu za svoje življenje naglo odtegujejo delu s policijo«.

Še istega dne so partizani v neposredni bližini kraja, kjer so bili ustreljeni talci, minirali stolp električnega daljnovoda visoke napetosti. 1. septembra 1941 so odšli v zasedo na Šumberk nad bistriškim mostom v Domžalah in tu do smrti ranili carinskega uradnika Johanna Wutteja. Zato so Nemci prav na tem mestu 3. septembra 1941 ustrelili deset talcev.

Po teh akcijah je četa odšla proti Dolskemu in si pri Tovorovem gradu uredila taborišče.

9. septembra sta jo obiskala Tomo Brejc in štab bataljona. Na sestanku so razpravljali o nalogah čete in sprejeli v Partijo nekaj novih članov.

Naslednjega dne je bilo pri Kolovcu partijsko posvetovanje, na katerem so postavili za novega komisarja bataljona Franca Bukovca. Roman Potočnik je znova prevzel posle sekretarja na terenu. Zveze s Šturmom, ki je odšel z Rašice s Kamniško četo, so se namreč po njenem razbitju docela pretrgale.

Po prihodu v novo taborišče nad Dolskim je četa prenesla svoje akcije v okolico tega kraja, hkrati pa jih je še naprej izvajala na svojem dotedanjem terenu proti Črnemu grabnu. Patrulje je pošiljala tudi čez Savo, postavljala je zasede na cesti proti Litiji in cesto je tudi večkrat prekopala. Vendar večjih spopadov z Nemci ni doživela.

Glede na to, da teren ni bil najbolj ugoden za akcije, so se borci nameravali premakniti bliže k cesti Domžale—Trojane. Toda še preden so to namero izvršili, jih je zajela večja hajka, v kateri je Nemcem uspelo, da so odkrili skladišče municije, vendar so se jim borci izmuznili brez žrtev.

Nastanili so se v bližini Mohorja nad Moravčami.

Že 21. septembra 1941 pa so Nemci četo napadli. Partizani napada niso pričakovali, vendar so imeli srečo, da so tik pred napadom poslali patruljo proti Prevojam po kruh.

Bitka Mengeško-moravške čete z Nemci na Mohorju pri Moravčah

Ob koncu avgusta 1941 sem se s hčerjo Marijo pridružil Mengeško-moravški četi, v kateri je bil tedaj že moj sin Janko, ki je bil komandir čete, in njegova žena Angelca. Z najinim prihodom se je število borcev povzpelo na 20 ali 21. Ne morem se spomniti imen vseh borcev, saj je razumljivo, da jih v tedanjem času

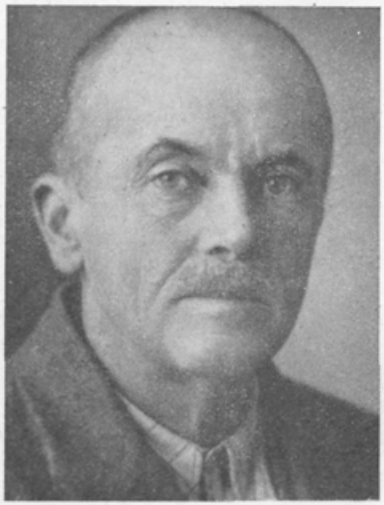

Janez Bizjak,
najstarejši borec Kamniškega bataljona v letu 1941, oče znane partizanske družine

nisem mogel vedeti. Vseeno jih bom poskusil nekaj našteti. Iz Mengša so bili: Matija Blejec, po poklicu krojač in v četi namestnik komandirja, Janez Ogrin, Anton Tomelj, brata Stanko in Maks Škofic in Tomaž Knavs, ki je bil doma z Dolenjskega in je živel v Mengšu. Bil je izredno drzen in hraber. Razvažal je opeko in pravili so, da je, odkar so se v Mengšu začeli pripravljati na upor, vedno vozil s sabo na vozu puško. Med borci iz Mengša je bil tudi ključavničar Jaka Jankovič, ki je bil zelo živčen. Iz Trzina so prišli v četo: Karel Mlakar, ki je bil komisar čete, Tine Kmetič in Stane Habat, iz Domžal pa Stane Čad in njegova sestra Ivanka ter zobotehnik Marijan Vajevec, ki je bil sicer doma iz Dolskega, a je imel službo v Domžalah. V četi je opravljal posle bolničarja. Črnučani smo bili mi štirje, včasih pa se je zadrževal pri nas tudi moj s'n Dominik. Dva tovariša, Stanko Grilanc in Pavle Ulčar sta prišla iz Kamniške čete. Nekaj časa je bil v četi ranjenec iz Radomeljske čete Štefan,

eden s Prevoj ali Črnega grabna (Vencelj Novak) in še eden iz Zasavja (Martin Smerkolj).

Člani čete smo bili razdeljeni na borce in neborce.

Za slednje sem bil odgovoren jaz. Poleg mene, ki sem bil tedaj star že 55 let, so spadali v to skupino še tisti ključavničar iz Mengša in pa ženske. S ključavničarjem sva bila zadolžena za stražo, ki sva jo opravljala izmenoma. Kot zanimivost naj povem še to, da je komandir čete po vsakem premiku določil za neborce poseben kraj, kamor bi se morali umakniti ob morebitnem napadu.

Četa je imela s terenom precej zvez. Najvažnejši sta bili pri Poldetu Mišu na Gorjuši pri Krumperku in pri Petričevih na Lazah. V Lukovici nas je povezoval pek Ivan Vovk. Zvezo smo imeli tudi z Zasavjem, Črnučami, Trzinom in Mengšem. Razen tega smo bili preko Alojza Zajca v stikih s poštnimi telefonisti iz Domžal, ki so se vozili na teren z avtomobilom. Ti so nam prinašali najrazličnejša poročila s terena in v glavnem vzdrževali zvezo z oddaljenejšimi kraji.

Četa se je nastanila na Mohorju dan pred borbo. Prav tedaj je odšla njena patrulja po hrano na grad Brdo pri Lukovici. Graščinski oskrbnik je namreč redil prašiče, ki so jih Nemci pripeljali tja iz raznih krajev, od koder so preselili naše ljudi. Mož pa je bil povezan z nami in nam je preko Lukovice poslal pošto, naj pridemo po dva prašiča. Spominjam se, da so borci pripovedovali, kako je tisti fant z Dolenjskega brez strahu stopil pred dva divja volčjaka in kako sta v hipu postala povsem krotka in mu je eden celo skočil v naročje. Oba prašiča je patrulja v hlevu zaklala, ju nataknila na kole in prinesla v taborišče. Enega, ki je visel na drevesu, so Nemci po boju še dobili v roke.

Ta dan je gorela Rašica in spominjam se, da smo s hriba videli dim. Naslednji dan je patrulja treh tovarišev pod vodstvom namestnika komandirja Matije odšla proti Dolskemu. Drugo patruljo, Staneta Čada in Staneta Habata, pa smo določili, da bosta pozno popoldne odšla na Prevoje po kruh in mleko. Trenutka, ko sta odhajala iz taborišča, se prav dobro spominjam, ker sem ravno tedaj zamenjal stražarja. Kmalu po njunem odhodu se je Stane Habat vrnil v taborišče, češ da je pozabil posodo za mleko.

V tem pa so zaropotali prvi streli. Čada ni bilo nazaj, ker so ga Nemci verjetno takoj ujeli. Četa je takoj zasedla položaje, jaz pa sem s svojo skupino odhitel na določeno mesto, ki je bilo v dolinici pod taboriščem.

Ko smo bili sredi poti, se je Ivanke Čadove polastil nepopisen strah in začela je bežati v svojo smer. Kolikor so mi dopuščale moči, sem stekel za njo, vendar mi je ušla. Ko sem se vračal, pa sem opazil, da so mi Nemci medtem zaprli pot z obročem, ki so ga napravili pred četo. Tako sem bil odrezan od čete in od svoje skupine. Splazil sem se više v hrib in kakšnih 300 metrov oddaljen od prizorišča borbe skrit opazoval ves njen potek.

Če odštejemo patruljo, ki je odšla na Dolsko, in Čada, ki so ga ujeli, je bilo v taborišču enajst ali dvanajst borcev. Oboroženi so bili le s puškami in nekaj bombami. Borili so se neverjetno disciplinirano in brez vsakega znaka nemira. Ker so imeli malo municije, so posamezne Nemce puščali zelo blizu, tudi na razdaljo 50 metrov. Nekateri pa so celo valili skale proti njim. Žal so se jim Nemci približevali korak za korakom in ko so prišli nekako 100 m pred naše, se je dvignil nemški komandant in dal povelje za juriš. Vtem pa je eden naših ustrelil komandanta, ki se je zrušil. Naši so odvrgli nekaj bomb, policistov se je polastila panika in začeli so se umikati. Ko so borci zagledali, da se Nemci umikajo, se je dvignil Tinče Kmetič, ki se je hotel pognati za njimi. Nekajkrat je ustrelil stoje, a je skoraj v istem hipu padel, ker ga je zadel neki Nemec.

Naši borci so izkoristili trenutno zmedo in se prebili. Bil pa je res že skrajni čas, ker jim je ostalo samo toliko nabojev, da so na vsakega prišli komaj štirje.

Borba je trajala dobro uro in ko so padli zadnji streli, se je že spuščal mrak. Borci so se umaknili proti Lukovici in na Zlato polje. Pomaknil sem se še globlje v gozd med visoko praprot, ponoči pa sem krenil proti Limbarski gori, ker smo se dopoldne že dogovorili, da bomo zvečer tako ali tako z Mohorja odšli tja. Ker pa so Nemci ujeli Čada, ki je prav tako vedel za dogovorjeno smer, je četa raje šla na Zlato polje. Med potjo pa bi se kmalu spet srečal z Nemci. V bližini svojega skrivališča sem namreč zaslišal hojo in neke šume, pa sem mislil, da so naši. Zato sem zaklical: »Počakajte!« odgovoril pa mi je nemški glas: »Nicht schiessen!« in slišal sem samo še, kako so se razbežali. Nato sem imel pol ure mir, zatem pa sem nedaleč spodaj spet zaslišal nemško govorjenje. Prepričevali so drug drugega, da najbrž ni bilo nič, nato pa so se oddaljili.

Ta borba je bila našim borcem res prinesla veliko zmago. Nemcev je moralo biti kakih štiri sto. Padel jim je major, imeli pa so zanesljivo veliko ranjenih in mrtvih, ker sem sam videl, kako so jih odnašali z bojišča. Žal pa smo tudi mi izgubili tovariša.

Janez Bizjak-oče

Ta boj je bil najuspešnejši obračun partizanov z Nemci in največja zmaga nad njimi v prvem letu narodnoosvobodilne borbe v kamniškem okrožju. Komaj dvanajst partizanov se je uspešno upiralo napadom skoraj celotnega policijskega bataljona, mu zadalo vrsto krepkih udarcev in se naposled uspešno umaknilo.

Odslej so bili Nemci četi nenehno za petami. Zato se je odločila, da se bo začasno umaknila s svojega terena in odšla na Gorenjsko. V šenčurskih gozdovih se je sredi oktobra 1941 sestala s Tomom Brejcem in ta ji je dovolil, da se prebije čez mejo v Ljubljansko pokrajino. Še pred prehodom čez Savo pa se je četa združila z borci iz kranjskega okrožja in se nato skupaj z njimi premaknila na Samotorico. Tu se je sešla s starimi znanci, borci Rašiške čete. Ker je kmalu padel komandir Janko Bizjak, je poveljstvo prevzel Mile Špacapan, za njim pa Matija Blejec. Sredi decembra 1941 so se borci prebili čez mejo nazaj na Gorenjsko in se združili s Cankarjevim bataljonom.

10. RADOMELJSKA ČETA

Kot druge čete Kamniškega bataljona so tudi borci Radomeljske čete kmalu po zaprisegi na Rašici krenili na svoj teren in se tu tudi največ zadrževali. Četa je bila že od vsega začetka zelo aktivna.

Najprej je začela likvidirati nemške ovaduhe. Že prva dva dneva po prihodu so njeni člani likvidirali dva izdajalca, enega na Kolovcu, drugega v Palovičah. 26. avgusta 1941 pa sta dva borca ob pol osmih zjutraj obstrelila znanega gestapovskega agenta v tovarni Induplati v Jaršah Mladena Halužana. Dva dni pozneje so Nemci zaradi tega pripeljali pred tovarno pet talcev in jih ustrelili.

Roman Potočnik —

komisar bataljona, je po zboru Kamniškega bataljona na Rašici 17. avgusta 1941 za Tonetom Šturmom znova prevzel dolžnost sekretarja OK KPS Kamnik

Poizkus likvidacije M. Halužana

25. avgusta 1941, nekaj dni potem, ko smo prišli na svoj teren, nas je sklical komandant bataljona, ki se je tedaj zadrževal v naši četi, in nas pozval, naj se javita dva prostovoljca, ki bosta likvidirala izdajalca Halužana. Z Jankom Pelechom sva takoj sprejela nalogo. Nekaj čez polnoč sva se odpravila iz taborišča pri Palovičah. Že se je delal dan, ko sva prišla v bližino tovarne. V ograji za garažami sva napravila odprtino in zlezla skoznjo. Nato sva legla v travo in potrpežljivo čakala, kdaj bo Halužan prišel v tovarno. Navadno je prihajal okrog osmih. Ura se je premikala počasi, sonce je stalo že precej visoko in od pričakovanja nama je menda drhtel vsak živec v telesu, zlasti, ker so naju opazile delavke v tovarni in naju radovedno ogledovale skozi okna.

Nekaj minut pred osmo se je Halužan naposled le prikazal. Ne da bi kaj vedel, je mirno kadil cigareto in se bližal tovarni. Tedaj sva se pripravila. Prvi je pomeril Janko, toda pištola se mu ni sprožila! Takoj za njim sem

sprožil jaz — in tudi meni je odpovedala. Še trenutek — pa bi bilo mimo. Tedaj sem znova repetiral pištolo, pomeril, sprožil in izdajalec se je s krikom zavalil po cesti. Ko sva videla, da je zadet, žal je bil samo ranjen, sva se hitro umaknila in odšla nazaj proti Palovičam.

Ivan Semen

Požig Remčeve tovarne na Duplici

3. septembra 1941 je odšlo osem borcev na akcijo v Remčevo tovarno na Duplici. Tovarno so tako poškodovali, da je morala prenehati z večjim delom proizvodnje.

Za akcijo v tovarni pohištva smo se pripravljali dalj časa. V tovarni so namesto pohištva začeli izdelovati smuči za nemško vojsko. Da bi to preprečili, smo sklenili, da bomo tovarno zažgali. Akcijo smo hoteli izvršiti že 26. oziroma 27. avgusta 1941, ko je pri nas blizu gradu Kolovca taborila še Mengeško-moravška četa. Toda prav ta dva dneva je stražil pri tovarni skoro ves 171. rez. polic. bataljon iz Kamnika.

3. septembra 1941 je odšlo na Duplico 8 borcev, med njimi nekaj takih, ki smo bili prej delavci v tej tovarni. Zažgali smo tovarno ter nekaj vagonov že izdelanih smuči in pohištva. Požar je tovarno tako uničil, da so morali prenehati s produkcijo, kar je prizadejalo Nemcem hud udarec.

Jože Pirš-Luka

Nemci so v zvezi s tem požigom izdali razglas, v katerem so napovedovali najstrožje kazni. Že naslednjega dne pa so začeli zasledovati partizane in 13. septembra 1941 so odkrili taborišče pri Žičah nad Rovami. V nenadnem napadu je bil hudo ranjen komisar bataljona Franc Bukovec.

Boj z Nemci pri Žičah in premik v Ljubljansko pokrajino

Šef civilne uprave za Koroško in Kranjsko Kutschera je v zvezi s požigom Remčeve tovarne izdal opozorilo, v katerem napoveduje najstrožje ukrepe: »Vsak, kdor je ubežal, in ki se do 25. septembra letos prostovoljno javi najbližnji orožniški postaji, bo prost kazni, če ni sam izvršil terorističnih dejanj zoper osebe ali stvari. Zoper tiste pa, ki kljub temu pozivu slej ko prej sodelujejo s hudodelci, bodo razen zaplembe vsega imetja izšli najstrožji ukrepi zanje in za njihove rodbine.«

Nemci pa se niso zadovoljili le z opozorili, temveč so nas začeli iskati z vojsko. Že naslednji dan je bila prva hajka. Zasledovali so nas toliko časa, dokler 13. septembra 1941 nista dve četi policije, ki sta hajkali na področju Kolovec—Dupeljne—Paloviče odkrili našega taborišča pri Žičah.

»Ob sedmih zjutraj,« piše Roman Potočnik v svojem dnevniku, »smo bili napadeni v logorju. Bukovec ranjen. Pustili dve puški. Izostala dva tovariša

(Golob in Štangel) in vso hrano in inventar ter tako rekoč odnesli le golo življenje. Umik smo delali celi dan, kajti obkolitev je bila splošna. Zasede po vseh cestah in patroliranje celo s tanki.«

Ranjeni Bukovec je bil nujno potreben zdravniške pomoči. Zato smo poslali po zdravnika dr. Tineta Zajca v Mengeš. Z Jožetom Piršem-Luko sva ga šla čakat h kamnolomu v Vrhovljah, a sva naletela na Nemce. Četa se je

Narodni heroj Franc Bukovec - Jože Ježovnik, delavski organizator, za Romanom Potočnikom komisar Kamniškega bataljona. Padel v Dolomitih 1942

medtem prebila pri Želodniku k Trojici, večje težave pa sva imela pri umiku midva z Luko. Zvečer sva prišla do glavne ceste Domžale—Lukovica. Po njej pa so patruljirali Nemci z oklopnimi vozili in z žarometi razsvetljevali okolico. Vendar sva naposled tudi midva srečno prišla k četi.

Iz moravških hribov smo nato odšli k Savi, jo prebredli in 16. septembra prekoračili nemško-italijansko mejo. Naslednji dan smo dobili zvezo z molniškimi partizani in se utaborili v njihovi neposredni bližini. Ranjenega Bukovca smo ob pomoči ljubljanskih aktivistov spravili v sanatorij Emono.

Nemci so dobro vedeli, da smo se umaknili v Ljubljansko pokrajino. V poročilu že omenjenega policijskega bataljona naštevajo tudi druge težave v bojevanju s partizani: »Bližina meje (Ljubljana) koristi tolpam, ker jim nedvomno omogoča oskrbovanje z orožjem in municijo, v primeru policijske akcije pa pobeg v Ljubljansko pokrajino... Tolpe operirajo večidel v manjših skupinah, stalno menjavajo mesto taborjenja in se s postavljanjem naprej

pomaknjenih prednjih straž obvarujejo pred presenečenji. Upornikom koristijo hriboviti predeli in poznanje krajev. Zaraščen gozd in do človeške glave visoka praprot otežujeta vsako zasledovanje.« *Mihela Dermastia-Mara*

Odlikovanje Kamniškega bataljona

V novem taborišču je četa doživela tudi enega svojih najlepših trenutkov. Sprejela je prvo partizansko zastavo, ki sta jo četi prinesla Boris Kidrič in Edvard Kocbek. Zastavo je v imenu bataljona prevzel Tone Blejec. S tem dejanjem je Izvršni odbor SNOO izkazal priznanje Kamniškemu bataljonu in njegovemu komandantu za hrabra dejanja in partizansko taktiko.

Zastavo je sprejel iz rok tovariša Borisa Kidriča v navzočnosti komandanta Urbana član bataljonskega štaba Tone Blejec. Mislim, da je bil ta dogodek za Toneta eden najlepših v njegovem življenju. Lahko si predstavljam, kako je moralo njega, ki je bil vojak z dušo in telesom, pretresti dejstvo, da

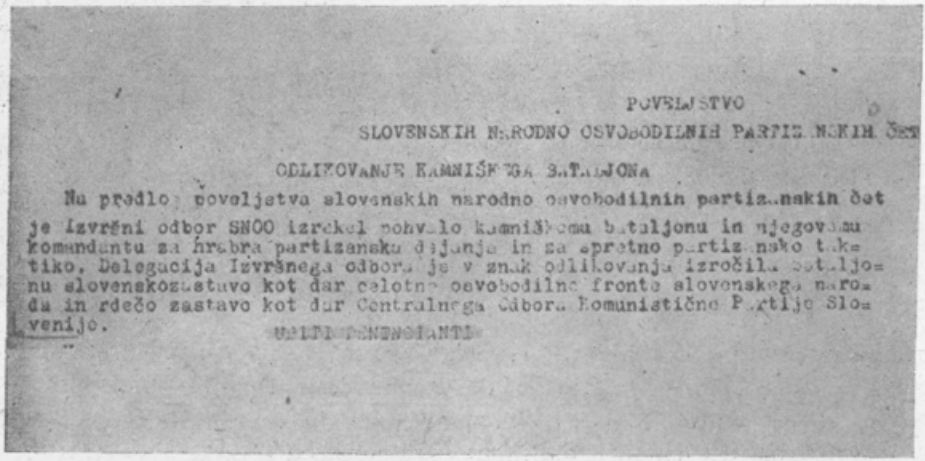

POVELJSTVO
SLOVENSKIH NARODNO OSVOBODILNIH PARTIZANSKIH ČET

ODLIKOVANJE KAMNIŠKEGA BATALJONA

Na predlog poveljstva slovenskih narodno osvobodilnih partizanskih čet je Izvršni odbor SNOO izrekel pohvalo kamniškemu bataljonu in njegovemu komandantu za hrabro partizansko dejanje in za spretno partizansko taktiko. Delegacija Izvršnega odbora je v znak odlikovanja izročila bataljonu slovenskozastavo kot dar celotne osvobodilne fronte slovenskega naroda in rdečo zastavo kot dar Centralnega odbora Komunistične Partije Slovenije.

Obvestilo Poveljstva slovenskih partizanskih čet o odlikovanju Kamniškega bataljona in njegovega komandanta dr. M. Dermastie-Urbana

je bil naš bataljon prva enota slovenske partizanske vojske, ki ji je vodstvo izročilo tako visoko priznanje in odlikovanje, sam pa prvi slovenski partizan, ki bo nosil to odlikovanje v boju proti sovražniku. Mislim, da zastave ni dal od tedaj nikomur več iz rok in ko smo bili na Golčaju, kjer smo se pripravljali za dolgi pohod na Štajersko, si jo je ovil okrog prsi in z njo junaško padel. Ko smo ga po vojni prekopali, smo ga spoznali prav po sledovih belo-rdeče-modre barve, ki so se še poznali na njegovem truplu.

Odlikovanje nam je dalo nov polet za boj proti sovražniku. Ker v taborišču nismo mogli mirovati in biti brez dela, smo odhajali na akcije v okolico Ljubljane in smo nekoč prišli skoraj do Grosupljega. Po terenu nas je varno vodil s karto v roki Tone Blejec. Še danes vem, kako smo ga občudovali, ker je tako brezhibno poznal topografske znake, in kako natančno nas je vedno pripeljal na cilj.

Rekel sem že, da je bil odličen vojak in zgleden borec. Spominjam se, ko je prišel s svojo skupino borcev iz Mengša dan ali dva po našem napadu na nemško kolono na Želodniku. Nemci so se prav tedaj pripravljali, da udarijo po nas. Tone, ki ga je Urban, potem ko je bil Štangel ranjen, postavil za komandirja čete, se je ob času napada vračal z nekaj tovariši z rekvizicije v hiši izseljenih Matičičevih. Ko smo dobili vest, da se našemu taborišču približujejo Nemci, so mu oči kar žarele od veselja, da se bomo lahko spopadli z njimi. Sprva se sploh ni hotel umakniti in komaj smo ga prepričali, da je to potrebno, saj smo imeli v četi dva ranjenca. Potem smo se premaknili proti Krumperku, kjer smo ranjenca skrili med skale, nato pa se vrnili v dveh skupinah proti taborišču in udarili Nemcem v hrbet.

Spominjam se ga tudi z Rašice, kjer smo taborili pred skupnim zborom. Tu je kmalu po prihodu zbral mlade partizane iz Rašiške čete, take, ki še niso bili pri vojakih, in jim začel razlagati, kako se napada, kako se je treba varovati pred sovražnikom in podobno. Rekel sem že, da ni mogel vzdržati, da ne bi bili v četi aktivni. Zanimivo je posebno to, da bi morala kaznovati Marna v Brezju pri Krtini naša četa, pa sta tik pred nami delo že opravila Blejec in Bizjak.

Bil je neverjetno iznajdljiv in priseben. V zvezi s tem ne bom nikoli pozabil dogodka, sredi oktobra 1941, ko smo se vračali z Dolenjskega na Moravško. Tedaj smo namreč dobili ukaz, naj odidemo nazaj na svoje področje, ker da bomo šli na Štajersko pomagat Stanetovim borcem, ki so imeli nalogo preprečiti preseljevanje v Spodnjem Posavju. Nameravali smo se prepeljati preko Save z brodom. Toda ko smo prišli do reke, smo na veliko žalost ugotovili, da je brod na drugem bregu. Tedaj sta se odločila Tone Blejec in Vili Rožič, da bosta prepeljala brod na desni breg. Splezala sta najprej drug za drugim po drogu do žice in nato z nečloveškimi napori, oprijemajoč se žice z rokami, na drugi breg. Tam sta odvezala brod in se z njim pripeljala po nas.

Ko smo prešli Savo, smo se čez dan zadržali v bližini Senožet. V tem okolišu ljudi nismo poznali, zato smo odšli naprej do Trojice, od tu pa proti Gorjuši in se oglasili pri Mišu. Nato smo krenili na Kolovec, da bi si tu uredili prezimovališče. V kolovških gozdovih smo ostali nekako štirinajst dni in si naredili preprost bunker. Da bi lahko v miru vse pripravili za zimo, v tem času nismo delali akcij.

Zadnji teden oktobra smo dobili sporočilo, naj čimprej odrinemo na Štajersko. Zato nas je komandant Urban odbral 19 zdravih borcev, vajenih naporov, vsem drugim pa je ukazal, naj delajo na terenu in naj predvsem zbirajo hrano in opremo.

Na pot proti Štajerski smo odšli 26. oktobra popoldne. Ker sta dva tovariša, Vinko Dobaj in Tone Sešek, večer pred odhodom padla v zasedo pri Duplici, kamor sta odšla po hrano, in se nista vrnila v taborišče do ure, določene za odhod, smo odšli brez njih.

Šli smo z zastavo na čelu preko Dupeljna in Zlatega polja. Ljudje so nas povsod gostoljubno sprejemali, nas vabili v hiše in nam ponujali hrano in pijačo. Na Brezovici smo se ustavili pri Tomažu Novaku in Mirku Podbevšku, kjer so bili pravkar zbrani fantje s harmoniko. Priložnost smo izrabili in jim govorili o naši borbi.

Ker smo se po vaseh kar precej zadržali, smo prišli na Golčaj šele naslednje jutro ob pol štirih.

Jože Pirš-Luka

Borba na Golčaju

Proti koncu oktobra 1941 se je torej Radomeljska četa znova vrnila v svoje nekdanje taborišče v kolovških gozdovih, da bi odšla na pomoč štajerskim partizanom. Zvezo s Štajerci je čakala na Golčaju nad Blagovico. Ne da bi borci količkaj slutili, so jih 28. oktobra 1941 iznenada napadli Nemci.

Ko smo prišli na Golčaj, smo zavili k mežnarju, ker smo slišali, da ima skrit mitraljez. Kljub dolgotrajnemu iskanju pa orožja nismo mogli najti. Ker mežnarija in njena okolica nista bili prikladni za obrambo ob morebitnem napadu, smo se okrog poldne začeli pripravljati za odhod na kraj, kjer smo že prej čakali na zvezo s I. štajerskim bataljonom.

Ne da bi mi količkaj slutili, je medtem mežnar Anton Prvinšek napisal listek za nemško žandarmerijo v Blagovici in ga vtaknil v čevelj sestrinemu sinu, da ga je nesel v šolo nemškim učiteljem.

Okrog pol ene popoldne pa je nenadoma povsod okrog nas zagrmelo. Nemci so nas napadli tako nepričakovano, da je bila vsaka organizirana obramba nemogoča, preboj pa skrajnje težaven, ker so sovražniki obvladali čistino. V trenutni zmedi se je četa razdelila na dve skupini. V eni nas je bilo 14, v drugi pa štirje: komandant Urban, komisar Vajs, Janko Pelech in Luka. Del naše skupine se je po prvih strelih pognal na čistino med cerkvijo in mežnarijo, vendar nas je toča svinčenk takoj zaustavila. Drugi del pa je zavzel položaje ob gospodarskem poslopju.

Že po prvih strelih nam je bilo jasno, da smo obkoljeni od vseh strani in da nas lahko reši edinole odločen odpor in drzen preboj, posebno še, ker

so v začetku borbe padli trije tovariši: stražar Jože Perne, Edi Pelech in Stanko Pirš. Zašli smo v pravi pekel. Od vsepovsod so se usipali na nas rafali in bombe. Ko smo zavrnili nekaj silovitih sovražnikovih naskokov, je Tone Blejec zapovedal juriš in se prvi pognal čez jaso proti njenemu robu. Sovražni ogenj pa je bil prehud in po nekaj skokih smo spet zavzeli prejšnje položaje. Ponovno so navalili Nemci. Zopet smo odbili napad, čez nekaj

Tone Blejec,
član štaba Kamniškega bataljona. Padel na Golčaju 28. oktobra 1941

trenutkov jurišali in se pomaknili skoro do rešilnega roba jase. Tedaj se je, smrtno zadet v prsi, zrušil Blejec in tik ob njem je padel Vili Rožič. Spet smo se vrgli na tla, ko sem pod mrtvim stražarjem zagledal strojnico. Bliskovito sem se pognal za vogal mežnarije, potegnil strojnico k sebi in začel tolči po napadajočih Nemcih. Ko je neki tovariš videl, da imam v rokah strojnico, je pograbil naboje in se poizkušal z njimi v rokah dokopati do mene. Vendar je bila toča svinčenk preveč gosta, da bi zmogel nekaj skokov. Zato si je pomagal tako, da mi je izpred vrat hleva, kjer je našel skromen zaklon, metal sproti polnjene okvire.

Medtem je na robu strmega pobočja prestregala snope svinčenk in odbijala napade sovražnikov druga skupina, ki nam je poizkušala varovati hrbet. Počasi se je premikala proti zvoniku. Tedaj pa se je Luka nenadoma prebil do vogla gospodarskega poslopja. Ugledal je namreč nemškega poveljnika, in ga podrl s prvim strelom. Ko so to videli Nemci, so znova silovito napadli in Urban, Janez, Luka in Pelech so se morali spet umakniti k robu strmine, kjer so bili prej. Od tam pa so se začeli tik pod glavnim nemškim strojničnim gnezdom počasi pomikati proti nemškemu obroču.

Medtem sem tolkel po Nemcih, kolikor sem mogel. Na moji levici se je boril Miha Jerman, na desni strani pa je bil Rudi Boljka. Pomočnik mi je pravkar pokazal z rokami, da je začelo primanjkovati municije, ko sem začutil rezko bolečino na dveh krajih telesa. Bil sem ranjen. Nisem še dobro vedel, kaj je z mano, že me je zadelo tretjič. A kaj vse to! Da bi le imeli dovolj municije! Začeli smo paziti na vsak naboj.

Nenadoma smo zagledali pod sabo Nemce, ki so se prebili že do cerkve in se plazili vedno bliže, bliže... Ko bi imeli vsaj nekaj bomb, morda bi se nam le posrečilo prebiti iz obroča! Brž sem pregledal municijo. Imel sem sedem nabojev, tovariš ob meni menda trinajst, ostala dva skupaj pa niti deset.

V tem trenutku so Nemci znova strahotno udarili in se pognali na juriš. Ugledali so namreč druge štiri tovariše, ki so se naglo prebijali. Bili pa so za hip prepozni, še nekaj skokov in že so jim tovariši izginili izpred oči. Mi pa smo bili sedaj čisto stisnjeni. Še nekaj dobro pomerjenih strelov in moji tovariši so se pomaknili v hlev. Tudi sam, čeprav ves v krvi, sem zbral še poslednje moči in skočil vanj skozi okno. Medtem pa so za mojim hrbtom vdrli v hlev že tudi Nemci, naskočili tovariše z golimi rokami in jih zajeli. Sam sem jim skozi okno priletel naravnost v roke. Vsi divji so nas nato zvezali z navadnimi verigami in zapovedali blagovškemu trafikantu Janežu, ki so ga privedli s seboj, naj poišče vse mrtve in jih znosi na jaso. Kot zagrizen sodelavec Nemcev je trafikant vlačil mrtve tovariše s krampom po travi. Za tem je zavladala mučna tišina. Streljanje je ponehalo. Nemci so se zbrali okrog mrtvih in nas zasliševali. Mi pa nismo dali od sebe nobenega glasu. Čez kake pol ure so nas odvedli v dolino. Na žandarmerijski postaji v Blagovici so nas znova zasliševali, tepli in suvali, naposled pa so nas zvezali po dva in dva, nas vrgli na kamion in odpeljali najprej proti Domžalam in nato v Kamnik.

Vsi štirje smo dobro vedeli, kaj bo z nami. Zavedali smo se, da nas najprej čaka strahotno zasliševanje, nato pa smrt. Zato je v meni hitro dozorela misel: uiti za vsako ceno. Vso pot do Kamnika sem čakal na primeren trenutek, da bi skočil z avta, pa žal ni bilo mogoče. Ko pa smo prišli v Kamnik, sem spoznal, da je to zares zadnja priložnost, pa naj se potem beg konča tako ali drugače. Ko smo se ustavili in stopali s kamiona, sem z vso silo udaril v obraz gestapovca, ki nas je spremljal, nato sem skočil nekam med hiše, in sam ne vem več, kod vse sem tekel po kamniških ulicah. Čez nekaj trenutkov sem bil že čez Bistrico. S strahom sem mislil na druge tovariše, ki so tudi skočili za mano, a me niso dohiteli. Nemci so jih namreč ujeli. Z zadnjimi močmi sem bežal proti Palovičam, kjer sem nato čez tri dni našel ostale preživele borce z Golčaja.

Ivan Semen

Preživeli borci so se po napadu vrnili na Kolovec. Novembra je zapadel sneg in napotili so se v bližnje vasi, da bi prezimili. Dr. Dermastia in Udvanc pa sta po nalogu Glavnega poveljstva odšla v Ljubljano.

11. TOMO BREJC O VSTAJI NA GORENJSKEM

O značilnostih vstaje in narodnoosvobodilnega gibanja na Gorenjskem in še posebej v kamniškem partijskem okrožju sem v preteklih letih deloma že govoril in zato bi tu rad samo dopolnil svoje izjave.

Kot je znano, vstaja ni potekala enako po vsej Gorenjski. Na začetek oborožene vstaje so v posameznih okrožjih odločilno vplivale različne okoliščine. Predvsem je bil to sestav vodilnega partijskega kadra v okrožju, realno in pravilno sestavljeni plan prvih vojnih akcij, njih izvedba, dalje stopnja oborožitve edinic, njihova borbenost itd. V kranjskem okrožju na primer je hitrejši razvoj partizanskih akcij že v začetku zavrlo dvoje neugodnih dejstev: pri izbiri okrožnega vojaškega vodstva nismo imeli najbolj srečne roke, mimo tega pa se je sovražniku posrečilo, da je že prve dni vstaje iztrgal iz vrst vodilnega kadra take borbene tovariše, kot so bili Janežič v Tržiču, Stošič v Kranju itd. V jeseniškem okrožju je bilo sicer vojaško vodstvo dobro, imeli pa smo dokajšnje težave z mobilizacijo v partizane. V kamniškem okrožju je majhna slabost v konspiraciji zakrivila, da nismo izvršili v noči od 27. na 28. julij ene izmed predvidenih akcij v Kamniku. Sin izdajalca Beča je sicer malo vedel o pripravah za vstajo, a je to povedal očetu, ta pa Nemcem.

Prva značilnost narodnoosvobodilnega boja na Gorenjskem bi bila, po mojem mnenju, enotnost vojnih akcij na vsem področju. Okvirni načrt teh akcij smo po navodilih tovariša Žagarja izdelali na znanem posvetovanju 17. oziroma 20. julija 1941 na Jelovici. Tedaj smo tudi določili datum vstaje. Naloga vojnih komitejev po okrožjih je bila, da so ta načrt podrobno obravnavali in ga ustrezno prilagodili posameznim posebnostim okrožij. Vstaje na Gorenjskem niso sestavljale samo posamezne akcije proti okupatorjevim vojaškim edinicam ali vojakom, marveč je bila to resnično organizirana vstaja, ki je potekala po vnaprej določenem načrtu.

Druga značilnost bi bila v tem, da smo s širšo organizacijo OF na Gorenjskem začeli šele v drugi polovici septembra 1941, ko smo mogli uporabiti že velike izkušnje OF v Ljubljani.

Tretja značilnost: oborožena vstaja je odločilno vplivala na spremembo mišljenja ljudi in je izredno učvrstila vero v zmago osvobodilnega gibanja.

Politično razpoloženje ljudi na Gorenjskem bi se dalo označiti nekako takole: takoj ob začetku okupacije so ljudje upali, da fašizem le ni tako krut, kot smo govorili mi. Tako razpoloženje nam je celo nekoliko otežavalo priprave za vstajo. Ko pa so Nemci začeli izseljevati, se je razpoloženje izredno naglo obrnilo v naš prid. Zaupanje v naš politični aktiv je začelo rasti neverjetno hitro, ker so ljudske množice začele spoznavati, da smo govorili resnico, ko smo opozarjali, da je fašizem obsodil naš narod na smrt. S samo

vstajo, katere nemajhna zasluga je tudi v tem, da je skoraj docela zavrla množično preseljevanje, pa so ljudje dobili vero v lastno moč, spoznali so, da okupator ni niti vsemogočen niti neranljiv in začeli so upati v rešitev, katere poroštvo so bile prav naše partizanske edinice.

Menim, da je vstaja v kamniškem okrožju tako lepo uspela predvsem tudi zato, ker je v okrožju obstajala dobra partijska organizacija, ki ni poznala oportunizma, ki je bila borbena in disciplinirana. Med ljudstvom je uživala zaupanje in ugled, čeprav so jo sestavljali večinoma mlajši ljudje in čeprav številčno ni bila močna. V političnem in vojaškem vodstvu je vladala popolna enotnost mišljenja in akcije. Vse to so bili pogoji za dober uspeh, ki smo ga dosegli. Vstaja na Kamniškem pa je marsikaj prispevala tudi k NOB na Slovenskem.

Kamniški bataljon si je v bojih z Nemci pridobil velike vojaške izkušnje, ki so bile v marsičem zelo dragocene tudi za ostale partizanske edinice na Slovenskem. Zdi pa se mi, da je bilo še posebno važno spoznanje o usodni povezanosti partizanskih vojaških akcij s političnim delom na terenu. Zmaga Mengeško-moravške čete pri Mohorju nad Moravčami je na primer tako navdušila prebivalce, da so sami začeli prinašati v gozd hrano in opremo, ne da bi sploh natančno vedeli, kje so trenutno partizani. Nasprotno pa so nekateri neuspehi naših enot tudi politično slabo vplivali na terenu.

Tomo Brejc-Pavle

Tako je Nemcem ob koncu leta, čeprav z največjimi napori, vendarle uspelo, da so se morale z območja kamniškega okrožja umakniti partizanske enote. Niso pa mogli uničiti vseh partizanov, niti zlomiti neomajne vere ljudstva v končno zmago nad sovražnikom. Njihov uspeh je bil le kratkotrajen. Še ko je ležal po polju sneg in še preden so ozeleneli gozdovi, so se čez nekaj mesecev vrnili v kamniško okrožje borci, ki so jim pozimi pripravljali teren politični delavci Tomo Brejc, Mira Svetina in Nace Sterlekar.

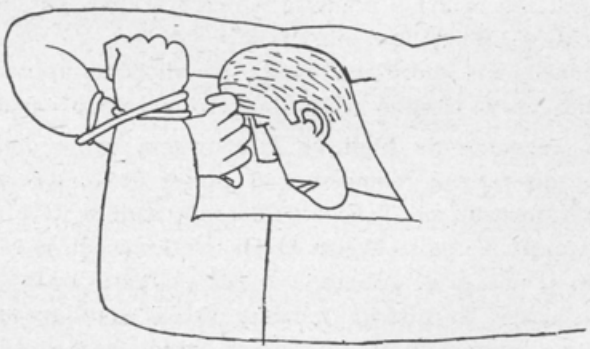

IV. ZAČASNO PRENEHANJE VOJAŠKE AKTIVNOSTI V KAMNIŠKEM OKROŽJU

1. POLITIČNO DELO NA TERENU V ZIMI 1941/42

Kamniško okrožje je po boju na Golčaju ostalo brez vojaške partizanske enote. V vsem okrožju je bilo le 6 borcev Kamniškega bataljona, ki so prezimovali okrog Šmarce in Radomelj. Toda niti s temi tedaj nismo imeli zveze. Tudi del aktivistov je postal popolnoma pasiven. Sredi novembra sem zbolel za pljučnico in tovariš Leskošek mi je ukazal, naj se umaknem na zdravljenje v Ljubljano.

Okrog 20. decembra 1941 sva se s tovarišico Miro Svetina-Metko vrnila na Gorenjsko, kamor je že približno tri tedne predtem prispel tovariš Tone Dolinšek, sekretar novo formiranega pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko. 25. decembra 1941 popoldne sem se na Rodici sestal z Jožetom Skokom, takoj nato pa na Duplici z Mavricijem Borcem. Od tu sem odšel k Turšiču v Domžale in tako dovolj izvedel o položaju na terenu.

17. januarja 1942 je bil na Rodici pri Domžalah v Razpetovi hiši sestanek pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko. Na njem smo pretresali predvsem položaj na kamniškem področju. Ugotovili smo, da ta teren ne more in ne sme več dolgo ostati brez partizanov, posebno, ker nam je uspelo pridobiti nekaj tovarišev, ki so bili pripravljeni iti v borbo. Po daljši diskusiji smo se odločili, naj se čimprej vrnejo v kamniško okrožje domači borci, ki so bili tedaj v sestavu Cankarjevega bataljona, čeprav smo prvotno hoteli premestiti na to področje Kranjsko četo, ki jo je vodil Jože Bečan.

V času moje odsotnosti je prišlo po tovarnah in vaseh okrog Mengša, Domžal in Kamnika do novih aretacij. Na terenu je vladalo politično mrtvilo. Obstajale so le manjše skupine OF, ki so jih sestavljali naši pristaši na Duplici, v tovarni Induplati v Jaršah, na Količevem, na Viru, v Mengšu in drugod. Te nepovezane grupe so vodili: na Količevem v papirnici Jože Bevk, v Induplati Jože Skok, v tovarni lakov na Količevem tovariš Macarol itd. V tem času je grupa iz tovarne sanitetnega materiala na Viru opravila pomembno akcijo. Posrečilo se ji je dobiti večje število škatel z mazilom zoper

ozebline in več paketov obvez za ranjence. Vse skupaj smo poslali tovarišem, ki so ozebli v Dražgošah in na Jelovici.

Reči moram, da so bili naši ljudje kljub strašnemu okupatorjevemu terorju in izdajam v vrstah naših pristašev tedaj pripravljeni storiti za nas prav vse, vendar s pogojem, da za to nihče ne bi izvedel. O kakšni širši povezavi z drugimi aktivisti pa v tem času največkrat niso hoteli slišati.

V takem položaju nam ni preostajalo drugega, kot da smo zelo previdno pridobivali nove člane OF in jih še previdneje povezovali med seboj. V ljudeh smo utrjevali vero, da se bodo partizani spet vrnili v kamniško okrožje. Razširjali smo literaturo in Slovenskega poročevalca, ki smo ga dobivali iz Kranja v Mengeš k Antonu Jančigaju. Kljub vsemu nam je polagoma le uspelo ustvariti organizacijo OF v Domžalah, Ihanu, Dobu, Prevojah, Šentvidu, Lukovici in drugje, čeprav je bila ta šibka in je obstajala le v nekakem povezovanju najbolj prizadevnih in zanesljivih članov v grupe OF.

Sredi januarja 1942 je pokrajinski komite KPS za Gorenjsko poslal na kamniški teren tudi tovariša Naceta Sterlekarja-Jožeta. Tako smo v januarju in začetku februarja 1942 delali na terenu kamniškega okrožja Mira Svetina, Nace Sterlekar in jaz.

Ugodnejše možnosti kot v središčih kamniškega okrožja so za organiziranje prebivalstva v odbore OF nudili zlasti odročnejši predeli, kjer je bilo tudi nemško nadzorstvo slabše. Uspehi, ki jih je že ob koncu januarja dosegel tovariš Nace Sterlekar v Tuhinjski dolini, so bili vprav presenetljivi. V večini vasi mu je uspelo sestaviti odbore OF, ki so šteli po 7 ali 8 članov. V februarju so bili postavljeni odbori OF tudi v Črnem grabnu in v vaseh, ki leže ob vznožju hribov v dolini Kamniške Bistrice.

Brez množične OF bi se prve partizanske enote na Kamniškem področju 1942 težko obnovile. Spričo hudih udarcev, ki so jih še kasneje namenili prebivalstvu nemški okupatorji, bi brez nje politična in narodna zavest ljudi na Gorenjskem težko ostala tako globoka, kot je bila, in kot jo je zahteval naš narodnoosvobodilni boj.

Tomo Brejc-Pavle

2. NEMŠKE PRIPRAVE NA POMLAD 1942

Čeprav so Nemci v pozni jeseni ugotavljali, da se je položaj v kamniškem okrožju izboljšal in da ni več terorističnih dejanj, temu miru očitno niso zaupali. Že v decembru 1941, torej v času, ko dejansko na kamniškem področju ni bilo nobene partizanske enote, so namreč zaradi močne aktivnosti Cankarjevega bataljona v drugih delih Gorenjske odredili za vse žandarmerijske postojanke stalno stanje pripravljenosti in izdali celo ukaz, da se morajo nekatere manjše žandarmerijske postaje začasno izprazniti, njih moštvo pa za obrambo pred partizanskimi napadi premestiti na večje.

Nekako istočasno so ukazali, naj večja podjetja za nočni čas ustanove iz vrst svojega delavstva tovarniške straže.

Tudi nemški občinski komisarji so že pozimi 1942, upoštevaje možnost, da bi se s pomladjo znova lahko pojavile sabotaže, začeli opozarjati na potrebo zavarovanja večjih in važnejših objektov.

Razen tega so Nemci začeli v tem času pospešeno organizirati Wehrmannschaft, ki so ga hoteli, podobno kot na Štajerskem, pritegniti v protipartizanski boj.

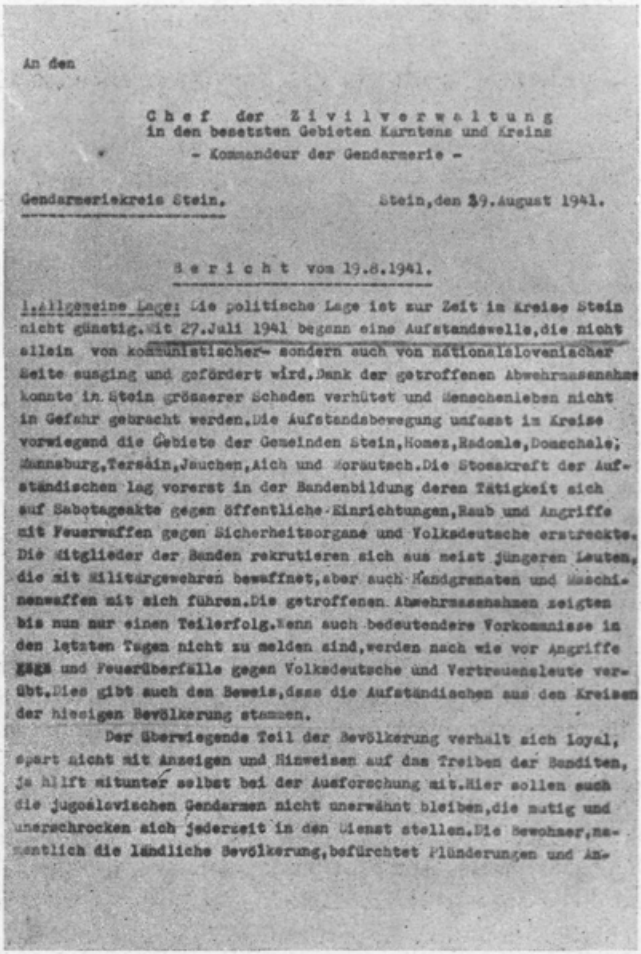

An den

Chef der Zivilverwaltung
in den besetzten Gebieten Kärntens und Krains
- Kommandeur der Gendarmerie -

Gendarmeriekreis Stein. Stein, den 29. August 1941.

Bericht vom 19.8.1941.

1.Allgemeine Lage: Die politische Lage ist zur Zeit im Kreise Stein nicht günstig. Mit 27.Juli 1941 begann eine Aufstandswelle, die nicht allein von kommunistischer- sondern auch von nationalslovenischer Seite ausging und gefördert wird. Dank der getroffenen Abwehrmassnahme konnte in Stein grösserer Schaden verhütet und Menschenleben nicht in Gefahr gebracht werden. Die Aufstandsbewegung umfasst im Kreise vorwiegend die Gebiete der Gemeinden Stein, Homec, Radomle, Domschale; Mannsburg, Tersain, Jauchen, Aich und Moräutsch. Die Stossakraft der Aufständischen lag vorerst in der Bandenbildung deren Tätigkeit sich auf Sabotageakte gegen öffentliche Einrichtungen, Raub und Angriffe mit Feuerwaffen gegen Sicherheitsorgane und Volksdeutsche erstreckte. Die Mitglieder der Banden rekrutieren sich aus meist jüngeren Leuten, die mit Militärgewehren bewaffnet, aber auch Handgranaten und Maschinenwaffen mit sich führen. Die getroffenen Abwehrmassnahmen zeigten bis nun nur einen Teilerfolg. Wenn auch bedeutendere Vorkommnisse in den letzten Tagen nicht zu melden sind, werden nach wie vor Angriffe gegen und Feuerüberfalle gegen Volksdeutsche und Vertrauensleute verübt. Dies gibt auch den Beweis, dass die Aufständischen aus den Kreisen der hiesigen Bevölkerung stammen.

Der überwiegende Teil der Bevölkerung verhält sich loyal, spart nicht mit Anzeigen und Hinweisen auf das Treiben der Banditen, ja hilft mitunter selbst bei der Ausforschung mit. Hier sollen auch die jugoslavischen Gendarmen nicht unerwähnt bleiben, die mutig und unerschrocken sich jederzeit in den Dienst stellen. Die Bewohner, namentlich die ländliche Bevölkerung, befürchtet Plünderungen und An-

Vznemirljivo nemško poročilo o izbruhu vstaje v juliju 1941 na Kamniškem

V. RAST NOVEGA KAMNIŠKEGA BATALJONA IN POVEČANJE POLITIČNE AKTIVNOSTI NA TERENU

1. VRNITEV BORCEV V KAMNIŠKO OKROŽJE

Borci iz kamniškega okrožja, ki so se decembra 1941 vključili v Cankarjev bataljon, so se v njegovem sestavu januarja 1942 borili za Dražgoše. Tu so izgubili svojega tovariša, mengeškega prvoborca Staneta Škofica, nekaj dni zatem pa še Karla Mlakarja iz Trzina.

Cankarjev bataljon je ob svoji reorganizaciji nedolgo po dražgoški borbi združil vse borce iz kamniškega območja v posebno skupino, ki jo je pod vodstvom Matije Blejca-Matevža dodelil prvi četi z namenom, da jo ob prvi ugodni priložnosti pošlje v kamniško okrožje.

Sredi februarja se je dvanajst partizanov prebilo preko Rašice in Mengša v Tuhinjsko dolino in se približno za mesec dni ustavilo v Palovičah, kajti zapadel je visok sneg.

Izdajstvo v Kostanju

V prvi polovici marca 1942 so se borci premaknili v vas Kostanj in si tu začeli urejati taborišče. Pri tem jih je nekdo opazil in ovadil kamniški žandarmeriji. 19. marca 1942 je cel bataljon policistov skušal zajeti partizane, ki pa so se medtem že umaknili na Kostanjsko planino.

Ko so bili borci že nekaj dni pri kmetu Pestotniku, jih je izdal Franc Grošelj iz Kostanja. Ob osmih zvečer so jih prijatelji na zelo zanimiv način obvestili, da jih bodo napadli Nemci. Marija Klemenc-Marjanca iz Vrhpolj pri Kamniku, kasnejša partizanka, je bila namreč tedaj kuharica na žandarmerijski postaji v Kamniku. Razen kuhanja je žandarjem tudi pospravljala prostore. Tega dne je med pospravljanjem zasledila v uradnih knjigah prijavo Franca Grošlja o partizanih, ki da so na Pestotnikovem skednju. Takoj je to sporočila bratu, ki je obvestil Lovrenca Brleca iz Buča, ta pa Miha Vrankarja, ki je sporočilo predal Pestotniku in partizani so se v pričakovanju napada takoj umaknili na Kostanjsko planino, v planinski hlev posestnika Hrastovška iz Kostanja.

Nekaj dni predtem sem se vrnil iz Ljubljane, kjer sem se učil mizarske obrti in se nastanil pri svojem bratrancu Mihi Pestotniku ter mu pravkar izdeloval neko pohištvo. Ko smo izvedeli za izdajstvo in so partizani odšli,

Hiša na Veliki Lašni, v kateri je postavil Tomo Brejc po vrnitvi borcev na kamniško področje štab nove Kamniške čete

sva se tudi midva nameravala umakniti za njimi, vendar šele drugo jutro. Takrat pa je bilo že prepozno. Nemci so namreč 19. marca 1942 že od ene do dveh zjutraj z močnimi silami obkolili vas.

Ko se je začelo daniti, sem šel iz hiše pogledat, kaj se dogaja, ker so psi vso noč divje lajali. Nenadoma sem nad hišo opazil Nemce in sem takoj obvestil Miho. Hitro sva poskušala zbežati na drugo stran hiše, a padla sva naravnost v nemško zasedo. Nemci so naju odgnali v skedenj in naju tam pretepli, ker nisva hotela ničesar vedeti o partizanih.

Nato so naju odvedli v Šmartno, od tam pa v zapore v Kamnik. Miho so čez nekaj dni prisilili, da bi jim šel pokazat, kje so partizani. Ko so ga prignali nazaj, so ga nato nekje ustrelili skupaj z bratom Jožetom Pestotnikom in svakinjo Cilko Vrankarjevo, ki so ju aretirali dan za nama. Na lepakih so sicer objavili njihova imena, za njihov grob pa ne ve nihče.

V zaporu sem izvedel, da so partizani Franca Grošlja ustrelili. Bil sem prepričan, da me bodo vzeli za talca. Zato sem še z dvema zapornikoma sklenil tvegati vse. Sedmi dan zapora se nam je posrečilo, da smo vlomili vrata in ušli.

Nato sem se tudi sam pridružil partizanom. *Franc Hribar-Lovro*

2. AKCIJE KAMNIŠKE ČETE

Tako so Nemci izvedeli, da je v kamniškem okrožju spet skupina partizanov. Že čez dva dni so jih začeli zasledovati na Kostanjski planini. 21. marca 1942 so jih napadli, toda po dveurnem boju se je borcem posrečilo, da so se prebili in se brez žrtev premaknili proti Zlatemu polju. Od tod so napravili prvo večjo akcijo na tobak v Lukovici, kjer so zaplenili več kot 350 tisoč cigaret in precejšnjo količino tobaka.

Zadnje dni 1942 je prišel na Veliko Lašno tovariš Tomo Brejc in tu 25. marca dokončno postavil štab nove Kamniške čete. Četa se je medtem že precej pomnožila. Vanjo se je vključilo tistih šest borcev, ki so prezimili na terenu, in nekaj novih. Komandir je ostal Matija Blejec, komisar pa Jakob Molek-Mohor.

Nato je četa začela z akcijami. Najprej je pognala v zrak stolp električnega daljnovoda visoke napetosti pri Krašnji, opustošila občinski urad in otroški vrtec v Krašnji ter napadla sovražno postojanko na Vačah. V Selih v Tuhinjski dolini je zažgala potujoči nemški kino, onesposobila most v Podhruški, sredi aprila izpraznila mlekarno v Moravčah, za prvi maj 1942 pa zažgala vrsto kresov in na Starem gradu v Kamniku celo izobesila slovensko zastavo.

Srečanje borcev s Tomom Brejcem na Veliki Lašni

Podobnih organizacijsko-političnih sestankov, kakršen je bil 25. marca 1942 na Lašni, je bilo med štiriletno borbo z okupatorjem v naših partizanskih enotah na tisoče. Zato ga v tem Zborniku ne bi omenjal, če ne bi bil za nadaljnji razvoj osvobodilnega gibanja v kamniškem okrožju pomladi leta 1942 največjega, — da ne rečem vprav odločilnega pomena.

V članku, ki sem ga za Kamniški zbornik napisal pomladi 1959 — ob 40. obletnici KPJ — sem opozoril na usodno povezanost organizacij OF na terenu z našimi partizanskimi enotami — in obratno. Partizanske enote se ne bi mogle z uspehom boriti proti številčno močnejšemu ter bolje oboroženemu sovražniku in zmagovati — brez organizacij OF na terenu, ki so jih oskrbovale, politično, organizacijsko pripravljale in skrbele za mobilizacijo novih borcev v partizane, organizirale obveščevalno službo itd. Skratka — predstavljale so zanjo organizirano politično in ekonomsko hrbtenico, brez katere se vojska ne more uspešno boriti.

In obratno: za organizacijami OF na terenu je stala udarna oborožena sila naših partizanskih formacij, katerih so se Nemci in domači izdajalci enako bali. Te sile so za aktiviste OF predstavljale oporo, brez katere ne bi mogli z uspehom izvrševati svojih nalog na terenu.

Take so bile izkušnje prvega leta oboroženega odpora — ljudske vstaje proti okupatorju — leta 1941.

Na podlagi teh izkušenj je razumljivo, da se je pokrajinski komite KPS za Gorenjsko že pozimi leta 1942 na vso moč trudil, da bi dosegel ponovno oživljenje partizanske dejavnosti v kamniškem okrožju.

Kako so potekale priprave za oživitev te dejavnosti, sem opisal že v članku iz leta 1959.

12. ali 13. februarja 1942 se je na področje kamniškega okrožja vrnila četa dvanajstih partizanov s komandirjem Matijem Blejcem na čelu, ki je bila dotlej v sestavu Cankarjevega bataljona na Jelovici.

S prihodom te čete se je uresničil sklep pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko, sprejet na seji dne 17. januarja v hiši štev. 22 na Rojski cesti v Domžalah.

Ob tej priložnosti naj omenim še en sklep PK KPS za Gorenjsko. Zadnje dni decembra 1941 je namreč KP posebej razpravljal o vojaškem in političnem položaju v kamniškem okrožju, ki je bil — zaradi velikih izgub v političnem kadru leta 1941, pa tudi zato, ker na tem področju ni bilo več nobene partizanske enote — zelo težaven.

Zato je PK sklenil, da za določen čas gre na to področje razen mene še tovarišica Mira Svetina-Metka, kot članica PK, in tovariš Strlekar Nace z Jesenic, član jeseniškega okrožnega komiteja, ki pa je bil izdan in ga je iskal gestapo na Jesenicah — kot instruktor pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko.

Matija Blejec se nam je javil takoj po prihodu v okrožje. Zmenili smo se, da grem jaz v Paloviče na prvo zvezo s četo.

Na to zvezo pa nisem šel sam. Konec januarja 1942 se je namreč vrnil v kamniško okrožje tudi Jakob Molek-Mohor z dvema tovarišema. Vsi trije so se bili po razbitju Rašiške čete jeseni 1941 umaknili na Primorsko. Molek se je takoj po prihodu javil moji sestri Marici, ki je o tem obvestila mene in tovarišico Miro Svetina-Metko. Ti tovariši so me spremljali, ko sem šel na prvo zvezo z Matijem; hkrati je bila moja naloga, povezati Moleka in oba tovariša z Matijevo četo.

Tudi tega se še spominjam, da sem se z Molekom in obema tovarišema sestal v gozdu nad Souvanovim gradom pri Radomljah in da smo od tam šli skupaj na zvezo v Paloviče.

Toda zveza s četo ni delovala. Čakali smo na dogovorjenem mestu v bližini Palovič kakšne pol ure, zatem pa smo se pomaknili globlje v hosto. Na malo višino, od koder smo imeli pregled nad mestom sestanka in bližnjo okolico, pa smo postavili stražo. Časi so bili taki, da smo morali biti previdni, brž ko zveze ob določeni uri ni bilo. Bili smo mokri od znoja zaradi naporne poti in od snega, ki je padal vso noč.

Matijeva patrulja se je javila šele sredi dopoldneva. Molek je medtem s suhimi smrekovimi vejicami v mali globeli zakuril, dal v menažko snega in nam iz robidovega listja, ki je v bregu tu in tam kukalo izpod snega, skuhal imeniten čaj.

Tovariš Sterlekar, ki je bil v patrulji, je sporočil, da se je četa premaknila na drug bolj oddaljen položaj. Ker so me čakale v dolini še neke obveze, sem se sam vrnil na teren. Tudi do druge zveze ni prišlo. Kaj je bilo vzrok, se ne spominjam. Na tretjo zvezo — sodim, da je bilo to 24. marca zvečer — sem odšel iz Prevoj s patruljo, ki jo je vodil komandir voda Janez Ogrin iz Mengša. Ostanek noči sem prespal v taborišču na Lašni in dobro se spominjam, da sem zjutraj z največjo pozornostjo spremljal Matijeva povelja v četi. Imel sem pred očmi bodočega komandanta bataljona. Mirno, premišljeno toda odločno, z glasom in načinom, ki je vzbujal zaupanje in avtoriteto ter občutek, da je treba brezpogojno ubogati, je razporejal straže na določena mesta in dajal patruljam navodila. Četa je tedaj štela že 25 borcev, med njimi polovico prekaljenih partizanov.

Že prvi vtisi srečanja s komandirjem čete Matijem Blejcem tisto jutro so bili pozitivni. Čutil sem, da je karakteristika štaba Cankarjevega bataljona o Matiji, ki smo jo dobili še pred prihodom čete na kamniško področje, pravilna.

Moja naloga tega dne je bila v glavnem naslednja:

1. Dogovoriti se z Matijo za skupno akcijo čete in s terenskim aktivom OF za mobilizacijo novih borcev v partizane, da bi četa čimprej prerasla v bataljon.

To je bila v tem času v kamniškem okrožju naša najvažnejša naloga.

2. Sestaviti štab čete tako, da bi bil to z določenimi spremembami v primeru potrebe tudi štab bataljona. Dogovoriti se za političnega komisarja čete — bataljona ter za druge člane štaba.

3. Pretresti število članov Partije v četi in sprejeti v Partijo vse borce, ki imajo pogoje za takojšnji sprejem, sestaviti partijsko organizacijo in določiti sekretarja.

4. Predvideti s komandantom in političnim komisarjem načrt nadaljnjih partizanskih akcij čete.

5. Seznaniti štab in četo s političnimi nalogami partizanov.

Vse dopoldne sva bila z Matijem sama in ves najin razgovor se je sukal okoli navedenih nalog. Matija je predložil seznam borcev — šest ali sedem — natančnega števila se ne spominjam, ki jih je treba sprejeti v Partijo in odobril moj predlog, naj se za četnega političnega komisarja imenuje Jaka Molek-Mohor.

Popoldne je poteklo v razgovoru z borci, predvidenimi za sprejem v Partijo. V teh razgovorih sta sodelovala tudi instruktor PK tovariš Nace Sterlekar in Jaka Molek-Mohor, ki je bil mimo funkcije četnega političnega komisarja določen tudi za začasnega sekretarja četne partijske organizacije. Zvečer smo se dogovorili še za vse druge vojne in politične naloge čete.

Drugo jutro smo sestavili štab čete. Nato je bil zbor, na katerem so bili — razen tovarišev, odrejenih za stražo — navzoči vsi borci. Zatem smo izvršili svečan sprejem novih članov v Partijo. Toda po imenu se spominjam le še dveh tovarišev, ki sta bila ta dan sprejeta v KPS: bila sta to pokojni Nace Brlec in pokojni Janez Ogrin iz Mengša. Čestitali smo vsem novim članom Partije, ki se jim je na obrazu videlo, da so veseli sprejema in ga jemljejo kot priznanje, nato pa sem stopil pred zbrane borce. V daljšem nagovoru sem pojasnil vojni položaj na frontah ter uspešni razvoj NOV v Jugoslaviji, podčrtal našo neomajno vero v zmago nad okupatorjem in jih pozval, naj z novimi zmagovitimi udarci po okupatorju pospešijo pogin fašizma in osvoboditev našega naroda. Razpoloženje v četi je bilo odlično — borbeno in hkrati vedro. Ne pretiravam, če trdim, da je bil to pomemben dan, da smo v organizacijsko-političnem pogledu vsi čutili, da smo svojo nalogo dobro opravili.

Po zboru je bila še seja s štabom čete, na kateri smo se konkretno pomenili za zveze z vodstvom našega političnega aktiva na terenu in funkcioniranjem obveščevalne službe ter se nato, trdno odločeni, storiti vse, da četa čimprej preraste v bataljon — poslovili.

Okrog dveh popoldne sem prišel do Zlatega polja in se poslovil od dveh borcev, ki sta me spremljala. Bil je lep zgodnji pomladanski dan. Spominjam se, da smo pred slovesom z vrha nad Zlatim poljem dalj časa opazovali okolico pod seboj, toda bilo je vse mirno, žive duše ni bilo nikjer, zato sem še vedno prepričan, naj je datum tega sestanka pravilen ali ne, da delovni dan to ni bil. Če ni bil kak praznik, je bila pa nedelja. Šel sem skozi Zlato polje in po bližnjicah v dolino.

To so moji spomini na sestanek na Lašni. Poglejmo, kaj nam pripovedujeta še dva udeleženca tega sestanka.

Tovariš Nace Sterlekar se sestanka spominja približno tako kot jaz, število navzočih borcev se ujema z mojimi navedbami, s to razliko, da se tovariš Sterlekar poimensko bolje spominja borcev, ki so bili navzoči. Ugotovili smo že, da so te njegove navedbe, z dvema izjemama, pravilne.

Pokojni Brlec Nace pa pravi v svojih Spominih iz leta 1954 (arhiv CK ZKS) o sestanku na Lašni naslednje:

...»Dne 27. marca 1942 je prišel na Veliko Lašno tovariš Tomo Brejc-Pavle. Edinica se je nahajala na Veliki Lašni pri Primožu. Ta dan je tovariš Pavle postavil četni štab. Komandir Matija Blejec, politični komisar Jaka Molek, v štab čete sta spadala tudi Tine Pestotnik in vodnik Janez Ogrin...«

O sebi pokojni Nace ne pove ničesar. Toda na ta dan je bil sprejet v Partijo, to vem zanesljivo — in dalje — zmenili smo se tudi, da ob ustanovitvi druge čete, ki je bila na vidiku, prevzame mesto političnega komisarja tovariš Nace Brlec. Da me tudi v tem primeru spomin ne vara, dokazujejo izpovedi preživelih borcev Kamniškega bataljona, ki potrjujejo, da je bil pokojni Brlec Nace že junija 1942 politični komisar 2. čete ter hkrati že tudi član štaba navedenega bataljona, kar med drugim navaja tudi sam v svojih spominih o vojaški aktivnosti tega bataljona v letu 1942.

Datum sestanka na Lašni? Tovariš Brlec pravi, da je bilo to 27. marca 1942. Naj ga dokončno ugotovijo zgodovinarji.

Navezujem te spomine še na en dogodek, ki se je trdno ukoreninil v mojem spominu.

Že naslednji dan — po vrnitvi z Lašne sem pri Dolinšku v Mengšu dobil obvestilo, da je Lojze Kebe-Štefan na poti v kamniško okrožje. To je bila vesela novica, ker od njega z Metko že več kot poldrugi mesec nisva imela nobenih vesti. Ta molk je bil zlasti mučen za tovarišico Miro Svetina-Metko — Lojze je bil njen življenjski tovariš. Hitel sem, da bi jo čimprej seznanil z veselo novico. Lojze Kebe-Štefan je bil od ustanovitve pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko — 22. decembra 1941. leta — v njem odgovoren za vojaško aktivnost partizanskih enot na Gorenjskem ter je bil hkrati član štaba Cankarjevega bataljona. Takoj po omenjenem prihodu Štefana v kamniško okrožje smo razpravljali tudi o sestanku na Lašni. Bil sem zelo zadovoljen, ker sta oba člana pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko vse sklepe, ki smo jih sprejeli na Lašni, v celoti odobrila.

Borbeni duh, ki je preveval četo na Lašni, je prešel na ves bataljon — 140 mož, ki je bil ustanovljen sredi maja 1942. Da je bilo v resnici tako, potrjuje slavna zgodovina tega bataljona pod vodstvom enega najsposobnejših partizanskih komandantov, pokojnega narodnega heroja Matije Blejca.

Kamniška četa za 1. maj 1942

Tik pred prvim majem je našo četo na Zlatem polju obiskal komisar I. grupe odredov tovariš Lojze Kebe-Gregor Požar. Svoj obisk je izkoristil za politično delo v četi. Na novo je osnoval SKOJ in sprejel v Partijo nove člane. Svetoval nam je, naj kar se dá slovesno proslavimo 1. maj. Predvsem nam je ukazal, da se čim resneje lotimo formiranja bataljona. Kot najbolj uspešno sredstvo za mobilizacijo novih borcev nam je priporočil akcije, in to ne samo diverzantske, temveč tudi napade na večje sovražne postojanke.

Na večer pred 1. majem 1942 je komandir Matevž poslal na teren štiri patrulje, ki so zažgale kresove nad Kostanjem, Vranjo pečjo in Zlatim poljem, na Starem gradu nad Kamnikom pa smo razobesili tudi slovensko zastavo.

Jože Pirš-Luka

3. OBNOVA KAMNIŠKEGA BATALJONA

10. maja 1942 je četa na Osnovčku doživela svoj prvi spopad z Nemci, ki je trajal ves dan. Kljub temu, da so sovražniki obstreljevali partizane celo s topovi, niso dosegli nobenih uspehov.

Boj Kamniške čete z Nemci na Osnovčku

Po propagandnih akcijah za 1. maj se je četa pomaknila na hrib Osnovček, ki leži severno od Šmartnega v Tuhinjski dolini. Tu smo se počutili docela varni, kajti položaji so bili zelo dobro izbrani: velika strmina je otežkočala sovražniku uporabo težkega orožja, čistina pa je onemogočala Nemcem dostop do vrha hriba.

Ko smo zasedli hrib, smo utrdili vrh, zgradili zaklone in strelske jarke. Nato smo razobesili slovensko zastavo, da se je videla prav v žandarmerijsko postajo v Šmartno, in čakali, kdaj nas bodo Nemci napadli. Komandir jih je nameraval prisiliti k boju na terenu, ki je bil zanje neugoden. Sovražniki so se za spopad z nami pripravljali celih 8 dni, kar dokazuje, da so močno cenili naše bojne sposobnosti. Že to je bil za četo uspeh, s kakršnim se je v tem času moglo pohvaliti le malo partizanskih enot.

8. maja 1942 so se Nemci premikali proti Beli peči. Klicali smo jih na boj, vendar se za naše izzivanje niso zmenili. Ker niti potem nismo opazili nobenih nemških koncentracij, je Matevž poslal na teren dve patrulji po pet mož. Prvi je ukazal, naj gre v Paloviče in tam izvrši mobilizacijo, druga pa naj z mano odide v Radomlje po dva zaboja municije.

Ko smo se v nedeljo, 10. maja 1942, zgodaj zjutraj vračali, smo nenadoma naleteli na Nemce. Imeli smo srečo, da nas niso opazili. Hitro smo

zakopali municijo, nato pa pohiteli na bližnjo vzpetino, od koder smo hoteli obvestiti tovariše na vrhu, da jih Nemci obkoljujejo. Vendar so nam Nemci že presekali pot do čete in morali smo se hitro umakniti na Kostanjsko planino. Od tam smo opazovali, kako so Nemci v treh obročih obkoljevali Osnovček.

Borci na vrhu niso vedeli za pretečo nevarnost. Prav ko so ob pol osmih jedli močnik, je padla mednje prva mina. V hipu so zavzeli položaje, počakali, da so Nemci prišli čisto blizu, nato pa udarili po njih z dvema strojnicama, puškami in bombami ter jih prisilili k hitremu umiku. Nemci so znova naskočili, vendar niti pri tem, niti pri naslednjem jurišu niso imeli nobenega uspeha. Da bi čimprej strli odpor partizanov, so iz Kamnika privlekli topove in minomete. Toda s topovskim obstreljevanjem so morali kmalu prenehati, kajti partizanskih položajev na koničastem vrhu niso mogli zadeti, nekaj granat in min pa je padlo celo na njihove lastne položaje. Tudi zadnji večerni napad, ki je bil od vseh najsrditejši in ki je trajal več kot uro in pol, se je končal s sovražnikovim umikom. Zmračilo se je in Matevž se je odločil za preboj, kajti v celodnevni bitki so porabili toliko municije, da so morali pri preboju najprej valiti skale in skrajnje varovati vsak naboj Spretno so se izmuznili nemškim zasedam in se prebili na Zlato polje. Tu smo se srečali, ker smo se mi prav tako morali umakniti s Kostanjske planine, kajti tudi nas so Nemci opazili in poslali na nas oddelek svojih sil. Zelo nas je skrbelo, kaj je s preostalo patruljo. Kmalu pa so prišli tudi ti borci in povedali, da so se v neki grapi skoraj zaleteli v skupino Nemcev. Hitro so se poskrili pod hosto za butare. Nemci pa so kot nalašč ves dan ostali v neposredni bližini in patrulja se je morala vse do noči skrivati pod vejami.

Zlatopoljci kar niso mogli verjeti, da smo v tako hudem boju ostali živi. Matevž je šele zdaj opazil, da ima prestreljeno triglavko, in mnogi so stresali krogle iz svojih nahrbtnikov.

Nemci so skušali svoj neuspeh prikriti z govorjenjem o popolnem uničenju »banditov«. Pri tem so kazali na kamione, s katerimi so odvažali svoje mrtve in ranjence, ne pa partizanov, kot so zatrjevali.

V boju je bilo ranjenih pet tovarišev, izgub pa nismo imeli. Novica o naši veliki zmagi se je hitro raznesla po bližnji in daljni okolici.

Jože Pirš-Luka

Obnova Kamniškega bataljona

Četa se je medtem neprestano večala. Nekaj dni po boju na Osnovčku je štela več kot 70 borcev, kar je omogočilo obnovitev Kamniškega bataljona. To se je zgodilo sredi maja 1942. Komandant bataljona, ki je imel v začetku dve četi, je postal Matija Blejec, komisar pa Jakob Molek.

Tako so borci izpolnili nalogo, s katero jih je PK KPS za Gorenjsko sredi februarja 1942 poslal v kamniško okrožje. Po polletnem presledku je tu spet deloval Kamniški bataljon, ki je zadajal Nemcem udarec za udarcem.

4. USTANOVITEV KOKRŠKEGA ODREDA IN NADALJNJI USPEHI KAMNIŠKEGA BATALJONA

Medtem je štab prve grupe osnoval Kokrški odred. Sredi junija so postavili štab: Tomaža Knavsa-Matevža Kovača iz Mengša za komandanta, Ivana Bertonclja-Ivana Jereba pa za politkomisarja. Štab je takoj po prihodu pod Storžič osnoval Kokrški bataljon, ki je bil II. bataljon Kokrškega odreda. Vanj se je kasneje kot druga četa vključila tudi tretja, Krvavška četa, Kamniškega bataljona. Kamniški bataljon pa je postal I. bataljon Krškega odreda. Operacijsko področje odreda je bilo vojaško izredno pomembno. Partizanska aktivnost na levem bregu Save, od Tržiča do Štajerske, je lahko zelo ovirala nemške cestne zveze z Gorenjske na Koroško in Štajersko.

Izdano taborišče nad Zapoljami

Nastali položaj je bil nadvse ugoden za mobilizacijske akcije, ki smo jih začeli takoj zatem. Že prva mobilizacijska akcija v Zapoljah je bila uspešna, saj smo pridobili okrog 20 novih borcev. Tako je ob koncu maja 1942 bataljon štel 90 ljudi. Vendar je bila skoraj polovica borcev slabo oborožena, nekateri pa orožja sploh niso imeli.

Nad Zapoljami smo bili izdani. Nemci so se pripeljali nad nas z velikim številom kamionov in nas napadli okrog osmih zjutraj. Spopad je trajal do opoldne, kajti dobili so nas prav v taborišču. Umaknili pa smo se tako srečno in spretno, da Nemci tega sploh niso opazili. Na položaju smo pustili le konja in osla, ki smo ju pred kratkim zasegli v Kersnikovi graščini na Brdu pri Lukovici. Iz lomastenja po grmovju in šelestenja listja so Nemci očitno sklepali, da smo še na svojih položajih. Ko smo bili že v bližini Kamnika, so začeli ponovno napadati z minometi in mitraljezi in obe zbegani živali sta se nato seveda morali »vdati«.

Nemci so imeli v tej bitki dva mrtva, ki smo jima tudi zaplenili orožje, mi pa nismo utrpeli nobenih izgub, razen »motorizacije«.

Na Zlatem polju se je nato četi pridružila skupina sedmih partizanov. Med njimi sta bila Jože Babič-Vojteh in Franc Mazovec-Risto, ki se jima je posrečilo izvršiti nalogo štaba II. grupe odredov in se prebiti čez Savo. Nista pa mogla organizirati prehoda celotne grupe, ker so Nemci premočno zastražili teren.

Jože Pirš-Luka

Napad na Stranje

Zaradi nenehnega dotoka novih borcev je moral bataljon napraviti nekaj akcij za pridobitev orožja. Najuspešnejša sta bila napad na Stranje, kjer je bataljon 9. junija 1942 zjutraj pognal v beg nemške žandarje, zavzel pošto in občino ter imel kraj v oblasti vse do popoldne, in pa napad na Črnivec 16. junija 1942.

Stranje smo napadli 9. junija ob šestih zjutraj. Že nekaj dni pred napadom se je bataljon premaknil iz dotedanjega taborišča nad Lazmi na Gozd. Bilo je toplo. Sonce nas je prijetno grelo, gozd je bil lepo zelen in nam je nudil varno zavetje. Komandir prve čete Franc Per-Vido je zbiral prostovoljce za akcijo v Črni graben. Vsi so hoteli z njim, odbral pa jih je le 30. Tudi sam sem se želel udeležiti tega napada, pa me je komandant Matevž dodelil drugi skupini, ki je nato pod njegovim vodstvom odšla proti Stahovici na poizvedovanje za napad na Stranje. Od aktivistov smo izvedeli, koliko Nemcev je v kraju, kako in kje se premikajo njihove patrulje in ogledali smo si položaj z Dolinškove frate.

Po vrnitvi je štab izdelal dokončen načrt za akcijo. Še pred mrakom smo povečerjali in ko se je stemnilo, smo odšli na pot. Bila je lepa mesečna noč in za nami na severu so se svetile Kamniške planine. Pri Udetu smo se razdelili v dve skupini. Naša skupina, s katero sta bila tudi komandant bataljona in komisar, se je napotila na Črno, Praprotno in Vegrad. Od skupine je komandant odločil še en vod, ki se je pomaknil preko Bistrice in Bistriščice v Gradišče nad žandarmerijsko postajo, da bi jo napadel s severa. Druga skupina je šla medtem v smeri Brezje—Godič nad Mostom in pod stranjsko cerkvijo. Vsi borci so neopaženo prišli na določene položaje in še pred napadom smo porezali vse telefonske zveze.

Okrog šestih zjutraj so počile prve puške. Kot naročena se je v tistem hipu pripeljala po cesti iz Kamnika motorizirana nemška patrulja prav pred naše strojnice in ostrostrelce. Komandant pa je medtem z borci v strelcih hitel z Vegrada v smeri proti Balantiču in Pajku, proti žandarmerijski postaji in občini. Žandarji, ki so prišli v patrulji iz Črne, so prav tedaj padli v roke naši zasedi in enega izmed njih smo ujeli. Začeli smo ga zasliševati kar na položaju in povedal je vse, kar je vedel. Tresel se je od strahu in zatrjeval, da je Slovenec ter da bi se nam rad pridružil. Vtem so se razvile borbe po vsej vasi. Nemci so z raketami jeli prositi za pomoč in kmalu so začeli prodirati proti Stranjam policisti iz kamniške strani in Mekinj. Čeprav so poskušali vse, da bi prodrli v Stranje, so se vsi njihovi napori razbili ob naših položajih in zasedah. Šele popoldne okrog dveh so Nemci, potem ko smo se mi umaknili, spet zasedli Stranje.

Medtem smo uničili žandarmerijo, pošto in občino in zaplenili veliko orožja, streliva in vojaškega materiala. Na žandarmeriji in občini smo zažgali ves arhiv in uničili opremo.

Napad na Stranje in umik z njih sta bila v tistem času med najbolje organiziranimi. V napadu nismo imeli izgub, le po akciji je v umiku padel zadet s petimi streli v trebuh Jurij Libnik, koroški Slovenec, ki je bil, dokler ni prišel v partizane, gozdar v Kamniški Bistrici. Bilo nam je nadvse žal zanj, saj je bil med borci močno priljubljen.

Umikali smo se v smeri Praprotno—Pasja peč in se nato utaborili v višini okrog 1200 m, od koder smo opazovali teren. Čeprav so Nemci med umikom streljali za nami in nas opazovali, se nam niso upali slediti.

France Podstudenšek-Rok

Uničenje sovražne postojanke na Črnivcu

16. junija 1942 smo napadli sovražno postojanko na Črnivcu. Matevž je proti Gornjemu gradu in Kamniku postavil zasedi, ki naj bi onemogočili pošiljanje pomoči napadeni postojanki. Druge borce pa je razdelil v tri skupine. Dve sta bili oboroženi vsaka z enim mitraljezom, jurišna grupa pa z bombami. Prvi dve grupi sta imeli nalogo, da preprečita vse izhode iz postojanke, jurišna grupa pa naj bi napadla vhod vanjo.

Točno ob pol petih popoldne smo začeli napadati. Medtem ko sta prvi dve grupi zadrževali Nemce, se je jurišna grupa počasi bližala postojanki. Že med približevanjem pa je nemška krogla smrtno ranila mojega brata Rudija-Majskega. Ko sem videl, da je omahnil, sem se pognal naprej, da maščujem njegovo smrt. Takoj za mano je bil Matevž in po enournem boju sva se toliko približala postojanki, da sva lahko vanjo zmetala bombe. Sovražniki so se potem kmalu vdali. Od 40 Wehrmannov jih je menda osem padlo, zaplenili pa smo en puškomitraljez, 2 parabeli, okrog 30 pušk, več zabojev bomb, municije in druge opreme. Ujetnikom je Matevž pred našim odhodom govoril o tem, kako sramotno so izdali domovino in, ko so prisegli, da se ne bodo več borili proti partizanom, smo zapustili postojanko.

18. junija 1942 se je bataljonu priključila že omenjena tretja četa. Malo predtem nas je namreč obiskal komandant Kokrškega odreda Tomaž Knavs in ker je bataljon štel že 92 mož in je imel dokaj orožja, je predlagal, da se osnuje tretja četa, katere operativno področje naj bi segalo preko celotnega pogorja Kamniških planin, od Kamnika do Krvavca. Za komandirja čete so postavili Janeza Ogrina-Lojzeta, za komisarja pa Staneta Žerovnika-Miška. Bataljon se je reorganiziral na Veliki planini in kmalu zatem je nova četa odšla na svoj teren.

Jože Pirš-Luka

5. NAPAD NEMCEV NA PARTIZANE NA VELIKI PLANINI

Že nekaj dni po uspelem napadu na Črnivec in po odhodu tretje čete na teren pod Kamniške planine pa je bataljon zadel hud udarec. Druga četa je ostala na Veliki Planini in tu so jo 19. junija 1942 napadli Nemci.

Že nekaj dni po velikem uspehu na Črnivcu nas je zadela velika nesreča. Druga četa bataljona je namreč po formiranju tretje ostala na Veliki planini. Tu pa so jo izdali. Borci so mirno prenočevali v svojem taborišču in niso vedeli, da jih obkoljujejo Nemci. 19. junija 1942 dopoldne so sovražniki nenadoma udarili na taborišče. Da je bila nesreča še večja, komandirja čete v tem trenutku ni bilo v edinici, ker je odšel s patruljo. Zato je ob nenadnem napadu Nemcev prišlo do zmešnjave in panika se je polastila predvsem tistih borcev, ki so šele pred kratkim prišli v četo. Zaradi neorganiziranega preboja skozi nemške obroče je padlo 18 naših borcev, n nogim pa ni uspelo reš'ti niti svojega orožja. Med vsemi partizani je bila najbolj hladnokrvna Lenčka Perova s Korena, ki je dobila svojo puško šele po akciji v Črni. Ko ji je zmanjkalo municije, je pobirala naboje, ki so jih pustili nekateri partizani. Z njimi je neusmiljeno tolkla Nemce, ki so drago plačali svojo namero, da bi jo dobili živo. Precej Nemcev je namreč moralo pasti, preden so ji z bombami pretrgali nit življenja

Taborišče je izdal žandar Ferdo, ki smo ga ujeli v Stranjah in ki je obljubljal, da se bo vdano boril za slovenski narod. Ta borba je bila edini večji nemški uspeh v bojih z nami v prvi polovici leta 1942.

Jože Pirš-Luka

Odslej so čete bataljona usmerjale napade predvsem na glavno cesto skozi Tuhinjsko dolino in Črni graben. Prva četa je večkrat z drevesi in podrtimi telefonskimi drogovi zatrpala cesto v Črnem grabnu. Zlasti veliko akcijo je izvedla v noči med 10. in 11. julijem 1942, ko je zaprla več kot en kilometer ceste. Druga četa pa je porušila most na Kozjaku, zažgala potniški avtobus in uničila tri avtomobile z gestapovci in policisti.

6. VIŠEK NEMŠKEGA NASILJA NAD PREBIVALSTVOM

Nemci so poskušali vse, da bi zatrli narodnoosvobodilno gibanje. Toda njegovega poleta niso mogli zaustaviti niti s pogostimi hajkami, kjer so v bojih s partizani uporabljali celo tanke, kar se sicer v tem času na Gorenjskem ni dogajalo. Zaman so si hoteli pomagati s strašnim nasiljem nad prebivalstvom. Tako so že 13. aprila 1942 zažgali Kostanj in 8. julija 1942 Koreno, kjer so 16 moških in eno žensko žive pometali v ogenj, druge prebivalce pa izselili. V juliju in avgustu so nato požgali tudi Hrastnik, Gradišče in Hom, Zlato polje, Malo Lašno in še štiri druge

zlatopoljske vasi, skupaj več kot 70 hiš in 50 gospodarskih poslopij. V Hrastniku pri Moravčah so ustrelili devet moških, skupaj pa so izselili iz omenjenih vasi več kot 220 ljudi. Množično so streljali talce (v Črni 51), v Kamniku so obesili osem ljudi. Poskušali so se povezati tudi z domačimi pokvarjenci in reakcijo. Množično so tudi izseljevali. Tako so 15. avgusta izselili iz Gozda in Godiča 82 oseb, od tega 34 otrok. Toda ljudstvo se okupatorju ni pokorilo.

Drog daljnovoda porušen 1942 v Črnem grabnu v eni izmed številnih akcij Kamniškega bataljona in NZ

Aretacije 7. maja 1942

V okviru nasilstev nad prebivalstvom sodijo tudi številne aretacije spomladi 1942. Zadnje dni aprila in v začetku maja 1942 so Nemci po kamniškem okrožju, zlasti po Moravškem, izvedli izredno mnogo aretacij. V celoti so s kamniškega področja zaprli nad 70 oseb, od tega samo iz Moravč in Drtije 52. Največ ljudi so aretirali 7. maja. Jetnike so odpeljali najprej v Kamnik, nato pa v Begunje. Tik predtem so gestapovci v Kamniku strašno mučili Cirila Cerarja iz Moravč, ki se je z golimi rokami boril z njimi. Ko so ga obvladali, so ga tepli toliko časa, da so ga stolkli skoraj do smrti in ga nato vsega polomljenega in razbitega vrgli še živega na kamniško pokopališče.

Zelo verjetno je s temi aretacijami v zvezi tudi uboj znanega aktivista Jožeta Skoka z Rodice, ki so ga prišli Nemci aretirat 27. maja. Ker jim je nameraval pobegniti, so ga vpričo družine v hiši ustrelili.

Uboj aktivista Jožeta Skoka na Rodici

Bilo je 27. maja 1942. Oče je ta dan delal v tovarni Induplati v Jaršah, kjer je bil zaposlen v dopoldanski izmeni. Popoldne sem s sestrama delala na njivi. Proti večeru nam je oče naročil, naj bi oplele še proso, sam pa bo šel domov po večerjo in nam jo bo prinesel na polje. Ko se je vrnil, je odšel k Petru

Zuletu, čigar hiša je bila blizu naše njive. Oče je Petra cenil in velikokrat sta se pogovarjala o partizanih, o položaju na fronti in o lepšem življenje po vojni.

Ko se je zmračilo, smo skupaj krenili domov. Oče se je peljal s kolesom, me pa smo tekle ob njem. Na razpotju nam je rekel, da gre še k Hojakovim pozdravit, me pa da naj gremo domov. Ker so tudi Hojakovi delali za OF, je verjetno šel kaj sporočit, posebno še, ker sem mu dopoldne prinesla od Bevkovih s Količevega neko pismo, ki sem mu ga morala dati tako, da tega mlajše sestre niso videle. K Bevkovim in k Dolinšku v Mengeš me je namreč večkrat pošiljal s kakšnim sporočilom, za katero sem vedela, da je v zvezi s partizani. Vendar si ga nikoli nisem upala vprašati, ker mi je vselej govoril, naj taka pota čimprej pozabim. Posebno mi je zabičeval, da moram molčati, če bi me kdaj Nemci spraševali o pismih, pa če bi me še tako tepli.

Od doma smo kmalu nato videli, da je šel še na drugo njivo k mami, ki je osipavala zgodnji krompir. Ko sta se vrnila s polja, je z njima prišla tudi stara mati. Dala sta ji nekaj sladkorja, da bi ga imela drugo jutro za čaj za strica, ki je prav tako kot oče odhajal delat že ob šestih zjutraj. Mi smo se medtem spravili spat.

Slišala sem očeta, kako je po svoji navadi pogledal še v hlev, če je vse v redu. Potem nas je vprašal, ali že spimo in želeli smo si lahko noč. Hiša, ki smo v njej živeli, je ob cesti Domžale—Kamnik, gospodarsko poslopje z dvoriščem pa je obrnjeno proti Mengšu. V tem delu hiše smo imeli še eno sobo in v njej smo spali starejši otroci.

Zdelo se mi je, da sem samo rahlo zaspala, ko sem zaslišala, da se je pred hišo ustavil avto. Hitro sem skočila iz postelje k oknu, da bi videla, kaj je. Vtem sem že zaslišala, da nekdo kliče po imenu našega očeta. Iz hiše ni nihče odgovoril. Tedaj sem zagledala, kako je neka postava v uniformi, ki je stala pri oknu, postavila močno ročno svetilko na okno, brzostrelko pa pripravila na strel. Medtem je drugi uniformiranec stopil do vrat in z grozo sem spoznala, da sta to dva gestapovca. Ta pri vratih je začel trkati, oni pri oknu pa je vpil, naj oče ali mati odpre. Ves čas, dokler mama ni prišla odpret, je oni drugi imel brzostrelko naravnano skozi okno v hišo. Ko pa je mati odprla, se je znašel na dvorišču še tretji gestapovec in nato odšel z drugima dvema v vežo.

Hitro sem poklicala brata, ki je spal z mano v sobi. Bil je ves iz sebe in se jezil, da je pred dnevi oddal pištolo, s katero bi lahko sedajle vse tri pobil. Pograbil je kladivo in še neki težki predmet, da bi z njima šel nad Nemce. Ker se mi je njegovo početje zdelo nesmiselno, sem ga trdo prijela za roke in mu dopovedala, naj bo pameten, saj lahko očetu samo škoduje.

Medtem so stopili gestapovci iz veže v sobo k očetu. Tedaj sva zaslišala jok in prošnje matere in otrok, ki so spali z njima v isti sobi, naj ga puste. Oče se je moral obleči, da bi ga odpeljali. Vtem pa je verjetno neprestano premišljeval,

kako bi pobegnil. Ko se je napravil, je v trenutku, ko je bil blizu vežnih vrat, skočil k njim, da bi jih urno odprl in ušel. Gestapovci pa so vrata, tedaj ko so stopili v hišo, ne da bi oče to prej opazil, za sabo zapahnili. Tako je izgubil dragocene sekunde in prav ko je odpiral vrata, ga je prestregel rafal iz gestapovčeve brzostrelke. Smrtno zadet je padel čez prag.

Oče je zastokal in naju z bratom poklical. Takoj sva bila iz sobe, medtem pa so gestapovci skočili k njemu in ga za noge potegnili v vežo. Eden od njih mu je razparal srajco, potegnil z njega hlače in rekel, da bo v dveh urah mrtev. Ko sva midva pritekla, so naju gestapovci spodili, nato pa oba pretepli. V hiši sta prestrašeni jokali sestrici, ki se je nanju usul omet s stene nad posteljo, kamor so letele krogle, ki so bile namenjene očetu, in bi ju skoraj ubile.

Nato so gestapovci začeli zasliševati nas otroke, če hodi k nam neka ženska po imenu Metka, to je bila Mira Svetina, in spraševali, če imamo dve mami, če je bila to teta, če očeta ni sram, da ima razen matere še druge ženske in podobno. Hoteli so vedeti, kdo hodi k nam in če poznamo Bevkove. Ne grožnje in ne obljube niso pomagale, da bi kdo zinil le besedo, tudi najmlajši ne, čeprav so dobili nekaj gorkih. Oče pa sploh ni odprl ust. Na vsa njihova vprašanja ne le ni odgovarjal, marveč jih še pogledal ni.

Gestapovci so bili najbrž z Bleda, eden od njih pa je bil menda Franc Kristan s Sela pri Vodicah. Vse je kazalo, da očeta osebno pozna, ker je

Razvaline požganega Zlatega polja

nemškima pajdašema nenehno zatrjeval, da je pravi. Verjetno mu je bil oče znan, ker se je nekajkrat mudil v Rašiški četi. Zelo jim je šlo tudi za to, da bi njihovi nadrejeni dobili očeta živega v roke. Spraševali so, če je v bližini kakšen zdravnik. Povedali smo jim, da sta v Domžalah dva, dr. Kremžar in dr. Pintar.

Odločili so se za slednjega. Ukazali so nam, da ne sme nihče iz hiše, ker se bodo takoj vrnili. Vzeli so nam tudi ključ od vežnih vrat, da so nas zaklenili.

Oče je medtem še vedno ležal v veži in pod njim se je nabrala že luža krvi. Z mamo smo ga dvignili. Ona ga je prijela za rame, midva z bratom pa za noge. Položili smo ga na posteljo. Prosil nas je, naj bi poklicali Metoda Žabnikarja, ki je prav tako delal z njim za partizane. Na srečo smo imeli še en ključ in z njim smo odprli vrata. Metod je takoj prišel in oče mu je naročil neke stvari, ki bi jih moral sam opraviti.

Ker nismo verjeli, da bodo gestapovci res privedli zdravnika, sem odšla do stare mame in do strica Zorka ter ga prosila, da bi odšel po dr. Kremžarja. Ko sem pri njih povedala, kaj se je pri nas zgodilo, sta bila vsa iz sebe. Stric se je takoj napravil in se odpeljal po zdravnika. Tudi teta se je oblekla in odšla k nam, čeprav je bila policijska ura in v Grobljah polno policije.

Ko sem se vrnila, mi je oče povedal, kje je pismo, ki sem mu ga prinesla od Bevkovih in mi naročil, naj ga jim vrnem in povem, kaj se je zgodilo. Prav tako mi je povedal, da je v skrivališču še nekaj slik Toneta Tomšiča, ki so ga ustrelili v Ljubljani, in nekaj denarja. Slike naj razpečamo; nekaj naj jih damo v Mengeš k Dolinškovim, denar pa naj oddamo Bevkovim ali Niku Rakarju. Naročil nam je, naj nadaljujemo njegovo delo, naj bomo pridni in ubogamo mamo. Vsi smo naglas jokali, oče pa je medtem krvavel in popolnoma osivel, vendar ni tožil nad bolečinami. Samo prosil nas je, naj mu pogrejemo roke in noge, ki jih je imel že čisto mrzle. Medtem pa je skozi posteljo pronicala kri in tudi pod njo se je nabrala velika luža. Nato sta hkrati prišla oba zdravnika. Gestapovci pa so pripeljali tudi komandirja domžalske žandarmerije. Dr. Kremžarju je bilo precej nerodno, ker so ga gestapovci dobili zunaj ob tej uri. Vendar se je znašel in rekel, da so prišli ponj otroci z lučko in da je pač šel z njimi. Nato sta oba zdravnika očeta pregledala, dr. Pintar mu je ovil rane in mu dal zdravila za olajšanje. Ko ga je mati naskrivaj vprašala, kaj bo z njim, ji je sočutno rekel, naj bo pripravljena na najhujše.

Gestapovci so nato pridržali Metoda Žabnikarja, češ da bo prisoten pri preiskavi. Premetali so vse, nam pa zapovedali, da moramo vsak v svojo posteljo. Nato so nas znova začeli zasliševati in tepsti. Premetali so celo steljo, pogledali pri živini, vendar niso ničesar našli.

Medtem se je pripeljal rešilni avto iz Kamnika, ki so ga bili naročili gestapovci, ko so bili v Domžalah. Oče je prevoz odklonil in rekel, da bi rad umrl doma pri otrocih. Šofer je odvrnil, da je pač dobil tako povelje in da mora ubogati. Zatem se je odpeljal v Domžale na žandarmerijo, kjer pa so mu ponovno naročili, da mora očeta odpeljati. Naposled je oče rekel: »Ah, če me morate, pa me odpeljite!«, pogledal po vseh nas otrocih, ki smo bili zbrani okrog postelje in nagnil glavo. Iz ust, nosa in ušes se mu je ulila kri. Reševalec,

ki je prinesel nosila, jih je spet odnesel in odšel. Mi pa smo vsi prestrašeni, žalostni in solzni zrli v ubogega mrtvega očeta.

Drugo jutro smo izvedeli, da so pred temi dogodki ponoči aretirali Jožeta Bevka, ki jim prav tako verjetno ni nič povedal in so ga do smrti pretepli in pobili. Zatem so hoteli aretirati našega očeta, pa tudi od njega niso izvedeli

Požgana Podgora na Zlatem polju

ničesar. Tako so izgubili sled za Miro Svetina-Metko, ki je tedaj opravljala politične naloge po terenu. To dolžnost je prevzela za Tomom Brejcem, ki je odšel ob koncu marca na Primorsko.

Čez dva dni smo očeta pokopali. Nemci so prepovedali njegovim tovarišem iz tovarne, da bi ga spremili na poslednji poti. Toda venci, ki so jih poslali, in trume, ki so se od njega hodile poslavljat, ko je ležal na mrtvaškem odru ter polna okna tovarne, na katerih je slonela množica njegovih sodelavcev, ko se je žalni sprevod pomikal mimo nje, je pričala, da so znali ceniti njegovo delo in žrtvovanje za svobodo.

Božena Skok-Habjanova

Požig vasi Gradišče in Hom v Tuhinjski dolini

Ker so bili Nemci prepričani, da je eno izmed najvažnejših oporišč partizanov na Tuhinjskem vas Gradišče, so jo sklenili zažgati.

8. julija 1942 so v zgodnjih jutranjih urah močne policijske enote obkolile vas in zaselek Hom. Že okrog treh zjutraj so policisti začeli s puškinimi kopiti razbijati po hišnih vratih in zahtevati, naj jim vaščani odpro. V nekaj trenutkih je bila pokonci vsa vas. Ženam in otrokom so povedali, da jih bodo preselili, moškim pa so ukazali, naj takoj odidejo h Koritniku, kjer jih bodo zaslišali. Iz hiš so jih gonili z veliko naglico. Niso jim dovolili

niti tega, da bi vzeli s seboj pasove, zato so si nekateri morali držati hlače z rokami. Drugi so si sicer nataknili čevlje, a jih niso smeli zavezati. S puškinimi kopiti in surovim suvanjem so jih spravili iz hiš in jih močno zastražene odvedli na konec vasi.

Ko so odgnali moške, so spodili iz hiš še ženske in otroke in nato pretaknili vsak kotiček, vsako shrambo, klet in podstrešje. Čez pol ure so ženske in otroke že silili k odhodu, tako da si ženske v naglici niso vedele kaj pripraviti in so spravile v koše in cule, kar jim je prišlo pod roke.

Zbrali so jih pred Suševo hišo in od tam je žalostni sprevod krenil v izgnanstvo. Ko so šli mimo Koritnika, so videle žene svoje može in otroci očete, kako so stali v vrsti ob kozolcu, obrnjeni v deteljo, ki se je sušila v njem. Hrbti žena so se šibili pod težo košev, cul in otrok. Če se je Nemcem zdelo, da katera od njih nosi preveč, so ji med potjo pometali breme v grapo. Nikomur iz sosednjih vasi niso dovolili, da bi jim pomagal, celo približati se jim ni smel nihče. Vsakogar so Nemci surovo nagnali.

V Šmartnem so ženske čakali kamioni in jih nato odpeljali v Goričane pri Medvodah, od tod pa v Nemčijo. Skupno so preselili 55 oseb, od katerih so trije otroci v taborišču umrli.

Posebno pretresljiva je bila usoda otrok Malega Homarja. Pri hiši jih je bilo 9, osem doma, najstarejši, star 14 let, pa je služil za pastirja v Palovičah. Mati jim je pred tremi dnevi umrla ob porodu, novorojenček pa je ostal živ. Ko so Nemci vzeli očeta in ga odpeljali, so otroci vsi zmedeni begali naokrog. Usmilile so se jih sosede, ki pa so že tako imele številne otroke. Tri dni staro dete so položile v zabojček in ga v njem odnesle na dolgo pot. Otročiček, ki je že tako ostal brez materinega mleka, je bil zdaj še brez kravjega, kajti izseljenci med prevozom niso mogli ničesar kupiti. Naposled se je neki ženi le posrečilo, da je dobila nekaj mleka, ki pa se je takoj zasirilo in tako je otrok med prevozom v Nemčijo v svojem zabojčku od lakote umrl.

Ko so Nemci odpeljali ženske in otroke, so v vasi pri Koritnikovem kozolcu ostali samo moški. Za njimi so postavili tri mitraljeze. Eden od gestapovcev jim je prebral smrtno obsodbo. Zatem so drugega za drugim poklicali pred Koritnikovo hišo, kamor so postavili mizo. Za njo je sedel debel gestapovec, ki je od vsakega hotel izvedeti, kaj vé o partizanih. Nato mu je ukazal, naj gre proti Vačilarju, kjer je bil skedenj na stežaj odprt. Do tja sta ga spremila dva policista, ki sta žrtev pognala vanj in ji obstrelila noge. Ko so v skedenj, ki je bil poln sena, pripeljali osmega vaščana, so ga zaprli in zažgali.

Drugo skupino, 4 žrtve, pa so odgnali do poslopja Malega Homarja, jih zvezali, dva takoj obstrelili v skednju in ga zažgali, druga dva, Jurija Petka

in Toneta Vrankarja, pa so preganjali po goreči vasi sem in tja, da sta morala gledati, kako so gorele hiše in gospodarska poslopja, ki so jih medtem zažgali z ljudmi vred. Nato so še ta dva pognali v goreči skedenj pri Malem Homarju, da sta živa zgorela.

Drugo jutro so ljudje iz sosednje vasi našli na pogorišču pri Vačilarju in Malem Homarju samo kup zoglenelih kosti. *Franc Hribar-Lovro*

Požig zlatopoljskih vasi

Zlato polje je že v davnih časih slovelo naokrog po vsakoletnem obilnem pridelku pšenice. Po pripovedovanju starih ljudi je področje zaradi tega dobilo svoje ime, ki se ne omejuje le na vas Zlato polje, temveč tudi na sosednje vasi. Po prvi svetovni vojni je pridelek žita močno upadel in od Zlatega polja je ostalo samo lepo ime. Režimi stare Jugoslavije se za težko življenje teh vasi niso menili. Do druge svetovne vojne so tu v večini ostali majhni kmetje, dninarji ter sem in tja kak delavec, ki se mu je posrečilo najti zaslužek v kakšni tovarni v dolini. Zaradi hudih razmer, v katerih so živeli prebivalci, je v njih živo tlela misel na lepše življenje. Zato je popolnoma razumljivo, da so z navdušenjem stopali v OF, ko so zvedeli njene težnje po drugačnem, boljšem družbenem redu. Mnogo je k temu pripomogel

Krušna peč v eni izmed požganih hiš na Zlatem polju. Peč je slučajno ostala cela in so v njej preseljenci po vrnitvi v domovino 1945 še nekaj časa pekli kruh

član Partije Tomaž Novak-Srečo, pošten, ugleden fant, ki je bil zaposlen v tovarni kleja v Ljubljani, in povezan menda v partijski celici v Sneberju. Jutro za jutrom se je na kolesu vozil z Zlatega polja v službo in se zvečer vračal. V tovarni je delal vse dotlej, dokler niso Nemci in Italijani zaprli meje na Savi. Kmalu po nastanku OF je začel nositi propagandno gradivo in jeli smo

se pripravljati za boj proti okupatorju. Žal so se s tem, da je bil Novaku onemogočen prehod v Ljubljano, pretrgale naše zveze tudi z njo, sicer bi nedvomno cela vrsta Zlatopoljcev sodelovala že v julijski vstaji 1941. Kljub temu pa smo začeto delo nadaljevali in že v avgustu 1941 smo osnovali neke vrste odbor OF, v katerega smo povezali zastopnike vseh šestih zlatopoljskih vasi. Kmalu smo za našo stvar pridobili večino prebivalcev. Ko se je nekega nedeljskega popoldneva v avgustu pomikala skozi Zlato polje Radomeljska četa, je to še posebno prepričevalno vplivalo na ljudi, tako da kmalu skoraj ni bilo človeka, ki ne bi bil za partizane.

Po boju na Golčaju, 28. oktobra 1941, je po naših krajih vojaška dejavnost partizanov prenehala. Ker smo bili prepričani, da je to le začasno zatišje, smo začeli pripravljati teren za njihov povratek. Ko se je v zgodnji pomladi 1942 dvanajst borcev pod vodstvom Matije Blejca-Matevža vrnilo v kamniško okrožje, je bil teren pripravljen za njihov sprejem. Pri tem delu nam je mnogo pomagal Nace Sterlekar-Jože, ki ga je na kamniško področje januarja 1942 postal pokrajinski komite KPS za Gorenjsko. Z njim smo po Zlatem polju organizirali kar javne množične sestanke. Prirejali smo jih seveda ponoči, da nas ne bi iznenadile nemške patrulje. Naših sestankov so se ljudje udeleževali v velikem številu, pa čeprav so Nemci razglasili policijsko uro. Sestanki so bili zelo plodni in kar smo na njih sklenili, smo brezpogojno tudi izvršili. Kasneje so radi prihajali na sestanke komandir Matevž, komisar Mohor in bolničar Luka. Čim bolj se je bližala pomlad, tem pogostnejše in drznejše so postajale naše vojaške in prehranjevalne akcije. Uspevale so zlasti zato, ker se partizanom podnevi ni bilo treba skrivati pred prebivalci in čakati noči za razne premike, vrhu tega pa smo pri akcijah sodelovali kot Narodna zaščita tudi sami prebivalci zlatopoljskih vasi. Podnevi smo delali doma, ponoči pa hodili z borci na akcije.

Nekaj časa je naše delo teklo gladko in brez izdaje. Ker pa so se naše akcije vedno bolj množile, so nas Nemci začeli napadati vedno pogosteje in z večjimi silami. Ob hajkah se nam je pridružilo vse prebivalstvo, starci, žene in otroci so zapustili domove. Na srečo nam je vedno uspelo, da smo sovražnike pognali v beg ali pa jih prelisičili tako, da smo jih speljali v boj na kak hrib, na katerem ni bilo neoboroženih ljudi. Ko so Nemci odšli, so se prebivalci seveda spet neopaženo vrnili na svoje domove. Kadar pa ni bilo na terenu nobene partizanske enote, so družine, ki so imele svojce v partizanih, navadno spale v gozdu, nekatere celo po nekaj mesecev.

Ko so Nemci videli, da nam z lastnimi silami ne morejo do živega, so začeli med Zlatopoljci iskati izdajalce. Pri tem jim je precej pomagal takratni občinski komisar Matej Kunej, ki je bil po poklicu dimnikar. Že pred okupacijo je bil petokolonec. Ker je ljudi dobro poznal, je res našel med Zlato-

poljci izdajalca, Jerneja Hribarja, organista iz Trnovč. Ta je potem pridobil za svoje umazane posle še brata Vinka in sestre ter Peregrina Usa iz Brezovice. Nemcem so izdali vse, karkoli so vedeli o partizanih, sami pa so se nato s svojimi družinami prostovoljno izselili na Koroško. Kunej jim je obljubil, da bodo Nemci kmalu vse druge pregnali, oni pa bodo po vojni, ko se bodo vrnili, postali gospodarji vsega Zlatega polja. Aprila 1942 smo šli prvi Zlatopoljci v partizane. Le Vincenc Novak je postal borec že septembra 1941. Po osmem juliju 1942, ko so Nemci požgali sosednjo vas Koreno, ter vrgli v ogenj šestnajst živih moških in osemdeset let staro ženico, ki je bila že dalj časa priklenjena na posteljo, je stopila večina mladih fantov v NOV. Zaradi naših akcij in množičnega odhajanja v partizane, so Nemci začeli oznanjati, da čaka tudi Zlato polje podobna usoda kot Koreno. Nekaj mož je šlo komisarja Kuneja vprašat, če jih res namerevajo seliti in zakaj. Sprejel jih je s psovkami in kletvami. Rekel jim je, da so največji banditi in če se hitro ne poberejo, da bo dal vse pretepsti in zapreti. Kljub temu so ga še enkrat vprašali, kaj naj napravijo, pa je, razjarjen kot živina, začel vpiti nad njimi: »Vi ste že dovolj naredili! Zdaj bo svoje naredil naš Hitler in mi! Kar ste zaslužili, to boste dobili! Z vami se bo zgodilo isto, kot se je s Korenom in Korenci.« Ko so možje vse to slišali, so brez besed zapustili nemškega hlapca Kuneja in odšli naravnost domov. Eden od njih pa je takoj prišel k nam v štab in povedal, kaj se je zgodilo.

Brž ko so Nemci tako očitno pokazali, da nameravajo izseliti prebivalce, so vaške straže, ki jih je kmalu po našem odhodu v partizane organiziral Jože Burja in katerih člani so, kot sem že omenil, ponoči hodili z nami tudi na akcije, še okrepili obveščevalno službo in zadolžili posebej nekatere ljudi, da bi nas in prebivalce pravočasno obveščali o nevarnosti. Če bi se Nemci pojavili iz Krašnje, je imel nalogo obvestiti nas Nande Per s Korena, če pa bi se nam Nemci hoteli približati iz Lukovice, bi nas obvestila Nuška Blatnikova, Ivan Vovk iz Lukovice ali pa Cerar iz Trnjave.

Da bi Nemcem preprečili načrte, smo se 10. julija odločili za veliko akcijo. Zbrali smo žage in sekire ter mobilizirali vse moške, ki so bili še doma. Šli smo prav v bližino Lukovice in smo do Krašnje požagali vse brzojavne drogove ter podrli na cesto vse debelejše drevje ob njej. Minirali smo tudi drogove visoke napetosti Črnuče—Velenje. Cesto smo tako zatrpali, da je bil vsak prevoz po njej nemogoč. Ko so Nemci zaslišali eksplozije, so se takoj v močni patrulji odpravili iz Lukovice proti Krašnji. Že pri Stari pošti pa jih je sprejela naša zaseda in razpršili so se na vse strani. Toda takoj so jim prihiteli na pomoč še drugi in potem smo se pošteno spoprijeli. Da bi lahko odvlekli svoje mrtve in ranjene, so zažgali mlin in žago pri Stari pošti. V mlinu so ustrelili mlinarja in njegovega svaka, ki je bil slučajno pri njem. Zaradi močne

svetlobe smo se morali nato umakniti. Žrtev nismo imeli in prepričani smo bili, da smo vsaj za nekaj časa odvrnili selitev.

Drugi dan so Nemci ustavili vsakogar, ki je šel tam mimo, razen tega pa so iz bližnjih vasi nagnali vse moške, da so morali čistiti cesto. Zaradi te akcije so bili Nemci vsi besni. Začeli so množično iskati podatke o nas, o tem, koliko nas je, kako smo oboroženi in podobno. Ker se mimo že omenjenih izdajalcev noben Zatopoljec ni prikazal v dolino, so prav lahko sklepali, da je vse ljudstvo trdno povezano s partizansko vojsko. Ko si niso mogli pomagati drugače, so poslali po vaseh občinske sluge z naročilom, da morajo možje sami priti na občino po živilske karte. S tem so hoteli ugotoviti, koliko moških je še doma. Verjetno pa so nameravali vse, ki bi se javili, odgnati v zapore ali pa celo preseliti oziroma postreliti. Tistih nekaj moških, ki so se pozivu odzvali, so, namesto da bi jim dali karte, zasliševali o partizanih, nato pa so jih odpeljali v graščino na Brdo pri Lukovici in jih vse do požiga Zlatega polja pridržali v zaporu.

Tedaj so ljudje v dolini začeli pripovedovati, da nas je vse črno, in Nemci so trdili, da so na Zlato polje verjetno prišli partizani iz Bosne, ker da mi sami ne bi zmogli tako velikih akcij, kot smo jih napravili. Zato nas tudi niso napadli, dokler so bili sami.

Ko pa so dobili pomoč iz drugih krajev kamniškega okrožja in se jih je zbralo dovolj, so 19. julija 1942 požgali vas Hrastnik na Moravškem in tudi tu, podobno kot na Korenu in v Gradišču v Tuhinjski dolini, vrgli devet živih moških v ogenj. Naslednji dan so hotele iste policijske enote požgati tudi naše vasi. Zlato polje so obkoljevali z več strani. Ena kolona je prihajala iz Krašnje preko požganega Korena proti Brezovici, druga je šla preko Znojil in naj bi zaprla izhod pod vasmi, tretja pa je prodirala čez Brdo preko Čepelj proti Obršam. Nekaj policistov so Nemci poslali tudi v Šmartno v Tuhinju, da bi preprečili morebitni partizanski napad ali umik preko tuhinjske ceste.

Ko smo dobili sporočilo, da prihaja mnogo Nemcev in to celo iz treh smeri, smo takoj napravili načrt za obrambo. Nedolgo zatem, ko smo se razporedili, smo opazili Nemce. Ker je bila razdalja tako velika, da nas niso mogli kositi z mitraljezi, smo se razvrstili v dolgo kolono. Dobro se še spominjam, da nas je bilo tedaj 72 borcev, dve četi Kamniškega bataljona. Drug drugega smo opazovali z daljnogledi, nato pa smo se napotili proti Mali Lašni, kot da bi se hoteli sovražniku umakniti. Kolona Nemcev, ki nam je bila najbliže in je oprezala za nami, je na Lisičjem vrhu obstala in počivala. Verjetno se je ustavila tudi zato, da bi se ji druge kolone čimbolj približale. Ko so Nemci videli, da smo se umaknili, so brezskrbno nadaljevali pot proti Brezovici.

Medtem pa smo mi po skrivni stezi obšli hrib. Zasedli smo Svinjski hrib in jim postavili zasedo blizu Lisičjega vrha. Ko smo nato užgali po njih, so bili

popolnoma presenečeni. Nekaj jih je takoj obležalo, drugi pa so si naglo poiskali zaklone in srdito tolkli proti nam, tako da nismo mogli do orožja padlih Nemcev. V tem so se jim približali še drugi in kmalu jih je bilo vse zeleno. Razvili so se v strelce in skušali priti zasedi za hrbet. Vendar so povsod naleteli na položaje naših borcev in se pošteno opekli. Borili smo se dobri dve uri, dokler jih nismo prisilili, da so se umaknili. Nato smo se tudi mi umaknili na Mrtoglavec.

Ker smo pričakovali, da bodo Nemci hitro spet zbrali svoje sile, smo poslali kurirja v drugo četo, ki je bila tedaj za Rakitovcem. Z njo je bil tudi komandant bataljona Matija Blejec - Matevž. Še preden so se Nemci zbrali, da bi nas znova napadli, je že prispel Matevž z drugo četo, tako da je bil na položajih ves naš bataljon. Zdaj, ko smo bili vsi skupaj in z nami tudi komandant Matevž in komisar Mohor, smo se čutili nepremagljive.

Takoj, ko so se Nemci ponovno zbrali, da bi nas napadli, smo krepko udarili po njih. Očitno pa si od nenadnega dopoldanskega napada še niso opomogli, ker so že ob začetnih strelih, ko so verjetno imeli prve ranjence, pričeli kričati in bežati. Seveda so nas nato ponovno naskočili, mi pa smo jim prizadejali nove izgube in jih naposled pognali v beg. Kmalu po boju smo izvedeli, da so imeli Nemci precej mrtvih in še več ranjenih.

Pomaknili smo se nazaj na Lisičji vrh in tam počakali. Tisti dan se niso več upali za nami, čeprav so jim pozno popoldne prišle na pomoč okrepitve. Na Pšajnovico so prišli celo s tankom, ki pa se mu je udrla pot, da se je zvalil po bregu ter se poveznil na njivo. Z drugim tankom so poskušali zasesti Rakitovec. Pa tudi ta ni prišel na cilj, obstal je pod Lipljami. Tako Nemcem tudi tokrat ni uspelo izseliti Zlatopoljcev.

Vendar svoje namere niso hoteli opustiti. Naposled so zbrali vse razpoložljive policijske in vojaške sile, ki so jih imeli v kamniškem okrožju, in v nedeljo, 2. avgusta 1942, že ponoči zasedli vse hribe okrog zlatopoljskih vasi. Ko so se prebivalci zjutraj kot navadno vračali iz gozdnih skrivališč na svoje domove, so zagledali Nemce, kako so se od vseh strani kakor plaz z gora valili proti njihovim vasem. Bilo jih je na stotine, mož pri možu. Z več obroči so obkolili vasi in začeli svoje umazane opravke. Nekaterim ljudem se je še pravi čas posrečilo uiti in se skriti. Nekaj jih je celo splezalo v košata drevesa. Od teh so nekateri morali ostati v krošnjah dreves tudi po dva dni brez hrane in vode.

Nemci so ljudi iz vseh vasi vodili v Podgoro. Moške, stare nad petnajst let, so zaprli v šolo, otroke in ženske pa v cerkev. Po praznih vaseh so ropali, klali prašiče, streljali kokoši, jih pekli in se mastili z njimi. Kar je ostalo prašičev in druge živine, so odpeljali in odgnali v Lukovico.

Ko so zbrali vse ljudi, ki so jih mogli dobiti, so jih začeli zasliševati. Predvsem so hoteli vedeti, kje so vsi tisti, ki so jim ušli. Manjkalo je posebno veliko

moških, ker nas je precej že prej odšlo v partizane, mnogim pa se je tudi ta dan posrečilo pobegniti. Ko od ljudi niso dobili zadovoljivih odgovorov, so začeli v šolo nositi slamo. Vse moške so nameravali žive zažgati, prav tako kot že poprej na Korenu, v Gradišču in Hrastniku. Kakor so nam potem povedali naši ljudje, ki so to izvedeli od Nemcev, so policisti svojo namero zadnji hip javili na Bled, kjer je bila tedaj nemška uprava za Gorenjsko. Od tod pa so dobili ukaz, da ljudi ne smejo sežgati. Mislili so najbrž, da se bomo, če bodo ravnali mileje, vrnili iz partizanov in odšli za svojimi družinami v Nemčijo. Ta želja se jim nikoli ni izpolnila.

Nato so vse ljudi naložili na kamione in jih odpeljali v Goričane, od tod pa v Nemčijo. V zlatopoljskih vaseh je po izgonu prebivalcev ostalo še veliko Nemcev. Še štiri dni so obkoljevali vasi in čakali, če se bo kdo vrnil. Res so prišli štirje domačini, ki so padli v zasedo in izgubili življenje. Drugi dan po selitvi so Nemci pobrali iz hiš vse pohištvo, razne stroje in orodje. Vse, kar je bilo dobrega, so odpeljali v Lukovico, boljše stvari obdržali zase, ostalo pa prodali. Nato so začeli požigati domačije. Zažgali so vse razen dveh, Stražarjeve na Brezovici in Slaparjeve na Mali Lašni. Iz teh dveh so namerevali napraviti svoje postojanke.

16. avgusta je res prišlo na Brezovico okrog 140 Nemcev. Ko smo to opazili, smo Slaparjevo hišo na Lašni takoj zažgali, še preden so se Nemci mogli nastaniti v njej. Postojanka na Brezovici pa nam je delala hude preglavice. Tu je namreč tako dobra opazovalna točka, da so Nemci lahko daleč naokoli pregledovali teren. Postojanki se nismo mogli približati. Razen tega so bili močno utrjeni, okrog hiše pa so imeli mine. Nekega dne proti koncu oktobra 1942 smo opazili, da so se Nemci odpravili iz postojanke, najbrž na kakšno hajko. Ravno prej so zaradi izdajstva razbili mojo, 4. četo kamniškega bataljona, ki smo jo imenovali »civilno«, ker je bilo v njej več žena in starih moških. Zato so bili zdaj verjetno prepričani, da na našem področju ni več partizanov in so postojanko pustili celo brez straže. Čeprav smo bili trdno uverjeni, da je v hiši vsaj nekaj policistov, sva se s Tonetom Poljanškom-Brankom odločila, da se ponoči previdno priplaziva do postojanke, iznenadiva stražo in postojanko zažgeva. Brez vsake nezgode se nama je posrečilo, da sva se približala hiši. Zelo pa sva se začudila, ko se ne pred njo ne v njej ni nič zganilo. Zato sva vstopila in videla, da so Nemci vzeli s sabo orožje in opremo, vse ostalo pa pustili v hiši. Ker med temi stvarmi ni bilo ničesar, kar bi mi potrebovali, sva postojanko, hišo in hlev polila s petrolejem in zažgala. Takoj drugi dan so se Nemci vrnili in našli samo še pogorišče. V onemogli jezi so začeli zažigati mine, ki so jih bili položili okrog hiše, in nato odšli. Tako je pogorela še zadnja hiša od šestih zlatopoljskih vasi, ki so jih Nemci izselili in požgali. Vendar pa jim to še ni bilo dovolj. Ko so spoznali, da nas nikakor ne morejo pregnati iz teh vasi, so

pripeljali iz doline strelivo in minirali cerkev, kleti ter vsak še tako skromen nadstrešek, ki bi nam mogel nuditi zavetje.

Tudi potem, ko so zlatopoljske vasi požgali in po vsem njihovem širnem področju ni bilo prebivalca, na tem delu slovenske zemlje Nemci in njihova sodrga niso imeli miru. Prenekateri Švaba in njegov pajdaš se nikoli ni več vrnil od tod. Tu so se borili Kamniški bataljon, Šlandrova in Zidanškova brigada

Selitev žena s Korena pred požigom vasi 8. julija 1942

in enote XIV. divizije. V tem pogorju je delovala intendanca za vse navedene enote in pod vodstvom Janeza Močnika-Slamiča je nastala mesarija, sušilnica, krojačnica in čevljarna. To je bilo področje, ki je oskrbovalo ne samo vojsko, marveč tudi vrsto bunkerjev in bolnišnic.

V zadnji zimski ofenzivi 1944-45 so morale enote IV. operativne cone zapustiti osvobojeno ozemlje v Zgornji Savinjski dolini. Tam je bilo tudi več partizanskih bolnišnic, iz katerih je bilo treba umakniti ranjence, da jih Nemci ne bi zajeli in postrelili. Ker so Nemci tisto zimo s svojimi pajdaši vlasovci, raztrganci in belimi tako kontrolirali vasi, da se ranjencev v hišah Tuhinjske doline in v dolini Črne skoraj ni dalo prikriti in hraniti, so vojaške komande večino ranjencev premestile ali pa so se sami zatekli na področje zlatopoljskih vasi. Ker je bilo vse požgano, so bili Nemci prepričani, da tu ne prebiva živa duša. Tovariš Slamič je ranjence namestil v dobro zakrite bunkerje. Za hrano je skrbel sam s svojo enoto. Kuhinjo in postrežbo pa so imele na skrbi partizanke Lenčka Močnik-Nuška, Anica Jančič-Olga in Angelca Stražar-Lojzka.

Tu v tem času ni bilo nobenega izdajstva. Požgane zlatopoljske vasi so nemo obtoževale požigalce in bile zveste partizanom vse do naše zmage.

Tako je zdaj Zlato polje spet zaslovelo daleč naokrog. Tokrat zato, ker so bili tu doma ljudje, v katerih sta Partija in OF našla zveste borce in sodelavce, ki so žrtvovali vse, samo da niso postali sužnji in hlapci Hitlerja in njegovih pristašev. Te vasi so bile prava zibelka partizanstva, tu so naši borci uživali vso pomoč in ljubezen, pa tudi sami prebivalci so dali časten delež v boju za svobodo.

V NOV je stopilo 82 tovarišev in tovarišic, druge pa so izselili. Skoraj četrtina vseh prebivalcev je dala življenje v boju, padli so kot talci, umrli v taboriščih ali pa drugače preminili v vojni. *Mirko Podbevšek-Lado*

7. PREHOD II. GRUPE ODREDOV

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je 4. aprila 1942 izdalo ukaz o osnovanju grup odredov. Partizanske enote na Gorenjskem so bile povezane v I. grupo. Njen komandant je bil Jože Gregorčič-Gorenjec, komisar pa Lojze Kebe-Gregor Požar. Potem ko so se vse edinice povezale, je bilo mnogo laže vsklajevati akcije in smotrneje razporediti partizansko ofenzivo, ki je nameravala začeti splošno ljudsko vstajo na Gorenjskem. Pri tej nameri, zlasti pa v borbi za osvobojeno ozemlje, naj bi Gorenjcem priskočila na pomoč II. grupa odredov, ko bi čez Gorenjsko odšla na Štajersko, da bi tam okrepila in poživila partizansko dejavnost. Do ostvaritve tega načrta pa ni prišlo, ker je izvedba sovpadla s tretjo sovražno ofenzivo, zaradi česar so Nemci svoje sile na Gorenjskem okrepili na 20 tisoč mož. To je onemogočilo izvedbo načrta, hkrati pa je tudi otežkočilo prehod II. grupi odredov, ki se je le s skrajnimi napori in požrtvovalnostjo ter z velikimi žrtvami prebila čez nemško-italijansko mejo na Gorenjsko in od tod na Štajersko.

16. avgusta so borci pod vodstvom Janka Sekirnika-Simona prišli v Kamniško Bistrico in se tu spopadli z Nemci. Nato so vzpostavili zvezo s Kamniškim bataljonom in na njegovem področju ostali do konca avgusta 1942.

Na dan prihoda II. grupe v Kamniško Bistrico jih je obiskal štab I. grupe odredov pod vodstvom Jožeta Gregorčiča. Z njimi so se sestali Franc Rozman - Stane, Dušan Kveder-Tomaž, Alojz Kolman-Marok in Peter Stante-Skala. Med posvetom so okrog 11. dopoldne nenadoma napadli Nemci. Partizani so se umaknili na drugi breg Bistrice in pri tem zadali Nemcem nekaj izgub. Bataljon se je zdaj razdelil v dva dela. Stanetov polbataljon se je umikal v smeri Kamniško sedlo—Konj—Presedljaj, Tomažev pa je odšel proti Veliki planini in na Menino. Zlasti pot prve skupine je bila izredno težavna, še posebno, ker so bili borci utrujeni in skoraj brez hrane. Šele dva dni po spopadu v Kamniški Bistrici so se do sitega najedli.

Sredi noči je Tomaževo skupino na Veliki planini dohitel vodič iz Kamniškega bataljona in jo naslednje jutro povedel na Kostanjsko planino, kjer je taboril Kamniški bataljon. Borci so jih prisrčno sprejeli in po dolgem času se je Tomaževa skupina spet najedla in odpočila. Z zanimanjem so si ogledovali komandanta Matevža, ki je bil oblečen v kratke irhaste hlače, obut pa v škornje. Borci Simonovega bataljona so hitro opazili, da so kamniški tovariši veliko bolj samozavestni, hrabri in odločni kot partizani drugje po Gorenjskem, s katerimi so se srečali na poti. Ti borci niso Nemcev niti podcenjevali niti precenjevali. Vsi udeleženci pohoda menijo, da verjetno ne bi tako upoštevali sovražnikov, če bi jih srečali že v začetku, ko so prestopili mejo. Tisti dnevi, ki so jih borci II. grupe preživeli skupaj s Kamničani, so bili zanje med najlepšimi na Štajerskem in morala partizanov se je hitro popravila.

Medtem je močna patrulja pod Tomaževim vodstvom odšla na rekvizicijo proti Štajerski strani. Pri povratku so naleteli na skupino Wehrmannov, jih likvidirali ter jim zaplenili opremo in orožje. 26. avgusta 1942 so borci II. grupe šli skupno s Kamničani na prehranjevalno akcijo v Šmartno v Tuhinjski dolini. Nekaj jih je odneslo zaplenjeno blago iz trgovine, drugi del, okrog 30 borcev s 5 mitraljezi, pa je napravil zasedo na tuhinjski cesti. Napadli so tovorni avto in pri tem ubili 3 policiste. Čez dva dni so s Kamničani odšli na Menino planino. Nekaj dni nato so se domenili za skupno rekvizicijo v bližini Gornjega grada. Iz akcije je šla skupina borcev pod Simonovim in Matevževim vodstvom v zasedo na serpentine Črnivca. Ob šestih zjutraj so se ustavili na vrhu. Kmalu jim je padel v zasedo avto, ki so ga zažgali, ubili dva policista in zaplenili dve puški, brzostrelko in mitraljez. Po tej akciji pa so doživeli hud nemški napad in se pred Nemci umaknili na Menino planino.

Iz spominov Ladislava Grata-Kijeva

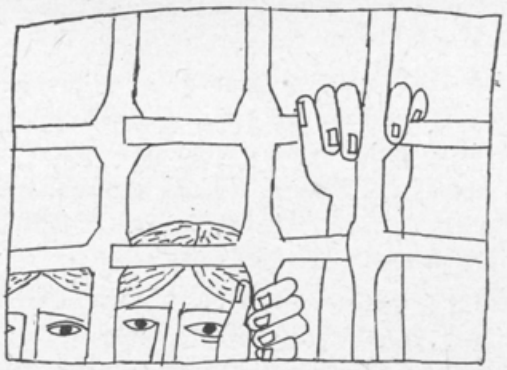

8. PATRULJE KAMNIŠKEGA BATALJONA NA TERENU

Vse velike akcije Kamniškega bataljona so se odigravale precej daleč od središč kamniškega okrožja: Kamnika, Domžal in Mengša. Ljudje so tu o partizanih več ali manj samo slišali, niso pa še imeli priložnosti, da bi jih videli. Zato je štab bataljona sredi avgusta 1942 sklenil, da bo v okolico Mengša in Domžal poslal patrulje.

Prva patrulja je imela za cilj Mengeš in je začela z akcijami 15. avgusta. Najprej je hotela obračunati z Janezom Oražmom, vodjem krajevnega Volksbunda, a ga ni našla v stanovanju. Naslednji večer je onesposobila za obratovanje mengeško opekarno, nato pa je odšla v Podgorico, kjer je dobila večjo količino municije.

Druga patrulja je krenila na teren že čez nekaj dni. 25. avgusta je na nekdanjem Žnidarjevem vodnjaku v Mengšu izobesila lepak z imeni mengeških nemčurjev, ki je povzročil med njimi velik preplah, nato pa je še isti večer v trzinskem kamnolomu razstrelila kompresor in drobilec ter zažgala barako, v kateri so bili shranjeni stroji.

Tretja patrulja je bila na terenu od 1. do 3. septembra in se je zadrževala predvsem okrog Domžal. Podatki o njenem pohodu so ohranjeni v nemških poročilih, ki so jih občinski komisarji vsak teden pošiljali Landratu v Kamnik. Pisana so z znano nemško natančnostjo in iz njih smo izbrali nekaj odlomkov:

Patrulja v okolici Domžal

»Od 1. na 2. september 1942 so gmajnarji ponoči vdrli v občinski urad Dob. Pri tem so uničili dve Hitlerjevi sliki, ju raztrgali in pomazali s črnilom. Iz pisarniških prostorov so odnesli železno blagajno in v razdalji okrog 500 metrov od občinskega urada vlomili vanjo ter pobrali med drugim 1017 RM gotovine. Razen tega so odnesli 2 pisalna stroja, radio in živilske nakaznice.

Pisarno so poškropili z več kot enim litrom črnila, prav tako tudi pisalne mize, stole, akte in delovodnik. Stene pa so ponesnažili z več kot dvema litroma črnila.

Ista skupina je v isti noči obiskala tudi otroški vrtec. Uničila je Führerjevo sliko in vzela radio, ročno blagajno, 179 robcev, 33 volnenih odej, žlice in lonce.

Že naslednjo noč, od 2. na 3. september, so se gmajnarji znova pojavili v dobski občini. Okrog pol desete ure ponoči so vdrli v tovarno obvez Franca Kocjančiča na Viru in ukradli obveze v vrednosti nad 500 mark.

Isto noč okrog pol ene so bili pri trgovcu Mihaelu Rihtarju v Dobu. Ta jim je moral izročiti 1500 cigaret v vrednosti okrog 70 RM. Z izgovorom, da bodo tobak ob prvi priložnosti plačali, so odšli v noč.

Iste noči so vdrli v poštni urad v Dobu. S seboj so vzeli železno blagajno z nad 100 markami in jo na polju nekako 200 metrov od pošte, razbili. Prisvojili so si še poštne znamke in razbili radio. Tudi na pošti so uničili Führerjevo sliko. Sredi sobe pa so napravili ogenj in zažgali vse tiskovine, listine in spiske.«

V noči od 2. na 3. september 1941 smo šli še v Trzin, da bi kaznovali nemčurja Franca Modra. Nismo ga dobili doma, zato smo mu pustili listek s sporočilom, da naši mlini meljejo počasi, vendar zanesljivo in da se še vidimo. Od njegove hišo smo trije šli k nekemu Volksdeutscherju in ga pošteno prestrašili.

Svojo nalogo smo dokončno opravili 3. septembra 1942 v Ihanu. Tu smo se zadržali okrog 6 ur. Šli smo v šolo in otroški vrtec, vdrli v občinske uradne prostore in po pisarnah vse razmetali, stolkli pohištvo in pobrali pisalne stroje. S posebnim veseljem smo raztrgali Hitlerjeve slike in stene pomazali s črnilom. Na koncu smo pred občino razbili še razglasno desko. Po akciji smo na nekaj krajih zapeli slovenske pesmi, ko pa smo se odpravljali iz vasi, je eden od nas dvakrat ali trikrat ustrelil v zrak, da bi prestrašil Nemce. Grede mimo zvonika, smo nekajkrat potegnili za vrvi, da se je slišalo, kot bi bilo plat zvona. Tako smo se po polnoči kar precej glasno vračali proti taborišču bataljona.

Tone Poljanšek-Branko

Komandant Matevž s patruljo v Mengšu

Četrto patruljo, ki je bila najdaljša, a tudi najuspešnejša, je vodil komandant bataljona Matevž sam, njen cilj pa je bil znova Mengeš.

Patrulja je štela okrog 30 borcev in je bila oborožena s puškomitraljezom. Naš cilj je bil Mengeš. Vanj smo nameravali kar preko Dupeljna in Radomelj. Ker pa smo zaslišali od Radomelj streljanje, smo napravili majhen ovinek na Količevo. Nismo mogli premagati želje, da ne bi enkrat spet pošteno kadili. V papirnici na Količevem so bili namreč s tobakom precej dobro založeni, ker so v tovarno vozili za predelavo tudi cigaretni papir, v katerem so bili tu in tam še ostanki tobaka. Tobak smo res zasegli, zvedeli pa smo tudi, da je prav tisti dan dobil cigarete naš aktivist, trgovec Vehovec na Viru. Šli smo tja in se krepko založili s tobakom. Vehovec nam je dal s seboj še nekaj hrane, zaradi lepšega pa smo mu razbili vrata, da bi se lahko zagovarjal pred Nemci.

Pošteno otovorjeni smo odšli nato preko bistriškega mosta čez polje v Mengeš, kjer smo vse blago spravili v opekarni. Midva z Matevžem sva se takoj nato odpravila k Matevževemu bratu Jožetu in mu naročila, naj sporoči bataljonu, kje smo. Že drugi dan pa so izvedeli za naš obisk mengeški aktivisti in nam prinesli hrano ter celo pivo.

Naslednji večer smo začeli s propagandnimi akcijami. Najprej smo se podali v Šenkov turn in tam zapeli nekaj partizanskih pesmi. Čeprav je bila že policijska ura, so se vrata hiš začela odpirati in čedalje več ljudi se je nabiralo okrog nas. Matevž je po kratkem govoru razdelil med navzoče partizansko literaturo in ko smo hoteli oditi, so nas lepo prosili, da bi jim še zapeli. Nato smo šli v Bukovico. Tu smo najprej potrgali nemške plakate, potem pa prav tako zapeli in tudi tu so nas ljudje le neradi pustiti naprej. Zatem smo

se napotili proti Vodicam. Pred prihodom na glavno cesto smo se še domenili, da je zborno mesto na Gobavici nad Mengšem. V Vodicah je bila namreč nemška žandarmerijska postaja in lahko bi se kaj pripetilo. Komaj smo napravili nekaj sto korakov po cesti proti Vodicam, je res usekala po nas zaseda vodiških žandarjev. Hitro smo zavzeli položaje in jim odgovorili z ognjem, nato pa jih z nenadnim jurišem pognali v divji beg. Žal jih nismo mogli zasledovati zaradi teme, pa tudi zato, ker smo imeli dva ranjenca. Ko smo se po spopadu spet zbrali, smo ugotovili, da manjka Bacač. Bili smo prepričani, da je padel ali pa da je kje hudo ranjen. Tedaj pa smo zaslišali iz smeri proti Polju streljanje. Šele kasneje, ko je prišel za nami na Gobavico in se jezil, da smo ga pustili samega, smo izvedeli, da je drvel za žandarji, ki so se iz strahu ustavili šele v Polju in se zaklenili v gostilno.

Po tem dogodku smo se umaknili v dolino na travnike, ker je Matevž predvidel, da bodo Nemci v jezi zaradi neuspeha prehajkali Gobavico, Dobeno in Rašico. Res smo drugi dan proti večeru opazili dolgo kolono avtomobilov, ki se je najbrž vračala s pohoda za nami.

Nekaj dni po teh dogodkih smo bili spet na loških travnikih v bližini tedanjega mengeškega nogometnega igrišča za Mlinarjem, kjer je bila ves čas vojne ena naših najboljših in najzanesljivejših hiš daleč naokoli. Mengšani so pravkar trenirali in Matevž, navdušen nogometaš, se ni mogel zdržati. Odšli smo na igrišče, z Mengšani odigrali tekmo, nato pa smo jih povabili v svoje taborišče in tu smo se skupaj najedli. Zvečer smo se napotili v Loko. Medtem ko smo peli, pa so nam žandarji pripravljali obkolitev. Le za nekaj minut smo bili hitrejši od njih, sicer bi nam zaprli pot preko Pšate proti gradu Jablje.

Mengeška okolica je postala zdaj preveč nevarna. Zato smo spet odšli na trzinske travnike. V Dragomlju smo na željo domačinov postrašili nemškega komisarja. Ko se je zmračilo, smo se odpravili na nemško občino v Podgorico. Tu smo razbili železno blagajno in pohištvo ter odnesli pisalni stroj, precej pisarniškega papirja in materiala. Nato smo se neslišno približali komisarjevi hiši. Ni ga bilo treba klicati, ker se je pokazal že ob prvem pasjem laježu. Kakor hitro nas je zagledal, je začel streljati na nas. Vsa njegova bojevitost pa mu ni dosti pomagala. Že po nekaj strelih smo ga prisilili, da je pometal skozi okno orožje in municijo. Kasneje pa smo izvedeli, da je bilo tisto, kar je vrgel skozi okno, namreč dve puški, dve pištoli in nekaj bomb, le del vsega njegovega orožja. Zato smo ga še enkrat »obiskali« in ga zares razorožili. Najbrž sta ga ta dva obiska tako razburila, da so mu kmalu popustili živci in se je raje odselil v rajh.

Nemci so nam postavljali čedalje večje pasti. Namesto da bi napravili kakšno akcijo, smo se morali neprestano izogibati nemškim zasedam. Na srečo je prišlo le do nekaj manjših prask, ki pa so se vse srečno končale. Še vedno

smo se zadrževali na travnikih. Ko smo nekega jutra kuhali zajtrk, je prišlo na bližnji travnik okoli 50 nemških graničarjev. Že smo mislili, da smo izdani, hitro smo pogasili ogenj in se pripravili na spopad. Toda Nemci so se nekaj deset metrov vstran mirno ustavili in nato smo gledali dve uri trajajoče vojaške vaje. Pošteno nas je srbelo, da bi se z njimi spopadli, vendar tega na takem terenu nismo mogli tvegati. Naposled se nam je zazdelo, da bi bilo najbolj pametno, če se vrnemo v bataljonsko taborišče. Zato smo se vrnili v Mengeš na zvezo. Toda že na Gobavici so nas izdali. Nemci so nam hoteli po vsej sili preprečiti povratek. Ko smo šli proti Tunjicam, so nam sledile nemške kolone, in ko smo se zaradi tega vrnili na Rašico, smo tudi tu naleteli na Nemce. Zatem smo padli v zasedo pri trzinskem kamnolomu. Tudi čez polje je bil umik nemogoč, ker so se Nemci pripeljali po cesti iz Domžal proti Mengšu in kar med potjo skakali iz avtomobilov, da bi nam zaprli pot. To se jim je tisti dan sicer tudi posrečilo, vendar pa smo se že naslednji dan pri Trojici sešli z bataljonom.

Jože Pirš-Luka

Zadnja patrulja je odšla iz bataljona okrog 1. oktobra. Nemci pa so zaradi prejšnjih patrulj tako poostrili budnost, da ni mogla dalj časa ostati na terenu.

V času, ko so patrulje delovale na terenu, so opustošile vrsto nemških občinskih uradov, vrtcev in pošt ter prizadejale obilo strahu nemčurjem in nemškim priseljencem; v naših ljudeh pa so s pesmijo, letaki in govori močno poglabljale narodno zavest in moralo.

9. RAZTRGANCI

Toda medtem so Nemci že organizirali in izvežbali prve raztrgance in ob koncu novembra so se borci prvič spopadli z njimi.

Iz vrst kriminalcev in drugih, »na katere so vplivale nemške obljube in plačila, pa tudi strah pred nemško nasilnostjo«, so Nemci začeli ustanavljati tako imenovane »protibande« (Gegenbande). Za vsako od okrožij so ustanovili po eno. Skupina za kamniško okrožje se je imenovala »Martin«. Urili so jih v samostanu na Brezjah in jih prvič uporabili v boju s partizani pod Krvavcem 7. avgusta 1942.

Raztrganci so nudili Nemcem veliko več pomoči kot dotedanji njihovi zaupniki. Imeli pa so še to prednost, da so se dobro oboroženi lahko izmikali kazni. Pripadniki teh band so po gozdovih stikali za partizanskimi enotami in v hajkah vodili Nemce. Že 14. avgusta je pisal nemški občinski komisar v Tuhinju, da so pota, ki se po njih gibljejo partizani, dobro znana in da bi bilo treba za uspešen boj proti njim na teh potih in križiščih postavljati zasede. To nalogo so sedaj prevzeli raztrganci.

Z njihovim nastopom je postala posebno težavna kurirska služba, saj so radi napadali kurirje, pa tudi manjše enote. Bili pa so zelo nevarni tudi civilnemu prebivalstvu, ker so znali vzbujati videz, da so partizani.

Ob koncu septembra 1942 so prišli tudi v Moravško dolino in se predstavljali za borce Stanetove grupe s Štajerske. Prebivalci so jim v začetku verjeli in jim dajali hrano, za kar so jih raztrganci nato pretepli in jih nekaj tudi aretirali. Zlasti v pozni

jeseni in zgodnji zimi 1942 so pri zasledovanju Kamniškega bataljona veliko koristili svojim gospodarjem.

Prvič so se borci Kamniškega bataljona spopadli z njimi 29. novembra 1942 pri Trojici nad Moravčami.

10. KOSTANJSKA PLANINA

Posvet na Kostanjski planini

Tretja četa Kamniškega bataljona, ki je štela 27 borcev, se je sredi avgusta 1942 zaradi povečane nemške aktivnosti na območju ostalih dveh čet vrnila k bataljonu in se vključila v 1. četo. Kmalu zatem je zadela huda nesreča najprej en del Kokrškega bataljona, mesec dni pozneje pa še drugi del, kajti Nemci so bataljon skoraj popolnoma uničili. Ostalo je samo še okrog 20 borcev. Položaj je bil toliko hujši, ker je brez sledu izginil komandant odreda, ki je bil sicer vedno pri tem bataljonu.

Prvi spopad z raztrganci je pomenil nekak uvod v pogostnejše nemške napade na Kamniški bataljon. Nekaj dni nato so Nemci uprizorili večjo hajko, ko so izvedeli, da so partizani za Dan mrtvih na pokopališču pri Trojici skromno počastili padle borce. Na tej slovesnosti se je dr. Milan Cunder-Miha v krajšem govoru spomnil tovarišev, ki so padli za svobodo, in navzoči borci so jim v spomin zapeli nekaj žalostink.

Po tej hajki je moral bataljon čedalje pogosteje menjavati mesta bivanja, poostriti čuječnost in močno okrepiti patrulje, ki jih je pošiljal na akcije. Zgodilo se je, da je moral včasih na pot celo ves bataljon. Tako so nedeljskega večera 22. novembra 1942 vsi borci bataljona odšli na prehranjevalno akcijo mimo Domžal v Groblje. Kljub vsej previdnosti so jih Nemci zapazili in napadli. Razvila se je borba in spopad je bil tako srdit, da so krogle letele celo v Mengeš. Vendar se je bataljon brez žrtev umaknil.

Za uspešnejši boj proti okupatorju pa je bataljon iskal tudi večjo povezavo s štajerskimi partizani. Posebno dobre stike je imel z Moravškim bataljonom, katerega komandant je bil France Poglajen-Kranjc.

Večji povezavi kamniških in štajerskih partizanov je bil namenjen tudi posvet, ki so ga predstavniki le-teh imeli 20. decembra 1942 na Kostanjski planini v prisotnosti namestnika politkomisarja I. grupe odredov Staneta Bizjaka-Koste. Ko je namreč Moravški bataljon uspešno opravil akcijo v Moravčah, kjer je preprečil izselitev prebivalstva, je prišel h Kamniškemu bataljonu na Kostanjsko planino.

Tega sestanka so se udeležili: komandant Kamniškega bataljona Matija Blejec-Matevž Plamen, terenska politična delavca kamniškega okrožja Nace Sterlekar-Jože in Viktor Stražišar-Silvester, komandant Savinjskega bataljona Alojz Kolman-Marok in komandant Moravškega bataljona Franc Poglajen-Kranjc. Na njem so osnovali skupni štab, v katerega so sprejeli po dva predstavnika Kamniškega in Savinjskega bataljona. Zaradi boljše povezave obeh enot se je v teh dneh mimogrede mudil pri Kamniškem bataljonu tudi komandant II. grupe odredov Franc Rozman-Stane.

21. decembra 1942 je prišel na Kostanjsko planino tudi ostanek Kokrškega bataljona pod vodstvom politkomisarja Antona Štefeta-Štefana Jakopiča, ki je imel nalogo, da uredi novi štab Kokrškega odreda. Štab se je takoj nato formiral. Komandant odreda je postal Matija Blejec, z novim imenom Silvo Kamnikar. Za novega komandanta Kamniškega bataljona pa so postavili Franca Pera-Vida.

23. decembra 1942 se je pod Kranjčevim vodstvom vrnila s Kostanjske planine na Moravško večja patrulja Moravškega bataljona, naslednji dan pa je novi odred doživel dotlej najhujši napad.

Borba na Kostanjski planini

24. decembra 1942 je reorganizirani odred napadlo več tisoč sovražnikov. V neenakem boju, saj so Nemci napadali z več kot dvajsetkratno premočjo, je padlo 16 tovarišev, najboljših kamniških borcev, med njimi tudi komandant odreda Matija Blejec.

Narodni heroj Jakob Molek-Mohor, komisar 1942 obnovljene Kamniške čete in nato Kamniškega bataljona, kasneje namestnik komisarja Šlandrove brigade. Padel 1945 v Prekmurju kot član oblastnega komiteja KPS za Štajersko

Že nekaj dni pred usodnim 24. decembrom smo lahko ugotavljali, da Nemci pripravljajo napad na odred. Zato je štab Kamniškega bataljona ves čas pošiljal na teren patrulje in zasede, da bi nas Nemci ne presenetili. Že 20. decembra 1942 se je neka naša patrulja spopadla s skupino raztrgancev in istega dne smo pregnali tudi oddelek policistov, ki se jim je kljub naši čuječnosti posrečilo, da so nas prav v trenutku, ko so imeli naši vodilni tovariši posvetovanje, napadli v samem taborišču. Vendar se nato do 24. decembra ni pripetilo nič posebnega.

24. decembra 1942 zjutraj pa je zaseda na tuhinjski strani proti Kamniku nenadoma zagledala nemške kolone. Z njimi se je spopadla skoro istočasno kot zaseda, ki je varovala pot proti Črnivcu.

Takoj po prvih strelih se je odred pripravil za boj. Komandant Matevž nas je razporedil tako, da bi lahko odbijali napade od vseh strani. Nemce in raztrgance smo nato pustili tako blizu naših položajev, da smo razločno slišali

njihovo komando in klice, naj se predamo. Prvi naskok smo z lahkoto odbili, toda nesreča je hotela, da je bil Matevž ranjen v kolk. Prvemu napadu so sledili še trije in pri četrtem so napadalci udarili z vsemi silami tudi s severa. V naših vrstah so začele padati prve žrtve. Ves solzan je prišel k meni mali Janko

Franc Per-Vido,

za Matijem Blejcem-Matevžem komandant Kamniškega bataljona. Padel na Kostanjski planini 24. decembra 1942

Podbevšek-Poldek, ki je bil tedaj star komaj 8 let, in me prosil, naj se splazim k njegovemu padlemu stricu Petru ter rešim brzostrelko. Res sem prišel do njega, toda pot nazaj so mi že zaprli Nemci. To je zagledal Matevž, pograbil mitraljez in mi po dolgotrajnem streljanju le omogočil umik.

Uvideli smo, da se bomo rešili iz obroča samo s prebojem, kajti Nemci so napadali z nezmanjšano srditostjo.

Z ranjenim komandantom na čelu smo se pognali v napad in na enem mestu za hip prebili obroč, tako da se je rešil vsaj del borcev, med njimi nekaj hudo ranjenih. Toda Nemci so obroč v nekaj trenutkih spet zaprli in čeprav smo napadali z vso silo, ga nismo mogli znova prebiti.

Naskok za preboj pa je zahteval najhujše žrtve. Padel je komandant odreda Matevž, pod sovražnimi kroglami sta se zrušila tudi komandirja čet Tine Pestotnik-Miha in Peter Podbevšek-Dušan. Novi komandant Kamniškega bataljona Vido si je sam vzel življenje, ker je bil hudo ranjen v trebuh. Padel je tudi Janez Ogrin-Lojze, ki je z mitraljezom varoval borce v napadu. Tako je odred izgubil skoraj ves komandni kader in padlo je skupaj 16 borcev.

Preostali smo nato poskusili srečo na vzhodu, kjer Nemci niso bili tako močni. Toda ko smo že mislili, da smo ušli nevarnosti, so nas sovražniki vrgli

nazaj. Naposled smo se poskusili prebiti proti Zgornjemu Tuhinju in po petурnem boju, od katerega so bili nekateri borci docela izčrpani, smo zasedli položaje, kjer nas Nemci niso več opazili in napadali. Tu smo počakali do treh popoldne. Tedaj se je začela spuščati megla in ko se je zmračilo, smo se polagoma umaknili mimo vasi in se odpravili proti Palovičam.

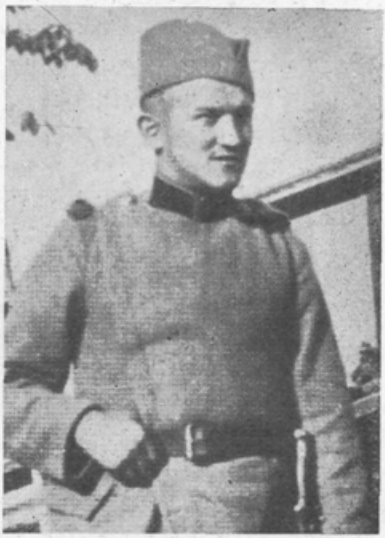

Narodni heroj Matija Blejec-Matevž, komandant Kamniškega bataljona in Kokrškega odreda. Padel 24. decembra 1942 na Kostanjski planini

Brez dvoma nam je sovražnik v tem boju prizadejal najhujši udarec z Matevževo smrtjo. Ljudje kar verjeti niso mogli, da je ta hrabri in nadvse priljubljeni komandant za vedno obmolknil in da ne bo več prihajal mednje.

Kasneje smo izvedeli, da bi nas moral kljub temu zapustiti, ker ga je medtem Glavni štab imenoval za komandanta Gorenjskega odreda.

Jože Pirš-Luka

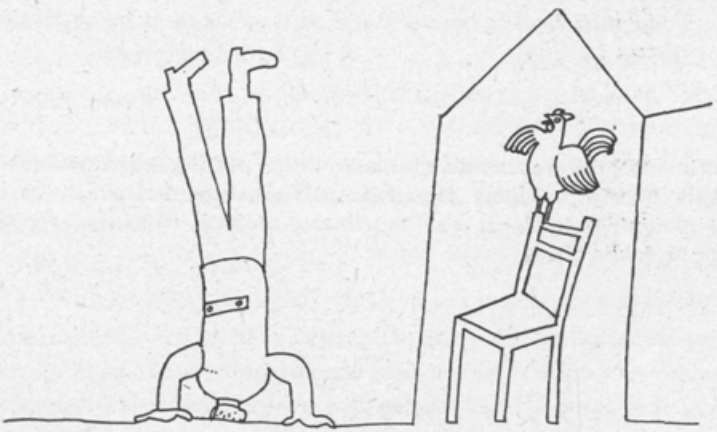

MATIČNA KNJIŽNICA
KAMNIK

Boj na Kostanjski planini se je ohranil tudi v pesmi, ki jo je zložil Franc Avbelj-Lojko, ko sta s tovarišem ležala hudo ranjena pod snegom v preprostem šotoru nad vasjo Znojilo pri Lukovici in od daleč poslušala detonacije s Kostanjske planine.

Ranjenca v gozdu

Mirno veter piha
skoz vejevje gozda.
Najine oči uprte
v temna so drevesa.

Ranjenca tičiva
v snegu pod Znojilom
Danes na Menini teče
kri tovaršev zvestih.

Mrak zakriva čela,
ranjena sva, trudna,
toda v srcih maščevalen
srd se nama vžiga.

Danes že od zjutraj
boj se hud tam bije,
juriš se vrsti na juriš
Švabov podivjanih.

Vse okoli naših
so trije obroči.
Toda naši hrabri borci
živi se ne vdajo.

Komandant Matevž gre
z bombo v roki prvi,
nad obroč z njim navalijo
Vido, Dušan, Lojze.

Znova se nad Švabe
poženo tovarši.
Drugi že obroč prebit je,
smrt sovrage žanje.

Tretji zdaj obroč se
pred junaki dviga
in tovaršev v naših mladih
šestnajst v smrt omahne.

Brez besed, molče sva
sama pod šotorom,
misli pa so daleč nama
tamkaj na planini.

V gozd predse strmiva. —
Bil v Menini boj je,
boj na smrt in na življenje,
za svobodo našo.

Franc Avbelj-Lojko

S tem bojem se je pravzaprav zaključilo drugo obdobje narodnoosvobodilne borbe v kamniškem okrožju, obdobje izrazitega partizanskega bojevanja, kajti borba na Kostanjski planini je imela že vse značilnosti pravega vojaškega spopada in naše bojne enote so dobile značaj redne vojske.

11. TERENSKO DELO V LETU 1942

Na teren kamniškega okrožja sem prišel okrog 10. januarja 1942. Po neuspeli vstaji v jeseniškem okrožju sem se namreč napotil v Kranj, da bi tamkaj poročal o nastalem položaju sekretarju PK KPS za Gorenjsko tovarišu Tonetu Dolinšku. Ta me je nato kot političnega delavca poslal na kamniško področje za sekretarja, čeprav sem si želel, da bi šel v kako vojaško enoto. V Kranju sem se pri Kraševcu na Kokri sestal še s tovarišem Tomom Brejcem, ki je bil prav tako za to, da grem v Kamnik. Živo se še spominjam, kako mi je razložil položaj v tem delu Gorenjske: »Tam danes ni nobenega partizana, menda so nekje prikriti le štirje tovariši. Cela vrsta tamkajšnjih ljudi pa je pripravljena sodelovati. Iz njih boš lahko najprej sestavil okrožni odbor OF, ko bo na terenu dovolj novih članov Partije, pa tudi okrožni komite KPS. Eden izmed ljudi, ki jih lahko pritegneš v odbor OF, je na primer tovariš Bevk v papirnici Količevo. Na teren boš najlaže prišel z avtobusom, ki vozi iz Kranja. V Domžalah izstopi in pojdi v Dragomelj k tovarišu Mirku Gradu, ki te bo podrobneje seznanil z ljudmi in njihovim položajem.«

Tako sem res sedel na avtobus, celo med tri nemške žandarje, se brez večje nezgode pripeljal v Domžale in od tam odšel na javko. Takoj za mano je prišla tudi Mira Svetina. Iz Dragomlja sva nato skupaj odšla v Dolsko, kjer sem se seznanil z nekaterimi agilnimi mladinci, predvsem s tovarišem Marjanom Zupančičem in Stanetom Bregarjem. Z Marjanom sva celo ponaredila nemško osebno izkaznico, ki sem jo pozneje nekajkrat zelo dobro uporabil. Iz Dola sem odšel v Paloviče, od tu pa malo kasneje v Tuhinjsko dolino.

Po prihodu v te kraje sem se nekaj dni razgledoval po terenu in se seznanjal s starimi aktivisti. Nato pa sem s pomočjo Janeza Brleca-Naceta, bratov Tineta in Mihe Pestotnika ter Janeza Hribarja-Gašperja, po domače Zapoljca, začel politično delo med ljudmi. Že kak teden po prihodu smo sklicali velik sestanek pri Španu v Palovičah. Nanj sem se dobro pripravil in z mojimi razlagami so bili navzoči zelo zadovoljni. To pripovedujem zato, ker se me je ob tej priložnosti prijelo ime Misijonar. Po sestanku so se namreč ljudje začeli zanimati, kdo sem, ko sem jim znal tako imenitno govoriti. Ker je ravno tedaj šel na Dolenjskem v partizane neki duhovnik in so o tem zvedeli tudi v Palovičah, je Miha Pestotnik, ki je večkrat razdrl kakšno veselo, namignil, da bi utegnil biti tisti duhoven jaz, in ljudje so mu verjeli. Mi pa smo se seveda smejali in nato začeli v šali uporabljati besedo misijonariti za vsako večjo politično akcijo.

Sredi marca 1942 so prišli v kamniško okrožje borci, ki so se udeležili dražgoške bitke in ki jih je vodil tovariš Matija Blejec-Matevž. Ker smo vedno nastopali skupaj in sem pravzaprav neprestano živel s četo, sem v začetku v njej izvrševal tudi posle sekretarja Partije.

Po tem prihodu partizanov smo začeli predvsem po Tuhinjskem, Črnem grabnu in vaseh, ki leže ob vznožju hribov v dolini Bistrice, množično ustanavljati odbore OF. Šteli so po 7 do 8 članov. Reči moram, da tako dobrih, za sodelovanje z nami tako pripravljenih ljudi, kot sem jih našel v teh krajih, v vsem svojem političnem delovanju nisem srečal.

Zatem smo začeli prodirati tudi v dolino, predvsem v okolico Mengša in v Mengeš. Tu so bile v tem času najzanesljivejše predvsem tri hiše: pri Dolinšku, Jančigaju in Urbancu. Posebno k prvima dvema smo radi zahajali, ker sta bili lahko dostopni. Ležita namreč ob robu Mengša. Pri Dolinšku smo ostajali predvsem nad šupo, podobno tudi pri Jančigaju. Semkaj smo vsakokrat, kadar smo prišli v Mengeš, klicali naše ljudi in imeli z njimi sestanke. Včasih je kljub izredno ostremu terorju okupatorja prišlo toliko obiskovalcev, kot sem jih bil vajen samo še v jeseniškem okrožju leta 1941. Zasluge za to, da je delo v Mengšu tako lepo uspevalo, je treba pripisati predvsem tovarišu Matevžu, ki je poznal skoro vse ljudi in so ga tudi oni izredno čislali. Prav nič ne pretiravam, če rečem, da je bil v letu 1942 Mengeš naše najmočnejše oporišče v ravninskem delu kamniškega okrožja.

Vsekakor je v Mengšu tudi že leta 1942 obstajal terenski odbor OF, morda jih je bilo celo več. Vendar so se ti odbori razlikovali od kasnejših terenskih odborov OF v tem, da so se večinoma sestajali zaradi kakšnih posebnih nalog. Mi smo si namreč odbor zamislili kot povezavo vseh zaupnikov, ki smo jih imeli v nekem določenem kraju. Taki zaupniki so bili v Mengšu mimo že omenjenega Dolinška, Jančigaja in Urbanca še F. Zalokar, dr. T. Zajec, na Rodici J. Skok itd.

Da se je osvobodilno gibanje v kamniškem okrožju leta 1942 tako razmahnilo, pa je treba pripisati predvsem temeljitosti in previdnosti v našem delovanju. Strogo smo upoštevali načelo, da je treba naše ljudi čim manj izpostavljati sovražnikovemu nasilju. Vsako akcijo, ki smo se je lotili, smo res temeljito pripravili. Na tako previdnost sem borce nagovarjal predvsem jaz, ki sem imel v tem pogledu velike izkušnje z Jesenic, tako pa je želel delati tudi komandant bataljona tovariš Matevž. Prav ta premišljenost in resnično uspele akcije so nam pri ljudeh pridobile izredne simpatije. Poudarim naj, da smo se pred vsako večjo akcijo zmerom posvetovali z našimi zaupniki na terenu in če se je le dalo, sva si z Matevžem pred akcijo tudi ogledala položaj in teren.

Matevž je bil čudovit partizan. Bil je resničen vzor hrabrega, prekaljenega in nadvse preudarnega vojaškega poveljnika, do kraja požrtvovalen, premišljen in izredno tovariški. Najbolj presenetljivo pri njem pa je bilo to, da je neverjetno skladno združeval v sebi vojaka in političnega delavca. Zato res ni čudno, če je njegova smrt na Kostanjski planini tako boleče odjeknila med borci in med prebivalci.

LJUDSKA REPUBLIKA SLOVENIJA OSNOVNA ŠOLA DOMŽALE OBČINA DOMŽALE

Ker ravno omenjam Kostanjsko planino in Matevževo smrt, naj še v tej zvezi povem nekaj besed. Dejstva o tej bitki so znana. Bila je hud udarec za narodnoosvobodilno gibanje na Kamniškem. Ko po toliko letih premišljam o tem, postajam vedno bolj uverjen, da je bilo tedaj naše ravnanje pravilno. Ko smo namreč ugotovili, da nas Nemci obkoljujejo z velikimi silami, smo sprejeli boj kljub nekaterim mnenjem, naj se umaknemo. Tedaj je bil pravzaprav šele dejansko formiran Kokrški odred, čeprav je prej

Nace Sterlekar-Jože,
sekretar kamniškega okrožja v letu 1942 in nato sekretar OK KPS Litija

že skoro pol leta obstajal na papirju. Do tega trenutka se nikoli nismo sešli s celotnim drugim bataljonom in Kostanjska planina naj bi tudi v tem delu Slovenije pomenila preobrat glede bojevanja s sovražnikom. Odred naj bi namreč prešel na redno vojaško bojevanje in ta bitka naj bi bila ognjeni krst novega načina boja.

Dogodki na tej planini so me silno potrli. Izgube tolikih tovarišev skoraj nisem mogel preboleti in v meni je tlela ena sama želja, da bi zapustil ta teren. Res sem kmalu po bitki odšel proti Litiji. Ko je bila nekako ob koncu februarja ali v začetku marca v Dešnju pri Moravčah konferenca PK KPS za Štajersko, so me določili za političnega delavca na litijskem področju, poleti pa sem postal sekretar novega okrožnega komiteja KPS Litija, ki je nastal iz dela kamniškega in zagorskega okrožja.

Ko je nato za stalno prišel na kamniški teren novi sekretar okrožja Viktor Stražišar-Silvester, prav tako Jeseničan in star revolucionar, sem se za nekaj dni vrnil, da sem ga seznanil s terenom, nato pa sem dokončno odšel na litijsko področje.

Nace Sterlekar-Jože

Začetki mladinske organizacije v Zasavju

Preden začnem opisovati spomine in dogodke, ki sem jim bil priča, prosim vse tovariše, ki so še živi in so delali na istem področju, kjer sem se tudi sam vključil v narodnoosvobodilno gibanje in začel delati zanj, to je v Zasavju, v Dolskem in okolici, naj mi ne zamerijo, če bo morda kaj manjkalo, če ne bo vse »natanko tako, kot je bilo«. Treba je pač razumeti, da sem bil tedaj zelo mlad in da marsičesa nisem ne vedel, ne do vseh podrobnosti razumel. Tudi delo naše mladinske organizacije, ki ga bom opisal, gledam predvsem z očmi tedanjega mladinskega aktivista. Želim, da bi bil moj članek skromen prispevek k prizadevanju, da bi naši zanamci pravilno ocenili delež nas mladincev za narodnoosvobodilno gibanje in se seznanili z našimi napori za osvoboditev in graditev nove, ljudske oblasti.

Za prve zarodke mladinske organizacije moramo vsekakor jemati vse najrazličnejše oblike sodelovanja mladine za partizane, čeprav tedaj nihče ni organiziral mladine kot neke posebne veje splošne organizacije narodnoosvobodilnega gibanja. Tedaj, v letu 1941, je naše poglavitno delo obstajalo predvsem v nudenju pomoči prvim partizanom, v oskrbovanju z opremo, orožjem, strelivom itd. S prihodom novega sekretarja kamniškega okrožja Naceta Sterlekarja-Jožeta januarja 1942 pa je začela mladinska organizacija delovati že organizirano. Ob koncu januarja 1942 me je namreč tovariš Jože poklical na pogovor h Grabnu v Klopce, kjer mi je natančno razložil pomen organizacije SKOJ, kakor tudi Komunistične partije in OF. Sprejel me je v SKOJ in mi dolgo govoril, kot je bila tiste čase in še kasneje ob takih priložnostih navada. Če po pravici povem, sem bil tedaj tako vesel, da bi »gore premikal«.

Razen tega sva tistikrat tudi konkretno govorila o povezavi posameznih vasi in mladincev, kajti povedal sem mu, da nas je cela vrsta povezanih s partizani, da pa še nimamo svoje organizacije.

Nato smo se lotili dela. Pavel Peterka je prevzel organizacijo v Klopcah, Vrhu, Dolini, Zagorici, Križu in v Veliki vasi. V Kamnici je bil številen mladinski aktiv, ki so ga sestavljali Franc in Marija Čad, Dinko, Ivan in Viktor Kokalj, Franc Mihelčič, Janez in Jože Selšek, kasneje pa je bila tu zelo aktivna Vera Zupančič. V Dolskem je bila praktično povezana že vsa mladina. Najbolj aktivni so bili Ljudmila Fele, Franc in Viktor Hindel, Peter Kavka, Jože in Lojze Klander, Albin in Slavko Makovec, Ivan Zupanc, Marija Zupančič (Marjanova sestra, padla 1944) in Pavle Zupančič. V Senožetih je prevzel mladinsko organizacijo Jernej Udovč-Hrast, ki je mimo tega pomagal svojemu bratu vzdrževati kanal čez Savo v Senožetih. Ta je bil najvažnejša kurirska zveza med Glavnim štabom na Dolenjskem in s Štajersko. Zvezo z mladinci pa smo skušali vzpostaviti tudi proti Domžalam, vendar se njihovih imen ne spominjam, ker smo bili zelo previdni in smo akcije vodili pravzaprav še v okviru OF.

Že v zgodnji pomladi 1942 smo mladinci prevzeli razne obveznosti. Nabirali smo denar, hrano, municijo, cigarete in drugo, kar bi lahko uporabili v četi. V ta namen smo izkoristili tudi nemško nabiralno akcijo zimske pomoči (WHW), kjer smo z znanimi rdečimi kanglicami pobirali po vaseh denar. V kanglice smo metali pfenige, v žepe pa devali marke. Tako smo nabrali lepo vsoto denarja, nekaj sto mark, kar je bila tiste čase zelo velika vsota, če vzamemo, da je bila povprečna mesečna plača delavca ali uradnika okrog 100 mark.

Z denarjem pa smo nakupovali največ cigarete v Ljubljani, ki smo jih dobivali po kanalih pri Beričevem. V Dolskem smo imeli najprej skladišče pri Ivanu Zupancu, od tod pa smo ga preselili k Viktorju Hindlu, ki je opravljal posle glavnega intendanta. Nad vsem zbranim in kupljenim materialom smo vodili natančne zapiske. Hranil jih je Viktor, ki pa je žal 1943 padel in so se tako izgubili. Sodelovali smo tudi pri organiziranju pomoči požganim Zlatopoljcem. Ko so Nemci požgali Zlato polje, sva s Peterko dobila nalogo, naj pri Jemčevem znamenju, na prehodu s Trojice v Zasavje, počakava starejše žene in jih odpeljeva v Zagorico, Vrh in Klopce. Tu so jih prevzeli organizirani kmetje in so pri njih nekaj časa ostale.

Zelo požrtvovalne so bile tudi mladinke, posebno Marija Čad, Ljudmila Fele in Marija Zupančič. Organizirale so pletenje nogavic in rokavic, pekle pecivo in podobno.

Poleti 1942 smo mladinsko organizacijo razširili tudi na desni breg Save, na Laze, kjer jo je vodil Tone Arbiter, ki je že tudi leta 1943 v partizanih padel. Aktivno pa sta delala tudi Egon in Maks Simončič, ki sta prav tako oba padla v NOV.

Prvi večji organizirani sestanek smo imeli mladinci 6. avgusta 1942 na Klandrovem kozolcu v Dolskem. Prišli so vsi organizirani člani vaških mladinskih organizacij iz okolice Dolskega. Razen tega so prišli še Pavle Peterka iz Klopc, iz Senožet Jernej Udovč, z Laz pa Tone Arbiter. Sestanek je bil sklican za popoldne in postavili smo tudi stražo. Da ne bi postali sumljivi, smo se najprej nekaj časa igrali pod kozolcem neko igro, medtem pa so mladinci in mladinke drug za drugim izginjali na kozolec. Naivni, kot smo bili, smo si izbrali prav kozolec, ki je stal na samoti. Za zavarovanje, da ne bi kdo kaj izdal, sem od slehernega pobral članarino po 10 mark, ker sem bil prepričan, da je to že tako visoka vsota, da bo vsakdo molčal, četudi bi prišlo do kakšne izdaje. Na tem sestanku smo določili posamezne vaške odbore s sekretarji, blagajniki in intendanti. Mimo tega smo ustanovili tudi občinski odbor, v katerem sta bila razen vaških sekretarjev še Ljudmila Fele in Viktor Hindel.

Razen tega smo se dogovorili za vaške straže, ki so imele namen opozoriti ljudi, če bi Nemci prišli selit. Določili smo skupine in njihove vodje. Skupine naj bi se ponoči menjavale. Štab je bil pri Mici Modrovi v Dolskem, kjer smo

postavili stražo med dvema kozolcema med Dolskim in Kamnico in kjer je bil najboljši razgled na vse strani. Natančno smo določili, koga je treba v vsaki vasi obvestiti, da bi nato poklical določene družine.

Sekretar Jože je bil z našim delom zelo zadovoljen. Dajal nam je vedno nove naloge in nas navduševal za vse pogumnejša dejanja.

Ko so Nemci začeli pozivati na nabore, smo se tudi mi temeljito pripravili za odhod v partizane. Natančno smo določili vrstni red, kdaj bo kdo šel in kaj je treba pred odhodom urediti. Zaradi morebitnega maščevanja nad starši s selitvijo, smo vse opozorili, naj povedo domačim, da bodo poskrili dragocenosti in tudi obleko naj dajo k takim družinam, ki niso imele mobilizirancev. Akcija nam je tako uspela, da smo odšli razen dveh, treh izjem vsi v partizane.

S Pavlom Peterko sva začela pripravljati vse potrebno za nadaljevanje mladinskega dela po terenu tudi potem, ko bova v ilegali. Tovariš Sterlekar nama je naročil, naj si pripraviva bunker, v katerem bova lahko delala in imela shranjen arhiv. Zato sva začela pod vasjo Klopce kopati bunker. Narejen je bil še pred zimo 1942/43. Toda nekega dne se nama je podrl. Nato sva se lotila drugega, ki je bil že boljši. V tem bunkerju smo imeli v začetku marca 1943 študijske ure, ki jih je vodil novi sekretar Silvester. Prisotni pa smo bili: Jovo, Marjan, Stane in jaz.

Prva letnika mladincev za v nemško vojsko bi se morala javiti 11. januarja 1943, letnik 1925 pa 6. februarja. Na večer pred 11. januarjem je izvedel Kamniški bataljon navidezno mobilizacijo v Dolskem in Kamnici. Medtem sva midva z Viktorjem Hindlom pobila vse šipe na občini Dolsko in polila vse razglasne deske s črnilom ter napisala nekaj gesel.

Mimo tega smo v naslednjih dneh izvedli akcijo v prosvetni dom pri Heleni, kjer so imeli Nemci nastanjene delavce za gradnjo železniškega mostu preko Save. Trije, razen mene še Pavle Peterka in Slavko Makovec, smo odnesli 120 odej. Sam Slavko jih je odnesel okrog 60, drugo polovico pa midva. Bile so težke kot svinec. Prvo noč smo jih spravili v gosto smrečje blizu Klopc, naslednjo noč pa naprej.

Hkrati z našo drugo »mobilizacijo«, tokrat letnika 1925, so naši borci izvršili veliko akcijo na Dol in Dolsko. V akcijo je šel Zasavski bataljon pod vodstvom komandanta odreda Maroka in komandanta bataljona Kranjca.

Vsi mladinci, ki so se pridružili partizanom januarja in februarja 1943, so odšli v bataljone, prva skupina v Kamniški, druga skupina pa na Dolenjsko. Žal so prvo skupino presenetili Nemci v Kališču in jih je nekaj padlo, nekaj pa so jih ujeli.

Zdaj je prešlo delo v roke mladink, ki ga niso opravljale nič slabše kot prej mi. Vestno so izpolnjevale vse naloge in povezale v organizacijo mlajše fante, ki jim še ni bilo treba na nabor, oziroma ki jih Nemci niso več klicali.

Še pred odhodom v partizane nas je v pozni jeseni obiskala tudi Vera Šlandrova-Lojzka, ki je bila sekretar PK SKOJ za Štajersko. Po Mici Modrovi sem dobil pismo s povabilom na sestanek v Senožetih. Ko sva se sestala, me je spraševala o delu mladine, kako smo organizirani in nakazala nekaj bodočih nalog. Naročila mi je, naj se povežem z neko tovarišico v Litiji in tudi tam organiziram podoben odbor kot pri nas.

Celotna mladinska organizacija Dolskega in okolice je dala v partizanske vrste 60 mladincev borcev. Od teh jih je padlo nad 40, nekaj pa jih je pomrlo tudi v taboriščih ali pa so jih postrelili kot talce. Naša organizacija je tako dala narodnoosvobodilnemu gibanju lep delež, veliko borcev in veliko žrtev, ki pa niso bile zaman, kajti cilj, za katerega smo se vključili v narodnoosvobodilni boj, smo dosegli.

Peter Zupančič-Stojan

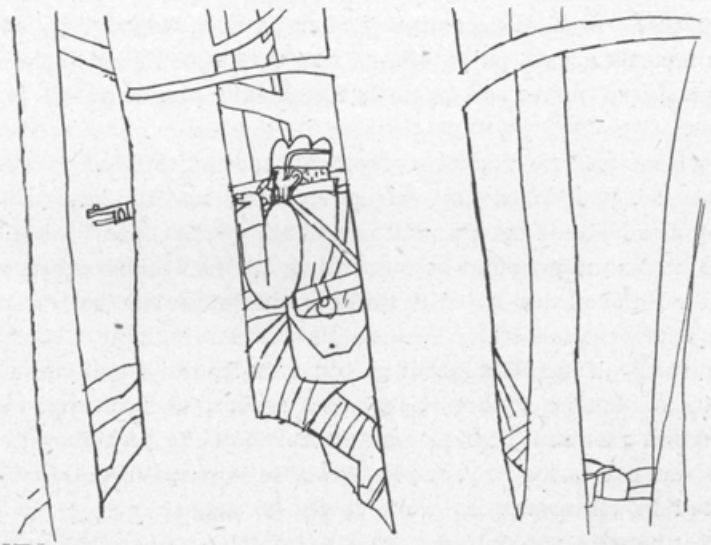

12. KAMNIŠKI BATALJON PO BITKI NA KOSTANJSKI PLANINI

Medtem je nastajal na Gorenjskem nov položaj. Silovit odpor našega ljudstva, ki ga niso mogli zlomiti še tako nečloveški okupatorjevi strahovalni ukrepi, bližajoča se zima na vzhodni fronti, napredovanje zaveznikov, potreba po novih vojakih, vse to je v jeseni 1942 prisililo Nemce, da so na Gorenjskem spremenili taktiko. Gauleiter Rainer je razglasil, da bo Gorenjska konec septembra 1942 postala del nemškega rajha, da bodo prebivalci dobili nemško državljanstvo in z njim pravice in dolžnosti nemških državljanov, med katerimi je bila seveda na prvem mestu služba v nemški vojski. Tako so že v začetku decembra 1942 začeli klicati na nabore letnika 1923 in 1924, čez nekaj mesecev so fante poslali v delovno službo, od tod pa v nacistično armado.

Vodstvo OF na Gorenjskem je zato v pozni jeseni 1942 dobilo izredno pomembno nalogo: čim več fantov, ki bi jih Nemci lahko mobilizirali, je bilo treba vključiti med partizane in napraviti iz njih borce za svobodo.

Že v začetku januarja 1943, kmalu po borbi na Kostanjski planini, je zato Kamniški bataljon, pri katerem je bil tudi štab Kokrškega odreda, poslal v okolico Domžal, Kamnika in Mengša patrulje, ki naj bi mobilizirale fante, poklicane v nemško vojsko. Akcije so uspele in tako se je bataljon precej povečal. Žal pa zelo mnogo novih borcev ni bilo oboroženih, kar je zahtevalo med njimi hude žrtve, zlasti 19. januarja 1943, ko so Nemci iznenadili bataljon v vasi Kališče.

Napad Nemcev na borce v Kališču

Zima 1942-43 je bila sicer kratka, ker je sneg zapadel in obležal šele zadnji dan leta 1942, zato pa je bila za nas partizane toliko hujša, saj je zapadlo snega za pol metra, na pogorju Kamniških planin pa ga je bilo celo dober meter.

Že v jeseni 1942 so Nemci organizirali močne skupine izdajalcev, raztrgancev, ki so pod vodstvom gestapovcev zasledovali naše edinice. Vso jesen so napovedovali, da bodo uničili in polovili vse partizane, takoj ko zapade sneg. Zares so nas neprestano zasledovali in ko je 31. decembra padel prvi sneg, so nas v Kolovcu tudi izsledili. Prišli so oblečeni v bele halje in se neopazno približali našemu taborišču, tako da jih niti stražarji niso opazili. Z vseh strani so navalili na nas. Oboroženi so bili s številnimi tromblonkami. Očitno so mislili, da nas bodo z nenadnim napadom razkropili. Toda tudi tokrat so se zmotili v svojih računih. Tudi mi smo se zavedali, da se bomo v snegu teže borili, zato smo vse borce že prej poučili, da se ob napadu nikakor ne smemo umakniti, ker bi nas sovražniki lahko sledili po snegu.

Ko so nas napadli, smo v hipu zavzeli položaje in v nekaj trenutkih v jurišu naskočili sovražnika. Čeprav je bilo zelencev okrog 200 in so bili v belih haljah, jim tudi to ni pomagalo in pognali smo jih v paničen beg. Menda jih strah pred nami še s Kostanjske planine ni zapustil. Ko smo se namreč pognali v naskok, so jo ucvrli, da se je sneg kar prašil za njimi.

V napadu nismo imeli žrtev, le trije smo dobili praske od tromblonk. Tudi Nemci tokrat niso imeli mrtvih, pač pa nekaj ranjenih, ki so jih odvlekli s sabo. Da nas ne bi ponovno in z večjimi silami obkolili, smo se premaknili na Zapolje. Sneg nam je resnično delal precej preglavic. Vsakokrat, ko je na novo zapadel, smo zaradi varnosti hodili precej več, kot bi sicer. Na vsakem križišču, posebno pa tam, kjer smo zavili s ceste v novo taborišče, smo hodili s hrbtom obrnjeni v smer poti, oziroma smo šli spet nazaj do križpotja, tako da so bile sledi obrnjene stran od taborišča. Včasih smo tako hodili tudi po kilometer daleč. S tem smo sovražnike prelisičili, da so blodili prav v nasprotno smer, kot so nameravali, mi pa smo jih medtem tudi pravočasno opazili, se pripravili za boj z njimi ali pa se umaknili, kakršen je bil pač položaj. Tako jim tudi sneg, ta veliki up, ni pomagal. Partizani smo se znašli v vsaki situaciji. Ker nismo imeli dovolj orožja za obrambo, smo pač včasih uporabljali drugačno taktiko in zvijače.

Tako je prišel januar 1943, čas, ko sta Rdeča armada in mraz na ruski fronti uničevala po deset tisoč Nemcev in njihovih zaveznikov na dan. Ob velikanskih izgubah jim je začel postajati dragocen vsak vojak, pa četudi ni bil ravno iz »Herrnvolka«. Zato so sklenili poklicati v svojo vojsko tudi naše fante in januarja 1943 so pri nas na Gorenjskem izvedli prvo mobilizacijo za svojo nacistično vojsko. Seveda nam ni bilo vseeno ob misli, da bi se naši bratje borili za našega smrtnega sovražnika ali da bi celo odhajali na fronto zamenjavat vojake, ki bi jih nato lahko poslali proti NOV. Zato smo sklenili to mobilizacijo preprečiti. Oglasili smo se prav pri vseh, ki so dobili poziv k vojakom, če se je le dalo priti do njih. Veliko je bilo med njimi takih, ki so že prej sodelovali z nami in so se zdaj prostovoljno vključili v naše vrste, druge pa smo morali mobilizirati. Da bi preprečili nemški teror nad svojci, smo morali skoro vse mobilizirati na videz prisilno. To pa je bila v mnogih krajih precej tvegana zadeva, ker so Nemci po naših prvih akcijah te vrste zelo pomnožili zasede. Nikoli ne bom pozabil tistih januarskih dni. Bil sem komisar 3. čete in sem moral vsako noč na teren. Ker pa je bilo naše področje zelo obsežno, smo se navadno vračali z večerne ali z nočne akcije šele proti jutru ali celo dopoldne. Mimo napornih poti po visokem snegu smo imeli v taborišču polno dela z novinci. S tovarišem Tomažem Novakom-Srečkom sva v štirinajstih dneh spala vsak le po devet ur, česar ne bom pozabil do konca življenja. Bil sem tako izčrpan in zaspan, da sem nekoč zaspal v koloni na pohodu.

Do 17. januarja 1943 smo zbrali 60 do 70 novincev. Ta dan smo taborili za Malo Lašno. Ker smo imeli toliko novincev brez orožja, Nemci in raztrganci pa so nas neprestano zasledovali, se je štab bataljona odločil, da se bomo konspirativno umaknili preko tuhinjske ceste in se za nekaj dni izogibali borbam z Nemci. Hoteli smo namreč novince, ki doslej še niso bili v nobeni vojski, vsaj

nekoliko izvežbati in poučiti o načinu partizanskega bojevanja. V noči od 16. na 17. januar smo se premaknili v Zabrinje pri Gozdu. Tu pa je naš bataljon ostal samo en dan. Pred jutrom 19. januarja se je premaknil preko ceste Kamnik-Gornji grad v vas Kališče. Ker je bilo tedaj več kot pol metra snega, cesta preko Črnivca ni bila prevozna in komanda bataljona je bila prepri-

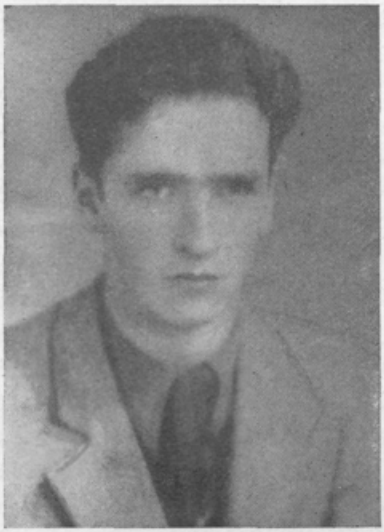

Anton Štefe-Kostja,
komisar Kokrškega odreda, padel na Kališču 19. januarja 1942

čana, da bomo imeli vsaj za nekaj dni mir pred sovražniki. Kljub visokemu snegu pa smo svoje sledove dobro zabrisali.

Vas Kališče leži med Črnivcem in Rakom pod obronki Volovljeka. Od ceste Kamnik-Gornji grad je oddaljena le dobre četrt ure. Ima majhno cerkev, ki stoji pod ošiljenim robom pod Rakom. Od tod je dober razgled po cesti proti Kamniku in proti Stranjam, od koder bi se lahko pripeljali Nemci, če bi nas nameravali napasti. V zvonik smo postavili stražo, prepričani, da bo ta že od daleč in pravočasno opazila vsak prihod Nemcev. Od drugih strani zaradi visokega snega ni bilo pričakovati napada.

19. januar 1943 je bil lep in sončen. Zjutraj je sicer ležala gosta megla, sredi dopoldneva pa je posijalo sonce. Na prisojnih straneh se je sneg ojužil in s streh je začelo močno kapljati. V vas smo prispeli že okrog šestih zjutraj, ko so prebivalci še spali. Nastanili smo se po hišah. Če se prav spominjam, sta bili dve hiši celo prazni, ker so Nemci njune lastnike preselili.

Ker smo imeli že dosti izkušenj o tem, kako je okupator v tem času rad podkupoval nekatere ničvredneže, da so izdajali, smo ukazali, da ne sme nihče iz vasi. Komaj pa smo postavili straže, se je Grega Sušnik že začel pripravljati za pot v Kamnik. Ko se je približal stražarju, ga ta seveda ni pustil nikamor.

Mož pa se je lagal, da mora nujno v Kamnik po zdravila, ker mu sicer lahko umre bolnik, ki ga ima v hiši. Dežurni bataljona, ki ga je stražar poklical, je Sušnika na njegovo tarnanje in vzdihovanje le spustil. Še prej pa ga je poučil, kdo smo in za kaj se borimo. Opozoril ga je, da bo plačal z glavo, če bo komu kaj črhnil o nas ali nas celo poskusil izdati.

Sušnik pa je bil prebrisan lisjak. Verjetno je tudi že prej botroval kakšni izdaji, zato je začel v eni sapi zatrjevati, da ve, za kaj se partizani borimo in da je na naši strani. Govoril je tako prepričljivo, da mu je dežurni verjel in ga spustil.

Dopoldne je poteklo mirno, straže niso opazile nobene nevarnosti. Tudi brnenja avtomobilov nismo slišali. Vodstva bataljona in čet so bila zaposlena s poučevanjem in razporejanjem novincev. Opoldne so kuharji nemoteno pripravili kosilo in po kosilu okrog ene popoldne sem bil na vrsti, da prevzamem dežurstvo bataljona. Pri predaji raporta mi je tedanji dežurni javil, da je vse v redu in da nihče ni opazil ničesar sumljivega. Toda Grega Sušnik se še vedno ni vrnil iz Kamnika, kar nas je nekoliko vznemirjalo, čeprav so domačini zatrjevali, da je pošten in da nas ne bo izdal.

Zaradi varnosti pred vohuni, ki jih je bilo tiste čase povsod dovolj, smo ostajali po hišah in skednjih in nismo dovolili, da bi kdo hodil po planem. Tudi straže so se menjavale čim bolj neopazno in prikrito. Nemci so nas navadno napadali v dopoldanskih urah, zato smo dopoldne straže podvojili. Ker pa je bilo po dveh popoldne vse mirno, smo upali, da bo dan minil brez posebnosti. Tudi sum, da nas je Sušnik izdal, je polagoma plahnel in v naslednjo zameno straž smo določili le po enega stražarja.

Toda ušteli smo se. Tokrat so se Nemci pripravili temeljiteje kot doslej. Verjetno jim je izdajalec Sušnik natanko razložil vse podrobnosti o naših položajih, stražah in opazovalcu v zvoniku. Vedeli so, da jih bomo že od daleč opazili, če se pripeljejo z avtomobili. Zato so se odločili, da se bodo odpravili nad nas peš in se kar najbolj naskrivaj priplazili v našo bližino. Načrt jim je v celoti uspel. Prva skupina je prispela preko Gozda. Bila je oborožena s težkimi mitraljezi in je zasedla pobočje nad Črno nasproti Kališču. To je bil odličen položaj, saj je od tu preko doline do Kališča le kakšnih 500 metrov zračne razdalje. Ko smo kasneje analizirali ta napad, smo ugotovili, da je morala ta skupina neopazno zavzeti položaj in čakati, da napadejo druge skupine. Če bi jih mi prej opazili in jih napadli, bi nam streljali v hrbet, če pa bi se mi skušali umakniti, bi nam preprečili umik in bi nas med prehodom čez čistino pokosili s strojnicami.

Druga skupina je prispela na položaje prav tako peš, po skrivni poti s senčne strani v Črno. Tu se je razdelila v dve skupini. Prva se je napotila po grapi proti Raku in je z zapadne strani obšla Kališče. Ker je tu velika strmina, jo je

stražar opazil šele, ko je bila že dobrih 50 metrov pred njim. Na tem stražarskem mestu je bil tedaj prekaljen in neustrašen borec Franc Poljanšek-Marjan, ki je takoj začel streljati, obenem pa klicati, naj hitro zasedemo rob nad vasjo.

Prav tedaj smo imeli po četah politična in vojaška predavanja. Po prvem strelu smo najprej mislili, da se je kakšnemu novincu sprožila puška. Ko pa sem bil zunaj in sem zaslišal drugi strel in nato še več, sem takoj ugotovil, da strelja Marjan. Postalo mi je jasno, da gre zares. Kolikor mogoče hitro smo se pognali v breg, toda Nemci so bili bliže cilju in so rob dosegli pred nami. Zdaj se je začelo streljanje z vseh strani. Marjan, ki je stražil, se je krčevito upiral. Po trebuhu se je spuščal nizdol in streljal nazaj. Mi pa smo napadalce po vsej sili hoteli vreči z roba in ga zasesti. Pognali smo se na juriš, toda tedaj so nam udarili v hrbet z nasprotnega hriba in nas začeli biti s težkimi mitraljezi. Medtem je prispela na svoj položaj še druga skupina, ki se je ločila od prve v Črni, in je zaprla obroč pod vasjo. Levo krilo te skupine pa se je spojilo s tisto, ki je napadla z vrha. Zaradi križnega ognja se kljub vsem naporom nismo mogli prebiti na vrh. Prisilili so nas, da smo začeli iskati kritje. Tega pa ni bilo drugje, kot v vasi za hišami in skednji. Odbijali smo napadalce in se počasi pomikali nazaj v vas.

V naskoku proti vrhu in nato pri umiku v vas so padli naši prvi borci. Naš položaj se je poslabšal tudi zato, ker je med novinci nastala panika. Začeli so bežati v hiše, hleve in skednje.

Nekaj časa smo še odbijali napad iz vasi, ko pa je postalo jasno, da je položaj brezupen, smo se začeli umikati proti severozahodni strani v smeri proti Črnivcu. Edino ta stran je bila še prosta. Vendar na njej nismo imeli kritja, saj je bila sama čistina. Pred umikom smo hoteli spraviti s seboj novince, vendar vseh nismo mogli priklicati iz hiš. Ko sem videl, da jih nekaj manjka, sem se ponovno vrnil ponje in jim klical, naj gredo z nami. Nekateri so res poskakali skozi okna in mi sledili. Tisti, ki so se obotavljali, pa so bili že čez nekaj trenutkov prepozni. Sovražnik je obkolil hiše in jih zajel.

Ves ta čas me je od zgoraj ščitil borec, ki je bil zares vsestransko iznajdljiv in ni poznal strahu ter je kasneje postal najboljši mitraljezec Kamniškega bataljona in Šlandrove brigade. To je bil Leopold Zupančič-Mirko. S spodnje strani in z nasprotnega hriba pa so me varovale samo hiše. Tako sva z Mirkom odpeljala še nekaj novincev in zadnja zapustila vas.

Zdaj smo morali vsi preko čistine ali pa naravnost v pest sovražnikom. Sklenili so nas v obroč, ki je imel obliko podkve. Strojnice in brzostrelke so brez prestanka regljale z vseh strani. Videl sem, kako se naši prebijajo preko čistine in padajo drug za drugim. Bilo mi je jasno, da tod ni rešitve. Tedaj sem se zagledal v nasprotno smer. Ker je bilo pol metra snega, bi se morda lahko

Prvi strel

splazili po trebuhu navzdol po čistini. Čeprav je bil tudi tam ob robu gozda švabski obroč, bi ga morda laže prebili, če bi se do njega priplazili neopaženo. Tako bi nas morebiti preživelo več, kot pa če gremo za drugimi po čistini naravnost pod rafale policistov.

Nisem veliko premišljeval, padel sem v sneg in se rinil naprej, ostali pa za mano. Na robu, pod katerim je bil švabski obroč, je v snegu ležal izkušen borec Jurij Suša-Dan s šestimi tovariši in očitno premišljal, kako bi se prebil. Rekel sem mu, naj se plazi s svojo skupino za mano. Sedaj nas je bilo 19, pet s puškami in 14 neoboroženih novincev. Ves ta čas je strašno pokalo in pod točo krogel se je zrušil komisar Kokrškega odreda Kostja, komandant Kokrškega bataljona Lado, borci, ki so ostali živi na Kostanjski planini... Bilo je grozno. Občutkov, ki te navdajajo, ko izgubljaš najboljše tovariše, se ne da popisati...

Plazili smo se naprej. Ko sem prišel do roba, sem se previdno ozrl, da bi videl, kje so Nemci. Bili so le kakih 20 metrov od nas. Streljali so nad nami po borcih, ki so se skušali rešiti preko čistine. Priplazili smo se prav na čelo njihove vrste. Niso nas opazili, preveč so bili zaverovani v bežeče borce nad nami. Verjetno pa tudi niso računali, da bi mogel kdo priti neopažen do mesta, od koder so streljali. Zaradi tega sem lahko dobro pomeril in v hipu sem podrl dva zelenca, ki sta bila na kraju vrste. Nato smo se dvignili vsi, ki smo imeli puške in začeli streljati po njih. V tem smo bili že pod čistino na robu gozda.

Ker smo streljali od strani, se niso mogli približati svojima mrtvima. Jaz pa sem se začel plaziti proti njima, da bi jima odvzel brzostrelki, ki sta ležali poleg njiju. Čeprav sta bila oddaljena le dobrih 15 metrov, pa se mi to ni posrečilo, ker so ju od daleč držali pod ognjem. Tovariši so me klicali, naj ju pustim, ker bom gotovo padel, razen tega pa so me začeli spodbujati, naj se čimprej izvijemo iz obroča.

Treba se je bilo prebiti preko ceste Kamnik-Gornji grad, potem pa v hrib proti Zabrinju. Zdaj smo bili v gozdu in teren je bil dokaj dober za umik. Do ceste smo imeli še okrog 300 metrov. Prebili smo obroč, toda nismo vedeli kako je na cesti. Spustili smo se po grapi navzdol, nato pa še kakšnih 50 metrov v hrib proti cesti v senčno stran. Da bi nas morebitna zaseda na cesti ne opazila, sem sam odšel naprej. V presledkih sta mi sledila tovariša Mirko in Dan. Drugim smo naročili, naj počakajo tako dolgo, da mi dosežemo cesto, da jih bomo varovali pri prehodu, če bo to potrebno. Ko sem se približal cesti, sem nad mostičkom na drugi strani zapazil pet mož v zasedi. Srepo so buljili v smer, kjer smo se malo prej spopadli in kjer so še vedno drdrali mitraljezi. Prvi hip nisem vedel, kaj naj storim. Bal sem se, da me ne bi opazili in da ne bi ostali tovariši prekmalu prišli za menoj. Nato sem se hitro odločil. Po trebuhu sem se splazil naprej in srečno dosegel mostič. Zadnji hip

sem prišel zasedi za hrbet, kajti v tem sem že opazil tovariše, ki so prišli za menoj. Nemci so jih pozvali, naj dvignejo roke. Eden od novincev jih je res dvignil in tedaj je Nemec ustrelil proti njemu. Drugi tovariši pa so se vrgli po tleh. Tedaj pa sem začel streljati Nemcem v hrbet čisto od blizu. To jih je tako iznenadilo in zmedlo, da so se vsi zmedeni pognali navzdol proti Črni. Novinca, ki je dvignil roke, so zadeli visoko v prsi in na srečo je imel samo prestreljena pljuča, Leopold Baloh-Čohač pa je bil ranjen v nogo. Oba ranjenca smo odnesli s seboj, ju obvezali in spravili na varno. Tako nas je vseh devetnajst srečno odneslo življenje. Nato smo odšli preko tuhinjske ceste za Malo Lašno, kamor so nato v skupinah prišli tudi drugi preživeli borci.

To je bila najbolj krvava in žalostna borba Kamniškega bataljona, v kateri so nam Nemci prizadejali precej izgub. Padlo je 22 borcev, 18 pa so jih ujeli. Od teh je bilo 9 starih borcev, drugi so bili novinci. Ko sem naslednji dan predal dežurstvo, mi je manjkalo natančno 54 mož. Drugi so bili ranjeni, od teh jih je imelo 8 hude poškodbe, in oddali smo jih v oskrbo našim aktivistom na terenu.

Čeprav je izdajalec pripeljal sovražnike po skrivnih potih, da so nas lahko zahrbtno napadli, bi bile naše žrtve brez dvoma mnogo manjše, če ne bi imeli v bataljonu toliko neoboroženih in bojev nevajenih novincev. Res je, da smo izgubili veliko tovarišev. Toda kdorkoli je bil tedaj z nami v borbi, bo priznal, da je pravzaprav čudno, da nas ni padlo še več, saj smo bili v izredno nevarni pasti in je od vseh strani kosilo po nas.

Tragedijo Kamniškega bataljona je pripravil izdajalec Grega Sušnik. Prav njegov primer znova potrjuje, kako smo bili marsikdaj preveč usmiljeni, navadno v lastno škodo. Izdajalec se je takoj po svojem ničvrednem dejanju preselil v Nemčijo, ob osvoboditvi pa je bil celo tako predrzen, da se je vrnil v domovino. Za svoje izdajstvo pa je dobil pravično kazen.

Na kraju, kjer se je takrat boril Kamniški bataljon, je ZB po osvoboditvi postavila padlim borcem spomenik, ki bo še poznim rodovom pričal o junakih Kamniškega bataljona.

Mirko Podbevšek-Lado

Ustanovitev Kamniško-savinjskega (zasavskega) odreda

Nemci so od borbe na Kostanjski planini neprestano zasledovali naš bataljon. Številčno največji napad smo doživeli že dva dni po borbi na Kališču 21. januarja 1943 nas je pri Mali Lašni napadlo skoraj prav toliko Nemcev kot pred enim mesecem Kokrški odred na Kostanjski planini.

Po tem spopadu smo se reorganizirali. Če bi se združila samo Kamniški in Moravški bataljon, kot je odredil Glavni štab NOV in POS 12. januarja 1943,

bi se to ne obneslo. Zato je štab IV. operativne cone okrog 25. januarja 1943 formiral Kamniško-savinjski odred, ki se je kasneje vse pogosteje imenoval tudi Kamniško-zasavski. Obsegal je tri bataljone: Kamniškega, Zasavskega in Savinjskega.

Za komandanta odreda so postavili Alojza Kolmana-Maroka, za komisarja najprej tedaj že padlega Antona Štefeta-Kostjo, zatem pa Mitjo Ribičiča-Cirila.

Komandant Kamniškega bataljona, ki je kasneje dobil ime po padlem komandantu Kokrškega odreda Matiji Blejcu-Matevžu, je postal Tomaž Slapar-Tugo, ki je bil po bitki na Kostanjski planini začasno komandant Kokrškega odreda, za komisarja pa so imenovali prav tako na Kališču padlega Slavka Kovača-Lada. Komandant Zasavskega ali Hohkrautovega bataljona je postal Franc Poglajen-Kranjc, komisar Jože Berkopec-Mišelj, komandant Savinjskega ali Šlandrovega bataljona Milan Čadež-Aleksander, komisar pa Dušan Rebolj-Bor. Z ustanovitvijo tega odreda se je Kamniški bataljon tudi organizacijsko povezal s štajerskimi partizani, kar je bilo docela v skladu z ukazom Glavnega štaba, ki je ob ustanovitvi IV. operativne cone ob koncu decembra 1942 podredil Kamniški bataljon tej coni. To so napravili predvsem zaradi ugodnejšega zemljepisnega položaja, ki omogoča mnogo tesnejšo povezavo vzhodnega dela kamniškega okrožja s Štajersko, drugič pa tudi zato, ker so v tem času tudi v Savinjski dolini, v Zasavju in na Moravškem nastale močne partizanske enote, s katerimi je zdaj lahko sodeloval Kamniški bataljon, medtem ko se je prej iz istega vzroka naslanjal na gorenjske partizanske enote.

Na nameravano ustanovitev Savinjske brigade v tedanjih razmerah ni bilo mogoče misliti, ker bi s tem, da bi se vse partizanske edinice osredotočile na enem mestu, ostalo mnogo nenadzorovanega terena. To bi izredno škodovalo naši mobilizaciji, ker so prav tedaj Nemci mobilizirali v svojo vojsko.

Čeprav so nas sovražniki neprestano nadlegovali, naša dejavnost ni prenehala. Celo v času najhujših hajk smo izvrševali razne diverzantske akcije, tako da je docela razumljivo nemško poročilo o naši dejavnosti iz srede januarja 1943:

»Težišče celotnega partizanskega gibanja v Gorenjski je še naprej v okrožju Kamnik. Severno in južno od Tuhinjske doline operira več skupin v velikosti do 50 ljudi. Okolico Moravč in Vač ‚vznemirja zelo močna tolpa', ki se je v zadnjih dneh zaradi okrepitve iz Spodnje Štajerske morala povečati na okrog 100 ljudi.

Prisilne mobilizacije so se povečale, posebno v okrožju Kamnik. V času od 1. do 18. januarja 1943 so partizani na Gorenjskem odpeljali 196 mladeničev. Toda zelo pogosto so se ti ljudje prostovoljno pridružili gmajnarjem, da bi se s tem izognili rajhovski delovni službi oziroma vojski.«

14. januarja 1943 smo vdrli v grad Volčji potok, kjer smo vzeli nekaj živine, okrog 60 odej in precej perila.

Od drugih akcij sta bili vsekakor najbolj drzni v Homcu in Ihanu. V Homcu smo 6. februarja 1943 vdrli v občinski urad in odnesli razmnoževalni stroj ter dva radijska aparata. Oboje je dobila nastajajoča okrožna tehnika. Posebno drzna je bila tudi akcija na žandarmerijsko postajo v Ihanu. 6. marca 1943 je osem borcev in političnih delavcev v nekaj minutah spretno odneslo iz postojanke 27 pušk, brzostrelko, pištole, 10 bomb, municijo in radijski aparat.

Tudi Zasavski bataljon medtem ni miroval. 16. februarja 1943 je, okrepljen z našo drugo četo, napadel Dol. Uničil je stroje v tovarni barv, zaplenil stvari na občini in pošti in ker je bila ravno kino predstava, je razbil še projektor, ljudem pa priredil miting. Medtem ko se je to dogajalo, pa so se zasede, ki so varovale ceste, spopadle z graničarji in žandarji, ki so hiteli na pomoč svojim. Pri tem je nekaj žandarjev padlo. Razen tega so borci zažgali tudi avto, ki je pripeljal mimo.

Mesec dni kasneje, 16. marca 1943, sta združena Kamniški in Zasavski bataljon napadla Moravče. Pri tem sta uničila pošto, hranilnico in občino ter likvidirala nadučitelja in učiteljico. Za oba ubita tujca so Nemci 22. marca 1943 v Moravčah ustrelili 7 talcev.

Nemci nas ves ta čas niso pustili pri miru. Vso prvo polovico februarja 1943 so bili posebno živahni raztrganci, ki so v začetku meseca odkrili naše taborišče na Rakitovcu v Tuhinjski dolini in zatem stikali za nami po Črnem grabnu. 25. in 26. februarja 1943 so Nemci za napad na nas združili dva bataljona policijskega polka, 6 policijskih in žandarmerijskih čet in še raztrgance iz kranjskega okrožja. 8. marca 1943 so hajkali tudi na levem bregu Kamniške Bistrice.

Največjo hajko spomladi 1943 pa so Nemci uprizorili v času od 15. do 19. aprila. V njej je padlo precej naših ranjencev in tudi sekretar okrožnega komiteja KPS Kamnik tovariš Silvester.

Ovira za večje napade našega bataljona na sovražnika je bila razen hajk in stalnih premikov predvsem skrb za mobilizacijo. Zaradi nje smo morali neprestano sestavljati patrulje in jih pošiljati na teren, mimo tega pa je bila pretežna večina vseh novincev neoborožena in del bataljona je moral zaradi pogostnih hajk vedno skrbeti za njihovo varnost.

Za 1. maj 1943 je Kamniški bataljon izvršil vrsto akcij, sredi junija pa sta dva bataljona Kamniško-zasavskega odreda napadla Tuhinj.

Okrog 10. junija je namreč štab odreda zbral na Šipku Kamniški in Zasavski bataljon, z namenom, da poveča njuno dejavnost in da poenoti v njih vojaški

red. Po nekajdnevnem skupnem taborjenju sta nato 13. junija 1943 napadla sovražno postojanko v Tuhinju.

Ker je bil predviden tudi skupni zbor s Savinjskim bataljonom, sta po akciji v Tuhinju oba bataljona krenila na Štajersko, kjer naj bi se na Dobrovljah v prisotnosti štaba IV. operativne cone in članov PK za Štajersko sestali vsi trije bataljoni. Nemška hajka, v kateri je bil napaden štab cone, pa je to srečanje preprečila. Pri napadu sta padla Dušan Kraigher-Jug in Vera Šlandrova-Lojzka. Bataljona sta se nato vrnila na svoja področja in tu nadaljevala boj. Sočasno pa so tekle priprave za ustanovitev močne udarne vojaške enote — brigade.

Marijan Cajhen-Uroš

Vdor v sovražno postojanko v Ihanu

Ihanska žandarmerijska postojanka z močno zabetoniranimi okni in s strelnimi linami je nenehno ovirala gibanje našim partizanskim patruljam in političnim delavcem. Za okrepitev so organizirali tudi skupino deželne straže, ki je morala večer za večerom hoditi v utrdbe na stražo in patruljirati po terenu. Ker je bila ta služba prisiljena, je bilo med stražarji tudi nekaj naših pristašev in ob njihovi pomoči smo postojanko tudi napadli.

Ihanski aktivisti, predvsem Jože Bevc-Metod, so nam pred akcijo pomagali napraviti podroben načrt. Postojanka je bila namreč v neposredni bližini Domžal in bi nam vsaka najmanjša napaka ali nepredvidena slučajnost lahko nakopala na vrat vse domžalske in druge policijske sile v ravnini, ki jih ni bilo ravno malo.

Ker neposrednega napada nismo mogli tvegati, smo si pomagali z zvijačo. Postojanka je bila v prvem nadstropju stavbe, v kateri je bil tudi občinski urad, in za vrati je vedno stal stražar, ki je približno ob sedmih zvečer odpiral vrata in spuščal domačine v postojanko. Iz 18 borcev Kamniškega bataljona in političnih delavcev smo sestavili udarno skupino, ki se ji je pridružil tudi Franc Pasterk-Lenart, kasneje padli komandant koroških partizanov.

Proti večeru 6. marca 1943 smo krenili iz vinjskih gozdov proti Ihanu. V gostem gozdiču nad Ihanom smo morali počakati, da se je docela zmračilo. Te trenutke smo porabili zato, da smo znova pretehtali načrt in da si je vsak udeleženec priklical v spomin svojo nalogo. Sedem nas bo vdrlo v stavbo, drugi pa bodo šli v zasedi proti Domžalam in Dobu. Jovo in Pavle iz naše skupine bosta brez najmanjšega hrupa opravila s stražarjem, drugi pa se bomo kar najhitreje povzpeli v prvo nadstropje.

Mrak se je le počasi spuščal. Nekaterim smo na obrazih brali napeto pričakovanje. Tugo je preganjal čas s tem, da je pregledoval svojo brzostrelko. Lenartov obraz pa je bil kot jeklen in v očeh mu nisi mogel videti niti sence

vznemirjenosti. Njegova hladnokrvnost je čudovito vplivala na vse tiste, ki še niso bili velikokrat v boju. Medtem je začelo rahlo deževati in z obronkov hribov je po travnikih in na vas legala megla. Tokrat smo se rahlega rosenja razveselili, saj se bodo v temnem, mokrem večeru naše postave manj videle in naši koraki se bodo pritajeno dušili v cestnem blatu.

Bližala se je ura, določena za napad. Pripravili smo se za odhod. Še enkrat smo pregledali orožje in se s tihimi, skoraj neslišnimi koraki spustili navzdol proti cesti. Rahlo smo odmikali pred sabo mokro vejevje in že smo bili v dolini. Zagledali smo medle obrise prvih hiš. Kolona se je razcepila in zasedi sta se naglo oddaljili. Mi pa smo se začeli približevati postojanki. Za gostilno »Navžar« smo se ustavili in si izza voglov ogledovali svoj cilj. Zelo smo morali biti previdni, kajti pročelje je bilo vse v lučih, ki so razsvetljevale okolico. Vse je bilo mirno, le kdaj pa kdaj smo zaslišali neskrbne korake domačinov, ki so drug za drugim prihajali v postojanko. Počasi smo postajali nestrpni, kajti stražarja, našega človeka, s katerim smo bili dogovorjeni, ni bilo od nikoder. Tedaj smo znova zaslišali korake. Metod in Jovo sta stopila proti temni postavi. Med nami se je prikazal Grega. Še kratek pomenek za Navžarjevim hlevom in nato smo v loku obšli cesto, da bi se izognili svetlobi. Kmalu smo bili ob strani postojanke. Drug za drugim smo se upognjeni plazili ob zidu proti vratom. Grega jo je medtem mahnil kar naravnost in potrkal na vrata. S stražarjem sta izmenjala nekaj besed in že je zaškrtal v vratih ključ. Zastal nam je dih. Pavle je prijel za kljuko in bliskovito na široko odrinil vrata, ki so se pravkar odprla. V hipu sta bila z Jovom pri stražarju in ko smo se prerivali mimo, se nam je zdelo, kot da je prilepljen na zidu. Kratki skoki na stopnicah in že smo bili v prvem nadstropju. Z vso naglico smo odprli vrata in padli so prvi streli na iznenadene žandarje. Komandir je bil ravno pri jedi in ko nas je zagledal, je z izbuljenimi očmi planil pokonci in se sklonil po svojo brzostrelko. Prepozno, Herr Kommandant! S truščem in ropotom se je zvalil na sredo svoje pisarne. Z drugim zelencem, ki je bil prav tako tam, ni bilo nič bolje. Zmedeno se je obračal levo, desno in nekaj jecljal. Ko so se vrata odprla, je namreč ravno učil Landwacherje, kako se je treba vesti ob srečanju s partizani. Hitro smo mu poslali nekaj svinca med rebra in tako s praktičnim vzgledom dopolnili njegovo razlago o srečanjih z nami.

Po nekaj trenutkih je bilo streljanja konec. V kotu so se z dvignjenimi rokami stiskali stražarji in v en glas zatrjevali, da so vsi naši. Čeprav bi bilo dobro, da bi jih vsaj prestrašili, jim nismo storili nič žalega, le opozorili smo jih, da s takim delom služijo okupatorju in da jih bo zadela ista kazen kot Nemce, če ne bodo prenehali s tem.

Morali smo pohiteti. Planili smo na orožje in hitro izpraznili nemško zalogo: 27 pušk, brzostrelko, nekaj pištol in ročnih bomb. Za Navžarjem smo si jih

oprtali in se drug za drugim napotili proti gozdu. Bili smo židane volje, saj je vsak od nas v duhu že videl četo na novo oboroženih borcev, ki bodo morda že jutri udarili po sovražniku. Zdaj mrtvi narodni heroj Lenart pa tedaj ni spravil drugega iz sebe kot: »Magrjan, dobgro smo opgravili!«

Pa smo zares. To je bila verjetno najkrajša tako uspešna akcija v vsem času NOB na kamniškem področju, saj je trajala natančno šest minut.

Franc Zupančič-Marjan

Akcije Kamniškega bataljona za 1. maj 1943

Vso zimo 1942-1943 so nas Nemci neprestano zasledovali in napadali. Ker so nam v snegu laže sledili, so si očitno zadali nalogo, da nas bodo uničili še tisto zimo. Toda kljub neprestanim hajkam, številni premoči in vsem ugodnostim, ki so jih imeli, se jim njihove nakane niso posrečile. Zato so v aprilu, preden je vse ozelenelo, znova poslali proti nam veliko število edinic, od raztrgancev, gestapovcev, policije, žandarmerije in esesovcev do redne vojske. Zanesljivo so menili, da bo treba obračunati samo z ostanki partizanov. Doživeli pa so prav nasprotno. Naše enote so bile tokrat številnejše kot v letu 1942, ker smo pridobili večino tistih, ki so jih Nemci hoteli vpoklicati v svojo vojsko. Proti koncu aprila 1943 so nekoliko prenehali z ofenzivo, razširjali pa so propagando, da partizanov ni več ter da se le tu in tam skriva kak ubežnik, ki pa ga bo slej ko prej konec, če se ne bo predal policiji. Na vsako tako propagando smo vedno odgovorili z dejanji. Ljudje so se tega veselili in dobivali novo zaupanje v moč partizanske vojske.

Kot borci za svobodo in za pravice delovnega ljudstva smo vsako leto počastili 1. maj, praznik svetovnega proleteriata. Leta 1943 smo hoteli obenem s prvomajskimi akcijami odgovoriti nemški lažni propagandi, ljudem pa vliti poguma za nove boje.

Na večer pred 1. majem smo zažgali kresove po vseh vrhovih od Save do Savinjske doline. Goreli so tudi na Krvavcu, na Mali planini in Menini. V mnoge kraje smo poslali oborožene trojke, in kjer se je le dalo, smo spodbudili aktiviste, posebno mladino. Marsikje so to noč zavihrale slovenske zastave, ponekod celo v neposredni bližini nemških postojank. Po vsem okrožju smo izvedli tudi trosilne in napisne akcije. V središčih večjih krajev in kar se je dalo blizu žandarmerij, smo po zidovih napisali protifašistične parole ter nalepili in raztrosili letake. V dolino sta šli tudi dve močni patrulji Kamniškega bataljona. Ena je zažgala skladišče železniške postaje v Trzinu, druga pa grad Kolovec, kamor so se ravno hoteli vseliti raztrganci in policisti. Po končanih akcijah so borci, ki so opravili delo, začeli streljati in metati bombe. S tem so tako demoralizirali Nemce, da so bili to noč in še naslednje dni vsi iz sebe.

Ko so namreč Nemci zaslišali streljanje, so bili prepričani, da smo jih napadli. Obrnili so se po pomoč v sosednjo postojanko, pa so dobili odgovor, da napadajo partizani tudi nje. Niso vedeli, kaj naj pomeni vsa ta nenadna partizanska aktivnost. Ko so najbolj vneto razširjali glasove, da so nas uničili, smo se pojavili nepričakovano in povsod. Prvega maja in naslednji dan so Nemci negotovo in zelo oprezno poizvedovali po vaseh o partizanih. Naši ljudje pa so v dogovoru z nami razširili novice, da so ponoči slišali na vseh koncih in krajih hojo in govorjenje, a so bili prepričani, da so to nemške patrulje. Naskrivaj so se posmehovali Nemcem, ko so videli njihove dolge nosove in včasih kaj slabo prikrit strah v očeh. Bili so zadovoljni, da je bilo nemške propagande tako hitro konec. Ti dogodki so posebno ugodno vplivali na vse tiste, ki še niso bili povezani z narodnoosvobodilnim gibanjem. Kresovi, akcije, streljanje po hribih in dolinah so bili najboljša propaganda za našo vojsko. Ljudje so se skrivaj sestajali, ugibali, kaj naj to pomeni in brali naše propagandno gradivo.

Vendar so se Nemci dokaj hitro znašli. Že nekaj dni po prvem maju so zbrali močne policijske sile in začeli na ozemlju med Tuhinjsko dolino in Črnim grabnom s hajko, ki pa se je zanje končala povsem brez uspeha. Utrpeli nismo nobenih žrtev, ker smo se pravočasno umaknili s tega področja v Moravško dolino.

Mirko Podbevšek-Lado

Komandant Marok na Kamniškem

Ne bi vedel povedati, kdaj je Marok prvič stopil na kamniško področje, mislim pa, da je bilo to poleti 1942, ko je k nam prišla II. grupa odredov. V veliki bitki na Kostanjski planini je bil komandant Savinjskega bataljona in ob koncu januarja 1943 ga je štab IV. operativne cone imenoval za komandanta novo osnovanega Kamniško-savinjskega odreda.

Zanj sem izvedel v prvih tednih leta 1943, ko se je na področju med Domžalami in Litijo, kjer sem delal v SKOJ, raznesla vest, da vodi odred zelo hraber in močan komandant po imenu Marok. Okrog njegovega imena so se pletle čudovite zgodbe in dogodivščine, o katerih smo govorili celo na mladinskih sestankih po terenu.

Prvič je prišel na področje Zasavskega bataljona 16. februarja 1943, ko sta Kamniški in Zasavski bataljon napadla nemško postojanko v Dolu in skladišča, ki so jih Nemci postavili za gradnjo železniškega mostu v Dolskem. Načrt za celotno akcijo so do vseh podrobnosti izdelali Franc Zupančič-Marjan, Stane Dobovšek-Bregar in terenski partizani skupaj s štabom odreda, s tovariši Marokom, Cirilom, Metodom in Kranjcem. Isto noč je odred izvršil tudi »mobilizacijo«. V partizane so odšli mladinci letnika 1925 in 1926. Takrat sem se tudi sam dokončno uvrstil med borce NOV. Pokrajinski komite KPS za Štajer-

sko me je namreč določil za skojevskega delegata pokrajinske partijske konference. Tovariš Dušan Kraigher-Jug mi je poslal pismo, s katerim naj se obrnem na Maroka, ki me bo vzel s sabo na konferenco. Seveda sem bil zelo počaščen in vesel, posebno še zato, ker sem pričakoval, da bom spoznal Maroka, o katerem sem toliko slišal, a ga še nikoli nisem videl. Še isto noč, ko so borci izvedli akcijo v Dolu in Dolskem in smo s celotnim Zasavskim bataljonom prišli na Murovico, sem z bataljonskim kurirjem odšel v štab odreda. Nekje med Črnim grabnom in Tuhinjsko dolino smo drugi dan našli štab Kamniškega bataljona, kjer sem srečal Mohorja, ki sem ga poznal že od prej. Proti jutru je prišel tudi Marok. Izročil sem mu Jugovo pismo. Gledal me je nekam nezaupno, kajti tedaj sem imel komaj 17 let in sem bil precej droban pobič. Najbrž se mu je zdelo bolj malo verjetno, da bom delegat na tako važni partijski konferenci.

V tem kraju smo ostali dva dni. Marok in Mohor ter komandant bataljona so se medtem ves čas pogovarjali o akcijah, ki naj bi jih bataljon opravil v času, ko njiju ne bo. Bataljon je hotel s temi akcijami počastiti konferenco.

Nato smo krenili na pot. V delegaciji smo bili Marok, Mohor in jaz, spremljali pa so nas trije tovariši iz bataljona. Drugi večer smo prišli na javko pri Grmadi, kjer smo izvedeli, kjer so drugi delegati in funkcionarji PK za Štajersko ter štab IV. operativne cone. Konferenca je bila nad Dešnom pri Moravčah v samotni hiši pri Osoletu. Konferenca je trajala dve noči in so ji prisostvovali: Franc Rozman-Stane, Dušan Kveder-Tomaž, Dušan Kraigher-Jug, Peter Stante-Skala, Vera Šlander-Lojzka in še precej tovarišev s Štajerskega, ki so delali na terenu ali v vojski.

Po konferenci mi je Lojzka naročila, naj predam posle sekretarja SKOJ na zasavskem terenu in odidem v Kamniško-savinjski odred. Ko pa se bomo spet srečali, naj bom pripravljen, da bom odšel na Štajersko.

Po končani konferenci sem se vrnil v Klopce in izpolnil Lojzkino naročilo.

Delo za SKOJ v bataljonu je bilo zame povsem nekaj novega in mirno lahko rečem, da je bil to najlepši čas, kar sem ga preživel na kamniškem področju. Ko sem se kasneje moral spet vrniti na teren za člana OK SKOJ in kasneje za sekretarja okrožnega skojevskega komiteja, je bilo delo veliko težavnejše in vedno sem bil sam.

Prve dni junija je prišlo v štab bataljona povelje, da se morajo v nekaj dneh združiti vsi trije bataljoni nekdanjega Kamniško-savinjskega, oziroma, kot smo ga tedaj že tudi imenovali, Kamniško-zasavskega odreda. Predvidevali so namreč veliko skupno akcijo. Za zborno mesto bataljonov so določili Dobrovlje.

Še pred odhodom smo v bataljonu proslavljali neki praznik. Ker sem moral skrbeti za izvedbo proslave, sem zaprosil tudi Maroka, če bi hotel spregovoriti

nekaj besed. Spominjam se, da je samo odkimal in rekel, naj to opravi komisar Ciril, ki je bil tedaj tudi pri nas, sam pa da ni govornik.

Tisti dan so v štabu odreda pripravljali načrt za napad na žandarmerijsko postajo v Tuhinju. Vse priprave pa so potekale zelo konspirativno in šele ob napadu samem sem videl, kakšen načrt si je zamislil Marok. Oba bataljona, Kamniški in Zasavski, sta v največji tišini obkolila postojanko, minerji so zaminirali del mogočne zgradbe, v kateri je bila postaja, nekaj borcev pa je porezalo telefonske žice. Ko je bilo vse opravljeno, je štab odreda, ki se je nastanil v neposredni bližini stavbe, poslal v postojanko odposlanca s pismom, ki ga je napisal Marok in je v njem zahteval predajo. Po odhodu sla dolgo ni bilo nobenega glasu iz postojanke. Tedaj je Maroka minilo potrpljenje in za opozorilo je ukazal izstreliti raketo. V postojanki so postali nemirni in pogasili so vse luči. Spoznali smo, da se pripravljajo na obrambo. Marok je zapovedal, naj minerci izvrše svojo nalogo. Strašen pok je odjeknil po Tuhinjski dolini, hkrati so začeli udarjati v okna mitraljezi in nastopili so bombaši.

Napad na postojanko in njeno obleganje sta trajala vso noč. Staroveški zidovi pa so bili tokrat močnejši od naših min in bomb in so vzdržali. Že proti jutru so sporočile zasede s kamniške strani, da ne morejo več zadrževati sovražnika, ki se prebija proti Tuhinju na pomoč napadeni postojanki. Umaknili smo se na Menino. Nedaleč od Tuhinja nas je že obsijalo jutranje sonce.

Dva dni po napadu na Tuhinj smo prav tako zjutraj prišli v bližino Borovelj. Štab cone je bil manj kot 100 metrov oddaljen od prostora, ki je bil določen za taborenje obeh bataljonov. Prav ko smo pripravljali ležišča, pa je pri štabu nekaj počilo in Marok je takoj ukazal juriš. V nekaj trenutkih smo bili vsi na nogah in jurišali proti štabu. Kljub temu smo prišli prepozno. Sovražniki so s prvimi streli iz svojih brzostrelk smrtno zadeli Dušana Kraigherja-Juga in Vero Šlandrovo-Lojzko, komandanta Staneta pa so ranili v nadlaket desne roke. Niso vedeli, da sta se v neposredni bližini pravkar nastanila oba bataljona.

V našem protinapadu je padlo precej švabskih vojakov in zaplenili smo vrsto brzostrelk in pušk, toda kaj je bilo to proti dragocenima žrtvama, ki sta tedaj padli. Smrt Juga in Lojzke je vse zelo prizadela in s solzami v očeh smo ju pokopali.

Zatem smo se premaknili proti Menini in dopoldne prišli v vas Slape. Tu smo ostali ves dan, proti večeru pa smo krenili dalje. Toda komaj smo prišli iz vasi, so nas že napadli Nemci. Ker je bil z nami v koloni tudi komandant Stane, je Marok ukazal eni od čet, naj takoj preide v protinapad in zavaruje Staneta. Četa je pregnala Nemce iz zasede in zaplenila precej orožja. Nato smo tovariša Staneta, ki je bil zaradi velike izgube krvi zelo slab, spravili

v varno hišo v Tuhinjsko dolino in se napotili proti Šipku. Tu pa je ponoči začelo zelo deževati in bili smo mokri do kože. Ker se je nabralo po kotanjah nekaj vode, smo zjutraj kuhali z njo. Deževnica pa se je verjetno zmešala z vodo, ki je ostala v jamah še od prej. Bila je namreč čisto zelena, vsi smo zboleli in hrano izbruhali.

Po tem dogodku smo odšli na Moravško. Tu so nas obvestili, da nas bo obiskala Mica Šlandrova, ki je pravkar prišla z Dolenjskega. Marok in Kranjc sta ji morala povedati, da ji je padla sestra. Spominjam se, da je ob sporočilu samo sedla na štor in dolgo ni mogla spregovoriti besede. Smrt drage sestre jo je silno prizadela.

Od prvega srečanja z Marokom do mojega odhoda na okrožje po prihodu na Moravško, živi v meni nešteto drobnih in lepih spominov nanj. Za nas borce je bil zgled neustrašnega, odločnega, drznega in hrabrega partizana in komandanta. Na njegovem obrazu nismo nikoli opazili niti sence neodločnosti ali zaskrbljenosti. Nihče od nas ne bo pozabil njegovega boja z letalom, ko se je na čistini okrog enega samega drevesa branil z mitraljezom v rokah. Silno je ljubil borbene partizanske pesmi. Kadarkoli so ljudje zvedeli, da je prišel v bližino, so se začeli zbirati in prinašati na mizo jedi in pijačo. Marok pa je ob takih trenutkih vedno dirigiral svoje najljubše pesmi. Spominjam se, kako smo ob taki priložnosti na Moravškem pod Limbarsko goro vso noč prepevali v neki hiši, ker nam je »grozil«, da bomo sicer po vrnitvi v bataljon ves dan dežurali. Vedno je moral imeti okrog sebe nekaj dobrih pevcev, če ne, ni bil srečen.

Nihče od tistih, ki so ga poznali, tudi ne bo pozabil njegove silne moči in vzdržljivosti. Nekega aprilskega jutra 1943 smo prišli iz Tuhinjske doline na Moravško. Ker je bilo še zgodaj spomladi, nas je začelo zebsti, da smo vsi drgetali. Tedaj je Marok predlagal, da bi vsi skupaj tekli na vrh bližnje Limbarske gore in kdor bo prvi, bo dobil njegov nož. To je obljubil prav gotovo zato, ker je vnaprej vedel, da nas bo vse ugnal. Prepričani smo bili, da ne bi nikoli dal iz rok noža niti brzostrelke. Postavili smo se v vrsto in na njegov znak začeli teči. Ko smo pritekli na vrh, so nam jeziki kar viseli iz ust, saj smo tekmovali v popolni bojni opremi. Zmagal je seveda Marok. Da bi se nam le nekako oddolžil, je iz hiše pri cerkvi prinesel mošt in mleko. Ker smo bili strašno žejni, smo oboje na mah popili in njegov zvesti spremljevalec je prav kmalu ugotovil, da je dobil »letečo«. Tudi vsi drugi smo skrivaj, drug za drugim začeli hoditi na »en gvišni kraj«. Nekaj časa smo skrivali, kaj nam je, nato pa nas je le »pogruntal« in se od srca smejal, kakor zmerom, kadar se mu je posrečilo, da je koga »okoli prinesel«. Ta dan je še prav posebno vabil svojega spremljevalca, naj se gre metat z njim, kar je bilo mimo merjenja moči s potegom sredinca njegova najljubša zabava. Kolikokrat in s kolikimi borci se je poskušal v moči! Toda ni ga bilo med nami, ki bi mu bil kos.

Pa še eno značilno lastnost je imel, ki je ne bom pozabil: strašno rad je zadnje mesece menjal obleko. Če je le na kom zagledal, da ima samo malo drugačno obleko od njegove, mu je takoj predlagal, da bi menjala. Deloma je imel tudi prav, ker so Nemci, ki so ga iskali, imeli natančen opis njegove obleke. Po napadu letala je trdil, da ga je pilot spoznal po hlačah. Od tedaj tudi ni več nosil za vratom pisane rutice, brez katere ga v začetku sploh nisem videl.

To je torej nekaj drobnih spominov na hrabrega, skromnega in preprostega, za borce in ljudi na terenu vedno dobrega, dragega Maroka.

Peter Zupančič-Stojan

14. SELITEV V MORAVČAH 29. JANUARJA 1943

Mobilizacija v nemško vojsko v kamniškem okrožju ni uspela. Zato so Nemci že ob koncu leta 1942 začeli razmišljati o ponovni uvedbi nekaterih ukrepov, ki so jih jeseni 1942 odpravili. V začetku leta 1943 je gauleiter Rainer že napovedal ostre ukrepe zoper svojce tistih, ki se niso odzvali pozivu v nemško vojsko. Tako so začeli spet preseljevati in 29. januarja 1943 so izvedli najbolj množično selitev iz enega samega kraja v kamniškem okrožju. Iz Moravč so izselili blizu 250 oseb, medtem ko jim jih je več kot toliko pobegnilo.

15. ZLOČIN NAD KRISTANOVO DRUŽINO V SELU PRI VODICAH

Družina Kristanovih je sodelovala s prvimi partizani že od leta 1941, saj je bil France partizan v Rašiški četi. Nemci so ga po razbitju čete pridobili zase in nato je vse leto 1942 vohunil po terenu za partizani. Drugi člani družine se mu niso pridružili. Ivan Kristan je 1943 padel kot partizan v moravških hribih, 1945 pa so sovražniki zadeli tudi Viktorja.

Ponoči od 11. na 12. julij 1943 je vdrla v Kristanovo hišo skupina pijanih vodiških žandarjev in postrelila vso družino: mater Mano in tri brate, Viktorja, Feliksa in Draga. Mater in prva dva so ustrelili v veži, Draga pa v kamri. Po opravljenem zverinstvu so se naskrivaj pobrali iz hiše, ne da bi se česarkoli dotaknili.

Toda Viktor ni bil smrtno zadet. Dobil je dve krogli skozi pljuča, a je kljub temu ostal živ. Kmalu po odhodu Nemcev se je zavlekel iz hiše za domači hlev in tu ga je zjutraj našel sosed, ki je odšel iskat rešilni avto in ranjenca spravil v bolnišnico na Golnik.

Nekaj dni zatem so Nemci s plakati razglasili, da so partizani zagrešili strahoten zločin in pokončali celo družino zato, ker je eden izmed članov stopil v službo nemške varnostne policije.

VI. POSTAVITEV TRDNE ORGANIZACIJE PARTIJE IN OF NA TERENU IN USTANOVITEV ŠLANDROVE BRIGADE

1. OSNOVANJE OKROŽNEGA KOMITEJA KPS KAMNIK

Z novim položajem na Gorenjskem pa so nastali pogoji za množičen razmah OF in njenih organizacij, kar je posebej poudarjalo tudi pismo CK KPS pokrajinskemu komiteju za Gorenjsko po obisku Borisa Kidriča na Gorenjskem ob koncu leta 1942.

V letu 1942 je v kamniškem okrožju odgovarjal za politično delo na terenu Nace Sterlekar-Jože. Ker je bil v začetku leta 1943 premeščen na litijsko področje, ga je na mestu sekretarja kamniškega okrožja zamenjal Viktor Stražišar-Silvester. Ob njegovem prihodu je v kamniškem okrožju delovalo že približno 27 terenskih odborov.

Silvestru se je posrečilo, da je postavil prve trdne temelje organizacijske mreže OF na terenu in da je zbral nekaj dobrih političnih delavcev. Žal pa je že 19. aprila 1943 v boju z Nemci pri Kolovcu padel in organiziranje terena je začasno zastalo.

Silvestrova smrt v spomladanski hajki

Kamniški bataljon je imel mimo nekaterih bunkerjev za ranjence tudi svojo premično bolnišnico, ki jo je vodil Jože Pirš-Luka. Marca sem bil ranjen in sem se zdravil v njej. Bolnišnica je bila tedaj v tistem delu Žičkega hriba, ki se imenuje Mali borovci. Tik pred nemškim napadom nas je bilo v njej s strežnim osebjem vred okrog 12. Na cvetno nedeljo, 19. aprila 1943, so se nam ob dveh ali treh ponoči pridružili še trije, in sicer sekretar okrožja Silvester, Ludvik Rode in njegov oče, ki so se umaknili pred sovražniki. Takrat so namreč Nemci že več dni hajkali za našim bataljonom. V nedeljo zjutraj sem zgodaj vstal. Ker sem se že dokaj pozdravil, sem lahko pomagal pri manjših delih. Okrog taborišča je bila že prava pomlad, gozd je pravkar začel zeleneti in je kar odmeval od ptičjega petja. Vsepovsod je bil mir in čeprav sem vedel, da nas Nemci iščejo, sem bil skoraj uverjen, da bo tudi ta dan potekel brez hudega, posebno, ker je bila bolnišnica dobro skrita. Okrog petih zjutraj pa je povsem nenadejano začelo pokati z vseh strani. Na straži je bil Dušan. Kdo ve, ali je spregledal prihajajoče sovražnike ali pa je zaspal. Že po prvih strelih je izginil s stražarskega mesta in nismo ga več videli.

Napadlo je najbrž zelo veliko Nemcev, ker so popolnoma obkolili hrib. Na vrhu so zažgali gozd in s treh strani prodirali proti bolnišnici. Že ob prvih strelih

je padel Metod z Zlatega polja, Ančka Rode pa je bila ranjena v trebuh in so jo nato ujeli.

Ivan Pirš-Rastko je bil intendant bolnišnice in je tedaj nadomeščal ranjenega Luka, ki se je zdravil v neki hiši na Količevem. Takoj je odnesel hudo ranjenega Perovega Petra s Korena in se začel prebijati proti Rudniku. Drugi smo pod vodstvom Mirka Podbevška-Lada odšli proti Veliki in Mali Lašni. Oborožena sva bila samo midva z Ladom; on je imel brzostrelko, jaz pa puško. Vsi drugi so pustili orožje v bolnišnici, ker smo se morali umakniti v naglici.

Okrog treh popoldne sem zapazil Nemce in tovariša Podbevška opozoril nanje. Potihoma mi je dejal, naj tega ne pripovedujem še drugim, ki so zaradi utrujenosti in bolečin komaj stali na nogah. Nekaj trenutkov zatem so nas Nemci že opazili in udarili po nas. Tedaj je Lado predlagal umik proti Zlatemu polju, jaz pa sem bil za drugo smer in hoteli smo se ločiti. Lado je vzel s seboj sina Poldka, Silvestra in Mirka. Nismo še bili kaj dosti oddaljeni drug od drugega, ko so oni štirje naleteli na sovražno zasedo. Silvester in Mirko sta padla, Lado pa je bil hudo ranjen.

Z mano so bili še Ludvik Rode-Rajko in njegov oče, Zeko iz Podgorice, Olga, ki ji ne vem pravega imena, in še dva tovariša, katerih imena sem prav tako pozabil. Podobno kot Ladova skupina, smo tudi mi že po nekaj korakih zašli med Nemce in se razkropili. Potem smo še petkrat prišli v zasedo in skoraj vsakokrat je kdo padel ali se izgubil, tako da sva na koncu sama z Rajkom prišla na neko pot. Bila sva strašno spehana in skoraj brez moči. Zaradi ran, ki jih je imel še od prej, Rajko ni mogel nikamor več. Rekel mi je, da se bo ob poti skril v mlado resje. Vse prigovarjanje, naj gre z mano, ni nič pomagalo. Tako dobro se je zakopal pod vejevje, da ga Nemci niso našli in je srečno preživel hajko. Sam nisem vedel druge poti, kot prebiti se skozi gozdni požar. Plazil sem se skozi ogenj in dim in naposled skoro brez sape prišel iz gozda. Tedaj pa sem prav blizu zagledal pet Nemcev, ki so mi kazali hrbte in se brez srajc sončili. Že od daleč se jim je videlo, da so brez skrbi in da se prav nič ne menijo za okolico. Kljub opeklinam sem hitro pomeril in enega od njih zadel. Zaradi divjega pokanja naokrog niti opazili niso, da je že mrtev. Šele ko sem podrl tudi drugega in tretjega, sta preostala dva hitro odskočila. Mislil sem, da sta zbežala in sem se pognal za njima. Skotalila pa sta se samo za neki rob in padel sem naravnost nanju. Brž sem se zvalil po bregu navzdol in jima ušel. Toda preteči sem moral še skoraj dve sto metrov prazne njive, a sem bil že tako utrujen, da sem se komaj premikal. Nemca sta začela streljati za mano in me obstrelila v bok. Na srečo rana ni bila tako huda, da se ne bi mogel premikati in slednjič sem le dosegel gozd, kjer ni bilo več zased. Nekaj časa sem hodil po potoku v smeri, kjer so Nemci še hajkali, nato pa sem se skril.

Ponoči sem se odpravil proti Žičam. Med potjo bi me skoraj zajeli Nemci, vendar sem se jim srečno izognil. V Žičah so mi povedali, da so Nemci odpeljali v dolino 8 naših mrtvih tovarišev. Kasneje pa sem izvedel, da so razen mene hajko srečno preživeli še Lado, Olga, Peter, Rajko, Rastko in Poldek, znani desetletni Podbevškov sinko, naš najmlajši partizan. Živa, čeprav ranjena in ujeta, je ostala tudi tovarišica Rodetova. Žal pa je padel sekretar Silvester, kar je bila za nas zelo huda izguba. Njegove smrti in naših žrtev je bil tudi tokrat kriv izdajalec, in sicer neki Rokec iz Preserij ali Obrš pri Zlatem polju, ki je

Alfonz Avbelj-Savo

2. RAZVOJ PARTIJE IN OF V KAMNIŠKEM OKROŽJU LETA 1943

Sekretar Franc Zupančič-Marjan

Ob koncu maja 1943 je pokrajinski komite KPS začasno imenoval na Silvestrovo mesto dotedanjega političnega delavca v Zasavju Franca Zupančiča-Marjana.

Zupančič je z nekaterimi drugimi tovariši organiziral tečaj za politične delavce, ki jih je nato okrožni komite KPS Kamnik ob koncu julija poslal na teren. Komite je okrožje razdelil najprej na pet rajonov, nato pa v šest, naposled pa je sredi oktobra 1943 reorganiziral okrožje tako, da je ustanovil še sedmi rajon.

V vsak rajon je okrožni komite poslal sekretarja Partije in njemu v pomoč po enega ali več političnih delavcev.

Iz novega položaja, ki je nastal na Gorenjskem takoj v začetku leta 1943, predvsem zaradi povečanja naših partizanskih enot, kar je bilo posledica ponesrečene nemške mobilizacije, izvirajo ugodni pogoji za množični razmah OF. Zato se začne že v prvih mesecih leta 1943 pojavljati potreba po novih, ustreznejših organizacijskih oblikah, ki naj po eni strani tesneje povežejo med sabo vas, rajon in okrožje, oziroma že obstoječe terenske odbore OF, po drugi strani pa naj bi se sistem posameznih političnih delavcev zamenjal s kolektivnimi organi, s komiteji, odbori, komisijami itd., v katere bi čimbolj na široko povezali naše pristaše na terenu. Ta koncept ni bil nekaj novega, ker so si za tako terensko organizacijo OF prizadevali vsi politični delavci od zgodnje jeseni 1941. Če nam je proti koncu leta 1943 ta namen uspel, potem to ni zasluga samo tedanjega okrožnega partijskega komiteja, marveč vseh, ki so pred nami postavljali temelje organizaciji OF, tako tovariša Toma Brejca, Jožeta Sterlekarja in Silvestra, ki je padel v aprilu 1943.

S prihodom Silvestra za okrožnega sekretarja smo predvidevali nekatere spremembe v organiziranju terena. To pa zlasti zato, ker je poznano pismo, ki ga je poslal CK KPS ob koncu leta 1942 po Kidričevem obisku na Gorenjskem,

govorilo o tem, da je treba preiti takoj na organizacijo rajonskih in okrožnih odborov OF, in pa vrsta odredb IO OF, ki jih je izdal 20. januarja 1943 in ki se nanašajo na ustanovitev ženske organizacije, Slovenske protifašistične zveze žena, ter o preimenovanju mladinske OF v Zvezo slovenske mladine ter Ljudske pomoči v Slovensko narodno pomoč.

Silvester je že poskušal uvesti te organizacijske spremembe, vendar je prej padel. Predvsem je imel namen razdeliti okrožje, če se prav spominjam, na štiri večje sektorje. Eden od teh je bil tudi litijski, iz katerega je bilo v avgustu 1943 osnovano samostojno okrožje Litija.

Sekretar Silvester je kmalu po prihodu v kamniško okrožje izbral za sodelavce Slavka Dobovška-Staneta Bregarja, Milana Janežiča in mene. Vsak naj bi skrbel za določeno področje okrožja, še posebej, ker smo bili že tudi dotlej odgovorni za posamezne predele. Tako je mene v začetku marca, čeprav sem bil že sekretar v Zasavju, zadolžil tudi za moravško področje. Prav tako nas je Silvester pošiljal po okrožju z različnimi političnimi nalogami. Ker terenskih ali drugačnih odborov OF tedaj še ni bilo veliko, smo se pri izvrševanju teh nalog opirali predvsem na vidnejše aktiviste posameznih področij. Pomagali pa so nam tudi partizani, ki jih je imel Kamniški bataljon po terenu za zvezo.

Po Silvestrovi smrti je politično delo po terenu zastalo. Nekaj časa smo bili politični delavci odrezani drug od drugega. To je zelo slabo vplivalo na celotno delo. Bataljonsko vodstvo je skušalo tudi samo razviti del politične aktivnosti na terenu. Kdaj pa kdaj so poslali na teren posamezne partizane na politično delo, čeravno nekateri od teh za to niso bili sposobni. Bili so celo primeri, da so poslali na teren tudi take partizane, ki jih niso mogli kaj prida uporabiti v bataljonu. Zaradi takih političnih delavcev so ljudje po terenu mnogo negodovali, in to upravičeno.

Razmere in stanje na terenu smo nato podrobno razložili Oskarju Šavliju-Jakobu, ki je nekako sredi maja prišel v okrožje kot odposlanec pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko. Z njim smo se temeljito pogovorili o nadaljnjem delu. Tedaj je mene določil za vršilca dolžnosti sekretarja kamniškega okrožja.

Takoj po odhodu tovariša Jakoba se mi je zdelo potrebno najprej urediti s komando bataljona glede njegovih političnih delavcev, in to tako, da takoj pokliče nazaj vse tiste, ki za tako delo niso sposobni. Hkrati pa smo se dogovorili, da bomo iz bataljona dobili najprej 10, nato pa še 5 borcev, ki so imeli pogoje za uspešno terensko politično delo. Njim smo namenili kot pripravo za delo na terenu politični seminar, ki smo ga organizirali nad vasjo Vrhpolje pri Moravčah in ki je trajal 14 dni. Program seminarja je vseboval organizacijsko politične naloge in sva ga vodila s sodelavcem Stanetom.

17. julija, prav na dan, ko smo seminar zaključili, je poslal PK v naše okrožje Franca Kavčiča-Veljka, za pomoč pri organiziranju mladine. Razen

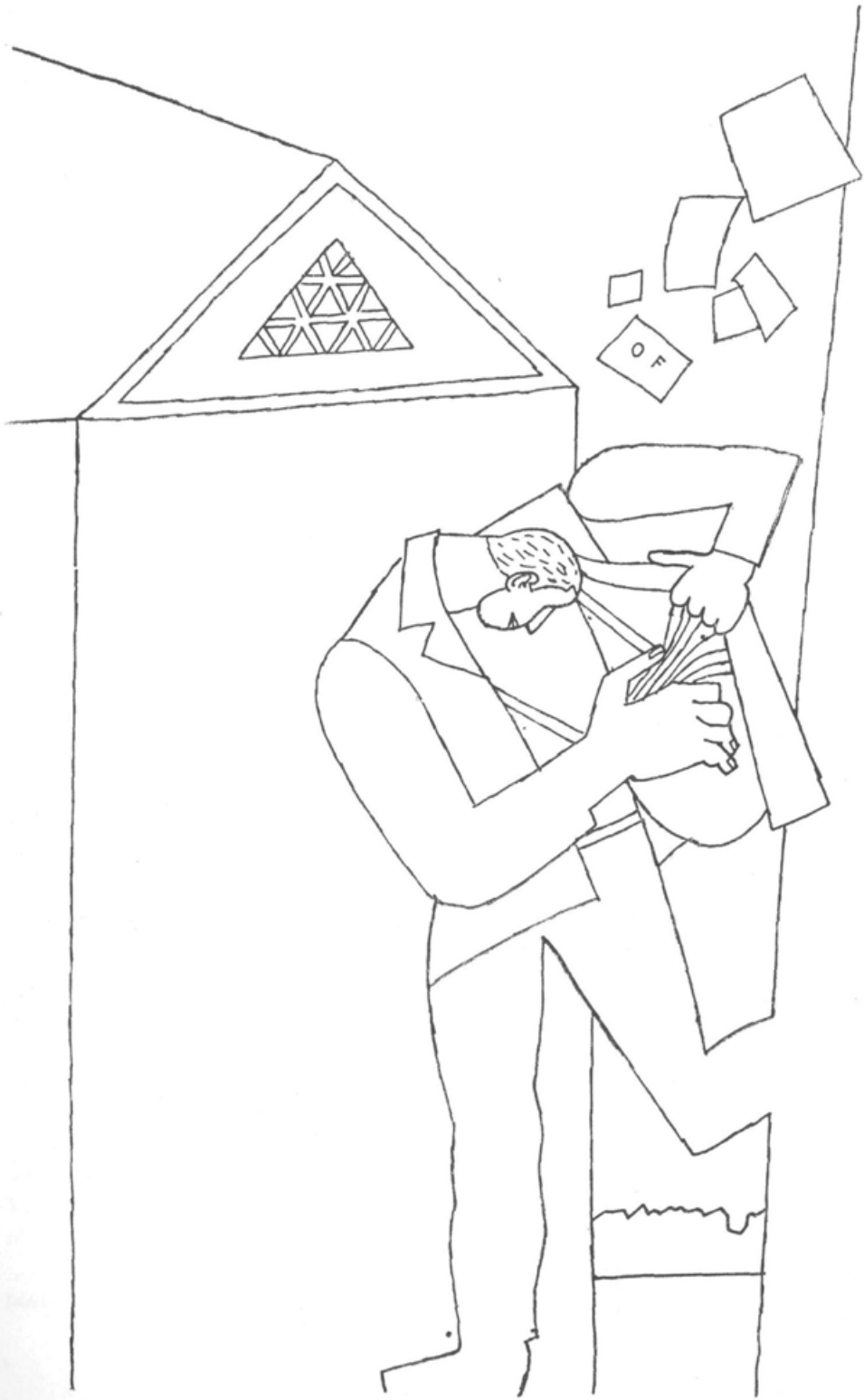

Trosilna akcija

njega je nekoliko kasneje poslal še Jožeta Kavčiča-Jernača, Cveta Novaka-Iztoka in Jožeta Logarja-Paja.

Tovariš Veljko je s sabo prinesel tudi pismo, datirano s 6. julijem 1943 in naslovljeno na OK KPS Kamnik. V njem je PK potrdil moje imenovanje za sekretarja. Pismo pa je vsebovalo tudi navodila za nadaljnje delo.

Če se prav spominjam, je še pred odhodom novih sekretarjev na teren formiral PK za Štajersko novo okrožje Litija, ker je bilo dotedanje kamniško okrožje preobsežno. Meje novega kamniškega okrožja so potekale skozi naslednje kraje: Črnuče-Dobeno-Šenkov turn-Utik-Vodice-Spodnji Brniki-Cerklje-Štefanja gora-Šenturška gora-Bistričica-Županje njive-Kališče-Gozd-Zg. Tuhinj-Češnjice-Jastroblje-Blagovica-Limbarska gora-Negastrn-Svinje-Pogled-Pekrnica-Andrej-Vrhpolje-Javorščica-Križ-Senožeti-Sava do Črnuč. Okrožje je obsegalo 1 mesto, 5 trgov in okrog 260 vasi. Celotno področje okrožja smo razdelili najprej na pet rajonov: zasavskega, domžalskega, tuhinjskega, kamniškega in cerkljanskega.

26. avgusta 1943 smo zasavski rajon razdelili v zasavskega in mengeškega, 20. oktobra pa smo opravili ponovno razdelitev, tako da je okrožje štelo 7 rajonov.

Prvi je bil zasavski rajon; poglavitni kraji v njem so bili: Dolsko, Dol, Podgorica, Študa; drugi domžalski rajon, ki je obsegal Jarše, Količevo, Vir, Dob, Šentvid pri Lukovici, Negastrn, Trojico, Krtino in Domžale; v lukovškem rajonu so bili kraji: Blagovica, Krašnja, Lukovica, Rova, Radomlje, Volčji potok, Šmarca, Nožice, Homec in Preserje; četrti je bil tuhinjski, peti kamniški, šesti komendski in sedmi mengeški rajon z Mengšem in Črnučami.

Sekretarji prvih rajonskih komitejev KPS so bili: Milan Janežič za domžalski, Pavle Ulčar za zasavski, Rok Korošec-Boris za tuhinjski, France Stenovec-Urh za kamniški in Stane Žerovnik-Miško za cerkljanski rajon. Mimo sekretarjev je tedaj imel domžalski rajon še tri ilegalne politične delavce, zasavski dva, tuhinjski štiri, kamniški in cerkljanski pa po enega.

Po tečaju se je torej položaj glede kadra bistveno spremenil. Medtem ko nas je prej na teritoriju kamniškega okrožja, če prištejemo razen Silvestra še Jožeta Sterlekarja, ki je bil na litijskem sektorju, delalo le pet, je bilo sedaj brez članov okrožnega komiteja Partije tu že 16 političnih delavcev.

Najvažnejša naloga sekretarjev na novih področjih v rajonih je bila, da takoj začno postavljati odbore OF, in to od vaških in občinskih do rajonskih, ter množične organizacije ZSM, SPŽZ, Delavsko enotnost (DE), SNP in NZ. Vzporedno s tem naj bi iz najboljših aktivistov organizirali Partijo (celice, občinske biroje in rajonske komiteje).

Razen mladinske organizacije (ZSM) in organizacije žena (SPŽZ) smo postavljali torej še druge organizacije, med katerimi je zavzemala v ravninskem

delu našega okrožja, kjer so tovarne in večji obrati, važno mesto Delavska enotnost (DE), ki je združevala delavce v podjetjih, dalje Narodno zaščito (NZ), Slovensko narodno pomoč (SNP) in gospodarske komisije (GK).

NZ je bila na pol vojaška organizacija, ki je na svojem področju izvrševala predvsem sabotažne in mobilizacijske akcije. Vse njene enote v okrožju so sestavljale bataljon NZ, ki mu je načeloval okrožni komandant NZ (v začetku tovariš Pajo). Bataljon se je dalje delil v rajonske čete, na čelu z rajonskimi komandirji, v občinah, dokler so te obstajale, smo imeli vode, medtem ko so v vaškem odboru OF ali NOO bile desetine na čelu z desetarji. Pri nazivih OF in NOO v začetku nismo delali razlike in smo uporabljali za odbor OF en in drug naziv, kasneje pa smo imenovali NOO samo izvoljene odbore.

SNP je imela predvsem nalogo zbirati denar in material za žrtve hitlerjevskega nasilja in njihove družine. Gospodarske komisije, ki so jih vodili načelniki, pa so izvrševale gospodarske posle v okviru posameznih odborov. Zbirale so denar, hrano in opremo za NOV, bolnice in tehnike ter organizirale ilegalno gospodarsko dejavnost (delavnice in predelovalnice).

V okrožnem komiteju KPS Kamnik sta bila razen mene sprva le tovariš Veljko, ki je bil hkrati sekretar okrožnega komiteja Zveze komunistične mladine (ZKM ali SKOJ), in tovariš Stane Bregar, ki je načeloval okrožni varnostno-obveščevalni službi (VOS). Do septembra 1943 sta postala člana še Jernač, ki je imel na skrbi OF, in Milan, ki je dobil posebno nalogo, da pomaga pri organiziranju SPŽZ. Nekoliko kasneje je postal član še Janez Jerman, ki je bil zadolžen za agitacijo in propagando in če se prav spominjam, sta bila krajše obdobje člana OK tudi tovariša Metod in Pajo.

Kmalu po formiranju okrožnega partijskega komiteja je bil postavljen tudi okrožni komite ZKM, ki ga je vodil, kot že povedano, tovariš Veljko, člana pa sta bila Peter Zupančič-Stojan in Miran Keršmanc-Rado. Njegova poglavitna naloga je bilo sestavljanje rajonskih skojevskih komitejev in grup ter najširša povezava mladine v mladinsko organizacijo. Po odhodu tovariša Veljka sredi decembra na PK ZKM za Gorenjsko je njegove posle prevzel Stojan, ko pa je tudi ta odšel k PK, je postal sekretar Rado. Organizaciji ZKM (SKOJ) in ZSM, skratka organizirani mladini, gre vse priznanje za razvijanje narodnoosvobodilnega gibanja v našem okrožju.

26. novembra 1943 smo formirali tudi okrožni odbor OF. Sekretar odbora je postal Jože Kavčič-Jernač, člani pa Franc Vidmar-Branko, Franc Bernot-Filip, Maks Kosirnik-Ivan, Miran Keršmanc-Rado, tovarišica Sava, Stane Podbevšek-Matjaž in Milan Janežič.

Okrožni komite je bil ves čas povezan s pokrajinskim komitejem KPS za Gorenjsko, čeprav si nekaj časa nismo bili na jasnem, ali sodimo pod Gorenjsko ali pod Štajersko. Za povezavo s Štajersko so govorile zlasti nekatere ugodnejše

zveze in dejstvo, da so bile vojaške edinice že podrejene IV. operativni coni, proti pa predvsem zelo obsežno področje štajerskega PK.

Hkrati z nastajanjem rajonov in formiranjem okrožnih forumov drugih množičnih organizacij je zrasla tudi VOS. Medtem ko so bili okrožni odbori posameznih organizacij tesno povezani z OK in med seboj, je bila VOS zaradi svojih posebnih nalog organizirana nekoliko drugače. Njen najvišji organ v okrožju je bila okrožna komisija VOS, ki jo je vodil načelnik, od septembra 1943 član OK Partije Stane Bregar. V tej komisiji sta mu pomagala dva pomočnika, in sicer Cveto Novak, kot poverjenik za obveščevalno službo, in Viktor Janež-Jovo, kot komandant varnostne službe. Ta dva sektorja, ki sta bila v okrožni komisiji VOS združena, sta bila ločeno organizirana po rajonih. Rajonski poverjeniki obveščevalne službe so bili podrejeni poverjeniku v okrožju, medtem ko so bili komandirji varnostnih grup, kot izvršni organi VOS, podrejeni komandantu varnostne službe. Celotni sistem je funkcioniral tako, da so vsi podatki obveščevalne službe prihajali v okrožno komisijo VOS, od koder so po komandantu varnostne službe dobile varnostne grupe izvršilne naloge. O najvažnejših vprašanjih je sklepal okrožni komite Partije, predvsem pa je moral za vse ukrepe vedeti sekretar okrožnega komiteja ter izreči soglasje, kajti prvenstveno on je mimo načelnika soodgovarjal za vse delo VOS.

Vse bolj obsežna organizacija narodnoosvobodilnega gibanja je terjala tudi rešitev problema literature, časopisov, radijskih poročil itd. Okrožni komite je zato sklenil, da je potrebno mimo nekaterih že obstoječih tehnik postaviti tehniko v vsakem rajonu. Hkrati pa naj bi se pri okrožnem komiteju formirala okrožna tehnika s tiskarno, kajti ciklostilno-rotacijske tehnike velikim potrebam niso bile več kos. Vodja okrožne tehnike je postal Karel Zupančič-Žan, ki je že prej v zasavskem in na moravškem področju v okolici Vinj pri Dolskem postavil in vodil rotacijsko tehniko. To smo kasneje jeseni 1943. leta preselili v Oklo pod Trojico. Vodstvo okrožne tehnike je z velikimi napori in požrtvovanjem postavilo prvo tiskarno, ki je začela delati sredi decembra 1943, in to v velikem kupu ilovice, pripravljene za žganje opeke v Šrajevi opekarni v Radomljah.

Tiskarna se je čez tri mesece preselila v bunker nad cesto med Rudnikom in Radomljami in se je imenovala »7 m«. V njej je delalo 8 ljudi.

V začetku leta 1944 se je OK KPS Kamnik posrečilo dobiti specialni avtomatični tiskarski stroj Heidelberg na električni pogon. Da bi lahko stekel, ga je bilo treba postaviti na tako mesto, kjer je bila elektrika. Za nemoteno delo bi bila najboljša vas Trojica nad Moravčami, zato je OK dal elektrificirati troje vasi: Viševek, Žeje in Trojico. Električni material je priskrbela okrožna gospodarska komisija z akcijo v bližini kresniškega kamnoloma. Delo so zaključili

v enem mesecu. Zatem smo tiskarno preselili na Viševek, kjer so tehniki namestili stroj v predelano klet Rožičeve kmetije.

Nemci so se zavedali važnosti teh objektov in tudi razpisali nagrado 50.000 mark za tistega, ki bi jim tiskarno odkril. Da bi bila stvar varnejša, smo v neposredni bližini v gozdu postavili še eno provizorno tiskarno, predvsem z namenom, da sovražnika preslepimo, če bi odkril, da v okolici Viševka deluje tiskarna. Prava tiskarna pa bi medtem nemoteno delovala naprej.

Tiskarna je n. pr. ob koncu meseca marca 1944 natiskala 1000 izvodov Slovenskega poročevalca, 720 izvodov Mladine, 600 izvodov lista Slovenci pod Karavankami, 700 izvodov Delavske enotnosti, 10.000 izvodov letakov in 1000 izvodov radijskih poročil. Slovenskega poročevalca je tiskala mesečno trikrat, Delavsko enotnost enkrat, radijska poročila osemkrat, druge liste pa po dvakrat.

Okrožni komite KPS Kamnik se je zadrževal v različnih krajih okrožja, kot so to pač narekovale potrebe. Včasih smo bili v nekem kraju ali samotni hiši samo nekaj dni, včasih tudi dalj časa, morda teden, dva. V bistvu pa bi vendar lahko imeli za centre naslednje kraje oziroma bližnjo okolico: v letu 1943 predvsem področje Trojice z vasmi Zagorica, Klopce, Viševek, Žeje, Dobovlje in z nekakim izhodiščem v Rači. Potem v novembru Gozd nad Kamnikom, proti koncu leta 1943 Prevoje z okolico. V letu 1944 smo se sorazmerno dolgo zadrževali na Komendski Dobravi in njeni okolici, nato pa smo se spet vrnili na področje Murovice in Trojice.

Večkrat se postavlja tudi vprašanje, katera od množičnih organizacij je bila najboljša. Če jih merimo po organizacijski urejenosti, je bila vsekakor na prvem mestu mladinska in za njo gospodarske komisije, na zadnje mesto pa bi najbrž prišla SPŽZ. Kajti z njo smo imeli, odkrito priznajmo, preden smo jo postavili in da je vsaj kolikor toliko zadovoljivo delovala, precej težav. Vendar bi s takim razvrščanjem delali zlasti zadnji organizaciji, predvsem pa njenemu članstvu veliko krivico. Glede SPŽZ je treba stvari postaviti drugače in dati delu naših žena v NOB tisto mesto, ki jim pripada. Žene namreč niso storile za narodnoosvobodilni boj nič manj kot moški ali mladina, verjetno celo več, čeprav se ta udeležba ne da zmeriti z navadnimi merili, s tem namreč, koliko je bilo na nekem terenu odborov njihove organizacije, koliko so imele sestankov itd. Zamislimo si tedanji položaj naše povprečne delavske ali kmečke družine: mož morda v partizanih ali aktivist, sin ali hči ali celo oba v organizaciji, doma morda še majhni otroci in stari starši. Kako naj žena hodi še na sestanke ali se kako drugače izpostavlja?! Ob vrednotenju delovanja naših ženskih organizacij vse preveč pozabljamo, koliko so naše žene napravile za NOB že samo s tem, da so skrbele za partizane ali celo ranjence, ki so bili v njihovi hiši, jim prale, jih hranile in tedaj, ko so bili v hiši, noč in dan mimo vsega drugega dela budno pazile še na sovražnika, da jih ne bi iznenadil.

Koliko so žene sešile, napletle za nas, ko se je bližala zima, koliko daril napekle ob raznih praznikih, kolikokrat opravile važno kurirsko nalogo bolje kot vsak drug in v primeru, ko se nihče od moških ni upal. Potem vzemimo njihovo iznajdljivost in trud pri zbiranju hrane, ko včasih še za družino ni bilo najpotrebnejših stvari. Vse to pa ob nenehnih skrbeh za člane družine, ki so bili v partizanih ali organizirani. Dalje preselitve in internacije, zapori in mučenja, onečaščenja in druga ponižanja.

Menim, in to po pravici, da je bil delež žena v NOB nadvse velik in časten in da moramo vedno, kadar govorimo o njihovi organizaciji, upoštevati njihov vsestranski prispevek za naše gibanje.

Franc Zupančič-Marjan,
od maja 1943 do marca 1944 sekretar OK KPS Kamnik

V kamniškem okrožju so v času, ko sem bil sekretar, delovale edinice Kamniškega bataljona, vendar pa so sem pa tja prihajale k nam tudi nekatere druge enote IV. operativne cone. Okrožni komite KPS je bil s temi enotami nenehno povezan in so se razne akcije največkrat izvršile v skupnem soglasju. Pomoč, ki so jo nudili politični komisarji in komandirji, se je kazala v prisostvovanju na marsikaterem sestanku odborov OF, nasprotno pa smo tudi mi v imenu okrožnega komiteja prav tako sodelovali pri političnem delu v vojski.

Po reorganizaciji okrožja so novi rajonski komiteji, kakor tudi okrožna vodstva posameznih organizacij, razvili izredno aktivnost. Tako je v začetku septembra 1943 delovalo na območju okrožja že več kot 220 odborov OF in njenih organizacij (ZSM, SPŽZ, SNP, GK, NZ in DE). Čez mesec dni se je število odborov povečalo še za 150, a v začetku novembra 1943 jih je bilo že

490. Število ilegalnih političnih delavcev se je povečalo od nekaj posameznikov na 120, Partija pa je štela 310 članov in kandidatov. Pozimi l. 1943—44 se je OF še bolj razmahnila, tako da je štela na pomlad leta 1944 že nad 570 raznih odborov, brez partijskih in skojevskih komitejev, celic KPS, aktivov SKOJ ter grup VOS. Sabotažne akcije, individualni napadi, zasledovanje in preganjanje domačih izdajalcev, skupne akcije s partizanskimi enotami itd., so ustvarili pravi preplah med sovražniki na tem področju. Vse to je dalo narodnosvobodilnemu gibanju značaj množičnega oboroženega odpora, čeravno se je sovražnik na vse mogoče načine trudil, da bi tak polet ohromil in gibanje uničil. Če k temu dodamo uspehe naše tiskarne in rajonskih tehnik, ki so skrbele, da je bila sleherna vas sproti obveščena o vojaških dogodkih in uspehih, kakor tudi o neposrednih nalogah narodnoosvobodilnega boja, ni pretirano govoriti o prav presenetljivem poletu OF in njenih organizacij ob tem času v kamniškem okrožju.

Pri vseh teh velikih uspehih pa je treba poudariti še eno stvar, to namreč, kako neverjetne ustvarjale sile je v našem ljudstvu sprostila NOB. Vso to silno organizacijo, ki bi jo, lahko rečemo, celo danes, težko bolje uredili, so postavili naši delavci, kmetje, obrtniki, nekaj dijakov in študentov. Na naši strani v kamniškem okrožju skoraj da ni bilo izobražencev. Ne ker bi ne hoteli sodelovati, marveč ker jih že pred vojno, razen duhovščine in učiteljstva, na našem podeželju ni bilo. Še tisto peščico pa so Nemci takoj po kapitulaciji izselili. Tako so torej položaje v naših organizacijah morali zavzeti največ preprosti ljudje samo z osnovnošolsko izobrazbo ali celo še brez te, ki pa so imeli bister um in pošteno srce. Zanimivo je, kako so se v nekaj tednih naučili organizirati, voditi sestanke, govoriti pred množico, pisati poročila, oceniti položaj in ukrepati v najbolj kočljivih zadevah. Taki, ki so od šolskih klopi še komaj kdaj videli kakšno knjigo, so morali prijeti v roke študijsko gradivo, ga sami usvojiti in poučevati še druge. Tako rekoč čez noč so se morali naučiti političnih in vojaških spretnosti in postati sekretarji, komandanti in komisarji. Za vse to pa niso imeli druge šole, kot delo samo, nekaj preprostih izkušenj in skromnih zgledov.

Podatki, ki sem jih navedel, veljajo za celotno kamniško okrožje. Če pa hočemo videti, kakšen je bil položaj po rajonih, torej neposredno na terenu, si je zanimivo ogledati nekaj podrobnosti iz mengeškega rajona, za katerega so ti podatki na voljo.

Franc Zupančič-Marjan

Moja pot v kamniško okrožje

Spomladi 1943 sem delal na področju škofjeloškega okrožja. Moja naloga je bila, da organiziram v okrožju in v vojaških enotah, ki so se tedaj zadrževale na našem terenu, SKOJ. V aprilu je bilo formirano tudi pokrajinsko vodstvo SKOJ za Gorenjsko. Sekretar je postal Vinko Hafner, člani pa Stana Potočnik, Savo Šifrer in jaz.

Ne spominjam se več natanko dneva, vem samo, da je bilo v začetku julija, ko sem dobil sporočilo, naj se takoj javim pokrajinskemu komiteju. Naslednji dan sem krenil na pot. PK je bil tedaj v Poljanskih hribih, njegov sedež pa majhno taborišče sredi gozda. Ko sem prispel, sem se javil sekretarju Maksu Krmelju-Matiji in Oskarju Šavliju-Jakobu, organizacijskemu sekretarju. Brez posebnega uvoda sta mi začela razlagati mojo novo nalogo. Jakob je povedal, da se je pravkar vrnil iz kamniškega okrožja, kjer je politično delo po smrti sekretarja Silvestra, ki je sredi aprila padel, zaostalo. PK za Gorenjsko me torej pošilja tja kot svojega pooblaščenca in mi daje nalogo, da sodelujem kot član novega okrožnega komiteja KPS Kamnik pri njegovi sestavi ter postavitvi okrožnega komiteja SKOJ. Mimo tega sta mi dala nalogo, da vzpostavim redno zvezo kamniškega okrožja s PK KPS za Gorenjsko. Tovariš Jakob mi je še pojasnil, da je imenoval za začasnega sekretarja okrožja Kamnik Marjana, ki ga bom našel nekje v Zasavju.

Za pomoč predvsem pri drugi nalogi, to je pri postavitvi zveze, mi je PK dodelil Ivana Jugovica-Matijo.

Nato sem se vrnil pod Lubnik, kjer je bil pri okrožnem komiteju Partije tudi sedež skojevskega komiteja. Spomnil sem se, da mi je nekoč skojevka Nežka Luskovec-Tanja pripovedovala o svoji sestri, ki da je v Domžalah. Poklical sem jo na zvezo in jo prosil, če mi lahko pomaga. Bila je takoj pripravljena obiskati sestro. Čez nekaj dni se je vrnila in mi sporočila, da je njena sestra Katja prav tako že vključena v OF, da Marjana pozna in da ne bo težko priti do njega. Kaj sem hotel še več. Zveza z njim je bila tako rekoč že postavljena. Zdaj je bilo treba samo hitro na pot. Drugi dan sem poiskal Matijo in popoldne sva se odpravila. Zvečer sva se ustavila na Preski in tu pri naših ljudeh prenočila. Tovariši s tega terena so nama povedali, da obstoji zveza s smledniškim rajonom in da ima ta zvezo s kamniškim okrožjem. Ker sva morala delovanje zveze preveriti, sva naslednji dan zgodaj zjutraj odšla pri Mednem čez visečo brv preko Save pod Šmarno goro. Od tu sva obvestila smledniške tovariše o najinem prihodu in nato smo se v gozdu našli. Zatrjevali so, da mora kurir s kamniške strani zanesljivo priti še isti večer. Toda bilo ga ni ne zvečer ne naslednji dan. Kljub temu sva z Matijo ostala v tem kraju še en dan, potem pa sva krenila kar sama na pot. Toda ne jaz ne Matija nisva

poznala teh krajev. Jaz tu še nikoli nisem hodil, Matija pa je bil v Domžalah samo enkrat pred vojno z vlakom. Imel pa je tukaj, oziroma na Rodici, znanko iz Kranja. Vedel je, da dela v zadrugi na Viru. Prišla sva do Radomelj. Tu sva zagledala v neki hiši luč in vprašala, katera cesta drži v Kamnik. Nato sva se obrnila prav v nasprotno smer in še malo pred dnem prišla na Vir. Ker je bilo zgodaj, seveda nihče še ni prišel odpirat zadruge. Ko sva nekaj časa čakala, se je Matija spomnil, kje njegova znanka na Rodici stanuje. Šla sva torej tja, vendar se izza okna, ki sva vanj metala kamenčke, ni nihče oglasil. Ni nama preostalo drugega, kot da spet greva nazaj na Vir. Odšla sva proti Bistrici, tik pred mostom pa nama je zaprla pot patrulja žandarjev, ki so verjetno prihajali z nočnega obhoda. Hitro sva se obrnila in jo ubrala po travniku ob Bistrici. Ko sva bila že precej daleč in prepričana, da sva varna, sva zagledala novo patruljo, ki je šla po levem bregu reke proti mestu. V hipu sva bila na tleh. Na srečo naju niso opazili. Počakala sva toliko, da so izginili, potem sva prebredla Bistrico in šla skozi Domžale do ihanskega mostu, kjer seže gozd prav do ceste in vode. Prečkala sva most in takoj zavila v hrib Šumberk. Tu sva se usedla, zlila iz čevljev vodo in ovila nogavice. Bila pa sva tudi pošteno lačna. Med potjo sva našla na polju neko zelenjavo, kaj je bilo, se že ne spominjam več, in to sva pojedla.

Zdaj ni bilo druge poti, kot da poiščeva nekoga, ki bi bil voljan oditi na Vir v zadrugo. Ker sva bila zelo utrujena, sva se hotela najprej malo odpočiti. Našla sva primeren prostor med tremi smrečicami in se dogovorila, da bova vsak nekaj časa stražila. Zgodilo pa se nama je to, zaradi česar je v vojni padlo mnogo žrtev. Utrujenost naju je premagala in oba sva zaspala. Spanje sicer ni bilo kdo ve kako trdno, dovolj pa, da so se nama Nemci približali. Okrog enajstih dopoldne me je prebudilo iz spanja lomastenje po gozdu, pokanje vejic in glasno govorjenje. Ko sem odprl oči, sem imel kaj videti! Ne več kot kakšne tri metre od naju je nemški žandar skušal prestopiti košat grm. Še korak, dva, pa bi stopil na naju! Nekaj časa se je trudil, da bi zlezel med vejami skozi grm, nato pa se je očitno premislil in odšel za drugimi, ki so bili le nekaj metrov stran. Še danes ne vem, ali naju je opazil ali ne. Prvo, kar sem napravil, ko sem zagledal Nemca, je bilo, da sem hitro spravil rdečo ruto, ki sem jo imel okrog vratu, v žep. Na pištoli sem ležal, zato sem se narahlo obrnil, da sem jo dosegel. Previdno sem moral buditi tudi Matijo, da ne bi s kakšnim glasom opozoril Nemce. Ko se je zbudil, je debelo pogledal. Zelencev je bilo kakšnih 10. Blizu 15 metrov pred nama so se ustavili, se razdelili v nekaj skupin in naprej iskali oba »bandita«, ki so ju zjutraj prepodili z bistriškega mostu. Da bi se spopadla z njimi, še misliti nisva smela. Imela sva samo pištolo s tremi naboji in dve bombi, ravno toliko, da bi si lahko za silo krila umik. Ker sem imel pri sebi navodila za nadaljnje delo v okrožju in drugi material, ki Nemcem

nikakor ni smel priti v roke, sva se odločila, da se takoj umakneva z nevarnega kraja. Previdno sva se splazila kakih 40 metrov stran. Žal pa sva s tem prišla na redkeje poraščeno pobočje. Za vsak primer sva še določila smer umika, če bi naju slučajno odkrili, in nato čakala. Čez kakšno uro sva zaslišala žvižg piščalke, s katerim je klical vodja patrulje žandarje v zbor za odhod.

Bilo je sredi dne, midva pa še vedno nisva bila nič na boljšem kot zjutraj. Tedaj sva v bližini zaslišala neke glasove in opazila kmeta, ki je kosil mah. Pokazala sva se mu in se mu približala, prepričana, da sva našla rešitev iz zagate. Kmet pa se naju je ustrašil in hotel kar oditi. Pomislila sva, da naju ima morda za raztrganca, ker so prej hodili naokrog Nemci. Povedala sva mu, naj bo zato brez skrbi, ker so Nemci naju iskali. Toda tudi to ni dosti pomagalo. Več kot pol ure sva ga na mile viže prepričevala in nagovarjala za sodelovanje, on pa je kar mirno kosil naprej, kot da naju ne sliši. Ne vem, če sem kdaj prej ali kasneje še komu tako podrobno razložil program OF, opisal nemška hudodelstva pri nas, vlogo izdajalcev in mu dopovedoval, da je njegova sveta dolžnost, da pomaga partizanom. Pri tem je sodeloval še Matija, pa ni vse skupaj nič zaleglo. Ko je kmet pokosil, kar je mislil, je naložil na voz, pobral koso in odšel. Prosila sva ga še enkrat, naj stopi v zadrugo in nama napravi uslugo. Ni rekel ne bev ne mev, odšel je. Tako ne samo, da nisva imela nikogar, ki bi šel v zadrugo, bila si nisva več nitî na jasnem, če ne bo možakar odšel celo na žandarmerijo in naju prijavil. Tedaj sva opazila, da nama prihaja naproti neka ženska. Ko naju je opazila, se naju je hudo prestrašila in v eni sapi povedala, da ni kriva, če je njen sin v nemški vojski. Odgovorila sva ji, naj se pomiri, da sin lahko popravi napako, ko bo prišel na dopust. Tedaj naj odide v partizane. Žensko sva nato prosila, če bi nesla listek v zadrugo. Takoj je privolila. Matija ji je napisal poročilo in odšla je. Toda čakala sva zaman več kot uro dolgo. Vtem sva zagledala še drugo žensko, ki je nabirala borovnice. Zadovoljna, da sva našla še eno možnost, sva se ji približala. Ko pa naju je zagledala, je vrgla, kar je imela v rokah od sebe in začela bežati ter klicati: »Na pomoč! Komunist: nas bodo pobili!« Midva sva tekla za njo in ji prigovarjala, naj nikar ne nori, saj ji nič nočeva. Toda bolj ko sva ji dokazovala najino miroljubnost, bolj je rjula.

Zdaj nama je bilo vsega dovolj. V trenutku sva se odločila, da na dekle z Vira ne bova več čakala. Pohitela sva čez cesto na travnik in v gozd, ki se je razprostiral naprej proti Dobu. Na poti pa sva doživela še hudo nevihto. Nedaleč od naju je strela treščila v drevo in ga razklala. Pošteno naju je namočilo. Še za dne sva šla skozi Dob, ne da bi vedela, da je tudi v tem kraju nemška postojanka, proti Kol'čevu. Tu sva prečkala Bistrico in se vrnila proti Skaručni. Pot sva zdaj že nekoliko poznala. Že blizu Skaručne pa naju je utrujenost premagala in pod nekim kozolcem sva zaspala. Ko sva se prebudila,

naju je zeblo, zato sva se približala hiši, v kateri je bil mlin. Brez gospodarjeve vednosti sva se splazila na seno in zaspala. Zgodaj zjutraj pa me je nekdo potresel za ramo in mi klical, naj se zbudim. Bil je Kosec, s katerim sva v letu 1942 bila skupaj v neštetih akcijah. Kakšno naključje! Vesela sva si segla v roke. Rekel mi je, da je mlinar naš človek in da ima ilegalno ime Dolinar. Kmalu se je prikazal tudi gospodar in nama prinesel topel zajtrk. Povedala sva

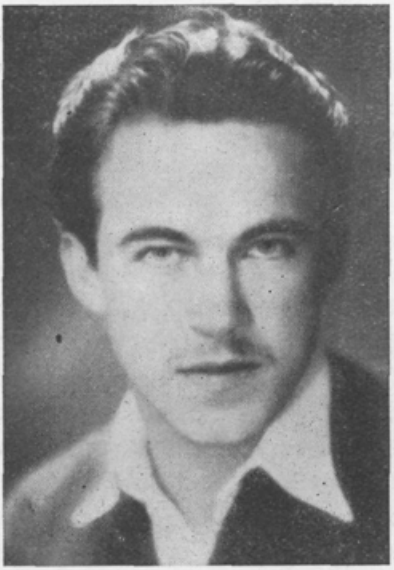

Milan Janežič,
član OK KPS Kamnik. Padel decembra 1944 v Poljanskih hribih

mu, kaj sva doživela. Nato je Dolinar predložil, da gre sam v Domžale in uredi, kar je treba. Še dopoldne je odšel na pot. V nekaj urah se je vrnil, povedal, da je našel Katjo in da bo prišla naslednji dan sama k nama. Vtem ko sva čakala Katjo, sva z Matijo premišljevala, kako bi postavila res redno in zanesljivo zvezo, o kateri sva se prepričala, da je ni in da bi se vsi, ki bi se zanašali nanjo, lahko izpostavili hudim nevarnostim.

Naslednji dan je prišla Katja. Bila je takoj pripravljena, da me spremi do Domžal. Dolinar mi je posodil kolo in poslovili smo se. Skozi Mengeš sva se peljala ravno opoldne. Srečala sva precej Nemcev, ki so očitno šli h kosilu, ker so naju mirno pustili mimo, čeprav tedaj mladeničev takih let, kot sem bil jaz, ni bilo več doma. Srečno sva se pripeljala do Rodice in do tovarne Medic-Zankl, kjer me je Katja seznanila z ravnateljem Kvartičem, ki se mi je predstavil za člana pokrajinskega odbora OF. Komaj sva izmenjala nekaj besed, pa me je že opozoril, da bo vsak hip prišel k njemu komandir nemške žandarmerijske postaje v Domžalah in če me bo kaj vprašal, naj mu rečem, da sem

prišel zaradi krede iz Radovne. Po vsem, kar sem tiste dni doživel, mi za take stike res ni bilo in sem nezaupno gledal okoli sebe. Ko pa mi je Katja zatrdila, da so tovrstni obiski v njihovi pisarni povsem običajni, sem nehal sumiti. Nemec, ki je res prišel, me še pogledal ni in je takoj stopil v Kvartičevo pisarno. Katja je medtem poslala po tovariša, ki se mi je predstavil kot Matjaž. Bil je Stane Podbevšek, kasnejši sekretar okrožnega odbora DE. Na dvorišču me je še čakalo Dolinarjevo kolo. Matjaž je vzel svoje in krenila sva na pot. Za Virom sva zavila proti Krtini. V tej vasi sva znova lahko videla nemško nasilje nad našimi ljudmi. Pred neko hišo je namreč stal kamion, ker so družino selili. Nemci pa so s tako vnemo izvrševali svoje hudodelsko početje, da se za naju niso niti zmenili. Kmalu sva se začela vzpenjati proti Vrhpolju. Tu se je Matjaž v eni izmed hiš ustavil in se vrnil v spremstvu domačega dekleta. Pri hiši sem pustil kolo, za katero mi je Matjaž obljubil, da bo čimprej prišlo lastniku v roke. Dekle naju je peljalo v hrib. Nismo še dobro zastavili korak, ko smo se že znašli v zasilnem taborišču. Tu sem se nato srečal z Marjanom, Stanetom, Stojanom, Urhom, Milanom in še nekaterimi, katerih imena pa sem pozabil. Tovariši so pravkar zaključili seminar, ki so ga tu imeli. Matjaž se je poslovil, jaz pa sem na kratko poročal Marjanu, čemu me je poslal PK.

Naslednji dan smo z Marjanom in Stanetom natančno predelali navodila, ki sem jih dobil od tovarišev Matije in Jakoba za delo v kamniškem okrožju, zatem pa sva se s Stojanom, ki je pred mojim prihodom že delal v SKOJ, načrtno lotila dela za razvoj in utrditev skojevske in mladinske organizacije v kamniškem okrožju. Vzporedno s postavljanjem rajonskih komitejev Partije, za kar smo bili zadolženi vsi člani okrožnega komiteja, sva začela s Stojanom snovati tudi skojevske komiteje in rajonske odbore Zveze slovenske mladine.

France Kavčič-Veljko

Mengeš je po novi razdelitvi okrožja na rajone julija 1943 spadal v zasavski rajon. Ko se je ta v avgustu razdelili v zasavskega in mengeškega, je novi mengeški rajon obsegal Mengeš, Topole, Šenkov turn in vasi okrog njega, Bukovico, Črnuče, Nadgorico, Dobravo, Trzin, Depalo vas, Loko in Dobeno. Dokler so obstajale občine, je bil rajon razdeljen v štiri občine.

Prvi sekretar zasavskega rajona je bil Pavle Ulčar. Že po dveh tednih, 5. avgusta 1943, ga je zamenjal Frido Mavko-Rok in ostal sekretar rajonskega komiteja KPS do konca novembra 1943, sekretar rajonskega narodnoosvobodilnega odbora oziroma rajonskega odbora OF pa od konca decembra 1943 do začetka marca 1944.

Rajonskemu komiteju KPS se je v nekaj mesecih posrečilo vzpostaviti celotno organizacijsko mrežo OF v mengeškem rajonu. Skoraj v vseh večjih kra-

jih smo organizirali narodnoosvobodilne odbore, razen njih pa tudi odbore ostalih množičnih organizacij.

Od avgusta 1943 do začetka 1944 se je OF v rajonu tako razširila, da smo ob koncu januarja 1944 imeli štiri občinske in 16 vaških NOO, rajonski odbor ZSM, 4 občinske in 17 vaških odborov ZSM, rajonski odbor SPŽZ, 4 občinske in 16 vaških odborov SPŽZ, rajonski odbor SNP, 4 občinske in 13 vaških odborov SNP ter 3 odbore DE. NZ je imela četo, ki je bila sestavljena iz 4 vodov in 12 desetin. Skupaj je torej tedaj obstajalo v rajonu brez partijskih organizacij nad 100 različnih odborov OF in njenih organizacij. Partija je imela rajonski komite in 4 občinske biroje, prav tako pa smo imeli tudi rajonski komite ZKM z nekaj grupami.

Razen tega nam je prvim v okrožju uspelo organizirati rajonski odbor OF, ali, kot smo ga tedaj imenovali, rajonski NOO. Prvič se je sestal 3. oktobra 1943 v Mengšu v Ravbarjevem gradu. Za sekretarja smo postavili Janka Urbanca-Olgo, člani pa smo bili inž. Jože Kuralt-Peter, Miha Vrhovnik-Blaž, Ivan Vidali-Minko, jaz in še nekateri.

Janez Koncilija-Jan

Ustanovitev prvega rajonskega odbora OF v okrožju

V začetku avgusta 1943 me je tedanji rajonski komite ZKM (SKOJ), katerega sekretar je bil Ivan Dolinšek-Vinko, postavil za občinskega sekretarja ZSM in dobil sem nalogo, da v Mengšu in njegovi bližnji okolici ustanovim mladinsko organizacijo. Ko mi je nekako v treh tednih uspelo nalogo izvesti, sem postal tudi član občinskega odbora OF Mengeš.

Prve dni septembra mi je okrožni komite ZKM Kamnik sporočil, da me postavlja za sekretarja rajonskega odbora ZSM Mengeš in mi naroča, naj čimprej povežem vse štiri občinske odbore ZSM v rajonu ter formiram rajonski odbor.

Ko sem bil tako nekaj tednov sekretar mladine v rajonu, mi je dan ali dva pred 3. oktobrom 1943 tovariš Rok sporočil, naj bom pripravljen, ker bo popoldne važen sestanek. Na sestanek naj greva skupaj s tovarišem J. Koncilijem-Janom, ki bo pravočasno dobil vsa ostala navodila.

Bila je nedelja in sijalo je prijetno toplo jesensko sonce, ko je nekako ob treh popoldne prišel k meni na dom profesor Koncilija. Izmenjala sva nekaj vsakdanjih besed. Medtem sem se napravil in odšla sva na pot. Krenila sva po Staretovem drevoredu, mimo gradu, kjer so zijali v naju Nemci, ki so stanovali v njem in se kmalu znašla za Ravbarjevim gradom. Med potjo mi je prijatelj Janče na kratko razložil, da bo na sestanku, ki ga bomo imeli pri graščaku Staretu, ustanovljen rajonski odbor OF Mengeš.

Ker se je Koncilija v gradu dokaj dobro spoznal, je odprl zadnja vrata in mi rekel, naj grem za njim v prvo nadstropje. Nato sva stopila v knjižnico, iz katere so odprta vrata vodila v grajsko jedilnico in od tam se je slišalo govorjenje. K nama je prišel lastnik gradu in naju nato peljal naprej v sobo. Tu so bili že zbrani Rok, Janko Urbanc-Olga, Miha Vrhovnik-Blaž, inž. Jože Kuralt s Črnuč in še neki tovariš, ki je prišel z njim; zdi se mi, da se je predstavil za Lisjaka. Nekaj časa smo stali okrog velike mize, nato pa smo posedli. Toda komaj smo izmenjali nekaj besed, se je na grajskem dvorišču zaslišalo brnenje avtomobila. Razen Saše Stareta, ki je hitro odšel iz sobe, smo vsi ostali skočili k oknom, ki so gledala na dvorišče. Menda smo bili vsi prepričani, da so se pripeljali gestapovci, saj se tedaj skoro nihče drug ni vozil z avtom. Zagledali pa smo za tiste čase kaj nenavadno in povsem drugačno sliko: v prijetni sončni svetlobi je sredi grajskega dvorišča stopilo iz avta pet postav, dve v lepih črnih uniformah, tri v civilu. Tedaj je tovariš Rok s smehljajem na obrazu presekal tišino: »Naši so z okrožja!« in čez nekaj hipov smo se z dvignjeno pestjo pozdravljali: »Smrt fašizmu — svobodo narodu!« in si segali v roko. Prvi v črni uniformi je bil sekretar OK KPS Kamnik tovariš Marjan, drugi je bil Peter Zupančič-Stojan, v civilu pa so bili sekretarjev namestnik

Stane Dobovšek-Bregar, Viktor Janež-Jovo in Miran Kvartič iz Domžal, ki se nam je predstavil za člana pokrajinske gospodarske komisije za Gorenjsko, a je bil že tedaj, ne da bi seveda kdo od nas slutil, povezan z našimi sovražniki.

Ko smo posedli za obsežno staro grajsko mizo in na visoke plemiške stole, se je začel prvi sestanek rajonskega odbora OF Mengeš.

Če se prav spominjam, je sestanek začel tovariš Rok, za njim pa je povzel besedo tovariš Marjan. V svojem govoru nam je prikazal zunanjepolitični položaj, ki je s kapitulacijo Italije postal posebno ugoden za še večji razmah narodnoosvobodilne borbe. Nato nam je govoril o notranjih problemih, zlasti o boju proti domačim izdajalcem, peti koloni in beli gardi. O tem, kako je treba organizirati v OF čim več ljudi in o velikem pomenu sestanka, ki mu prisostvujemo, saj z njim dobiva mengeški rajon svoj najvišji organ OF. Potem je govoril še o našem nadaljnjem delu in nalogah. Za njim je spregovoril tovariš Stane, ki je nanizal konkretne naloge in nam dal organizacijska navodila. Opozoril nas je, da moramo paziti na to, da se bodo občinski in vaški NOO in osnovni odbori posameznih organizacij OF sestajali redno vsaj enkrat tedensko in da jim mora vsaj vsakih štirinajst dni prisostvovati član rajonskega odbora OF, da moramo na teh sestankih obravnavati svetovni politični položaj, posebej pa še politično situacijo v občini in kraju. Vsak član mora podati poročilo o svojem delu ter kritično in samokritično pregledati opravljeno delo. Vse točke dnevnega reda moramo zaključiti s sklepi, tako da dobi na sestanku vsak član odbora natančno določeno delo, ki ga mora izvršiti do prihodnjega sestanka oziroma do določenega roka.

Nato smo za sekretarja novega odbora izvolili tovariša Janka Urbanca-Olgo, člani smo postali vsi navzoči aktivisti z našega terena, od nenavzočih pa še sekretarka rajonskega odbora SPŽZ in komandant rajonske NZ.

Bila je že noč, ko smo se razšli. Ilegalci so se z avtomobilom odpeljali po glavni cesti, domačini pa smo po stranskih poteh odšli proti Mengšu. Spominjam se, kako sva bila s tovarišem Koncilijem polna vtisov o tem pomembnem dogodku in najinem prvem srečanju z okrožnimi funkcionarji in kako sva se o vsem tem še dolgo pogovarjala, preden sva se tisti večer razšla.

Ivan Vidali-Minko

Rajonska tehnika »RK V«

V mengeškem rajonu je obstajala tudi rajonska tehnika, »Tehnika RK V«, ki je bila ustanovljena 19. septembra 1943, in jo je vodil Lado Trampuž-Moris. Sprva je delala v Loki pri Ivanu Stoparju. Od tod se je preselila sredi novembra na Črnuče k Antonu Vavpotiču, v marcu 1944 pa v Jarše v Kraljev mlin.

Mimo političnih forumov, ki so leta 1943 obstajali v mengeškem rajonu, smo tako kot v vseh drugih rajonih kamniškega okrožja tudi pri rajonskem komiteju KPS Mengeš ustanovili rajonsko tehniko. Imenovala se je »Tehnika RK V«, obratovati pa je začela 19. septembra 1943. Njena naloga je bila, da širi partizanski tisk in tako seznanja prebivalstvo rajona s cilji OF in NOB ter z dogodki doma in po svetu.

Po nalogu sekretarja okrajnega komiteja KPS Mengeš in po sporazumu okrožnega komiteja KPS Kamnik s štabom Kamniškega bataljona so me določili, da organiziram to tehniko. Nalogo sem v kratkem času izvršil ter s preprostimi tehničnimi sredstvi v Loki pri Mengšu v hiši Ivana Stoparja, po domače pri Šimnu, organiziral ciklostilno tehniko.

V začetku je tehnika izdelovala samo radijska poročila, ki smo jih nato razpošiljali vaškim odborom OF v rajonu, ker zaradi pomanjkljive opreme drugim nalogam ni bila kos. Imeli smo namreč samo zastarel tip razmnoževalnega stroja, pisalni stroj, matrice, papir in tiskarsko črnilo. Tehnika ni imela niti svojega radijskega sprejemnika in smo poročila dobivali po dežurni kurirski zvezi iz Domžal, kjer jih je pripravljal Miran Kvartič, višji tehnični uslužbenec domžalske kemične tovarne, ki je bil tedaj na zunaj še zelo agilen sodelavec OF.

Ker do tedaj za tako delo nisem imel izkušenj, po poklicu sem namreč elektrotehnik, je razumljivo, da tudi tisti izvodi, ki smo jih izdelali, niso bili kdo ve kako kvalitetni. Zato sem si šel ogledat delovanje okrožne tehnike, ki je bila tedaj nastanjena nad Vinjami blizu Moravč. Tu sem spoznal, da se s takimi sredstvi, kot smo jih imeli dotlej, izdelki tehnike ne bodo dali izboljšati. Zato smo napravili akcijo v občinski urad v Vodicah. Tu smo rekvirirali razmnoževalni stroj roto R9, pisalni stroj, radijski sprejemnik ter še nekaj drugih malenkosti. Ko mi je prišel na pomoč še tovariš Lojze Praprotnik-Savo, so se naši tiski zelo izboljšali.

Zaradi premajhne previdnosti aktivistov pa je postajala Šimnova hiša ogrožena. V njej je bilo namreč tudi zbirališče terenskih ilegalnih aktivistov in center kurirskih zvez. Zato smo morali misliti na preselitev tehnike, čeprav so domači temu nasprotovali. Njihova zavest in vdanost NOB je bila namreč izredno velika. Kljub temu pa je rajonski komite sklenil, da je treba tehniko preseliti, in poiskati smo morali drug primeren prostor. Tega pa seveda ni bilo lahko najti. Čeprav smo imeli tedaj že celo vrsto aktivistov, bi le malokateri tvegal, da bi v njegovi hiši delala tiskarna. To je razumljivo, saj je bilo okupatorju izredno veliko do tega, da bi izsledil mesta, iz katerih se je širil naš tisk. Razen tega je morala imeti taka hiša posebne pogoje: primeren, izoliran prostor, lahek in nemoten dohod itd. Nekaj časa smo jo nameravali preseliti v Pristavo pri Mengšu, kjer smo mislili na dve hiši, Uzovčevo in Ropretovo,

vendar smo se pozneje raje odločili za Črnuče. Tu se je namreč tovarišu Roku posrečilo nagovoriti Antona Vavpotiča, da je vzel tehniko v bunker, ki ga je še pred vojno zgradil v kleti svojega gospodarskega poslopja.

Preden smo se preselili, sem si prostor ogledal. Ker so bile tedaj ravno mesečne in jasne noči, sam nisem mogel na Črnuče. Zato je Janko Urbanc-Olga poskrbel, da sem se tja peljal z osebnim avtom. Iz Loke me je peljal Marjan Sever, tovarnar iz Domžal. Ta prevoz omenjam zato, ker se nam je med potjo pripetil kaj neprijeten dogodek. Ravno ko smo bili sredi Dobrave, smo srečali žandarmerijsko patruljo in prav tedaj se nam je avto ustavil. Pozneje se je izkazalo, da je okvaro na avtu povzročil sam lastnik, ki je tik pred srečanjem zaprl dovod bencina. Sever je bil namreč tudi eden izmed Kvartičevih sodelavcev in z njim vred smo ga pozneje razkrinkali in likvidirali. Verjetno nas je takrat nameraval izročiti Nemcem, s katerimi je bil v zvezi, kot je pozneje sam priznal.

Prostori za tehniko so ustrezali. Treba je bilo organizirati le prevoz strojev in materiala. To nalogo je nekega večera novembra 1943 opravil Tomaž Trampuž z avtom KDE s Črnuč. Ker bi vožnja z avtomobilom prav do Vavpotiča lahko vzbudila sum, je material pustil pri svojem bratu Francu Trampužu, avtomehaniku, od koder ga je potem Vavpotič v košu znosil domov.

Žal je medtem tovariš Praprotnik dobil novo dolžnost in ostal sem sam. Vsega dela pa en sam ni mogel opravljati. Vendar sem kmalu nato dobil v pomoč Slavka Oblaka-Sašo, ki je prav tedaj pobegnil iz nemške vojske.

Tako sva začela delati v kleti gospodarskega poslopja, ki je imelo na severozahodni strani nekako 4 metre dolg in 3 metre širok betonski bunker. Vhod vanj je bil skozi kuhinjo za živino. Pokrit je bil z lesenim pokrovom. Neposreden dostop pa je bunker imel skozi hodnik, pred katerim je bila živinska krma, pesa in repa. V bunker je bila napeljana električna razvestljava, žal pa ni imel dnevne svetlobe in se je zračil skozi 6 centimetrov široko cev. Pomanjkanje svetlobe in zraka je povzročilo, da so se v prostoru nabirali škodljivi hlapi in je bilo zato delo v njem zelo težavno.

Za hrano je skrbela Vavpotičeva žena Julka, ki nama jo je nosila v bunker. To pa je morala delati zelo spretno, da je niso opazili številni otroci.

Razen Vavpotiča in njegove žene sta v tehniko večkrat prihajala Dominik Bizjak-Adam in Tone Jakopič-Drago, član VOS. Mimogrede naj omenim, da se je Adam znal tako neopaženo in tiho približati tehniki, da ga niti domači pes največkrat ni zavohal, medtem ko je Drago povzročal tak hrup, da so lajali psi cele soseske.

Radijski sprejemnik je zamenjal manjši, kratkovalovni, ki ga je izdelal tovariš Franc Oblak s Črnuč, sicer pa sva imela iste pripomočke kot v Loki. Z eno matrico sva lahko napravila 3000 odtisov.

Za potrebni material: papir, matrice in tiskarsko črnilo so skrbele deloma terenske organizacije v rajonu, deloma pa sem si ga priskrbel iz papirnice na Količevem, kjer sem bil zaposlen, preden sem šel v partizane. Vsekakor je treba dati priznanje terenskim organizacijam, predvsem ZSM, ki so pravočasno in v zadostnih količinah oskrbovale tehniko z materialom, tako da ni nikoli prišlo do večjega zastoja v delu. Pripominjam pa, da smo za takratne pojme in možnosti preskrbe porabili zelo veliko papirja, saj je ena sama izdaja Slovenskega poročevalca zahtevala 30.000 listov ciklostilnega papirja formata A4, kar je 60 zavojev ali okrog 30 kg.

Ker sva morala časopise izdelati čim hitreje, sva temu prilagodila tudi delovni čas. Največkrat je trajal do jutranjih ur in se je le z majhno prekinitvijo nadaljeval nato ves dan in spet pozno v noč.

Nedolgo po preselitvi tehnike na Črnuče je izvedel OK tudi reorganizacijo dela vseh tehnik v kamniškem okrožju. Do tedaj je namreč vsaka tehnika tiskala za potrebe svojega rajona vse vrste literaturo v manjši nakladi, od takrat dalje pa je okrožna tehnika dajala posameznim rajonskim tehnikom v izdelavo določeno literaturo, ki so jo potem razpošiljali po odrejenem ključu vsem rajonom okrožja. Cilj takega poslovanja je bil predvsem, da smo tako bolje izkoriščali material, ki ga je primanjkovalo (predvsem matrice). Na drugi strani pa so tehnike, ki so izdelovale manj različnih tiskov v večji nakladi, lahko posvečale več pozornosti kakovosti izdelave.

V času, ko je tehnika delovala na Črnučah, smo razmnoževali naslednje časopise: Ljudsko pravico, Slovenski poročevalec, Mladino, Kmečki glas in Slovenke pod Karavankami ter različne brošure, med njimi na primer Borisa Ziherla Tri razdobja v razvoju delavskega gibanja, in raznovrstne letake.

Naročila za tehniko so prihajala po kurirski zvezi. Tudi za preskrbo z materialom in ostalo pošto je bilo treba vzpostaviti kurirsko zvezo, ki je v času obstoja tehnike na Črnučah brezhibno delovala. Ta zveza je potekala od Vodic in Šenkovega turna v Mengeš, od tod v Loko in preko Trzina ter Dobrave na Črnuče. Vzdrževali pa so jo Rozka Čebulj-Branka, Ivanka Dimec-Valda, Marija Jemec-Janja, Mimi Mulej-Vislava, Rezka Stopar-Bratislava, Tončka Stopar-Bizjakova, pokojna Tončka Tavčar-Irena, Francka Trampuž-Olga, Janko Urbanc-Olga, Mihela Ves-Štefka, pokojni Miha Vrhovnik-Blaž, France Žun-Blagajna in drugi zaradi varnosti pa so izgotovljeno literaturo pošiljali po drugi zvezi. Vse izdelke je osebno odnašal Anton Vavpotič v košu, ki ga je na zunaj opremil tako, da je bilo videti, kot da nosi krmo za živino. Tako oprtan je včasih srečal tudi nemško žandarsko patruljo, ki pa se ni nikoli zmenila zanj. Material smo odvažali z avtom naprej v Loko pri Mengšu. Včasih smo za prevoz uporabili tudi nemški policijski avto, ki ga je večkrat popravljal

France Trampuž in ki ga je sicer uporabljal upokojeni nemški general von Büllov iz gradu Jablje v Loki.

Toda na Črnučah so se spet pojavili isti problemi kot prej v Loki. Med ljudmi se je raznesla vest, da na Črnučah pri Vavpotiču deluje tehnika. Nastajale pa so tudi čedalje večje težave s transportom, ker sta glavni kurirski zvezi šli po veliki cesti. Zato smo morali misliti na ponovno preselitev.

V začetku marca 1944 sem staknil primeren prostor v Jaršah v Kraljevem mlinu. Opremo je, skrito v mrvi na vozu, prepeljal s Črnuč Polde Aleš-Gašper.

Sam sem se že nekaj dni prej preselil v Jarše in tam uredil bunker, ki ga je dotlej Kralj uporabljal za skrivanje žita pred Nemci. Vanj sem predvsem napeljal elektriko.

Prav ob premestitvi naše tehnike pa so tudi tovariša Sašo prestavili na okrajno tehniko Kamnik. Spet sem ostal sam. Sicer pa bi v novem prostoru oba tudi ne mogla delati, ker je bil tako majhen, da je bil komaj za enega človeka. Visok je bil 170 cm, spal pa sem tako, da sem se za silo zleknil po tleh iz kota v kot. Ves promet v bunker in iz njega se je odvijal skozi majhno odprtino, veliko 70 × 50 cm.

Delo je bilo še vse drugače naporno kot na Črnučah. Delovni čas sem si razdelil takole: približno do sedmih zjutraj sem poslušal radijske vesti. Dopoldne in popoldne sem tipkal matrice in se malo odpočil, zvečer sem do devetih spet sprejemal radijske novice, nato pa do treh ali štirih zjutraj razmnoževal. Od štirih pa vsaj do šestih zjutraj je bilo nujno potrebno zračiti, ker je bil zrak do kraja nasičen s hlapi tiskarskega črnila.

Vendar tudi v Jaršah nisem ostal dolgo. Ker je pokojni Kralj nekajkrat povabil nekega svojega znanca na poslušanje radia, se je glas, da je v Jaršah tehnika, kmalu raznesel med ljudi, zaradi česar so Nemci Kralja tudi aretirali. Na srečo mu niso mogli ničesar dokazati in so ga kmalu izpustili. Predtem so si »ljubitelji« tehnike dvakrat hoteli ogledati prostor, kjer je delala, pa ga obakrat, čeprav so hodili po njem, niso našli.

Ker je bilo po vsem tem le malo verjetno, da Nemci tehnike nekega dne le ne bi odkrili in ker je bila vrhu vsega še v drugem, domžalskem okraju, smo jo nato ukinili. Celotno opremo in material je sredi marca 1944 pokojni Juhant z vozom odpeljal iz Jarš v okrožno tiskarno. Ljudje, ki so videli Juhanta, kako pelje voz gnoja, na njem pa plug in brano, pač niso slutili, da pomeni ta vožnja konec tehnike, ki je brez dvoma odigrala svojo pozitivno vlogo v boju proti okupatorju in domačim izdajalcem.

Jaz pa sem se spet vrnil v mengeški okraj, kjer sem nato vodil center okrajnega komiteja KPS in tu sem ostal do konca vojne.

Lado Trampuž-Moris

3. Sabotažne akcije, katere so izvršili ZKM-ovci in ZSM-ovci.
Rajon II.
Zažgano je bilo vojaško strelišče v bližini Domžal. Prekinjen je bil telefonski vod proti Celju, prekinjena veza med Črnučami - Jarše ter podrtih pet telefonskih drogov ter pretrgana žica v smeri proti Celju.
Rajon III.
Tu so mladinci požagali telefonske drogove na cesti, ki pelje proti Štajerski.
Rajon IV.
Tu so se mladinci udeležili požiga dveh mostov na cesti, ki pelje iz Kamnika proti Celju.
Rajon V.
V tem rajonu sta izvršila sekretar RKZKM V. in sekretar RKZKM VI. do sedaj najbolj smelo sabotažno akcijo v sredini mesta Kamnika. Na poslopju "Arbeitsamta", kateri je med okupacijo postajo ter vojaško posadko "SS", sta dvignila tri pisalne stroje. Vojaštvo je moralo za

Poročilo okrožnega komiteja ZKM (SKOJ) o drznem podvigu dveh skojevcev v središču Kamnika in o akciji domžalskih pionirjev, ki so vrgli bombo v kino dvorano v Domžalah novembra 1943

- 5 -

kazen, ker ni ničesar opazilo, cel dan sercirati po komolcih in kolenih po mestu.
Rajon VI.
Mladinska NZ je pretrgala telefonski kabelj ter odnesla skrinjico, težko 100 kg. S to sabotažo je bila prekinjena veza za Gorenjsko v smeri proti Kranju.
Rajon VII.
Mladinci so prerezali in pobrali 100 m telefonskega kablja.
4. Sabotažne akcije "Pionirjev".
Pionirji iz rajona II. so imeli nalogo zažgati skladišče na postaji v Domžalah. Na akcijo so vzeli benzin, katerega so polili po lesenih tleh. Unel se je benzin z velikim plamenom, katerega pa je upazil nek civilist, kateri je takoj začel klicati "alarm". Na ta klic so takoj prihiteli policisti in gasilci, katerim se je posrečilo ogenj zadušiti. "Pionirji" so se zelo užaljeni vrnili na svoje domove.
Nadalje so organizirali ZKM-ovci, da bodo imeli "Pionirji" nalogo, vreči v kino-dvorano v Domžalah bombo. Mlad "pionir", kateri je imel nalogo vreči bombo v dvorano, se je priplazil do vrat ter vrgel bombo. Čim je bomba eksplodirala, je nastala v dvorani med ljudstvom in vojaštvom kateri je bil pri predstavi, panika. Vse je drvelo k izhodu. Vojaštvo, katero straži poleg stoječe šolo, je začelo streljati z mitraljezi kar vprek. Mladinec, kateri je izvršil to nalogo je srečno ušel. Drugi dan je policija in "SS" blokiral Domžale, aretiral vso mladino od 12 - 16 leta ter jih koncentriral na mestni trg. Tu so jim izjavili, da naj se dotični, kateri je vrgel bombo, prostovoljno javi. Ker ni hotel nobeden priznati, so jih v zraku izmučili domov.

3. USTANOVITEV ŠLANDROVE BRIGADE

Posebno zaradi pričakovane kapitulacije Italije so poleti 1943 dozoreli pogoji za reorganizacijo vojaških enot NOV na Gorenjskem. Z ukazom Glavnega štaba POS in NOV so najprej na Gorenjskem sredi julija 1943 ustanovili Prešernovo brigado, zatem pa na Štajerskem Šlandrovo brigado. Za njenega komandanta so imenovali Janka

Sekirnika-Simona, za političnega komisarja pa Mitjo Ribičiča-Cirila. 6. avgusta 1943 je štab na Šipku nad Blagovico zbral vse tri bataljone Kamniško-savinjskega (zasavskega) odreda in iz njih formiral prvo štajersko brigado.

Ob ustanovitvi je brigada štela preko 300 s puškami oboroženih borcev in je imela na voljo 12 mitraljezov, vendar pa je bilo v njenem sestavu še okrog 400 neoboroženih novincev. Komandant Kamniškega bataljona, ki se je vključil vanjo, je bil Jakob Golob-Metod, komisar pa Jakob Molek-Mohor.

Z ustanovitvijo brigade sta začasno prenehala obstajati IV. operativna cona in Kamniško-savinjski (zasavski) odred.

V prvih dneh avgusta 1943 so se pomikale z Gorenjske, Štajerske in iz Moravške doline dolge kolone partizanov v hribovje nad Blagovico. Kamniški, Zasavski in Savinjski bataljon so v teh dneh dobili ukaz, naj se zberejo na Šipku. Prihajali so drug za drugim in v noči od 5. na 6. avgust se je v gosto zaraščenem pogorju Šipka nekaj nad vasjo Gaberje naš, Savinjski bataljon, pridružil ostalima dvema.

V prvem jutranjem svitu 6. avgusta so se izpod šotorov pokazali skoraj sami poznani partizanski obrazi. Z nekaterimi borci se nismo videli že po več mesecev, zato smo si krepko stiskali roke in hoteli izvedeti, kaj vse smo medtem doživeli.

Srečanje vseh treh bataljonov se nam je zdelo zavito v skrivnost, saj je bil zbor tolikega števila partizanov zares dokaj nenavaden dogodek, posebno, ker se vsi trije bataljoni niso sešli že od pozne zime 1943. Funkcionarji nam niso nič povedali, zakaj smo se zbrali, mi pa smo bili vajeni molčati in ne spraševali, kadar je šlo za kako akcijo in tako smo pač po svoje ugibali, zakaj smo tu. Nekateri so menili, da bomo šli napadat žandarmerijsko postajo Blagovico, drugi pa, da bomo odšli na Dolenjsko in podobno.

Obetal se nam je zelo lep sončen dan in v taborišču je vladal vsakdanji nemir, ki smo ga bili vajeni: patrulje so prihajale in odhajale, nekateri borci so čistili orožje, drugi so pregledovali svojo opremo itd. Ko smo videli, koliko nas je, smo bili ponosni in samozavestni, saj smo vedeli, da sovražnika ne bo v našo bližino. Košate visoke jelke in smreke skoraj niso prepuščale sončnih žarkov in nekateri novinci, ki so bili šele nekaj dni med nami, so kar začudeno gledali na urejenost, ki so jo v taborišču čutili na vsakem koraku. Sredi dopoldneva se je izza bližnjega parobka zaslišala melodija: »Kosec koso brusi«, ki so jo pele starejše partizanke, in borbena pesem je ustvarila še boljše razpoloženje med nami.

Opoldne je dežurni taborišča sklical zbor po bataljonih in nato so dolge kolone borcev prihajale h kotlom po kosilo, ki je bilo ta dan posebno obilno in okusno. Po kosilu smo začeli urejati vsak svoj vod in komandirji smo pregledali orožje in opremo.

Na južni strani taborišča, pod robom, so se funkcionarji sestali na krajši posvet. Med njimi so bili tovariši Simon, Ciril, Marok, Kranjc, Mohor in drugi, sami stari in prekaljeni borci, komandanti in komisarji.

Medtem smo končali preglede in večina starih borcev in bork se je pridružila novincem, ki so prav tako po svoje zborovali po grupah. Nekateri so nas radovedno ogledovali in marsikomu se je videlo, da bi se rad spustil v pogovor z nami. Pristopili smo h grupam in že čez nekaj trenutkov smo si kot stari, dobri tovariši pripovedovali svoje dogodivščine. Sredi teh zanimivih in živahnih pogovorov nas je prekinil dežurni, ki je zapovedal zbor vseh treh bataljonov. Razen stražarjev in zased smo morali vsi v stroj. Trdno smo bili prepričani, da se bo zgodilo nekaj zelo važnega.

Ko smo bili postrojeni, smo uprli oči v prihajajoče štabne funkcionarje in pred nas je stopil Mitja Ribičič-Ciril. V krajšem govoru nam je pojasnil namen tega zbora in nas seznanil z ukazom Glavnega štaba: iz treh doslej precej močnih samostojnih bataljonov Kamniško-zasavskega odreda bomo ustanovili na Štajerskem novo udarno pest NOV — I. štajersko brigado Slavka Šlandra. Poudaril je, da v teh pogojih lahko le večje vojaške enote napadajo sovražne postojanke. Iz prebrane naredbe smo izvedeli tudi, da je postavljen za komandanta nove brigade Janko Sekirnik-Simon, za komisarja pa Mitja Ribičič-Ciril. Po krajših govorih, ki so jih nato imeli še nekateri drugi voditelji, smo slavnostno prisegli. Obljubili smo svojemu narodu, da se bomo neustrašno, če bo treba, tudi do smrti borili za svobodo proti sovražniku in domačim izdajalcem. Prisegi je sledil naš pozdrav: »Smrt fašizmu — svobodo narodu!«

S tem je bil slavnostni del ustanovitve končan in v komandah čet in bataljonov so novopostavljeni tovariši prevzeli svoje dolžnosti.

Sonce je pravkar pošiljalo svoje poslednje žarke izza pobočij Šipka in začelo se je temniti, ko smo se razhajali. V nas, novih Šlandrovih borcih, pa so bile nove, svetle in jasne naloge: v prihodnjih dneh še hrabreje v boj za svobodo!

Zbor in ustanovitev brigade sta napravila na vse neizbrisen vtis in ko smo se nato v dolgih vijugastih kolonah podali na pot proti dolini na nove položaje, je v nas kar gorela želja, da bi se spopadli s sovražniki.

Franc Avbelj-Lojko

Prehod Šlandrove brigade na Dolenjsko

Kmalu po ustanovitvi je brigada dobila ukaz, naj odide na Dolenjsko, da bi se tam pridružila enotam, ki so se pripravljale na akcije ob kapitulaciji Italije. Njen odhod pa je sprva preprečila velika nemška ofenziva v avgustu 1943, ki jo je osebno vodil general SS Erwin Rösener. Nemške enote, ki so prišle s Štajerskega verjetno zato, da bi po vdaji Italije vdrle na njeno ozemlje, so začele 16. avgusta veliko ofenzivo

proti Šlandrovi brigadi. Ta ofenziva je bila ena od največjih, kar jih je kdaj bilo v kamniškem okrožju, saj je v njej sodelovalo okrog 10.000 Nemcev. Po hudih bojih zlasti na Murovici, se je brigadi posrečilo, da se je 3. septembra prebila preko Save na Dolenjsko.

Po ukazu Glavnega štaba, ki je odločil, da mora brigada oditi na Dolenjsko, so se njeni bataljoni 14. avgusta 1943 utaborili v Moravški dolini: Kamniški na Negastrnu, Zasavski na Limbarski gori, naš, Savinjski, pa pri Mohorju. Ponoči se je vsa brigada premaknila proti Savi, da bi poiskala primerno mesto in reko prebredla. Toda Sava je bila izredno močno zastražena in brigada se je umaknila na Sv. Goro. Nemci so okrog nas napravili močan obroč. 17. avgusta smo se začeli prebijati, toda samo našemu bataljonu se je posrečilo priti skozi obroč brez boja. Druga dva sta naletela na močne švabske sile in se, razen ene čete Zasavskega bataljona le s težavo prebila. To četo so sovražniki odrezali od glavnine in se je morala vrniti na Sv. Goro, kjer so jo Nemci napadli s tako besnostjo, da niti najstarejši partizani niso pomnili kaj takega. Čeprav je utrpela velike izgube, se je naposled tudi ta četa prebila. Mi smo medtem prispeli k Mohorju in se tu utaborili. Že 20. avgusta pa so nas Nemci izvohali in udarili po nas. Komandant Platin, komisar Bor in Marok, novoimenovani namestnik komandanta XIV. divizije, ki je bil tedaj slučajno v našem bataljonu, so borbo sprejeli in brez žrtev smo dosegli Murovico.

V tem so Nemci zbrali še več vojske in nas napadli s topovi in tanki. Štab je odločil, da se bomo premaknili proti Šipku in še podnevi smo prišli v Zalog pod Trojico. Ker pa je bil nemški obroč tako stisnjen in močan, da bi naš preboj ali pa nemški napad verjetno uničil bataljon, je štab spremenil svoj načrt in sklenil, da se bomo prebili k Savi in jo prebredli. Do Save smo nameravali priti v loku. Krenili smo po ozki poti pod Trojico. Ko pa smo hoteli po ravnem proti Krtini, so zaregljali nemški mitraljezi in bleščeče rakete so osvetlile nočno nebo. V prvem hipu se nam je zazdelo, da je bataljon zašel v past, kajti od vseh strani so letele svinčenke, kakor da bi bila najhujša ofenziva. Da ne bi bilo preveč žrtev, se je bataljon razdelil na dva dela, ki sta se začela oddaljevati drug od drugega.

Z nami je bil tudi Marok. Odšli smo proti Veliki vasi, da bi se tu na neki način izmuznili nemškim kleščam. Ko smo se približali vasi, smo izvedeli, da so bili Nemci tu še pred eno uro. V pričakovanju, da se bo treba znova udariti z njimi, smo se vasi približevali z naperjenimi puškami, toda bila je prazna. Medtem smo srečali tudi dva kurirja, ki sta prišla z Dolenjske preko Save in ta dva sta nam povedala, da reko lahko prebredemo, ker je v dolini le malo Švabov.

Ura se je bližala že tretji zjutraj in treba je bilo nekaj odločiti. Iz negotovosti nas je rešil Marokov odločni ukaz za takojšnji prehod preko Save.

Slovesna prisega obnovljene Šlandrove brigade 28. novembra 1943 na Menini planini.

Čeprav smo se zavedali težav, ki so nas čakale pri tem, je odločitev vendar pomenila veliko olajšanje. Vedeli smo, da nas bo ta preboj sicer veljal nekaj žrtev, vendar se bomo le rešili iz obročev.

Vodič nas je povedel do Senožeti in tu so nam pomagali tudi domačini, tako da smo brez večjih težav prešli cesto. V jasni noči smo prebredli reko. Na drugi strani nas je čakala še železnica, ki je bila vedno močno zastražena. Trije smo se odtrgali od glavnine, da bi si ogledali položaj. Kot nalašč je prav tedaj pripeljal vlak. Toda ko smo se približali progi, smo zaslišali glas, ki je zavpil: »Halt!« Mi pa smo videli samo svoj cilj: preko proge! Zaseda, ki nas je opazila, ni udarila po nas. Verjetno se nas je zbala, kajti v hipu smo bili preko proge, drugi pa so hiteli za nami. Čeprav smo bili vsi mokri do vratu, smo hiteli, da bi čimprej prišli iz zastraženega ozemlja in dobili kaj za pod zob, saj že nekaj dni nismo pošteno jedli.

Vsi veseli smo se srečno prebili in se zasilno utaborili. Toda zjutraj je začelo na drugi strani Save strašno pokati. S strahom v očeh smo opazovali, kaj se dogaja. Kmalu pa sta prišla k nam dva partizana, ki sta povedala, da na levem bregu Save, posebno na Murovici, Nemci strahovito napadajo in da sta se od devetih, ki so nameravali prekoračiti reko, rešila samo onadva, ostale pa so Nemci pobili ali zajeli. Kasneje, ko sta po dveh dneh prišla za nami še druga

dva bataljona, smo izvedeli, da je na Murovici in pri prehodu čez Savo padlo okrog 30 partizanov, okoli 40 pa so jih Nemci zajeli.

Skupaj smo nato odšli proti Trebelnemu in naprej na Dolenjsko iskat novih bojev in zmag.

Franc Avbelj-Lojko

Vrnitev z Dolenjskega in ponovno formiranje na Limbarski gori

Po zmagovitih bojih na Dolenjskem, kjer je Šlandrova brigada sodelovala z drugimi enotami NOV ob kapitulaciji Italije, se je proti koncu septembra 1943 vrnilo na Gorenjsko oziroma Štajersko 150 borcev. 21. septembra 1943 je bila ponovno vzpostavljena IV. operativna cona, 30. septembra 1943 pa se je Šlandrova brigada znova formirala na Limbarski gori. Komandant brigade je ostal še naprej Janko Sekirnik-Simon, komisar je postal Josip Berkopec-Mišelj, njegov pomočnik Jakob Molek-Mohor, načelnik štaba pa Tomaž Slapar-Tugo.

Za komandanta Kamniškega bataljona so postavili Tomaža Novaka-Srečka, za komisarja pa Jožeta Babiča-Vojteha. Nedolgo po preosnovi je brigada opravila vrsto uspešnih napadov na sovražnika.

4. ŠLANDROVA BRIGADA JESENI 1943 IN POZIMI 1944

Brigada je po ponovnem formiranju na Limbarski gori odšla v Savinjsko dolino, kjer je 1. oktobra uničila sovražno postojanko v Radmirju, 6. oktobra v Rečici in 20. oktobra v Šmartnem ob Dreti. Novembra se je vrnila in opravila nekaj uspešnih akcij v kamniški ravnini. 4. novembra je napadla nemški tovor municije na Zelodniku pri Prevojah, 16. novembra tovarno Induplati v Jaršah, 22. novembra je požgala železniško postajo v Jaršah, nekdanji grad Groblje in grad Križ. Nato je znova krenila proti Štajerski in napadla 29. novembra sovražno postojanko v Novi Štifti. Po tej akciji se je vrnila na Moravško in se v decembrski ofenzivi, ki so jo Nemci z močnimi silami začeli proti njej 16. decembra 1943, prebila z Murovice mimo Prevoj, Rov, Šmarce, preko Drnovega, Šentjurške gore in Kamniških planin na Koroško. Po vrnitvi s Koroškega in Štajerskega je Šlandrova brigada imela 27. januarja 1944 hude boje na Tomanovi planini. 1. februarja je uničila sovražno orožniško postojanko v Motniku in februarja prizadejala v hudih bojih na Menini Nemcem velike izgube, a žal tudi sama utrpela veliko žrtev.

Zaseda na klancu Želodniku pri Prevojah

4. novembra 1943 je patrulja Šlandrove brigade napravila zasedo na Želodniku, klancu na glavni cesti proti Prevojam v bližini odcepa ceste proti Krtini. Okrog devetih dopoldne je pripeljal mimo najprej kamion, za njim pa osebni avto. Kamion je bil naložen z municijo. Na njem se je peljalo 7 žandarjev, nekaj pa jih je bilo v osebnem avtu.

Patrulja, ki si je izbrala položaj na Krtinskem hribu, skoraj tik ob cesti, je spustila na kamion točo rafalov in njihov učinek je bil strahovit. Strelivo na kamionu je eksplodiralo, žandarje in policiste obeh avtomobilov pa je raznesło. Od eksplozije so bile polomljene in ožgane vse veje in debla celega drevoreda hrušk, ki so rastle ob cesti, na vrhnjih vejah pa so viseli ožgani ostanki oblek nemških žandarjev, pa tudi čreva in koščki njihovih trupel. Kmalu nato je zapadel sneg in ostanke po vejah so še več kot štirinajst dni hodile jest lačne vrane.

Toda tudi patrulja ni ostala brez žrtev. Ker partizani niso pričakovali takega razdejanja, so postavili zasedo preblizu ceste in eksplozija je štiri borce hudo ranila. Eden od njih je umrl že medtem, ko so ga nesli proti Krtini, druge tri pa sem še tisto popoldne našel v Rači pod Trojico. Ležali so v neki hiši. Eden je bil ranjen v pljuča, drugi v glavo, tretji pa v spodnji del telesa. Čez nekaj dni so jih odnesli na osvobojeno ozemlje, vendar sem prepričan, da so skoraj gotovo vsi umrli, ker so bile njihove rane smrtne.

Še isti dan so Nemci v divjem besu pripeljali od nekod top, obstreljevali z njim Krtino in pri tem zadeli Erbežnikovo hišo. *Dr. Ciril Komotar*

Opustošenje tovarne Induplati v Jaršah

16. novembra 1943 zjutraj se je Šlandrova brigada zbrala v vasi Dupeljne pri Rovah. Bilo je slabo vreme, po malem je tudi snežilo. Čez dan so borci ostali v vasi, zvečer pa so se odpravili na veliko akcijo v tovarno Induplati Jarše. Tovarni se je brigada približala z bistriške strani. Nekaj patrulj je štab poslal v zasede, nato pa je z borci od vseh strani zasedel poslopje. Komandant Simon je z nekaterimi tovariši odšel v pisarno. Tu so naleteli na znanega izdajalca Mladena Halužana, zaradi katerega so Nemci že leta 1941 ob progi pri jarški postaji ustrelili 5 talcev. Takoj so ga aretirali in predali v varstvo straži. Poskušal se je iztrgati, preplezati ograjo in uiti. Vrh ograje pa ga je podrl rafal iz stražarjeve brzostrelke.

Medtem so borci že odprli vsa vrata in začeli odnašati težke bale platna, ki je bilo namenjeno nemški vojski. Kar ga niso mogli odnesti, so polili z žvepleno kislino in ga tako uničili.

Posebna skupina je razrezala vse pogonske jermene, druga je raztrgala Hitlerjeve in propagandne slike, vidna mesta pa popisala z našimi parolami. Minerji so razstrelili parni kotel, nekaj borcev pa je poškodovalo električni transformator.

Posebej določena skupina je medtem odšla k skladišču železniške postaje in ga zažgala, patrulja v Preserjah pa je napadla nemški kamion, ki je privozil v zasedo.

Tovarno je brigada opustošila tako temeljito, da več kot dva meseca ni mogla obratovati.

Mimo zased na Koroško

Sredi decembra 1943 smo se nekega jutra utrujeni, s črnimi kolobarji pod očmi približali majhni vasi pod Trojico nad Moravčami. Še preden smo zapustili zadnje obronke gozda, so nas že z laježem pozdravili vaški psi. Nato se je

kolona raztegnila med hiše, straže so se postavile po robeh bregov, patrulje pa so odšle v dolino, da poizvedo o sovražniku. Borci so se namestili po hišah in senikih in večina je utrujeno zaspala.

Tudi sam sem se zavlekel v mrvo in skušal najti malo miru, da bi zatisnil od zaspanosti vse rdeče oči. Toda še preden se mi je to posrečilo, se je znašel poleg mene eden od tovarišev, mislim, da je bil komandir voda v naši četi, in se hotel z mano pogovarjati. Ni še minilo dolgo časa, ko se nama je pridružil tudi tretji, ki se je pravkar vrnil s patrulje v dolino. Začel nama je razlagati, da je dolina polna Nemcev, ki se zbirajo v Domžalah, Mengšu, Kamniku in Kranju in se prevažajo v Lukovico in Krašnjo. V dolini so izvedeli, da je zasedena že vsa Tuhinjska dolina in da se Nemci vkopavajo, česar do tedaj še nismo doživeli, v zasavske hribe pa da že lezejo njihove enote. Po teh novicah nas je kaj kmalu minila zaspanost in bolj pametno se nam je zdelo, da najprej pregledamo orožje in opremo. Nedolgo zatem je prišel ukaz, naj takoj napravimo nosila za ranjence. To ni bilo nikoli dobro znamenje. Kadar smo dobili tako nalogo, smo vedeli, da bo ropotalo. Razen tega so nam dežurni sporočili, naj si dobro ovijemo noge in uredimo obutev. Tudi tako povelje je obetalo dolgo in verjetno naporno pot.

19. december 1943 smo nato v miru preživeli. Ko pa se je znočilo, smo se morali postrojiti in komandant bataljona nam je dal nekaj ukazov. Vse svetle predmete smo morali potemniti in vse, karkoli je žvenketalo, namestiti tako, da ne bi dalo od sebe nikakega glasu. Nato nas je poveljnik nagovoril in nam povedal, da je pred nami nevaren pohod, ki v njem lahko pride do boja, in to v ravnini. Treba je strogo spoštovati povelja in paziti na to, da bomo imeli med sabo čimboljšo zvezo. Posebno nas je opozoril na prepoved prižiganja vžigalic. Našo četo je določil za zaščitnico.

Nato je ukazal odhod in bataljon se je premaknil na naše veliko začudenje proti ravnini, torej prav tja, kjer je bilo največ sovražnikov. Do tedaj smo bili namreč trdno prepričani, da bom šli znova na Murovico.

Za nami je bila Krtina in bližali smo se glavni cesti. Že od daleč smo lahko videli, kako se je v temi kdaj pa kdaj utrnil snop luči sovražnega kamiona. Pred Prevojami smo se ustavili in naša četa je postavila dve zasedi. Nato sta dva bataljona brigade in štab IV. operativne cone, ki je bil tedaj pri naši brigadi, začela prečkati cesto.

Medtem so po njej neprestano drveli kamioni, polni vojakov, in brigadna kolona se je petkrat pretrgala, preden smo bili vsi čez cesto. Razen tega so Nemci nenehno spuščali v zrak rakete in tedaj smo se v njihovem svitu vsi vrgli na tla. Zoprno je bilo tudi to, da smo pri prehodu čez cesto morali zelo paziti na nemške telefonske žice in kable, ki so jih v teh dneh položili ob cesti za zvezo. Naposled smo se brez nezgod približali Rovam, kjer smo počivali, nato

pa smo krenili proti Kamniški Bistrici. Ko smo bili onkraj nje, smo mimo Šmarce prečkali cesto Mengeš—Kamnik in nato preko polja Drnovo, Podgorja in Tunjic, kjer smo predanili po zaselkih, odšli na Šentjurško goro. V soseščini pa nas je že čakal III. bataljon, ki je prišel tja iznad Tuhinja. Na Šentjurški gori smo nato priredili miting in z domačimi dekleti in ženami zaplesali, da je bilo veselje.

Preboj je torej uspel. Izgub nismo imeli nobenih. Le del naše čete je zaostal in se odcepil od kolone. Ta se je nato čez zimo do naše vrnitve s Koroškega zadrževal v Mengšu in njegovi okolici.

Mi pa smo se kmalu spet odpravili na pot. Preko Stahovice in Primoža smo krenili na Malo planino in nato preko Štajerskega Raka in Podvolovljeka ter med Solčavo in Lučami na Koroško.

Albin Pavlin-Izidor

Zavzetje sovražne postojanke v Motniku

Po vrnitvi s Koroškega smo doživeli hudo hajko Nemcev in se spopadli z njimi na Tomanovi planini. Od tod smo se premaknili na Menino in zadnje dni meseca januarja smo v štabu Šlandrove brigade naredili načrt za napad na nemško žandarmerijsko postojanko v Motniku. Napad smo temeljito pripravili, pred njim pa izvršili vse organizacijske in tehnične priprave. Za napad je bila določena noč od prvega na drugi februar.

Zadnjo noč pred akcijo se je brigada premaknila na Slapnik nad Špitaličem in se tako približala postojanki. Podnevi je bil ukazan zbor celotne brigade zaradi pregleda in po njem smo vsi komandanti bataljonov dobili podrobne naloge. Te pa so bile naslednje:

1. bataljon je bil določen, da postavi zasedo proti Vranskemu in Trojanam z nalogo, da zadrži sovražnika, dokler ne bo postojanka v celoti uničena;

2. bataljon naj postavi zasedo pred Kozjakom in prepreči dohod sovražniku iz Kamnika preko Kozjaka;

3. bataljon in minerski vod pa sta dobila nalogo, da neposredno napadeta sovražno postojanko.

Ko se je začelo mračiti, sta 1. in 2. bataljon odšla vsak v svojo smer, da izpolnita poverjene naloge, 3. bataljon pa se je nekoliko kasneje začel počasi pomikati proti Motniku. Tej koloni se ni mudilo, ker sta morala druga dva bataljona že precej pred uro, določeno za napad, zavzeti svoje položaje.

Ko so prišle zasede na svoja mesto, se je 3. bataljon spustil s hriba v Motnik in obkolil sovražno utrdbo. Zatem so se minerci splazili po potoku prav do postojanke, ki je bila tik vode. Ob steno so neopazno postavili razstrelivo, prižgali vžigalno vrvico in si poiskali zaklon. Nemci niso ničesar opazili in tako je minercem naloga povsem uspela. Čez nekaj trenutkov je silovito počilo,

eksplozija je razrušila velik del stene, pa tudi druge dele zgradbe je močno razmajala.

Eksplozija je bila tudi dogovorjeni znak za začetek boja in borci so z vseh strani napadli postojanko. Nemce je akcija povsem iznenadila, vendar so kaj kmalu odgovorili z rafali iz svojega orožja. Čeprav je bila njihova postojanka močno razrušena in smo vrhu tega stavbo še zažgali, se kljub silnemu ognju naših borcev niso hoteli vdati. Ne da bi mi vedeli, so imeli namreč iz postojanke izkopane podzemne rove in po njih so nekateri celo pobegnili. Vendar je večina ostala pod ruševinami.

V boju so padli trije naši borci, med katerimi je bil tudi namestnik komandanta bataljona Džek, ranjenih pa je bilo deset tovarišev, med njimi štirje huje. Antona Smolnikarja-Srnjaka z Brezij pri Krtini je ranil neki žandar, ki se je prebil iz postojanke. Za občinsko hišo, kjer je našel dober zaklon, se je nato krčevito upiral, da mu nismo mogli drugače do živega kot z bombo. Za napad nanj se je odločil Srnjak, drugi tovariši pa naj bi medtem imeli Švaba pod ognjem. Toda ta je Srnjaka opazil, ko se mu je približeval in spustil vanj rafal ter ga močno ranil v prsi in glavo. Bil pa je še toliko drzen, da je mislil v istem hipu uiti, toda komaj se je zravnal, so ga naši podrli, da je bil takoj mrtev.

Že med bojem smo prišli skozi odprtino v hiši do skladišča orožja in municije in spravili dragoceni plen na varno. Medtem so borci tudi poiskali dva izdajalca, tedanjega učitelja in nekega cestarja, in ju za njuno pomoč okupatorju pravično poplačali.

Po uspelem napadu smo se vrnili na Menino planino v taborišče ob studencu. Že med potjo sta se nam pridružila še druga dva bataljona in nam pomagala nositi ranjence in zaplenjeno orožje ter opremo. Ker je bil sneg visok, je bila pot zelo naporna in smo prišli na cilj šele drugi dan opoldne. Za ranjence je bila pot v bolnico Triglav pri Kolovcu še mnogo daljša in se je končala šele v dveh dneh. Kolona, ki jih je nosila čez Tuhinjsko dolino, je namreč dvakrat padla v zasedo in se morala prebiti do bolnice po raznih ovinkih.

Mirko Jerman

5. VOJSKA IN LJUDSTVO STA BILA ENO

Aktivisti pod Šipkom

Na Šipku je bila osnovana Šlandrova brigada. Tovariši, ki jim je bila poverjena njena ustanovitev, se za ta kraj brez dvoma niso odločili slučajno. Po njegovih prostranih pobočjih so posejane majhne vasi in samotne kmetije, v njih pa prebivajo ljudje, ki so bili z vsem srcem na strani borcev za svobodo. Od tedaj, ko so partizanski koraki prvič zmotili stoletni mir Šipkovih gozdov in jas, so bili pripravljeni žrtvovati za narodnoosvobodilni boj prav vse, od jedi,

obleke in strehe do lastnega življenja. Prav ob pomoči takih požrtvovalnih, nesebičnih in hrabrih ljudi, naših aktivistov, je NOV mogla doseči tako čudovite uspehe.

Takih vasi, vasic in zaselkov je na naši zemlji nešteto, od tistih, ki jih je požgala krvava okupatorjeva roka, od Rašice, Korena, Gradišča, Zlatega polja, Hrastnika in drugih, pa do Komendske Dobrave, Dobena, Trojice, Rače, Vel. Lašne, vasi v Tuhinjski dolini in na Moravškem, ki jim je usoda prizanesla z uničenjem. Ena od njih je tudi vas Gaberje pod Šipkom.

Vas ima štiri hiše z gospodarskimi poslopji, sušilnicami za sadje in lan, kozolci in ogradami za živino. Hiše so lepo pobeljene, okna polna cvetja in rožmarina, in okrog gospodarskih poslopij vlada iz roda v rod podedovani red. Že prvi pogled na vas pove, da so njeni prebivalci skrbni in pridni. Kake pol ure hoda proti severu se razprostirajo med širnimi gozdovi gaberske senožeti s Šipkom in najvišjim vrhom Špilkom. Njuni gozdovi so od spomladi 1942 pa do osvoboditve nudili zavetje številnim partizanom, v bližini vasi so že 1942 zdravili partizanske ranjence, leta 1943 se je tu ustanovila Šlandrova brigada, kasneje pa so bila na tem kraju skladišča in bunkerji, zgrajeni za spravljanje hrane in različnega materiala. V vasi je bila stalna zveza in obveščevalna postaja. Prihajali so kurirji iz Kamniškega, Zasavskega in Savinjskega bataljona, IV. operativne cone, Šlandrove in Zidanškove brigade, Kamniško-zasavskega odreda, TV postaj in terenskih političnih organizacij. Vaščani so bili z dušo in telesom na strani partizanov. Pomagali so, kolikor so mogli, in niso klonili, čeprav jih je doletela marsikatera težka preizkušnja. Poštenemu in dobremu človeku ni treba posebne učenosti, da tudi v zamotanih primerih zna najti pravo pot. Tako, bolj po srcu in vesti, kakor pa iz drugih nagibov, so se odločili za narodnoosvobodilno borbo tudi vaščani iz Gaberja. Pobudniki in organizatorji aktivističnega dela v vasi pa so bili Pecmanova Anton in Janez in Janez Resnik, po domače Kašnikov.

Prve ilegalce so v Gaberju opazili že ob koncu junija 1941. Za partizane pa so izvedeli v avgustu istega leta in ob koncu oktobra so s strahom v očeh opazovali oster boj med Radomeljsko četo in Nemci na drugi strani Črnega grabna na hribu Golčaju, ki leži prav nasproti njihovih bregov. Februarja 1942 so se pojavili pri Pecmanu prvi kurirji, aprila 1942 je prišel v vas Savinjski bataljon in isto leto se je na poti s Štajerske na Dolenjsko in nato spet ob povratku ustavil pri njih Stane Rozman s svojo zaščito. Ob drugem obisku je Stane Rozman zvečer dolgo ostal v Pecmanovi hiši, kjer so bili zbrani tudi ostali vaščani. Pripovedoval jim je o slovenski partizanski vojski, o okupatorjevem nasilju nad našim ljudstvom in o sramotnem delu domačih izdajalcev.

Kmalu nato so se oglasili v Gaberju tudi borci Kamniškega bataljona in od takrat je bila pri Pecmanu stalna javka.

V avgustu 1942 pa je morala dati vas svojo prvo žrtev. Gaberci so namreč postajali od spomladi 1942 čedalje bolj sumljivi Nemcem, ki so v okolici vasi vedno pogosteje postavljali zasede in opazovalnice, da bi zasledili partizane, ki so prihajali v vas. Ker vse to verjetno ni rodilo velikega sadu, so poskusili drugače.

Lepega poletnega jutra, ko je sonce pravkar vzhajalo, se je okoli vasi že stiskal trden obroč zelencev. Približevali so se tiho in oprezno, kakor volkovi, ki se pripravljajo na plen. Živina se je oglašala v hlevih, vaščani so ravno vstajali in, ne da bi kaj hudega slutili, so se pripravljali k vsakdanjemu jutranjemu opravilu. Tedaj pa so mednje planili Nemci. Proti vsaki hiši se je pognala skupina do zob oboroženih policistov. Pestotnikov Janez jih je prvi opazil, ko so se bližali hiši. Mlad in neizkušen sprva ni vedel, kaj naj stori. Verjetno se mu je zdelo najpametneje, da jih ne počaka doma. Skočil je za hlev in se od tam pognal po sadovnjaku proti z grmovjem zaraščeni grapi, ki je vodila do gozda. Naletel pa je na zasedo in še preden se je zavedel, kaj se godi, so ga sovražniki prerešetali z rafali iz brzostrelk, da je bil na mestu mrtev.

Medtem so Nemci vse moške zgnali skupaj in jih zasliševali. Ker niso od nikogar nič izvedeli, so jih odgnali na žandarmerijo v Blagovico. A tudi tu jim niso mogli ničesar dokazati, zato so jih popoldne spustili.

Ko so se vračali domov, jih je zelo skrbelo, kaj se je zgodilo s Pestotnikovim edinim sinom. Še pred vasjo pa so jim prestrašene in objokane žene povedale, da so Nemci Janeza že pokopali v bližini Prilesja. Težkih korakov, z žalostjo in sovraštvom v srcih so šli nato domači in sosedje odkopavat rahlo zasuti grob. Mrtvega Janeza so odnesli domov in ga v domači hiši položili na mrtvaški oder.

Po tem žalostnem dogodku se je vez med vaščani in partizani še okrepila. Nedolgo zatem so začeli vzdrževati redne zveze med Kamniškim, Zasavskim in Savinjskim bataljonom. Pecmanova Anton in Janez sta z vsakim dnem bolj živela pravo partizansko življenje. Po bližnjih in daljnih poteh in gozdovih sta vodila partizanske enote, pomagala pri raznih sabotažnih in nabiralnih akcijah in se izogibala nemškim patruljam.

Sredi januarja 1943 so Nemci poklicali prve letnike naših fantov v svojo vojsko. Ker je bilo partizanstvo v naših krajih tedaj že močno razširjeno, se je veliko mladih fantov raje vključilo v NOV, kot da bi odšli služit Hitlerju. Čeprav je bil odhod v partizane dogovorjen, ga je bilo treba včasih zaradi varnosti svojcev zakrinkati. Največkrat so partizanske patrulje na videz nasilno mobilizirale fante kak večer ali dva pred dnevom, ki je bil določen za odhod v nemško vojsko. Nekateri pa so se sicer javili na zbirno mesto, ki so ga določili Nemci, vendar so včasih pobegnili že med potjo, ko so jih peljali v Kranj,

kjer je bilo zbirališče za vso Gorenjsko. Drugi pa so se izmuznili v Kranju in odšli v partizane.

Poziv v nemško vojsko sta tedaj dobila tudi dva Gaberca, Pecmanov Niko in Kašnikov Janez. Prvi se je sicer javil, a je v Kranju pobegnil, Janez pa je odšel naravnost v Kamniški bataljon.

Marca 1943 je imel Savinjski bataljon precej hude boje z Nemci, ki so ujeli nekaj partizanov. Med njimi sta bila tudi dva, ki sta se leta 1942 zdravila v bližini Gaberja. Medtem ko Grega, ki je bil star partizan, kljub mučenju ni Nemcem ničesar izdal, je drugi povedal vse, kar je vedel o Pecmanovi družini. Zato so Nemci 1943 obkolili vas, da bi Pecmanove preselili. Ker pa gospodarja Antona ni bilo doma, so ostale pustili na miru z naročilom, da se mora takoj javiti na žandarmeriji v Blagovici.

Ko se je Anton vrnil domov, je res odšel v Blagovico. Žandarji so ga odvedli v prvo nadstropje in ga spraševali samo nepomembne stvari. Tedaj pa je naenkrat zaslišal ropot avtomobila. Pogledal je skozi okno in opazil gestapovce. V trenutku je okno bliskovito odprl ter skočil z višine kakih šest metrov na cesto, nato stekel skozi bližnji sadovnjak in pobegnil preko potoka Radomlje v golčajske gozdove. Nemci so bili tako osupli, da se prvi hip niti niso znašli. Nato so začeli streljati za njim, a ga niso zadeli.

Še isti večer je Anton prišel domov. Povedal je domačim, kaj se mu je pripetilo in še pred jutrom odšel v partizane.

Naslednji dan so spet prišli Nemci. Ker Antona in žene ni bilo nikjer, so ukazali bratu Janezu, naj ju poišče, ker ga bodo sicer na mestu ustrelili. Medtem ko ju je iskal, se mu je posrečilo, da je ušel. Ušla pa je tudi sestra Angelca. Tako so doma ostali samo oče, mlajša sestra Ivanka in dva Antonova otroka, štiriletni Tonček in šestletna Francka. Ker ni bilo ne Janeza in ne Angelce od nikoder, so Nemci kmalu spoznali, da sta jima ušla. Začeli so se znašati nad ubogim starim očetom, sestro in objokanima otrokoma. Očeta in hčer so odvedli s sabo in ju preselili, dom izropali, otroka pa pustili sama. Zapuščena otroka sta zatem ves dan jokaje tavala po vasi in okolici ter iskala starše.

Naslednji dan se je vrnil v vas Niko, ki je bil takrat že drugič ranjen. Doma se je želel pozdraviti. Našel pa je opustošeno domačijo in v oskrbo ga je vzel sosed Pestotnik. Medtem so se vsi štirje Pecmanovi, ki jim je uspelo uiti, vključili v Zasavski bataljon, od koder so junija Antona, ženo Zefko in Angelco poslali na delo na teren, Janez pa je ostal še v bataljonu.

Ko so ustanovili Šlandrovo brigado, se ji je pridružil tudi Zasavski bataljon in Janeza so dodelili brigadi kot poznavalca terena. Že teden dni po ustanovitvi brigade pa ga je tovariš Skala, tedanji komandant IV. operativne cone, postavil

za kurirja cone. Prav tedaj pa so Nemci pripravljali veliko hajko. Komandant Skala je poslal kurirja, da bi odnesel v Šlandrovo brigado važno sporočilo. Fant pa se je kmalu vrnil in sporočil, da je naletel na Limbarski gori na več sovražnih zased in da se je moral vrniti. Ko se tudi drugi kurir ni mogel prebiti, je komandant poslal Janeza. Ta je srečno prišel mimo vseh zased, oddal sporočilo in se nato napotil v Šipek. Tu je prenočil in se nameraval drugo jutro vrniti. Toda takrat je bilo prepozno. Ko se je prebudil, je zagledal cele kolone Nemcev, ki so se pomikale po Šipku. Skril se je v strm breg in gosto grmovje blizu domače hiše. Ob desetih dopoldne je opazil, da se oddelek Nemcev v strelcih pomika naravnost proti njemu. Zadrževal je dih in že so bili skoraj mimo, ko se je eden od njih spotaknil in padel naravnost nanj. Janez je skočil kvišku, toda nekdo ga je udaril s puškinim kopitom po glavi in ga pobil na tla. Še se je pobral in se bliskovito pognal po bregu nizdol. Takrat so užgali po njem z vseh strani in obležal je ranjen v glavo in nezavesten. Ko se je zavedel, je videl, da je okrog njega vse zeleno sovražnikov. Eden je držal njegovo puško, drugi pa njega. Kaj naj stori? Planil je v tistega, ki ga je držal, se mu iztrgal, sunil v desno in levo in se osvobodil. Zaradi prehude gneče Nemci niso mogli streljati. Janez se je pognal nizdol po grapi in izginil med grmovjem. Užgali so za njim in ga znova ranili, tokrat v nogo in spet je padel. Tedaj je zaropotala še brzostrelka in ga ranila v hrbet. Zakotalil se je po strmini in si zlomil nogo. Prav po naključju se je znašel pred znanim jarkom in se z zadnjimi močmi pognal vanj. Ker je bilo grmovje tu zelo gosto, ga Nemci niso dobili, ampak so ob njem zdrveli dalje, prepričani, da se je ustavil še globlje pod strmino. Ostal je živ, toda hudo ranjen. Ležal je nekaj streljajev od domače vasi, moči so mu pešale in zapuščala ga je zavest. Ko se mu je zdelo, da so Nemci odšli, je zbral svoje zadnje sile ter se po rokah in eni nogi plazil naprej. Do vasi pa ni mogel priti. Omagal je na Jakelnovčevem pašniku in tu ga je zvečer, ko je prišel po živino, našel Nikolaj Urankar. Dva dni je nato ostal v Gaberju, vendar ni nihče verjel, da bo ostal živ, ker so se mu rane že začele gnojiti. Nato ga je vzel k sebi stric Alojz Pestotnik iz Zlatenka. Njegova žena Marjeta ga je zdravila z vso skrbjo in posrečilo se ji je, da ga je ohranila pri življenju.

Kmalu po kapitulaciji Italije se je del Šlandrove brigade vrnil in brigada se je znova formirala. Ker je bilo borcev iz dneva v dan več, je bilo treba poskrbeti za primerne prostore, kjer bi naša vojska mogla vskladiščiti hrano in material. Zgraditi je bilo treba tudi nekaj dobro skritih in zavarovanih bunkerjev za ranjence. Vse to so v gozdu med Gaberjem in Češnjicami opravili posebno zanesljivi borci pod vodstvom Pecmanovega Antona. Treba je bilo delati v največji tajnosti in ponoči. Ko so bila dela končana, je skladišča prevzel Anton. Janezu so ostale hude posledice in nič več ni mogel na kako daljšo pot. Ko je okreval, so ga februarja 1944 dodelili Antonu za pomočnika.

Avgusta 1944 je okrajni komite KPS Lukovica priredil na jasi med Gaberjem, Prilesjem in Gorenjami velik partizanski miting. Na njem se je zbralo mnogo aktivistov iz sosednjih vasi, političnih delavcev s terena, funkcionarjev političnih organizacij iz Črnega grabna in nekaj članov komiteja. Taki mitingi so bili zelo pomembni. V ljudeh so krepili narodno zavest, povezovali so jih s partizansko vojsko, obveščali o nalogah in delu odborov OF in drugih mno-

Skupina udeležencev mitinga v Gaberju nad Blagovico. Prvi od leve sedi prvoborec Mirko Podbevšek, poleg njega pa Jože Kovič-Krim, sekretar OkK KPS Lukovica, pred njim spredaj partizanček Janko Podbevšek-Poldek

žičnih organizacij ter zbliževali vse, ki so delali za partizane in simpatizirali z NOV. Dobro organizirani mitingi so dosegali velike uspehe. Z vsakim takim zborovanjem se je v ljudeh utrjevala vera v zmago in mnogi, ki so do tedaj še omahovali, so se pridružili OF. Ker so sovražniki že od začetka okupacije zatirali slovensko besedo in vsako udejstvovanje na kulturnem področju, se je ljudstvo mitingov oklenilo z velikim veseljem in je rado pomagalo pri njihovi organizaciji.

Omenjenega mitinga se je udeležila množica ljudi. Bilo je skoraj neverjetno, da jih je tako visoko v hribe in kljub veliki nevarnosti prišlo toliko. Po govorih, ki so jih imeli ilegalni politični delavci, so bile na vrsti recitacije in petje. Nastalo je pravo partizansko razpoloženje. Navzoči so kar pozabili, da so na prepovedanem zborovanju, bili so srečni, da po dolgem času spet slišijo na javnem mestu borbeno slovensko besedo.

Tudi Gaberci so bili na tem mitingu. Pecmanov Anton je bil ta dan izredno dobre volje. Za zaključek je prinesel od nekod celo pletenko žganja. Ni slutil, da se bo že naslednji dan usoda kruto poigrala z njim.

Miting je nekdo izdal. Nemci so verjetno mislili, da so ga organizirali Gaberci. Že naslednje jutro so se še v mraku pomikale proti Gaberju dolge kolone Nemcev. Vaščani so jih opazili šele, ko so bili že pri hišah.

Anton se je tisto jutro že zelo zgodaj odpravil po hrano v skladišče. Blizu vasi pa je naletel na zasedo Nemcev, ki so bili oddaljeni od njega komaj kakih pet metrov. Policisti so ga ustavili. Anton je spoznal, da v takem trenutku ni druge izbire kot dvigniti roke. Nato je eden od Švabov zlezel izza kupa, kjer so bili skriti, in se mu približal. Anton se ni zmedel. V hipu je zagrabil za policistovo brzostrelko, mu jo hotel iztrgati in zbežati. Toda kakih 50 metrov nad njima je bila že druga zaseda. Ko je neki policist videl, kaj se dogaja, je spustil rafal, čeprav se je njegov tovariš boril z Antonom. Anton in Nemec sta bila smrtno zadeta. Ta žalostni konec sta opazovali Pestotnikovi hčeri Micka in Zefka, ki sta na bližnji senožeti grabili seno. Na smrt prestrašeni sta zbežali proti domu. Nista mogli verjeti, da je Anton tako nesrečno končal in ne razumeti, da je cena nemškega vojaka tako ničeva.

Antona so Nemci pustili kar na kraju zločina, nemškega policista pa so naskrivaj odpeljali v Blagovico.

Antonova smrt je vse vaščane zelo prizadela. V vasi je nastala velika praznina, saj je bil Anton že od začetka središče in gonilna sila odpora proti okupatorju. Povsod je nesebično in rad pomagal, vsa vas je pod njegovim vodstvom živela in delala kot ena družina.

Njegovo delo sta nato nadaljevala brat Janez in Kašnikov Janez in ostali so jima zvesto pomagali. Kjub temu, da sta bila oba invalida, sta v boju proti okupatorju vztrajala do osvoboditve. Pozimi 1944/45 sta preživela mnogo težkih in bridkih dni v snegu in mrazu sredi Šipkovih gozdov. Ležišča sta si pripravljala na smrekovih vejah pod snegom in mnogokrat nista imela ne hrane in ne vode. Dostikrat si po cele tedne nista upala v vas k ljudem, da bi ju sled v snegu ne izdala Nemcem, ki so neštetokrat hajkali preko Šipka.

Naposled je prišla tako težko pričakovana svoboda. Ugasnili so plameni, ki so lizali naše domačije, utihnili streli, ki so ubijali naše ljudi, in tuja golazen se je izgubila iz opustošene domovine. V gozdovih Šipka je spet zavladal mir. Izglajene steze so ostale prazne, vaščani so spet zadihali prosto in ves hrib je postal spet samo njihov; njihove so spet postale širne senožeti in gozdovi, skozi katere so morali vsa vojna leta hoditi kakor skrivači in tatovi. Ostalo je veliko spominov, ki jih čas ne bo nikoli izbrisal iz njihovih src.

Smrt je kosila med njimi in izguba dragih se ne preboli tako hitro.

Toda čas teče in tudi spomini izgubljajo svojo ostrino in bledijo. Veliko so žrtvovali Gaberci, nekaj njihovih dragih ni več med njimi. Spomin na njihov veliki delež za našo svobodo pa bo ostal vedno živ.

Elka Podbevšek

Vojska in ljudstvo sta bila eno

To, kar sem zapisal v naslovu, drži kot pribito. Brez naše vojske naše ljudstvo ne bi bilo svobodno, brez našega ljudstva pa ne bi bilo tako junaške in številne naše vojske.

Ko so leta 1941, prve dni okupacije, korakali po lepi slovenski zemlji težki škornji mrkih Prusov in se je v strahu pred žalostno prihodnostjo stiskalo srce vsakemu poštenemu Slovencu, so naši ljudje kot ovce brez pastirja s tesnobo v prsih čakali podnevi, kaj bo prinesla noč in ponoči, kakšna nova grenkost jih čaka podnevi. Zapori, selitve, negotovost in strah, uničevanje vsega, kar je bilo domače, slovensko in ljudsko, to je bila podoba prvih časov okupacije. Kakor hitro pa so počile prve naše puške, je v ljudeh zasijal žarek upanja. Spoznali so, da so še na svetu hrabri junaki, partizani, ki so pripravljeni za svoje ljudstvo žrtvovati prav vse, začutili, da obstaja, čeprav je kazalo, da je že vse uničeno, sila, Komunistična partija, ki se je v najhujših trenutkih upala in znala postaviti za svoje ljudstvo okupatorju po robu.

Še preden smo šli v partizane, smo skušali našim ljudem vliti nekaj upanja z napisnimi akcijami, v katerih smo pisali »Živela svoboda!«, »Ne damo se seliti!«, »Dol z okupatorjem!«, in ko smo šli v boj, smo to storili tudi zavoljo tega, ker so si Nemci vtepli v prevzetne glave, da bodo uničili naš narod in iz lepe slovenske zemlje napravili raj zase.

Po prvih dneh, ko smo bili v partizanih, je zavladal nov nemir pri vseh tistih, ki so nam radodarno dajali hrano, obleko in nas obveščali o sovražnikih. Domači izdajalci in nemški hlapci so jih začeli izdajati, Nemci pa ne samo zapirati, temveč tudi streljati prve talce, in to prav tiste, ki so od začetka, nekateri pa tudi že v pripravah za vstajo, sodelovali z nami. Tedaj smo spet pokazali, da ljudi, ki so z nami, ne bo nihče nekaznovano ovajal in izdajal in komaj smo se formirali v prve čete, so že naši prvi streli pravično in pošteno kaznovali te izvržke. Vseeno je bilo, koga je nemški plačanec izdal — partizana ali aktivista ali simpatizerja. Vsi smo bili eno.

Spominjam se, kako so že nekaj dni po našem odhodu v partizane pošiljali za nami v Tuhinjsko dolino, Črni graben in na Moravško prve zbirke hrane in obleke. V Šmarci pri Vavpotiču so že takoj od začetka vstaje pekli kruh za naše borce. V vasi Rudnik pri Radomljah je že leta 1941 skoraj vsaka hiša poznala partizana in mu gostoljubno nudila zatočišče. V Nožicah so pri Kavkovih in Božičevi Ivani dobili pomoč prvi ranjenci. Ne grožnje s selitvijo, z zapori in internacijami, s požigom domov, ne z ustrelitvijo niso odvrnili ljudi, da ne bi podpirali svoje vojske.

Ko je bil v l. 1942 znova ustanovljen Kamniški bataljon, ko so začeli njegovi borci tolči sovražnika ne samo iz zased, marveč napadati tudi njegove posto-

janke in celo v neposredni bližini Kamnika zavzeli in podnevi imeli v svojih rokah Stranje, ter kasneje, ko smo osnovali slavno Šlandrovo brigado prav v našem okrožju, njihovo zaupanje do nas ni poznalo več meja. Koliko so žrtvovali naši kmetje, da so nam omogočili prehrano, koliko tvegali, ko so vozili naše ranjence, hrano in opremo!

Globoko v spominu mi je ostal prizor, ko sem se leta 1943 vrnil z Dolenjskega na Štajersko. V skupini nas je bilo 23, vodil pa nas je Tomaž Kveder. Prišli smo, da bi nas uporabili za komandni kader Šlandrove brigade, ki naj bi se kmalu formirala. Ko smo dospeli do Save nekje blizu Kresniških poljan, smo videli, kako na drugi strani reke gori nad Senožetmi gozd. Zvedeli smo, da že tri dni traja nemška hajka. Zato smo sklenili počakati v zasavskih hribih. Že popoldne pa smo opazili, da so se Nemci začeli s hribov vračati proti Domžalam in Litiji.

Še pred večerom smo dobili zvezo za prehod čez Savo in nekajkrat nas je čoln prepeljal na levi breg. Nato smo nadaljevali pot proti Ciclju. Ustavili smo se pri neki hiši, kjer nas je že čakala večerja, proti jutru pa smo prispeli v tedanje taborišče Kamniškega in Zasavskega bataljona. Kolikšno je bilo naše presenečenje, ko smo opazili kar tri oglarske koše potic. Začuden sem nekega borca vprašal: »Pa da niste tega zaplenili Nemcem?!« Z nasmehom mi je odvrnil: »Tovariš, kaj ne veš, da bodo prazniki? To so nam pripravili in poslali naši ljudje iz Moravške doline.« Ponovno sem vprašal: »Kako je vendar to mogoče, saj so vas Nemci tri dni hajkali in tudi po vaseh jih je bilo verjetno vse polno. Kaj se ljudje niso nič bali?« Dobil sem spet jedrnat odgovor: »Naši ljudje so se vsemu temu že privadili in tudi strahu ni več tistega, kot je bil tedaj v letu 1941.«

Vem, da mi nihče od tovarišev, ki so bili tedaj z mano, ne bo zameril, če povem, kako smo si zaželeli tisti hip košček dobrot, ki so bile pred nami. Saj na Dolenjskem že od septembra, od roške ofenzive, nismo videli kosa belega kruha, kaj šele potice in posebno v Žužemberku na Hrvatskem smo dolgo, dolgo dobivali samo po nekaj krompirjev na dan.

Ko so se tovariši z Dolenjskega v naslednjih dneh in tednih malo razgledali po našem terenu, kar verjeti niso mogli, kako je v teh krajih ljudstvo naše in dobro.

Pred formiranjem VI. brigade Slavka Šlandra je štab IV. operativne cone že vnaprej izdelal plan, kako izvesti mobilizacijo in nato osnovati brigado. Ker pa je bilo za formiranje potrebno nekaj mirnih dni, se je štab, ki je dobro poznal naše kraje in razpoloženje ljudi, odločil, da se vsi trije bataljoni Kamniško-savinjskega (zasavskega) odreda, to je Kamniški, Zasavski in Savinjski, zberejo na Šipku, na gaberskih senožetih, ne zato, ker bi bil kraj sam najbolj prikladen, pač pa zaradi ljudstva, ki nam je bilo naklonjeno in se nam ni bilo

treba bati izdajstva. Razen tega so v štabu vedeli, da nas bodo ljudje oskrbeli za vse naslednje dni s hrano, tako da se bo Nemcem za nami izgubila vsaka sled. S sabo smo imeli okrog 600 na novo mobiliziranih, ki so bili skoraj vsi brez orožja. Kako prav je tedaj precenil štab ta predel naše zemlje. Ni bilo niti ene izdaje, čeprav so vse vasi naokrog vedele, da je na Špiku okrog tisoč partizanov!

Del političnih delavcev tuhinjskega okraja v družbi s terenskimi aktivisti poleti 1944

Za Miklavževo leta 1943 sem bil s svojim bataljonom v Zgornji in Spodnji Javorščici na Moravškem. Tedaj smo dobili od naših žena iz ravnine, predvsem Domžal in Mengša ter njune okolice, več voz paketov in peciva, cigaret, rokavic, nogavic in celo nekaj steklenic žganja in vina.

Ko smo okrog božiča istega leta prišli z našo brigado v Tunjice, Zakal in Sidraž, so borci z vozom in konjem pobirali za nas pripravljene potice po bližnjih vaseh.

Za vsake praznike so se ljudje spomnili tudi na nas. S svojo dobrosrčnostjo so nam, borcem, kmečke žene želele lajšati napore in trpljenje. Čeprav so bile preproste, so vedele, da je naš dom le gozd in da nimamo domačega ognjišča.

Pa tudi drugače smo neprestano dobivali darila in pakete. Tako se spomnim, da smo nekoč v hudi zimi dobili naenkrat okrog 300 parov nogavic iz Vavpotičeve tovarne v Šmarci. Kaj vse so za nas pripravili ne vem kolikokrat delavci po tovarnah, pa se na kratko ne da opisati.

Rad se spominjam teh dni in še danes sem vesel, ko pomislim, kako so nas cenili. Nikoli ne bom pozabil dneva, ko bi moral Boljka iz Podgorja oddati Nemcem telico. Ko smo to izvedeli, smo poslali dva ali tri borce k njemu, da bi jo dal nam in da bi jo prignali. »Ne, vam je ne dam,« jim je dejal, »če pa pride ponjo komandant Mirko, ki ga poznam, mu jo bom dal!« Kaj sem hotel, šel sem in jo dobil.

Vedno sem imel na različnih krajih tudi po nekaj kmetov, ki so mi posojali živino in krompir. Stvar je bila kaj preprosta. Nekoč sem prišel k enemu izmed njih in ga prosil, naj mi da za brigado vola, ker je pač tako, da trenutno nimamo mesa. K njemu sem šel zato, ker smo tu kadarkoli dobili vse. Tokrat pa sem videl, da mu gre nekam težko iz rok. Tisti trenutek sem se domislil, koliko nam je zares že dal in koliko je žrtvoval za našo stvar. Pa sem mu rekel: »Veš kaj, posodi mi ga, če ga že težko daš!« Udarila sva po stari kmečki navadi v roko in čez nekaj dni sem mu že vrnil drugega. Prav tako je bilo s krompirjem. Nekaj voz sem ga dobil na posodo in seveda tudi pošteno vrnil.

Vsakega darila, vsake pomoči smo bili veseli in znova in znova, ko so nam ljudje kaj poslali, smo čutili, da so z nami. Vem pa, da so se tudi oni zavedali, kako smo njihovi. Ko je minila štiriletna môra, ki nas je vse tlačila in smo se vrnili v te naše kraje, smo videli obraze srečnih ljudi. In tedaj sem globoko v srcu občutil, da večjega priznanja za naše napore nismo mogli dobiti, kakor zahvalo ljudstva, da smo ga osvobodili. *Mirko Jerman-Mirko*

6. VELIKA AKTIVNOST VARNOSTNIH GRUP IN PRIPADNIKOV NZ

V tem času so bili v ravninskem delu kamniškega okrožja zelo aktivni pripadniki Narodne zaščite in varnostnih grup (VOS). Desetine NZ so neprestano podirale telefonske drogove, rušile železniške proge, onesposabljale stroje po tovarnah itd. Od večjih akcij je treba omeniti iztirjenje vlaka na progi Črnuče—Laze v začetku novembra 1943 in porušenje telefonske napeljave Trzin—Črnuče. Varnostne grupe pa so likvidirale izdajalce, napadale nemške avtomobile, največkrat pri belem dnevu izvajale rekvizicije po tovarnah in zažigale prazne gradove, šole in prosvetne domove, ki so pomenili stalno nevarnost, da bi se vanje naselilo nemško vojaštvo in policija ali pa celo bela garda.

Požig gradu Šenkov turn

9. novembra 1943 smo se odločili, da bomo požgali grad Šenkov turn, v katerem je bila pred vojno šola, zdaj pa bi ga prav lahko uporabil okupator, da bi v njem nastanil kako svojo posadko.

Za akcijo so se prostovoljno javili Ivan Dolinšek-Vinko, Tone Mavser-Tomo, Štefan Ves-Bogo, neki Lado in Nežka. Že dopoldne smo se odpravili iz taborišča na Dobenu proti Šenkovemu turnu. Ne da bi nas kdo opazil, smo se približali gradu in se povzpeli po stopnicah na podstrešje. Tu smo dobili precej stare krame, papirja in slame ter vse skupaj nanosili v prostore v prvem nadstropju. Ko smo vse pripravili, smo stvari polili z bencinom in zažgali. Hitro smo odšli iz gradu, kjer se je vse kadilo. Pomaknili smo se preko ceste Mengeš—Vodice v

gozd, ki se razprostira med Mostami in Vodicami. Čeprav je grad precej gorel, se vendar ni hotel vžgati tako, kot smo mi želeli. Ogenj je namreč samo prežgal streho, ni pa vžgal ostrešja.

Ko smo se še jezili, da nam akcija ni povsem uspela, smo že opazili Nemce, ki so se na kamionih pripeljali po cesti in se nato spustili za nami v gozd. Poslali smo jim nekaj rafalov, nato pa smo se pomaknili globlje v gmajno in se tu razkropili. Nemci so kmalu začeli streljati za nami. Tisti dan sem imel čudovito srečo. Ko sem tekel pred njimi, mi je nenadoma spodrsnilo. Noga se mi je namreč zataknila v neko korenino in sem padel. Prav v tistem trenutku pa je zaropotal za mano mitraljez in njegov rafal se je zasekal v smreko pred mano prav v višini mojih prsi. Če ne bi bilo korenine, bi me tedaj brez dvoma ubili.

Kljub hajki pa niso dobili nikogar od nas in ko je padel mrak, smo se že čili in zdravi sešli na Dobenu. *Ivan Rožman-Kovač*

Spopad z nemškimi žandarji v Trzinu

Za 25. april 1944 smo bili obveščeni, da se bosta zelo zgodaj zjutraj z motorjem peljala skozi Trzin na Črnuče raztrganca Črnugelj in Zemljan. Zato smo nad Dobravo postavili zasedo. Čakali smo nekaj ur, pa se ni zgodilo nič posebnega. Zato je zaseda odšla nazaj proti Dobenu. Nad trzinskim kamnolomom pa smo z daljnogledom zagledali nekaj policistov, ki so v Jabljah stražili lastnika gradu barona von Büllova in kdaj pa kdaj hodili v Domžale po hrano in orožje. Da bi naša pot z Dobena ne bila zaman, smo se odločili, da jim napravimo zasedo. Kot že dan prej, smo jim tudi danes hoteli vzeti kakšno puško. Nad kamnolomom smo se nato ločili. Midva z Romanom sva morala na neko zvezo, drugi pa so jo mahnili čez Prodič ter pri Vrbancu in Smuku sredi belega dne postavili zasedo. *Frenk Orel-Primož*

Z nekim tesarjem sva pravkar delala za mojo hišo, ko sem pri sosedu Vrbancu zagledal partizane: Ivana Orla, brata Kralja, Staneta Habjana, Borisa in še nekatere, ki so pravkar pripravljali zasedo. Hotel sem jih opozoriti, naj bodo previdni, saj so prav prejšnji dan skoro na istem mestu razorožili dva žandarja, zato je šla ta dan v Domžale cela kolona. Toda bilo je prepozno. Prvi žandar se je že znašel v zasedi. V hipu je skočil predenj partizan Boris, zavpil, naj dvigne roke in segel po njegovi puški. Žandar se je nekoliko prestrašil, poskusil potegniti partizanu puško iz rok, ker pa jo je ta krepko držal, je zagrabil bajonet in v trenutku sunil partizana naravnost v srce, da se je ta takoj zgrudil mrtev. V naslednjem hipu je žandarja že podrla toča svinčenk

iz brzostrelk ostalih. V tem se je prikazal naslednji žandar in partizani so besno pognali rafale tudi proti njemu. Ker je Nemec nekako odskočil s poti, je bil samo ranjen in zavlekel se je v Vrbančevo šupo. Pritekli so tudi ostali žandarji in zaseda se je umaknila.

Že čez četrt ure so prišli na kraj spopada žandarji iz Mengša in Domžal. Pri meni in pri sosedu so napravili temeljito preiskavo in hoteli so požgati najini hiši. Ker pa je sosed obvezal ranjenega žandarja, ga je ta zagovarjal in je zanikal, da bi streli leteli iz sosedove in moje hiše, kot so to trdili drugi žandarji. Zato so aretirali samo mene. Odgnali so me najprej v Mengeš, nato pa v Kamnik, kjer so me po 12 dneh izpustili. *Janez Jemec-Branko*

Streli na vodjo raztrgancev

Eden izmed najhudobnejših pomočnikov gestapa na Gorenjskem je bil vsekakor Martin Črnugelj s Črnuč. Zaradi številnih hudodelstev je bil med prebivalstvom skrajno osovražen. Člani varnostne grupe mengeškega okraja so se zelo trudili, da bi njegovi zločini ne ostali nekaznovani. Med njegovimi sosedi je VOS organizirala močno obveščevalno mrežo, ki nas je vedno obveščala o njegovem gibanju. Črnugelj je namreč pogosto hodil v Ljubljano in se med potjo ustavljal doma na Črnučah. Vendar so se naše zasede, ki so ga večkrat celo podnevi po nekaj ur čakale ob glavni cesti, vračale, ne da bi kaj opravile. Bil je tako previden in oprezen, da se ni dal presenetiti. Enkrat samkrat je na Dobravi med Črnučami in Trzinom, padel v roke vodji varnostne grupe Ljubu, ki je streljal nanj, a ga ni zadel.

Nekega dne, mislim, da je bilo 24. junija 1944, sva z Borom nenadoma dobila sporočilo, da je Črnugelj s svojim pajdašem Antonom Hacetom pravkar odšel v Ljubljano. Ker je bilo treba hitro nekaj ukreniti, sva se odločila, da bova šla sama nad raztrganca. Skrila sva se kakih sto metrov od črnuškega mostu nad Roževčevo in Kurentovo hišo in nestrpno pričakovala, kdaj se bosta izdajalca vrnila iz Ljubljane. Kmalu sva ju zagledala, kako sta se počasi s kolesom peljala vsak po svoji strani ceste proti Črnučam. Pri Roževcu sta se ustavila in ponudila gospodinji nekaj cigaret, ki sta jih prinesla preko meje. Nato sta spet sedla na kolesi in se odpeljala dalje. Komaj pa sta napravila nekaj metrov, ju je podrl Borov rafal. Medtem ko sta bila onadva v hiši pri Roževcu, se je namreč Bor s pripravljeno brzostrelko priplazil v njuno neposredno bližino. Hace je bil takoj mrtev, Črnugelj pa se je bliskovito pobral, s pištolo nekajkrat ustrelil proti Boru, skočil na kolo in med kričanjem: »Na pomoč, banditi!« divje zdrvel proti črnuški žandarmerijski postaji. Pobegnil je samo zato, ker se je Boru v brzostrelki zaskočil naboj, jaz pa sem bil žal predaleč, da bi ga zadel s puško.

Ko sva videla, kaj je, sva se previdno umaknila. Že čez nekaj minut so pritekli nemški žandarji, v onemogli jezi pretepli Roževčeve in zažgali Bedenkov hlev.

Kot smo izvedeli pozneje, je bil Črnugelj zadet pod ledvice in mu je kri kar lila izza škornjev. Kljub temu pa si je v nekaj tednih opomogel in je znova nadaljeval svoj krvavi posel nad nedolžnimi Slovenci.

Dominik Bizjak-Adam

7. PREGLED DOGODKOV V PRVI POLOVICI LETA 1944

Prva polovica leta 1944 je bila v kamniškem okrožju izredno razgibana. Zgodila se je cela vrsta pomembnih dogodkov.

8. JANUAR:

Nemci ustrele v Mengšu 30 talcev kot povračilo za 6 ustreljenih izdajalcev.

10. JANUAR:

Nemci pobijejo pri Prevojah tri dečke;
v Dolenjah pri Rovah zažgo tri hiše in v njih 9 živih ljudi.

12. JANUAR:

V Trzinu požgan Prosvetni dom in šola.

28. JANUAR:

V Bukovici pri Vodicah si Mirko Kraljič-Cenko in Mirko Mušič-Zeus po nekajurnem boju z Nemci vzameta življenje, da jim ne bi živa padla v roke.

31. JANUAR:

Nemci ustrele v Šentvidu nad Ljubljano 30 talcev, večinoma Kamničanov.

1. FEBRUAR:

Šlandrova brigada zavzame sovražno postojanko v Motniku.

5. FEBRUAR:

Aktivisti OF v Trzinu napravijo veliko akcijo na brzojavne drogove ob cesti Črnuče—Domžale in poderejo 40 drogov.

6. FEBRUAR:

V Loki pri Mengšu padeta v spopadu z Nemci Ivan Dolinšek-Vinko in Jože Korenin s Črnuč, v Pristavi pri Mengšu pa se smrtno ponesrečil Pavle Zalokar, politični delavec mengeškega rajona.

8. FEBRUAR:

Velika borba Šlandrove brigade z Nemci na Menini planini. V bojih pade mnogo Nemcev in preko 30 partizanov.

17. FEBRUAR:

Ponovno formiranje Kamniško-zasavskega odreda.

24. FEBRUAR:

Na Oklem pod Trojico pade zaradi izdajstva 53 borcev Kamniško-zasavskega odreda, 25 pa jih Nemci ujamejo.

27. FEBRUAR:

Domžale bombardirane.

28. FEBRUAR:

Odpravljeni občinski odbori OF.

4. MAREC:

Večja borba med partizani in Nemci v vasi Zabava pri Motniku. Pade en domačin.

10. MAREC:

Na Črnučah požgane nemške barake;
na Lazih v Tuhinjski dolini napadena nemška avtokolona.

11. MAREC:

Za sekretarja RK KPS Mengeš imenovan Janez Burja-Mirko;
v Loki pri Mengšu aretiranih 16 oseb, med njimi 7 žena.

12. MAREC:

Nemci v Tuhinjski dolini do tal požgo Sela, delno pa Laze in Zgornji Tuhinj.

13. MAREC:

V Zgornjih Lokah zažgana hiša in v njej živa žena in otrok.

14. MAREC:

Rajonski komiteji KPS in odbori OF se preimenujejo v okrajne, pokrajinski partijski komiteji pa v oblastne;
partizani napadejo pod Kozjakom Nemce, ki jih 13 pade.

19. MAREC:

Šlandrova in Tomšičeva brigada napadeta Moravče, likvidirata žandarmerijsko in policijsko postojanko, občino ter pošto. Od tega dne Moravška dolina nima sovražne postojanke in je svobodno ozemlje.

20. MAREC:

Mobilizacija Gorenjskega odreda v Trzinu, Depali vasi pri Domžalah, Loki pri Mengšu, Dobenu in Topolah.

21. MAREC:

Požgana šola v Jaršah.

23. MAREC:

Hude borbe partizanov z Nemci na Rakitovcu nad Blagovico. Pade okrog 30 borcev.

28. MAREC:

Velik miting v Moravčah;
po naročilu partizanskega zdravnika dr. Tineta Zajca-Mihe akcija varnostne

grupe v njegovo ordinacijo v Mengšu v neposredni bližini žandarmerijske postaje.

30. MAREC:

Velika akcija v tovarno Induplati v Jaršah. Partizani pri belem dnevu odpeljejo kamion platna.

31. MAREC:

Na novo dolžnost odide sekretar OK KPS Kamnik Franc Zupančič-Marjan, na njegovo mesto imenovan Andrej Stegnar-Silvo.

2. APRIL:

Pri Trojici strmoglavi zavezniška leteča trdnjava.

6. APRIL:

Požgana železniška postaja v Trzinu;
napad na oporišče nemške vojske pri Radomljah.

8. APRIL:

Požgan Sokolski dom v Radomljah.

12. APRIL:

Drzna akcija pripadnikov varnostnih grup v papirnico na Količevem. Plen: 26 voz papirja in drugega materiala.

13. APRIL:

Požgan grad v Volčjem potoku.
Vdor Kamniško-zasavskega odreda v tovarno JUB v Dolu.

16. APRIL:

Požgana vas Okroglo. Padejo 3 partizani.

OD 21. DO 23. APRILA:

Napad na Šmartno v Tuhinju. Nemci požgo Kavran.

25. APRIL:

Spopad patrulje varnostne grupe z žandarji v Trzinu. Pade en partizan, en Nemec ubit, drugi hudo ranjen.

27. APRIL:

Napad na nemško avtokolono pri Trnjavi. Uničenih 14 vozil in 2 tanka.

OD 27. APRILA DO 27. JUNIJA:

Dvomesečno »Tekmovanje zmage«;

28. APRIL:

Nemci in raztrganci delno požgo Zgornji Okrog v Tuhinjski dolini. Pade 5 partizanov in en domačin.

30. APRIL:

Velike propagandne in sabotažne akcije za 1. maj. Posebno aktivna je mladina.

1. MAJ:

Velik partizanski miting nad Kokošnjami pri Moravčah.

6. MAJ:

Odkrita in požgana bolnišnica Triglav (Lukova) nad Kolovcem pri Radomljah.

7. MAJ:

Požgana vas Globočica pod Limbarsko goro.

OD 13. DO 15. MAJA:

I. zbor gorenjskih aktivistov na Jelovici. Iz kamniškega okrožja se ga udeleži nad 20 delegatov. Sklepi: utrditev organizacije OF, izvedba volitev in popolne mobilizacije v NOV.

15. MAJ:

Pod Veliko planino strmoglavi zavezniška trdnjava. Nemci požgo 4 hiše v Vrhpolju nad Kamnikom.

16. MAJ:

Četa VDV pod vodstvom komandirja Ivana Rožmana-Kovača požge v Mengšu Društveni in Sokolski dom in nato še poslopje bivše tiskarne v Grobljah.

19. MAJ:

Požgan Sokolski dom v Domžalah.

20. MAJ:

Velika selitev v Mengšu. Preseljenih 39 oseb;
na Homcu požgano poslopje nemške občine.

24. MAJ:

V Beli peči v Tuhinju ustreljena dva brata Malija.

1. JUNIJ:

Nemci docela požgo vas Rakitovec pri Blagovici in ustrele 11 ujetih partizanov.

6. JUNIJ:

V Šmarci ustrele dva partizana in ju z gospodarjem in sinom v hiši zažgo.

10. JUNIJ:

Na črnuški opekarni večja sabotaža.

11. JUNIJ:

Na Komendski Dobravi požgana bolnišnica dr. Tineta Zajca. Dr. Zajec z vsem strežnim osebjem hudo mučen in še živ sežgan.

12. JUNIJ:

Velika hajka na mengeške okrajne forume. Celotno Rašiško pogorje z Gobavico vred obkoljeno z več tisoč policisti in vojaki.

18. JUNIJ:

Pri Mošeniku v Moravški dolini večji boj med partizani in Nemci.

23. JUNIJ:

V Studencu pri Krtini Nemci živega zažgo 14-letnega Slavka Kovača.

24. JUNIJ:

Akcija na vodjo kamniških raztrgancev Martina Črnuglja na Črnučah. Črnugelj huje ranjen, njegov pajdaš ubit.

26. JUNIJ:

Napad patrulje čete VDV na nemški avto na Dobravi pri Črnučah. Ubit en nemški vojak, eden huje, več laže ranjenih.

29. JUNIJ:

Ponovni napad na nemški vojaški kamion na Dobravi. En sovražnik ubit, šest hudo ranjenih.

6. JULIJ:

Tretji napad, tokrat patrulje Šlandrove brigade, na Nemce pri Črnuški Dobravi. Pet sovražnikov mrtvih, sedem hudo ranjenih. Padeta dva naša borca.

SREDI JULIJA:

Odide na POOF za Gorenjsko sekretar A. Stegnar-Silvo. Na njegovo mesto imenovan Ivan Martinčič-Vanja.

22. JULIJ:

Šlandrova in Zidanškova brigada poženeta pod Trojico v beg 400 Nemcev.

2. AVGUST:

Zidanškova brigada napade pri Gozdu nad Kamnikom nemško četo. Pade komandir.

8. KRVAVI OKUPATORJEVI ZLOČINI SPOMLADI 1944

Ustrelitev talcev v Mengšu

Leto 1944 se je začelo z množičnim hudodelstvom, ki ga je okupator zagrešil v Mengšu. 8. januarja so Nemci na travniku za Ravbarjevim gradom ustrelili 30 talcev.

Povod za ta množični pokol je bilo odkritje šestih trupel v jami Zasapnici na pobočju Gobavice nad Mengšem. Ob koncu novembra 1943 je namreč VOS razkrila skupino ljudi, ki so na videz delali za OF in v njenih organizacijah zavzemali celo vidne položaje, v resnici pa so bili agenti gestapa in bele garde. Ko so pri zaslišanju priznali svojo krivdo, so bili na Gobavici trije kaznovani s smrtjo. Prav tako so bili ob tej jami likvidirani neki železn. uradnik iz Trzina ter dva organizatorja bele garde.

31. januarja so Nemci spet zagrešili zločin v Šentvidu nad Ljubljano, kjer so ustrelili 30 talcev, ki so bili večinoma doma iz Kamnika.

Ko je bil spomin na te žrtve še živ in boleč, so prizadejali nemški policisti nov udarec narodnoosvobodilnemu gibanju na kamniškem področju.

24. februarja so namreč na Oklem pod Trojico napadli četo Kamniško-zasavskega odreda. Od več kot devetdesetih partizanov se jih je rešilo samo 16. Večina je padla v hudem boju, del borcev pa so napadalci ujeli.

PROGLAS!

Dne 25. novembra 1943 so bili ustreljeni belo-plavogardistični organizatorji, gestapovski podrepniki in izdajalci slovenskega naroda: KVARTIČ MIRAN IZ DOMŽAL, PLEMELJ ALOJZIJ IZ CERKELJ, LIPAR FRANC IZ NASOVC, MEJAČ ALOJZIJ IZ KOMENDE, SEVER MARJAN IZ DOMŽAL, POLAK FRANC IZ MENGŠA IN PUCKO VINKO Z VIRA PRI DOMŽALAH. VSI TI SO NAMERAVALA IZVESTI TEKLENSKE NAČRTE V KAMNIŠKEM OKROŽJU. Našteti plavogardisti so hoteli organizirati plavo gardo izdajalskega generala Rupnika. Zato pa, da bi to čim lože dosegli, so se na zvijačen način vrinili v OF. To so storili prvič zato, da bi spoznali naše najboljše aktiviste in politične delavce in jih nato izdali gestapu. Drugič pa, da bi vsepovsod, koder bi pač mogli, ovirali in onemogočevali osvobodilno borbo slovenskega naroda, pri tem se pa posluževali laži, goljufij i.t.d.

Tako je KVARTIČ iz Domžal nadel sebi funkcijo člana Pokrajinskega odbora OF ter tako izdal naredbo našim bataljonom, da se ne sme delati vojaških akcij, ne streljati Nemcev in ne rušiti tovarn. Istotako je poneveril 40.000 RM denarja, ki je bil pripravljen za našo vojsko ter s tem denarjem finansiral plavo gardo.

PLEMELJ ALOJZIJ je bil že lansko leto z Mejačem Vitkotom na čelu organiziral belo gardo. Tudi danes je rovaril naprej s tem da je podpiral nekaj naših dezerterjev z orožjem in municijo. Ko so se hoteli ti dezerterji vrniti v naše edinice, jih je ta pregovoril, češ da bodo ustanovili plavogardistično četo. V te svrhe je imel direktne zveze s tiranom Gorenjske, generalom Rössenerjem, Brennerjem in ostalimi gestapovci. Pravtako je dobavljal plavogardistično literaturo iz Ljubljane. Istotako jedel MEJAČ ALOJZIJ iz Komende.

LIPAR FRANC je bil zvesti kurir Mejača Vitkota ter sokrivec pri razpadu naše edinice v lanskem letu na Krvavcu. Leto je pa vstopil v OF ter tako mislec, da bo pod krinko člana OF ponovno izdal slovenski narod ter mu pripravil še hujše gorje. Imel je zveze z [illegible] itd. Prav tako je dobival plavogardistično literaturo in navodila iz Ljubljane.

SEVER MARJAN iz Domžal in POLAK FRANC iz Mengša sta bila kurirja, ki sta prenašala pismena poročila od organizatorjev na vodstvo plave garde.

PUCKO VINKO z Vira je imel zveze z organizatorji, ki so prihajali iz Ljubljane. V Domžalah je bil v osebnih stikih z Rupnikovci.

Kaj so ti gestapovski plavogardisti hoteli narediti? Hoteli so zanetiti bratomorno državljansko vojno tudi na tem delu Gorenjske. Hoteli so na stotine žrtev, požganih vasi itd. Tako so mislili, da bodo s tem pripravili pot ubegli velikosrbski kliki, katera je povezana z našimi izdajalci, in jim pomagati zopet sesti narodu za vrat. Toda slovenski narod ni pozabil zločinov, ki so jih ti ljudje zagrešili proti našemu ljudstvu že za časa Jugoslavije. Slovenski narod ve za nesramno kupčijo, s katero je bil na milost in nemilost prodan nemškemu in italijanskemu fašizmu. Zato drži naš narod usodo v svojih rokah. Porok za to je naša narodno-osvobodilna vojska, s katero bodo Slovenci skupaj z ostalimi narodi Jugoslavije ustvarili novo demokratično Jugoslavijo, v kateri ne bo nobeden izkoriščan.

Po zgornjem primeru se bo zgodilo z vsakim, ki bo še nadalje podpiral gestapovsko-plavogardistične elemente! Danes naj velja za vsakega poštenega Slovenca geslo: "Smrt nemškim okupatorjem in smrt plavogardističnim izdajalcem!"

SMRT FAŠIZMU — SVOBODO NARODU!

OKROŽNI ODBOR OF
KAMNIŠKEGA OKROŽJA

Proglas okrožnega odbora OF Kamnik o kaznovanju beloplavogardističnih izdajalcev

Nato so Nemci pri Prevojah zverinsko pobili troje dečkov, nedolgo zatem pa živa sežgali še dva: enega v Zg. Lokah pri Blagovici in drugega v Studencu pri Krtini. V Loki pri Mengšu so zaprli nekaj naših najboljših družin in jih odpeljali v Dachau in Auschwitz. V maju so uničil bolnišnico Triglav pri Kolovcu, v juniju pa še bolnišnico pri Komendski Dobravi. Ob požigu obeh bolnišnic so nečloveško mučili ujete ranjence in strežno osebje ter jih večinoma žive zažgali.

Hude izgube na Oklem pod Trojico

Naša četa Kamniško-zasavskega odreda je v februarju 1944 mobilizirala predvsem nove borce. Ob napadu na Oklo 24. februarja 1944 je imela približno 70 stalnih ter okrog 50 pravkar mobiliziranih borcev. Zadrževali smo se največ v gozdovih nad Ihanom, ker nas tu Nemci niso vznemirjali s hajkami. Za nami so pošiljali le močnejše patrulje, ki pa so se izogibale spopadov z nami. Seveda nismo vedeli, da so hodile ogledovat teren. Ko so ga dodobro spoznale, je manjkal samo še domač izdajalec in tudi tega so Nemci kmalu našli.

24. februarja je bilo malo hribovsko naselje Dobovlje nad Ihanom pokrito s snežno odejo in je mirno pričakovalo jutro. Jutranji mir pa so še pred šesto uro presekali rezki klici dežurnih, ki so klicali borce v zbor. Kmalu nato je naša kolona v gosti temi odšla iz vasi. Tišino je motilo le škripanje snega pod čevlji. Ko smo se približali zaselku Oklo nad Ihanom, se je začelo daniti. V Oklem, ki je štelo le tri domačije, smo se srečali s funkcionarji okrožnega komiteja KPS Kamnik. Straže so odšle na svoje prostore, mi pa smo se namestili po poslopjih vseh treh domačij. Štab se je naselil v Kramarjevi hiši, pred katero je bilo v koših okrog 100 paketov, ki so jih za nas zbrale žene in mladina iz Domžal, Mengša in od drugod. Nismo pa si še oddahnili, že je okrog pol osmih zaropotalo z vseh strani. Kmečka izba pri Kramarju, v kateri sem bil tudi jaz, se je v trenutku izpraznila. Z ostalimi sem planil ven in se znašel ob kupu gnoja za hišo. Hitro sem se z drugimi splazil nekaj korakov stran v grapo, po kateri vodi v breg kolovoz. Čez nekaj hipov smo se znašli. Vsak od nas je poiskal zaklon in začel se je boj na življenje in smrt. Na srečo je bil z nami tudi tovariš, ki je imel puško tromblonko in z njo smo poslali nekaj min na sovražnika. Izkoristili smo zmedo, ki je nastala med Nemci, vrgli še nekaj bomb in se tako prebili iz obroča.

Spotoma pa smo opazili, kako se sekretar okrožnega komiteja Franc Zupančič-Marjan muči s hudo ranjenim Bregarjem. S Stanetom Testenom-Vidom sva mu hitro priskočila na pomoč in z združenimi močmi smo Bregarja odnesli proti vrhu Trojice, kjer je bil skrit bunker.

Nato smo brez besed, v silni negotovosti in tesnobi čakali noči, da bi se vrnili na Oklo in videli, kaj se je zgodilo z ostalimi. Ko je padel mrak, sva se s tovarišem Vidom odpravila proti Oklemu. Smrad po ožganem lesu nama je

že od daleč naznanjal, da se bližava žalostnemu kraju. Previdno sva se plazila dalje in prišla prav do pogorišča. Ognjeni zublji so lizali zadnje ostanke dveh prijaznih hiš. Z grozo sva gledala zoglenela trupla borcev, ki so jih Nemci in njihovi domači pomagači pometali v plamene. Nikjer ni bilo več žive duše. Globoko pretresena sva se vrnila v bunker.

Drugi dan smo dobili zvezo z drugimi preživelimi borci. Ti so nam tudi povedali, kaj vse se je pripetilo s tovariši. Ko so začeli padati streli, se je v trenutni zmedi vsakdo skušal rešiti, kakor je vedel in znal. Obkolili pa so nas na terenu, ki je bil zelo neugoden za obrambo. Hiše ležijo namreč v dolinici, ki je krog in krog obdana s hribom. Zato je večina borcev padla, še preden so se začeli braniti. Najhuje je bilo pri vhodnih vratih, kjer so borci drug čez drugega padali v smrt. Majhna dolinica tik za hišo je bila dobesedno prekrita s trupli padlih borcev. Mrtvi pa so ležali tudi po dvorišču, za hlevom, gospodarskimi poslopji, vsepovsod... Izgubili smo 53 borcev, 25 pa so jih Nemci ujeli. Med vso vojno v kamniškem okrožju nismo imeli toliko žrtev naenkrat.

August Del Bello-Borut

Zverinski poboji otrok pri Prevojah, v Zg. Lokah in Studencu

10. januarja 1944 so Nemci zagrešili strašen zločin. Brez vsakega vzroka so namreč v bližini Prevoj pobili tri nedolžne dečke: 14-letnega Božka in 16-letnega Franca Pogačarja ter 16-letnega Marcela Gostiča.

Ti trije nesrečni otroci so tega dne z 11-letnim Jožkom v gozdu na robu polja za bajerji grabili listje. Okrog pol ene popoldne so nenadoma opazili, da jih je v loku obkolila nemška policija. Takoj so nehali grabiti listje in dvignili roke. Policisti pa so že naperili vanje brzostrelke in spustili rafale. Franc Pogačar in Marcel Gostič sta bila takoj mrtva, medtem ko je bil Božko Pogačar ranjen v nogo, najmlajši med njimi, Jožko Pogačar, pa je ostal nepoškodovan, čeprav je tudi on ob švabskih strelih padel po tleh in se potuhnil, kot da je mrtev. Nemci so bili prepričani, da so pobili vse štiri in so odšli naprej v gozd. Kakor hitro so Nemci izginili, je Jožko vstal in tekel, kolikor so mu dale moči, domov na Prevoje klicat mater, naj pride po oba brata.

Medtem so se policisti vrnili in našli ranjenega Božka še živega. Obrnili so puške in 14-letnega otroka pri popolni zavesti pobili s puškinimi kopiti ter mu dobesedno zdrobili lobanjo.

15. marca 1944 so partizani pri Žuževem kanalu v Zgornjih Lokah napadli nemško žandarmerijsko patruljo, ki je korakala po glavni cesti proti Krašnji.

Da bi se maščevali, so Nemci še isti dan zažgali bližnjo hišo v Zgornjih Lokah in v njej 56 let staro Marijo Burjo skupaj s 14-letnim otrokom Petrom

Majdičem iz Žirovš. Dečku se je posrečilo, da se je ves izmučen splazil skozi dim goreče hiše. Toda Nemci so ga pred hišnimi vrati ujeli, ga vsega onemoglega zgrabili, obesili za noge na najbližje drevo, ki je rastlo poleg stranišča, in ga tako pretepli, da so ga dobesedno zmrcvarili. Nato so na pol mrtvega vrgli skozi okno v gorečo hišo, da je skupaj s teto Marijo tudi on živ zgorel. Ko so Nemci odšli in je ogenj ponehal, smo ju zoglenela in tesno objeta našli v hiši pod mizo.

23. junija 1944 so Nemci pridrveli v vas Studenec pri Krtini in zažgali hišo in skedenj posestnika Krušnika. Nato so na bližnji njivi pobrali 14-letnega Stanka Kovača. Pred gorečo hišo so ga zverinsko pretepali in zahtevali od njega, naj pove, kje so partizani. Ker ni hotel ničesar izdati, so vsega krvavega in do smrti izmučenega pahnili v goreči skedenj, da se je v največjih mukah dušil in živ zgorel. Mati je iz domače hiše v bližini poslušala krike mučenega otroka, pomagati pa mu ni mogla. Ko so Nemci odšli, je oče našel na pogorišču ostanke nesrečnega dečka. Bil sem na pogrebu tega mučenika ter ga videl v odprti krsti. Bila je tako rekoč prazna, saj je bilo v njej le nekaj zoglenelih kosti.

Dr. Ciril Komotar

V Dachau in Auschwitz

V zgodnji pomladi 1944 so Nemci v Loki pri Mengšu zaprli vrsto aktivistov in podpornikov OF. Domači kronist Jože Jankovič je o tem ohranil naslednje pričevanje:

11. marca 1944. leta je okupator zaprl 16 oseb, med njimi 7 žensk. Po sodbi v Celovcu so moške odvedli v Dachau, ženske pa v razna nemška taborišča.

Navajam pismo interniranca Antona Brojana, ki so ga izselili v tej skupini. Napisano je verodostojno in zanesljivo. Govori o njegovem potu od doma in o trpljenju, ki ga je prestal, dokler se ni spet vrnil v rojstni kraj.

»Bilo je mrzlega zimskega jutra dne 11. marca 1944, ko je tolpa hitlerjanskih gestapovcev z našimi domačimi izdajalci, tako imenovanimi »raztrganci«, obkolila v Loki nekaj hiš in aretirala 16 oseb, med katerimi je bilo tudi 7 žensk različne starosti, in obenem naredila pri vseh temeljito preiskavo. Takoj nato so nas odvedli peš v Mengeš in s kamioni v Kamnik v gestapovske zapore. Isti dan popoldne so nas odpeljali z vlakom v Celovec, ker nas je tam nekdo izdal. Popisali so nas, nam pobrali vse stvari iz žepov in razporedili po celicah. Čakali smo 17 dni, da so nas zaslišali. Razen izjave izdajalca, niso imeli nobenih dokazov. 6. aprila so nam vzeli mero, popisali višino vsakega, obleko ter čevlje in nas vtaknili nazaj v celice. 12. aprila 1944 so nas moške transportirali v svetovno znano koncentracijsko taborišče Dachau. Za to žalostno potovanje smo dobili vsak 300 g kruha, 50 g salame in 50 g margarine. Potovali smo prvi dan proti Dunaju, kamor smo prispeli opolnoči. Tu smo dobili po četrt litra prave in zelo redke prašičje hrane. Skopali so nas in nas

nato brez odeje odpeljali spat v četrto nadstropje v veliko dvorano, ki je bila brez stekel v oknih. Dva dni pozneje so nas spet transportirali v Salzburg, kjer smo prenočili v ušivih policijskih zaporih, 15. aprila 1944 pa so nas odpeljali z vlakom v München, seveda tudi v sodne zapore, od tam pa čez dve uri na kamione. V Dachau smo prispeli okoli tretje ure popoldne. Nato smo čakali na dvorišču kaki dve uri in zatem smo šli, da so nas vpisali, do kože slekli, ostrigli in skopali.

Po vsem tem so nas odgnali v karantenski 15. blok, kjer smo bili okoli 4 tedne. Po tem času so nas oddali na 19. blok, iz katerega smo šli na lagerski sejem in hkrati na zdravniški pregled, kjer so nekatere odbrali v tako imenovano »Aussenkomando« v Neuöttingu. Tu smo opravljali različna dela. Kopali smo zaklonišča, betonirali bunkerje, sekali les in delali v tovarni za avione. 19. julija 1944 so naši zavezniki bombardirali tovarno, v kateri smo bili zaposleni, 2 dni nato pa še naše taborišče. Pogorela je prav naša baraka. Do 13. avgusta 1944 smo se stiskali v drugi baraki in ta dan smo se nato preselili v novozgrajeni lager. Omeniti moram še, da je bilo pri bombardiranju tovarne mrtvih tudi 29 sointernirancev raznih narodnosti in tudi od nas Slovencev eden.

V novem lagerju smo bivali samo 6 tednov, in sicer do 28. septembra 1944. Tega dne smo se vrnili v Dachau, kjer smo bili spet samo 4 dni. Tedaj so naložili celo našo komando z dodatkom 520 mož na novi transport v uničevalni lager ob švicarski meji. Tam se je šele začela prava borba za življenje in smrt, tam ni bilo nobenega usmiljenja več. Uničevali so nas z lakoto in mrazom, saj smo bili zelo malo oblečeni, in z delom. Stalno so nas preganjali in pretepali. Mi pa smo drug drugega bodrili in tolažili v trdni veri, da to ne bo večno trajalo.

In res, po dolgih mesecih našega trpljenja je propadla Nemčija in z njo veliki nemški pes Hitler kakor tudi njegovo vodstvo in njegova politika. Po zlomu kljukastega križa so nas rešili Amerikanci, ki so nato lepo skrbeli za nas ter nas v nekaj tednih transportirali v naše kraje. Tako se je nehalo naše trpljenje v aprilu 1945.«

Z mamo so naju odpeljali v taborišče Auschwitz, nečloveško mučilnico žena vseh narodnosti. Naj povem samo to, da sva morali ob sprejemu v taborišče 3 dni povsem goli stati pred esesovci. Trpljenje in ponižanje je bilo nepopisno. Najhuje mi je bilo zato, ker je moji slabotni mami pretil krematorij. V taborišču tudi otrokom niso prizanašali. Javno so metali mala nedolžna bitja v živo apno. Delala sem najprej v strelskih jarkih in planirala zemljo. Nadvse naporno pa je bilo ob silno pičli hrani delo v tovarni municije, kamor so me dodelili kasneje. Težke bombe sem dvigala na stroj. Če nismo dosegale 2500

komadov na dan, me je nemška paznica pretepla do nezavesti. Ko se je približevala ruska vojska, so Nemci taborišče Auschwitz evakuirali. To je bil za interniranke križev pot. Hodile smo čez hribe in gmajne, bredle preko potokov, nad nami avioni, za nami fronta. Onemogle so Nemci kar sproti streljali. Po 14-dnevnem pohodu smo prišle v taborišče Rawensbrück. Tam je bilo mnogo Slovenk. Z materjo sva bili popolnoma onemogli, ko naju je srečala Ogrinova Tončka iz Mengša ter nama dala svojo od ust pritrgano borno porcijo. Fronta je bila zopet kmalu za nami. Trdna volja in hrepenenje po domovini in naših dragih svojcih nas je bodrilo, da smo premagale zadnje hudo. Prišla je propast Nemčije in naša osvoboditev. Po 3 mesecih potovanja skozi zbombardirano Nemčijo smo spet stopile na našo zemljo. Od veselja smo jokale in poljubovale domača tla. Mene je čakalo še posebno iznenadenje in veselje, ko sem na meji v Zrenjaninu srečala med partizani svojega brata Ivana, kot oficirja takratne Tomšičeve brigade.

Anica Mušič-Rženičnik

Požig bolnišnice pri Komendski Dobravi

Ko je ob koncu marca prišel na Komendsko Dobravo mengeški zdravnik dr. Tine Zajec-Miha, sta Janez Brolih z Gore in Cene Mali iz Most pri Komendi začela v grapi, nekako na pol poti od Gore pri Komendi do Dobrave in nedaleč od ceste, ki veže ti dve vasi, pripravljati gradnjo partizanske bolnišnice. Najprej sta izkopala 8 metrov dolgo, 2 in pol metra široko glavno jamo, nato pa v neposredni bližini še jamo za kuhinjo in bunker za zdravnika. Sredi aprila je Ivan Kosirnik z Dobrave pripeljal ves potrebni les in ob koncu aprila je bila bolnišnica pripravljena za vselitev. V njej je bilo prostora za 12 do 14 ranjencev.

Prvega ali drugega maja 1944 so se vselili vanjo. Vodstvo bolnišnice je imel dr. Zajec, kurirske posle je opravljal Janez Brolih, ostalo osebje pa sta bili dve kuharici in Cene Mali ter Jože Hribar. Slednji je moral skrbeti predvsem za to, da so bili sledovi okrog bolnišnice vedno zabrisani in odprtina pri tleh, ki je rabila za vhod, vedno pokrita z mahom. V bolnišnici so se zdravili predvsem ranjenci Gorenjskega odreda in štabni zdravnik tega odreda je večkrat prišel pogledat, kakšne so razmere v bolnišnici. Hudo ranjenih niso imeli, najhujši primer je bil neki partizan, ki je imel prestreljena pljuča. Javka za bolnišnico je bila pri zadnji hiši na Dobravi, pri Andrijanu. Tja je vsako jutro ob šestih odšel kurir in če je našel kakega ranjenca, ga je potem strežno osebje preneslo v bolnišnico. V času njenega obstoja se je zdravilo v bolnišnici okrog 20 partizanov.

Žal pa so bolnišnico uporabljali komaj nekaj več kakor mesec dni, kajti že 11. junija 1944 so jo Nemci odkrili, osebje in vse bolnike pa zverinsko

pobili in zažgali. Doletela jo je torej podobna usoda kot 6. maja 1944 Lukovo bolnišnico Triglav v bližini Kolovca.

Ker je bil nekaj dni prej kurir Brolih v praski z nemško patruljo v bližini bolnišnice ranjen, je tistega dne odšel na zvezo k Andrijanu Ivan Kosirnik. Ko je bolnišnico zapustil, se je v njej pravkar začelo vsakdanje življenje. Na straži je stal Cene Mali, dr. Tine Zajec pa se je pripravljal k delu. Prejšnji večer, v soboto, se je vrnil iznad Kamnika, menda iz Tuhinjske doline, kamor je skoro vsak teden odhajal na obiske v podobno partizansko bolnišnico, kot je bila naša.

Komaj je Kosirnik prišel na Dobravo in krenil proti Andrijanu, se je od bolnišnice zaslišalo močno streljanje in začele so treskati tudi bombe. Kot so mi kasneje vaščani pripovedovali, je eden od sosedov vedel povedati, da so se zjutraj v Komendi pogovarjali ljudje o tem, kako so nemški kamioni ponoči pripeljali v Komendo vojaštvo. Nekaj vaščanov je steklo na bližnjo reber, od koder se je videlo skoro v bolnišnico. Ko so prihiteli tja, se je že vil iznad dreves velik dim. Nobenega dvoma ni bilo, da so Nemci bolnišnico odkrili in da se je v tem trenutku v njej in okoli nje dogajalo nekaj strašnega. Vsi nemirni in polni negotovosti so čakali popoldne, dokler se niso prepričali, da so Nemci odšli. Nato so okrog štirih krenili k bolnišnici. Nudil se jim je strašen prizor: bolnišnica je pravkar dogorevala, zadnji zublji so lizali že skoro popolnoma zoglenelo tramovje, v jami, kjer je bila kuhinja, sta še goreli mrtvi tovarišici, čez rob jame pa je ležal vznak dr. Zajec, prav tako na pol zoglenel ...

Iz bolnišnice se razen Kosirnika in stražarja, ki je ušel po gozdu, nihče ni rešil. Trupla borcev, ki so bila v bolnišnici, so zgorela do konca, dr. Zajca so vaščani pokopali v bližino njegovega bunkerja, kosti obeh tovarišic pa zbrali in jih zagrebli na neko njivo, od koder so jih po vojni prenesli na pokopališče.

Nande Vode

9. XIV. DIVIZIJA NA KAMNIŠKEM

Ob koncu decembra 1943 je Glavni štab NOV in POS ukazal XIV. diviziji, naj se prebije preko Hrvatske na Štajersko in se vključi v sestav IV. operativne cone. 6. februarja 1944 je prekoračila nemško mejo in se na svojem pohodu preko Kozjaka do Zgornje Savinjske doline bojevala z Nemci, ki so proti njej zbrali 20.000 mož. Čeprav je imela divizija v teh bojih precej izgub, posebno zaradi hude zime, je vendar izpolnila svoje naloge: na Štajerskem se je okrepilo narodnoosvobodilno gibanje in ustvarjeni so bili pogoji za nastanek osvobojenih ozemelj, kar so enote IV. operativne cone izvedle deloma še pred pomladjo 1944 v Moravški dolini, deloma pa poleti v Zgornji Savinjski dolini s Tuhinjsko dolino in dolino Črne ter na Kozjanskem.

Večina ranjenih borcev XIV. divizije je po ofenzivi, ki se je v glavnem končala 26. februarja, prišla v kamniško okrožje. Ranjence so vojaške komande razmestile po kmetijah na Moravškem pod Grmačo, v Kosezah, v Tustanju, Češnjicah, v bolnišnico »Triglav« pri Kolovcu in v bolnišnico »Srečo« v Tuhinjski dolini.

Razen tega je prav zaradi potreb XIV. divizije OK KPS Kamnik predlagal, da bi nad Osredkom v bližni Tuhinjske Srednje vasi zgradili še eno bolnišnico.

Do srede marca so se enote XIV. divizije urejale in počivale, nato pa so znova povečale svojo dejavnost in so vso pomlad vznemirjale sovražnika z večjimi in manjšimi napadi.

Od brigad XIV. divizije je bila v kamniškem okrožju najbolj aktivna Tomšičeva, ki je sodelovala s Šlandrovo v nekaj pomembnih akcijah. Najvažnejša je vsekakor napad na Moravče.

S Šlandrovo brigado je Tomšičeva sodelovala še v napadu na Šmartno v Tuhinjski dolini od 21. do 23. aprila. Predtem so Nemci 23. marca napadli del njunih enot na Rakitovcu nad Blagovico. Sama Šlandrova brigada pa je 6. aprila uničila nemško vojaško oporišče pri Radomljah, 27. aprila napadla kolono vojaških avtomobilov pri Trnjavi in izvedla še vrsto manjših akcij. Na Dobravi pri Črnučah pa je v začetku julija prav tako razbila vojaško avtokolono.

Prihod XIV. divizije na kamniško področje

V kamniško okrožje sem prišel s XIV. divizijo kot komandant bataljona Tomšičeve brigade. Ker sem doma iz Tuhinjske doline in ker sem veliko slišal o kamniških borcih, sem si pravzaprav ves čas, odkar sem bil v partizanih na Dolenjskem, želel na to področje. Zato sem se zelo razveselil, ko sem zvedel za pohod divizije na Štajersko. Nikoli mi ni bilo žal, da sem se odločil zanj, čeprav so bili nekateri dnevi, ko smo se v hudi zimi borili z veliko številnejšim, mnogo bolje opremljenim in spočitim sovražnikom, resnično hudi.

Pot XIV. divizije je znana. Ko je 23. februarja 1944 štab divizije izdal ukaz, naj se vsaka brigada po svoji poti prebije iz obročev v Savinjski dolini, sem bil z bataljonom pred Solčavo. Še preden pa smo prišli v ta kraj, smo zvedeli, da so Nemci zaključili ofenzivo. Tu smo se odpočili in se nato odpravili proti kamniškemu okrožju, kamor se je že pred nami premaknila večina naših enot. Moj bataljon je namreč dobil nalogo, da varuje prehod in si priključi zaostale ranjence in borce, ki so izgubili stik s svojimi četami, ter tiste, ki so bili v pomožnih enotah. Zato se je bataljon počasi premikal. Naposled smo 29. februarja ali 1. marca, ne spominjam se več natančno, dosegli črto Podvolovljek—Kranjski Rak, prečkali cesto na Črnivcu in se ustavili v Selskih gorah nad Tuhinjsko dolino. Tu sem srečal prvega kamniškega partizana in ves vesel v njem takoj spoznal prijatelja Franca Hribarja-Lovra. Tudi on je bil vesel snidenja po dolgih letih, vendar pa ni bil nič kaj zadovoljen s tem, da je prišlo prav v ta kraj toliko partizanov. V bližnjem Osredku je bila namreč v delu bolnišnica, ki je bila namenjena predvsem borcem XIV. divizije in so jo zgradili na pobudo okrožnega komiteja KPS Kamnik.

Lovro mi je obljubil, da nam bo priskrbel hrano in prenočišča, če se premaknemo drugam. Predlagal je vas Ravne. Želel je to, da bi ostala bolnišnica neopažena. Njemu smo takoj oddali nekaj hudih ranjencev in se za dva dni

preselili v Ravne. Medtem sem poskušal dobiti zvezo s svojimi domačimi, nato pa smo krenili na Buč, Sidol in Rakitovec. V Rakitovcu smo ostali ves dan, zvečer pa smo nameravali po ukazu štaba brigade oditi na Moravško, kjer naj bi menda prekoračili Savo. Ko pa je bil zvečer bataljon že postrojen za odhod, nam je brigadni kurir prinesel sporočilo, naj počakamo, kjer smo. Drugi večer smo se spet vrnili v Ravne, to pa predvsem zato, da bi nas ne bilo preveč skupaj, ker sta bila v Češnjicah nad Blagovico druga dva bataljona. Iz Raven smo se premaknili proti Črnivcu in se razmestili po samotnih hišah in zaselkih.

Nekega dne smo dobili ukaz, naj se zberemo v Kališču. Sem je prišla celotna XIV. divizija in brigade so po načrtu razporedili po terenu. Naši brigadi so dodelili teren od Tuhinjske doline in Nove Štifte do Gornjega grada, Šercerjevi brigadi Mozirske planine, Bračičevi pa Pohorje, kjer so že bili trije bataljoni naše divizije, ki so se v ofenzivi prebili tja.

Medtem smo dobili zvezo tudi s Šlandrovo brigado, ki je bila tedaj, če se ne motim, v Moravški dolini. Za 19. marec smo skupaj z njo dobili nalogo, da napademo Moravče, likvidiramo tam žandarmerijsko in policijsko postojanko ter uničimo okupatorjeve urade. *Ivan Zore-Jernej*

Osvoboditev Moravške doline

Ko smo dobili nalogo, da napademo Moravče, smo krenili v bližino Limbarske gore, tako da smo imeli lep razgled na vso Moravško dolino. Od tu so potem odhajali obveščevalci v neposredno bližino Moravč in celo v Moravče, da bi dobili natančne podatke o številu sovražnikov, njihovih patruljah in zasedah, navadah in razvadah, o vsem, kar je treba vedeti, če naj bo napad uspešen. Bilo je ravno Jožefovo. Že tako smo bili praznično razpoloženi, mimo tega pa smo tisti dan menda prvič videli stotine zavezniških letal, ki so letela nad Berlin in druga nemška mesta. To nam je vlivalo neverjeten pogum in spet smo upali, da bo vojne kmalu konec.

Zvečer smo se premaknili na odrejene položaje. Tomšičevci smo imeli nalogo, da uničimo žandarmerijsko postajo, ki je bila v bližini sedanje gostilne Kavka, šlandrovci pa policijsko postojanko v Zadružnem domu. Boj za obe sovražni oporišči je bil neverjetno silovit in žandarmerijska postojanka se nam ni predala, dokler je nismo zaminirali in pognali v zrak. Pri napadu so padli trije žandarji, ujeli pa smo dva, ki sta bila domačina in sta v kleti ostala živa kljub eksploziji. Eden izmed njiju je bil zagrizen hitlerjanec, ki je povzročal med našimi ljudmi veliko gorja in smo ga zato kaznovali s smrtjo, drugemu pa smo dovolili, da se nam je pridružil.

Uničenje nemške postojanke v Moravčah sodi vsekakor med najpomembnejše uspehe, ki smo jih spomladi 1944 dosegli v bojih proti Nemcem na kamniškem področju. Moravška dolina je tedaj postala dejansko osvobojeno ozemlje. Imenovali so jo »Mala Rusija«. V nadaljnjem razvoju narodnoosvobodilnega gibanja v tem delu Slovenije je odigrala izredno pomembno vlogo.

Ivan Zore-Jernej

19 III. 1944. Zvečer ob pol devetih štirje rafali iz brzostrelk. Danes zvečer in ponoči bo napad na moravško postojanko. Orožniki so že več dni čutili, da se nekaj pripravlja. Posebno še, ker je bila Šlandrova brigada s še dvema bataljonoma Tomšičeve brigade tako blizu Moravč. Okrog desetih se je začel napad. Nameravali smo oditi že ob devetih zvečer, pa smo krenili šele ob pol enajstih. Bila je temna noč. Vid je nekaj časa vodil po svojih že privajenih stezah, potem pa je le zašel na širšo pot, vendar je bilo povsod samo blato, da smo se kar vozili. Vendar smo srečno prišli na cesto in po njej dalje. — Mislili smo, da bomo naleteli na kakšno našo zasedo, pa je menda bila bolj v smeri proti Vačam. Pokanje se je oglašalo vedno pogosteje. Vendar e nam vse skupaj ni zdelo dovolj učinkovito. — Nenadoma sta prispela dva kolesarja in sporočila, da v Moravčah ni videti nič posebnega. To se nam je zdelo zelo čudno. Močan napad na postojanko v Krašnji je trajal nekaj časa. — Grmenje minometa in mitraljezov se nam je zdelo močno oddaljeno. — Čim bolj pa smo se bližali, tem razločnejše je postajalo vse skupaj. — Naposled smo se

20. III. noč. ustavili v Češnjicah. Od tam jih je nekaj takoj krenilo proti Moravčam. Drugi pa smo ostali. Naposled se nas je nekaj zbralo, da bi odšli ob dveh ponoči, kar smo tudi storili. — Za vodiča je bila tovarišica Saša, ki pozna teren. Počasi smo šli po cesti proti Moravčam. — Dospeli smo do prvih hiš in postali previdnejši. — Kmalu smo se znašli na nekem dvorišču in vstopili v hišo. Gostilna Kavka. Tam sem popil vrček piva. Nekaj naših je že bilo tu. Sem in tja so se oglašali v temni noči posamezni streli in rafali. Motile so jih le zamolkle detonacije minometa. Nemci so streljali s trombloni. Tovariš Lipah je odšel s 6 tovariši v trgovine, da bi dobil kako usnje, blago, čevlje itd. Jaz sem še malo počakal. Natanko ob pol treh ponoči je zadonela močna eksplozija. Naši so podminirali orožniško postojanko, bivšo kaplanijo, ki je bila zelo dobro utrjena. Sredi stopnic je stal neki orožnik in streljal s težkim mitraljezom na vrata. Ob treh je bila druga eksplozija; podminirali so drugo stavbo, Ljudski dom, kjer je bilo 26 do 28 policistov, orožnikov pa 14, med njimi 2 Slovenca, katerih eden se je takoj v začetku vdal, medtem ko so drugega (Ukanca) po naključju ujeli. Stavba se je začela rušiti in je bilo takoj zasutih 5 Nemcev. Ukanc je v tem trenutku skočil skozi goreče okno in ves v omedlevici cincal sem in tja. Takoj ga je prijel eden izmed naših tovarišev. Ukančev je bil tisti,

ki je prijel tovariša Mirka in izjavil, kar je bilo v zapisniku, da je Mirko držal v roki bombo. To pa se zdi nemogoče. Zaradi tega ga tudi niso odpustili iz Begunj. Vodil je orožnike po vseh stezicah in je bil neprestano v patruljah. Sedaj je živ padel v roke pravice. Obnašal se je tako, kot da je najboljši človek. — Seveda ko mu je v grlo tekla voda. Prvi Slovenec, ki se je takoj ob začetku napada vdal, je že popoldne slutil, da nekaj bo, zato zvečer ni šel v postojanko, ampak je čakal kar zunaj. Imel je srečo. Tako je prišel v naše roke. Obe stavbi sta bili že v plamenu in sta se začeli rušiti. Skozi okna gorečih stavb pa so streljali Nemci, največ s trombloni. Naši so jih enkrat pozvali, naj se vdajo, pa so odklonili in streljali dalje. — Nekaj se jih je zanesljivo umaknilo v zaklonišče. Ko sem proti četrti uri hotel iti skupno s tovarišem Tilnom v ozadju čez cesto proti Tomcu, so Tilna zapazili in so vžgali s trombloni in dumdumaricami, tako da je manjkalo le za ped, da je nisem dobil v glavo. Takoj sem se vrnil. — Iz zadružnega doma so naši odnesli vse pohištvo in potem zažgali to hišo kakor tudi šolo, ker bi obe poslopji prišli v poštev za nemško postojanko. Tako so gorele štiri stavbe. Dim in ognjeni zublji so se valili nad stavbami in razsvetljevali vso okolico. Na nekaterih mestih je bilo nevarno prečkati cesto, ker so Nemci še vedno opazovali iz gorečih zgradb in užigali s težkim mitraljezom, trombloni, dumdumaricami itd. Postojanko sta napadala dva bataljona Tomšičeve, katerim je po polnoči prišla na pomoč ena četa Šlandrove brigade.

Šlandrova brigada je bila v zasedah in je napravila tudi fingiran napad na postojanko v Krašnji.

Ko smo se bližali vasi Češnjice, smo metali v zrak rdeče rakete, v Krašnji pa bele. Treba je bilo pohiteti, ker se je noč nagibala v jutro. — Nekaj nas je šlo nazaj k naši zaščiti in smo počasi krenili na zborno mesto Vrh. Spotoma se je pričelo svitati. Sem in tja je še vedno padel kak strel ali rafal in tudi naš minomet je še nekajkrat ustrelil. — Gorelo je polagoma in dim iz gorečih stavb se je visoko dvigal.

Naša kolona je šla počasi. Nekateri, med njimi komisar, komandant in še nekaj drugih so pozno prišli za nami. Pot se je vlekla.

Naši so bili na položajih v Moravčah vse do sedmih zjutraj. Od nikoder nobenega pojačanja Nemcev in nikake pomoči. Nobena naša zaseda se ni udarila s sovražnikom.

Naposled smo prispeli na Vrh. Tukaj sem po daljšem času govoril s tovarišem Savom. Od desetih dopoldne do treh popoldne smo vsi spali. Bili smo zaspani in utrujeni, poznalo se je, da malo hodimo in da nas daljša pot utrudi. Popoldne je začelo deževati in snežiti, vendar na srečo ne dolgo.

Do dvanajstih Nemcev še ni bilo v Moravče, le dva osebna avtomobila sta peljala v smeri Vransko-Domžale. Čudno, da jih ni.

Tovariš Lipah je dobil nov pisalni stroj. Zvečer smo dobili sporočilo, da so Nemci kmalu po našem odhodu (10 minut) začeli hoditi iz bunkerja in šli vsi, ki so mogli, v zvonik. Mrtve so položili v cerkev, prav tako ranjence.

Šele ob pol petih popoldne je prišlo pet avtomobilov in so jih nekaj odpeljali. Od orožnikov in policistov sta dva mrtva, med njima orožniški komandir, nekaj jih je zasulo, drugi so ranjeni. Le 20 jih je nepoškodovanih, vendar morajo biti precej ožgani, gluhi itd. Na zvoniku je ostal težki mitraljez. V kaplaniji so se zabili orožniki v bunker, ki ga je napravil moravški župnik za svoje knjige. Ravno, ko je bil narejen, so se vanj vselili Nemci.

Silas, Milan Savinc, Vid in drugi so, ko so prišli v Moravče, nekaj časa stali v gruči pred Ljudskim domom! Šele ko je že ta stavba začela goreti, so spoznali, v kakšni nevarnosti so bili.

Tovariš Vid je bil popoldne prav v Moravčah. — Na glavni cesti je ob petih nekaj zaropotalo. Ne vemo še, kaj. Menda so imeli naši tam zasedo in udarili.

Danes je zadnji zimski dan. Imeli smo dobro večerjo. Nato kratka debata in branje radijskih poročil, ki jih je prinesel Vid. Potem smo kmalu pospali.

(Odlomek iz partizanskega dnevnika)

Ivan Lipar-Iztok

Boj na Rakitovcu nad Blagovico

Štirinajst dni po zboru divizije v Kališču, mi je štab brigade ukazal, naj se z II. bataljonom premaknem iz doline Črne na Rakitovec, hribovje med Tuhinjsko dolino in Črnim grabnom pod Šipkom. Medtem pa so Nemci izvedeli, da je prav na tem področju nekaj večjih partizanskih enot. V bližini je namreč tedaj taboril tudi del Šlandrove brigade. O tem so nas obvestili naši aktivisti in nam v mnogih sporočilih svetovali, naj se umaknemo. Ker so bili borci spočiti in pripravljeni sprejeti vsako borbo, se za opozorila iz doline nismo dosti menili.

23. marca 1944 pa smo zadnji hip izvedeli, da se nam bližajo Nemci. To nam je povedala Kati Jeretina, ki se je vračala iz Kamnika in je hodila tik pred Nemci. Šli smo jim naproti in jih napadli na Vasenu pri Ogradarju. Toda bližali so se nam s treh strani: iz Pšajnovice, iz smeri vrh Kozjaka—Šipek in po dolini Nevljice. Tu jih je vodil znani raztrganec iz Lazov v Tuhinjski dolini.

Za prvo silo smo jih zadržali. Ker pa sem se spomnil, da nas lahko obkolijo, kar so tudi nameravali, sem ukazal umik in pomaknili smo se do bližnjega kamnoloma. Da bi se zavarovali pred napadom izza hrbta, sem našo 2. četo poslal po robu hriba približno na kraj, kjer stoji zdaj spomenik borcem, ki so

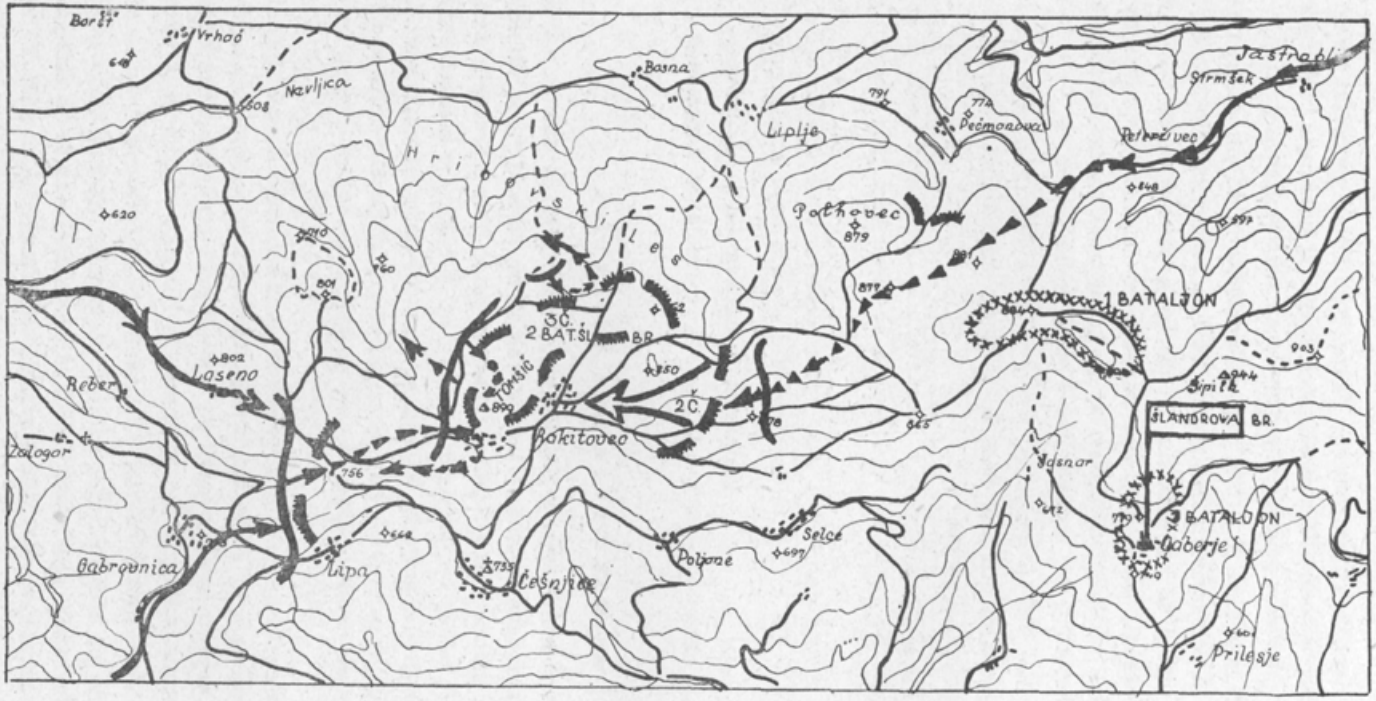

LEGENDA:

Naše enote:
- na položaju ali v zasedi
- logor
- protitankovska puška
- minomet

Sovražnik:
- kolona
- nastopanje ali povlačenje
- mehanizirana kolona
- napad v strelcih
- napad v obliki klina

Razmestitev partizanskih in sovražnih enot na Rakitovcu nad Blagovico 23. marca 1944

padli v tem boju. Na teh položajih smo zadrževali sovražnika nekako od štirih do petih popoldne. Nato so Nemci začeli streljati po nas s težkimi minometi in postalo je nevzdržno. Napadli so tudi šlandrovce, ki so bili na Malem Rakitovcu, in našo divizijsko komoro, ki je bila v dolini med obema Rakitovcema. Nepričakovano so vdrli med borce in večina naših tovarišev je padla. Med njimi je bil tudi brigadni zdravnik dr. Kolar. Mi smo ostali na položajih vse do mraka, nato pa smo se umaknili v vas Mali Rakitovec. Nemci so začeli uporabljati svetleče naboje in ker so bile strehe večinoma pokrite s slamo, so se nekatere hiše vnele. Boj je bil izredno srdit, pravi pekel.

Naposled so Nemci prenehali napadati. V boju smo izgubili nekaj odličnih borcev, večinoma tistih, ki so krili umik. Več se jih je tudi izgubilo in so se čez nekaj dni vrnili v bataljon.

Še isto noč smo pobrali vse naše mrtve tovariše in jih položili v skupen grob med Velikim in Malim Rakitovcem. Izgubili smo 33 borcev, med njimi tudi namestnika komandanta bataljona. *Ivan Zore-Jernej*

23. marca 1944 je bilo pravo marčevsko vreme. Sonce je toplo sijalo in le po osojnih straneh je ležalo še nekaj snega. Tedaj se je naša brigada mudila v bližini Rakitovca. Štab brigade s 3. in 1. bataljonom je bil na položajih med vasjo Vel. Rakitovec in Gaberjem, 2. bataljon z minerskim vodom pa v vasi Veliki Rakitovec.

Razen nas je v bližini taboril tudi 2. bataljon Tomšičeve brigade.

Zavarovanje je bilo postavljeno v vseh smereh, od koder bi nas Nemci lahko iznenadili z napadom. Zlasti močna zaseda 1. čete 2. bataljona je bila proti Kozjaku in pa med Malim Rakitovcem in Gabrovico, kjer so imeli zasedo tomšičevci. Mimo tega smo poslali proti Kranjemu brdu, Pšajnovici in Kozjaku patrulje.

Ura je kazala enajst. Vsepovsod je bilo mirno. Borci so počivali, nekateri so čistili sebe in orožje. Marsikateri je napravil tako v malem hajko na uši. Veseli muzikantje so segli po harmonikah in kmalu je bilo na Rakitovcu tako veselo, da je bilo kaj.

Toda že čez kako uro so prišli obveščevalci in patrulje z novico, da se Nemci in raztrganci v močnih kolonah pomikajo proti Rakitovcu.

Komandanta bataljona sva hitro precenila položaj. Odločila sva se, da takoj zasedemo in obvladamo položaj nad obema Rakitovcema in da pustimo Nemce čim bliže ter jih nato z močnim ognjem iz vsega orožja odbijemo.

Tomšičev bataljon je takoj zasedel greben nad Malim Rakitovcem, moj, 2. bataljon, pa ob njem greben nad Velikim Rakitovcem s 3. četo, medtem ko je 2. četa zasedla položaj preko grebena v smeri Šipek—Kozjak, čeprav sta bila v tej smeri dva naša bataljona. V neposrednem patruljnem stiku pa smo bili

s I. bataljonom naše brigade, ker je bil prav na grebenu med Velikim Rakitovcem in Šipkom. V rezervi je ostala 1. četa mojega bataljona, z nalogo, da se vključi v boj tam, kjer bo najbolj potrebno, in to bodisi v protinapadu ali obrambi. Komora XIV. divizije pa je ostala v Velikem Rakitovcu.

Medtem ko sta bataljona zavzemala položaje med Rakitovcem, so se vrnile patrulje s Kozjaka in iz smeri položajev 1. bataljona ter sporočile, da je prišlo v Motnik okrog 200 Nemcev, da pa v smeri Rakitovec—Šipek ni opaziti nobenih premikov čez Kozjak. Tako iz smeri Blagovica, Motnik in Kozjak nismo pričakovali nenadnega napada, zlasti zato ne, ker je bila v tej smeri večina Šlandrove brigade.

Okoli dveh popoldne so se nemške čelne kolone nad vasjo Gabrovica spopadle s prvo zasedo tomšičevcev. Ker je bilo Nemcev zelo veliko, se je zaseda umaknila k bataljonu, Nemci pa so s čedalje večjo silo potiskali zasede proti Rakitovcu. Ko so bili Nemci še nekako tri sto metrov oddaljeni od Malega Rakitovca in so se razporejali tako, da bi nas obkolili, smo tudi mi usuli peklenski ogenj nanje. Zaradi našega napada so se morali z izgubami umakniti. Naši položaji so bili odlični, razen tega pa je bila morala naših borcev na višku in še na pamet ni nikomur prišlo, da bi se umaknil. Zdelo se nam je, da so tudi Nemci to občutili, ker je njihov pritisk pojenjal in so v gozdu med vasjo Laseno in Lipo iskali zavetje pred našimi svinčenkami.

Kmalu pa smo spoznali, da hočejo sovražniki po vsej sili prodreti na Rakitovec, kajti s sabo so vozili na treh kmečkih vozovih municijo. Vozove so pripeljali že kakšnih tisoč metrov od Malega Rakitovca. Ker so se morali umakniti, so vozovi z municijo ostali med našimi in njihovimi položaji, tako da nihče ni mogel do njih, niti mi niti oni, posebno še, ker je nad njimi pela težka breda bataljona Tomšičeve brigade.

Ko so Nemci to opazili, so bredo na vsak način hoteli uničiti in so proti njej usmerili minomete. Vendar so mine padale samo okrog nje, mitraljezec pa je še naprej kosil sovražnikove vrste.

Sovražniku se torej ni posrečilo priti k Rakitovcu, uspelo pa mu je tam, kjer ga nismo niti najmanj pričakovali. Prišel je iz Motnika izpod dolgega grebena Šipka, približno tam, kjer je bil 1. bataljon Šlandrove brigade. Približal se je brez vsakega glasu 2. četi mojega bataljona in jo napadel iz neposredne bližine. Našega mitraljezca, ki je bil na izredno važnem mestu, lahko rečem v središču položaja, so Nemci pobili s kopiti. Ko so borci te čete ugotovili, kaj se dogaja sredi njihove čete, so se umaknili k bataljonu, levo krilo se je pridružilo 3. četi, desno pa 1., ki je bila v rezervi. Sovražnik, ki je opazil, da so se borci pred njim umaknili, je hotel svoj uspeh povečati še s tem, da je z ognjem iz minometov zažgal Veliki Rakitovec ter iznenadil štab bataljona in četo, ki je bila v rezervi, prav tako pa tudi komoro XIV. divizije.

Ura je bila že okrog pol petih popoldne, ko so Nemci znova napadli. Ker je bil položaj za naše enote zelo težaven, sem odločil, da se umaknemo na greben nad Rakitovcem. Umik naj bi varovala 3. četa in del Tomšičevega bataljona. Umikali smo se zelo težko, ker je bil še svetel dan, po čistini pa je žgal ogenj iz sovražnikovih strojnic in brzostrelk, oddaljenih kakih sto do štiri sto metrov.

Lahko bi se odločil tudi drugače. Z delom borcev bi se brez izgub umaknil iz Velikega Rakitovca, toda sovražnik je napadal hkrati tudi Mali Rakitovec in tako bi pustil tako rekoč na cedilu vse druge borce.

Zato smo se umikali borec za borcem in sovražni streli so tolkli po nas vse navzkriž. Toda tudi naše enote nad Rakitovcem so odprle močan ogenj po sovražniku in ga zadržale toliko časa, da nas ni mogel doseči in tako v umiku na greben nismo imeli večjih izgub.

Zanimivo je, da je bilo največ rafalov usmerjenih prav vame. Kako to, mi je še danes uganka. Najbrž so Nemci opazili, da nosim komandno torbo, pa so me vzeli na piko. Za menoj se je umikal komandir minerskega voda Jože, doma iz Mošenika pri Moravčah. Ko smo prišli na vrh, je pritekel k meni in vprašal: »Tovariš komandant, ali si hudo ranjen? Največji ogenj je bil usmerjen proti tebi. Nekaj časa sem šel za tabo, ko pa sem videl, da vse leti proti tebi, sem se zbrihtal, da za tabo ne bo dobro hoditi. Odmaknil sem se kakšnih dvajset metrov, pa je bilo takoj bolje.« Ko sem se nato ogledoval, sem videl, da sem dobil rafal med noge, štiri krogle so mi šle skozi hlače, ena pa skozi plašč in bluzo pod levo pazduho, vendar mi je koža na vso partizansko srečo ostala cela. Ko je Jože videl, da sem cel, čeprav nekajkrat »prestreljen«, mi je rekel: »Mejduš, če si jo pa zdaj izvozil, ga pa ni ostrostrelca, ki bi te zadel!«

Toda zdaj se nisva utegnila pogovarjati, boj je divjal naprej. Ko so nekateri borci videli, kakšno točo strelov in rafalov smo doživeli mi na umiku, so ostali na Velikem Rakitovcu. Medtem pa so se Nemci prebili tudi do Velikega Rakitovca in začela se je ogorčena borba na življenje in smrt. Naši so se neverjetno hrabro borili, čeprav so zrli smrti v oči.

Mi smo jih z vrha varovali, tako da Nemci niso mogli zavzeti vasi pred mrakom. Šele ko se je stemnilo, smo ustavili ogenj, ker nismo mogli več razločevati, kdo so naši in kdo Nemci. Tik pred mrakom pa so Nemci napadli še nas nad Rakitovcem. Toda napad jim je s precejšnjimi izgubami spodletel. Uspeli so samo toliko, da so se združili tisti, ki so prišli iz Motnika, s policisti iz Krašnje. Tako so še bolj stisnili obroč okoli nas. Tedaj so nas začeli Nemci obkoljevati vrhu vsega še iz gozda s severa in nas ponovno napadati z vseh strani. Toda tudi ta naskok smo odbili in pri tem ujeli v gozdu dva Nemca. Eden od njih je pravkar ranil komandirja voda.

Vsenaokrog se je začelo svetlikati. Veliki Rakitovec je skoraj docela pogorel. Čeprav so nas obstreljevali s svetlečimi se naboji, osvetljevali prostor z raketami in usipali na nas svinčenke iz pušk, brzostrelk, strojnic in minometov, jim to ni nič pomagalo. Morala naših borcev je bila na višku in tudi ta juriš smo odbili z velikimi izgubami za sovražnika. Po tem zadnjem naskoku smo opazili, da je sovražnik začel odnašati mrtve in ranjene in da je juriš povsem prenehal. Imeli smo občutek, da napada samo še toliko, da bi pobral svoje žrtve.

Tedaj smo z vso naglico stopili v stik s tomšičevci in se v nekaj trenutkih dogovorili za nadaljnji način boja, in sicer tako, da z enim delom naših enot obdržimo položaje, z drugim pa da takoj naskočimo Veliki Rakitovec.

Z jurišem smo nato odbili Nemce z obeh Rakitovcev. Tam pa smo našli žalostno sliko. Tisti, ki se niso umaknili, so v peturni nečloveški borbi z veliko močnejšim sovražnikom morali kloniti. Vsi so bili mrtvi. Srce se mi je trgalo, ko sem zagledal svojega kurirja Jožeta iz Moravč. Moral se je boriti nadvse junaško, saj je v njegovi bližini ležalo najmanj 150 izstreljenih nabojev, tla pa so bila 10 metrov naokrog vsa krvava. Tam so ležale 4 nemške čelade in en razbit mitraljez. Že prej je moral biti ranjen v roko, a se je boril do zadnjega naboja, vse dokler ni dobil strela v glavo. Podobno je bilo z drugimi. Skoraj vsi so izstrelili naboje do zadnjega. Toda tudi pod vrhom smo imeli mrtve. Med njimi je bil obveščevalec 2. bataljona Zavedni, doma iz Kostrivnice pri Litiji.

Ko smo ugotovili položaj, smo poslali za umikajočimi se Nemci patrulje. Nekateri borci pa so ostali še naprej na položajih, da so varovali ranjence pred morebitnim presenečenjem. Padle pa smo s težkim srcem pokopali na Rakitovcu.

V boju je padlo 17 šlandrovcev in 10 tomšičevcev. Sovražnik je imel zanesljivo dvakrat toliko izgub, po nekaterih cenitvah in kasnejših sporočilih celo nad 80

Če poskušam danes presoditi dobre in slabe strani tega spopada, moram ugotoviti, da je bila morala borcev na višku, da so se vsi borili neverjetno hrabro in da je vladalo med borci tako iz Šlandrove kot iz Tomšičeve brigade izredno tovarištvo.

Dalje, da je bila požrtvovalnost prebivalcev z Rakitovca prav presenetljiva. Čeravno so jim goreli domovi in so bili v smrtni nevarnosti, so z neverjetno požrtvovalnostjo skrbeli za naše ranjence, in to celo taki, ki jih nismo imeli povsem za naše.

Slabosti in napake z naše strani pa so bile naslednje:

1. Nikakor se ne bi smelo dogoditi, da so prišli Nemci ob pomoči domačih izdajalcev neopazno do 2. čete in jo razbili, zlasti, ker so bile tam, kjer so bili njeni položaji, smreke goste in nizke.

2. 1. bataljon Šlandrove brigade ne bi smel spregledati pod svojimi položaji nemške kolone.

3. Odpovedala je obveščevalna služba naše brigade, ker ni pravočasno ugotovila, da prihajajo iz Motnika proti Šipku Nemci.

4. Komanda brigade bi morala poslati na pomoč vsaj en bataljon, če se že komandant 1. bataljona, ki je bil v neposredni bližini, ni mogel odločiti, da bi nam prišel pomagat, saj je boj trajal neprestano pet ur. Če bi nas namreč ta bataljon podprl, bi sovražniku udarili v hrbet in Nemci bi se morali, čeprav so nas iznenadili, umakniti.

5. Naposled je krivda tudi moja, ker sem se preveč zanašal, da iz smeri, od koder so nas Nemci napadli, ne more biti nobenega presenečenja. Tako je del enot, namesto da bi bil na položaju, ostal v vasi.

Vendar je pokazala prav ta borba našo premoč. Nemci so morali kljub našim dokaj velikim žrtvam odnehati in se umakniti, in to celo v položaju, ko se je borila samo polovica naših sil. *Mirko Jerman*

Vpad v nemško vojaško oporišče pri Radomljah

Na desnem bregu Kamniške Bistrice pri Radomljah so precej časa stale barake, v katerih so bile nastanjene neke nemške enote. Ker sicer od Domžal in Mengša vse do Kamnika ni bilo nobene stalne vojaške posadke, so nam bili prav ti Nemci v veliko napoto. Če bi ne bilo njih, bi bilo vse ozemlje med Kamniško ravnino, Tuhinjsko dolino in Črnim grabnom tja do Vranskega brez nemške postojanke.

V začetku aprila se je štab Šlandrove brigade odločil, da bo likvidiral to sovražno oporišče. V noči od 5. na 6. april 1944 smo s celo brigado prišli v ravnino. Moja enota je dobila nalogo, da zavaruje glavnino proti Jaršam in Mengšu. Postavil sem štiri straže: pri Hrastarjevem kozolcu, pri Križkarju, pri Šubijevem Hrastju in pri sedanji tovarni Lek. En bataljon je nato napadel močno utrjene barake, jih v jurišu zavzel in pri tem zajel okrog 30 sovražnikov, med njimi dva oficirja. Ker so bile barake precej založene z blagom, ki bi koristilo tudi nam, smo to blago pobrali, barake pa zažgali.

Nemci pa so našo akcijo opazili in še pred polnočjo napadenim vojakom poslali pomoč. Z oklepnimi vozili in na kamionih so začeli prodirati iz Domžal. Prihajali so ob obeh straneh Kamniške Bistrice, po eni strani čez most na Viru in nato ob levem bregu reke, po drugi pa skozi Rodico proti Jaršam in Preserjam. Sprejeli smo boj in zasede, ki so bile v zaščiti, so se začele počasi umikati proti Homcu, medtem ko se je glavnina umikala proti Rovam. Nemci so pritiskali za nami in vse do svita smo imeli stik z njimi. Ko pa se je začelo daniti, smo hitro zapustili položaje in krenili za glavnino, ki smo jo dohiteli

v bližini radomeljske opekarne. Skupaj smo nato odšli proti Rovam in naprej proti Kolovcu.

Težave pa so nam povzročali ujetniki, ki smo jih po nepotrebnem vlačili za sabo. Bili smo dobre volje, ker nam je akcija tako lepo in brez žrtev uspela, zato smo napravili majhen »špas«. Vsem ujetnikom smo ukazali, naj odložijo

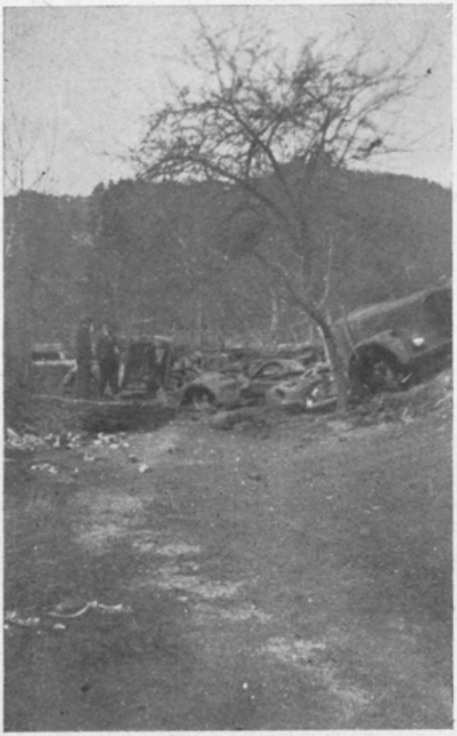

Po napadu Šlandrove brigade na kolono sovražnih tankov in avtomobilov 27. aprila 1944 v Trnjavi pri Lukovici. V napadu so bila vsa vozila uničena

uniforme, nato pa smo jih v sončnem jutru v samih spodnjicah pognali proti Radomljam in Jaršam v veliko veselje vseh, ki so srečali te pripadnike slavnega Herrnvolka.

Andrej Burgar-Miloš

Napad na Šmartno v Tuhinju

Za napad na sovražno postojanko v Šmartnem smo se pripravljali nekaj dni. Nemška žandarmerija se je namreč močno utrdila v župnišču poleg cerkve in še v stanovanjskem poslopju v neposredni bližini župnišča. Obe stavbi so žandarji povezali med sabo z rovom. Do utrdbe se z vzhodne strani ni dalo priti, ker je župnišče stalo na griču. Njemu najbližje poslopje je bila cerkev na severni strani postojanke. Na zahodni strani, kjer so bila vrata v postojanko,

pa je bil vrt in vratom se ni dalo približati drugače kot po čistini, ki je vrhu vsega ležala še v križnem ognju iz obeh poslopij.

Brigada je bila tedaj oborožena samo z lahkim orožjem, z nekaj puškomitraljezi, brzostrelkami in bombami. Razen tega smo imeli še blizu 30 kg dinamita. Če bi tedaj imeli razstrelivo plastik, ki so nam ga kasneje odmetavali iz letal zavezniki, bi postojanko v Šmartnem osvojili brez posebnih težav.

V noči od 21. na 22. april je brigada pod vodstvom komandanta Simona z dvema bataljonoma neslišno obkolila postojanko in zasedla Šmartno. En bataljon je nekaj predtem zavaroval dohode na Kozjaku proti Motniku, proti Kamniku pa so zasedle cesto in dohode enote XIV. divizije. Prvi bataljon pod mojim poveljstvom je bil določen za neposredni napad na postojanko.

Ob enajstih ponoči se je začelo. Naša prva naloga je bila, prodreti v poslopje poleg župnišča, z dinamitom razstreliti streho in stavbo zasesti ter nato nadaljevati napad na župnišče. Boj, ki se je vnel, je bil izredno srdit, kajti Nemci so se krčevito branili.

Poskus, da bi z dinamitom razstrelili streho, se ni posrečil, ker zaradi neprestanega strojničnega ognja iz obeh postojank razstreliva nismo mogli uspešno namestiti. Proti jutru so se Nemci iz stanovanjskega poslopja umaknili in se zabarikadirali v župnišču.

Ker je štab sklenil, da se iz Šmartnega ne bomo umaknili, dokler postojanka ne bo naša, smo nadaljevali napad tudi podnevi. Zdaj smo napadali največ iz cerkve. Ker pa smo ostali brez razstreliva, smo morali z mitraljezi in puškinimi kopiti prebiti zid. Nemci so medtem začeli uporabljati tudi minomet in skozi odprtino na strehi postojanke so pošiljali mine. Padale so okrog župnišča in precej naših borcev, ki niso imeli najboljšega kritja, so v začetku ranile, nekaj pa celo ubile. Boj je podnevi divjal čedalje huje. Postojanko smo nameravali tudi zažgati. S skupino borcev smo na koru v cerkvi napolnili sod z bencinom in petrolejem in poskušali brizgati tekočino z gasilsko črpalko na streho postojanke. Nemci so hitro uganili naše namene in usmerili ogenj v okno, kjer smo imeli brizgalno nameščeno. Meni je rafal cev, ki sem jo držal v rokah, dobesedno odstrigel. Pri tem me je curek iz prestreljene cevi vsega namočil z bencinom in petrolejem. Nato smo napolnili steklenice, jih odnesli v zvonik in iz njega goreče metali na streho, kar pa tudi ni dalo zadovoljivega uspeha. V zvoniku nam Nemci z rafali niso mogli do živega, ker so nas varovali zvonovi. Uporabili pa so spet mine tromblonke. Ko sem zagnal zadnjo steklenico proti strehi, je v zvonik priletela mina in hipoma je bil v ognju. Ker sem bil ves namočen z gorivom, sem se komaj poslednji trenutek umaknil s pogorišča v notranjost zidanega zvonika. Ognja ni bilo mogoče pogasiti in zvonik je zgorel.

Od jeze smo škripali z zobmi. Kljub velikemu junaštvu naših borcev in njihovi skrajni požrtvovalnosti, in čeprav smo bili ves dan in dve noči gospo-

darji Šmartnega, postojanke nismo mogli zavzeti, ker nismo imeli dovolj močnega razstreliva. Nemce smo klicali na predajo, vendar so vedeli, da jim z našim orožjem ne bomo prišli do živega. Kljub temu smo se borili naprej in ves dan so padale mine, regljale brzostrelke in lahki mitraljezi. Ob štirih popoldne se je pojavila v zraku štorklja, ki so jo Nemci poslali v izvidnico, da bi ugotovili, kaj se dogaja, kajti na Kavranu so borci XIV. divizije obračunali z nemškimi okrepitvami in preprečili njihovim tankom, da bi prišli napadenim in obkoljenim žandarjem v Šmartnem na pomoč. Po nekaj rafalih iz našega mitraljeza je letalo hitro odletelo nazaj proti Kamniku.

Ponoči od 22. na 23. april smo Šmartno zapustili. Pet borcev je padlo, petnajst pa je bilo ranjenih. Čeprav postojanke nismo uničili, je bil napad za nas kljub temu velik moralni in politični uspeh. Ob napadu je bila na nogah vsa Tuhinjska dolina, nihče ni delal, od ust do ust je šla govorica: »Partizani že ves dan napadajo Nemce v Šmartnem!« Naše vojaške akcije so se tedaj razširile iz noči tudi v dan in odslej so morali biti sovražniki pripravljeni, da jih bomo napadali vsako minuto, podnevi in ponoči.

Franc Zavašnik-Božič

V zavarovanju napada na Šmartno

Kmalu po spopadu z Nemci na Rakitovcu so brigade XIV. divizije zamenjale svoj teren. Nas je štab divizije poslal na Pohorje, na naše mesto pa je prišla Bračičeva brigada. Ker ni bilo nikogar, ki bi poznal teren do Moravške doline, mi je štab brigade takoj po prihodu na Pohorje dal nalogo, naj spremim okoli 120 na novo mobiliziranih. Do Moravč sem prišel srečno, tu pa sem precej časa iskal komando Kamniško-zasavskega odreda. Odred mobilizirancev ni hotel sprejeti, češ da se pripravlja nanj nemška hajka. Nato sem skoraj teden dni poskušal, da bi nove borce spravil čez Savo, kar se mi je naposled le posrečilo.

Ko sem se vračal z Moravškega, sem na Sovinji peči srečal Staneta Šuštaršiča-Boštjana, ki je vodil novo skupino. Svetoval mi je, naj se ne vračam na Štajersko, ker se bo Tomšičeva brigada v kratkem vrnila na kamniško področje. Čez dva dni je res prišla in se ustavila na Tomanovi planini.

21. aprila je Šlandrova brigada napadla sovražno postojanko v Šmartnem v Tuhinjski dolini. Predvidevali smo, da bo napad trajal en dan, a se je raztegnil na tri dni. Naša brigada je bila določena za zavarovanje. Zasedli smo cesto v dolini Črne vse od vrha Črnivca. En bataljon je zavzel položaje od vrha do Brezij, drugi od Brezij do Porebri, moj, II. bataljon, pa med Tesnicami. Da ne bi bilo kakšnih presenečenj, sem poslal en vod tudi proti Palovičam. Dobili smo strog ukaz, da Nemcem nikakor ne smemo pustiti, da bi nas potisnili z naših položajev.

Prvi dan se ni zgodilo nič posebnega. Drugi dan opoldne, ko so iz kuhinje, ki je bila precej visoko nad nami, pravkar nesli kotle, pa se je pred zasedo v bližini Štumfkove hiše, kjer smo zaprli pot z dvema podrtima češnjama, nenadoma pojavil blindirani nemški avtomobil. Spredaj je imel težak mitraljez. Na avtu se je celo brezskrbno sončil neki policist. Naša zaseda je bila prvi hip tako presenečena, da ni utegnila niti streljati. Pomeril sem in zbil z avtomobila Švaba, ki se je lenil na soncu. Takoj zatem sta zapela mitraljez in pt puška iz naše zasede in po avtomobilu je usekala tudi že zaseda, ki sem jo postavil nekoliko nad prvo. Blinda se je obrnila in se nagnila. Naša pt puška je namreč prebila oklop in ubila šoferja. Avto je obvisel na bregu jarka pod Štumfkovo hišo. Ker se mu nismo mogli približati drugače, smo se drug za drugim spustili s Porebri in zlezli skozi okna v hišo, od koder smo na blindo metali bombe. Tone Golob pa je nato sam skočil nanjo in med vojake, ki so bili, kot smo nato takoj ugotovili, večinoma Hrvatje. Drugega za drugim je pošiljal po jarku navzgor. Avto smo nato zaminirali. V njem smo dobili šarca, precej bomb, tromblonk in seveda vse orožje zajete desetorice.

Ko smo bili najbolj zaposleni z uničevanjem, pa smo zagledali tistega Nemca, za katerega sem mislil, da sem ga ustrelil, ko se je sončil na blindi, kako dokaj brezskrbno koraka po cesti proti Kamniku. Na nekem ovinku smo ga v drugo in za zmeraj položili.

Vsa borba je trajala dobro uro. Nato smo se umaknili više. Izgub nismo imeli. Zato pa nas je tembolj prizadela smrt našega tovariša Martina Kotarja-Lojzeta, ki je tisti dan nesrečno padel. Ko je namreč podrl nekega policista in mu je hotel vzeti brzostrelko, ga je ta ustrelil. Zatem smo dobili nalogo, da moramo ves bataljon zbrati na svoje položaje. V pomoč nam je prišel še en vod šlandrovcev, tako da smo imeli skupno 18 mitraljezov. Drugo jutro sem že ob štirih postavil na Viru močno zasedo. Tu smo nato čakali do enajstih dopoldne. Tedaj se je našim položajem začelo približevati 6 nemških tankov. Med njimi in ob njih pa so peš hodili vojaki. Ko so na povelje usekali naši mitraljezi, so vse Nemce med tanki dobesedno zbrisali z bojišča, naša pt puška pa je tanku, ki je bil drugi v koloni, prestrelila gosenico. Zatem so se tanki obrnili, ker jim je poškodovani zaprl pot. Tudi mi smo se nato iz zasede umaknili na boljše položaje, ker so se Nemci začeli pomikati proti nam v strelcih. Razen tega je Šlandrova brigada medtem že končala napad na postojanko in se umaknila.

Ivan Zore-Jernej

Uničenje vojaškega transporta v Trnjavi

Spomladi 1944 smo zlasti zaradi prihoda XIV. divizije na naše področje pomnožili svoje napade na nemške enote in postojanke. Zato so Nemci v začetku aprila 1944 pripravili proti nam večjo ofenzivo. Na Gorenjskem in v Ljubljani

so zbrali okrog 6000 vojakov in 9. aprila začeli obsežno akcijo, ki pa jim ni prinesla nobenega uspeha. Po tej hajki smo v dneh od 21. do 23. aprila 1944 napadli sovražno postojanko v Šmartnem v Tuhinjski dolini, zaradi česar so ponovno poslali proti nam močne sile, ki so morale po naših ocenah šteti okrog tri do štiri tisoč vojakov.

Po napadu na Šmartno se je brigada s svojimi tremi bataljoni premaknila na nove položaje, Malo Lašno, Zlato polje in Svinjski hrib. 26. aprila se je glavnina Nemcev začela odpravljati proti Krašnji. Isti dan sta se na poti v štab IV. cone oglasila pri nas načelnik Glavnega štaba Dušan Kveder-Tomaž in sovjetski podpolkovnik Bogomolov. Spremljal ju je Tone Poljanšek-Branko, ki se je tudi vračal z Dolenjskega. Bogomolov nas je vneto prepričeval, naj bi napadli Nemce, vendar se z njim nismo strinjali, ker je bilo številčno razmerje med nami in Nemci preveliko. Nas je bilo tedaj samo okrog 600 do 700. Pač pa je komandant brigade Janko Sekirnik-Simon menil, da bi se dalo napasti Nemce tedaj, ko bodo zapuščali teren. Štab se je naposled odločil za njegov predlog. Sklenili so, da bo šel II. bataljon, ki sem ga tedaj vodil, z delom I. bataljona v zasedo okrog Trnjave pri Lukovici. Izvidnica, ki smo jo takoj nato poslali, je ugotovila, da so Nemci večinoma že odšli, da pa je tam še cela njihova komora, in sicer 14 kamionov in dva tanka ter okrog 200 vojakov zaščite. Trnjava in njena okolica je bila za naš namen kot nalašč. Po ozki dolini, Črnem grabnu, teče glavna cesta in ob njej je, če gledamo iz Lukovice proti Krašnji, na desni strani močvirje s potokom Radomljo, na levi pa se skoraj pravokotno na glavno cesto hribovje razmakne v ozko dolino proti Zlatemu polju. Cesta dela vrhu vsega prav na tem mestu dolg ovinek. Zasedo smo postavili tako, da sta na desnem bregu, nasproti dolini proti Zlatemu polju zasedli položaje 2. in 3. četa mojega bataljona, na levem bregu tik pred dolino naša 1. četa, medtem ko je 1. četa I. bataljona zavzela položaje na drugem bregu, nasproti 3. čete. Tako je glavna dolina s stransko tvorila neke vrste križ, v njegovih kotih pa so bili položaji čet. Celotna zaseda je bila dolga približno en kilometer.

Okrog sedmih smo zaslišali, da se kolona približuje. Na čelu sta vozila oba tanka in ko je prvi pripeljal približno 50 metrov pred položaje 1. čete II. bataljona in ko je bila vsa kolona sredi zasede kot v kotlu, smo s pt puško usekali po prvem tanku, ga zadeli in vsa kolona je obstala. Sledil je splošen napad. Takoj smo uničili še drugi tank in nato udarili po kamionih, ki so se začeli vžigati. Zaradi vročine se je vnela tudi municija in nastal je pravi pekel. Nemci so se umikali proti močvirju in potoku. Ob njem jih je nekaj ušlo proti Krašnji, okrog 40 pa jih je padlo. Med nami je bil le moj namestnik Adolf Gruden hudo ranjen v trebuh. V napadu sta zgoreli tudi dve hiši v Trnjavi.

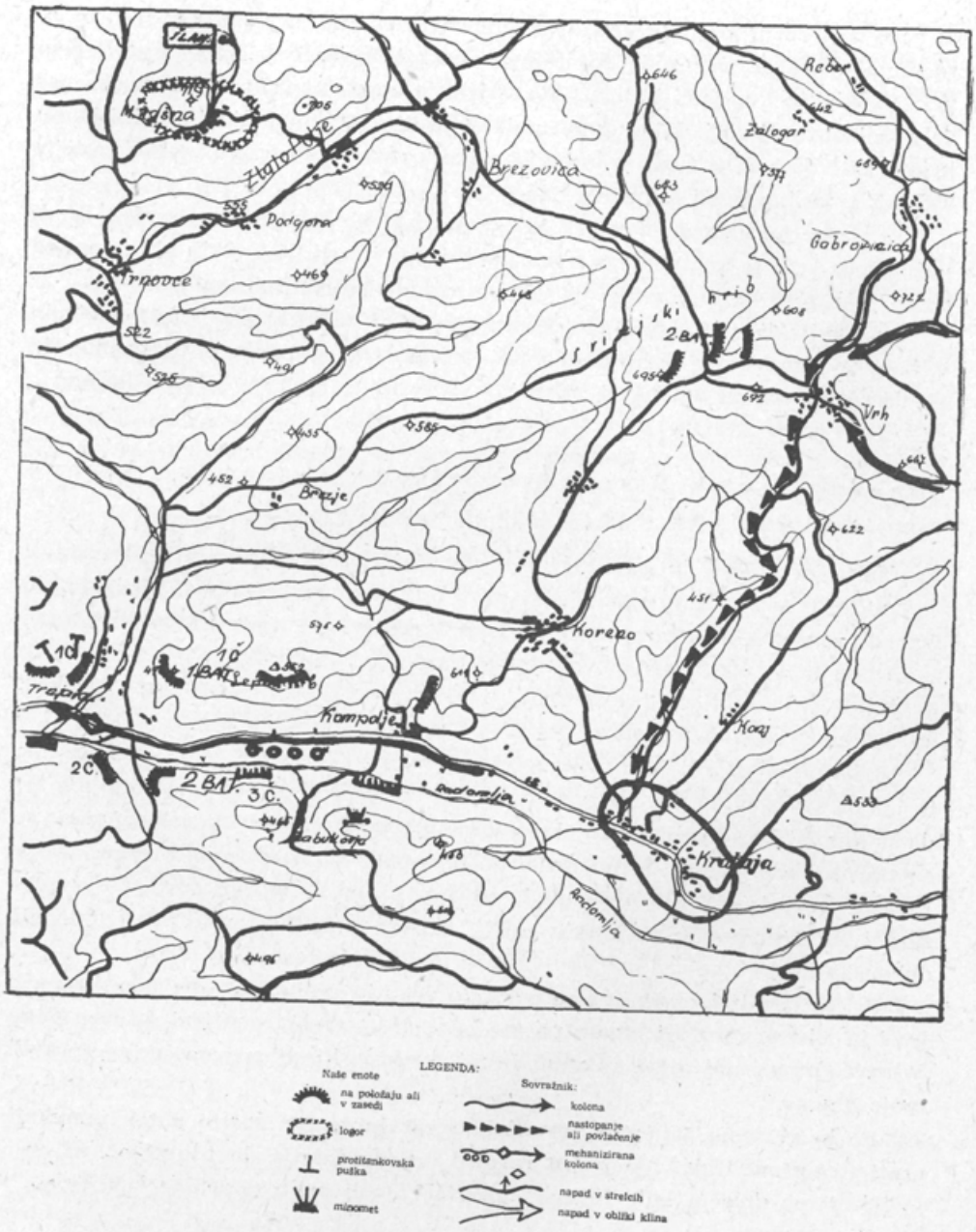

Razporeditev II. bataljona Slandrove brigade v napadu na nemško kolono v Trnjavi 27. aprila 1944 (II)

Ko so Nemci, ki so se vračali s terena v Domžale, zvedeli, kaj se dogaja, so se takoj začeli vračati in frontalno napadati. Zasedli so hribe med Brdom pri Lukovici in Čepljami in manj kot v dveh urah po napadu na kolono, so nas že začeli obstreljevati. Mi smo se umikali proti Zlatemu polju in Svinjskemu hribu, kjer smo se združili z brigado, ponoči pa smo se prebili preko ceste v Tuhinjsko dolino in od tod na Menino.

Iz borbe je znan še dogodek, ki ga je doživel Poljanškov Branko. Sredi najhujšega boja je lovil nekega Nemca okrog ene izmed trnjavskih hiš, naposled pa se je zaletel vanj, ga podrl po tleh in mu potegnil iz rok brzostrelko.

Naslednji dan, 28. aprila, so Nemci poskušali znova napasti naše enote in v boju z njimi je v Tuhinjski dolini v vasi Okrog padlo 5 partizanov in en domačin, vas pa so Nemci zažgali. *Mirko Jerman*

Napad patrulje Šlandrove brigade na nemško kolono na Dobravi pri Črnučah

Na večer pred 6. julijem 1944 se je IV. bataljon Šlandrove brigade ustavil v Tunjicah nad Kamnikom. Tedaj sem bil komisar bataljona. Nedolgo po prihodu so nama s komandantom Ivanom Mazejem-Borutom domžalski terenci sporočili, da se visok gestapovec skoraj vsak dan brezskrbno vozi z avtom iz Šentvida nad Ljubljano preko Črnuč v Domžale in nazaj. Takoj smo sklenili, naj se dobro oborožena četa odpravi na Črnuče in opravi z njim.

Komandant Borut je z dvema četama ostal v Tunjicah, njegov namestnik in jaz pa sva s 30 do zob oboroženimi borci odšla proti Dobenu. Spominjam se, da smo imeli 10 mitraljezov in skoro same brzostrelke. Še pred polnočjo smo se ustavili na Mengeškem hribu, kake pol ure počivali, gledali na Mengeš, ki je v jasni noči tiho ležal pod nami, nato pa krenili naprej. Med potjo smo zaradi zaraščenih poti nekajkrat zašli, tako da smo šele proti jutru ugledali dobenske hiše.

Pri prijaznih domačinih sem poiskal mleka in kruha, nato pa smo skromno jedli in šli počivat. Kaj kmalu pa me je zbudil terenski politični delavec Tone Jakopič-Drago, moj rojak s Črnuč, in mi svetoval, kje bi najuspešnejše opravili svojo nalogo.

Po kosilu smo zapustili gostoljubno vas in se po skritih poteh pomikali proti Črnučam. Kako lep je bil razgled po ravnini tja do Ljubljane, ki sem jo tokrat po dolgem letu dni spet ugledal! Okoli petih popoldne smo prispeli na cilj.

Še preden smo zasedli obronek gozda, nedaleč od Brinovca na Dobravi, ob cesti, ki pelje s Črnuč proti Trzinu, že je pod nami zabrnel osamljen avto. Tako nenadoma je švignil mimo, da nismo utegnili prav nič napraviti. Jezilo

nas je, da smo bili prepozni in da nam je pred nosom ušel. Tolažili smo se z upanjem, da se bo pač kmalu vrnil. Ta misel se nam je tako zapičila v glavo, da smo kar pozabili na varnost. Premaknili smo se namreč skoraj do ceste, ki je takrat na tem kraju imela še oster ovinek. Mitraljezec Tone, doma iz Trbovelj, pa se je v svoji veliki vnemi spravil celo tik k cesti, za kup gramoza za posipavanje. Ostali smo polegli v goste male smrečice malo za njim. Te so nas sicer dobro skrivale pred pogledi nepoklicanih, varnega kritja pa nam niso nudile.

Okoli šestih smo zaslišali brnenje, ki je postajalo vse močnejše in izdajalo več kot en sam avto. Res smo zagledali kolono kamionov, ki je prihajala s Črnuč, prav z nasprotne strani, kot smo pričakovali. Mitraljezec ob kupu gramoza se je kar prilepil h kupu, da ga Nemci ne bi opazili, pa tudi nam med nizkimi smrekami ni bilo lahko pri srcu. Z orožjem pripravljenim na strel smo čakali, kaj bo. Prvi kamion se nam je naglo približal, prav tako drugi, tretji. Naštel sem jih šest. Na vsakem je bilo zanesljivo po dvajset vojakov, ki so mrko bolščali v obcestno grmovje. Tedaj je moral neki nemški vojak opaziti mitraljezca Toneta. Hipoma je namreč dvignil puško, toda medtem je Tone že usekal s svojo strojnico v kamion. Vse se je odigralo tako naglo in komaj smo se zavedeli, da lahko reši našega tovariša samo takojšen napad. Kot v en glas so zapeli naši mitraljezi in brzostrelke. Prvi kamion se je rahlo nagnil, zapeljal s ceste in se ustavil v jarku. Tudi drugi kamioni so se ustavili in z njih so z največjo naglico poskakali presenečeni sovražniki. Začeli so teči proti Dobravi in iskati kritja. Toda le redkim se je posrečilo, da so se umaknili brez prask in ran, kajti skoro četrt ure smo brez prestanka sejali smrt nanje.

Ker nismo naskočili, so najbrž uganili, da nas ni toliko, kot so morda mislili prvi hip. V nekaj minutah so se uredili in začeli sipati na naše položaje ogenj in svinec. Njihove krogle so švigale nad našimi glavami in med drevjem. Dva tovariša sta izgubila življenje, tretjega, mitraljezca Toneta, pa smo z največjo muko hudo ranjenega rešili iz pekla ob cesti.

Dve uri smo ga nosili proti Dobenu. Tu smo ga naposled izročili v oskrbo tovarišu Trampužu Ladu-Morisu, okrajnemu političnemu delavcu. Tone je imel raztrgano ramo, ranjen pa je bil še v nogo in v trebuh. Pozneje smo vsi veseli izvedeli, da se je kljub temu izmazal.

Od Ručigaja smo se spet napotili proti Mengšu. Od povsod iz doline smo slišali brnenje kamionov. Brez dvoma so Nemci pripravljali hajko, zato se je bilo treba hitro umakniti nazaj proti Tunjicam.

Ko smo v tisti noči na poti prešli Suhadole in se s tem izognili neposredni nevarnosti, smo od veselja, da smo napravili tako uspešen podvig, iz vseh mitraljezov in brzostrelk spustili dolg rafal v zvezdnato nebo.

Ivan Sonc

MATIČNA KNJIŽNICA
KAMNIK

Partizanski juriš od Trojice do Škocjana

Dne 22. julija 1944 so partizani pregnali policiste s Trojice in iz vasi pod njo. V bojih, ki so trajali od popoldne do noči, je na kamniškem področju prvič sodelovala enajsta ali Zidanškova brigada, ki so jo naši ljudje imenovali tudi Pohorska. Od te zmage se je skoraj neprestano zadrževala v kamniškem okrožju. Brigado so ustanovili 8. januarja 1944 pri Primožu na Pohorju. Njen prvi komandant je bil Boris Čimžek-Bor, komisar pa Franta Komel.

21. julija so nemški policisti, ki so bili nastanjeni v dveh utrjenih postojankah pri Rusu in v mlekarni v Šentvidu pri Lukovici, odšli že zgodaj zjutraj v dolgi koloni skozi Prevoje, Vrbo, Prevaljo in Škocjan v Zalog pod Trojico. Vas so obkolili, vso preiskali in začeli pobirati prašiče in govedo. Ko so nabrali dovolj živine, je del vojakov spet odšel, del pa je stražil vas in živino še naprej. Nedolgo zatem so se znova vrnili, obkolili mojo (Boštenkovo) hišo in postavili okrog nje tri mitraljeze. Nekateri med njimi so nasadili na puške bajonete in začeli z njimi suvati blizu hiše v tla. Ni bilo težko uganiti, da iščejo partizanske bunkerje. Nekaj jih je odšlo naprej v Boštenkovo dolino, in tu so nato odkrili 4 bunkerje. To so bila skladišča okrožne gospodarske komisije, ki sem jih oskrboval jaz, in bunkerji okrožne tehnike. V tehniki so delali Lovro Cerar, Slavka Stražarjeva in tovariša Bari in Bobi. Prava sreča, da jih ta dan ni bilo v njih. Za nekaj dni so se umaknili, ker sta se pred dnevi dva partizana prijavila in so se bali izdaje. Prav tako so medtem že spravili v drug bunker v Cerarjevo dolino vse stroje iz tehnike.

Nemci so se kmalu vrnili v vas in prisilili dva kmeta, da sta morala s konji in vozom z njimi k bunkerjem. Nato so vozili v vas papir, matrice, živež, blago za obleke in drugo, in to od devetih dopoldne vse do poznega popoldneva. Iz vasi pa so vozili naprej nemški vojaški avtomobili.

Mene ta dan ni bilo doma. Da me ne bi ujeli, ker so našli v bunkerjih slike, na katerih sem se slikal skupaj s partizani, se je žena z majhnim otrokom izmuznila Nemcem in mi šla naproti v Šentvid. Srečala me je in me posvarila, zato sem potem odšel v Prikrnico. Sama pa se je vrnila domov. Nemci so medtem odšli. Napregla je voz, naložila otroke in nekaj malenkosti, ki so jih Nemci slučajno še pustili ter se odpeljala za menoj.

Podobno se je dogajalo tiste dni tudi na Trojici. Tu so se prav tako naselili policisti in v petek pobirali živino.

Ko sem prišel na Prikrnico, me je partizanska straža takoj odvedla v štab, ker je med potjo moja žena že srečala komandanta Šlandrove brigade Mirka Jermana. Štab je sklenil, da bodo Nemce napadli. Ker je bila v Češnjicah prav tedaj Pohorska brigada, so tudi njo obvestili in se dogovorili za skupno akcijo.

22. julija okrog dveh ponoči sta se brigadi premaknili z dotedanjih položajev. Pohorska je šla skozi Vrhpolje na Javorščico ter dalje na Konfin in Reber,

ter se počasi pomikala proti Trojici, Šlandrova pa je krenila skozi Imenje, Selo in Goričico. Prvi bataljon je zasedel položaje v Rohantu, to je v gozdu nad Studencem, drugi pa v bližini Prevalje. Eno od zased pa je postavil v Rovniku za Zalogom. Druge enote so se razporedile v črti od Vidma do Gradišča in Trnjave. Takoj po četrti uri sta bili brigadi že na svojih mestih. Vse se je

Narodni heroj Mirko Jerman, komandant Šlandrove brigade, je končno tudi sam našel po uspešno opravljeni nočni akciji trenutek za počitek

umirilo, celo psi so utihnili. Partizani so posedli po tleh in čakali jutra. Tudi Nemci so bili mirni. Še sanjalo se jim ni, da je v njihovi bližini toliko partizanov.

Obetal se je lep dan. Zdaj pa zdaj je zabrnel skozi vasi proti Zalogu in nato nazaj kakšen vojaški avto. Tudi domačini niso ničesar slutili. Drug za drugim so odhajali na polje, ker so prav tiste dni želi. Popoldne se je ulila kratka ploha. Toda še preden je ponehala, se je v zasedi v Rovniku že sprožila partizanska strojnica in tisti hip tudi na Martinovčevem hribu pri Trojici. Na obeh krajih sta padla stražarja. Tako se je začel napad partizanov. Čez nekaj trenutkov so na Nemce od vsepovsod letele krogle. Nemške straže so se hitro umaknile iz Rohanta do vaških kozolcev in od tod so Nemci streljali kar stoje, naslonjeni na late, nazaj v gozd. Toda niso dolgo vzdržali. Umaknili so se med hiše v Studenec, kjer so bili še drugi policisti, in tu iskali zavetje. Vendar tudi v vasi niso dolgo ostali. Zaslišali so se partizanski klici na juriš in zelenci so ušli preko ceste proti Škocjanu. Nekaj pa se jih je potuhnilo na neki njivi in se niso upali izstreliti niti strela. Ko so se partizani umaknili nazaj v gozd, so skočili pokonci in jo odkurili za drugimi.

Medtem ko je prvi bataljon Šlandrove brigade nagnal Nemce iz Zaloga in Studenca, je Pohorska brigada udarila po Nemcih pri Trojici. Skoraj tri ure so se sovražniki trdovratno upirali in šele ko so naši zbili mitraljezca v zvoniku,

so popustili in se umaknili. V boju pa se je vnela Škrabova domačija na vrhu Trojice in vsa pogorela.

V dolgih kolonah so tekli Nemci s Trojice. Prva kolona se je vlekla proti Zalogu in Studencu ter Škocjanu na Prevoje, druga pa proti Rači. Ker je ta izgubila orientacijo, so jo vojaki ubrali kar po polju in travnikih proti Brezju. Potok Račo so prebredli tam, kjer je najbolj globok. Tik za petami so jim bili partizani, ki so neprestano klicali na juriš. Domžalski policisti in vojaki s Krumperka pa so izbrali pot pod Brezovico proti Dobu in tu so zmedeni spraševali, kje so. V Šentvid so prišli zadnji Nemci tik pod noč, po dva ali trije skupaj, vsi blatni in premočeni od znoja, dežja in vode, ki so jo bredli. Nekateri so bili celo strgani.

Na Studencu sta se po zmagi srečali obe brigadi. Borci Pohorske so dobili v vasi konje in vozove in se zvečer peljali v Vrhpolje. Vso pot so peli in naposled priredili v vasi še miting, ki je trajal do jutra. Zjutraj pa so Pohorci odšli na Goro pri Litiji, kjer so se morali takoj spoprijeti z Nemci. Šlandrova brigada pa je ostala tisti dan še v Zalogu. *Miha Cerar-Martin*

11. DELO PARTIJE IN OF V KAMNIŠKEM OKROŽJU SPOMLADI 1944

31. marca 1944 je oblastni komite KPS za Gorenjsko premestil na novo dolžnost sekretarja okrožnega komiteja KPS Kamnik Franca Zupančiča-Marjana in na njegovo mesto postavil Andreja Stegnarja-Silva. Ta je ostal sekretar do srede julija 1944.

V tem času je delo Partije in OF ter njenih organizacij v okrožju doseglo višek. V okoli 750 odborih OF in njenih organizacijah ter v dveh bataljonih NZ je bilo organiziranih več kot 3500 aktivnih članov. Med njimi je bilo okoli 530 članov Partije in kandidatov ter 250 skojevcev, torej 780 komunistov. Če k temu dodamo, da je bil vsak aktivist povezan z nekaj ljudmi, podporniki in simpatizerji OF, potem zanesljivo ni pretirana trditev, da je v Osvobodilni fronti v tem času sodelovalo skoraj vse prebivalstvo kamniškega okrožja.

Tudi delo znotraj odborov se je zelo poživilo in izboljšalo. Zvečalo se je število sestankov in izboljšala njih kvaliteta. K temu so pripomogle izkušnje, ki so si jih aktivisti pridobili v skoraj letu dni, pa tudi niz velikih zunanjepolitičnih in notranjepolitičnih dogodkov: uspehi naše NOV in zaveznikov na frontah, sporazum Tito—Šubašić, zbor gorenjskih aktivistov na Jelovici, zlasti pa razkrinkavanje bele garde in priprava organizacij in ljudi za borbo z njo. Čedalje več znamenj je namreč dalo slutiti, da se bo slej ko prej pojavila tudi v kamniškem okrožju.

Sekretar Andrej Stegnar-Silvo

V času, ko sem bil sekretar kamniškega okrožja, je bilo na terenu sedem okrajnih komitejev KPS: Domžale, Kamnik, Komenda, Lukovica, Mengeš, Tuhinj in Zasavje. Centri teh komitejev so bili povsod na njihovih terenih,

center okrožja pa je bil marca in aprila 1944 večinoma na Komendski Dobravi, pozneje pa v vaseh okrog Trojice nad Moravčami. Število članov komitejev ni bilo stalno. V njih je delalo od 5 do 7 članov, v okrožnem komiteju pa 7 do 9. Krajevnih komitejev ni bilo, natančnega števila celic pa se žal ne spominjamo več. Bilo jih je zanesljivo nad 100.

Sestav okrožnega partijskega komiteja je po mojem odhodu ostal isti, kot je bil v času, ko je bil sekretar Marjan. Ne spominjam se, da bi doživel kakšne bistvene osebne spremembe, razen da je Rado kmalu nato postal sekretar OK SKOJ, ker so Stojanu dodelili novo dolžnost na oblastnem komiteju SKOJ za Gorenjsko. Tedaj sta se tudi funkcija sekretarja Partije in okrožnega odbora OF združili v eni osebi. Zato sem bil odtlej tudi sekretar OO OF Kamnik, česar predtem ni bilo.

Podobno kot partijski komiteji so obstajali po vseh okrajih tudi skojevski. Šteli so 3 do 5 članov, ki so bili neprestano na terenu in zelo aktivni.

Odbori OF so bili organizirani po vseh centrih (Kamnik, Domžale, Mengeš) in po vaseh. V vaških odborih OF so bili zastopani mali in srednji kmetje, v odborih večjih krajev pa predvsem delavci. Odbori so se ukvarjali največ z zbiranjem materiala in hrane za vojsko in za ilegalce po okrajih ter z obveščevalno službo.

Od organizacij je bila najmočnejša mladinska, po vaseh pa SPŽZ in SNP. V Kamniku in Domžalah je bila zelo številna tudi DE, ki je izvršila nekaj velikih akcij in dobav raznega industrijskega blaga.

V juniju 1944 se je organizacija narodnoosvobodilnega gibanja izpopolnila še z okrožno komisijo in okrajnimi komisijami za ugotavljanje zločinov in okupatorjevih pomagačev. Imele so nalogo, da še med narodnoosvobodilnim bojem zberejo vse podatke o hudodelstvih, ki so jih Nemci in njihovi oprode, domači izdajalci, zagrešili nad slovenskim ljudstvom, in o gmotni škodi, ki so jo povzročili na našem ozemlju.

Ob mojem prihodu v kamniško okrožje je bila v vsakem okraju tudi varnostna grupa, ki je štela od 15 do 20 članov. Vendar se je VOS kasneje reorganizirala. Njene naloge sta prevzela Vojska državne varnosti (VDV) in OZNA (odsek za zaščito naroda), del nalog Varnostnih grup pa je prešel tudi na Narodno zaščito.

VDV je imela v našem okrožju četo, ki je bila v sestavu II. brigade VDV. Ustanovili smo jo v začetku maja iz pripadnikov varnostnih grup. Za komandirja smo ji postavili Ivana Rožmana-Kovača, za komisarja pa Cirila Kosca-Cija. Za namestnika komandirja pa smo imenovali Alfonza Avblja-Sava. Naloga VDV je bila predvsem borba proti izdajalcem. OZNO so v našem okrožju formirali šele septembra, po mojem odhodu, in je imela svojo okrožno izpostavo, ki jo je vodil Stane Bregar.

Spremenila se je tudi vloga NZ. Ta je namreč iz polvojaške organizacije OF vse bolj postajala organ KNOO, ki je imel nalogo skrbeti za red in mir in onemogočati delovanje kriminalcev.

Na področju okrožja so operirale enote Gorenjskega in Kamniško-zasavskega odreda. Teren sta si odreda razdelila tako, da so enote prvega mobilizirale na desnem bregu Kamniške Bistrice, Kamniško-zasavski odred pa na levem.

Mobilizacija je potekala nepretrgoma in okrožje je bilo razen centrov v celoti mobilizirano.

Spomladi in poleti 1944 so enote IV. operativne cone začasno osvobodile Moravško dolino, gornji del Tuhinjske doline do Motnika in dolino Črne do Savinjske doline.

Vojaške enote so se preskrbovale največ po redni poti, to se pravi, da so gospodarske komisije po vaseh redno pripravljale živež in material, ga dovažale na določena mesta, kjer so ga nato razdeljevali neposredno NOV ali pa shranjevala v posebnih skladiščih. Bolj poredko je vojska prisilno odvzemala živila pri nasprotnikih OF.

V času, ko sem bil v kamniškem okrožju, aktivnost Nemcev sorazmerno z drugimi obdobji ni bila posebno velika; omejevala se je na lokalne akcije, množičnih streljanj ali pokolov in izseljevanj pa ni bilo.

V tem obdobju tudi ni bilo čutiti močnejšega vpliva reakcije, pač pa se je kmalu po mojem odhodu začela pojavljati bela garda, katere del je prišel iz Ljubljane. Kasneje pa je k njej pristopilo tudi precej naših dezerterjev. V začetku se je zelo težko uvejavljala in je zajela predvsem tisti teren, kjer so prevladovali močnejši kmetje in kjer so živeli ljudje, ki so bili še v stari Jugoslaviji pod močnim vplivom duhovščine (Cerklje, Komenda, Vodice, Ihan itd.). Na splošno so bili belogardisti izredno nasilni in krvoločni in so se jih ljudje zelo bali.

Šolska mladina v Moravški in Tuhinjski dolini ter v višjih predelih je marsikje imela partizanski pouk. Na osvobojenem ozemlju so bili skoraj vsako nedeljo mitingi, ki so jih prirejali terenski aktivisti in ilegalni politični delavci sami ali pa skupaj z vojsko. Mitinge so radi obiskovali tudi prebivalci, ki so prišli iz večjih krajev.

V okrožju so bile tri večje tiskarne: centralna, prava tiskarna, ter dve okrožni tehniki. Centralna je bila pri Trojici, ena okrožna tehnika v Zalogu pod Trojico, druga pa na Komendski Dobravi. Tiskarna in tehnike so dajale za naše potrebe dovolj literature, letakov in drugih publikacij, med katerimi so bila najštevilnejša radijska poročila.

Pri oceni političnega položaja v tedanjem Kamniškem okrožju se mi zdi njegova poglavitna značilnost spomladi 1944 vedno bolj odkrita revolucionarna dejavnost. V letu 1943 smo z množičnostjo skušali pritegniti v vrste OF prav

vse, ki so bili pripravljeni sodelovati in ki se niso kakor koli umazali v sodelovanju z okupatorjem, ne glede na njih razredno pripadnost. To je bilo široko narodno gibanje, saj je bilo ob koncu leta 1943 ali v začetku leta 1944 že prava sramota, če kdo ni sodeloval z OF ali delal v enem izmed odborov. Spomladi 1944 pa smo se začeli mnogo bolj očitno orientirati na proletarce in poudarjati vlogo Partije v NOB in po vojni. Na mesta sekretarjev smo postavljali predvsem delavce in manjše kmete, ki so bili partijci in skojevci.

Komendska Dobrava v začetku junija 1944. Drugi z leve sekretar OK KPS Kamnik Andrej Stegnar-Silvo, na skrajni desni 11. junija 1944 padli partizanski zdravnik dr. Tine Zajec-Miha

Morda je bilo to prav v kamniškem okrožju bolj izrazito kot v drugih. Tedaj, to je v prvi polovici leta 1944, je namreč naša lastna ilegalna gospodarska dejavnost dosegla že tako raven, da preprosto nismo bili več odvisni samo od raznih nabiralnih akcij in od raznih denarno močnih posameznikov. To prehajanje na proletariat je najbrž tudi imelo neki vpliv na porajanje bele garde. Po mojem mnenju se Nemci z belo gardo niso pobratili samo zato, ker jim je že primanjkovalo vojakov, da bi delali red. Saj tudi odnos Nemcev do domobrancev dokazuje, da jih niso imeli za posebno sebi vdane, tako kot n. pr. raztrgance. Z njimi so sodelovali zato, ker so bili oborožene enote slovenske reakcije in kontrarevolucije in prav jim je prišlo njihovo neizprosno sovraštvo do narodnoosvobodilnega gibanja.

Andrej Stegnar-Silvo

Zbor gorenjskih aktivistov na Jelovici

Nekaj po prvem maju 1944 sem na okrajnem komiteju KPS Mengeš izvedel, naj se pripravim, da se bom s sekretarjem Mirkom in tovarišem Blažem udeležil I. zbora gorenjskih aktivistov, ki bo nekje na Gorenjskem.

Z Blažem sva odšla iz Mengša 7. maja 1944 zgodaj zjutraj. Z Mirkom smo se dobili na Potoku pri Šenkovem turnu, kjer smo počakali čez dan. Zvečer smo krenili na pot. Šli smo po cesti proti Topolam, skoznje po cesti čez Suhadole in Moste in nato za Mostami mimo Komende na Komendsko Dobravo. Tu smo ostali en dan in tudi prenočili. Nato smo se zjutraj napotili v Tunjice, kjer je bil tedaj okrožni komite KPS Kamnik. Slučajno smo izvedeli, da nameravajo ustreliti nekega Mengšana, ki je dezertiral, pa so ga nato zajeli naši varnostni organi. Ker smo ga poznali, smo posredovali, da so ga pustili pri življenju in ga poslali na Dolenjsko. Popoldne smo odšli na Cerkljansko Dobravo, kjer je bilo zborno mesto vseh aktivistov kamniškega in kranjskega predela Gorenjske. Zbralo se je okrog 40 ljudi. Vsak okraj je namreč poslal po 3 delegate. Razdelili so nam nahrbtnike in hrano. Vsakdo je dobil skoraj poln nahrbtnik svinine in dva hlebca kruha, tako da smo težko nosili. Tik pred odhodom je prišel k nam še moj svak dr. Tine Zajec, s katerim sva se tedaj zadnjič videla. Napotili smo se proti Gornjim Brnikom in Voklemu. Tu smo se v neki gostilni ustavili, da smo se nekoliko odpočili, nato pa smo nadaljevali pot. Obrnili smo se proti Smledniku in se previdno približalu mostu čez Savo. Preden smo stopili na most, smo si še določili zborna mesta, če bi nas slučajno napadli Nemci. Če bi nas razbili še na tem bregu Save, bi se znova zbrali na Cerkljanski Dobravi, če pa bi nas napadli na onem bregu, bi bilo zborno mesto ob cerkvi na Planici. Nekako ob sedmih zjutraj smo srečno prešli Savo. Spominjam se, da je bilo to 10. maja 1944, da je ponoči zelo deževalo in snežilo in da je sekretar okrožnega komiteja KPS Kamnik tovariš Andrej Stegnar-Silvo hodil po tistem snegu bos, ker so ga škornji preveč tiščali.

Odpravili smo se mimo Medvod proti Planici. Okrog pol desetih smo prišli na vrh Strmca in tu po Voklem prvič počivali. Bili smo vsi premočeni in zelo utrujeni, saj smo hodili celo noč. Potem smo skozi Dražgoše krenili proti Rakitovcu. Tu se je začela pot v breg. Naposled smo prispeli na cilj. Bila je to zapuščena lovska koča z dvema šupama. Ker smo prišli en dan prezgodaj, smo pomagali pri pripravah za zbor. Določili so nas, da smo iz neke grape nad Dražgošami v vrečah nosili krompir, ki so nam ga pripravili aktivisti. Ta dan smo slišali močno streljanje iz Poljanske doline. Kot smo izvedeli, so Nemci napadli naše tovariše, ki so prav tako šli na zbor. Zato smo pričakali še en dan, da so prišli tudi ti, in nato začeli z zborovanji, ki smo jih imeli v eni izmed šup. Prostor smo okrasili s smrečjem, postavili smo preprost govorniški oder, sedeli pa smo na deskah, ki smo jih položili na tnale. Zbora so se udeležili tudi tovarišica Lidija Šentjurčeva in tovariši dr. Aleš Bebler, Bogdan Osolnik, Maks Krmelj, Jaka Štucin, Mavricij Borec in drugi.

Trajal je tri dni, od 13. do 15. maja 1944. Prvi dan so bila predavanja, drugi dan diskusija in poročila okrajnih sekretarjev, tretji dan pa smo volili prvi

pokrajinski odbor OF za Gorenjsko. Po volitvah je bil nato še slovesen zaključek zbora in vsi udeleženci smo stoje podali slovesno partizansko zaobljubo. Odmore smo porabili predvsem zato, da smo se pogovarjali z vodilnimi tovariši. Če je ostalo še kaj časa, smo pomagali v kuhinji, lupili krompir, nosili vodo itd. Spali smo v koči.

Po zaključku zbora bi morali udeleženci iz kamniškega konca nekaj časa počakati, da bi nas odvedla nazaj patrulja. Toda Blažu se je zelo mudilo, pa tudi jaz bi bil rad čimprej doma. Izvolili so me v novi pokrajinski odbor OF in sem dobil samo nekaj dni odloga, da doma vse uredim za odhod v partizane. Prav tedaj je namreč žena pričakovala porod. Zato smo sklenili, da odidemo kar sami.

Vrnili smo se spet preko Dražgoš in Čepulj do Bitenj in se prebili do železniške proge pri Žabnici. Tu pa smo morali čakati precej časa, ker je sem in tja po progi vozil oklopnjak in neprestano osvetljeval okolico. Splazili smo se po neki rži tik do proge in nato v ugodnem trenutku skočili čeznjo. Potem smo jo mahnili proti Smledniku. Do mostu smo prišli spet zjutraj. Bili smo seveda vsi blatni in umazani. Izmuznili smo se tako, da smo se pomešali med delavce, ki so tedaj pravkar šli na delo. Ko smo bili srečno preko Save, smo se obrnili proti Repnjam, od tod pa proti Vesci, kjer smo se razšli. Mi trije iz mengeškega okraja smo jo ubrali kar čez njive in nato čez Gobavico v Mengeš. Nekako ob devetih dopoldne smo prišli do Uzovca k Lojzetu Skoku. Tu smo se umili in jaz sem poslal domov Lojzetovo ženo, ki nam je prinesla nekaj obleke in suho obutev, da sva z Blažem lahko odšla v Mengeš. Mirko je ostal pri Skoku.

Ves pohod je trajal torej deset dni. To predvsem za naju z Blažem, ki sva bila še legalca, res ni bilo najbolj prijetno. Kako je Blaž uredil, da ga celih 10 dni ni bilo na delo v tovarno, a da tega nihče ni opazil, res ne vem. Meni je bilo laže, saj nisem bil nikjer v službi in sem živel na pol v ilegali, razen tega pa sem se samo še pripravljal, da bi čimprej odšel v partizane na svojo novo dolžnost, v pokrajinski odbor OF.

Janez Koncilija-Jan

Moč propagande

Povsem nemogoče je v nekaj besedah prikazati značilne oblike propagande v NOB. Oris tega bi terjal temeljito in vsestransko raziskavo. Zato bodo te moje vrstice samo nekaj osebnih pogledov nanjo.

Mislim, da mi nihče ne bo zameril, če ponovim že tolikokrat izrečeno trditev, da je propagandna dejavnost v narodnoosvobodilnem boju odigrala izredno pomembno vlogo. Na terenu je imela predvsem nalogo, pomagati pri mobilizaciji partizanov in pri pridobivanju prebivalstva za sodelovanje z našim

gibanjem. V zvezi s tem je imela seveda še niz drugih nalog: razlagati namen in naloge OF in Partije, popularizirati NOV, navduševati množice za boj proti okupatorju, dvigati moralo, pojasnjevati pomen raznih važnih dogodkov in podobno.

Če vzamemo celotno obdobje NOB v našem okrožju in delovanje propagande v tem času, potem je tudi v delu propagande zelo jasno vidna prelomnica sredi leta 1943, podobno kot velja to za delo OF v celoti.

V prvem obdobju do te prelomnice, to je v letih 1941, 1942 in v delu leta 1943, bi bile za propagando značilne nekatere oblike, ki so se sicer pojavljale tudi kasneje, vendar v poznejšem obdobju niso tako izrazite, oziroma ne izstopajo tako jasno.

Prvič, vsaka partizanska akcija, pa čeprav je bil to napad na sovražnika, likvidacija izdajalca ali rekvizicija, je bila v svojem bistvu tudi propagandna akcija. Vsaka akcija je v naših ljudeh dvigala moralo in utrjevala prepričanje o potrebi in utemeljenosti oboroženega boja proti okupatorju in o naši končni zmagi.

V tej zvezi naj posebej opozorim na zelo uspešno obliko propagande v tistih časih, ko je bilo še malo partizanov, namreč sámo pojavljanje partizanov med ljudmi. Če se je kje nenadoma pojavil partizan, posebno še podnevi, to v očeh ljudi ni bilo samo hrabro dejanje in izraz lastne moči ter prezir okupatorja, marveč so bili taki pojavi neizčrpen vir ljudskih govoric o številu partizanov, njihovi disciplini, celo o obleki in osebni urejenosti. To je bilo zelo važno tudi zato, ker so Nemci prikazovali partizane kot razmršene, strgane in razcapane ljudi, skratka bandite.

Naslednja pomembna značilnost je bila izredno intenzivna ustna propaganda, zlasti razširjanje radijskih novic, ki so jih raznašali skrivni poslušalci radia, dalje poveličevanje naših zmag in borcev, predvsem pa omalovaževanje vsega, kar so pisali in o čemer so govorili Nemci. Ta, zadnja vrsta propagande je imela tako velik uspeh, da ljudje niso verjeli Nemcem več že tedaj, ko so ti govorili o svojih uspehih na fronti in ko so dejansko še zmagovali.

Najboljša oblika propagande, ki se je pojavila v našem okrožju bolj pogostno v drugi polovici leta 1942, so bile partizanske patrulje. Predstavljale so izredno uspešno in izvirno propagandno sredstvo, ki je združevalo vse prej navedene oblike: neposreden stik partizanov z ljudmi, ustno propagando in včasih že tudi razdeljevanje tiskanega gradiva, javne govore, petje narodnih in borbenih pesmi, hkrati pa strahovanje izdajalcev in uničevanje nemških uradov, šol in vrtcev ter uspešno izmikanje nemškim zasedam in pastem.

Značilno za drugo obdobje, to je od sredine leta 1943 dalje, je kot že rečeno, predvsem pritegnitev množic v OF in postavljanje množičnih organizacij. Organiziranje terena je terjalo, da tako rečem, veliko tehnično propagandno bazo:

obilico najrazličnejšega propagandnega materiala, od letakov in lepakov do raznih brošur in radijskega vestnika. Posebno radijski vestnik je bil v tistem času učinkovito obveščevalno sredstvo, saj so bili radijski aparati prava redkost, ker so Nemci skoraj vse pobrali. Zato se v tem času pojavljajo z izredno naglico tehnike in pri nas celo tiskarna. V tem obdobju smo uporabljali predvsem tisk in široko ustno propagando, ki je prihajala do posebne veljave v razgovorih, zlasti na sestankih. Verjetno, da so bili tedaj najuspešnejše pro-

Del OO OF Kamnik. Drugi od leve sedi Jože Kavčič-Jernač, sekretar okrožnega odbora OF

pagandno sredstvo. Zlasti učinkoviti so bili v tem pogledu mitingi, veliki ljudski zbori na prostem, ki jih je prirejala vojska in terenski politični delavci. Teh je bilo v našem okrožju cela vrsta, n. pr. jeseni 1943 pri Prikrnici, ob koncu marca 1944 pred cerkvijo v Moravčah, za 1. maj 1944 nad Kokošnjami v Moravški dolini, miting ob volitvah okrožnega odbora OF v Motniku ob koncu novembra 1944 itd.

Leto 1944 pa ima v pogledu propagande še eno značilnost. Medtem ko je bila do srede leta 1944 propagandna dejavnost sestavni del delovanja vseh naših organizacij, je odtlej skrbela zanjo pri okrožnem odboru OF posebna agitacijsko-propagandna komisija, po okrajih pa so zadolžili za propagando referente, takoimenovane agit-prope. Tako se je začela propagandna dejavnost načrtno usmerjati. Delo agit-propov je imelo zelo lepe uspehe. Večina okrajev je osnovala celo svoje knjižnice. Mengeški okraj, na primer, je imel v knjižnici okrog 150 del.

Nedvomno je bila propaganda ena izmed najbolj priljubljenih oblik dela mladinskih organizacij. Ker sem od srede leta 1943 tudi sam delal na tem področju, naj povem še nekaj besed o njem. V propagandno delo, ki ga je opravljala mladina in ki smo ga izvrševali med njo in med odraslimi, so sodile

predvsem najrazličnejše propagandne akcije, bodisi napisane ali trosilne. Naslednja oblika propagande je bila ustno pojasnjevanje našega boja najrazličnejših aktualnih političnih in vojaških dogodkov, raznih naših akcij proti sovražniku in podobno. Potem prepričevanje posameznikov za sodelovanje v OF in za vstop v vrste NOV. V tej obliki dejavnosti je bilo posebno važno prepričevanje tistih mladincev, ki so prišli na dopust iz nemške vojske, oziroma tistih, ki naj bi v nemško vojsko vstopili, naj se pridružijo partizanom. Vsekakor najnevarnejša oblika ustne propagande pa je bila propaganda med nemškimi vojaki, katero smo začeli predvsem v letu 1944.

Veliko važnost smo posvečali študiju za idejno izgrajevanje skojevcev, kar je bilo tudi področje propagande. To pa zlasti še zato, ker je bil včasih sprejem v SKOJ veliko bolj simboličnega pomena, častna zadeva, nagrada za dobro opravljeno delo, kot pa včlanjenje idejno zgrajenega mladinca ali mladinke. V akcijah in delu za NOB prekaljene mladince je bilo treba idejno vzgojiti.

Morda bi za konec pripomnil, da so bile naše mladinske propagandne akcije pogosto bolj šola, preizkušnja mladih ljudi in njihove predanosti stvari NOB, kot pa to, kar si danes predstavljamo pod tem pojmom. Saj praktično naše mladine, vsaj na Gorenjskem, ni bilo nikoli treba odvračati od Nemcev in jo pridobivati za osvobodilno gibanje.

V letu 1943 je imela naša propaganda predvsem namen, pojasnjevati naše gibanje in odstranjevati idejne razlike, ki so jih morda prinašali s seboj predvsem starejši mladinci in mladinke. V prvem obdobju, torej leta 1943 in v začetku 1944. leta, je bila propaganda usmerjena predvsem na pridobivanje v OF. Drugačnega značaja pa je postala s pojavom bele garde in lahko rečem, da je v letu 1944 bila vsa usmerjena v njeno razkrinkavanje in v idejno utrjevanje že organiziranih mladincev in mladink. V tem času nismo niti več bistveno večali naših vrst, pač pa jih utrjevali, da bi lahko kljubovale kasnejšemu naletu domobranskega terorja.

Dr. Primož Vidali-Zbiško

Zdaj je prešlo že v navado, da mi stari partizani, kadar nanese, da se kje dobimo, po obveznem obnavljanju spominov »kako je bilo tu, kako tam«, začnemo tehtati zasluge tega in onega, premlevati in reševati »načelno« vprašanje, ali je k zmagi več prispevala vojska ali teren, ali imajo večje zasluge komandanti ali politični delavci. Če se le dá, pa vojaki oporekajo zasluge nam, ki smo se ubadali s propagando in nam odrekajo, čeprav smo bili prav tako v vojski kot oni, precejšnjo mero hrabrosti, češ kako se puška in bomba sploh dasta primerjati s papirjem in peresom.

Tedaj jim mi Štajerci po zdaj že ustaljeni navadi največkrat lepo serviramo tisto zgodbo o topu in zavzetju Gornjega grada: »Kaj boste omalovaževali propagando! Spomnite se samo na top, zaradi katerega je padel Gornji grad!«

V vsem tem je seveda precej hudomušnosti, ima pa zgodba v sebi globoko resnico, da ni bila propaganda v takem načinu vojskovanja, kot smo ga doživeli mi, nič manj učinkovito orožje, kot vsako drugo, velikokrat pa še dosti hujše. Včasih je spretno izrabljena naša zmaga lahko imela neprimerno večji uspeh in spretno prikazan naš neuspeh je lahko izgubil vso ostrino. Razen tega je bila propaganda mnogo bolj kot vojski sami, namenjena njeni okolici za mobilizacijsko sredstvo in moralno oporo.

Kako je torej bilo s tistim topom, ki je komandantu Mirku Jermanu prizadejal toliko skrbi, da več noči ni spal? »Dokler nismo imeli tistega sakramenskega kanona v brigadi, sem vsaj včasih mirno spal. Ko pa smo ga dobili, nisem mislil na drugo, kot samo nanj. Kadar smo bili v taborišču, sem postavil vse štiri bataljone brigade vedno v kvadrat in v sredo top. Še danes se stresem ob misli, kaj bi bilo, če bi ga izgubili v boju ali kako drugače. Pomislite, prvi partizanski top na Štajerskem! Če bi se mu kaj pripetilo, sem prepričan, da bi tega ne prenesel in bi se sam ustrelil, tako zagotovo kot zdaj tu sedim!«

Nekako v začetku julija 1944 smo v zvezi s pripravami za osvoboditev Zgornje Savinjske doline dobili sporočilo, da bo Glavni štab poslal med drugim orožjem tudi top. Naš odsek za propagando pri IV. operativni coni pa je dobil nalogo, naj to čimbolj izkoristi v propagandne namene. Za to akcijo smo napravili temeljit načrt. Tako je do tistega dne, ko so kurirji brodarji prepeljali top čez Savo in ga kmetje odpeljali s konji na Moravško, že vsa Moravška dolina, celo kamniško okrožje in še pol Štajerske govorilo o tem, da bomo dobili topove. Seveda vsaka propaganda vse drugače zveni, če lahko tudi kaj pokaže. Zato smo morali »topove« tudi malo pokazati ljudem. In smo top nekaj dni vozili, razstavljali in spet sestavljali po vsej Moravški dolini, ga peljali potem čez hribe in doline na Tuhinjsko in nato čez Črnivec na Štajersko. Ni bilo treba niti preveč dodajati govoricam, ki so v zvezi s tem nastale. Ljudje so vsepovsod govorili o partizanskih topovih in nas spraševali, koliko jih je, kakšni so in podobno. Mi smo dajali same skrivnostne izjave, češ da je treba o stvari molčati, da ne bi o tem izvedeli Nemci, kar pa je imelo seveda nasproten učinek.

Tako je prišel čas, ki ga je določil štab IV. cone za osvoboditev Zgornje Savinjske doline. Njene enote, XIV. divizija in Šlandrova ter Pohorska brigada, so napadle nekatera sovražna oporišča, med njimi tudi Gornji grad. Tega je zavzela Pohorska in boj zanj je trajal kar tri dni.

Pri tem pa je naš top odigral pomembno vlogo. Ko so srdite borbe trajale že dve noči in en dan, je komanda brigade pozvala sovražnike, ki so se vsi zatekli v grad sredi mesta, naj se vdajo. Potekel je rok, Nemci pa so trmasto vztrajali za debelimi zidovi. Tedaj je zabobnel pri Ljubnem partizanski top. Verjetno so se sovražniki takrat spomnili, da so nekje slišali o partizanskih

topovih, s katerimi edino bi lahko zavzeli gornjegrajsko trdnjavo. Nato je znova zadonela topovska detonacija od Ljubnega, kjer so napadali šlandrovci in oddelek VDV. Kmalu nato se je na vratih trdnjave pojavil vojak z belo zastavo in začeli so se razgovori, ki so se končali s tem, da se je nekaj manj kot dve sto sovražnikov z gornjegrajskim županom vred, ki se je zatekel k njim, klavrno vdalo.

Seveda ne bo nihče trdil, da je Gornji grad padel samo zaradi topovskega bobnenja, saj so se morali naši borci boriti za vsak vogal v mestu, in za vsako ped zemlje ter so pri tem pokazali izredno junaštvo. Tudi ni važno, ali je top ustrelil dvakrat. Dejstvo pa je, da se je sovražnik vdal tudi zaradi topa in naše spretne propagande, ki ji je nasedel v prepričanju, da imamo verjetno celo topovsko baterijo, saj se je toliko govorilo o tem.

Kako je tedanja propagandna akcija o topovih uspela, pa naj dokaže še dejstvo, da sem komaj pred kratkim prepričal svojega prijatelja, ki sicer dobro pozna zgodovino narodnoosvobodilnega gibanja pri nas, pa mi je vztrajno zatrjeval, da so naše enote ob napadih na Blagovico novembra istega leta s topovi porušile cel kup hiš v središču vasi, čeprav so jih v resnici po prvem napadu minirali Nemci sami.

Ivan Lipar-Iztok

Partizanska šola v osvobojeni Moravški dolini

Ko so naši borci osvobodili Moravsko dolino, se je v njej razmahnila najrazličnejša partizanska dejavnost: mimo tehnik in bolnic, ki so tu delovale že prej, so osnovali razne delavnice in v nekaterih vaseh tudi šole. Na eni od njih sem poleti 1944 poučevala.

Pred mojim prihodom je prva partizanska šola na Moravškem obstajala že meseca januarja 1944 na Zgornji Javorščici, vendar samo nekaj dni. Ko pa so borci dolino spomladi osvobodili, so delovale šole v letu 1944 v Drtiji pri Moravčah, v Dešnu, v Zgornjem Prekru in na Hribu v Zasavju. Bile pa so vse kratkotrajne, ker so njih delo neprestano prekinjale hajke. Otroke so poučevale partizanske ali domače mladinke, naše aktivistke. Vendar podrobnosti o njihovem delovanju žal ne vem. Slišala pa sem, da so podobne šole obstajale tudi v hribih v Črnem grabnu in na Tuhinjskem, kjer je bilo prav tako svobodno ali na pol svobodno ozemlje. V Tuhinjski dolini je na primer pozimi 1943-44 poučeval otroke v Jastrobljah pri kmetu Brigeljnu neki Vlado, s partizanskim imenom Gad, v Češnjicah nad Blagovico je pa poučevala nekaj mesecev Jožica Kodra.

Na pol partizanska šola je bil tudi jezikovni tečaj, ki ga je vodil v Moravčah upokojeni šolski vodja Janko Toman. Za učilnico je uporabil opuščeno brivnico v lastni hiši. Najprej je poučeval z dovoljenjem nemških oblasti, potem pa

s privoljenjem okrajnega odbora OF Moravče. Dokler so bili v Moravčah še Nemci, so se v tej šoli učili tudi nekaj nemščine, po njihovem odhodu pa je s tem prenehal in učni program prilagodil naši narodnoosvobodilni borbi.

Partizanske šole in jezikovni tečaj je nadzoroval referent za šolstvo pri okrajnem odboru OF Moravče nekdanji šolski upravitelj v Moravčah Josip Napokoj.

V Moravško dolino sem prišla junija 1944, in sicer zato, ker so mi Nemci prišli na sled. Na pobudo tovariša Serka in še nekaterih drugih političnih delavcev sem nato odšla v Vrhpolje in od tod na Zgornjo Javorščico, kjer sem stanovala pri kmetu Tiču. V vasi smo uredili učilnico v Severjevi kajži, deloma pa smo imeli pouk tudi na prostem. Trajal je po štiri ure na dan, jemali pa smo snov iz 1. in 2. razreda osnovne šole, to se pravi, da smo se učili brati, pisati in računati. Seveda nisem imela kakšnega posebnega učnega načrta. Edini učni

Politični delavci kamniškega okrožja. Od leve na desno: Jože Podgoršek-Rudi, Miran Keršmanc-Rado, Pavle Pelc-Kožuh, Janko Urbanc-Olga in Peter Zupančič-Stojan

pripomoček je bila tabla. Lahko rečem, da sem posvečala večjo skrb vzgoji otrok v novem revolucionarnem duhu kot pa učenju, saj je bilo tedaj mnogo bolj važno, da smo otroke vzgajali o duhu našega, narodnoosvobodilnega boja, kot pa da bi jih seznanjali z različnimi šolskimi podrobnostmi. Pri delu mi ni nihče pomagal in tudi ne morem reči, da so bili starši kaj posebno veseli, da se je začela šola. Otroke so zadrževali doma, da so jim pomagali na polju in jih neredno pošiljali k pouku.

Seveda smo imeli tudi pionirsko organizacijo in pri petju smo se učili partizanskih pesmi.

Kakšne tri tedne sem hodila poučevat tudi v Vrhpolje. Tu smo uredili učilnico v požganem župnišču. Pomagali smo si s starimi klopmi, ki jih je nekaj ostalo od požgane šole. Tu je bilo, če se ne motim, okrog 25 otrok. Vendar

v Vrhpolju nisem poučevala dolgo, menda samo blizu tri tedne, ker pred Nemci ni bilo miru.

S poukom sem prenehala, ko so Javorščico sredi avgusta 1944 bombardirali. Tedaj sem se naskrivaj vrnila v Domžale. Vendar nisem bila dolgo svobodna, ker me je nekdo izdal in so me Nemci odpeljali v internacijo, od koder pa sem pobegnila in se nato do konca vojne zadrževala na Gorenjskem.

Ela Perko-Vesna

Uspehi okrožne gospodarske komisije

V pričujočih spominih na delovanje in uspehe okrožne gospodarske komisije bom skušal podati samo skromen pregled njene dejavnosti, ker bi količkaj temeljitejši opis zahteval, brez pretiravanja rečeno, ne nekaj, pač pa nekaj sto strani.

Materialna pomoč partizanom je bila od začetka vstaje ena izmed osnovnih oblik sodelovanja ljudstva s partizani in je bila za obstanek, uspešno delovanje in nadaljnjo rast partizanskih enot nadvse pomembna. To so dobro vedeli tudi okupatorji, ki so z največjo brutalnostjo preganjali in kaznovali vsak stik s partizani. V prvih mesecih po vstaji, leta 1942 in deloma še v letu 1943, je bila pomoč partizanskim četam bolj posamična, omejena na določene aktiviste, in še ni segla na široko v množice. Tedaj na eni strani potreba po neki močno razpredeni mreži pomoči zaradi manjših partizanskih enot ni bila niti tako zelo nujna, na drugi strani pa naši partizani v letih 1941 in 1942 zaradi hudih represalij, ki so jih izvajali Nemci nad prebivalci, tudi niso hoteli spravljati v nevarnost več kot nujno potrebno število ljudi.

Ko pa se je na Gorenjskem, in tako tudi v kamniškem okrožju, število partizanov v letu 1943 zelo pomnožilo, se je pokazala potreba, organizirati tudi bolj široko materialno pomoč, kar je političnim delavcem popolnoma uspelo. Ne samo to, v nekaj mesecih, od konca leta 1943 dalje, se je ta gospodarska pomoč tako razmahnila, da se je razvila v célo gospodarsko bazo z lastno gospodarsko dejavnostjo, ki je precej prekoračila potrošnjo v okrožju in je njena dejavnost segala daleč preko okrožnih meja celo na Dolenjsko in Primorsko.

Gospodarske ali tudi gospodarsko-finančne komisije so začeli snovati vzporedno s postavljanjem organizacijske mreže OF in njenih množičnih organizacij, torej avgusta in septembra 1943.

Njihove naloge so bile: zbiranje hrane, denarja in najrazličnejšega materiala, potrebnega za vojsko in ilegalce, bolnišnice in tehnike, organizacija izdelave opreme, posebno obutve in obleke, vskladiščenje hrane in materiala in s tem povezana gradnja bunkerjev in drugih skladišč, dostavljanje in raz-

deljevanje zbranega materiala enotam NOV in forumom in naposled evidenca nad letinami, zalogami hrane, stanjem živine in zalogami legalnih trgovin ter zalogami in kapacitetami posameznih tovarn in obratov.

V okrožju je obstajala okrožna gospodarska komisija (OGK), v vseh rajonih (okrajih) pa tudi rajonske (okrajne) GK. Te so bile sestavljene v glavnem iz članov, ki so bili njeni poverjeniki po posameznih krajih, oziroma načelniki vaških GK, kjer so te obstajale. Po zgledu iz vojske so krajevne poverjenike imenovali tudi intendante. Njihove naloge so bile, da zbirajo hrano, zlasti večje količine moke, krompirja, masti in mesa ter drugega materiala in vse to po potrebi hranijo in z njim oskrbujejo manjše terenske partizanske enote in politične delavce, oziroma presežke oddajajo v rajonska (okrajna) skladišča ali okrožni GK. Važna naloga teh poverjenikov je bila tudi, da so dobavljali našim ilegalnim klavnicam živino in strojarnam kože. Marsikje pa so skrbeli tudi za to, da smo imeli živino, ki smo jo pridobili z raznimi akcijami ali odkupili, pri raznih kmetovalcih v reji in jo, kadar je bilo potrebno, lahko takoj dostavili večjim vojaškim enotam.

Prvi načelnik okrožne gospodarske komisije, ki je začela delati v septembru 1943, je bil Franc Pečnik-Miklavž, jaz pa sem bil njen član. Ko pa smo osnovali okrožni odbor OF, je postal njen načelnik Franc Bernot-Filip, midva z Miklavžem pa njena člana. Miklavž je bil posebej zadolžen za organizacijo in gradnjo bunkerjev, skladišč in delavnic ter za zbiranje in shranjevanje različnega materiala. Jaz pa sem skrbel za organizacijo ilegalnih klavnic, predelovalnic in sušilnic mesa ter strojarn.

Ko je tovariš Filip odšel iz okrožja, me je OO OF Kamnik imenoval na njegovo mesto, načelnik pa je znova postal Miklavž. Ta je svojo dolžnost opravljal nekako do septembra 1944, ko ga je zamenjal Metod Žabnikar-Aleš, ki je ostal načelnik OGK do osvoboditve. Znani funkcionarji gospodarskih komisij bodisi da so bili člani okrožne ali pa načelniki rajonskih (okrajnih), pa so bili še: Janez Praprotnik-Pastirček, Ivan Pelc-Kožuh, Peter Zule-Oton, Jože Rženičnik-Ivo, Leopold Aleš-Gašper, Nande Vode in drugi.

Centri okrožne GK so bili predvsem na področju Brezovice, Rače, Žej in Zaloga pod Trojico ter na področju Komendske Dobrave in Tunjic. Največ okrožnih skladišč je bilo v okolici Zaloga pod Trojico.

Stalni viri hrane in materiala za GK so bile razne nabiralne akcije, ki so jih mimo samostojnih akcij GK izvrševali še vaški in drugi odbori OF, odbori ZSM in SPŽZ ter DE. Te organizacije so zbrale velike množine materiala, ki pa je bil raztresen po raznih krajih in so se zato z njim oskrbovali terenski politični delavci in njihovi centri, rajonske tehnike, bolnišnice itd. Da bi preskrba naših vojaških enot in višjih forumov nemoteno potekala, je OGK pripravila v sporazumu z vojsko, varnostnimi grupami in aktivisti posebno po

podjetjih in veleposestvih akcije za pridobitev platna (za šotorska krila in plašče), usnjeno opremo (pasove, nahrbtnike, torbice itd.), usnje (čevlji, podplati), papir (tehnike in tiskarna, sanitetni material (bolnišnice), živino, moko in testenine in naposled sol (za Primorsko in Dolenjsko).

Večje akcije, ki jih je OGK organizirala in izpeljala, so bile naslednje: Akcija v papirnico na Količevem za papir (okrog 25 voz), za sanitetni material in tiskarski stroj v sedanjo tovarno Vata Vir, v skladišče mlina Majdič na Viru za blizu 8 ton soli, dalje ponovna akcija v papirnico na Količevem in hkrati za tiskarski stroj v tiskarno Veith na Viru, akcija za platno v tovarno Induplati (en kamion), vrsta akcij, vsakokrat po več voz razne usnjene vojaške opreme v tovarni bratov Okršlar in Zorn, akcija v tovarno usnja Polak v Domžalah, akcija v tovarno testenin v Šmarci (okrog 20 voz makaronov), akcija za evakuacijo živine in prehrane ter drugega materiala pri Mejaču v Komendi, akcija za živino v Grobljah in na Križu (skupno okrog 50 glav živine), ponovna akcija v Grobljah za živino in akcije v Cerkljah, Brnikih in Zalogu pri Komendi prav tako za živino.

Prevoz smo navadno opravili z vozovi, nekajkrat pa tudi s kamioni. Prav tako smo tudi člani OGK za prevoz po okrožju pogosto uporabili nekatere osebne avtomobile. Tako nas je večkrat peljal I. Repanšek iz Domžal, ki je imel avto z oznako RK in drugi.

Za oskrbo z drobnejšimi predmeti so poskrbeli predvsem trgovci, organizirani v OF. Prav tako so nam ti vnovčevali odrezke živilskih kart, ki so jih vozili Nemci na Količevo v papirnico kot surovino. Veliko takih kart so nam zamenjale Vladka Praprotnik v Radomljah, Francka Jenčič v Mengšu, Leonardi na Viru, Blatnik v Lukovici, Koželj v Kamniku in drugi. Podobno so nam zamenjavali odrezke in izdajali ponarejena nakazila organizirani uslužbenci po prehranjevalnih odsekih občin in Landrata. Tako je n. pr. ob pomoči nekega uslužbenca gospodarskega odseka v Kamniku prišel v Domžale cel vagon sladkorja. Po teh naših somišljenikih smo dobivali tudi živilske karte za ogrožene partizanske družine in izseljence.

Za material, ki ga ni bilo dovolj na Gorenjskem, kritične so bile n. pr. matrice za razmnoževanje, električni material in podobno, pa smo skušali organizirati kanale iz Avstrije, Nemčije in Češke. Take kanale so organizirali med drugim Kršmanc iz Dragomlja ter Franc Premk in Jože Rženičnik iz Mengša. Spomladi 1943 pa je že predtem poskusil organizirati kanal za orožje in strelivo Ivan Lipar-Iztok, za njim pa Ivan Rožman-Kovač, a so ga pri tem zasačili in se mu je komaj posrečilo, da je pobegnil iz zapora v partizane.

Za potrebne izdelke, predvsem obutev, so skrbele legalne obrtne delavnice, n. pr. Zalokar v Mengšu, Mostnar v Krtini in drugi. Tem smo dobavljali material, oni pa so od svoje proizvodnje odvajali del izdelkov za nas. Podobno

je bilo s strojenjem kož, ki so nam jih v začetku tudi strojili v usnjarni v Domžalah, pri Martinu Andrejki v Šentvidu pri Lukovici, pa tudi v Tuhinjski dolini in Motniku.

Kasneje smo se lotili organiziranja lastnih ilegalnih obrtnih delavnic.

Od teh so bile najštevilnejše klavnice in mesne predelovalnice, ki jih je neprestano delovalo vsaj pet. Prvo tako delavnico smo organizirali v Rači, ker je bilo v njeni okolici več okrožnih forumov s številnimi ilegalnimi političnimi delavci in kurirji. Drugo delavnico smo iz istih vzrokov postavili v gozdu blizu Komendske Dobrave. Tretja je bila v dolini Kamniške Bistrice v bližini kamnoloma, četrto smo imeli v mengeškem rajonu (okraju) na Rašici, zatem pa še eno v okolici Lukovice in eno v Tuhinju.

Opravljali smo tudi strojenje kož, za kar smo imeli strojarno v Tunjicah.

Razen tega smo imeli še posebno čevljarsko delavnico na Brezovici, ki pa je v glavnem le popravljala čevlje, krojaško delavnico v Kokošnjah in na Brezovici nekaj časa tudi orožarsko popravljalnico, ki je bila hkrati tudi finomehanična delavnica za popravila pisalnih in razmnoževalnih strojev ter radijskih aparatov. Ta se je kasneje preselila v Moravško dolino.

Ker so predvsem tiskarne in delavnice potrebovale električni tok, smo elektrificirali nekaj vasi. Najprej smo januarja 1944 napeljali elektriko v vasi Žeje, Viševek in Trojica. Trasa je bila dolga 3 km. Drogove smo postavili sami, žico pa so napeljali legalci Franc Cerar iz Lukovice in njegovi delavci. Potem smo v začetku februarja napeljali okrog 500 metrov dolg podzemeljski kabel v krojaško delavnico v Kokošnjah in naposled sredi marca elektrificirali še vas Zalog pod Trojico. Material smo dobili deloma na raznih akcijah, tako blizu Kresnic, deloma v Črnem grabnu od podrtih daljnovodov, deloma pa po kanalih iz Avstrije ali Češke.

Razen vojaških enot, ki so se mudile na našem terenu, smo neprestano oskrbovali še troje bolnišnic, imeli pa smo tudi potujočo zobno ambulanto.

Precejšnji del materiala smo oddali, kot sem že rekel, tudi preko meja našega okrožja. Predvsem velja to za papir, ki smo ga nekajkrat dobavili centralni tiskarni na Dolenjsko, sol, ki smo jo pošiljali v kraje, kjer je ni bilo, in pa različni drobni material, ki ga je na osvobojenem ozemlju prav tako primanjkovalo (igle, sukanec, trakovi, vžigalice, baterije itd.).

Važna akcija, ki jo je izvršila naša OGK, je bila tudi izvedba posojila narodne osvoboditve, ki smo ga zbrali za okrog četrt milijona RM, kar se mi zdi zelo lepa vsota. Mimo tega smo neprestano nabirali denar kot prostovoljne prispevke ali posojila, deloma pa smo si ga oskrbeli tudi z rekvizicijami. Tako je januarja 1944 zaplenil Ivan Dolinšek-Vinko podnevi in sredi Domžal v tovarni Zorn 19.000 RM. Z denarjem, deloma pa tudi z boni, smo plačevali tudi živino in živila, in to povsod tam, kjer smo opravili akcijo v sporazumu z lastnikom

in če je to želel. Večinoma so nam namreč dajali prebivalci zastonj. Prisilnih rekvizicij pri ljudeh, ki so bili do nas sovražno razpoloženi, je bilo malo, ker teh pač ni bilo mnogo.

Največ pa smo z denarjem oskrbovali SNP za pomoč našim ogroženim družinam. Ta pomoč je bila dokaj izdatna, saj je SNP poleti 1944 podpirala blizu 330 družin v okrožju.

Že ta kratek pregled dejavnosti gospodarskih komisij v našem okrožju nam kaže, da je bilo njihovo delo izredno aktivno in da je ljudstvo našega okrožja tudi po tej strani prispevalo za narodnoosvobodilni boj zares velik delež.

Janko Urbanc-Olga

Akcija za platno v Jaršah

V tovarni Induplati smo se aktivisti že dalj časa pripravljali, da bi izpeljali večjo količino vojaškega platna, ki smo ga na veliko izdelovali za nemško vojsko in za NDH. Naposled se je okrožna gospodarska komisija odločila, da bo zadnje dni v marcu 1944 v sodelovanju z aktivisti in varnostno grupo izvedla dotlej eno najdrznejših akcij v kamniškem okrožju.

Že dopoldne 30. marca se je oglasil pri meni Miha Vrhovnik-Blaž, ki je tedaj prav tako delal v Induplati, in mi naročil, naj bom popoldne ob štirih zanesljivo v tovarni. Uredim naj vse tako, da bodo takoj pri roki ključi skladišča, ki je bilo do vrha polno najrazličnejšega blaga, predvsem platna. Povedal mi je še, da bodo partizani odpeljali blago s kamionom.

Že precej pred četrto uro sem bila vsa nervozna, skrbelo me je, če se bo vse srečno izteklo. Prav ko se je začela ura pomikati proti četrti, pa so se s kolesi pripeljali v tovarno vsi mengeški orožniki, ki so se prišli kopat v tovarniško kopalnico. Vsa prestrašena sem hitro skočila na kolo in se, kar se je dalo hitro, odpeljala proti Mengšu. Že sredi poti mi je pripeljal nasproti kamion, ki je bil namenjen po platno. V zadnjem hipu sem ga ustavila, razložila, kako je v tovarni, in predlagala tovarišem, naj počakajo.

Nato sem se vrnila v tovarno. Tu so se še zmeraj mudili Nemci, ki nikakor niso hoteli oditi.

Mračilo se je že, ko so se naposled odpeljali. Spet sem skočila na kolo in pohitela do Križkarja, kjer so me čakali. Pognali so avto in v nekaj minutah so bili v tovarni. Tukaj smo poiskali obratovodjo Hanuša in ga dali v varstvo straži. Medtem smo odprli skladišče in začeli natovarjati blago. Uslužbenci v skladišču niso niti pomislili, kdo so tisti, ki tako vneto nakladajo platno, in so vsi pridno pomagali. Ko je bil kamion naposled poln, je vodja akcije, mislim, da je bil Nande Vode, poprosil skladiščnika Jožka Jagodica še za plahto, da se

blago ne bi zmočilo. Res jo je dobil, vendar samo ob pogoju, da jo bo kmalu vrnil. Mirno so nato partizani pokrili kamion, se povzpeli nanj, motor je zabrnel in okrog 12.000 metrov blaga se je odpeljalo k tistim, ki so ga tedaj najbolj potrebovali.

Spominski posnetek po zboru gorenjskih aktivistov na Jelovici maja 1944. Na skrajni desni je Slavko Dobovšek-Stane Bregar, član OK KPS Kamnik. Tretji od desne stoji sekretar OO OF Jože Kavčič-Jernač, peti France Kavčič - Veljko, prvi sekretar OK ZKM Kamnik, za njim Miran Keršmanc-Rado, sekretar OO ZSM Kamnik, pred njim pa sekretar OK ZKM (SKOJ) Peter Zupančič-Stojan

Zanimivo je, da je nakladanje opazoval s svojega stražarskega mesta nemški stražar, kajti tovarna je bila neprestano zastražena. Seveda se mu še sanjalo ni, kdo so vneti delavci... *Hilda Funtek-Batista-Bogomila*

Orožarska popravljalnica v Moravčah

Ob koncu julija 1944 so me poslali z Gorenjskega, kjer sem bil do tedaj, na Moravško, da bi tudi tu organiziral delavnico, ki bo popravljala pokvarjeno orožje. Ko sem prišel v Moravško dolino, sem tam že našel tri partizane iz Zagorja; prvi je bil ključavničar, drugi električar, tretji pa je opravljal posle intendanta. Po imenu se spominjam samo ključavničarja Alojza Brvarja.

Nastanili smo se v Podkraju pri Moravčah, v preprosti kmečki kovačnici Alojza Orehka. Takoj smo začeli delati. Vendar mi nismo bili prva delavnica te vrste na kamniškem področju. Pred nami je namreč že od maja 1944 delovala podobna delavnica v bunkerju na Brezovici pri Krtini. Ker so se tedaj začeli pojavljati na terenu že belogardisti, se je v začetku avgusta zaradi varnosti preselila v Moravško dolino v gospodarsko poslopje gradu Belnek. V njej so delali Viktor Burgar-Zaseda, Miloš Kuret-Hrast in Franc Prašnikar-Dušan.

Nekako ob odhodu tovariša Kranjca iz IV. operativne cone smo dobili ukaz, naj se obe delavnici združita pod mojim vodstvom. Zato smo se tudi mi preselili v gospodarsko poslopje gradu Belnek in tako je nastala delavnica »Kladivo«.

V njej smo nato popravljali pokvarjene puške, pištole, puškomitraljeze in mitraljeze, če je bilo treba, pa smo popravili tudi pisalni stroj ali kaj podobnega. Razen tega smo izdelovali preproste mine, ki so jih naše enote uporabljale za miniranje cest. Taka mina je bila sestavljena iz lesenega zaboja, razstreliva in preprostega mehanizma za vžig. Orodja smo imeli dovolj, zlasti ko smo napravili akcijo v kresniški kamnolom. Tu so imele apnenice ključavničarsko delavnico in v njej nekaj primežev ter precej drugega orodja. Hkrati smo si iz tega kamnoloma oskrbeli tudi električni material, ki smo ga nujno potrebovali za dovod elektrike v delavnico. Vod, ki smo ga napeljali s to žico, je bil dolg skoraj kilometer.

Delavnica pa ni dolgo v miru delala. V drugi polovici avgusta so nas med znano avgustovsko hajko sovražniki zasledili. Na srečo so nas naši ljudje pravočasno obvestili o bližajoči se nevarnosti. Orodje smo hitro skrili v bližnji bunker, sami pa smo se umaknili. Tako so Nemci našli samo prazno poslopje in ga zažgali.

Zatem smo dobili ukaz, naj se preselimo v osvobojeno Savinjsko dolino, in sicer v Ljubno. Orodja smo imeli za štiri velike vozove. Spremljala nas je posebna zaščitna četa, ki je štela okrog 30 borcev. S sabo smo peljali celo stružnico, ki nam jo je posodil pokojni tovariš Varšek iz Domžal. Po osvoboditvi je dobil nepoškodovano nazaj in spominjam se, da smo tudi drugo orodje, ki so nam ga posodili razni ključavničarji, po končani vojni vrnili.

V novem kraju se je naša delavnica precej povečala in je popravljala vse vrste orožja, celo neki top smo spet usposobili za boj.

V Ljubnem sem bil samo nekaj dni, ker me je štab IV. operativne cone postavil za kontrolorja orožja vseh vojaških enot na njenem področju. Moja naloga je odslej bila, da sem hodil od enote do enote in pregledoval, v kakšnem stanju imajo svoje orožje. Hkrati sem jim dajal napotke za popravilo. Pooblastili so me, da sem po potrebi ustanavljal tudi manjše popravljalnice. Štab mi je dodelil spremljevalca Franca Prašnikarja-Dušana, s katerim sva nato po dolgem in počez prepotovala ozemlje od Kamnika do Celja; dalje na Štajersko pa nisem utegnil.

Ob nemški ofenzivi na Zgornjo Savinjsko dolino sem bil v Ljubnem. Od tod so me poslali v štab IV. operativne cone. Kot smo kasneje izvedeli, je osebje orožarske delavnice v Ljubnem poskrilo orodje v bunkerje, tako da ga Nemci niso dobili. Večina tovarišev, ki so delali v delavnici, se je rešila, nekaj jih je padlo in nekaj se jih je tudi predalo, vendar bunkerjev z orodjem ni nihče izdal.

Tedaj sem se že bližal petdesetim letom. V štabu so nam, starejšim, odredili, da se pridružimo neki tehnični edinici na Veliki planini. Tu pa smo bili le tri ali štiri dni. Medtem je zapadel sneg in začelo se je zares hudo življenje. Hoteli

smo se prebiti preko Kamniške Bistrice na Gorenjsko. Tu pa je bilo tedaj že vse zastraženo in morali smo se vrniti. Šli smo v neko dolino pod Koroščico ter se razdelili v manjše skupine po 10 do 12 borcev.

S svojo skupino sem se nato vrnil na Veliko planino. Nekaj dni smo se pomikali sem in tja, naposled pa smo sklenili, da bomo odšli na Koroščico v planinsko kočo. Med potjo smo nekemu kmetu vzeli dva koštruna in ju odvedli

Člani fototehnike IV. operativne cone na Moravškem v avgustu 1944. V sredini drugi od leve Ivan Lipar-Iztok, pomočnik načelnika propagande in vodja tehnik IV. cone. Drugi od leve šef fototehnike Jože Petek, padel 1945

s seboj. Okrog koče pa je bilo tedaj tri metre snega in komaj smo prišli vanjo. V njej je bilo vse razbito in razmetano in z največjo težavo se nam je posrečilo, da smo zakurili. Ker pa smo bili vsi premraženi, saj že več dni nismo bili na gorkem, so se seveda vsi začeli tiščati k peči. Posebno dva mlada partizana sta se tem bolj pritiskala k njej, čim bolj sem jima dopovedoval, da jima to lahko škoduje. Ker nista poslušala, sta tako ozebla, da so jima kasneje odpadli prsti na nogah.

Čez nekaj časa smo se naveličali temne koče in sklenili smo, da se bomo vseeno skušali prebiti na Gorenjsko. Zapustili smo Koroščico in odšli proti dolini. V Kamniški Bistrici pa smo izvedeli, da imajo Nemci še vse zastraženo. Bilo je ravno na Novega leta dan. Že smo se vsi izmučeni hoteli vrniti, od koder smo prišli, ko nam je nekdo prinesel novico, da nameravajo sovražniki naslednji dan oditi. Odločili smo se, da bomo čez noč počakali. In na naše nepopisno veselje, drugo jutro res ni bilo več nemških zased.

Tedaj smo jo ubrali preko Bistrice proti Šentjurški gori, kjer je bil doma naš intendant. Pri nekem kmetu, simpatizerju bele garde, smo zasegli vola in se z njim vrnili na Dol pri Kamniški Bistrici. Ta vol nas je nato rešil lakote, kajti še preden smo prišli do cilja, je spet začelo snežiti in okrog 10 dni

nismo mogli nikamor. V tem kraju smo ostali do konca februarja in v njem preživeli najhujše dni. Toda nihče od moje skupine ni padel ali se prijavil.

Nato smo se vrnili na Štajersko in se napotili proti Celju. Nekako v 14 dneh sem dobil zvezo s Celjem in v Ojstrici pri Taboru se mi je potem posrečilo postaviti novo orožarsko delavnico, ki je bila nujno potrebna, kajti velika nemška ofenziva je ponehala in naše enote so se spet zbrale. Delavnico smo imenovali »Klešče«, v spomin na »Kladivo«. Delala je vse do osvoboditve. Orodje in ljudi pa sem dobil iz Celja. *Vinko Majcen-Triglavski*

12. OBNOVLJENI KAMNIŠKO-ZASAVSKI ODRED

Po ustanovitvi Šlandrove brigade 6. avgusta 1943 je Kamniško-zasavski odred prenehal obstajati. Na področju kamniškega in litijskega okrožja pa je nato od konca decembra 1943 spet delovala terenska četa. Vendar pa se je zaradi stalnega dotoka novih borcev in nadaljnjega razmaha narodnoosvobodilnega gibanja pokazalo, da samo četa, ki je bila včasih zelo velika, saj je štela tudi do 100 borcev, ne more opravljati vedno številnejših nalog. Zato je štab IV. operativne cone v drugi polovici februarja 1944 sklenil, da se znova formira Kamniško-zasavski odred. Za prvega komandanta so postavili Ivana Belca-Belega, za komisarja pa Toneta Grošlja-Jesena. Iz istih razlogov so kasneje, v začetku septembra 1944, postavili tudi zaledno vojaško oblast in imenovali komando področja Kamniško-zasavskega odreda s petimi komandami mest, in sicer Domžale, Kamnik, Moravče, Motnik in Vače. Za komandanta so določili Milana Likarja-Tomaža, za komisarja pa Mirka Pedbevška-Lada.

Po ustanovitvi Šlandrove brigade ni ostala na terenu nobena terenska vojaška enota. Bila pa je potrebna, predvsem zaradi mobilizacije. Tedaj so namreč tisti letniki, ki so v začetku leta sicer šli v nemško vojsko, začeli množično dezertirati v NOV, in to z dopustov, ki so jih dobili po končanem urjenju in pred odhodom na fronto. Velik razmah OF in množičnih organizacij po terenu pa je imel za posledico vse večji in večji dotok novih borcev v partizane. Vse te je morala neka vojaška enota sprejemati in jih spremljati preko Save na Dolenjsko, da so jih tam oborožili in razporedili.

Zaradi tega je ob koncu decembra 1943 tedanji komandant IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc izločil na Javorščici na Moravčami iz Šlandrove ski hribi do Save.

Borci so morali Savo bresti. Marsikateri ni znal plavati, veliko pa se jih je tudi prehladilo, ko so po prehodu reke vsi premočeni po mrazu nadaljevali pot. Operativno področje čete je bilo v glavnem Moravška dolina in Zasavbrigade eno četo. Ta se je odslej imenovala terenska četa in je dobila nalogo, mobilizirati in sprejemati nove borce, predvsem pa novincem omogočiti varen prehod preko Save, ki posebno pozimi ni bil nič kaj prijeten. Za komandirja sem bil postavljen jaz, za komisarja pa tovariš Boris.

Po ustanovitvi je četa razen svojih poglavitnih nalog izvrševala tudi manjše akcije, kot rekvizicije, rušenje komunikacij in podobno.

Že v nekaj tednih pa je četa, da je lahko v redu izpolnjevala svoje naloge, porasla na okrog 100 ljudi. Zato smo predlagali, naj bi iz nje nastal bataljon. Na desnem bregu Save je bil položaj podoben. Tudi tam je namreč delovala terenska četa, ki je prevzemala od nas novince, in je tedaj prav tako preraščala v bataljon. Štab IV. operativne cone je tedaj odločil, da ne ustanovi dveh ločenih samostojnih bataljonov, pač pa obe enoti tudi organizacijsko združi pod enotnim vodstvom. Zato je sklenil, da obnovi Kamniško-zasavski odred. 17. februarja 1944 smo bili poklicani k Miklavžu v štab cone in tu je bil isti dan odred obnovljen. Za komandanta sem bil postavljen jaz, za komisarja Tone Grošelj-Jesen, za načelnika štaba pa Franc Kos-Berto. Odred je imel dva bataljona in minerski vod.

Takoj po ponovni ustanovitvi odreda smo osnovali odredno prevozno stanico (OPS), ki je vzdrževala tri kanale preko Save. Prvi je bil med Litijo in Savo, drugi med Savo in Kresnicami, tretji pa med Kresnicami in Jevnico. Pri srednjem kanalu so imeli preko Save napeljano celo telefonsko zvezo. Da sovražnik ne bi zapazil napeljave, je bila speljana tik nad vodo. Na obeh bregovih so se neprestano zadrževale močne enote odreda, ki so spremljale novince.

OPS je začela delovati takoj in čolne, ki so bili edino prevozno sredstvo, so hitro pripravili. Skupine novincev, ki so se v eni noči prepeljale preko Save, so štele včasih tudi do 600 ljudi. V celoti pa je prišlo čez Savo po tej poti do konca vojne okoli 15.000 partizanov. Prav tako so prešli na tem kraju Savo znani naši voditelji, kot Franc Leskošek-Luka, Sergej Kraigher, Zoran Polič, Aleš Bebler in drugi. V decembru sta se vračali tod na Štajersko Šlandrova in Zidanškova brigada. Večkrat je OPS prepeljala tudi večje količine materiala. Tako je ob neki taki priložnosti prišlo na levi breg Save nad 200 kg sanitetnega materiala, 60 topovskih granat, 30 kg razstreliva, 20 ruskih avtomatov in 20.000 nabojev. Julija 1944 pa so kurirji stanice prepeljali za enote IV. cone težki top, ki ga je nato odpeljal kmet Jože Smrekar iz Ribč s konji proti Miklavžu. Na desni pa smo prepeljali velike količine soli in papirja, tiskarski stroj in podobno.

OPS je delovala brez prekinitve do konca vojne. Za zvezo z desnim bregom so kurirji razen telefona uporabljali še druge dogovorjene znake, n. pr. metanje kamenja ali svetlobne znake z baterijo tik nad vodo in podobno. Zaradi dobre obveščevalne službe in budnih straž se ni nikoli pripetila kakšna večja nezgoda. Seveda sovražnikom tako dobro organiziran prehod čez Savo ni šel v račun, vendar vse njihovo zalezovanje ni rodilo sadu.

Nemci so razbili precej čolnov, kar pa tovarišem iz stanice ni delalo prehudih skrbi, ker so imeli vedno vse pripravljeno, da so naredili kar najhitreje nove. Tako se je nekoč zgodilo, da so v Hotiču v enem dnevu izdelali nov čoln. Nemci so poskušali ovirati prehod tudi z miniranjem dohodov. Vendar so budne straže vsa miniranja vedno opazile in pravočasno odstranile mine.

Da je stanica tako dobro delovala, je zasluga ne le hrabrih in nadvse požrtvovalnih kurirjev-čolnarjev, ampak predvsem tamkajšnjega prebivalstva, ki je partizane nenehno obveščalo o nevarnostih, hranilo in oblačilo mnoge borce in jim nudilo streho, dokler niso prešli Save.

Na čelu odreda sem ostal do konca avgusta 1944, ko sem bil premeščen na novo dolžnost načelnika štaba Zidanškove brigade. Za mano je bil komandant od začetka septembra 1944 Tone Poljanšek-Branko, za njim pa menda od srede aprila 1945 Ivan Zore-Jernej. Komisar je do julija 1944 ostal Jesen, za njim je bil nekaj mesecev Karo, potem pa do konca vojne Rok. Načelnik je bil vse obdobje Berto. Z našim odredom je neločljivo povezano tudi ime Janeza Brleca-Naceta. Dokler sem bil jaz komandant, je bil moj namestnik, kasneje pa je postal v odredu obveščevalni oficir.

Odred je opravil tudi nekaj pomembnih vojaških akcij, čeprav nam je štab IV. operativne cone ukazal, naj se spopadov zlasti tedaj, ko smo spremljali neoborožene mobilizirance, izogibamo.

Pri napadu na Moravče marca 1944 smo zavarovali prehode proti Zagorju, napadli v Litiji tovarno itd. Izredno so se odlikovali naši minerji, ki so neprestano rušili progo Ljubljana—Zidani most. Odred pa je doživel tudi hude izgube na Oklem pod Trojico kmalu po ustanovitvi, ko je sovražnik napadel četo II. bataljona.

Ivan Belec-Beli

Ko sem v decembru 1943 odšel v partizane, še ni obstajal Kamniško-zasavski odred, ampak samo terenska četa, ki se je zadrževala na področju od Kamniške Bistrice do Save. Tisti dan, ko sem prišel k njej, je bila v Zalogu pod Trojico. Komandir čete je bil Ivan Belec-Beli, komisar Boris, ki je že čez nekaj tednov padel na Oklem, za obveščevalno službo pa je odgovarjal Janez Brlec-Nace. Najvažnejša naloga čete je bila, da mobilizira nove borce in izvršuje manjše akcije in rekvizicije za enote IV. operativne cone. V času, ko sem bil v tej četi, smo se največ zadrževali okrog Limbarske gore, Vrhpolja in Štancih Lazov. Četa je tedaj štela okrog 100 borcev, vendar pa niso bili vsi oboroženi. Tisti, ki smo šele prišli v partizane, smo za stražo menjavali puške, med katerimi je bilo največ dolgih francoskih pušk in starih avstrijskih karabink. Za prve in druge pa je bilo le malo municije in je imel stražar samo naboj v puški.

Okrog 12. januarja 1944 sem se javil, da grem na Dolenjsko, ker so nam obljubili, da bomo tam dobili orožje. V Senožetih smo se z brodom prepeljali preko Save. Ta prevoz pa je bil menda eden zadnjih, kajti Nemci so nedolgo zatem brod zažgali in ga spustili po Savi, ker so zvedeli, da prevaža partizane. Prevoz je opravil kurir Ivan Cerar-Miklavž iz Senožeti. Do Save nas je spremila

Štab Kamniško-zasavskega odreda spomladi 1944. Drugi od leve je Ivan Belec-Beli, komandant odreda

patrulja naše terenske čete, na drugi strani Save pa nas je prevzela specialna četa IV. operativne cone. Njen komandir je bil tedaj Anton Godec-Tomaž iz Jevnice, komisar pa njegov brat Ciril. Ta četa je imela predvsem nalogo, da je spremljala na novo prispele prostovoljce in mobilizirance preko proge Ljubljana-Zidani most, čez nemško-italijansko mejo in naprej na osvobojeno ozemlje do Starih žag, nazaj grede pa je morala prenašati iz Kočevskega Roga do Save orožje in strelivo za IV. operativno cono. Za razliko od naše čete so bili v njej oboroženi vsi borci.

S transportom smo prišli do Stične. Nato je en vod nadaljeval pot, drugi pa smo ostali v stiški okolici. Pri Starih žagah sem dobil lahko italijansko bredo. Ker sem imel nekaj znancev med partizani v četi, sem zato ostal v njej.

Stalna pot čete je vodila v smer od Save preko Janč in državne meje do Stične. Skoraj vsak večer jo je po en vod prehodil v obeh smereh. Največ preglavic so nam vedno delale žične ovire in mine na meji. Največkrat smo jih prekoračili tako, da smo postavili preko njih lestev, če pa je bilo treba prepeljati večjo kolono, so minerci pobrali mine in prerezali žice, kar so seveda Nemci takoj drugo jutro popravili. Največkrat smo šli mimo enega od obmejnih bunkerjev tedaj, ko ga je zapustila patrulja, ki je vsak dan obhodila mejo. Nekajkrat smo prekoračili mejo tudi na cesti Gabrovka-Šmartno pri Litiji,

vendar so tam Nemci kmalu okrepili svoje patrulje, tako da smo to smer opustili. Četa je obstajala menda do začetka aprila 1944, ko je v Stični postala I. bataljon Kamniško-zasavskega odreda. Njegov prvi komandant je bil Franc Bratun-Jelen iz Gaberja pod Jančami; kasneje ga je zamenjal Krpan. Komisarka bataljona je bila Nada Zirkelbach-Nataša iz Ljubljane. Vendar je že v maju 1944 padla pod Jančami in na njeno mesto so postavili mene. Bataljon je deloval skoraj na istem področju kot prej četa, le s to razliko, da smo si z Dolenjskim odredom razdelili teren tam, kjer je tekla državna meja. Po ofenzivi 4. maja 1944 bataljon v celoti ni več prešel preko meje. Zadrževal se je pretežno na Jančah do Podgrada pri Zalogu in preko Litije in Šmartnega do Polšnika. Tudi zdaj je bila poglavitna naloga bataljona spremljati transporte novincev na Dolenjsko in nadzorovati progo Ljubljana-Zidani most. Na tej progi smo večkrat napadli vlak in za 1. maj 1944 požgali barake na Lazah ter železniško postajo v Jevnici. Razen transportov novincev pa smo spremljali do Save tudi angleško misijo, ki je šla v IV. operativno cono, tovariša Matevža Haceta, ki je postal novi komisar cone in nekaj zavezniških letalcev, ki so jih Nemci sestrelili na Gorenjskem in na našem terenu ter so želeli na osvobojeno ozemlje.

V avgustu 1944 smo dobili ukaz, naj se odred zbere na levem bregu Save. Zato smo odšli na Moravško in tu smo skupno z II. bataljonom ostali do konca vojne. Naš bataljon je dobil področje okrog Moravč in hribov vse do Mrzlice nad Trbovljami. Večkrat pa smo se zadrževali v Tuhinjski dolini in njeni okolici. Ko smo bili premeščeni, je zamenjal komandanta Belega Tone Poljanšek-Branko, medtem ko je komisar še naprej ostal Jesen.

V večjih bojih smo sodelovali s XIV. divizijo predvsem v napadu na Šmartno v Tuhinjski dolini 29. oktobra 1944 in na Črnivcu od 3. do 6. decembra, ko so nas poslali tja z nalogo, naj oviramo prodiranje Nemcev proti osvobojenemu ozemlju v Zgornji Savinjski dolini. Tu smo tri dni zdržali v zasedah, nato pa smo se morali umakniti preko Menine planine na Tuhinjsko in v Moravško dolino. 29. decembra 1944 smo pri Štancih Lazih doživeli svojo najhujšo borbo z Nemci. Tega dne je sovražnik napadel naše položaje na odseku Zgornja Slivna-Štanci Lazi-Miklavž-Murovica. Prav takrat se je našemu odredu priključilo tudi celotno kamniško okrožje, ker politični delavci niso mogli več vzdržati na terenu.

Po prvih spopadih smo se umaknili z Zgornje Slivne na vrh hriba, kjer smo se dobro utrdili, vendar so nas Nemci tako stisnili, da smo drug drugemu videli na položaje. Ni nam preostalo drugega, kot da po vsej sili prebijemo obroč. Preboj smo začeli okrog enajstih dopoldne, ko nam je komandant Branko dal znak za naskok. Nekajkrat smo jurišali preko celotnega grebena do Štancih

Lazov, od koder so se posamezni bataljoni zvečer prebili proti Pečam na Čemšeniško planino. Moj bataljon je prišel na Štajersko stran šele 1. januarja 1945 in je utrpel precej izgub. V celoti pa odred kljub srditim borbam ni imel mnogo žrtev, pač pa se je precej borcev predalo, nekaj pa tudi poskrilo in zabilo. Napadlo nas je zelo veliko sovražnikov. Bilo jih ji toliko, da so Ivana

Štab Kamniško-zasavskega odreda poleti 1944. Tretji od leve je Tone Grošelj-Jesen, komisar odreda, četrti Tone Poljanšek-Branko, komandant odreda

Testena-Lijana iz Mengša, ki smo ga tik pred napadom poslali na Dolenjsko v oficirski tečaj, za vasjo Preker ujeli kar z rokami in se je rešil le tako, da je enega od napadalcev ustrelil, drugima dvema pa je v rokah pustil telečnjak, za katerega sta ga držala.

19. januarja 1945 so me premestili v III. jurišni bataljon našega odreda, ki je bil formiran tik pred nemško zimsko ofenzivo. To omenjam predvsem zato, ker je I. bataljon kmalu po mojem odhodu zadela huda nesreča. 12. februarja so ga nad Šentjurjem pri Taboru napadli Nemci in 33 borcev pobili, 36 pa zajeli. Razen tega je padel ves komandni kader, razen komisarja bataljona.

Po zimski ofenzivi se je odred zadrževal predvsem nad revirji, ker so v Moravško dolino skoraj vsak dan vdirali Nemci in zlasti domobranci, ki se jim je priključilo tudi precej bivših borcev in aktivistov. Sicer je bilo to področje od začetka vstaje pa do konca 1944 eno najbolj zanesljivih, vendar zdaj nismo bili na njem skoraj nikjer več varni.

Napadali smo bunkerje in sovražna oporišča, predvsem tista za progo, od večjih uspehov pa je bil najpomembnejši napad na nemško protiletalsko postojanko v Dolu pri Hrastniku, ki smo jo naskočili spomladi 1945. Vdala se nam je brez boja, mi pa smo zaplenili več voz municije in opreme.

V začetku ali sredi aprila 1945 je zapustil odred dotedanji komandant Branko, ki ga je zamenjal Ivan Zore-Jernej. Zamenjali so tudi komisarja Jesena, na njegovo mesto pa postavili Marka Kukca-Urha. Prav na dan, ko se je zamenjal komandant, pa smo doživeli dogodek, ki nam je še dolgo potem izvabljal smeh.

Tisti dan smo namreč izvedeli, da se bo s kamionom, ki bo vozil iz Celja umrlo mater nekega urarja iz Kamnika, poskušala prepeljati iz Zagorja v Kamnik tudi žena nekega izdajalca. Postavili smo zasedo in avto ustavili. Vse je bilo tako, kot so nam sporočili aktivisti: v kabini šofer in ob njem ženska, ki smo jo iskali, zadaj pa mrtvaška krsta. Krsto smo z vsem spoštovanjem prenesli na pokopališče, da bi jo kasneje pokopali, žensko smo aretirali, avto pa zažgali. Tisti, ki smo jim naročili, naj pokopljejo truplo pokojnice, pa niso mogli krotiti radovednosti in so odprli pokrov. Toda na njihovo veliko presenečenje, v krsti ni bilo trupla, pač pa suho meso, mast, orehi in podobne dobrote, ki jih je izdajalka hotela prepeljati s sabo v Kamnik s pretvezo, da vozi mrliča.

Tik pred osvoboditvijo se je odred zadrževal največ na Mrzlici, od koder je delal akcije v Zagorje, Trbovlje, Hrastnik in Zabukovico. Na dan osvoboditve je vkorakal v Trbovlje, od tod pa nadaljeval pot proti Hrastniku in preko Šmarjete, Rimskih Toplic in Laškega v Celje. Med pohodom smo imeli še ogorčene boje z umikajočimi se četniki, ustaši in Nemci. V Šmarjeti pri Rimskih Toplicah smo izgubili sedem tovarišev.

V Celju je bil odred razformiran, moštvo pa vključeno v divizijo KNOJ.

Marko Hribar-Miloš

VII. POJAV DOMOBRANSTVA IN OHROMITEV POLITIČNIH ORGANIZACIJ NA TERENU

1. KAMNIŠKO OKROŽJE POLETI 1944

Sekretar Ivan Martinčič-Vanja

Sredi julija 1944 so iz kamniškega okrožja premestili k pokrajinskemu odboru OF za Gorenjsko sekretarja Andreja Stegnarja-Silva, na njegovo mesto pa so postavili Ivana Martinčiča-Vanjo, ki je bil do tedaj član okrožnega komiteja KPS Kamnik.

Ko sem prevzel dolžnost sekretarja OK KPS Kamnik, so bili, kolikor se spominjam, člani okrožnega komiteja naslednji: Jernač, Jurij, Olga, Rado, Stane, Vlado in Zdenka. Razen da se je morda vključil vanj nekoliko kasneje Vlado. Komite se nato z izjemo, da je v začetku septembra 1944 izpadel iz njega Stane, ker je bila njegova dolžnost načelnika OZNE neposredno podrejena višjim forumom, ni spreminjal. Namesto njega je postal član komiteja Tinko.

Sekretar OK KPS Kamnik Ivan Martinčič-Vanja (prvi spodaj levo) z delom zaščitne čete OK KPS Kamnik

Prav tako je ostal še naprej sekretar OK SKOJ Rado. Podobno, kot je bil pred mano Silvo, sem bil tudi jaz sekretar OO OF. Tedaj je imel okrožni odbor OF Kamnik tale sestav: Branko, Ivan, Jernač, Jurij, Miklavž, Miška, Olga, Rado, Sandi, Vlado, Zdenka. Medtem ko sem bil sekretar, je prišlo do

nekaterih sprememb. Na novo so postali člani Aleš, ki pa je bil to zelo kratek čas, Maruška in Tinko. Na nove dolžnosti pa so odšli Miklavž, Sandi, Miška, Olga, Aleš in Branko. Tako so bili člani OO OF ob koncu septembra, nekako teden, dva pred mojim odhodom naslednji: Jernač, Jurij, Ivan, Maruška, Rado, Tinko, Vlado in Zdenka.

Preden sem postal član OK KPS, sem bil nekaj časa sekretar okrajnega komiteja KPS Kamnik. Na okrožje sem prišel prve dni aprila 1944, dan ali dva preden je odšel z njega tovariš Marjan. OK je imel tedaj svoj sedež na Komendski Dobravi. Sredi aprila 1944 me je OK poslal k Trojici nad Moravčami na Konfin, kjer sem zanj zgradil bunker. Delo je trajalo približno 14 dni, potem pa so se sekretar, člani komiteja in funkcionarji drugih političnih organizacij OF preselili tja.

Na Konfinu smo ostali približno en mesec; največ smo se zadrževali pri dveh hišah. Potem smo se premaknili na samotno kmetijo med Zgornjo in Spodnjo Javorščico. Od tu je tovariš Silvo odšel na PO OF za Gorenjsko, jaz pa sem postal sekretar OK. Iz Javorščice smo se ob koncu junija 1944 za nekaj dni preselili h Križu, kjer je bila okrožna partijska konferenca za naše in litijsko okrožje. Drugič smo se za tri dni preselili h Križu med nemško hajko 13. avgusta 1944.

Iz Javorščice smo šli avgusta za nekaj dni v Stražo pri Lukovici, od tod v Ravne v Tuhinjski dolini, kjer smo ostali precej časa, nato pa smo dokaj dolgo stanovali v hiši nekih izseljencev na Hribu v Tuhinjski dolini. Tu nas je zatekla večja hajka in preselili smo se v Gabrje pri Blagovici. Od tod smo odšli v Tuhinjsko dolino pa spet v Češnjice. Iz Češnjic smo morali v Šentožbolt, kjer smo bili prav tako precej dolgo, in od tam pa sem nato odšel na Primorsko, ker sem bil dodeljen OZNI.

Glede pogojev dela v posameznih krajih moram reči, da je bilo najtežje v mengeškem okraju. Naši politični delavci so lahko prebivali samo na pogorju Rašica-Dobeno-Gobavica. V treh krajih: Mengšu, na Črnučah in v Vodicah, pa so bile močne žandarmerijske in navadno tudi policijske sile. Mimo tega so bile Črnuče zaradi meje polne obmejnega vojaštva. Nemci so lahko v zelo kratkem času prišli na vsak kraj tega terena. Tudi belogardisti so ga kasneje obkolili s svojimi postojankami. Da je moja trditev resnična, dokazuje dejstvo, da je sorazmerno največ političnih delavcev padlo prav na tem področju. Podoben položaj je bil tudi v Kamniku, kjer smo le kdaj pa kdaj silno težko prodrli v samo mesto. Vem, da je bilo v teh krajih celo več naših aktivistov, ki nikoli niso videli partizanov.

V času, ko sem bil sekretar kamniškega okrožnega komiteja Partije, se je v okrožju usidrala in se začela širiti bela garda. Z njo se je pojavil za nas in naše organizacije sovražnik, ki je bil izredno nevaren, in to ne samo

zato, ker so v njegove vrste stopali dezerterji iz partizanov, ki so poznali naša pota, zveze, javke, naše aktiviste, način našega boja in podobno, marveč predvsem zato, ker so se začeli boriti proti nam iz idejnih nasprotij. Zato so bili ti tako imenovani domobranci tipična in resnična bela garda.

Skupina političnih delavcev kamniškega okrožja. Stoje od leve na desno: Jože Rženičnik-Ivo, Marija Avbelj-Nadja, Metod Žabnikar-Aleš, Ivan Rožman-Kovač, komandir čete VDV. Čepi Alfonz Avbelj-Savo

Domobranci so vedno in na vsa usta poudarjali, da se borijo proti komunizmu in Sovjetski zvezi ter za vero, ki da je v nevarnosti, zelo malo in previdno pa so govorili o tem, da se bore za Hitlerja in nacizem. Da bi njihov idejni boj proti Partiji in OF bolje uspeval, je njihova propaganda nenehno prišepetavala ljudem, da se borijo za neko samostojno Slovenijo, da stoje za njimi zapadni zavezniki, predvsem Angleži, ter da bodo v trenutku, ko bo čas za to, obrnili puške proti Nemcem.

Marsikoga je verjetno zbodlo v oči tudi dejstvo, zakaj se je začela s tako naglico formirati bela garda prav v času, ko se je fronta čedalje hitreje bližala mejam naše zemlje. Meni je jasno, da je hotela slovenska buržoazija organizirati za konec vojne svojo oboroženo silo, ki bi si z njo ohranila oblast.

Morda ne bo daleč od resnice, če povemo, da so tisti znani prvi organizatorji bele garde v letu 1943, Kvartič in drugi, ker so imeli vpogled v naše organizacije in naposled tudi v naše namene, ki so bili vedno jasni in neštetokrat proklamirani, že tedaj uvideli, da se sočasno z bojem za narodno svobodo odvija tudi revolucija in prav iz teh spoznanj začeli svojo protirevolucionarno dejavnost v naših vrstah.

Iz okrožja sem odšel 13. novembra 1944. Za mano je postal sekretar Edvard Peternel-Tinko.

Ivan Martinčič-Vanja

2. POJAV IN NASTANITEV BELE GARDE

Julija 1944 je bil položaj za narodnoosvobodilno gibanje v kamniškem okrožju zelo ugoden. Čeprav so Nemci in raztrganci kdaj pa kdaj izvedli kakšno hajko, preselitev ali aretacijo, to ni imelo nobenega vpliva na delo Partije in OF. Prebivalce so v tem času posebno navduševali sijajni partizanski uspehi. V Zgornji Savinjski dolini so enote IV. operativne cone zavzele Ljubno, Luče, Gornji grad in Mozirje ter hkrati osvobodile tudi velik del Tuhinjske doline. Nastanek obsežnega osvobojenega ozemlja je izredno pomemben, zlasti za razvoj ljudske oblasti. Hkrati z našimi velikimi uspehi pa se je v ravninskem delu kamniškega okrožja žal vgnezdila bela garda, ki je v drugi polovici 1944 zavrla polet Partije in OF in v večini krajev uničila njune organizacije.

Prej so le enkrat videli domobrance na Trojanah, sicer pa jih do junija v našem okrožju ni bilo opaziti. Od začetka julija 1944 pa jih je bilo vedno več. Prihajali so zlasti iz cerkljanske postojanke. Posameznike so videvali ves julij. 9. avgusta 1944 pa so se nastanili v Domžalah in tam osnovali svojo prvo postojanko v okrožju. Že čez dober teden so poskusili ustanoviti postojanko tudi v Mengšu, vendar se jim to zaradi odpora prebivalstva in skrajne osovraženosti tedaj ni posrečilo. Zato pa so našli plodnejša tla v drugih krajih: v Komendi, Lahovičah, Vodicah. V nekaj tednih je zrasla po kranjsko-kamniški ravnini vrsta izdajalskih gnezd, iz katerih so neusmiljeno terorizirali prebivalce, lovili in ubijali kurirje in terenske delavce ter uničevali organizacije OF.

V začetku septembra 1944 pa so kljub vsemu le osnovali postojanko tudi v Mengšu in nato še v celi vrsti drugih krajev: v Beričevem, Dolu, Dolskem itd. Domobrancem so se pridružili predvsem kmečki sinovi, razen tega pa se jim je že v avgustu vdinjalo nekaj dezerterjev NOV.

Svoja hudodelstva so začeli takoj po prihodu v Domžale. 9. avgusta so v Podgorici v neki hiši ustrelili tri moške in nato mrtve zažgali s štirimi živimi ženskami vred. 20. septembra so pod Šumberkom onstran Vira ubili tri aktiviste: Franca Hribarja, Franja Chvatala in Venclja Perka. 9. oktobra so v sodelovanju z nemškimi žandarji zverinsko ubili tri politične delavce v mengeškem okraju, 8. novembra pa so v Mostah pri Komendi ubili 4 politične aktiviste. V zasavskem okraju je pod njihovimi streli v drugi polovici novembra padlo 13 aktivistov, v komendskem pa so ubili 15 kurirjev, ki so vzdrževali kurirske zveze med Gorenjsko in Štajersko.

Tako so prizadejali hude izgube predvsem političnemu aktivu. S posebno prizadevnostjo so se lotili tudi razbijanja organizacij Partije in OF. Največjo

škodo so napravili v domžalskem, komendskem, lukovškem, mengeškem in zlasti zasavskem okraju.

Tu je bil položaj že v začetku zelo težaven. Bela garda je tukaj dobila največ prostovoljcev in dezerterjev iz NOV. Ti so množično izdajali naše aktiviste, zlasti mladino. Že sredi avgusta 1944 je bila v tem okraju vsa mladinska organizacija izdana. Od 1. oktobra 1944 dalje se ni nihče več pridružil naši vojski, medtem ko jih je v domobranstvo vstopilo že okrog 20. Sredi decembra 1944 pa je bilo v domžalski postojanki, ki je štela okrog 120 članov posadke, okrog 50 zelo agilnih domobrancev samo iz Ihana in okolice!

Že do srede septembra 1944 so tu razbili vse organizacije in politični delavci so se morali umikati čedalje više v hribe, ker so sredi oktobra 1944 belogardisti postavljali svoje zasede že tudi v višjih predelih.

Podobno je bilo v drugih okrajih. Aktiviste so zasledovali tako intenzivno, da so v Domžalah in v Mengšu onemogočili vsako sestajanje in skoro popolnoma uničili kurirske zveze. S posebno zagrizenostjo so se vrgli na gospodarske komisije ter so odkrili in zasegli skoraj vsa skladišča in bunkerje. Tako so GK izgubile domala ves material, ki je bil namenjen vojski in bolnicam.

Domobrancem se je posrečilo, da so že do novembra 1944 vojaško nadzorovali zasavski, mengeški in komendski okraj ter večino domžalskega, kamniškega in lukovškega okraja. Z nasiljem, uboji, aretacijami in grožnjami so skoro popolnoma onemogočili politično delo.

V delu kamniškega okraja ter predvsem v tuhinjskem okraju pa je položaj v tem času ostal še naprej skoro nespremenjen in organizacije so lahko nemoteno delale vse do velike nemške ofenzive ob koncu novembra 1944.

Ivan Martinčič-Vanja

Velika nemška hajka avgusta 1944

Razen teh posameznih napadov na naše aktiviste in organizacije so združeni sovražniki, Nemci, vlasovci in domobranci, uprizorili sredi avgusta 1944 eno največjih hajk na kamniškem področju, in to proti Moravški dolini. Hajka je trajala ves teden od 13. do 20. avgusta, višek pa je dosegla v dneh od 17. do 19. avgusta.

Hajka je očitno imela namen, uničiti okrožne forume, ker so Nemci zanje natančno vedeli, kje so. Ker tedaj ni bilo na Moravškem nobene večje enote NOV, so sovražniki zlahka prodrli vanjo in že prvi dan požgali vas Grmačo in naslednji dan izselili v Moravčah in Vrhpolju nekaj družin ter ropali pohištvo, orodje in živino.

Hajka se je nadaljevala 19. avgusta. Ta dan je prišlo na Moravško že nekaj enot NOV in z Nemci je bila huda bitka pri Prekru. 19. avgusta pa so boji dosegli višek. Posebno srditi so bili pri Zalogu, Trojici in na Limbarski gori. Tanki in topovi so streljali iz Moravč na vse strani. Nemška letala, štorklje, so bombardirala dolino in požgala vas Sp. Javorščico. Pogorelo pa je tudi gospodarsko poslopje belneške graščine, ki je v njem bila partizanska orožarska delavnica.

Istega dne so Nemci po hudem boju, ki je trajal vse dopoldne, delno požgali vasi Viševek, Trojico, Vrh in Konfin. Nekaj hiš iz teh vasi pa so požgali še naslednji dan. Razen tega so zaprli tudi nekaj domačinov.

24. avgusta pa so zažgali še vas Križ s cerkvijo vred in zaklali enega domačina.

Trojni uboj v Trzinu

Eno hudih belogardističnih hudodelstev, ki so ga opravili v družbi svojih pajdašev raztrgancev in nemških žandarjev, je uboj trojice vodilnih okrajnih političnih delavcev: sekretarja okrajnega komiteja KPS Mengeš Janeza Burje-Mirka, člana okrajnega odbora OF Mengeš Mihe Vrhovnika-Blaža in Jožeta Podgorška-Rudija, načelnika okrajne gospodarske komisije Mengeš. O tem zločinu je ohranjeno poročilo mengeške okrajne komisije za ugotavljanje zločinov. Napisano je bilo neposredno po dogodku.

»V nedeljo zvečer (8. okt.) so ti trije tovariši prišli vsi premočeni in utrujeni do hiše Trzin št. 82, kjer je bil tov. Rudi doma. Hodili so ves dan in vso noč iz Tuhinja in prišli ob pol dvanajstih ponoči preko polja. Pravkar so ušli zasedi nekje pri Radomljah. Okrog štirih do pol petih so hišo obkolili mengeški orožniki in domobranci iz Mengša in Domžal in šli naravnost nad hlev, kamor so odšli tovariši spat na mrvo.

Štirikrat se je oglasila v poslopju brzostrelka. Kdo je streljal, partizani ali domobranci, se ne ve. Zelo verjetno je, da se tovariši zaradi preutrujenosti sploh niso mogli braniti.

V tem hipu je skočil po odmetalniku sena (trahtarju) tov. Rudi. Oglasilo se je več strelov in čez nekaj trenutkov so ga vrgli fašisti iz odmetalnika na dvorišče, vsega krvavega in ranjenega skozi pljuča. Bil je pri popolni zavesti in začeli so ga izpraševati vse mogoče. Ker ni hotel ničesar povedati, so ga pričeli na tleh ležečega in na pol mrtvega pretepavati in suvati, da bi kaj izvedeli. Kljub peklenskim bolečinam ni povedal ničesar.

Nato so orožniki poklicali sestro tovariša Rudija. Neki domobranec jo je vprašal, ali je to njen brat. Na tleh ležeči tovariš ji je pomigal z očmi, naj ne prizna, da je. Po zanikanju je tovariša domobranec na mestu ustrelil v glavo. Bil je takoj mrtev.

Ostala dva tovariša sta imela prestreljeni glavi (morda sta se sama ustrelila) in bila vsa prebodena s krampom in vilami. Ker sta bila zarita v mrvo, so ju še na pol živa vlačili z vilami in s krampom izpod nje. Obraza sta jima bila tako iznakažena od udarcev, da ju ni bilo moč spoznati. Baje so ju tudi na pol mrtva vrgli iznad hleva na tla. Takoj še isto dopoldne proti opoldnevu so Nemci vse tri pokopali na pokopališče »Na zalokah«, kjer ležijo talci in še dva druga tovariša.

Ob tej priložnosti naj pripomnimo še vprav zverinsko nasladnost domobrancev: preden so ustrelili tovariša Rudija, so se prepirali med sabo, kdo ga bo ustrelil.«

Kakšno ogorčenje je med ljudmi izzvalo to njihovo hudodelstvo, kaže naslednje ohranjeno pismo, ki ga je poslala članica SPŽZ tovarišica Ančka Kurent-Ljudmila okrajnemu komiteju KPS Mengeš:

»Dragi tovariši!

Pojasnite mi, ali je res, ali je mogoče, da smo izgubili kar tri najboljše naše brate, kdo jih je ubil in kje je njihov grob?

Dajte mi orožje, da grem in se maščujem — mene je minilo potrpljenje. Da bi vsaj mogla povedati in napisati, kar čutim. Globokočuten človek v današnjih časih najtežje živi. To so neznosni udarci. Vedno bolj živo jih vidim pred seboj.

Ako so res mrtvi, bodi jim lahka naša sveta slovenska zemlja, ki so se zanjo borili. Za nas oni ne smejo biti mrtvi, njihov duh naj nas spremlja do končne naše zmage. Globoke rane od sovražnih udarcev mi krepijo voljo, zato bi šla z orožjem maščevat naše nepozabne brate!

Z bratskim pozdravom

L j u d m i l a«

Ivan Vidali-Minko

Smrt Ceneta Štuparja-Matevža

Po smrti Janeza Burje-Mirka, sekretarja OK KPS Mengeš, ki je padel skupaj z Blažem in Rudijem sredi oktobra 1944 v Trzinu, je prevzel dolžnost sekretarja našega okrajnega komiteja tovariš Cene Štupar-Matevž, ki je bil do takrat njegov član.

Tedaj smo se zadrževali na pobočju Rašice nad Črnučami. Tu smo imeli svoje taborišče, ob bližnjem potoku Črnušnjici pa smo izkopali bunker, kamor smo se zatekali v sili. Položaj je bil vsak dan težavnejši, neprestano so nas hajkali Nemci in domobranci.

15. novembra 1944 sva bila s tovarišem Matevžem na Črnučah pri Vidmarju. Ker je prav za ta dan sklical sestanek v bližini Rašice, sva se zjutraj odpravila tja. Poncči je snežilo. Ko sva prišla do zadnje hiše, sva naprosila gospodinjo, da je za nama pometla sneg in tako zabrisala sledove. Matevž je imel naduho, ki ga je mučila čedalje huje. Ker sem opazil, da se ne počuti najbolje, sem mu, preden sva odšla iz hiše, predlagal, naj raje ostane na Črnučah, jaz pa bi sam odšel na sestanek. Ponudbo je odklonil. Dogovorila sva se, da bova šla po neki tesni grapi, po kateri je curljala deževnica. Matevž bo hodil naprej, jaz pa ritensko za njim. Če bi kdo iskal sledove, bi mislil, da je nekdo šel v vas ne pa iz nje. Nekaj časa sem se mučil s hojo nazaj, nato pa sem

zagledal sekretarja, ki je v snegu obstal in se le še z muko držal na nogah, po grapi pa nikakor ni mogel več. Kljub veliki nevarnosti sva se odločila, da bova šla po ravnem grebenu, ne da bi pazila na sledove v svežem snegu. Naposled sva prispela v bližino taborišča. Še preden sva ga zagledala, se nama je zdelo nadvse čudno, da ni bilo slišati prav nobenega šuma. Sam sem stopil naprej in ugotovil, da je taborišče docela zravnano, tovariša pa nikjer nobenega. Sluteč, da se je moralo nekaj pripetiti, sem se vrnil k Matevžu in oba sva se nato previdno spustila nekoliko niže, kjer smo imeli kuhinjo. Tudi tu ni bilo žive duše, vendar pa je bila kuhinja nedotaknjena. Ko sva se ji približala, sva zagledala listek, na katerem je pisalo: »Kdor bo prišel sem, naj se vrne, od koder je prišel!« Matevžu je bilo čedalje huje in prosil me je, naj mu skuham malo čaja. Kljub veliki nevarnosti sem zakuril ogenj in pristavil čaj. Toda komaj se je voda nekoliko ogrela, se nama je zazdelo, da slišiva v bližini neke sumljive glasove. Hitro sem pogasil ogenj, a še preden sva se mogla obrniti, so okoli naju zasikale svinčenke. Kakor hitro sva pač mogla, sva skočila vsak za svoje drevo in se nato polagoma od drevesa do drevesa prebijala vstran od kuhinje. Naposled sva prilezla do neke gozdne poti, ki je bila usekana v zemljo, tako da je bil njen breg visok kake tri metre. Prosil sem sekretarja, naj se spusti po bregu, jaz pa sem stekel po poti, da bi zasledovalcem zmešal sledi. Ko pa sem se čez nekaj trenutkov vrnil, je Matevž še vedno kot vkopan stal na vrhu brega in se ni nikamor premaknil. Ves upehan sem se znova povzpel k njemu, tedaj pa sva zagledala pred sabo velikega policijskega psa. Matevž je potegnil pištolo, da bi ga ustrelil. Žal pa je krogla udarila mimo, pes se je obrnil, a že v tem hipu so spet zadrdrale brzostrelke in na naju se je usula toča krogel. Hitro sem spet skočil v jarek, tu zakričal Matevžu, naj se vendar umakne. On pa je stal, kot bi bil začaran in se ni ganil nikamor. Skočil sem na nasprotni breg, da bi mu pomagal čez pot, toda tedaj so začeli besno tolči po meni in začutil sem, kako so se rafali čedalje bolj bližali moji glavi. Spustil sem se proti dnu poti, strahoma pogledal, kaj je z Matevžem, in videl, da so ga prav v tem hipu smrtno zadeli.

Spoznal sem, da je skrajnji čas, če hočem še uiti. Zato sem stekel po grapi navzdol, med drevjem in po potoku proti bunkerju. Odprl sem pokrov in skočil vanj, ter našel tam tudi vse druge tovariše.

Čez nekaj minut smo začutili, da se bližajo Nemci, vendar nas niso odkrili. Hajkali pa so nas precej časa, tako da smo Matevža pokopali šele čez teden dni.

Kmalu po njegovi smrti je prišlo z okrožja obvestilo, da je teren reorganiziran in dotedanji okraji v okrožju združeni samo v dva, kamniškega in domžalskega. Potem so se vse zveze z okrožjem pretrgale, mi pa smo začeli graditi bunker, da bi v njem prezimili. Še preden je zapadel večji sneg, smo delo dokončali in se vselili v bunker.

Lado Trampuš-Moris

3. NAPADI NA SOVRAŽNIKA JESENI 1944

Poleti 1944 so dozoreli pogoji za osnovanje svobodnega ozemlja v Zgornji Savinjski dolini. Po temeljitih pripravah je štab IV. operativne cone ukazal, da se začno neposredne operacije 30. julija 1944. V prvem naletu sta padli sovražni postojanki v Ljubnem in Lučah, ki ju je zavzela Šlandrova brigada, in Gornji grad, ki ga je osvojila Pohorska brigada. Delno pa je bilo uničeno tudi sovražno oporišče v Šmartnem ob Paki, ki ga je napadla Tomšičeva brigada. Povsem likvidirali so ga tomšičevci nato v septembru skupno s postojanko v Letušu, istočasno, ko je Šlandrova brigada zavzela po hudih bojih Mozirje.

Po osvoboditvi Zgornje Savinjske doline je štab IV. cone formiral skupni operativni štab Šlandrove in Pohorske brigade. Za komandanta tega štaba je bil postavljen Jože Lepin-Ris, za komisarja pa Jože Babič-Vojteh.

Ker je večina vojaških enot, ki so dotlej napadale sovražnika na področju kamniškega okrožja, sodelovala pri osvobajanju in nato zavarovanju osvobojenega ozemlja na Štajerskem, je razumljivo, da poleti 1944 ni bilo večjih akcij, razen rušenja prog in napadov na sovražne avtomobile in kolone.

Večje akcije v našem okrožju so začele enote IV. operativne cone spet v začetku oktobra, in sicer je napadla Šlandrova brigada belogardistične postojanke v Zalogu, Lahovičah in Cerkljah. Na potrebo po taki akciji, ki bi lahko močno zavrla nadaljnje širjenje bele garde na Gorenjskem, so dolgo časa in nenehno opozarjali zlasti politični delavci iz ravninskega dela kamniškega okrožja, ker so si naši ljudje v tistem hudem času, ko so domobranci izvajali strašen teror nad prebivalstvom, neverjetno želeli videti med sabo naše borce. V napadu na Zalog je bil uničen štab črne roke, okrog 15 njenih voditeljev, pri napadu na Cerklje pa še blizu 20 domobrancev.

6. oktobra 1944 je ista brigada skupno s Pohorsko napadla sovražno postojanko v Stranjah in jo uničila, 9. oktobra pa še Blagovico in Krašnjo. Nato sta obe brigadi na ukaz Glavnega štaba 11. oktobra 1944 odšli preko Save na Dolenjsko.

Zatem so Nemci poskusili napasti osvobojeno ozemlje v Zgornji Savinjski dolini. Prvi sunek ofenzive se je začel 21. oktobra iz Kamnika. Nemške enote je tedaj zadržala Tomšičeva brigada, ki se je ponoči premestila iz Mozirja na Črnivec. Naslednji dan so Nemci prodrli do Nove Štifte. Kamniško-zasavski odred je medtem napadal Šmartno v Tuhinju. Tomšičeva in Šercerjeva brigada sta 24. oktobra vrgli sovražnika iz Nove Štifte nazaj proti Kamniku.

V dneh od 7. do 9. novembra so enote IV. operativne cone znova napadle Blagovico in Krašnjo in pri tem prizadejale sovražniku občutne izgube, čeprav utrjenih postojank nista v celoti uničili.

Razen stalnih akcij na velenjski daljnovod, ki je bil v jeseni neprestano prekinjen, je treba omeniti še večkratno miniranje kamniške proge v novembru in decembru 1944, ki ga je opravila okrožna četa VDV, to pa zlasti še zato, ker je bila ta četa edina partizanska enota, ki je kljub silovitemu belogardističnemu zasledovanju jeseni 1944 vztrajala v kamniški ravnini, ter napade naših letal.

Od novembra dalje so namreč zavezniška in partizanska letala začela napadati tudi lokalne železniške proge. Prvi napad na kamniški vlak so izvršili 1. novembra 1944 na Dobravi pri Črnučah. Odslej so neprestano preletavala Črnuče in 18. novembra tudi bombardirala železniško postajo. Napad so lovci ponovili 20. novembra, 8. decembra in 26. decembra 1944, ko so zadeli tudi skladišče municije v Zalogu pri

Ljubljani. Pri teh napadih so onesposobili za promet več lokomotiv, terjali pa so tudi človeške žrtve. Od novega leta dalje so se vrstili napadi na Črnuče skoraj vsak dan.

Napadi na Blagovico

V Blagovici je bila ves čas okupacije nastanjena žandarmerija, in sicer v župnišču, v stari šoli pa policija. Ti dve stavbi so posebno v letu 1944, ko so partizanske enote začele napadati vedno večje utrdbe in postojanke, Nemci močno utrdili. Tako so imeli med obema stavbama speljan rov, hišo pa naj bi varovala dva bunkerja.

Prvikrat so partizani napadli Blagovico 9. oktobra 1944. Napadli sta jo ponoči Šlandrova in Zidanškova brigada. Tedaj so se vnela štiri gospodarska poslopja, dan po napadu pa so Nemci zažgali še en hlev in utrdbe okrog postojank na novo utrdili in izpopolnili. Napravili so nove bunkerje in podrli mrtvašnico.

Drugi napad se je začel 7. novembra zvečer. Tokrat je Blagovico in Krašnjo napadla Tomšičeva brigada. Borbe so bile srdite in partizanom se je posrečilo, da so minirali zakristijo in zavzeli cerkveni stolp. Ko je minil najhujši boj, so partizani za nekaj ur prenehali napadati in pozvali policiste, da se vdajo, kar pa so le-ti odklonili. Imeli so namreč radijsko zvezo z drugimi enotami in so se zanašali na njihovo pomoč.

9. novembra so partizanske sile znova napadle postojanko. Toda že okrog poldne so se Nemci z moravške strani prebili do postojanke in partizani so se umaknili preko Malega Jelnika. Ker pa so od tod še vedno napadali Nemce v Blagovici, so ti začeli metati v vas zažigalne bombe in tako sta zgorela dva hleva in del stanovanjske hiše. Hkrati s partizani so se umaknili z Vožc tudi ranjenci, ki so bili pri kmetu Resniku.

Po teh napadih so policisti svoje utrdbe še razširili. Iz stare šole so napravili rov k novi šoli in k stranskim cerkvenim vratom. Skozi cerkev so hodili v zakristijo, ki so jo popravili in spremenili v močan bunker. Iz nove šole je šel lomljen jarek do cerkvene hiše, iz te pa je peljal rov do bunkerja ob mostu. Ob župnišču in stari šoli so postavili močne obrambne zidove iz kamenja in betona, cesto pa so zaprli s španskimi jezdeci.

Zaradi razgleda so Nemci, po njihovem zatrjevanju, minirali tudi Krvinovo hišo in pogorišče gospodarskega poslopja. Prav tako so razstrelili druga pogorišča gospodarskega poslopja in delno porušili prosvetni dom, ki je bil v borbah le malo poškodovan. Podrli so vse nagrobne spomenike na pokopališču in tudi zid okrog njega.

Po zadnjem napadu so prišli v Blagovico še vlasovci. Ko so Franc Jerin, Justin Klander in Jože Slapar pokopavali na Vrankah padle partizane, so jih opazili vlasovci in začeli streljati nanje. Klander jim je srečno ušel, druga dva

pa so ujeli in aretirali. Ko so hoteli zapreti še Jožefa Slaparja starejšega in ga gnali mimo Plahutnika, jim je ta prigovarjal, naj ga puste, ker da ni nič kriv. Pobrali so še njega in nato vse ustrelili. Marijo Plahutnik pa je neki vlasovec opazil, ko se je skrila v klet. Šel je za njo in jo ustrelil. Kasneje so jo našli za sodom v kleti skljućeno in mrtvo.

Edvard Peternel-Tinko,
sekretar OK KPS Kamnik. Padel na Rudniku 6. januarja 1945

Vlasovskih tolp naši ljudje zlepa ne bodo pozabili. Kadar koli so šli na pohode, so pretaknili po hišah vse kote, omare in skrinje in pokradli prav vse, karkoli jim je prišlo pod roke. Posebno so stikali za maščobo, prekajenim mesom, žganjem, sadjevcem, za urami, zlatnino in srebrnino, denarjem in obleko, perilom in obutvijo ter odnesli prav vse, kar se jim je zdelo kaj vredno. Če niso dobili v hiši zadosti jedi, so večkrat odšli v svinjak in zaklali prašiča ali pobili v hlevu teleta. Ni čudno, če so začeli naši ljudje svoje imetje skrivati in zakopavati. Mnogokrat pa so s psi našli tudi skrita in zakopana živila.

Po vaseh so ljudi za vsako malenkost pretepali in jih streljali ter požigali hiše.

Šolska kronika Blagovica

Hkrati z napadi na Blagovico so enote NOV napadle tudi Krašnjo. Pri prvem napadu 9. oktobra, ki se je začel ponoči in končal v jutranjih urah naslednji dan, so partizani v vasi zažgali en kamion pred Hrovatovo hišo, ki je tudi zgorela. Ob drugem napadu, ki je trajal dva dni, od 7. do 9. novembra,

so partizani napadali Nemce v Trnjavi in Krašnji. Pri napadu sta pogoreli dve hiši. Partizani so se postojanki, ki je bila v šoli, že čisto približali, vendar je niso mogli zavzeti, ker je bila preveč utrjena.

Šolska kronika Krašnja

Rušenje kamniške proge

Komandir čete VDV sem postal proti koncu septembra, ko je tovariš Kovač odšel na Dolenjsko. Sovražniki so nas neprestano zasledovali in delati smo morali v izredno težavnih pogojih. Imeli nismo niti mitraljeza. Vendar je naša četa vztrajala na ravninskem področju kamniškega okrožja in opravljala svoje naloge. V glavnem smo izvrševali ukaze, ki smo jih dobivali od okrožne izpostave OZNE. Aretirali smo nekaj sumljivih ljudi in jih predali OZNI, napadali patrulje bele garde in zbirali podatke o sovražniku. Da smo se lahko obdržali na terenu, smo se morali neprestano premikati. Kljub temu smo skrbeli za redno politično delo v četi in večkrat smo imeli tudi vojaške vaje.

Ker je med naše naloge sodila tudi sabotažna dejavnost proti sovražniku, smo izvrševali tudi take akcije. Najbolje nam je uspelo rušenje kamniške proge, ki smo ga izvedli v decembru 1944.

Prvič smo progo zaminirali 17. novembra. Eksploziv smo odšli prejšnji dan iskat na Dobeno, kjer smo ga shranili jeseni. Žal pa smo dobili eno samo mino, kajti nekdo je moral skrivališče izdati in sovražniki so nam pobrali vse razstrelivo. Akcija je dobro uspela, saj je popolnoma razneslo poštni voz, proga pa je bila tako porušena, da so morali za ves dan ustaviti promet.

Drugič smo minirali to progo 9. decembra. Eksploziv smo postavili na dveh krajih. Na prvo mino je zavozil vlak z vojaki, vendar se je sesul samo en vagon, ker je bilo premalo razstreliva. Koliko je bilo mrtvih, nismo mogli ugotoviti, ker so Nemci še ponoči vse spravili s proge. Na drugo mino, ki smo jo postavili v bližini, pa je zapeljala motorna derezina in razneslo je štiri osebe.

10. decembra sva šla z nekim tovarišem še zadnjič minirat progo. Tudi ta akcija je uspela, vendar sva se morala zelo hitro umakniti in nisva izvedela vseh podrobnosti o rezultatu.

Alfonz Avbelj-Savo

4. REORGANIZACIJA V OKROŽJU

Sekretar OK KPS Kamnik Edvard Peternel-Tinko

13. novembra 1944 je sekretar okrožnega komiteja KPS Kamnik tovariš Vanja odšel na Primorsko, da bi se pripravil na novo dolžnost v OZNI. Njegovo mesto je prevzel Edvard Peternel-Tinko. Tinko je bil sekretar kamniškega okrožja v obdobju,

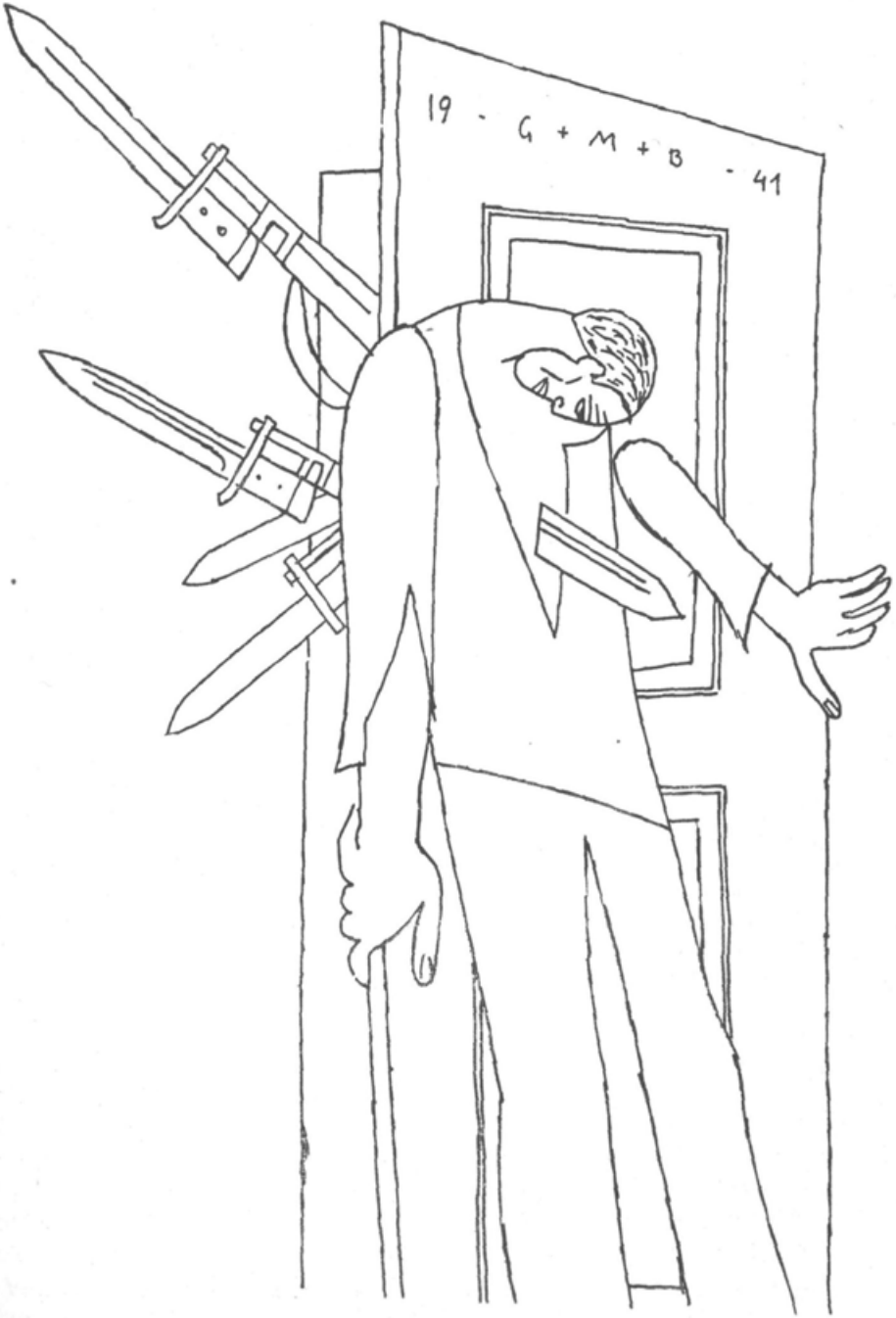

Upor

ki je bilo verjetno najtežje po letu 1941. V tem času je namreč divjala najhujša in zadnja nemška ofenziva. Na čelu komiteja ni ostal niti dva meseca, kajti 6. januarja 1945 je v Rudniku pri Radomljah padel in z njim skoraj ves okrožni politični aktiv.

V času, ko je bil sekretar, je prišlo do nekaterih pomembnih organizacijskih sprememb. Najvažnejša je bila vsekakor ta, da se je dotedanjih sedem okrajev združilo v dva, in sicer v domžalskega in kamniškega. Reorganizacijo so izvedli zato, da bi zmanjšali število ilegalnega kadra na terenu in da bi upravno razdelitev čimbolj približali stanju po končani vojni. Območje mengeškega, komendskega in tuhinjskega okraja se je vključilo v kamniški okraj.

V skladu s to upravno razdelitvijo so se reorganizirale tudi Partija, SKOJ in OF, postopoma pa še vse druge organizacije. Partija se je razdelila na štiri komiteje, dva okrajna in dva mestna. Sekretarja okrajnih komitejev sta postala Jože Kovič-Krim za kamniški okraj in Tone Hauptman-Kranjec za domžalski okraj.

Spremenil se je tudi tedanji devetčlanski okrožni odbor OF. 26. novembra 1944 so bile namreč v Motniku volitve 36-članskega okrožnega plenuma OF in 11-članskega tajništva okrožnega odbora OF. Tega zbora aktivistov kamniškega okrožja se je udeležilo 178 delegatov. Volitve okrožnega plenuma so pomenile konec volilne kampanje in volitev, ki jih je politično vodstvo v kamniškem okrožju izvajalo od konca oktobra. Do srede novembra so bile volitve končane v 38 volilnih enotah od skupnih 55. Sodelovalo je okrog 4000 ljudi, ki so izvolili več kot 260 odbornikov NOO in 43 odposlancev skupščine.

Hkrati so volili oblastne in politične forume. Oblastne in politične funkcije v kamniškem okrožju, podobno kot tudi drugod po Gorenjskem, se niso razdelile, ker za to ni bilo potrebnih pogojev. Krajevni narodnoosvobodilni odbori, ki so jih izvolili na teh volitvah, so bili torej hkrati tudi odbori OF. Prav tako je imel okrožni odbor hkrati funkcijo okrožnega NOO.

Da bi posamezni odbori mimo političnih nalog lahko izvrševali tudi upravne, je bilo potrebno, da so si za te naloge postavili posebne organe. Zato sta o tem že ob koncu avgusta 1944 razpravljala okrožni komite KPS in okrožni odbor OF Kamnik, ki sta postavila prve referente. Iz teh začetkov so se nato razvili posamezni odseki in referati. Ceprav je večji razmah njihovega dela zavrla zimska sovražna ofenziva, so vendar pomenili temelje, na katerih je ob osvoboditvi zrasla v okrožju nova državna uprava. Večina referentov, ki so doživeli osvoboditev, je maja 1945 tudi v resnici zasedla mesta, na katera so jih postavili že prej.

Volitve v krajevne narodnoosvobodilne odbore

O tem, da bo treba opraviti volitve, smo govorili že dalj časa, nekako od poznega poletja naprej. Resno pa smo se začeli pripravljati nanje sredi oktobra, ko je okrožni komite Partije sprejel sklep o njihovi izvedbi, postavil okrožno volilno komisijo in mene za njeno predsednico. Podpredsednik komisije je bil Krim, tajnik Vlado, članici pa Lija in Maruška. Volili naj bi bili najprej v okraju Tuhinj, deloma pa tudi v okrajih Lukovica, Domžale in Kamnik.

Volitve so bile tajne in volilno pravico smo imele tudi žene. Organizirali smo jih zelo hitro, saj so v nekaterih krajih volili še pred koncem oktobra. V volilne odbore smo radi postavljali tiste, ki iz strahu pred Nemci, ali pa iz kakih

drugih razlogov niso bili povsem za nas. S tem smo take ljudi pridobili, saj so si sodelovanje pri volitvah šteli v čast, razen tega pa smo se tako deloma zavarovali pred izdajstvom.

Najbolj so mi ostale v spominu ene izmed prvih volitev, ki smo jih 25. oktobra izvedli v Blagovici. Začele so se v mraku v neki hiši malo nad glavno cesto v Podmilju. Volišče so uredili domačini, predvsem mladina, in je bilo okrašeno z zelenjem in zastavami. Ljudje so prihajali volit v kolonah in so stali v vrsti, da bi lahko čimprej oddali svoj glas. Dve zasedi, s katerima smo zavarovali okolico proti Trojanam in pred Blagovico, sta bili docela odveč.

V dobrih dveh urah smo končali in ugotovili rezultate. O teh volitvah je ohranjen tudi zapisnik:

»Predsednik volilne komisije ugotovi najprej, da so bile volitve pravilno objavljene, volilni spiski in kandidacijska lista pravilno izpostavljena in volitve opravljene po skrajšanem postopku.

Ob 20. uri zaključi predsednik volitve in komisija preide na štetje glasov.«

Do konca oktobra so volili še na Rovah, Rudniku in na Kolovcu, do srede novembra pa skoro v 40 volilnih enotah. V drugih krajih volitev nismo mogli več izvesti.

Tiste dni, ko so bile volitve, se mi je zdelo, kot da je že svoboda. Vsepovsod so zelo razgibale ljudi, ki so čutili, da z njimi postavljajo novo oblast in so to oblast tudi priznavali. Neki novo izvoljeni predsednik KNOO mi je pripovedoval, da so hodili ljudje že dan po volitvah spraševat, koliko prašičev smejo zaklati in podobne stvari.

Volitve smo zaključili do konca novembra 1944, ko smo v Motniku izvolili okrožni odbor OF Kamnik.

Ivanka Bevk-Mica

Zbor aktivistov kamniškega okrožja v Motniku

Nikoli ne bomo mogli pozabiti neštetih grozot in divjaštev sovražnikov, ki smo jih doživeli v štiriletnem narodnoosvobodilnem boju. Dan je bil včasih grenkejši od dneva, saj smo morali vedno znova poslušati o hudodelstvih in krivicah, ki so jih okupatorji prizadejali našemu ljudstvu. Slovenski narod je bil obsojen na smrt. Nacisti so dobro vedeli, kaj je treba vzeti kulturnemu narodu, da bi ga čimprej izbrisali z obličja zemlje in pahnili v pozabo: vzeti mu knjigo, zatreti njegov jezik in uničiti njegove kulturne vrednote. Zato so se takoj, ko so zavladali nad našo zemljo, kot jastrebi vrgli nad naše knjige, jih uničevali na grmadah in vozili v papirnice. Naši ljudje so z žalostjo in jezo v srcih gledali to barbarsko početje in se nato z vsem srcem oklenili OF in slovenske partizanske vojske, ki je s svojim ilegalnim časopisjem pozivala k boju za svobodo in hkrati poskušala dati ljudem tisto, česar so bili tedaj

tako željni — pisano slovensko besedo. Na sestankih in večjih javnih zborovanjih, mitingih, pa jih je včasih z govorom, recitacijo in pesmijo tešila in jim dajala upanje. Uspehi teh prizadevanj niso izostali, čeprav so terjali mnogo žrtev, krvi in odpovedi. Čas je bil surov in težak. Zato nas je z veseljem in novim upanjem navdal vsak dogodek, ki smo ga preživeli v družbi z zvestimi tovariši in prijatelji.

Eden takih dogodkov, je bilo srečanje aktivistov kamniškega okrožja 26. novembra 1944 v Motniku. Poglavitni namen zborovanja so bile volitve novega okrožnega odbora OF. Na sestanku se je zbralo 178 delegatov, od teh 30 legalcev. Vsi so bili izvoljeni na javnih volitvah, ki so jih v večini krajev kamniškega okrožja opravili v oktobru istega leta. Ozemlje od Tuhinja na Kamniškem do Ločice v Savinjski dolini je bilo tedaj že nekaj mesecev osvobojeno in Nemci se razen v velikih skupinah in do zob oboroženi, niso upali skozi te kraje. Zato smo za zbor izbrali Motnik.

Ob prihodu delegatov je zavladalo veliko veselje in na vseh obrazih je bilo videti srečno sproščenost. Tako razpoloženje je trajalo vse do konca zborovanja. Kdo bi se čudil, saj v kamniškem okrožju že skoraj štiri leta nismo niti smeli niti mogli tako javno in množično zborovati. Pozabili smo, da okupacija še traja in da bodo potrebne še velike žrtve, preden bomo dosegli svoj končni namen. Čeprav sem sodeloval do tedaj že na nekaj mitingih, moram vendar priznati, da takega navdušenja in zanosa do takrat nisem doživel še na nobenem. Spričo dogodkov v svetu, osvobojenega Beograda in čedalje hujših in pogostnejših nemških porazov, smo čutili svobodo skoraj pred vrati. Delegati, ki so živeli v legali, so prišli brez strahu in omahovanja, čeprav so nekateri morali mimo gostih in nevarnih belogardističnih zased, ki so tedaj že prepredale kraje v kamniški ravnini. Na tem zboru so se še učvrstile vezi med legalci in ilegalci, saj so v neštetih medsebojnih pogovorih razbistrili celo vrsto nejasnosti in odkrili nešteto stvari, ki jih marsikdo do tedaj ni vedel.

Miting je bil v lepo okrašeni dvorani. Po otvoritvi in pozdravu gostov, med katerimi sta bila tudi odposlanca pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko Angelca Ocepkova in dr. Miha Potočnik, so se vrstili govori delegatov in zastopnikov vseh forumov, od vaških odborov OF do pokrajinskega odbora in zastopnikov vojske. Zatem smo izvolili novi 36-članski okrožni odbor OF, ki je naslednji dan izbral med svojimi člani še 11-člansko tajništvo na čelu z dotedanjim sekretarjem Edvardom Peternelom-Tinkom, in člani: Alešem, Ivanom, Jernačem, Jurijem, Lijo, Nadjo, Radom, Vladom in Zdenko.

Slavnostnemu delu z govori in volitvami je sledil kulturni program, v katerem je sodelovala kulturna ekipa Kamniško-zasavskega odreda. Z recitacijami in pesmimi je nastopil tudi mali partizanček Janko Podbevšek-Poldek.

Poldek je bil verjetno najmlajši slovenski partizan. Ko je odšel v gozdove, mu je bilo osem let. Med vojno mu je kot borka padla mati, moja žena, in z mano je ostal v NOV nepretrgoma do osvoboditve. Veliko delegatov ga je že poznalo, nekaj pa je bilo med njimi tudi takih, ki so ga prvič videli. Ko je nastopil, je njihovo navdušenje prikipelo do vrha. Ganljivo je bilo videti enajstletnega partizančka v popolni bojni opremi in oboroženega, kako navdušeno recitira in poje partizanske pesmi. Ko je končal, so ga delegati dvignili na roke in ga nosili po dvorani ter mu ploskali in vzklikali v nepopisnem navdušenju.

Odmev teh volitev in posebej še zbora samega je bil po terenu neverjetno mogočen. Sredi močnega okupatorjevega obroča smo javno opravili volitve, zborovanje in kulturno prireditev. Po vseh krajih, od koder so prišli delegati, od Zasavja, Moravč, Domžal, Črnuč in Kamnika, je šel glas o naši zakoniti narodni oblasti in njenem delu. Veliko pa se je govorilo tudi o mitingu samem in posebno o malem Poldku, ki je ves čas vojne častno zastopal naše najmlajše v NOV.

Mirko Podbevšek-Lado

Boj proti nemškim vohunom na terenu

Nemci so za odkrivanje sodelovanja prebivalcev s partizani uporabljali različne načine. Zaradi nenehno naraščajočega narodnoosvobodilnega gibanja in čedalje uspešnejšega razkrivanja po naši obveščevalni službi pa so jih morali neprestano spreminjati. Ena izmed prvih oblik za zbiranje podatkov o partizanih in aktivistih, predvsem takoj po vstaji, je bil vsekakor sistem zaupnikov, ki so jih imeli po terenu. Te so pridobivali največ iz vrst petokolonašev, Volksdeutscherjev, raznih koristolovcev ter ovaduhov po naravi.

Baje so imeli petokolonaši svoje obveščevalno središče v gradu Jablje pri Trzinu in menda je bila tu celó radijska oddajna postaja. Vsekakor je nesporno to, da je bil v gradu uslužben eden od voditeljev pete kolone na kamniškem področju in kasnejši znani gestapovec Alfonz Schuster in da so se v gradu neprestano sestajali predvojni hitlerjanci, ki jih je bilo precej predvsem v Domžalah.

Ta zaupniška mreža pa ni dolgo delala Nemcem v korist, ker so posvetili naši borci že v letu 1941 prav njej posebno skrb in jo večinoma že v tem letu, predvsem pa v letu 1942, skoraj docela razkrili in pokončali.

Neposredne podatke so gestapovci in policija dobivali od dezerterjev in nekaterih zapornikov, ki niso mogli prenesti njihovega nečloveškega mučenja. Kasneje, posebno od konca leta 1942 dalje, ko so se Nemci, zlasti žandarji, že dokaj udomačili po večjih krajih, kjer so imeli svoje postojanke, in dobili tesnejši stik s prebivalci, pa so za vir podatkov izrabljali posebno ženske domačinke, ki so se vlačile z njimi. Za poseben način kaznovanja teh so tedaj uporabljali naši tovariši striženje las.

Vsekakor so bili vsaj v prvih mesecih njihovega obstoja v jeseni 1942 našim aktivistom na terenu najbolj nevarni raztrganci. Le-ti so od naših ljudi, ki so jim v dobri veri, da so partizani, dajali hrano in prenočišča, dobivali povsem neposredne in neizpodbitne dokaze za sodelovanje z NOV.

Vendar smo tudi raztrgance kaj kmalu razkrinkali in nekako od poletja 1943 niso dosegli s svojimi dotedanjimi metodami nobenih večjih uspehov več.

Mimo uspehov, ki so jih imeli v začetku raztrganci, so si za pridobivanje podatkov o narodnoosvobodilnem gibanju na terenu ustvarili najuspešnejšo in našim aktivistom in enotam NOV tudi najnevarnejšo obveščevalno službo belogardisti v jeseni in pozimi 1944. Medtem ko so si Nemci za svoje sodelavce pridobili ničvredneže in delomrzneže, po mojem mnenju zlasti zaradi ugodnosti, ki so jim jih nudili bodisi v blagu ali denarju, so belogardisti vzpostavljali obveščevalno mrežo predvsem iz svojih sorodnikov in prijateljev in z izrabljanjem verskih čustev.

V letu 1944 pa so gestapovci množično začeli uporabljati vrinjence in jih pošiljati v vrste NOV in OF z namenom, da bi v naših enotah in organizacijah delali zmedo in sabotaže, dobivali podatke o naših organizacijah, o vodilnih funkcionarjih, o javkah in kurirskih zvezah, o naših zvestih pristaših in podpornikih, oziroma da bi celo poskušali dobiti v svoje roke vodstvo posamezne vojaške enote ali terenske organizacije. Posebno pretkano so pošiljali take elemente v enote NOV, zlasti v tiste, v katerih so se borili borci, ki niso prišli v partizane prostovoljno, temveč so bili mobilizirani. Znan je primer, ki ga opisuje Korotan v Jekleni pesti, nekateri primeri poskusov zastrupljenja z arzenom na Pohorju ali pa primer v Šmartnem ob Paki, ko je tak plačanec podtaknil našim borcem zastrupljene cigarete in se jih je šest zastrupilo. Podobno kot v vojaške enote pa so Nemci pošiljali svoje agente posebno na področja, ki so bila v celoti ali na pol osvobojena.

Zanimivo je, kako so se ti agenti med sabo sporazumevali, in to s stvarmi, ki bi jim nepoučen človek ne posvečal nobene pozornosti. Uporabljali so na primer denarnice, kakršnih drugi niso imeli, posebna nalivna peresa, razne obeske na verižicah ali ročnih urah in podobno. Odkrili smo celo, da so ti agenti na določena mesta nekaterih hiš, v katerih so bile naše javke ali zbirališča, risali razne znake in podobno.

Nalogo, da razkrinkava take ljudi in jim onemogoča njihovo zločinsko dejavnost, je imela v letu 1943 in prvo polovico 1944 VOS, ko pa se je ta reorganizirala, je poglavitna skrb za boj proti sovražni špijonaži po našem terenu prešla na OZNO.

Razumljivo je, da je zaradi vsega navedenega morala biti naša budnost zelo velika in resnici na ljubo bodi povedano, da smo večino vse take vrste ljudi tudi odkrili. Ne samo to, posrečilo se nam je celo, da smo Tuhinjsko dolino

in Črni graben očistili vseh sovražnih in izdajalskih elementov in da je ta del našega okrožja v času najhujših preizkušenj, v zimski ofenzivi in spomladi 1945, bil naše najzanesljivejše oporišče.

Eden izmed takih primerov se je na našem terenu dogodil v zgodnji jeseni 1944. leta.

Nekega večera so pripeljali kurirji na komando okrožne izpostave OZNE tri prostovoljce, ki so izjavljali, da želijo ostati v partizanih in se boriti za svobodo. Zelo so bili vljudni in prijazni in s sabo so imeli precej cigaret, češ da jim je znano, da jih v partizanih primanjkuje. Pomočnik načelnika jih je vprašal, od kod so. Vsi so v en glas odgovorili, da z Gorenjskega. Potem jih je pobaral, kako da se niso tamkaj pridružili NOV, ko je vendar tudi tam dosti partizanov. Nekaj hipov so molčali, nato pa se je eden od njih znašel in rekel, da so delali pri neki nemški firmi v Kamniku in od tam pobegnili proti osvobojenemu ozemlju. Če ne bi poznali takratnega delovanja gestapa, verjetno nihče ne bi dvomil, da so pošteni. Tako pa smo kaj kmalu posumili, kakšne tiče imamo v rokah. Takoj smo jih zastražili. Pri zaslišanju so se začeli zapletati v protislovja in ko smo jih temeljito preiskali, smo našli pri vseh treh enake usnjene doze za cigarete, za katere smo tik pred nekaj dnevi izvedeli, da so najnovejši znak za razpoznavanje vrinjencev. Čez dva dni smo dobili še natančne podatke s terena in potem so kaj hitro priznali, da jih je poslal gestapo.

Drugi primer je morda še zanimivejši.

Nekako v oktobru nam je uspelo dobiti v vrstah nemške policije v Kamniku človeka, ki nam je bil pripravljen pomagati. Nedolgo zatem je prinesel kurir pismo z oznako, da je strogo zaupno. V njem je omenjeni policist poročal, da je pred kratkim opazoval v Mekinjah sestanek treh partizanov z gestapovci. Čeprav je bil v nemški službi in v uniformi, se ni upal v njihovo bližino.

Takoj smo se sestali in še isti večer mu je kurir odnesel nadaljnja navodila. Čez nekaj dni smo dobili odgovor, v katerem nam je policist natančno opisal ponovni sestanek partizanov in gestapovcev. Sporočal nam je, da se je skril v bližino kraja, kjer je sumljive partizane prvič opazil. Po njegovem mnenju so bili isti. Vsi trije so bili oblečeni v angleške uniforme, s titovkami na glavah. Bili so oboroženi, vendar niso imeli na sebi druge bojne opreme, edino eden od njih, očitno vodja patrulje, je imel preko ramen oficirsko torbico. Stari so bili od 30 do 35 let, eden izmed njih srednje velik, dva pa precej čokata. Eden od slednjih je imel zelo svetle lase. Ko si jih je dobro ogledal, se je odplazil stran in se po drugi poti vrnil v Kamnik. Tik pred Kamnikom je srečal dva gestapovca, enega v uniformi, drugega v civilu, ki sta prihajala iz iste smeri in po vsej verjetnosti s sestanka s tistimi tremi.

Tako je bila pred nas postavljena težavna naloga. Kako naj po teh skopih orisih izsledimo navedene tri izdajalce? Takoj smo obvestili protiobveščevalne organe v bližnjih vojaških enotah, če so morda taki in taki ljudje pri njih. Toda še preden smo mogli zbrati podatke, je prišla neka hajka, enote so se premaknile in naš trud je bil brez uspeha. Posebno ko je prišla zimska ofenziva, je postalo pravzaprav nemogoče, da bi izdajalce odkrili.

Meni pa stvar ni dala miru in sem velikokrat mislil nanjo. Tako so potekli zadnji dnevi v partizanih, prišla je svoboda in nastanili smo se v Kamniku. Tiste prve dni smo zaradi varnosti imeli še pred vsemi uradi straže. Nekega dne grem po opravkih na okrožno poveljstvo NZ in pred vrati zagledam prav presenetljivo svetlolasega stražarja. Mirno grem mimo, kot da ga nisem opazil. Nato pa stopim do komandanta zaščite, in ga prosim, naj takoj dá izmenjati stražarja in ga pošlje k nam. Čez kakšne četrt ure se svetlolasec javi. V začetku mi je bilo sicer malo nerodno, ko sem ga začel spraševati o njegovem življenju in partizanstvu, ker sem pač lahko osumil popolnoma nedolžnega človeka, posebno še, ker je bil zelo samozavesten in je nekam užaljeno odgovarjal na moja vprašanja. Toda bolj sva se bližala letu 1944 in času, ko nam je dogodek o srečanju tistih treh partizanov opisal nemški policist, bolj je postajal nemiren in ko sem ga nenadoma ostro vprašal, kaj je delal z gestapovci pod tistim kozolcem, mi je na veliko presenečenje takoj vse priznal. Bil je zares eden od tistih treh.

Bili so iz Savinjske doline in v službi celjskega gestapa, ki so ga obveščali o gibanju enot IV. cone. Ker je bilo na Štajersko predaleč, so jim uredili zvezo s kamniškim gestapom. Pozanimal sem se še za druga dva. Trdil je, da sta oba vpričo njega padla v neki zasedi. Tako je ostal pri življenju samo ta svetlolasec. Kako je včasih čudna usoda. Če bi padel namesto njiju dveh slučajno ta, bi opisanega primera verjetno nikoli ne razvozlali.

Okrožno izpostavo OZNE smo organizirali v našem okrožju septembra 1944. Njen načelnik je bil Stane Bregar, njegov namestnik pa Ludvik.

Sedež OZNE za kamniško okrožje je bil v Špitaliču. Zimska ofenziva je, razumljivo, prizadejala tudi našo formacijo. Tik pred ofenzivo smo se zbrali vsi člani izpostave in večina tovarišev je hotela, da odidemo na srednji sektor, to je v pogorje med Tuhinjsko dolino in Crnim grabnom. Midva z Rokom Koroščem-Borisom pa se s tem nisva strinjala in tako je večina (Dore, Drago, Lado, Ludvik) odšla za okrožjem in potem v Rudniku padla. Midva in Uroš, ki se nama je pridružil nekaj dni kasneje, ter Nadja, ki je ušla iz enega od bunkerjev v Rudniku in del političnih delavcev iz Tuhinjske doline, pa smo najhujši sunek ofenzive preživeli na Menini planini. Tu se nam je pridružil še Vanja in okrožno izpostavo smo pod Borisovim vodstvom znova formirali ter nato nepretrgano delovali vse do osvoboditve.

Franc Zore-Nande

Stanje organizacij OF v pozni jeseni 1944

Novoizvoljeni okrožni odbor OF je začel z delom v težavnih pogojih. Domobranci so z ustanovitvijo postojanke v Šentvidu pri Lukovici v začetku decembra 1944 vedno pogosteje prihajali tudi v hribovite predele in v Moravško dolino. Podoben je bil tudi položaj v Tuhinjski dolini, ki so jo Nemci nadzorovali iz močno utrjenih postojank. Pogoji za delo so se torej počasi slabšali tudi v hribovskih predelih. S šolskim poukom, ki je bil uveden kmalu po osvoboditvi ozemelj, so morale šole prenehati. Iz dneva v dan je bilo manj propagandnega gradiva, saj je obstajala samo še tehnika Grintavec, medtem ko se je tiskarna že v avgustu preselila na osvobojeno ozemlje v Zgornjo Savinjsko dolino, jeseni pa na Dolenjsko. Politično dejavnost v kamniškem okrožju je nato začasno prekinila nemška in domobranska zimska ofenziva.

Nemogoče je ob takem terorju in v takem položaju ugotoviti dejansko stanje Partije in organizacij OF. V začetku novembra 1944 je bilo v okrožju še okrog 40 NOO, vendar pa se je njihovo število naglo manjšalo. Od drugih organizacij je v tem času le ZSM imela še okrog 80 odborov s približno 250 člani, SKOJ pa je štel še okrog 20 grup s približno 110 skojevci.

Prezimovanje članov OK KPS Mengeš v letu 1944-45

Kmalu po prihodu belogardistov na naš teren je bilo delo terenskih političnih delavcev skrajno otežkočeno. Ljudje, ki so bili sicer vdani stvari OF, so se zaradi izrednega terorja začeli tako bati belogardistov in izdajalcev, da se nas je le redkokdo še upal vzeti pod streho. Komaj smo se kje nastanili, že so nas prosili, naj gremo drugam.

Vse do jeseni 1944 smo se člani okrajnega komiteja KPS in okrajnega odbora OF Mengeš zadrževali na Dobenu, v vaseh pod Rašico na vodiški strani, nad Črnučami, v Trzinu in Loki pri Mengšu. Ko so se beli naselili v Mengšu in nato še v Vodicah, je naš položaj postal skoraj nevzdržen. Situacijo pa je otežkočalo še dejstvo, da so domobranci ujeli nekaj naših funkcionarjev, nekaj pa se jih je celo predalo. Vedeli smo, da zime, ki je bila vsak dan bliže, ne bomo mogli preživeti v hišah, kjer smo do tedaj vedno našli odprta vrata. Zato smo se odločili, da si zgradimo bunker. Izbrali smo si majhno grapo pod Rašico na Črnuški strani in v začetku decembra začeli delati.

Iz Trzina smo si od Mlinarjeve Angele in od Jožeta Aleša z Dobena priskrbeli deske, posekali smo nekaj smrek v bližini bunkerja in okrog božiča je bil pripravljen za vselitev. Imeli smo srečo, da smo delo končali tik preden je padel sneg. V bunker, ki je bil dolg približno 4 metre, širok 3 in visok 2 in pol metra, se nas je vselilo 8. Mimo Morisa, Janje, Franca Severja in mene, sta prišla k nam še Tomo in Albin iz vodiške strani, nekaj časa pa sta bila z nami tudi Filip, ki je bil prav tako doma z vodiškega konca, in moja žena.

Po hrano smo hodili na Dobravo. Zvez s terenom nismo imeli, pa tudi pred Nemci in domobranci smo imeli mir. Le v začetku januarja 1945, sem nekoč

naletel na Nemce, ko sem se vračal od Jerka s Črnuč, kjer sem dobil hrano. Mislil sem, da smo izdani, zato sem hitro obvestil tovariše v bunkerju. Takoj smo odšli proti Trzinu, za Pšato in dalje v hrib nad Nadgorico. Vendar smo se še isti dan vrnili, kajti Nemci bunkerja niso odkrili.

Sneg je tisto leto skopnel zelo pozno in zvezo z okrožjem smo dobili šele sı omladi 1945.

Jakob Valant-Bor

VIII. ZADNJA SOVRAŽNA OFENZIVA IN OSVOBODITEV

I. ZIMSKA SOVRAŽNA OFENZIVA

28. novembra so Nemci z napadom vzhodno od Mozirja začeli ofenzivo za osvojitev Zgornje Savinjske doline. Ta ofenziva je s presledki trajala skoraj prav do ovsoboditve. Napadli so z močnimi silami ob podpori tankov in topništva in v začetku januarja 1945 prišli do Solčave in Logarske doline.

Ob začetku ofenzive so Nemci del svojih sil poslali v Tuhinjsko dolino in Črni graben ter tamkaj okrepili nekatere postojanke tudi na tri sto mož posadke, osnovali pa so celo nekaj novih. 27. decembra 1944 se je začela velika hajka v Moravški dolini. Partizanskim enotam, ki so se umikale iz Zgornje Savinjske doline, so Nemci odrezali umik čez Savo. 29. decembra 1944 so prišle v kamniško okrožje še nove nemške policijske enote s tanki in začeli so se srditi boji pri Štancih Lazih, Vačah, na Slivni in Grmačah.

Šlandrova in Zidanškova brigada sta se vrnili na Moravško ponoči od 23. na 24. december 1944 med Kresnicami in Litijo s čolni. Pred odhodom z Dolenjskega je postal novi komandant operativnega štaba obeh brigad Andrej Cetinski-Lev, medtem ko je bil imenovan za načelnika štaba Lazar Božič-Lado.

Po prihodu na Moravško sta brigadi naslednji dan zasedli položaje na Vačah in Slivni. Tu je dobil skupni štab nalogo, da takoj pošlje v Zgornjo Savinjsko dolino eno brigado po strelivo in opremo za obe brigadi. Nalogo je prevzela Šlandrova brigada. Ko pa se je 27. decembra skušala prebiti med Dobom in Šentvidom pri Lukovici čez glavno cesto, so jo Nemci, ki so isti dan začeli zimsko ofenzivo, razdvojili in prebila se je le dobra tretjina brigade s komandantom in komisarjem, ostali, z načelnikom štaba, pa so se morali umakniti in so se pridružili Pohorski brigadi. Ta je 29. decembra zasedla Javorščico, Cicelj in Murovico, šlandrovci pa so šli k Miklavžu. Tega dne jih je v Moravški dolini s štirih smeri napadel sovražnik, ki mu je uspelo, da se je približal Miklavžu in požgal del vasi.

Ponoči so se partizani premaknili k cesti Domžale-Trojane, da bi jo prešli med Podmiljem in Šentožboltom. Tu je izvidnica naletela na nemški oklopni avto in 200 Nemcev. Avto in večje število sovražnikov je uničila, potem pa sta se brigadi prebili preko Črnega grabna proti Tuhinju. Pohorska brigada se je nastanila v Češnjicah pri Tuhinju, del Šlandrove pa nad Češnjicami. V Češnjicah je brigada našla 7 mrtvih tovarišev iz XIV. divizije. Ponoči so vlasovci vas obkolili in napadli. V napadu je pogorelo pol vasi. Borci so se prebili iz obroča in nato se je brigada polagoma umikala v visokem snegu in neprestanih bojih proti Menini.

Pomen naših cestnih zvez je s premikanjem fronte proti zapadu porastel in zato so Nemci v želji, da zagotove varno prehajanje vojske in transportov po teh cestah, zbirali vedno več vojakov, ki pa niso kontrolirali samo cest, marveč tudi hribe ob njih.

V decembrski ofenzivi so se partizanske enote morale umakniti z osvobojenih ozemelj. Zapadni del kamniškega okrožja so že do konca novembra 1944 vojaško nadzorovali domobranci. Po decembrski ofenzivi so svojo kontrolo prenesli še na Moravško dolino in del Črnega grabna do Blagovice, Nemci pa v Tuhinjsko dolino in Črni graben od Blagovice do Trojan. S tem je bilo tudi v vzhodnem delu kamniškega okrožja onemogočeno delovanje organizacij OF oziroma izvoljenih NOO.

V tej ofenzivi je bilo kamniško okrožje docela odrezano od Gorenjske in Štajerske in pretrgale so se vse vezi med okrožnimi in višjimi forumi. Sovražniku ni uspelo razbiti samo organizacij, marveč je njegova premoč in huda zima prizadela tudi mnoge vojaške enote, zlasti tiste, ki so izgubile zvezo z glavnino vojske. Večina manjših enot se je razšla in se skušala prebiti v dolino, kjer bi počakala konec ofenzive in se nato spet formirala.

Množični poboji in požigi v zadnji ofenzivi

Kakšna zverinstva je počenjala nemška vojska v zadnji ofenzivi, naj pokaže naslednji kratek pregled:

22. december — nemška policija postreli pri Špitaliču 17 zajetih in neoboroženih partizanov, ki so se vračali iz Savinjske doline, nad Motnikom pa 9;

25. december — v Vranji peči pade 6 partizanov in 1 domačin;

26. december — pri Šmartnem v Tuhinjski dolini ustrele Nemci 18 partizanov; med njimi 3 ženske;

28. december — v gozdu pri Krivčevem pobijejo Nemci 13 žrtev, med njimi dve ženski;

30. december — Nemci pobijejo v Lukovici za Slaparjevim hlevom 7 neznanih partizanov, v Podmilju pri Blagovici pa 2 domačina in požgejo dve hiši;

31. december — v Tuhinjski dolini požgane pol vasi Češnjice, ubit en domačin;

v januarju 1945 — v Gozdu nad Kamnikom ustreljeni 4 neznani partizani;

1. januar — na Vrankah pri Blagovici ustrele vlasovci 5 domačinov, med njimi eno žensko, naslednji dan pa še enega domačina;

1. JANUAR 1945:

Nemci ujamejo v Zg. Tuhinju 7 partizanov, 6 jih takoj ustrele, sedmega pa odženejo na Vransko in tam ubijejo.

5. januar — v Zakalu pri Stranjah ubijejo raztrganci 3 partizane in jih skupno s 4 domačini zažgo;

6. januar — za Rudniki pri Radomljah pade skoro celotni okrožni aktiv s sekretarjem Tinkom;

6. JANUAR:

Nemci zažgo v Zg. Tuhinju 18 hiš.

7. januar — Nemci ustrele nad kamnolomom v Vrhovljah 12 partizanov, zajetih prejšnji dan v Rudniku.

9. januar — v Slevem ujamejo vlasovci 18 partizanov in jih od teh 9 pobijejo;

12. januar — v Sp. Lokah pri Blagovici postrele Nemci tri člane družine Korošec in dva soseda;

15. januar — med Blagovico in Gabrjem padeta član OK KPS Kamnik Jože Kavčič-Jernač in Tone Hauptman-Kranjc;

23. januar — v Novi rebri pri Motniku ustreljena 2 partizana ter s 6-članska družina Blaža Mošnika sežgana;

7. februar — na Korošici ubitih 6 žrtev, med njimi 3 ženske in en otrok.

Skozi zimsko ofenzivo

V prvi polovici decembra 1944 se je torej začela nemška zimska ofenziva. Nemci in vlasovci so dobesedno preplavili kraje ob cestah preko Črnega grabna, Tuhinjske doline in doline Črne. Bilo jih je kot listja in trave. Nad ljudmi so zganjali strašno nasilje. Vedli so se kot neomejeni gospodarji in jemali celo vpričo ljudi vse, karkoli jim je bilo všeč. Brez prizanašanja so streljali moške, ženske in otroke. Gorje, če so ujeli partizana. Brez usmiljenja so ga pobili. Gorje tudi hiši, v kateri so dobili našega borca. Pobili so domače, hišo pa zažgali. Vsepovsod so postavljali zasede: med hišami po vaseh, za kozolci, skalami, med drevjem, po jarkih. Preiskovali so hiše in poslopja in pretaknili so sleherni kot in celo čez hribe so šli v strelcih.

Preden se je začela nemška ofenziva, sem bil nekaj časa načelnik gospodarske komisije tuhinjskega, po združitvi okrajev pa kamniškega okraja. Zadrževal sem se večinoma v Črni in tu me je tudi zatekla ofenziva.

13. decembra 1944 smo bili v Kamniški Bistrici. Z mano so bili še član okrožnega odbora OF Maks Kosirnik-Ivan in njegov brat Ivan Kosirnik-Luka, Viktor Kristan-Lenart, ki je bil do združitve okrajev načelnik gospodarske komisije mengeškega okraja, Ivan Cotman-Rajko, neki Kubvov Miha iz Glinj in še neki neznani partizani.

Ker nam je pretila obkolitev, smo se začeli umikati. Edina prosta pot je bila v Kamniške planine, in sicer čez Osilnik v Kojski proti Veliki planini. Snega je bilo do pasu, jedli smo samo nekaj mrzle hrane, ki smo jo imeli s sabo, saj nismo imeli kje in s čim kuhati. Dva dni smo bili celo brez vode.

V noči na 14. december smo se morali prebiti mimo dveh nemških zased in vsi izmučeni in premraženi smo se pomikali mimo Pasjih peči, Primoža, Praprotnega ter prišli na Vegrad k žagi ob Bistrici. Tu pa smo se razdelili v dve skupini, ker se nismo mogli zediniti, kako naj bi se prebili preko Bistrice. Viktor, oba Kosirnika, Kubvov Miha, neznani partizan in jaz smo se namenili preko mosta čez Bistrico proti Tunjicam. Ko pa smo prišli na most, so nas napadli Nemci, neznani partizan je padel, Viktor pa se je izgubil. Drugi smo se srečno prebili in se znašli prav pred nemškim štabom. Takoj smo zavili stran in se plazili po tleh, vse dokler nismo dosegli Zgornjega Okroga. Od tod smo se

premaknili v Tunjice, kjer smo ostali eno noč. Naslednji dan smo prišli v Komendo in šli v bunker. Tu so nas izdali, a smo srečno ušli in se prebili do Štefeta v Žeje pri Mostah. Pri njem smo spet prespali eno noč, nato pa brez Miha, ki je šel po svoje, krenili proti Mengšu, ker se nas Štefe ni upal imeti v hiši. Pred nekaj dnevi se je namreč šele vrnil iz domobranskega zapora. Na poti v Mengeš sta se od nas oddaljila še dva, tako da sva prišla v Mengeš samo dva. Teden dni sva bila pri Jožetu Peru, zatem en dan pri Vahtarju in slednjič eno noč v Ravbarjevem gradu. Naslednjo noč naju Saša Stare ni hotel več sprejeti in ponoči sva se namenila v Gobavico, nato pa proti Mostam. V Topolah sem šel mimo domače hiše, pa se nisem upal vstopiti, da ne bi bilo kaj narobe. Menda mi še nikoli ni bilo tako hudo, kot tedaj, ko sem moral kot izobčen brezdomec mimo doma, ne da bi se smel oglasiti pri domačih.

V Mostah mi je Kosirnik predlagal, naj se ločiva. Kmalu nato so ga menda ujeli, nekaj dni zaprli in potem se je pridružil belogardistom v Lahovičah. Tako sem sam odšel čez polje proti Homcu, da bi morda tam dobil kakšno zvezo. Ker se mi tudi to ni posrečilo, sem se ponovno vrnil v Mengeš k Jožetu Peru.

Še nekaj dni sem ostal v Mengšu, potem pa sem odšel v Paloviče, kjer sem našel šlandrovce, člane IV. operativne cone in nekaj tovarišev iz varnostne službe ter se jim pridružil. Čez kakšen mesec dni sem dobil zvezo z Radom, ki je medtem postal novi sekretar kamniškega okrajnega komiteja Partije in je iskal preživele politične delavce, ter se tako znova vključil v politično delo.

Od vseh dogodkov v tem zares hudem času, se mi zdi, da je bil najtežji prehod preko Bistrice 14. decembra 1944, kjer smo izgubili enega tovariša, bili do konca izmučeni, lačni in prezebli in nismo ničesar vedeli o tem, kje je sovražnik. Od 11. decembra pa do našega prehoda čez Bistrico je v tej hudi ofenzivi padlo že 17 članov okrožnih in okrajnih forumov, kasneje pa še nad 100. Na zboru v Motniku je bilo okrog 130 delegatov — ilegalnih političnih delavcev z okrožja in okrajev, osvoboditev pa nas je dočakalo le okoli 15.

Leopold Aleš-Gašper

Izdani bunkerji na Rudniku

Funkcionarji okrožnih forumov, okrožne OZNE in kurirji so se pred neprestanimi zasledovanji umikali v glavnem z vojsko. Sekretar OK KPS Kamnik Edvard Peternel-Tinko je takoj po najhujšem sunku ofenzive sklical vse funkcionarje v Rudnik pri Radomljah, da bi se pogovorili o nadaljnjem delu. Tako je do 6. januarja 1945 prispelo v štiri bunkerje nekdanje okrožne tiskarne okrog 30 okrožnih političnih delavcev. Njihov prihod pa je moral nekdo izdati, kajti 6. januarja 1945 ob štirih popoldne so Nemci bunkerje obkolili. Iz obroča je ušlo le nekaj tovarišev in tovarišic, trinajst so jih ujeli, vsi drugi pa so padli ali pa so si vzeli življenje sami, da ne

bi prišli živi v sovražnikove roke. Ujete moške so drugi dan postrelili v Vrhovljah pri Lukovici. Ta dan je padel sekretar OK KPS Kamnik E. Peternel-Tinko in skoraj vsi člani okrožnih forumov.

Nekega dne v začetku januarja 1945 sva se s tovarišem Ivanom Seljakom-Čopičem umikala iz Zgornje Savinjske doline, kamor so z vso močjo udarili Nemci. Na Rudniku pri Radomljah sva šla na dom našega starega znanca in nadvse požrtvovalnega aktivista Krta. Noč sva prespala pri njem nad hlevom, ki je bil tik gozda, drugi dan pa je šel tovariš Krt poizvedovat, kakšen je položaj. Ker so vsepovsod naokrog hajkali Nemci, nama je svetoval, naj ostaneva nekaj dni pri njem, dokler se položaj ne bo izboljšal. Čez dva dni so prišli za nama tovariši Harkov, Lipko, Miha, Rigo, Saki in neka bolničarka. Ti so se sprva nameravali prebiti na Dolenjsko, pa so jih Nemci na poti zasledili in tovariši so jim komaj ušli.

Zaradi zime in neprestanega zasledovanja nismo vedeli, kam bi se obrnili. Tedaj pa se je tovariš Krt spomnil štirih opuščenih bunkerjev nekdanje centralne tehnike.

Seveda smo se takoj nastanili v enem izmed njih in v njem dobro prespali noč. Naslednji dan proti večeru smo se odpravili v bližino Radomelj, da bi si priskrbeli nekaj hrane, če bi ofenziva slučajno trajala dalj časa. Tu pa smo izvedeli, da so na poti k tem bunkerjem nekateri tovariši, ki so se prebili iz obroča pri Gornjem gradu in da se nameravajo vseliti vanje tudi člani OK KPS Kamnik ter del okrožne OZNE.

Nekaj ur po naši vrnitvi v bunker, so že prišli prvi tovariši, del okrožnega komiteja in OZNE. Tako nas je bilo to noč v bunkerjih okrog 14.

Drugo jutro, bilo je 5. januarja 1945, smo vstali in eden od nas je obiskal tovariša Krta ter se vrnil z novico, da so prišli tovariši s Štajerskega, da so vsi ozebli in premraženi in da bo treba zanje pripraviti ležišča. Ni se še dodobra zmračilo, ko so prispele tudi tovarišice Danica, Katja, Lija, Nadja, Rezka in Zdenka iz Moravške doline. Tako nas je bilo že okrog 30 in vsi bunkerji so bili polni.

Že proti večeru je začelo snežiti in ko smo zjutraj vzdignili pokrov in pogledali izpod njega po okolici, je bilo vse belo in po gozdu se je vlekla megla. V našem bunkerju smo sklenili, da ves dan ne bomo šli ven. Spustili smo pokrov nazaj, prižgali luč, za razsvetljavo smo imeli karbidovke, in tovariš Harkov nam je bral iz brošur. Tako smo v miru preživeli dan približno do štirih popoldne. Tedaj pa je zmagalo tovariša Miho, moral je zlesti iz bunkerja in oditi na stran. Že čez nekaj trenutkov se je vrnil in tiho rekel: »Tišina, zunaj so Švabi v belih haljah!« Zatem je skočil k lini tovariš Saki, pogledal skoznjo in se hitro odločil: »Takoj iz bunkerja, vsaka minuta je dragocena!« Spominjam se, da sem bil v

tistem trenutku še bos. Naglo sem si nataknil škornje, zgrabil brzostrelko in menda peti po vrsti skočil iz bunkerja. Prav ko sem bil že na planem, pa je zaregljal nemški mitraljez. Vrgel sem se na tla, medtem pa so ostali tovariši že odgovorili z ognjem. V majhnem presledku med streljanjem smo se pomaknili naprej in jo na srečo ubrali v tisto smer, kjer so Nemci že prehajkali teren. Ko je tovariš Lipko še rešil ranjeno bolničarko, smo se srečno prebili iz obroča in ušli na drugi breg. Tu smo se prikrili, počakali do mraka ter nato odšli proti Palovičam. Na samotni kmetiji pri Grdavu smo se ustavili in vprašali, če je bil tam že kdo od drugih partizanov. Povedali so nam, da je prišlo ta dan izredno veliko Nemcev in da se je ves dan slišalo streljanje, partizana pa da ni bilo nobenega.

Medtem se je vsa onemogla in izčrpana prikazala tovarišica Nadja in komaj spravila iz sebe, kaj se je pripetilo v drugih dveh bunkerjih. »Vse je uničeno. Nekateri so se sami postrelili. Nekaj pa so jih Nemci ujeli in jih odpeljali . . .«

Še isti večer smo krenili dalje proti Palovičam in nato mimo njih, tako da smo prišli na lukovško stran. Tu smo se ustavili na neki planoti, ki je bila vsa pokrita s snegom. Najprej smo si tik ob gozdu nameravali napraviti gaz in iz nje preskočiti v gozd, da bi vsaj za nekaj ur zaspali, pa smo si raje premislili. Planjavo smo pregazili po dolgem in počez, da smo zmešali sledove in naposled le prišli do neke vasi. Tam smo nato preživeli nekaj dni. Ker nismo dobili nobene zveze, Nemci pa so vsak dan huje pritiskali, smo se slednjič s težkim srcem odločili, da bomo posamič šli v nižino. Dogovorili smo se za zvezo v Žicah in se razšli vsak na svojo stran. *Jože Rženičnik-Ivo*

V začetku januarja, sredi najhujše sovražnikove ofenzive, smo dobili na Moravško sporočilo tovariša Tinka, sekretarja OK KPS Kamnik, naj se zberemo v vasi Rudnik pri Radomljah, kjer bomo dobili navodila za nadaljnje delo.

Zvečer pred 6. januarjem 1945 nas je pet partizank prispelo na Rudnik k tovarišu Krtu, ki se je tedaj ravno vrnil iz zaporov in bil nadvse vesel, da je spet doma in da bo kmalu konec vojne. Ponoči je začelo snežiti in Krt nas je odpeljal v bunker, ki ga je nekdanja tehnika uporabljala za skladišče. Preden je odšel, nam je naročil, naj bomo popolnoma mirne, kajti če bo kakšna nevarnost, nas bo že sam obvestil.

V bunkerju smo se slekle in legle spat. Ob sedmih zjutraj pa nas je prebudila hoja po cesti tik ob bunkerju. Lija se je spomnila, da tod včasih hodijo Nemci na vaje. Vendar hoja ni in ni hotela ponehati. Nenadoma pa so se zaslišali koraki čisto blizu bunkerja. Mislile smo, da je Krt z zajtrkom. Tedaj je nekdo dvignil pokrov, odskočil in zavpil: »Heraus!«, nato pa še po slovensko: »Kdor je notri, naj gre ven!« V hipu smo se zavedele, kaj se pravzaprav godi zunaj in kaj nas čaka. Vsa dekleta so prestrašeno uprla oči

vame, ki sem bila najstarejša partizanka. Nagovarjale so me, naj se postrelimo, jaz pa se za ta korak nisem in nisem mogla odločiti.

Zunaj so Nemci čedalje huje vpili, naj se predamo. V tem se je tovarišica Zdenka sama ustrelila, ne da bi komurkoli kaj povedala. Nemci so začeli groziti z bombami in midve z Lijo sva na vse načine prosili Danico in Rezko, naj gresta iz bunkerja in se predasta. Zanesljivo se jima ne bo pripetilo nič hudega, saj sta bili šele malo časa v partizanih in še to le kot kuharici. Prva se je ojunačila Rezka. Toda komaj je zapustila bunker, so jo Nemci že pokosili s strojnico. Nekaj trenutkov za njo je zlezla iz bunkerja Danica. Nje niso ustrelili, marveč so jo spraševali, koliko nas je še v bunkerju. V smrtnem strahu je jecljala: »Tri, tri . . .«

Tako sva ostali v bunkerju živi samo jaz in Lija. Lija me je znova začela prositi, naj se ustreliva, kajti živi ne smeva priti Nemcem v roke. V meni pa je še vedno kljuvala misel, da bi poizkusila uiti. Tedaj mi je Lija žalostno rekla: »Nadja, vedno sva bili skupaj, pojdiva skupaj v smrt!« Zdaj sem privolila tudi jaz. Vzeli sva vsaka svojo pištolo, sedli tesno skupaj v kot bunkerja, si nastavili mrzle cevi na sence in sprožili. Ne vem več, kaj se je tedaj zgodilo z mano. Ali se mi naboj ni vžgal ali nisem dovolj pritisnila na petelina ali sem sploh sprožila. Vedela sem samo, kako me je neki strahoten občutek stisnil okrog srca, in kako sem želela samo eno: »Živeti! Živeti!« Vsa obupana sem se obrnila k Liji, ki je še vedno slonela tesno ob meni. Po licu ji je tekel droben curek krvi. Bila je mrtva.

Nemci zunaj pa so rjoveli, naj se predamo. Odgovorila sem, da grem. V istem trenutku pa sem začutila, kako mi je spet zrasel pogum in trdna odločnost, da se ne vdam. Prijela sem pištolo mrtve Zdenke in sklenila, da ubijem prvega Nemca, ki se bo prikazal.

Tedaj se je najbrž tisti Nemec, ki je že prej pogledal v bunker, sklonil nad odprtino in izjavil, da bo štel do deset in vrgel bombo, če se ne vdamo. Mislil je, da smo še vse tri žive. Po kolenih sem se splazila k odprtini in preden je izgovoril besedo sedem, sem namerila pištolo vanj in mu poslala tri naboje v srce. Omahnil je. Bliskoma sem skočila preko njega in mrtve Rezke. Bosa, v sami jopici in spodnjem krilu sem zbežala v bližnji jarek. Čeprav so divje streljali za mano, sem srečno utekla.

Ko pa sem bila na vrhu hriba, sem spet naletela na nemško kolono. Hitro sem preskočila pot in se spustila v dolino. Za čudo pa ni zdaj nihče streljal za mano. Morda so po mojem čudnem videzu sodili, da nisem partizanka.

Vsa spehana in skoraj brez moči sem se napotila proti požgani kolovški graščini. Tu sem srečala nekega moža in ga prosila, naj mi pokaže pot, ki pelje proti Rudniku. Hotela sem se na vsak način vrniti in poizvedeti, kaj je s tovariši, ki so bili v bunkerju. Ko pa sem se mu približala, se mi je nudil

Begunka

strašen prizor. Vse je bilo v ognju in dimu, na tleh pa so ležala trupla mrtvih tovarišev.

Odšla sem na Krtov dom, saj sem bila bosa in skoro naga. Toda tu je bilo strašno. Žena mi je vsa v solzah povedala, da so Krta Nemci ubili na poti k nam, ko nas je hotel obvestiti o nevarnosti. Mala hčerka mi je pokazala pot do precej oddaljene sosednje Grdavove hiše. Tu so me lepo sprejeli, v naglici nahranili in oblekli, čeprav je vse okrog njih gorelo in so bili v smrtnem strahu pred sovražniki. Pri tej hiši sem tudi srečala tovariše, ki so ušli iz prvega bunkerja, in skupaj z njimi sem odšla proti Črnemu grabnu.

Marija Avbelj-Nadja

V tretjem bunkerju smo bili tovariši Dore, Drago, Ludvik, Tinko, tovarišica Katja in jaz. Čeprav se nismo počutili dovolj varne, smo 6. januarja 1945 zjutraj ostali v bunkerju, da se v novo zapadlem snegu ne bi poznala kaka sled. Neprestano je snežilo. Okrog štirih popoldne je tovariš Ludvik odprl vrata bunkerja in opazil neko postavo, skrito za smrekami. Takoj nas je šepetaje opozoril, da je videl neznane ljudi. Ko sta nato s tovarišem Dragom znova odprla vrata, sta ugotovila, da so neznanci Nemci ter da smo najbrž izdani. Ni minilo četrt ure, ko smo okrog bunkerja zaslišali glasne korake in le nekaj trenutkov nato že klice, naj se predamo. Verjetno so sovražniki zagledali vhod v bunker.

Čeprav smo imeli le eno brzostrelko in nekaj pištol, smo se odločili, da se bomo poizkusili prebiti. Imeli pa smo smolo, da je bil bunker na poseki in da okrog njega ni bilo nobenega kritja.

Najprej je tovariš Drago poizkusil z brzostrelko razbiti zasedo. Ko pa je hotel skočiti iz bunkerja, ga je zadel sovražnikov rafal in ranjen se je zgrudil nazaj. Z zadnjimi močmi je prosil tovariša Tinka, naj ga ustreli, in ta mu je že na pol mrtvemu izpolnil prošnjo. Zatem se je poizkušal prebiti tovariš Dore, a je tudi on mrtev omahnil. Ista usoda je doletela sekretarja Tinka. Spoznali smo, da je vsak odpor nesmiseln. Tovariša sta tedaj sklenila, da se bosta sama ustrelila, nama pa sta predlagala, naj se predava. V tem trenutku se je za smrt odločila tudi Katja, vendar se ji pištola ni sprožila. Nekaj časa sva obe prosili, naj naju ubijeta, tovariš Ludvik pa je molče porinil skozi lino belo krpo. Stisnila sta naju k sebi in poljubila. Eden od njiju je rekel: »Če ostaneta živi, pozdravita domače in jima povejta, kako smo umrli!« Medtem je tovariš Tinko že prijel tovarišico Katjo, jo porinil skozi odprtino in se takoj nato ustrelil. Skoraj v istem trenutku si je pognal pod brado rafal tudi tovariš Ludvik. Preplašena do smrti sem nato še sama zlezla iz bunkerja in se predala.

Ivka Košič-Marjanca

Ko so se Nemci približali, so vse ujete, bilo nas je 13, v četrtem bunkerju so namreč ujeli še 9 tovarišev in 1 tovarišico, segnali skupaj in nam ukazali, naj na trebuh ležemo v sneg. Bila sem prepričana, da nas bodo takoj pobili. Zvezali pa so nam samo roke na hrbtu in nas tako zvezane pustili ležati kakšno uro.

Medtem so pregledovali bunkerje in jih zažgali. Ženske so nato odvedli na žandarmerijo v Lukovico, odtod pa v Kamnik v zapore, moške pa so takoj drugi dan postrelili v Trbovljah.

Helena Kalemiševska-Katja

V naslednjih dneh so Nemci in beli odkrili še nekaj bunkerjev. Med drugim so 15. januarja 1941 padli Jože Kavčič-Jernač, član OK KPS Kamnik, Tone Hauptman-Kranjc, sekretar okrajnega komiteja KPS Domžale, ter skoraj vsi člani kamniškega okraja. Od članov OK KPS sta torej ostala živa le Ivan Franko-Vlado in Miran Keršmanc-Rado, od članov OOOF pa še Marija Avbelj-Nadja ter Metod Žabnikar-Aleš. Eden se je prijavil, ena članica OOOF pa je odšla na Dolenjsko.

Vse te izgube so sad izdaj nekaterih aretiranih političnih delavcev in dezerterjev, saj se je v tej ofenzivi prijavilo domobrancem ali pa prišlo v ujetništvo okrog 100 aktivistov in borcev iz kamniškega okražja, in to ljudi, ki so podrobno poznali organizacijo OF in poglavitne funkcionarje.

Hkrati z nemško in domobransko kontrolo vsega kamniškega okrožja je dejavnost organizacij OF zelo oviralo odslej tudi pomanjkanje političnih delavcev.

V ravninskem delu kamniškega okrožja pa so v začetku leta 1945 nastale še nove domobranske postojanke, in sicer v Stranjah, oziroma Mekinjah, kamor so se po nekaj tednih belogardisti preselili iz Stranj, na Krumperku in v Šentvidu pri Lukovici, kjer jim je nemška policija prepustila močno postojanko.

V začetku marca so Nemci pod vodstvom zloglasnega generala SS Rösenerja začeli novo ofenzivo, ki ni po svoji srditosti nič zaostajala za zimsko. V njej je bila posebno prizadeta Tuhinjska dolina. Nemci so z vlasovci požgali nad polovico vseh hiš v Tuhinju. Po vseh treh cestah, Črnuče—Vransko in Kamnik—Vransko ter po dolini Črne se je neprestano prevažalo vojaštvo.

V domžalskem okraju so po izdajstvu 14. marca 1945 odkrili bunker nad Blagovico in ujeli ranjenega sekretarja OK KPS Kamnik Jožeta Koviča-Krima. Razen njega so ujeli še nekega drugega tovariša, medtem ko sta si Slavko Gril-Brdavs in še en borec vzela življenje. V Kamniku so Krima po zverinskem mučenju ubili.

Z vso srditostjo so napadali sile IV. operativne cone in prizadejali tako XIV. diviziji kot operativnemu štabu Slandrove in Zidanškove brigade precej izgub. Posebno huda borba je bila 25. marca 1945 na Menini, kjer je padlo okrog 100 naših borcev in je bil sneg po dolgem in počez ves krvav. V napadu je sodelovalo okrog 20.000 vlasovcev. Zaradi izredno velikega števila Nemcev, saj jih je bilo samo na Gorenjskem okrog 7000, so se morali napadi naših enot omejevati predvsem na rušenje cestnih in železniških zvez in na napade sovražnih kolon. Ob koncu aprila in prve dni maja sta se brigadi zadrževali nad revirji in se neprestano borili z umikajočimi se sovražniki. Nato sta osvobodili rudarski bazen in Celje, zatem pa sodelovali v osvobajanju Koroške in razoroževanju armade von Lehra.

2. PONOVNO FORMIRANJE OK KPS KAMNIK

Sredi februarja 1945 so kamniško okrožje priključili Štajerski. V marcu je nato oblastni komite KPS za Štajersko poslal v kamniško okrožje novega sekretarja dr. Franca Povha-Izaka, ki je takoj po prihodu začel vzpostavljati organizacije OF. Do 9. aprila se mu je posrečilo, da je postavil tudi nov okrožni partijski komite.

Oba okrajna odbora OF sta organizirala centra in si za vsak primer pripravila zasilna bivališča v krajih, ki jih je sovražnik le s težavo nadziral. Mimo tega si je okrožni komite zgradil preprosto tehniko in v njej so njegovi člani tiskali parole in letake, zlasti poseben letak za kopače strelskih jarkov, lističe za proslavo 27. aprila in 1. maja, razmnoževali pa so tudi radijski vestnik. 25. aprila 1945 je imel OK KPS svojo zadnjo sejo pred osvoboditvijo.

Aprila 1945 so se pogoji za delo na terenu še poslabšali. Po cestah je vozilo čedalje več vojaških transportov in v tem času so se sovražne zaščitne patrulje na cestah in v njihovi bližini tako okrepile, da je bilo kakršnokoli gibanje političnih delavcev docela onemogočeno.

Nemci so začeli klicati ljudi, da bi kopali jarke na Črnivcu in nad Tuhinjsko dolino in gradili tudi druge utrdbe, s katerimi si je hotel sovražnik zavarovati umik.

Politično delo na terenu je bilo v tem času izredno težavno. Sestajanje v večjem številu je bilo povsem nemogoče. Delo se je moralo v bistvu omejiti na sestajanje v dvoje ali troje, na ustno propagando, na neposredno pomoč partizanom, ki so se tedaj mudili na terenu, zbiranje hrane, obleke in obutve zanje, vzdrževanje najnujnejših zvez in podobno.

Dan ali dva pred nesrečnimi dogodki na Rudniku, ko se je sekretar Tinko odločil, da skliče tja ves politični aktiv, me ni bilo na okrožnem centru. Tako me je samo slučaj rešil usode ostalih tovarišic in tovarišev.

Štab IV. operativne cone mi je namreč dal nalogo, naj poiščem skupino naših kurirjev, ki so se zabili nekje nad Kamnikom. Našel sem jih v bunkerju nad kamnolomom v Kamniški Bistrici. Zvečer je bilo še mirno, naslednje jutro pa smo ugotovili, da so Nemci že na cesti pod bunkerjem in da so nam ubili dva tovariša. Ker je bila pot v dolino in proti sedežu okrožja zaprta, sem se hotel do svojih tovarišev z okrožja prebiti preko hribov, preko Črne in Tuhinja. Žal pa so bili tovariši takrat že mrtvi. Ko sem se pomikal po dolini Črne, so me zasledili Nemci. Tako sem se moral premakniti v pogorje Kamniških planin. Naposled sem se odločil za Menino planino in že na poti tja sem naletel na naše enote. Poiskal sem štab in jim povedal, da iščem naše okrožje. Tovariši so mi svetovali, naj počakam pri njih, da mine najhuši sunek ofenzive. Tudi sami so nato nameravali poiskati politične forume. Tako sem ostal pri tej enoti in se vključil v četo kot borec.

Zdi se mi, da je nekako v začetku marca 1945. leta prišel v našo četo tovariš Izak z dvema tovarišicama. Iskal je preostale politične delavce kamniškega okrožja in me po dolgem iskanju našel kot prvega od četvorice, ki

je preživela ofenzivo. Z drugimi, Alešem, Nadjo in Vladom smo dobili zvezo dokaj hitro in v začetku aprila je bil okrožni komite KPS Kamnik znova formiran.

Inž. Miran Keršmanc-Rado

Pred veliko zimsko ofenzivo smo se Vladka, Pastirček, Matija in jaz zatekli v radomeljsko opekarno. V noči od 3. na 4. januar 1945 pa so nas belogardisti napadli. Ujeli sicer niso nobenega, toda Vladka in Matija sta bila ob škornje in tako bosa. 4. januarja zvečer smo odšli k Tešarju na Škerjančevo z namenom, da bi od tam dobili zvezo z Domžalami in za oba tovariša drugo obutev. Med potjo proti Radomljam pa sem se premislil, da bi šel z njimi. Sklenil sem ostati v Radomljah. Za zvezo smo se dogovorili pri Pavlinu. Ko sem šel naslednji večer na zvezo, sem nenadoma zagledal na Pavlinovem dvorišču Nemce in previdno sem se jim umaknil. Krenil sem proti Baleževemu kozolcu, da bi tam prenočil. Nekaj časa sem se premetaval na njem sem in tja, nato pa sem odšel k svojima tetama, ki sta bili stari obe že čez sedemdeset let, v upanju, da bom tudi dočakal druge tri tovariše. Naslednji dan pa sem izvedel, da se vse tri in še Jančeta Šraja Nemci zajeli in odpeljali v Kamnik.

Tako sem bil zdaj sam. Zveze nikakor nisem mogel dobiti, zato sem ostal pri svojih tetah. 6. januarja zjutraj sem zapazil, da se hiši, v kateri sem bil skrit, približuje v koloni patrulja Nemcev. Prepričan sem bil, da me gredo iskat. Naglo sem zlezel na podstrešje in nedolgo zatem sem zaslišal rafal iz strojnice. Privzdignil sem opeko ter zagledal Nemce, kako so v krogu ogledovali mitraljez in najbrž za preizkušnjo spustili nekaj strelov. Po vsem, kar sem slišal kasneje, so verjetno poskušali mitraljez za boj na Rudniku. Ker je bil moj položaj tedaj res vse prej kot rožnat, sem se ob mraku podal v Rudnik. Bil sem prepričan, da bo tam vse drugače in da bom spet dobil zvezo.

Ko pa sem prišel v vas, so mi vaščani v naglici povedali, kaj se je zgodilo ta dan, da so bili izdani bunkerji in da je bilo veliko postreljenih in odpeljanih. Sicer pa so ven in ven ponavljali: »Beži, beži!« Ker je bilo nevzdržno in prebivalci do kraja preplašeni, sem odšel na Rova, kjer pa sem mi je zgodilo isto. Nikjer se nisem mogel ustaviti in nihče me ni hotel vzeti pod streho. Zato sem šel prenočit v Majdičeve smrečice. Ker je medtem neprestano snežilo, sem prebil pod snegom dva dni, nato pa sem se spet zatekel k svojima tetama in tu ostal nekako štirinajst dni. Vsak dan sem skrivaj opazoval, kako so hodili mimo ujeti ali prijavljeni partizani v kolovške gozdove, kjer so napravljali drva. Nekajkrat sem poskusil dobiti zvezo s kakšnim od naših, vendar vse zaman.

Ob koncu februarja ali v začetku marca sem nato le staknil Marijana Šinkovca, zatem pa še Vinka Žebovca, Luko in nekatere druge in tako mi je uspelo spet priti v hribe.

Od tedaj smo se zadrževali okrog Palovič, Tuhinja in Okroglega. Zveze z dolino so bile redke, pa tudi političnih delavcev nas je le malo ostalo. Okrožni komite Partije in okrožni odbor OF sta bila razbita, kar pa nas je ostalo živih, nismo vedeli drug za drugega.

Ko sta prišla iz celjskega okrožja novi sekretar OK KPS Kamnik Izak in tovarišica Dora in še ena, smo si prizadevali ponovno vzpostaviti okrožne forume. Delo pa je potekalo zelo počasi, ker so nam bili beli in izdajalci neprestano za petami in izredno aktivni. Posebno hudo smo občutili pomanjkanje propagandnega gradiva, saj smo bili v krajih, kjer ni bilo elektrike in včasih tudi po nekaj dni nismo izvedeli nobenih radijskih novic.

Prve dni marca se je začel nov val ofenzive, ki je trajal vso prvo polovico marca in je imel namen uničiti še tisto, kar se je čez zimo z največjo težavo ohranilo. Nemci so si hoteli zavarovati umik. Pred ofenzivo smo se Rado, Vlado in jaz zatekli v bunker pod nekim hlevom in v njem preživeli skoraj brez hrane celih 9 dni, ker so se v hlev naselili švabski vojaki.

Po prestani ofenzivi, nekako sredi marca, sta Rado in Vlado odšla na Tuhinjsko, jaz pa proti Črnemu grabnu. Blizu Blagovice sem naletel na brigado, ki je prišla z Menine planine. Borci so bili zelo izčrpani in nujno potrebni hrane. Ob pomoči treh terencev smo brigado oskrbeli vsaj za prvo silo in po dveh dneh počitka pri kmetu Pestotniku v Gabrju nad Blagovico si je vsaj malo opomogla. Naj pripomnim, da tedaj od kmetov, ki so bili v teh hribih že sami skoraj brez vsega, nismo jemali več zastonj, marveč smo vse, kar so nam dali, plačevali z boni.

Neke noči ob koncu marca 1945 smo se prvič podali z Doro in Nadjo preko Male in Velike Lašne, da bi dobili stike z Domžalami. Že po nekaj minutah hoje pa smo zagledali na bližnjem hribu skupino belih in morali smo se vrniti. Naslednji dan sva z Nadjo ponovno poskusila in to pot sva prišla preko Palovič v Radomlje in se povezala s Šrajevo Brani. Tu sva se za prvo silo opremila in dobila natančne podatke o položaju. Aktivisti so bili povečini zaprti ali pa pod tako strogim nadzorstvom, da se niso mogli premakniti iz hiš. Taki, ki bi mogli priti do nas na zvezo ali pa mi do njih, so bili redki kot bele vrane. Vendar pa sva lahko ugotovila, da se je razpoloženje ljudi popravilo. Ko sva se vrnila na okrožje, smo sklenili, da moramo kljub nevarnosti, saj nismo spali nikoli dvakrat na istem kraju, pogosteje hoditi po vaseh, da bi nas bilo videti čimveč, in da začnemo vsaj z ustno propagando.

Člani OK Partije in OO OF smo si močno prizadevali, da bi organizacijo spet poživili, vendar nam to zaradi premajhnega števila terenskih političnih delavcev in mnogih sovražnih zased, razen v hribih, ni uspelo.

Dobil sem nalogo, da spet uredim gospodarsko komisijo, da bi delovala vsaj približno tako kot prej. Toda od doline, ki bi nam lahko pomagala, smo

bili odrezani. Ljudje v hribih pa so bili tako prizadeti in gospodarsko izčrpani, da smo morali v mnogo primerih sami skrbeti zanje. Spominjam se, da se mi je nekoč posrečilo organizirati nekaj sladkorja in moke z Vira, pa so nam tovor beli že v Lukovici zaplenili.

Položaj pa se je začel precej izpreminjati v drugi polovici aprila. Čedalje pogosteje so prihajali v partizane posamezni aktivisti, posebno ker so beli in Nemci še stopnjevali nasilje. Vdajali so se nam s popolno bojno opremo tudi posamezni nemški vojaki, ki so slutili, da je njihov polom blizu. Le domobranci so bili trdni v svojih namerah do konca. V zadnjih dneh okupacije smo dobili sporočilo, da nameravajo Nemci pognati v zrak tovarno Titan. Proti tovarni nas je odšlo okrog osem partizanov, da bi, če le mogoče, preprečili nemško namero. V bližini tovarne pa je le malo manjkalo, da nas niso zajeli belogardisti, ki so verjetno vest sami razširili med ljudi, ker so bili prepričani, da tega ne bomo dopustili in se bomo pokazali.

Zadnji dnevi med partizani so potekali že med pripravami za delo v svobodi. 9. maja 1945 smo z Doro in Urošem prišli v Kamnik in to je bil najlepši dan v mojem življenju.

Metod Žabnikar-Aleš

3. USMRTITEV POVELJNIKA DOMŽALSKE DOMOBRANSKE POSTOJANKE

16. aprila se je pripetil dogodek, ki je bil za tisti čas že kar nenavaden za kamniško ravnino. Tega dne je namreč komandir okrožne čete VDV Alfonz Avbelj-Savo na svojem domu ustrelil poveljnika domžalskih domobrancev P. Cerarja, ki je prišel s patruljo, da bi ga ujel. Ljudje kar verjeti niso mogli, da so tudi v dolini še vedno neustrašeni partizani, ki niso klonili pred še tako hudim terorjem. Veseli so bili, da je dobil zasluženo plačilo hudodelec, ki je veliko pripomogel k uničenju naših organizacij in imel na vesti smrt mnogo terenskih političnih delavcev.

Progo Kamnik—Črnuče smo jeseni 1944 večkrat minirali. Nato smo se morali pred neprestanim domobranskim zasledovanjem umakniti v hribe in smo bili preveč oddaljeni, da bi mogli tako akcijo opraviti v eni noči. Sredi aprila 1945 pa sem od svoje mame dobil obvestilo, naj vendar pridemo minirat progo, ker Nemci, kot vse kaže, že izpraznujejo Kamnik. Sporočila mi je tudi, naj se za akcijo ustavimo kar v naši hiši, češ da Nemci in domobranci že več kot dva meseca niso napravili nobene preiskave, čeprav so jih prej delali skoraj vsak teden.

Po takih podatkih smo se odločili za akcijo. Z menoj so šli še Branko, Boris in Dušan. Ko smo prispeli do naše hiše, smo v bližini spravili eksploziv, sami pa smo šli okrog štirih zjutraj v sobo spat, da bi se naslednji večer spočiti približali progi.

Vendar so belogardisti zvedeli za nas. Izdala nas je Slatnarjeva Mimi iz Šmarce, ki je bila dekle Čebuljevega sina, katerega oče je bil poveljnik belogardistov v Domžalah. Kako nas je izsledila, mi še danes ni jasno.

Dopoldne smo vstali in okrog desetih sem slučajno pogledal skozi okno. Videl sem belogardiste, ki so se na kolesih peljali proti naši hiši. Naglo sem obvestil mamo, ki pa me je potolažila, da to ni nič hudega in da gredo večkrat mimo. Toda ko so se približali hiši, so vsi naenkrat skočili s koles, jih vrgli po tleh in stekli proti nam. Hitro sem zaklical sestri Minki, ki je bila tedaj stara komaj devet let, naj zaklene hišna vrata in naj belogardistom reče, da je sama doma in da nima ključa, ker je mama odšla in jo zaklenila v hišo. Toda niso ji verjeli in so s silo vdrli v vežo. Mama in sestri Olga in Minka so se stisnile v kuhinjo, mi štirje pa smo šli v sobo, kjer smo se pripravili za boj. Vtem so belogardisti hišo tudi obkolili. Sestra Olga je hotela skočiti skozi okno, pa so jo ujeli in pahnili nazaj v kuhinjo, kjer so jo potem pretepali. V sobo smo slišali, kako so tepli tudi mamo in jo psovali ter zahtevali od nje, naj pove, kje ima skrite partizane. Niti mama niti sestra nista hoteli nič povedati. Medtem so ostali preiskovali hišo.

Naenkrat sem opazil, kako se premika kljuka na vratih sobe, v kateri smo mi vsak v svojem kotu napeto čakali. Ko se je kljuka vdala, je poveljnik Čebulj z brzostrelko hitro odrinil vrata in spustil rafal. Streljal je naravnost predse in ni nikogar zadel. V istem hipu sem iz svojega kota izstrelil proti njemu rafal

Po napadu Kamniško-zasavskega odreda na sovražno postojanko v Dolu nad Hrastnikom aprila 1945. V ozadju komisar odreda Rok, v sredini stoji komandant odreda Jernej, ob njem načelnik štaba Berto in na njegovi levici Nace

sedmih nabojev, ki so ga vsi zadeli v trebuh. Padel je in dva belogardista, ki sta bila za njim, sta ga hitro potegnila nazaj. Skočil sem za njimi in še videl, kako sta se dva domobranca, ki sta delala preiskavo na vrhu, od strahu kar pripeljala po stopnicah. Naenkrat se jih je na vežnih vratih nagnetlo cel kup.

Naglo sem pomeril in sprožil, vendar se mi je zataknil naboj v brzostrelki. V istem hipu sem začutil, kot da bi me nekdo usekal za uho in rezko me je zaskelelo, kajti eden od domobrancev me je obstrelil. Ker nisem mogel z brzostrelko napraviti ničesar, sem se umaknil v sobo in medtem ko sem odvijal bombo, sem zaklical tovarišem, da so edini izhod okna. Nato sem vrgel bombo

II. bataljon Kamniško-zasavskega odreda aprila 1945

skozi okno in se pognal iz hiše. Eden od belogardistov se je še pravi čas umaknil za zid, drugi pa je bil ranjen. Medtem se je posrečilo uiti tudi sestri Minki. Naglo smo stekli proti Bistrici. Domobranci so kot nori streljali za nami in eden me je zadel v hrbet. Prebredli smo Bistrico in se napotili proti gradu v Volčjem potoku. Tu pa so bili Nemci, ki so že zvedeli za napad in so nas počakali v zasedi. Zato smo se obrnili in odšli proti vasi Volčji potok. V tem trenutku je bil ranjen Dušan. Krogla dumdum mu je zdrobila koleno in ni se mogel več premakniti. Hotel sem ga odnesti proti gozdu, pa se je branil, češ da zanj ni več nobene pomoči. Potegnil je pištolo in se ustrelil v glavo. Kot pa sem kasneje izvedel, se je samo obstrelil, se spet zavedel in prosil bližnje kmete, naj ga skrijejo. Toda v tem so se mu že približali Nemci in eden mu je s kopitom zdrobil glavo.

Mi trije smo medtem preko Volčjega potoka odšli na Rudnik, kjer so mi pri Hrastarju obvezali uho in hrbet. Hóteli so, naj ostanem pri njih, vendar sem se raje skril na Škrjančevo. Tu so mi v neki hiši pripravili varen bunker in ko sem bil ponoči že v njem, sem slišal kolone belogardistov in Nemcev, ki so šli na lov za nami, vendar pa niso dobili nikogar. Na mojo glavo so domobranci razpisali veliko nagrado, vendar ni bilo izdajalca, ki bi se je polakomnil.

Pozneje sem tudi izvedel, kaj vse se je zgodilo z mojo mamo in sestro. Obe so odvlekli najprej v Domžale. Z rokama sklenjenima za vratom sta morali iti za vozom, na katerem je ležal ubiti Čebulj. V Domžalah sta bili zaprti tri dni, vse do Čebuljevega pogreba. Medtem ju je lahko vsakdo, kdor je hotel,

zmerjal, pljuval vanju in ju pretepal. Nato so ju odpeljali v Kamnik. Tam so ju do treh zjutraj pretepali in stolkli do smrti. Nato so ju odvlekli na Žale, čeprav je menda ena od njiju, medtem ko so ju nesli pokopat, še stokala.

Za žalostno usodo matere in sestre pa sem zvedel šele po osvoboditvi. Sosedje so mi pripovedovali, da še živita in celo, da jima pošiljajo pakete. Ne vem, ali jih je bilo sram, da se je med njimi našel nekdo, ki je zagrešil tako hudodelstvo, ali pa so se bali, da bi se jaz morda maščeval. Seveda sem po koncu vojne najprej odšel v Kamnik. Tu pa sem šele po daljšem poizvedovanju zvedel, kaj se je zgodilo z njima. Bili sta zakopani za pokopališkim zidom skupaj z nekim moškim. Če se ne motim, so mi pripovedovali, da je bil to partizan Krim. Ko smo ju odkopali, sta bili strahotno izmaličeni, razbiti in steptani. Tako mi je po tem dogodku ostala živa samo sestra Minka in oče, ki pa se je šele poleti vrnil iz Dachaua, in sem bil dolgo trdno prepričan, da je preminil v taborišču. Brat pa je 1944 padel v partizanih. *Alfonz Avbelj-Savo*

4. ZVERINSKI DOMOBRANSKI UBOJI TIK PRED OSVOBODITVIJO

Okrog prvega maja so se začele po cestah proti Koroški valiti kolone domobranskih družin, simpatizerjev bele garde in drugih naših nasprotnikov v Dolenjske in Notranjske.

Še preden pa so Nemci in domobranci pred prodiranjem NOV zapustili naše kraje, so zagrešili nekaj krvavih pobojev pri Tustanju, v Šentvidu pri Lukovici, v Mengšu in Jaršah.

V gozdu nad Zgornjim Tustanjem v Moravški dolini so 21. aprila 1945 zjutraj odkrili zadnji bunker, ki so ga uničili belogardisti pred koncem vojne, in v njem ujeli 4 partizane, trije pa so ušli. Ujete so strahotno pretepali in nazadnje pobili s puškinimi kopiti.

V Šentvidu so ubili domobranci dva aktivista, ki sta 9. maja 1945 v pozdrav partizanom izobesila v šentviškem zvoniku slovensko zastavo. v Menašu so v onemogli jezi nad tem, ker se je prejšnji dan predala mengeškim aktivistom domobranska postojanka, ustrelili Franca Zatokarja, v Jaršah pa so Nemci v tovarni Induplati ubili delavca Jožeta Radmeliča, ki se jim je s pištolo v roki uprl, da ne bi izropali skladišča.

Šentvid pri Lukovici

V začetku marca 1945 je nemška policija zapustila utrjeni postojanki pri Rusu in v mlekarni ob glavni cesti Domžale—Celje v Šentvidu pri Lukovici. V izpraznjeni utrdbi so se takoj naselili domobranci in od tod posebno vneto pošiljali svoje patrulje v Moravško dolino. V kleti mlekarne so imeli zapore in marsikateri naš aktivist je v njih občutil trde belogardistične pesti in puškina kopita. Do vrha pa je prikipela domobranska posurovelost tik pred osvoboditvijo. Ko je 8. maja 1945 še trajal boj za Ljubljano, so se ljudje mno-

žično pripravljali za sprejem partizanov in Jugoslovanske armade. Stanko Gaberšek in njegova žena Mara sta pripravila slovensko zastavo s peterokrako zvezdo in jo odnesla k zvoniku, da bi jo v njem izobesili. Pred zvonikom je Gabršku prišel na pomoč Gregor Novak in oba sta se povzpela v stolp. Medtem se je pod njim zbralo mnogo mladine, ki je čakala, kdaj bo zavihrala zastava svobode. Tedaj pa se je pripeljal mimo belogardist Vladimir Šmon iz Imovice, ki je nedavno dezertiral iz partizanov in ki je bil namenjen v domobransko postojanko. Že čez nekaj trenutkov je pridrvela k zvoniku patrulja belih. Takoj je aretirala Gabrška in Novaka, nekajkrat ustrelila v zastavo in oba odgnala s seboj. Z njimi so morali tudi otroci, ki so gledali ves prizor, vendar so jih še pred postojanko spodili domov. Gabrškova žena pa je pravočasno utekla.

V domobranski postojanki so z njima na kratko opravili: že nekaj ur po dogodku so ju na pragu svobode ustrelili in takoj zagrebli na pokopališču.

Kmalu po tem gnusnem zločinu so na dan svobode, 9. maja, ob pol petih zjutraj prinesli ženam, ki so bile zaprte v njihovi postojanki, prestreljeno zastavo, ki so jo sneli z zvonika in pod napeljenimi brzostrelkami so morale z zobmi izgristi iz nje peterokrako zvezdo.

Čez nekaj ur je večina belih rabljev naložila na vozove nekaj svojega premoženja in se podala na pot proti Koroški. Preden pa so odšli, so odprli zapore in eden od njih, ki je veljal za največjega nasilneža, je smrtno prestrašenim zapornicam, med katerimi so bile Valerija Vrečkova, Nuša Blatnikova in druge, s kislim glasom zaklical: »Voljno! Vstanite! Za kar ste se borile, je prišlo in ste proste. Mi se sicer umaknemo in gremo, toda zapomnite si, čez dva meseca se bomo vrnili kot zmagovalci!«

Šolska kronika Brdo pri Lukovici

Kapitulacija domobranske postojanke v Mengšu

Tiste dni po prvem maju 1945 smo vsi čutili, da smo zares na pragu svobode. Na vseh koncih in krajih se je nemški rajh podiral v prah. Jugoslovanska armada je osvobodila Trst in njene zmagovite enote so se nezadržno bližale Zagrebu, Ljubljani in Mariboru, nekatere pa so bile že na poti, da osvobode tudi Slovence za nekdanjimi jugoslovanskimi mejami.

V Mengšu ni bilo žandarmerijske postaje že nekako od 10. aprila, ker se je preselila nekam na Tuhinjsko. V na pol zapuščeni tovarni slamnikov, kjer je bila tudi občina, je životarilo le nekaj policistov, ki so se zabavali z mladimi nemškimi učiteljicami, nato pa nekaj dni pred koncem vsi skupaj brez sledu izginili. Po glavni cesti so se valile proti Koroški noč in dan dolge kolone belogardističnih družin in počasi so se tudi domobrancem začela majati tla pod

nogami. Nič več niso razkazovali svoje oblasti »od boga«. Po tovarnah, delavnicah in pisarnah je le še malokdo resno delal. Ljudje so se zbirali v gruče in vsi pogovori so se sukali samo okrog konca vojne. Po domovih so že pripravljali zastave s peterokrako zvezdo in nestrpno pričakovali prihoda partizanov. Vračali pa so se že tudi nekateri izseljenci in interniranci.

Kljub tako svetlemu razpoloženju pa vse le ni bilo tako mirno. Vedno znova so se pojavljale govorice, češ da je ta ali oni belogardist izjavil, da bo, preden bo moral oditi z doma ali se vdati partizanom, pobil še marsikaterega aktivista ali člana partizanske družine. Zato zadnje dni pred osvoboditvijo skoraj nobeden od naših ljudi ni več spal doma.

7. maja je prišel moj brat Primož precej pozno popoldne domov in povedal, da se je sestal s komandirjem komande mesta Domžale Adamom in da mu je ta naročil, naj skušamo nekako onesposobiti domobransko postojanko, če se le da, brez žrtev.

Nato sva pozno v noč pretresala možnosti, kako bi nalogo opravila. Na napad na postojanko ni bilo mogoče misliti, saj sva vsega skupaj imela samo dve bombi in pa staro francosko puško, ki sem jo nekaj dni prej odnesel s podstrešja nemške žandarmerije. Drugi aktivisti pa, kolikor sem vedel, niso imeli nobenega orožja. Edina pot, ki je ostala, so bila pogajanja za mirno vdajo in razorožitev.

Neprespan in utrujen sem drugo jutro odšel z doma. Bil je lep, svetel majski dan, ko je bilo vse že odeto v novo pomladansko zelenje. Ljudje so že začeli izobešati zastave in postavljati mlaje. Vsak hip je bilo pričakovati konec vonje. Šel sem k nekaterim starejšim našim aktivistom in jim povedal, kakšen je položaj in kako bi ga mogli rešiti. Vsi smo bili enotni v misli, da bi bilo pač res najbolje, če bi domobranci kapitulirali, vendar nihče ni verjel, da bodo to hoteli. Kljub temu smo sklenili poskusiti. Tako smo se lotili zelo drzne akcije, vsaj zame verjetno doslej najtežavnejše v življenju.

V domobransko postojanko smo sporočili, da smo se voljni pogajati o vdaji postojanke. Čez uro ali dve smo dobili odgovor, da pristajajo na razgovor. Ker so pristali tudi na nekatere naše pogoje, na priliko, da pridemo k sestanku brez orožja (mi ga tako nismo imeli), dalje, da bi se sestali v privatni Flerinovi hiši, sem se odločil, da grem na sestanek, in to sam, čeprav smo se pogodili za po dva parlamentarca. Še danes mi je tesno pri srcu, če se spomnim, v kakšno nevarnost sem se tedaj podal. Nisem vedel, ne s kom se bom pogajal, ne kakšne pogoje bodo postavili, celo tega ne, če bodo res spoštovali nedotakljivost parlamentarca, zlasti če bi se pogajanja razbila. Lahko bi bil napovedani sestanek tudi samo past, da bi naposled le dobili v roke nekoga, ki je neizpodbitno pripadnik narodnoosvobodilnega gibanja in ima neposredno zvezo z neko večjo vojaško enoto ali forumom OF.

Nekako ob enajstih dopoldne sem se pripeljal s kolesom na Flerinovo dvorišče in nato me je Francka Urbanc, zdaj poročena Jenčič, odpeljala v neko stransko sobo, kjer sta čakala Anton Sršen, poveljnik postojanke in France Mušič, oba že v civilu. Zdi se mi, da je bil Mušič tisti, ki je rekel, da se lahko prepričam, da nista oborožena. Nato sem jima na kratko razložil položaj in predlagal, da izroče postojanko z vsem orožjem. Začela sta mi razlagati svojo ugotovitev, da je sicer del domobrancev za predajo, del, predvsem Janez Špenko, Anton Krušič in Avgust Šuštaršič, pa da temu odločno nasprotuje in vztrajajo pri borbi do konca. Takoj nato me je eden od njiju tudi vprašal, kar jih je seveda najbolj zanimalo, če jim lahko jamčim za življenje. Od tega zelo kočljivega vprašanja je bilo verjetno odvisno vse. Previdno sem jima odgovoril, da ne bi bilo ovir, če bi odločali samo mi iz Mengša. Naj pa pač razumeta, da sem le odposlanec in da sam ne morem obljubljati nečesa, za kar nisem pooblaščen. Razen tega sem jima rekel, da je vsekakor bolje, če se vdajo, kot da vztrajajo pod orožjem do konca, ker potem res ne morejo pričakovati ugodnega razpleta. Povedal sem jima še, da imajo dve uri časa za premislek. Če se odločijo za vdajo, naj izobesijo do dveh belo zastavo. Nato smo se razšli.

Po tem razgovoru sem hitro stopil še do Franca Zalokarja in se z njim dogovoril, da bi imeli popoldne v njegovi hiši sestanek, nato pa še do Jožeta Blejca, ki sem ga prosil, naj obvesti o sestanku nekaj drugih aktivistov. Zatem sem pri znancih počakal, kaj bo. Ura se je nagibala že k dvem, obvestila o uspehu naše akcije pa še ni bilo nobenega. Kjub vsemu sem skočil na kolo in zapeljal proti domu. Le nekaj hipov zatem pa se je pojavil za mano neki domobranec v civilu in mi sporočil, da visi s postojanke bela zastava, da je orožje odloženo v veži in da se postojanka v Mengšu vdaja partizanom. Ni si težko predstavljati, s kakšnim veseljem sem ga poslušal. Naposled je bil zlomljen sovražnik tudi v našem kraju in po dolgih letih bomo v nekaj urah svobodni. Ves srečen, ko sem videl vesele obraze ljudi, ki so vneto postavljali visok mlaj na križišču pred našo hišo, sem se z dvema ali tremi aktivisti dogovoril, naj obvestijo Zalokarja, da prvega javnega sestanka krajevnega odbora OF ne bomo imeli pri njem, ampak kar v zavzeti domobranski postojanki, v gnezdu, iz katerega je med naše ljudi mesece in mesece prihajalo samo zlo in krvavo uničevanje.

Ko je prišel napovedani čas, se je začela zbirati pred postojanko množica ljudi in vanjo so drug za drugim prihajali naši aktivisti. Žal pa smo napravili usodno napako. Namesto da bi bili pobrali orožje (samo pušk je bilo zanesljivo več kot trideset, celi zaboji municije in bomb), se z njim oborožili in Mengeš takoj dejansko zasedli, smo najprej hoteli razglasiti, da prevzema oblast OF, nato pa šele ukreniti vse drugo. Zato se je sestanek tudi drugače končal, kot smo si zamislili.

Ko sem menda natanko ob treh prišel tudi sam v postojanko in zagledal okrog nje napeto bodečo žico, skopane rove in bunkerje, v veži na kupu orožje, za katerega pa sem takoj ugotovil, da ni vmes nobene brzostrelke, sem se po nekaj trenutkih, kljub zagotavljanju nekaterih tovarišev, da smo popolnoma varni, obrnil in odšel h kakih petdeset metrov oddaljenemu vhodu v postojanko. Tu sem naletel na Lojzeta Skoka, ki je v godbeni uniformi in s trobento pod pazduho hitel v postojanko. Naročil sem mu, naj za vsak primer straži pri vhodu. Komaj sva izmenjala nekaj besed, pa je med množico, ki je bila zbrana na cesti pred postojanko, završalo. Vsi smo se ozrli proti gasilskemu domu in zagledali dolgo kolono do zob oboroženih belogardistov na kolesih, ki so se naglo bližali. Lojze je odskočil čez cesto na dvorišče bližnje hiše, mene pa je prevzemala ena sama misel, rešiti tiste, ki so v postojanki. Stekel sem proti utrdbam in skočil v vežo. Tedaj pa so že tisti tovariši, ki so bili v postojanki, zagledali domobrance. Nastala je panika. Vsevprek so odpirali okna in skakali na vrt. Zunaj pa se je že začelo streljanje. V nekaj trenutkih je bila postojanka prazna. Zadnja sva skočila skozi okno midva z bratom Primožem. Pognala sva se od stavbe, svinčenke so zažvižgale okrog ušes, in sklonjena sva tekla, kar sva mogla, proti Pšati, kamor so se rešili drugi. Žal pa je bilo prepozno. Domobranci, ki jih je pripeljal menda Krušič iz Vodic, so postojanko že obkolili in naju ujeli v enem izmed strelskih jarkov. Dobro vem, da sem v levi roki držal dvanajst nabojev, brat pa je imel okrvavljene prste, ker ga je uščipnila puška, ki jo je po vsej sili hotel odnesti s sabo, pa se mu je izmuznila iz rok v hipu, ko je skočil skozi okno.

Odvedli so naju v postojanko. Tu pa sta že bila Franc Zalokar in Tone Blejec, ter še dvoje ali troje Mengšanov, ki so jih prav tako zajeli.

Ko sva vstopila, se je Zalokar v sosednji pisarni pravkar glasno prepiral s poveljnikom vodiških domobrancev, naj nas izpusti, ker da smo si pač hoteli ogledati zapuščeno postojanko. Ta pa je rjul, da nas bo dal takoj vse postreliti, ker smo vsi komunisti. Morda bi ga Zalokar celo prepričal, da se v tem hipu stvar ni močno zapletla. K poveljniku je stopil neki štirinajstletni domobranec, ki je prodajal po Mengšu njihove časopise, in rekel: »Gospod komandant, ko ste se vi bližali, je tale,« pokazal je na brata Primoža, »klical k orožju. Vpil je, kaj skačejo skozi okna, da naj usekajo po nas in zgrabil puško, da bi streljal.« Tedaj se je bratu približal še eden izmed domobrancev, bil je, tako so vsaj pozneje pravili, mežnarjev iz Šenkovega turna, in rekel: »Ali nisi ti Vidalijev? Tebe pa dobro poznam! Ti si največji komunist, kar jih je daleč naokoli. Ti bomo že pokazali. Šel boš z nami!« Takoj so ga poslali pod naperjeno brzostrelko iz veže in ga postavili pred postojanko ob zid.

Položaj je bil videti brezupen. Bili smo ujeti, brat Primož celo na tem, da ga ustrele. Kako vse drugače sem si še pred nekaj trenutki predstavljal naš

prevzem postojanke in naš prvi sestanek. Nepopisno težko mi je bilo za brata, ki naj ga na pragu, ampak zares na pragu svobode ustrele! Črno se mi je delalo pred očmi in resnično, ne spominjam se več, kaj se je nato dogajalo. Menda so nekateri gledalci s ceste, posebno ženske, začeli vpiti in zmerjati domobrance, naj nas izpustijo, čedalje huje so pritiskali proti postojanki in vdrli na dvori-, šče pred njo, nekdo pa je celo zavpil: »Partizani gredo!« Domobrancem so začela postajati tla pod nogami vroča, polaščala se jih je negotovost, divje so se prerekali z ljudmi, se pehali sem in tja in midva s Primožem sva se nenadoma znašla med množico in se izmuznila.

Nekaj trenutkov nato sva že bila za našo hišo, in našla tam tudi Jožeta Blejca, ki je že prej srečno ušel iz postojanke. Vsi trije smo zlezli v bunker, ki je bil v hiši. Ko je padel mrak, pa smo jo z očetom vred mahnili mimo cerkve in opekarne proti Dobenu, svobodi naproti.

Toda pred domobransko postojanko se še ni vse končalo.

Ivan Vidali-Minko

Ko obeh bratov Vidalijev že ni bilo več v postojanki in so domobranci dovolili Francetu Zalokarju, da je odšel, so se spravili nadme. Zahtevali so, naj jim odprem občino. Zakaj so to hoteli prav od mene, ko vendar z občino nisem imel nobenega opravka, ne vem. Najbrž so me zamenjali z bratom Karlom, ki se je nedavno vrnil iz Nemčije, kamor so ga izselili, pa je bil včasih uslužben na občini. Odgovoril sem jim, da ima ključe pisarne France Šimenc, ki pa stanuje na hribu v Pristavi, čeprav sem vedel, da so ključi pri snažilki. Nato je njihov vodja odredil dva domobranca, da sta me spremljala in odvedli so me v hrib k Šimencu, ki ga pa ni bilo doma.

Tone Blejec

Bil sem eden od tistih, ki sem sestanek v domobranski postojanki nekoliko zamudil in prišel do nje ravno tedaj, ko so vdrli vanjo vodiški belogardisti. Počakal sem na cesti med množico ljudi, ki se je zbirala pred postojanko in v žepu tiščal dve bombi, ki sem ju prinesel s sabo. Čez kake pol ure mučnega in negotovega čakanja, kaj bo s tovariši, ki so jih domobranci ujeli, sta se najprej prikazala brata Vidalija, nato še Zalokar. Zatem so nas domobranci vse, ki smo bili tam, razgnali in pripeljali iz postojanke v spremstvu dveh do zob oboroženih domobrancev Toneta Blejca. Tone je bil ves bled in upadel. Bil sem prepričan, da nameravajo z njim nekaj hudega. Odgnali so ga v smeri proti Malemu Mengšu in nato mimo občine čez brvi proti hribu. V taki razdalji, da me niso mogli opaziti, sem jim sledil. Bolj, ko so se bližali Gobavici, bolj sem bil prepričan, da ga ženejo ustrelit. Ko so izginili za prvim drevjem gozda, sem se hitro pognal za njimi, jim sledil tesno za petami, v roke pa vzel bombi.

Trdno sem sklenil, da ju bom vrgel v domobranca, če bi nameravali Blejca ustreliti. Šli pa so samo do Šimenca in se nato vrnili v Mengeš.

Zvečer sem jo pobral kot vsi drugi aktivisti, razen Zalokarja, spet drugam. Drugo jutro, ko sem previdno prilezel domov, sem izvedel, da so domobranci ponovno aretirali Zalokarja in kmalu nato, da so ga ustrelili.

Tedaj sem dobil z Dobena sporočilo, naj na neki način prinesem tja orožje, ki ga je prejšnji dan skril Tone Burgar. Takoj sem odšel, kljub temu, da je po Mengšu mrgolelo domobrancev in da je bila cesta polna belogardističnih beguncev, v Veliki Mengeš, da poiščem Burgarja. Ko sem doma povprašal, kje je, so mi rekli, da ga že od prejšnjega večera ni in da se je nekam skril. Tonetu je namreč ob predaji postojanke izročil eden od mengeških domobrancev dve brzostrelki.

Naposled sem Toneta le našel v tovarni kvasa, kjer si je naredil skrivališče med sodi. Oba sva nato odšla k žagi in tu je Tone iz žaganja potegnil dve brzostrelki. Stlačila sva jih v vrečo, jaz sem jo vrgel čez ramo in oba sva jo potem mahnila po Zavrtih naravnost na Dobeno, kjer smo se sešli blizu Bramarja z drugimi, ki so pobegnili zadnja dva dneva. Tu smo počakali do popoldne, nato sestavili iz vseh, ki smo imeli orožje, patruljo, se na čelu z njo na Bramarjevem dvorišču postrojili, Primož pa nam je spregovoril nekaj besed. Potem smo spustili v pozdrav svobodi iz brzostrelke rafal pod nebo.

Najprej smo odšli v Trzin, kjer so tisti, ki niso imeli orožja, počakali do noči, mi pa smo se podali skozi Loko v Mengeš, ki pa so ga enote JA medtem že osvobodile.

Pavle (Franca) Kozec-Martin

Uboj aktivista Franca Zalokarja

Ko je moj mož prišel domov iz domobranske postojanke, je bilo prvo, kar je storil, da je poslal vsem aktivistom pošto, naj se poskrijejo, predvsem pa naj nikar ne spijo doma. Ko sem ga vprašala, kam bo sam odšel, je rekel, da bo počakal doma, ker če bi mu kaj hoteli, bi ga že danes ne izpustili. Kljub prigovarjanju, naj odide, neki tovariš, ne spominjam se več kdo, je prišel celo ponj, je vztrajal pri svojem in odšel spat. Ko se je naredil mrak, pa je nekdo potrkal na vrata in zahteval, da odpremo. Ko je mož odprl vrata, so bili pred njimi domobranci, ki so ga takoj aretirali in odpeljali v postojanko.

Razen njega so zvečer in ponoči vsi razjarjeni, posebno ko so se jim pridružili še domobranci iz litijske postojanke, iskali vse tiste, za katere so vedeli ali sumili, da so sodelovali pri vdaji postojanke, kar so imeli za veliko sramoto. Na srečo niso dobili nikogar.

O možu sem drugi dan izvedela, da so ga vso noč zasliševali, zjutraj obsodili na smrt in nato ob Pšati za postojanko ustrelili. Ustrelil ga je v hrbet z mitraljezom neki njegov prejšnji znanec, belogardist Hršev iz Depale vasi.

Marija Zalokar

5. OSVOBODITEV

9. maja 1945 pa so se po večini krajev kamniškega okrožja pojavili prvi partizani. Krajevni NOO so začeli prevzemati oblast. Tako je hudo preizkušenemu ljudstvu kamniškega okrožja po dolgih dneh trpljenja in sužnosti zasijal težko pričakovani dan svobode.

☆

Pričujoči izbrani spomini udeležencev NOB na Kamniškem so poskus, podati smotrno urejen pregled dogodkov v času vojne, iz katerega naj bi bralci v poljudni obliki izvedeli čimveč o NOB v našem nekdanjem okrožju. Prvotna zasnova teh spominov izvira iz namere, napisati partizansko kroniko za Mengeš in njegovo bližnjo okolico. Razumljivo je, da se je bilo treba lotiti dela prav iz temeljev in da seveda ni brez pomanjkljivosti. Najprej je bilo potrebno sestaviti zanesljiv koledar, pretehtati važnejše in manj važne dogodke in naposled določiti značilna obdobja in mejnike v razvoju NOB v okrožju. Pri tem delu se mi je ljubeznivo pridružil tovariš Mirko Stiplovšek. Ker sva zbirala in urejala gradivo ves čas pod vtisom, da bo objavljeno za širok krog bralcev, sta se temu namenu morala podrediti tudi zasnova in oblika dela. Na kratek pregled dogodkov iz časa NOB v kamniškem partijskem okrožju, ki naj spremlja celotni prispevek kot vezna beseda in pojasnilo k nekaterim dogodkom, sva namreč poskušala nanizati vse važnejše dogodke v obliki spominov, da bi tako nudila našim ljudem branje, ki jih bo morda bolj pritegnilo kot pa suhoparno znanstveno naštevanje in opisovanje dejstev.

Že kaj kmalu sva ugotovila, da je nemogoče obdelati NOB v tako majhnem krogu, kot je Mengeš s svojo najbližjo okolico, oziroma v okviru nekdanjega mengeškega rajona in okraja, ker so vse niti vodile na okrožje. Tako je gradivo polagoma preraščalo prvotno zastavljeni krajevni okvir in se razraslo v neko vrsto okrožne kronike.

Velike težave so bile tudi z zbiranjem gradiva, čeprav se je pretežna večina tovarišev na povabilo k sodelovanju rada in z razumevanjem odzvala. Posebej naj bodo tu omenjeni tovariši Jože Pirš-Luka, Mirko Podbevšek-Lado, Franc Avbelj-Lojko, Jože Ravbar-Jošt, dalje Mirko Jerman, Franc Zupančič-Marjan in Franc Zore-Nande ter tov. Boža Skok-Habjanova, ki so me vsestransko podpirali tako pri zbiranju gradiva kot pri ugotavljanju natančnosti in sem jim zato dolžan prisrčno zahvalo. Zahvaljujem pa se tudi matičarjem obeh občin Domžale in Kamnik, ki so s svojim vestnim preverjanjem podatkov veliko prispevali k njihovi pravilnosti.

Marsikdo bo v teh spominih pogrešal podrobnejši opis nekaterih važnih dogodkov (n. pr. obsežneje obdelano bitko na Kostanjski planini, uničenje Lukove bolnišnice, zajetje sekretarja Krima itd.). Ker so ti dogodki opisani že v prejšnjih letnikih našega zbornika, jih nismo znova obravnavali, da se ne bi stvari ponavljale. Prav tako niso obširneje obdelani dogodki, ki jih je opisal Jože Štok-Korotan v svoji knjigi Jeklena pest ali nekateri drugi tovariši v Borcu in drugod (F. Avbelj-Lojko, K. Zupančič-Žan in drugi).

Žal je malo gradiva tudi iz centrov (Kamnik, Domžale, Mengeš, Črnuče), kar daje napačno podobo o deležu teh krajev v NOB. Čeprav so bili omenjeni kraji med vojno sedež okupatorjevih uradov, žandarmerije in policije, kar velja zlasti za Kamnik kot središče nemškega upravnega okraja, je bil vendar njihov delež v NOB zelo pomemben.

Gradivo spominov ni povsem dosledno kronološko urejeno. Včasih sega preko časovnega okvira, kamor je uvrščeno, včasih pa se razteza tudi čez naslov.

Opisi načelno navajajo samo dogodke iz okrožja, dogodke zunaj njega pa le tedaj, če so v neposredni zvezi z gradivom ali če so nujno potrebni za razumevanje.

Prav tako ne spomini ne vezna beseda niso omejeni samo na področje kamniškega okrožja, marveč sežejo kdaj pa kdaj tudi preko meja (Posavje z Rašico, Zasavje z Litijo in desnim bregom Save ter naprej na Dolenjsko, Gorenjska, ker je bil tu sedež KP in PO OF, Primorska, Štajerska s Savinjsko dolino in revirji ter celo Koroška).

To je povsem razumljivo, saj je bila NOB v kamniškem okrožju samo sestavni del celotnega narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem. Morda je tega prehajanja preko teritorialnih meja okrožja celo premalo, ker bi lahko z njim močneje poudarili vlogo našega okrožja, ki jo je odigralo v NOB s svojevrstnim zemljepisnim položajem med Gorenjsko in Štajersko ter Dolenjsko in po svojem zelo aktivnem in nepretrganem partizanskem delovanju.

Virov, ki sem jih uporabljal tako za pisanje vezne besede kot za preverjanje podatkov, ne navajam posebej. Uporabil sem domala vse gradivo, ki je bilo doslej objavljeno v zvezi z NOB na kamniškem področju. Glede fotografij pa bi pripomnil, da so priobčene predvsem take, ki še niso bile doslej objavljene.

Na koncu naj poudarim še to, da je vse, kar je v pričujočih poglavjih zbrano, prirejeno in napisano, pripravljeno z najboljšo voljo in resnično željo, biti nepristranski in pravičen do vsakogar.

Za vsa morebitna opozorila, popravke in izpopolnitve, prosim, da mi jih sporočite, se že vnaprej iskreno zahvaljujem.

*

Gradivo za to delo so prispevali z napisanimi spomini in s pripovedovanjem:

Leopold Aleš-Gašper, Alfonz Avbelj-Savo, Franc Avbelj-Lojko, Marija Avbelj-Nadja, Hilda Batista-Bogomila, Ivan Belec-Beli, Ivanka Bevk-Mica, Anton Blejec, Dominik Bizjak-Adam, Janez Bizjak, Tomo Brejc, Anton Brojan, Andrej Burgar-Miloš, Marijan Cajhen-Uroš, Miha Cerar-Martin, Avgust Del Bello, dr. Marijan Dermastia-Urban, Mihaela dr. Dermastia-Mara, Stane Grilanc, Boža Habjan, Franc Hribar-Lovro, Marko Hribar-Miloš, Jaka Jankovič, Janez Jemec, Josip Jeras-Branko, Mirko Jerman, Helena Kalemiševska-Katja, France Kavčič-Veljko, inž. Miran Keršmanc-Rado, dr. Ciril Komotar, prof. Janez Koncilija, Martin Kos-Martinov, Pavle Kosec, Ivka Košič-Marjanca, Boris Lenček-Igor, Peter Lešnjak, Ivan Lipar-Iztok, Vinko Majcen-Triglavski, Ivan Martinčič-Vanja, Helena Matičič, Cveto Novak-Iztok, Ela Perko-Vesna, Frenk Orel-Primož, Albin Pavlin-Izidor, Ivan Pirš-Rastko, Jože Pirš-Luka, Elka Podbevšek, Mirko Podbevšek-Lado, France Podstudenšek-Rok, Anton Poljanšek-Branko, Roman Potočnik, Jože Ravbar-Jošt, Ivan Rožman-Kovač, Anica Rženičnik, Jože Rženičnik-Ivo, Ivan Semen, Andrej Stegnar-Silvo, Nace Sterlekar-Jože, Ivo Sonc, Tone Šturm, Lado Trampuž-Moris, Janko Urbanc-Olga, Jakob Valant-Bor, dr. Primož Vidali, Nande Vode, Marija Zalokar, Franc Zavašnik-Božič, Franc Zore-Nande, Ivan Zore-Jernej, Franc Zupančič-Marjan, Peter Zupančič-Stojan, Metod Žabnikar-Aleš.

KRIK IZ PLAMENOV

Elka Podbevšek

Mrakoben, žalosten dan
se je zgrnil čez vas.
V tiho bol odhajajočih žena
plane obupan otroški glas:
— Oče, kje si?! ... Moj oče ...!

Na skednju je zaprtih osemnajst.
Obup jim kaplja v srca.
Neznosno jih stiska obroč zveri,
željnih nedolžne krvi,
ki se pripravljajo, da bodo pile
počasi z naslado, kapljo za kapljo.

Tedaj strese ozračje krik do neba.
Potem pa vse tiho — grozno ...
Vseh osemnajst spozna, da je konec
za rešitev prepozno ...

Čez vso vas je razlit
ognja krvavi sijaj ...

Nekdo v skednju poklekne in glasno moli.
Drugi z grozo čaka plamenov.
Tretji se stiska k tlom.
Nato planejo vsi in stisnejo pesti:
— Bog, prekleti, laž, laž, laž!

Krik iz plamenov zaplava daleč,
daleč skozi vasi
in se neizbrisno vsadi v srca
živih.
Ko se poslednji trpin zruši v pepel,
odidejo tuje, gnusne zveri ...

POMLAD

Prišla je pomlad!
Vsa lepa, vsa nežna, cvetoča, tako zaželena,
in srca milijonov so spet oživela,
zavriskala, polna veselja zapela.
Prišla je v ljubezen in srečo neskončno odeta.
Le kod je hodila ta mrzla in žalostna leta?

Prišla je pomlad!
Vstali so bičani, lačni, obliti s krvjo.
Minila zdaj noč je, ledeno okovje in smrt,
svet tople pomladi je zopet široko odprt.
Nov svobôden dan se razgrinja pred nami,
življenje bogato in lépo se drami.

Prišla je pomlad!
Slovenija, revna bilà si, uboga, teptana,
povsod ena sama krvava je zevala rana.
A tvoje se ljudstvo sred póti ne ustavi,
zdaj zmagalo je, glej, zastava vihra pri zastavi.
Povsod še sledovi krvavi — pa vriska in poje . . .!

To ljudstvo te vodi k uspehom in slavi!

POGREB

Elka Podbevšek

Tisto jutro so že od prve zore drveli mimo Jožetovega doma švabski tanki in avtomobili. Ropotalo je, da se je tresla zemlja. Ljudje so preplašenih obrazov strmeli skozi okna. Na cesto si ni nihče upal. Tuje, zoprno brnenje, ki se je zdelo, da prihaja iz nekih neznanih, sovražnih globin, je rezalo v srce.

Jožetova domačija je stala tik ceste. Bila je nizka, pritlična hišica z majhnim kmečkim mlinom. Poleg hiše je bila žaga, tudi Jožetova last. Vse to premoženje si je pridobil z materino pomočjo in s svojim neutrudnim delom, varčevanjem in vztrajnostjo. Iz zapuščenega mlina, na pol razpadle hiše in polomljene žage je napravil trden dom. Popravil je mlin in žago, preuredil hišo in zdaj mu je neprestano udarjalo na ušesa prijetno šumenje vode, ki je gnala mlinska kolesa in rezko zvenčanje žage. Jože je bil srečen. Ustvaril si je dom, ki si ga je prej tako nedopovedljivo želel. Pozabil je na mnoge prečute noči, ko je delal do ranega jutra. Ropot, ki je prihajal iz mlina in žage, mu je bil ljubši kot najbolj ubrana pesem. V to prijetno vsakdanje brnenje je nameraval prav kmalu pripeljati svojo izvoljenko Anko.

V njegove sanje in načrte pa je kakor strupena pošast posegla vojna. Nemci so pustošili naše kraje. Gorele so vasi in vedno več ljudi je romalo v izgnanstvo. V možgane se mu je zaril črv, ki je neprestano kljuval in razjedal. Kadar so zaropotale po cesti železne nemške pošasti, kadar so gorele nove vasi in so se tam nekje za hribi oglašale strojnice, je Jožeta zgrabilo huje in tisti črv je glodal že v slehernem kotičku njegove notranjosti. Tudi o partizanih je že marsikaj slišal. Bil jim je naklonjen in vedno jasneje je spoznaval, da se jim bo moral pridružiti.

Ropot tankov in avtomobilov, ki je to jutro zastrupljal vso dolino, mu je povzročil nove skrbi. Slutil je, da se bo nekaj zgodilo. Nobeno delo mu ni šlo od rok. Nemirno je hodil iz mlina na žago, z žage v sobo in nato zopet v mlin. Mati, ki mu je gospodinjila, je s strahom opazovala njegovo početje. Tudi njo

je nekaj skrbelo. Že iz prve svetovne vojne je imela slabe izkušnje. Izgubila je moža in ostala sama s štirimi majhnimi otroki.

Nenadoma je nekje na severni strani zaropotalo. Najprej so se streli slišali bolj poredko, potem pa vedno pogosteje in vmes so padale bombe. Odmevi so se votlo razlegali po dolini.

»Da ni to v moji rojstni vasi?« je spreletelo Jožeta. Bilo je na isti strani in razdalja se mu je zdela primerna. V hipu je imel pred očmi svojega brata, njegovo ženo, otroke in vse vaščane. Ni strpel. Naglo je sklenil, da se bo prepričal, naj stane kar hoče. Že je bil na kolesu. Materi, ki mu je prigovarjala, naj ne hodi, je samo pomahal v pozdrav.

Peljati se je moral mimo žandarmerijske postojanke. Malo tesno mu je bilo pri srcu, toda ko ga je stražar kakor običajno spustil naprej, je dobil pogum in hitro je nadaljeval pot po stranski cesti. Prišel je pod domači hrib in spoznal, da streljajo na nasprotnem hribu. Globoko si je oddahnil. Radovednost pa ga je vendar gnala dalje. Hitro se je vzpel na vrh. Zdaj je dobro videl rojstno hišo in vse sosednje. Nikjer ni bilo nobenega sovražnika. Onkraj ozke doline na nekoliko višjem hribu pa je še vedno divjala huda borba. Bobnelo je, da se je tresla zemlja. Jože je še malo postal, še zadnjič pogledal ljubo pokrajino in domačo hišo ter se spustil nazaj v dolino.

Spet je moral mimo nemške postojanke. Stražar ga ni ustavljal. Nemoteno se je peljal naprej in že je dospel do cestnega ovinka, ki je bil za slab streljaj oddaljen od žandarmerije. Tedaj pa je stražar nenadoma ustrelil proti njemu. Jože je kriknil, padel na tla in obležal. Krogla mu je šla skozi nogo in mehur.

Živel je še kako uro potem, ko so ga prenesli v njegovo hišo. Nato so ga položili na mrtvaški oder. Njegovo mater je hudo zadelo. Prišlo je tako iznenada, da ni mogla verjeti. Lotil se je je obup in nihče je ni mogel potolažiti.

Ljudje niso mogli razumeti, da prijaznega, zgovornega in podjetnega Jožeta ni več. Pomilovali in tolažili so njegovo ubogo mater in tudi zaročenko, ki je kakor brez misli in življenja tavala okrog.

Ves čas, ko je ležal na mrtvaškem odru, se je trlo ljudi, ki so se hoteli posloviti od njega in so mu prinašali cvetja. Med njimi je vrelo. Taka nezaslišana krivica jih je pekla. Možje so se zbirali v gručah in ugibali, kaj jim je storiti. Naposled so se zedinili, da bodo poslali na žandarmerijo delegacijo, ki bo zahtevala, da krivca kaznujejo. Drugi dan so res odšli najpogumnejši možje k poveljniku nemške postojanke. Toda dosegli niso ničesar. Še dobro, da jih niso zaprli. Poveljnik jim je dejal, da bodo krivca na dan pogreba za kazen postavili na stražo.

Možje so stiskali pesti:

»Je to kazen za uboj?«

»Mislijo, da nas bodo pobijali kakor mačke?«

»Prekleti psi!«

Tako je vrelo med njimi in nato po vseh okoliških vaseh. Ljudje so si vprašujoče strmeli v prepadene obraze ter med sabo na tihem godrnjali in se pritoževali. Javno si niso upali govoriti. Vsak zase pa je sklenil, da se bo udeležil pogreba.

Preden so ga pokopali, se je na Jožetovem domu zbrala ogromna množica ljudi. Bela krsta je bila zasuta s cvetjem. Vse navzoče je globoko prevzel dih smrti. To ni bila le smrt, bil je zločin, ki ni razodeval samo navadnega umora, ampak je žalil tudi njihovo narodno zavest, jih poniževal na stopnjo brezpravnih sužnjev in jim grozil z novimi zločini. Prihajali so stari in mladi, tudi taki, ki Jožeta niso poznali. Ta nepregledna množica je napravila vtis, da se ljudje ne zbirajo samo k pogrebu, ampak k demonstraciji, k velikemu spontanemu uporu.

Pari so se postavili v dolgo vrsto, ki je valovila kakor razburkana reka. Spredaj so se na številnih vencih lesketali poslovilni napisi. Za njimi se je pozibavala bela krsta na ramah štirih Jožetovih sosedov. Obrazi so jim bili kakor okameneli, le oči, ki so gorele od žalosti in razburjenja, so pričale, kako so ga ljubili. Za krsto so stopali njegovi domači, odeti v črno žalost, in nato Anka z mrtvaško bledim obrazom.

Vrsta pogrebcev je segala v nedogled. Ko so se prvi že bližali nemški postojanki, poleg katere je bilo pokopališče, so daleč izza ovinka, kjer je padel Jože, prihajali še vedno novi pari, konca ni bilo videti.

Na straži je res stal ubijalec. Že prvi so ga spoznali. Kakor blisk je šinilo do zadnjega para:

»Ta je tisti, ki ga je ustrelil!«

Pesti so se stiskale in grozeči pogledi so iskali zločinca. Polglasen šepet je valovil skozi množico:

»Je mar to kazen za zločin?«

»Zdaj se nam še posmehujejo in se naslajajo nad našo žalostjo!«

Grozeče mrmranje je naraščalo. Zdelo se je, da bo množica zdaj zdaj z golimi rokami planila na ubijalca in ga raztrgala na drobne koščke. Zločinec je menda to čutil, obrnil se je proč, pogled zapičil v tla in morda je v tem trenutku le spoznal, da se to ne bi smelo zgoditi.

Ljudje so bili razburjeni do skrajnosti ter polni žalosti in ponižanja. Mnogi so se šele ta dan resno vprašali, kaj pravzaprav hočejo ti tujci, kakšne namene imajo in zakaj lahko delajo, kar hočejo? Krvavi madež, ki se je še dobro videl tam na cesti, kjer je Jože daroval svoje mlado življenje, se je skozi kopreno zasolzenih oči večal in naenkrat se je zdelo, da je vsa žandarmerija s svojimi bunkerji in stražarnicami en sam ogromen krvav madež, ki se ne bo dal nikoli več zbrisati.

Med to ponižano, teptano in izmučeno množico ter tujo krvniško golaznijo je zrastel prepad, ki se je neprestano poglabljal. Odprl se je kakor na novo izkopan grob in nad njim je plavala smrt z grdimi režečimi se zobmi. Vsi navzoči so jo prav dobro čutili. Da, prinašali so jo tujci, saj so imeli celo upodobljeno na svojih kapah in rokavih.

Ko je množica korakala mimo žandarmerije in se grmadila na pokopališču ob odprtem grobu, so bila vsa okna in vrata žandarmerije zaprta. Toda zdelo se je, da bi še vedno dihal iz poslopja ledeni dih smrti, če bi tudi z železnimi okovi zabili vse odprtine tega sovražnega gnezda.

Po ganljivem poslovilnem govoru, ko so prve grude prsti padle na krsto, je med množico zašumelo. Slišali so se glasni in zadržani vzdihi. Grla so se zadrgnila in nobeno oko ni ostalo suho. To neskončno žalostno razpoloženje pa je imelo prav posebne vzroke. Hudo jim je bilo zaradi mladega, življenja željnega Jožeta, zaradi njegovih dragih, zaradi njegove zaročenke, ki je položila z njim v grob svoje najlepše sanje in srečo. Toda to še ni bilo vse. Hudo je bilo tej hlipajoči in solzeči se množici tudi zaradi njih samih, navdajala sta jo strah in skrb, spoznala je, da je to začetek težke, krvave poti, ki jo bo treba prehoditi. Da, vojna je tu, grda, nenasitna, lačna krvi in človeških src.

Pa še nekaj se je ta dan zgodilo. Med ljudmi se je nevidno spletla tanka, toda trdna vez, ki jih je združila tako tesno, kakor se morejo združiti samo najbolj poštena in nesebična srca. Začutili so, da morajo zdaj hoditi skupaj, vsi po eni poti, da so našli pravega sovražnika, katerega morajo uničiti, pa četudi z golimi rokami.

VAS V MESEČINI

Peter Levec

Odkar vsi fantje so odšli v gozdove,
ponoči vrisk noben ne zazveni,
zaman čez strehe sije mili mesec,
strežaj ljubezni, ki sedaj je ni.

Za oknom čaka sključena postava
in v svetlo noč zaman napenja sluh:
ta mesečina zdi se prenevarna,
nocoj iz host ne pridejo po kruh.

Še pes noben na vasi ne zalaja,
nezemski molk nad vsem je razprostrt,
le tam med hribi spet zamolklo poka —
o divja godba, kri in temna smrt!

Ugasni, mesec — sonce vasovalcev,
saj tvoja luč sedaj preveč boli:
samè bedè dekleta — in veliko
ostane samih vse do konca dni.

NAŠA LJUBEZEN

O domovina, smo te ljubili dovolj?
Kako bi te mogli ljubiti še bolj?
Saj tisočkrat mokri in lačni, prezebli
braneč te že vsak smo razor prehodili —
tipaje pred sabo ob temnih nočeh.
Na Pohorju in po zasavskih bregeh
smo trupla prijateljev naših zagrebli.
Je kje še kak drobec slovenske prsti,
kjer naša ni kanila kri?

O domovina, o domovina!
Na pragu glej mater,
ki čaka na sina,
čeprav je že lansko poletje ji pal.

Mati, naj te ne stre bolečina!
Ko zopet hodila boš preko dobrav
in sonce svobode bo žita zlatilo,
se spomni, da tamkaj tvoj sin je sejal.

Zrna sejal je, a zdaj svojo kri —
ker naša ljubezen ni vrtna cvetica,
keř naša ljubezen je kakor pšenica,
ki revnim in lačnim naj kruh obrodi.

BOŽIČNI OBISK

24. XII. 1942. je Kamniški bataljon bil hudo bitko na Kostanjski planini. Padle partizane je sovražnik dal prepeljati v dolino — ljudem za strah.

»Da, včerajšnji dan je bil težek in vroč!
Krog nas so sklenili železen obroč...
A danes — vse húdo je mimo!
Na lahnih saneh s sneženih vrhov
v dolino — k domačim hitimo.«

Jutránjega vetra lahkotni dotik —
in z drevja usuje se biserno ivje.
Leskeče se sneg. Že prvi voznik
med hiše ob cesti zavil je.

»Ah, čujte, ljudje! Zakaj molčite?
Zakaj tako resno se danes držite?
Nas res ne poznate? Nikogar od nas?
Saj jaz sem Poljančev, tisti je Janez...
Kako je odmeval včasih naš vrisk!
Smo spomnili se, da božič je danes,
pa prišli iz hoste smo k vam na obisk!«

Vsa vas pa molči in v daveči tišini
odmeva le nemško kričanje in smeh...
Solzijo na soncu se sveče ledene
in mrtveci spe na saneh.

VEČERNA IDILA

Še veš, tedaj so vdrli v slednji gozd,
povsod obkoljujoč so šli za nami —
in ti si ranjen ležal v polomami
ves dan ob meni sredi naših host.

V bližini zaječala je iver ...
Iskali so po praprotni goščavi
in kletev ni izginila v daljavi,
doklèr ni v varstvo naju vzel večer.

Ko temni mrak je legal naokrog,
zrahljal pod tabo sem uvelo ločje
in ti si puško spústil mi v naročje
iz svojih hladnih, obnemoglih rok.

Razpela noč je svoj rešilni prt,
prijazne sape so v resjú šumele —
in moje ustnice nad tabo pele
so tiho pesem vej, robid in trt.

SPOMINI

Žar minulih vojnih let
v prsih nam budi spomine
nanje, ki so iz temine
v zarjo dvignili nov svet,
nanje, ki v naš čas zazrti
so odšli po poti smrti.

Dolge v noč so šle kolone,
v smrt, da mi bili bi srečni.
Že za njimi sonce tone,
daljni so, nesmrtni, večni.

Včasih še srce vztrepeče,
misel svetla gre za njimi —
in kot v vetru cvetje rdeče
v prsih valové spomini.

ŽAREČI PEPEL

(Na Menini, 1951)

Prav tu bilo je naše taborišče,
a komaj še spoznam ta gosti les.
Oko zaman poseko znano išče —
preraslo jo je drevje čez in čez.

Mrzli in bledi kopasti so kamni,
kjer dvajset borcev je prelilo kri.
Sanjavo tod cvetéjo zdaj ciklamni,
rdečijo jagode se med čermi.

Po tleh ožgana bruna in iveri
prhne kot davnosti edina sled.
Spomin odpira svoje sanjske dveri
in skoznje sije luč minulih let.

Ob ognju tabornem spet vidim zbrane
junake krepkih src in zlatih rok.
Glase se pesmi, ogenj vzplapolava,
srebrno sneg iskri se naokrog . . .
— — — — — — — — — — — — — —

Zamaknjen gledam zogljenele veje,
ki jih prerašča trnje in plevel.
Že davno, glej, je mrtev ta pepel,
a vendar še me s čudnim ognjem greje!

O, mrtvi ogenj, grej, ne nehaj greti,
čez vse svoj čudodelni čar razlij!
Preženi sence, srca nam presveti,
da večno v njih bo tlel tvoj sveti sij!

BOJ POD RZENIKOM NA VELIKI PLANINI

Franc Zupančič - Marjan

Slabo uro hoda od planinskega doma na Veliki planini tabori naša četa, ki je del Kamniškega bataljona. Lep junijski dan leta 1942 je. V četi je vse mirno. Spanje se vsakomur prileže, posebno še po dobrem kosilu. Tudi komandirju Vikiju ne škoduje urica sladkega sna. Le mitraljezec Boltežar nekaj godrnja okrog svojega mitraljeza. Zdi se, da ne more zaspati, dokler ne bo očistil cevi in premazal vseh delov. Tudi kuhar Tonček in njegova žena zlepa ne popustita. Brkljata nekaj okrog kotla. Dobra večerja ne bo nikomur odveč.

»To je morala,« navadno reče Tonček. Čeprav ni poklicni kuhar, zna z ženino pomočjo dobro pripraviti to »moralo«. Dan za dnem jo deli po porcijah. Kadar se mu dobro posreči, tako da ga borci pohvalimo, se mu usta kar razlezejo v zadovoljnem smehljaju.

»Že dobro, že dobro; samo da ste zadovoljni,« brunda. Je pa tudi prava gospodinja.

»Če že skuhaš, naj se vse lepo poje,« meni. Če pa tega ne moremo storiti, se vselej huduje.

»Prekleti Švabi, so že spet prezgodaj tu!« zagodrnja, kadar mora na pol skuhano »moralo« prevrniti iz kotla. »Vrag jih vzemi!« brunda, »naj bi prišli prej, ali pa malo pozneje!«

Tonček tudi to pot pripravlja večerjo, neko mešanico iz mesa. Denimo, da naj bi bil golaž. Vse diši po njem.

Iz opazovalnice na vrhu pride stražar. Drug za drugim se zbujamo. Vsi vemo, da nekaj ni v redu. Trdi, da že dve uri brne motorji po dolini Črne in Kamniške Bistrice ter da se sumljivo ustavljajo. Vsi smo budni. Tudi najbolj zaspane vrže ta novica pokonci. Komandir Viko odide s stražarjem na opazovalnico. Tam imajo meter dolg daljnogled, s katerim lahko vidiš celo kljukasti križ na zastavi, ki vihra s poslopja kamniške policije. S tem daljnogledom komandir pregleda vse strani. Vrne se z mrkim obrazom. Izda povelje za pri-

pravljenost, kuharju pa naroči, naj pohiti z večerjo. »Več kot goreti ne more,« se razburja Tonček.

V taborišču je vse živo. V nekaj minutah nastane velika sprememba. Vsak se pripravlja in pregleduje orožje. V bližini zagledamo žensko, ki sopihaje teče proti nam. Vemo, da to ni dober znak. Štefka je iz koče na Veliki planini. Le zakaj teče, le kaj hoče povedati? Komandir ji stopi naproti. Vsa onemogla in upehana pove, da so kolone zelencev prišle prav do koče; ko jih je zagledala, je zbežala.

»Bilo jih je veliko, kar mrgolelo jih je,« izpove Štefka.

Vsi čutimo, da ne bo lahko. Ampak, da bo imelo 37 mož opravka z 8.000 zelenci, tega nihče ne pričakuje. Pred nekaj urami sploh ni še nihče mislil, da bomo deležni pravcatega »lovskega pogona«.

Po krajšem posvetu komandir Viko odredi naši desetini, da zasede rob v smeri proti vrhu Velike planine. Drugi se pripravljajo za odhod na druge položaje.

Ko naša desetina zasede odrejena mesta, ne čakamo več dolgo. Na valovitih vzpetinah že zagledamo prvo skupino nemških vojakov. Gredo v strelski vrsti v popolni bojni pripravljenosti. Za njimi se spušča druga in nato tretja vrsta. Nismo pričakovali, da jih bo toliko. Težko bomo vzdržali borbo do večera, ko bi se lahko umaknili. Vemo, da je junijski dan dolg, a zdaj je ura šele šest. Takoj obvestimo komandirja in ta brez oklevanja odredi umik celotne enote v smeri proti Rzeniku. Drug za drugim se potegnemo s položajev, da se priključimo četi, ki se že pomika. Kar hudo nam je, ko gremo mimo prevrnjega kotla Tončkove »morale«. Tonček spet kolne nemško oliko.

»Saj ima pri jedi še pes rad mir,« godrnja.

Četa se pomika. Nihče ne govori. Lomljenje suhega dračja pod nogami povzroča šum. Čim dalje gremo, tem laže nam je.

»Hodimo vendar pred Nemci, ki gotovo nič ne vedo o smeri našega umika. Samo da čimprej pridemo na Rzenik, ki je že zunaj tega območja. Potem si bomo oddahnili in se okrepčali s suho hrano.«

Ni slišati, da bi nam Nemci sledili. Najbrž so se malo zamudili pri našem prevrnjenem kotlu. Tako razmišljamo.

Dobro uro in pol smo že na potu. Sem pa tja zine kdo kakšno besedo. Najbrž smo že zunaj nevarnosti. Kolona se sunkoma ustavi. Kaj vraga, se je zgodilo? Kar avtomatično se stisnemo k tlom.

»Nemci so na levi strani,« prešine kolono. Najbrž nas vidijo. Noben strel ne pade. Tiho se plazimo proti desni strani.

»Sedaj pa hitreje naprej!«

Spet ne vidimo nobenega Nemca. Toda glej ga zlomka! Na desni v daljavi spet zelene postave! Kam sedaj?

»Naravnost in hitro, da bomo čimprej na Rzeniku,« se glasi povelje. Vsi čutimo, da smo v zelo hudi situaciji. Za nami Nemci, levo Nemci, desno Nemci. Le kaj je pred nami? Na to ne more nihče odgovoriti. Jasno je samo to, da tu ne moremo ostati. Le brž naprej, da čim hitreje dosežemo Rzenik!

Previdno, z nekoliko upognjenimi hrbti se poženemo naprej. Iti moramo nad globoko kotanjo, ki nas še loči od Rzenika. To je najbolj nevarna točka. Stopiti moramo še hitreje, saj smo tik pred ciljem. S puškami v rokah drug za drugim spešimo korak. Vsi smo nad kotanjo. Vse je mirno. Nikogar ne vidimo. Toda naenkrat, kakor da bi se prelomila zemlja. Vsak grm oživi. Sive postave tulijo in streljajo kakor pobesneli divjaki. Tu so nas torej počakali, da bi opravili z nami. Vso našo enoto vržejo pod rob. Na najbolj nevarnih mestih jih nekaj pade v kotanjo. Drugi smo pod strmim robom, eni stisnjeni za nizko planinsko grmičevje, drugi za male smrečice in skale. Zelenci so že na robu. Začne se boj.

Nekaj zadetih policajev zgrmi navzdol. Sledi krajši molk. Zelenci ponovno začno. Mečejo ročne bombe, ki oglušujoče pokajo pod nami. Gromi se odbijajo od planinskih strmin. Rafali tempiranih krogel prše okrog nas. Od kod pa spet to? Poka, kakor bi streljalo poleg tebe. Z desnega roba na nasprotni strani globeli udarjajo v hrbet. Moj desni sosed pade. Levega še vidim. Tudi ta se že premika, da bi poiskal boljši položaj. Četa se kot celota ne more več boriti. Posamezne skupinice iščejo varnejšega zavetja. Tam, v 50 metrov oddaljenem skalovju, divje strelja ženska. To je Marjana. Vse kaže, da jo hočejo živo dobiti. Najmanj 10 zelencev že leži na tleh. Toda ona se ne da. Poizkušajo z bombami. Njena puška utihne. Jata planinskih krokarjev se spušča in dviga nad globeljo. To pot bodo prišli na svoj račun.

Svetlo je še in najmanj še eno uro do mraka. Po udaru v hrbet je obramba nemogoča. Levega soseda še vidim na polici kakih pet metrov pod seboj. Po tempiranem mitraljeskem rafalu se tako sunkovito obrnem, da zgubim ravnotežje. Omahnem navzdol in zamegli se mi pred očmi. Kar vroče mi postaja. S puško se presučem in padem na spodnjo polico, tako da se puška zaplete za skalo in se slučajno ujamem. Od bolečine kar malo obstanem. Toda nemška govorica na vrhu mi pomaga, da se hitro osvestim in pozabim na bolečine. Po polici krenem naprej, kajti pred seboj že vidim partizana Gabra. Kakih deset korakov naprej za prvim skalnim lokom zagledam na polici okrvavljenega komandirja Vikija, stisnjenega v dve gubi. Potresem ga za ramena. Toda mrtev je že. Stisne me, kajti zelo sem ga imel rad. Čeden in vesel mlad fant — čeprav je vedel, da borba terja žrtve — gotovo ni mislil, da ga bo tukaj zadelo. Za počitek ni časa. Moram pohiteti naprej, nekam na varnejše mesto. Prestopim komandirja. To je najino poslednje slovo.

Korak za korakom prodiram naprej, opiraje se na desno stran strmega pobočja. Dohitim Gabra, ki se tišči ob steni. Težko je iti dalje, kajti polica, speljana okrog pečine, se dviga. Tu prideš kakor na tarčo. Na tem mestu pa tudi ni mogoče ostati. Nemci bodo šli gotovo za nami. Kar bo, pa bo. Sunkoma kreneva naprej. Že sva na najbolj izpostavljenem mestu. Naenkrat zagrmi. Zakadi se od zadetkov v skalo. Skalni drobci naju opozarjajo, da pada zelo blizu. Hrbet mi kar zaniha, toda z vso silo se poženeva navzgor čez majhen previs. Tu sva v zaklonu. Kam zdaj? — Naprej ne moreva. Gaber se stisne v malo pečinsko udrtino. Za dva ni prostora. Da bi nas vsaj tema vzela čimprej pod svoje okrilje. Še vedno je dan. Stegnem se, da bi se z rokami potegnil za zgornjo skalo. Morda je za njo mogoče nadaljevati pot, česar od tu ne morem videti. Z iskrico upanja se prevalim čez. Toda glej — tu je prostora za enega samega stegnjenega človeka, poti naprej pa ni. Na žalost moram ugotoviti, da bo prav na tem mestu treba čakati noči, ako me Nemci prej ne odkrijejo. Stegnem se po tleh, toda čutim, da se ta kotiček prav dobro vidi z vseh strani. Rob skale mi krije pogled na Gabra. Mala smrečica zraven mene in moja rjava uniforma, ki se dobro prilega terenu. mi vseeno ne vzameta občutka, da sem kot nastavljen sovražniku. Ne gre drugače: v kletki sem — nazaj ne smem, naprej ne morem. Tu imava z Gabrom čas za razmišljanje. Toda to traja samo nekaj trenutkov. Na lepem se zadere iz bližine zelenec in zmomlja nekaj stavkov. Razumem, da gre za »cvo banditen«, za neki »Felsengang« in za »Patrole suchen«. Iz teh posameznih besed razberem, da misli najbrž naju dva. Vsekakor so naju morali videti, če ne zdaj, pa vsaj malo prej, ko so še streljali po naju. Gaber, ki je malo niže od mene, me sprašuje, kaj pravzaprav Švaba vpije.

»Menda govorijo o naju dveh,« odvrnem.

»Ja, pa kaj misliš, kaj bo?« skrbi Gabra.

»Vraga, kako pa naj jaz vem! Če pridejo sem, bova že videla. Glej, da boš dobro streljal!«

Tako izmenjava nekaj besed in spet obmolkneva. Vedno bolj čutim, da naju vidijo. Poskušam spet nazaj in spet naprej, toda padel bi ravno na spodnjo polico, po kateri sva prišla. Naposled ugotovim, da ne moreva nikamor. Čelo se mi oznoji.

Nisem se zmotil. Rsk, rsk, pojejo švabski čevlji po polici, ki vodi do naju. Prepričan sem, da so nama odmerjene poslednje minute. Umreti bo treba. Kar imam pri sebi, uničim, oziroma porinem v skalno razpoko. Ko to opravim, odvijem vijak ročne bombe in na trebuhu leže stegnem roko z revolverjem.

Medtem pride švabska patrulja že v neposredno bližino. Slišim pogovarjanje. Skoraj bi kapituliral. Dvignem revolver in pritisnem cev na glavo. Toda na mah se v meni nekaj preokrene. Ne! Naj pogine vsaj tisti, ki me bo prvi

zagledal! Odločno stegnem roko naprej. Kar umirim se. Zelenci so že čisto blizu na spodnji polici. Če bi malo stegnil roko, bi lahko prve tri prijel za glavo. — Močan krik in rafal iz brzostrelke prekine to mučno situacijo. Zgrabijo Gabra in ga potegnejo k sebi.

»Wo ist der andere Kamerad?« se glasi ostro vprašanje.

»Nič ne razumem,« odgovarja Gaber ves iz sebe.

»Kolega, ovaj drugi kolega?« lomi drugi zelenec.

»A ja, kolega,« pravi Gaber, »ta je pa šel gor čez.«

»No, ta je pa dobra,« si mislim, »sedaj naj pa še natančno pove, kje sem.« Skrčim se in še bolj stegnem roko z revolverjem. Eden od zelencev se dvigne na mesto, kjer je bil Gaber.

»Nič ni videti,« reče in stopi nazaj.

Zaenkrat se zadovoljijo z Gabrom in z besedo »Gema!« mi olajšajo dušo. Drug za drugim odkrevsajo. Rsk, rsk se vedno bolj izgublja v daljavi.

Oddahnem si. Morda se bo pa le stemnilo, preden pridejo ponovno. Sem pa tja še vedno ropota. Ob vsakem ropotu in puškarjenju veš, da so zelenci našli katerega od tovarišev, ki se jim je postavil po robu.

Zopet molk. Od vseh strani lahko poslušam nemško govorico. Veliko jih je. Gruče stoje na robovih in opazujejo. Nekateri plezajo, drugi lazijo po pobočju.

Polagoma se začenja temniti. Lotevajo se me prijetni občutki. Kako ne, ko pa sem se pred pol ure že videl na »onem svetu«. Stemni se. V temi bi se gotovo vsak izmed nas rad izvlekel iz obroča. Toda soldateska je previdna in ostane na svojih mestih. Njihovo govorjenje in rovarjenje polagoma preneha, toda ne za dolgo. Spet zaropotajo nemške brzostrelke. Vmes treskajo bombe. Ves ta trušč se doneče odbija od sten. Desetine raket se utrinja v zraku, da osvetljujejo prostor. Posamezni partizani, ki si iščejo izhoda, padajo v zasede sovražnega obroča. Zopet mir, nato ropotanje. — Spet vse osvetljeno — spet kričanje.

V presledkih se to ponavlja vso noč. Kakor sem se sinoči veselil prihajajoče teme, tako sem zdaj žalosten ob prvih znakih nastajajočega jutra. Ne gre in ne gre, pregost je nemški obroč.

Ko se zdani, se plazim spet tja, kjer sem ležal prejšnji dan. Vsa druga mesta okrog se mi zdijo še bolj izpostavljena. Nad globeljo se raztegne dan. V medlih obrisih se pokaže na nasprotni strani vrh Rzenika. Ti vražji Rzenik, da te ni bilo mogoče doseči! V tvojem okrilju bi bili varnejši pred podivjano pošastjo.

Okrog in okrog postane spet vse živo. Govorjenje, kričanje in skakanje dokazuje, da sovražniki še ne nameravajo oditi. Ležim sam na svoji stari polici. Trušč me ne moti več toliko kakor prejšnji dan. Polagoma dobivam zaupanje

v skrivališče, ki me je že prejšnji dan obvarovalo. Zdrznem se le, kadar začutim v bližini zelence. Nekaj časa me zelo moti govorica, ki prihaja s prostora nekaj metrov nad menoj. Imam občutek, da me bodo vsak čas zagledali. Polagoma pa ugotovim, da to ne bo lahko, ker visi pečina nekoliko nad menoj in tako preprečuje pogled navzdol.

Sem in tja spet zaropoče. V pečinah so odkrili kakega našega tovariša.

Skoraj do dvanajstih imam mir, nato pa me nenadoma zopet vznemiri sovražna patrulja v neposredni bližini. Gre po stezi, po kateri sva prejšnji dan prišla z Gabrom. Še bolj se prilepim ob tla in čakam. Nekaj momljajo med seboj. Ustavijo se. Naprej tako ne morejo, razen če skočijo na polico, kjer je bil prejšnji dan Gaber, oziroma če se dvignejo na mojo polico. Slišim, da prižigajo cigarete. Čez nekaj minut, morda so bile samo sekunde, spet odidejo. Umirim se. Morda pa sem le dobro zakrit.

Zaradi dolgega ležanja na hladni polici sem že na pol trd. Poskušam se malo krčiti in stegovati, da vsaj nekoliko poženem kri. Pozno popoldne je že, toda še nobenega znaka za sovražnikov odhod. O, da bi kotanjo čim hitreje zalila noč. Morda se bo ponoči le dalo kaj napraviti. Zopet rsk, rsk po stezi. Kaj, vraga, hočejo tu, saj so že dvakrat pregledali. To pot bi se utegnili stegniti sem gor. Patrulja kakih petih policajev je že prav na spodnji polici, tik pod menoj. Po govorjenju spoznam tistega, ki je bil že včeraj tu.

S sračjim glasom pribije: »Ich weiss ganz genau, dass sich hier noch ein Bandit befinden muss.« Razumem še, naj eden stopi v Gabrovo luknjo in od tam pogleda, drugi pa naj pazijo naokrog.

»To pot ni izhoda,« pomislim. Mrzel pot me oblije. Dvignem revolver, da bi se ustrelil v trenutku, ko bi me zagledali. In spet stegnem roko. Naj prej pogine vsaj eden izmed njih, če že drugače ne gre! Tako čakam in poslušam kobacanje v Gabrovo skrivališče. — Na nasprotni strani skale, ki me krije s čelne strani, policaj grabi in se lovi z roko. Oblije me mrzel pot. Vsak čas bom zagledal pred seboj njegovo glavo. Z roko že drži za skalo. Tedaj pa v bližini kakih 50 metrov proč močno zaropota. Ročna bomba z močnim gromom eksplodira. Glasno kričanje se meša s posameznimi streli. Nekdo z leve strani kriči, češ kaj delate tam, pojdite sem na pomoč. Policaji se zganejo in drug za drugim odšvedrajo. Skoraj ne morem verjeti, toda res se oddaljujejo. Da bi se vsaj čimprej stemnilo!

Po krajšem času ne pade noben strel več. Le kaj se je zgodilo? Spet so našli enega izmed naših. Pričakujem, da se bodo policaji vrnili. Minute so dolge kot ure. — Ni jih še. Morda pa le menijo, da tu ni nikogar več. Spet se začne mračiti. Kamen se mi odvali od srca. V takem položaju je lahko samo tema naš zaščitnik. S težavo se obrnem na hrbet, da bi vsaj malo premenjal lego. O tem, da bi zaspal, ni govora. Noč je podobna prejšnji. Ob vsakem šumu, ki

ga kdo povzroči, je spet vse živo. Raketne osvetljave in sem pa tja pokanje me vznemirja vso noč. Včasih dvigne zelence tudi preplašena divjad. V trdni temi se spet poizkusim izviti iz obroča. Rahlo se plazim. Največ je treba otipavati, kajti videti ne moreš kaj prida. Izmučen sem že in neroden. Ob takih pogojih ne morem daleč. Tu ležim pol ure in čakam, tam spet pol ure, noč pa je tako kratka. Majhna neprevidnost človeka lahko vrže s steze navzdol. Dobro ali slabo — toda odločim se spet za staro mesto. Ob jutranjem svitu, ko okolica oživi, sem vnovič na polici. Napetost traja od četrtka popoldne do nedelje zvečer.

Dan je podoben dnevu. Nekaj imen Nemcev že kar dobro poznam, ker jih često ponavljajo. Nič še ne kaže, da bi odšli. Ura je poldne. Za vraga, ali nameravajo vedno ostati tu? V taki napetosti in ugibanju ne čutim niti žeje niti gladu. Tolaži me, da se ne vrte več v neposredni bližini. To me navdahne z rahlim upanjem. Morda pa bo v naslednji noči le šlo! Na lepem začujem glas trobente. Njenih signalov si ne morem razlagati. Na tihem upam, da je to le morda znak za odhod. Vse oživi. Z vseh strani lomastijo ti prekleti zelenci. Ko v daljavi zginja njihov topot, ne morem verjeti, da odhajajo. Od daleč še slišim glasove, ki se utapljajo v vetru. Nastane popoln mir, kakor da se ni nič zgodilo. Planinski krokarji pa se še vedno spuščajo in dvigajo.

Zagrne me noč. Proti jutru malo zaspim. Prebudi me neznan šum. Zdrznem se. Kaj naj to pomeni? Saj so vragi že odšli. Menda se mi ni le sanjalo?! Spodaj na polici zagledam izmučenega tovariša, ki se plazi proti meni. Ustraši se, ko se spoznava, je pa takoj boljše volje. Ves čas je stal v kotanji do vratu v vodi. Dolge ure potrebujeva, da se privlečeva do prvega pastirja, ki naju nasiti. Rešena sva. Počutiva se, kakor bi se ponovno rodila. Le misel na mrtve tovariše, ki so ostali v globeli, nama kali veselje.

NARODNI HEROJI NA KAMNIŠKEM

Ivan Lipar-Iztok

Avbelj Antona Franc-Lojko

se je rodil 27. oktobra 1917 v Trnjavi, občina Domžale. Izučil se je za vrtnarja, pozneje pa je pomagal očetu, ki je bil zidar. Decembra 1941 je s skupino prostovoljcev odšel v partizane na Krim.

Najprej je bil mitraljezec v Krimskem odredu, leta 1942 pa v Kočevski četi in Kočevskem odredu. Februarja 1942 je sodeloval pri napadu na Verd in v vseh borbah bataljona Ljube Šercerja. Ob italijanski ofenzivi na taborišče Kočevskega bataljona na Stružnici se je Lojko prebil skozi zasede, sestavil s tremi tovariši iz dveh bojnih patrulj skupino ter ob pomoči terenske organizacije OF in pionirjev organiziral napad na važno italijansko postojanko Brod na Kolpi. Medtem ko so pionirji in žene uprizorili okrog Broda velik trušč in vpitje, je Lojko z borci vdrl čez most na trg in zavzel postojanko. To je bilo prvo slovensko osvobojeno ozemlje, ki se je potem širilo po celi Kočevski.

Pozneje je sodeloval pri napadu na Stari Log. Odbijal je italijanske napade na osvobojeno ozemlje. Ko so maja 1942 Italijani z velikimi silami 2000 mož prodirali na osvobojeno ozemlje, je z mitraljezom odbijal en dan in eno noč italijanske napade in pobil pri tem mnogo sovražnikov. Udeležil se je borb ob italijanski ofenzivi na Rog. Neprestano je jurišal na prodirajoče italijanske oddelke in s svojim junaštvom rešil mnogo zapletenih situacij. Po ofenzivi je bil mitraljezec. Postal je komisar čete in nato komandir čete v brigadi Slavka Šlandra ter se je udeležil hudih bojev na Murovici in drugih borb brigade. Nato je bil postavljen za komandanta bataljona v IV. brigadi in pozneje za komandanta Notranjskega odreda.

Leta 1943 je bil v Gubčevi brigadi. Z njo je šel na Dolenjsko, zavzel železniško postajo Mirna peč in osebno sodeloval v vseh bojih te brigade. Po italijanski kapitulaciji je vodil boje v sektorju med železnico Trebnje—

Novo mesto in Savo. Važna je bila zlasti bitka za postojanko Slatnik pri Novem mestu. Jeseni 1943 in vse leto 1944 je Lojko sodeloval v neštetih bojih na Dolenjskem, zlasti pri Trebelnem, Žužemberku, Trebnjem, Mirni peči, bil je v najtežjih časih in v najhujših borbah na Štajerskem, junija 1944 pa je prepeljal transport novomobiliziranih borcev s Štajerskega. Kot komandant Dolenjskega odreda je vodil hude bitke za Opčine, kjer je bil hudo ranjen v glavo in je izgubil oko.

Avbelj Jožeta Viktor-Rudi

se je rodil 26. februarja 1914 na Prevojah v občini Domžale. Je absolvent pravne fakultete. Že zgodaj pred vojno se je priključil širokemu gibanju slovenskega delovnega ljudstva za njegove pravice in boljšo bodočnost, ki ga je vodila naša Partija. Član Partije je postal 1937. leta. Njegova revolucionarna aktivnost je naglo naraščala, ko je prišel v stik z vodilnimi tovariši naše Partije: Francetom Leskoškom, Borisom Kraigherjem, Tonetom Tomšičem, Borisom Kidričem in drugimi. Zelo aktiven je bil tedaj v delu z mladino in SKOJ.

Po fašističnem vdoru v Jugoslavijo je ves čas aktivno sodeloval pri vseh pripravah in organizaciji Osvobodilne fronte ter oboroženega odpora. Centralno vodstvo naše Partije in Fronte ga je poslalo sredi leta 1941 na Dolenjsko, da razvije in utrdi osvobodilno gibanje kot sekretar novomeškega okrožja Partije. Politično močno razgiban teritorij kot središče vseh dolenjskih pokrajin je postal trdna osnova za kasnejši nesluten razmah partizanstva v letu 1942 v teh pokrajinah. Tu je Viktor Avbelj zbral tudi prve partizanske enote. Ko je bila ustanovljena Gubčeva brigada, je postal njen prvi komisar. Osebno se je udeležil vseh njenih akcij in bojev. Najpomembnejše je v tem času zavzetje italijanskih postojank Ajdovec in Dob. To so bile hkrati prve večje akcije te brigade. Od tedaj je tovariš Avbelj delal v naši vojski do osvoboditve. Njegovo ime je povezano z rastjo naše vojske in armade. Srečamo ga kot komisarja največjih enot: Gubčeve brigade, I. operativne zone, XV. divizije, nato kot pomočnika komisarja Glavnega štaba NOV in POS. V decembru 1943 mu je Glavni štab poveril eno najtežavnejših nalog NOV v Sloveniji — vodstvo slavnega pohoda XIV. divizije z Dolenjskega preko Hrvatske na Štajersko. Ko se je divizija prebila v srce Štajerske, se je narodnoosvobodilna borba tudi na Štajerskem neverjetno razmahnila. V najhujših trenutkih srditih bojev in prebojev je bil s svojim junaškim zadržanjem vzgled vodstvu in borcem. Partija ga je vedno pošiljala na najbolj nevarna mesta in z najodgovornejšimi nalogami.

Bizjak Janez

se je rodil 27. oktobra 1911 v Dolnji Otlici, okraj Gorica kot sin cestarja. Zaradi fašističnega preganjanja se je vsa družina odselila na Črnuče pri Ljubljani. Izučil se je za ključavničarja. V delavskem gibanju je začel delovati že leta 1934. Postal je sam organizator sindikalnih organizacij in legalnih kulturnih društev »Svobode«, »Vzajemnosti« itd. Leta 1936 je postal član Partije v Avtomontaži, ki se je razvila v trdnjavo komunističnega gibanja in je imela močan vpliv tudi na Gorenjsko. Po njegovi zaslugi so našli v Avtomontaži zaposlitev tovariši, ki jih je preganjala policija. Zaradi revolucionarnega dela so ga leta 1938 zaprli in pozneje internirali v Ivanjici.

Takoj po okupaciji je prešel v ilegalo, kjer ga je kot znanega komunista iskal gestapo. Sodeloval je v organizaciji vstaje in ob ustanovitvi Rašiške čete je postal borec v tej četi. Tu se je izkazal s svojo hrabrostjo in neustrašenostjo. Ob ustanovitvi Mengeško-moravške čete je postal njen komandir. Četa je kmalu doživela svoj ognjeni krst z Nemci na Mohorju pri Moravčah. S četo, ki je štela 12 borcev, je sprejel borbo s 400 Nemci, ki so četo obkolili. Po dolgotrajni bitki, v kateri je padel tudi nemški komandant, se je sovražnik umaknil z več mrtvimi, četa pa je izgubila enega tovariša. Ta bitka je bila največji partizanski uspeh 1941 na kamniškem področju. Bizjak je imel s svojo četo še vrsto spopadov z okupatorji, napadal je njihove kolone, izvrševal večje sabotaže itd. Njegova četa je spričo svojih hrabrih borb postala znana borbena enota.

V začetku oktobra 1941 se je tovariš Bizjak s svojo četo premaknil na desni breg Save ter tu naprej napadal sovražnika. Dne 27. oktobra 1941 se je četa na pohodu po globokem snegu ustavila v neki hiši na Šujici pri Dobrovi. Tu je Bizjaka ubila sovražnikova krogla. V NOB je sodelovala tudi vsa njegova družina in trije njegovi bratje so nosilci »Spomenice 1941«.

Bizjak, prvi komandir Moravške čete, je bil eden najboljših predvojnih političnih delavcev, neizprosen v borbi za pravice delovnega ljudstva, neustrašen in jeklen v boju z okupatorjem in domačimi izdajalci.

Blejec Matija - Matevž Plamen

se je rodil 23. februarja 1914 v Mengšu v delavski družini. Po poklicu je bil krojač. Zadnja zaposlitev je bila v Trzinu. Tamkaj se je podrobneje seznanil s K. Mlakarjem in C. Lukmanom, kar je pozneje močno vplivalo nanj. Bil je aktivni špornik SK Mengeš, ki je združeval napredno misleče športnike.

Sodeloval je pri pripravah za vstajo na Kamniškem. Pomagal je predvsem pri zbiranju orožja in napisnih akcijah.

Na dan vstaje je sodeloval v akcijah. Naslednje jutro se je še z nekaterimi tovariši iz Mengša prebil iz obkoljene hiše in odšel na Gobavico, kjer so ustanovili tako imenovano mengeško skupino.

2. avgusta istega leta je ta skupina že napadla nemškega oficirja v Mengšu. Ob ustanovitvi bataljona na Rašici je postal Matija namestnik komandirja Mengeško-moravške čete. Sodeloval je v vseh večjih akcijah te čete. Decembra pa se je na čelu Samotorske čete v Poljanski dolini priključil Cankarjevemu bataljonu.

Sredi februarja se je z 12 borci vrnil čez Savo na Dobeno v Tuhinjsko dolino — na območje kamniškega okrožja. Še isti mesec 1942 so sestavili novo četo, katere komandir je nato postal.

Znane so bitke, ki jih je vodil Matevž. Razorožitev sovražne patrulje v Stahovici pri Kamniku. Borba na Osnovčku v Tuhinjski dolini, kjer so partizani smelo v brk nemškim orožnikom izobesili partizansko bojno zastavo, in drugo. Konec maja se je omenjena četa razrasla v bataljon, ki je štel dve močnejši četi. V juniju je bataljon pod Matevževim vodstvom napadel nemško postojanko v Stahovici in pozneje postojanko na Črnivcu in jo razbil. Razbitje te postojanke je bil v tem času izreden uspeh v napadih na nemške postojanke v Sloveniji na splošno.

Bataljon je kmalu imel tri čete. Postal je udarna pest in je štel blizu 200 borcev in segel s svojo aktivnostjo tudi preko kamniškega področja, napadel je celó postojanko v Šmartnem ob Dreti.

Pred zimo se je bataljon premaknil na Kostanjsko planino v Tuhinjski dolini, kjer naj bi pripravili reorganizacijo gorenjske grupe odredov. Na planini so se zbrali tudi borci Kokrškega odreda z nekaterimi iz Zasavskega in Savinjskega bataljona. Matevž je postal komandant Kamniško-kokrškega odreda, ki sta ga sestavljala Kamniški in Kokrški bataljon. Nemci pa so dne 24. decembra 1942 napadli položaje teh borcev, pri čemer je bil Matevž najprej ranjen, pozneje pa smrtno zadet.

Bukovec Franca Franc-Jože-Ježovnik

je bil rojen 14. marca 1910 v Šmartnem pod Šmarno goro. Izučil se je za kovinostrugarja. Še kot vajenec se je seznanil s Francetom Leskoškom, ki ga je vpeljal v Partijo in potem spremljal njegov razvoj v raznih podjetjih, kjer je bil Bukovec zaposlen. Nazadnje je delal v papirnici Količevo, kjer je ostal do vojne. Po nalogu Partije je stopil v sindikalno organizacijo krščanskih

socialistov, delal v njej ter jo kot predsednik brezkompromisno in borbeno vodil. Leta 1936 je organiziral štrajk v tovarni in dosegel izredno lepo povezavo med delavci in kmeti, ki so v času trimesečnega štrajka oskrbovali stavkajoče in pomagali, da je štrajk uspel kljub temu, da je vodstvo krščanskih socialistov delalo za razbitje stavke. Pri vseh akcijah se je ravnal po partijskih načelih, silno se je trudil za enotnost delavskega razreda. Med vsem delovnim ljudstvom je bil zaradi borbenosti, iskrenosti, poštenosti in širokega političnega dela priljubljen ter zelo vpliven daleč naokoli.

Takoj po okupaciji, ko so ga gestapovci v tovarni aretirali, je ušel skozi okno in preko Bistrice, kljub temu, da so za njim streljali. Bil je med prvimi, ki so organizirali oborožen upor v kamniškem okrožju. Sodeloval je v vseh bojih Kamniškega bataljona in postal njegov komisar. V nemški ofenzivi je bil 13. septembra 1941 ranjen in skrivoma so ga prepeljali v Ljubljano na zdravljenje. Po ozdravljenju se je vrnil v partizane, formiral Dolomitski odred in postal njegov komandant. Ko je II. grupa odredov NOV poleti 1942 odšla na Štajersko ter so ji Italijani vrgli ogromne sile v hrbet, se je s svojim odredom 3 dni hrabro boril, odbijal sovražnikove napade ter varoval grupi prehod na Štajersko.

Po njegovi zaslugi niso Nemci in Italijani že v začetku leta 1942 na meji v Dolomitih kot tudi v ostalem predelu Dolomitov in bližnjem predelu Gorenjske imeli nobene kontrole več. Nekajkrat je Dolomitski odred pobral vse mine z meje. Ko so Bukovca pozimi 1942 poklicali v Glavni štab, je postal po nesrečnem naključju tudi sam žrtev takšne mine.

Dragar Terezije Rezka

se je rodila 16. novembra 1913 kot nezakonska hči revne delavke Terezije Južina. Postala je tekstilna delavka v tovarni »Eifler« v Ljubljani in se omožila z delavcem Dragarjem, ki je pozneje tudi padel v partizanih.

Pogumna in odločna je borbeno nastopala ne le v svoji tovarni in okolici, ampak tudi po vsej Sloveniji ter vodila delavke v štrajkovno borbo za dosego pravic. Delala je pri organizaciji štrajka delavcev v tekstilnem centru v Kranju. Leta 1937 so jo sprejeli v KPS. Kot partijka je nato delala v delavskokulturnih društvih »Svoboda« in »Vzajemnost«. Njena posebna naloga je bila organizacija žena za razne akcije. Leta 1936-37 je pomagala pri organiziranju pošiljanja prostovoljcev v špansko republikansko vojsko in se tudi sama prijavila. Leta 1939, ko je Partija organizirala protidraginjske

demonstracije, ji je uspelo organizirati v ljubljanski okolici ogromno žena, ki so sodelovale v demonstracijah. V stari Jugoslaviji so jo neprestano preganjali in večkrat zaprli.

Takoj po okupaciji je začela aktivno delati za OF. Že junija 1941 je odšla v partizane in se kot borka priključila Rašiški četi. Po požigu Rašice in izgonu prebivalstva je partizanska četa izgubila najvarnejše pribežališče in natančno obveščanje o gibanju sovražnika.

30. septembra 1941 so Nemci na nekem kozolcu v Selu pri Vodicah presenetili skupino partizanov Rašiške čete in tu so Dragarjevo v borbi ujeli. Odpeljali so jo v kaznilnico Begunje, kjer so jo zasliševali in strahovito mučili. Kljub najhujšemu večdnevnemu mučenju ni klonila. Ker so partizani takrat požgali veliko žago na Lancovem pri Radovljici, ki je okupatorja zalagala z lesnimi izdelki, so Nemci 16. X. 1941 ustrelili na pogorišču 17 talcev, med katerimi je bila tudi ona. Pogumno je stopila na morišče, odklonila, da bi ji zavezali oči in pred puškami zavpila: »Kar streljajte, toda vedite, da ne boste zmagali!«

Rezka Dragar je bila ena izmed najbolj revolucionarnih slovenskih žena. Našemu ljudstvu bo ostala v spominu kot izredno svetal primer neustrašne borke in revolucionarke, vdane svoji Partiji do zadnjega diha.

Jerman Janeza Mirko

se je rodil 13. decembra 1912 v Šmarci pri Kamniku. Po poklicu je bil mesar. Sodeloval je v vstaji, ko so ustanovili Kamniško četo, se je vključil vanjo in sodeloval v njej do odhoda na Dolenjsko, kjer je delal kot aktivist in organizator. 1943 se je vrnil v Kamniški bataljon in postal komandir. Zaradi velikih političnih in moralnih odlik, izredne hrabrosti in vojaških sposobnosti si je med borci kmalu pridobil veliko priljubljenost in spoštovanje. Avgusta 1943 je postal komandant 2. bataljona Šlandrove brigade in nato komandant iste brigade, nazadnje pa je bil član operativnega štaba 6. in 11. brigade.

Že kot navaden borec se je izkazal s svojo neustrašenostjo in borbenostjo. S četo je izvršil vrsto uspelih akcij, napadov na postojanke in napadov na nemške kolone na cestah Trojane—Domžale, Kamnik—Gornji grad ter Kamnik—Motnik.

V Šlandrovi brigadi je kot komandant II. bataljona sodeloval pri napadu na izredno utrjeno postojanko Motnik ter druge nemške postojanke. Pri Radomljah je zavzel utrjeno oporišče, sodeloval s svojo enoto pri napadu na

MATIČNA KNJIŽNICA
KAMNIK

utrjene Moravče in Šmartno v Tuhinju. Na Trnjavi pri Lukovici je napadel, popolnoma razbil in zažgal 2 nemška tanka in 14 kamionov, kar je na vsem kamniškem področju zelo povečalo ugled partizanov. Izkazal se je pri nemškem napadu na Rakitovcu, ko so Nemci partizanske enote popolnoma obkolili. Sodeloval je tudi pri osvoboditvi Savinjske doline in vodil brigado, ki je po hudih bojih zavzela zelo utrjeno Ljubno in kasneje Mozirje, kjer so imeli Nemci velike izgube. Pozneje je odšel na Dolenjsko za načelnika štaba višje vojaške šole, kjer se je enako izkazal s svojo hrabrostjo in vodstvenimi sposobnostmi. Jerman se je s svojo neustrašenostjo, preudarnostjo in komandantskimi sposobnostmi izkazal ob nenadnih nemških napadih na brigado ter se v najtežavnejših položajih hitro znašel in organiziral uspešen odpor.

Kosec Petra Stane

se je rodil 11. oktobra 1913 na Rašici pri Ljubljani kot sin malega kmeta. Pozneje se je naselil na Gameljnah štev. 48 ter kot simpatizer Partije že od leta 1936 tudi politično mnogo delal. Postal je član KP in ob ustanovitvi rajonskega komiteja Tacen njegov član. Kot komunista so ga internirali v Ivanjici, ob izbruhu vojne pa je prostovoljno vstopil v armado.

Takoj po kapitulaciji je začel organizirati upor in zbirati orožje v obsavskem terenu, v okolici Gameljn in na Rašici. Bil je med ustanovitelji Rašiške čete in njen komandir. Njegova odločnost in hrabrost je našla v borbeni partizanski enoti pravo mesto. Neprestano je razmišljal, kako bi »ugriznil« Nemce (njegove lastne besede) in jih je tudi pošteno grizel. Vse akcije Rašiške čete so bile plod Koščeve ofenzivnosti in v skoraj vseh akcijah je tudi neposredno sodeloval.

Akcije: napad na gestapo na Rašici, napad na gestapo med Skaručno in Šmartnim, uničevanje daljnovodov, napadi na nemške avtomobile itd. Njegova četa je bila nenehno v akcijah. Osredotočen napad Nemcev na Rašico 27. septembra 1941 je sprva uspešno odbil, toda zaradi nemške premoči je bila četa razbita in Kosec sam hudo ranjen v pljuča in želodec. Manjša skupina z ranjenim Koscem je prenočila na kozolcu v vasi Selo pri Vodicah, kjer pa jih je po izdaji dobila nemška žandarmerija. V boju je padel Maks Pečar, Kosca pa so Nemci ponovno ranjenega in nezavestnega dobili v roke in prepeljali v Begunje ter ga nato ustrelili kot talca.

Kot predvojni politični delavec, eden od organizatorjev vstaje na Posavju in komandir Rašiške čete je bil Kosec zgled revolucionarja, vdanega borbi proletariata z dušo in telesom.

LJUDSKA REPUBLIKA SLOVENIJA OSNOVNA ŠOLA DOMŽALE OBČINA

se je rodil 19. julija 1922 v vasi Veliki Ban pri Št. Jerneju, okraj Novo mesto, in je bil po poklicu pekovski pomočnik. Partizan je postal v začetku leta 1942. Najprej je bil v Gorjanskem bataljonu, nato pa v Belokranjskem odredu.

Med tomšičevci je Kotar našel svoje pravo mesto. Bil je borec, nato desetar, vodnik in komandir čete in postal je komandant bataljona. Njegova hrabrost in humor sta se v borbi zlivala v eno, kajti kadar je gonil fašiste, jih je hkrati sramotil ob splošnem smehu svojih borcev. Zanimivo je na primer naslednje:

V borbi pri Danah nad Ribnico se je priplazil do italijanskega mitraljezca. Nenadoma se je pojavil pred njim in v italijanskem jeziku zavpil, naj vsaj za hip preneha streljati. Italijanski mitraljezec je res za trenutek ustavil ogenj, Kotar pa je bliskovito skočil, iztrgal sovražniku mitraljez, ga takoj obrnil proti nastopajočim sovražnikom in jih ob svojih šaljivih vzklikih množično kosil.

V okviru bojev za Žužemberk je Kotarja na Kozjaku ranila bomba, a je z nezmanjšano drznostjo nadaljeval boj.

Ko je Tomšičeva brigada napadla prvo četniško gnezdo v naših krajih na ortneškem gradu, je Kotar s plavogardisti uganjal šale. »Povejte, za kaj se borite?« je kričal, ko pa so oni odgovorili: »Za kralja in domovino!« jim je zavpil: »Ne! Za 10 lir na dan!« in gručo radovednih plavogardističnih glav prežagal z rafali.

V borbi na Plešivici v Suhi Krajini je zaplenil italijansko bojno zastavo.

Po italijanski kapitulaciji je ob nemškem napadu na Tomšičevo brigado pri Cerknici vdrl s svojo četo v nemške položaje in tam rešil ranjence.

V oktobru 1943, ko je Tomšičeva brigada rušila progo Ljubljana—Trst, so Nemci napadali tudi s tanki in prišli II. bataljonu za hrbet. Tedaj je Kotar pohitel s svojo četo bataljonu na pomoč. Na kolesih so tiho prehiteli Nemce in jim prišli za hrbet. Po petnajstih minutah juriša je obležalo na bojišču mnogo sovražnikov.

Ob pohodu XIV. divizije na Štajersko so ustaši napadli II. bataljon Tomšičeve brigade na Plašivcu. Kotar je hitel s I. bataljonom na pomoč, napadel ustaše z boka in jih gonil do bunkerjev v postojanki Zlatar. Spotoma jih je v veliko veselje hrvaških Zagorcev, ki so delali na polju, zmerjal: »Zajci ustaški, samo bežite in znajte, da vas goni slovenski partizan Kotar!«

Prav dan pred svojo smrtjo je dobil sporočilo, da je napredoval v čin kapetana. To ga je tako vzradostilo, da je naslednji dan v bojih z Nemci pri Šmartnem v Tuhinjski dolini, čeprav je bil komandant bataljona, zopet vzel v roke mitraljez ter s smehom na ustih stoje streljal in padel.

Molek Jakob-Mohor

Doma je bil iz Rovt nad Vrhniko in je pred vojno delal kot usnjarski delavec v Kamniku. Že aprila 1941 je sodeloval v pripravah za organizirano borbo proti okupatorju ter bil v prvi partizanski skupini, iz katere je nastala Kamniška četa. V tej četi je ostal ves čas do ustanovitve Kamniškega bataljona. Sodeloval je v slavni bitki pri Dražgošah. Po tej bitki se je vrnil v Kamniško okrožje. Postal je komisar Kamniške čete in nato Kamniškega bataljona.

Molek je bil med civilnim prebivalstvom izredno priljubljen. Borce je vedno politično vzgajal, jih prepričeval z živo besedo in osebnim zgledom. Neprestano je hodil po vaseh, prepričeval ljudi in jih bodril. Zaradi tega njegovega dela se je odpor proti okupatorju nenehno širil, prihajali so vedno novi borci in partizani in imeli povsod pri ljudstvu trdno oporo in pomoč. Z enotami, ki jim je bil Molek komisar, je sodeloval pri neštetih manjših in večjih bojih in spopadih, sabotažah in likvidacijah sovražnih postojank. Visoka morala borcev se je pokazala n. pr. junija 1942 pri zavzetju postojanke Stranje, kjer so partizani dalj časa uspešno odbijali napade mnogo močnejših nemških enot. Ali pri napadu na Črnivec, kjer je 42 Nemcev nudilo hud odpor, pa so jih partizani deloma pobili, deloma ujeli, postojanko pa likvidirali. Sledile so akcije na Kozjaku in uspešni napadi na nemške kolone v Tuhinjski dolini, Novi Štifti itd. Decembra 1942 je sodeloval v znani bitki na Kostanjski planini, ki je trajala ves dan, ter pri zavzetju Nove Štifte in osvoboditvi Gornje Savinjske doline 1944, tedaj že kot pomočnik komisarja brigade. Sredi leta 1944 so ga kot člana pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko poslali na delo v Prekmurje, kjer je v boju padel in je tam pokopan.

O Molku lahko rečemo, da je v nekaterih predelih kamniškega okraja oral ledino za osvobodilno borbo.

Pečar Maks

se je rodil 10. oktobra 1917 na Dobravi pri Črnučah. Bil je delavec in eden prvih komunistov v tem kraju. Mnogo se je udejstvoval v delavskih društvih »Svoboda« in »Vzajemnost« ter Društvu kmečkih fantov in deklet. Bil je sindikalni funkcionar v mizarskem sindikatu. Svoje velike organizacijske sposobnosti in globoko požrtvovalnost je uveljavil zlasti pri organiziranju stavke stavbincev. Junija 1941 je stopil v partizane in postal kasneje tudi komisar Rašiške čete, ki je bila prva partizanska enota na tem področju. Bil je pogumen borec, poln pobud in naglih ukrepov. Ko je septembra 1941 sprem-

ljal z nekaj borci več ranjencev na varno mesto v Selo pri Vodicah, so njega in tovariše, med katerimi sta bila tudi Rezka Dragar in Stane Kosec, na nekem kozolcu 30. septembra obkolile močne nemške enote. V hudem boju je padel.

Ravbar Štefana Franc-Vitez

se je rodil 4. avgusta 1913 v Vrhovljah pri Sežani na Primorskem kot sin proletarca-železničarja. Oče je po letu 1918 emigriral v Jugoslavijo zaradi narodnega ponosa, ker ni hotel biti v službi pod italijanskim okupatorjem.

V šolo je hodil v Višnji gori, v Trzinu in na Črnučah. Preden je šel služit kadrovski rok, je bil zaposlen na raznih krajih. Ko se je vrnil iz vojske, je delal največ pri Unitas. Tu je ostal v službi do jeseni 1941.

V delavskem gibanju se je začel udejstvovati okrog leta 1932. Sodeloval je pri ustanovitvi delavskega društva Svoboda na Črnučah. Že v tem času je delal v SKOJ in v splošnem pomagal pri mladinskem gibanju ter sodeloval pri listu »Mlada pota«.

Po razpadu stare Jugoslavije je na Črnučah vodil priprave za vstajo. Bil je resničen revolucionar in je užival med partijci velik ugled. Zanimal se je za vse in je vsakomur rad pomagal.

Ko so se črnuški komunisti v noči od 23. na 24. junij 1941 umaknili v ilegalo v rašiške gozdove, je Ravbar odšel po nalogu Partije v Ljubljano. Vendar se je v Rašiško četo jeseni 1941 še večkrat vrnil. Tedaj je bil član okrožnega komiteja KPS Ljubljana in zadolžen za obveščevalno službo. Kasneje je postal komandant varnostnih grup in pod njegovim vodstvom so bile izvršene znane akcije proti narodnim izdajalcem v Ljubljani. Mimo tega je sodeloval pri reševanju nekaterih naših voditeljev iz fašističnih zaporov.

Pod njegovim vodstvom je postala VOS udarna moč OF v borbi proti okupatorju in domačim izdajalcem. Posebna njegova zasluga je, da je znal vzgojiti vrsto mladih, odločnih kadrov.

Maja 1942 je odšel iz Ljubljane. Pri tem so ga sovražniki ujeli in internirali v Gonarsu, kjer pa je organiziral pobeg ter ušel z nekaj tovariši skozi izkopani rov znova v partizane.

Nato so ga postavili za komisarja gorenjske operativne cone. Padel je januarja 1943 kot žrtev izdaje.

Rudolf Janka Janko

se je rodil 23. julija 1914 na Križu pri Komendi, občina Kamnik. Po poklicu je bil delavec in se je že v predaprilski Jugoslaviji udejstvoval v delavskem

gibanju in pri zbiranju podpisov Društva prijateljev Sovjetske zveze itd. Ko je Hitler napadel Sovjetsko zvezo, se je takoj prostovoljno javil v partizane, ker pa je bil potreben v tovarni, je po nalogu Partije ostal na terenu. Bil je član rajonskega odbora Ljubljana-Bežigrad, vojaški referent rajonskega komiteja in organizator Narodne zaščite. 14. julija 1942 je z dovoljenjem Partije stopil v NOV, in sicer v 1. četo I. bataljona Dolomitskega odreda. Odlikoval se je v borbi z Italijani in belogardisti v Vranjih Pečeh. Postal je komisar čete ter se je izkazal v vseh bitkah Dolomitskega odreda. V Šercerjevi brigadi je bil še nato komisar bataljona, namestnik komisarja brigade in komisar brigade. Udeležil se je vseh bojev brigade, zlasti na Mokrcu, na Bloški planoti, pri Bezuljaku, v Suhi Krajini, pri Kočevju, Grahovem in v predmestju Ljubljane. Postal je komisar Ljubljanske brigade, ki jo je organiziral iz Ljubljančanov tik pred italijansko kapitulacijo. Odlikoval se je zlasti pri napadih na železniško progo strateško izredno važne črte Ljubljana—Trst. Posebne zasluge ima v veliki nemški ofenzivi oktobra-novembra 1943 na osvobojeno ozemlje, kjer je reševal težavno situacijo na Ilovi gori in pri pohodu na Gorski Kotar. Decembra 1943 je postal komisar XVIII. divizije, nato pa je bil postavljen za komandanta XVIII. divizije, a je prišel zaradi izrednega pomanjkanja političnega kadra ponovno na mesto komisarja.

Odlikoval se je pri zavzetju Vrbovskega. V skupni akciji s Hrvati je v tem pohodu z XVIII. divizijo prodrl preko Delnic in Vrbovskega skoro do Sušaka. Nato je sodeloval v hudih bojih v dolini Ribnice, Velikih Lašč in Kočevja. Julija 1944 so ga poslali na Primorsko in postavili za komisarja XXX. divizije. Ta divizija je vodila potem najhujše boje na Trnovski planoti, v Vipavski dolini in na Krasu, zlasti pa hude borbe v vseh nemških ofenzivah za obrambo Trsta. Februarja 1945 je bil hudo ranjen pri napadu na fašistično postojanko v Trnovem, ki je kljub silnemu sovražnemu obrambnemu ognju in bombardiranjem iz avionov po njegovi zaslugi padla. Hudo ranjen je z vso odgovornostjo vodil borbo dalje do popolnega uničenja celega elitnega fašističnega bataljona, X. Mas, ki se je boril pod nemško komando.

K l a n j š e k Lovrenca Jože-Vasja

Rojen je bil 29. aprila 1917 v Drtiji na Moravškem. V partizane je vstopil l. 1941, bil je borec, mitraljezec, komandir čete, komandant bataljona in pozneje komandant Kočevskega odreda. Udeležil se je vseh borb in napadov tega odreda in ker se je izkazal izredno hrabrega in sposobnega, je hitro napredoval ter postal namestnik komandanta in komandant Šercerjeve brigade. Sodeloval je v vseh borbah v Roški ofenzivi, dalje v Suhi krajini, pri Kočevju,

Grahovem, v predmestju Ljubljane itd. Po napadu na Kočevje je bil postavljen za komandanta XIV. divizije. S to divizijo je vodil najprej borbo v Suhi krajini in pri Novem mestu, potem pa vrsto bitk pri prehodu preko Hrvaške. Med drugim ostre borbe z ustaši, napad na Senovo in dalje vrsto težkih borb ob legendarnem pohodu XIV. divizije po Štajerskem. Po tej poti po Štajerskem, ki je bila ena sama borba XIV. divizije z nadmočnim sovražnikom, je odšel v IX. korpus na Primorsko, bil komandant XXXI. divizije, tam hudo ranjen, nato postavljen za namestnika komandanta IX. korpusa.

Glavne borbe na Štajerskem: Senovo, Planina, Rimske Toplice, sektor Dramelj, preboj preko ceste Maribor—Celje, Paški Kozjak, preko ceste Šoštanj —Slovenj Gradec, boj za Graško goro, preboj Ravne, Menina planina itd.

Glavne borbe na Primorskem: na Trnovem, na Trnovski planoti, v Vipavski dolini in Krasu, v zadnji ofenzivi 1945 je v najtežjih okoliščinah iz sovražnih obročev prepeljal 600 ranjencev na Dolenjsko. Nazadnje je sodeloval v borbah za osvoboditev Trsta.

Čeprav je Vasja znan po svojih osebnih podvigih in junaštvih, svojih juriših od prvih dni oborožene vstaje, je vendar njegova največja zasluga in največji doprinos osvobodilni borbi slovenskega naroda, poveljevanje XIV. diviziji na njenem pohodu na Štajersko.

Pohod XIV. divizije predstavlja eno največjih epopej slovenske partizanske borbe. Tri tedne najbolj znanih in slavnih borb, zavzemanja postojank, prebijanja obročev v ogromnem snegu in mrazu, ko je padel v silnih juriših in prebojih vsak tretji borec, ko so neštetim borcem zmrznili udi, zmrzovalo orožje, to je pot XIV. divizije, kateri je na čelu stal Vasja, ki je s svojo sposobnostjo, mirnostjo, s svojim osebnim zgledom pripeljal divizijo iz obročev in ofenziv. Ko je sovražnik razvijal med ljudstvom široko propagando, da je XIV. divizija uničena in razbita, je ta divizija začela z novimi ofenzivnimi akcijami.

B r a j n i k Hinka Edo-Štefan

Rodil se je 16. avgusta 1922 v Kamniku. Pred vojno je bil dijak ter je v Ljubljani dovrševal 8. razred gimnazije. Že od leta 1938 dalje je Partija vzgajala tega mladega, 16-letnega skojevca v doslednega revolucionarja ter mu zaupala tudi večje organizacijske naloge. V Šiški in Dravljah je vzpostavil močno organizacijo SKOJ, ki je zajela skoraj vso sokolsko mladino in večji del ostalih mladincev na tem teritoriju.

Julija 1941 je organiziral borbeno grupo skojevcev, ki je postala ena najaktivnejših grup v Ljubljani, in on kot vodja grupe organiziral in vršil razne diverzantske akcije, razoroževanje fašističnih oficirjev, večjih okupatorjevih

patrulj, kaznovanje narodnih izdajalcev itd., zato ga je narodni heroj tovariš Franc Ravbar, komandant VS (varnostne službe) v Ljubljani, vključil v delo VOS.

Po aretaciji Franca Ravbarja je on postal komandant varnostne službe ter delal skupno s tovarišico Zdenko Kidričevo in Vitom Kraigherjem kot član Centralne komisije VOS. Na tem mestu je razvijal in pokazal izredne organizacijske sposobnosti; uspeh tega dela: okupator je občutil na vsakem koraku oboroženo pest Partije tudi v samem glavnem mestu Slovenije — Ljubljani.

Akcije varnostne službe v Ljubljani so ogromno doprinašale k stalnemu naraščanju revolucionarnega osvobodilnega razpoloženja ljudstva. V Ljubljani je delal kot komandant varnostne službe vse do njegovega odhoda v NOV nekako v začetku maja 1943. Po vstopu v NOV je zunaj nadaljeval z organiziranjem varnostno obveščevalne službe.

Posebna odlika tovariša Brajnika je tudi v tem, da je znal izredno dobro ocenjevati ljudi, odbirati kader za delo v VOS in ni se zmotil niti v enem svojem članu. VS je ostala vseskozi kompaktna celota in pod najtežjimi pogoji izvršene akcije niso omajale borbenega duha teh ljudi. Kako je znal čuvati in posvečati vso skrb vzgoji svojega kadra, se je videlo predvsem v skrbnem pripravljanju načrtov za posamezne akcije, iz katerih je VOS vedno izšla kot zmagovalka.

Tovariš Brajnik se je kljub svoji mladosti naglo razvijal v funkcionarja velikih sposobnosti. Ne le, da je zelo samostojno vršil odgovorno in težko nalogo vodstva ljubljanske VS, ampak je že v Ljubljani, posebno pa potem, ko je prišel na osvobojeno ozemlje, dalje razvijal organizacijo in metode varnostno obveščevalne službe širom po Sloveniji in še preko njenih meja. Že zgodaj v letu 1944 je bil pozvan k Vrhovnemu štabu in CK KPJ, kjer je zmogel še odgovornejše in kompliciranejše naloge.

Zaradi naknadnih popravkov je abecedni red nepravilen, kar naj bravci upoštevajo.

POLDE MIŠ - ZAVEDEN KMET, BOREC IN RODOLJUB

Tomo Brejc

Kolikor bolj se odmikajo od nas leta narodnoosvobodilne borbe, toliko bolj raste v zavesti širokih ljudskih množic njena vrednost in veličina ter spoštovanje do vseh, ki so za osvoboditev našega naroda dali svoja življenja. Življenje je samo eno. Stotisoči so se borili za zmago NOV — bodisi kot partizani ali kot politični delavci na terenu, trpeli eni manj, drugi bolj, toda tisti, ki so za našo osvoboditev darovali svoja življenja, so žrtvovali več kot mi vsi skupaj.

Med mnogimi zavednimi borci, ki so padli že v letu 1941 kot žrtve fašističnega nasilja, sta tudi pokojni Leopold Miš z Gorjuše pri Domžalah ter njegov brat France.

Naj mi bo dovoljeno, da pojasnim, kako sem se seznanil z Miševimi na Gorjuši, zlasti s pokojnim Leopoldom, ki je bil aktivist in simpatizer Partije že pred vojno, leta 1941 pa eden prvih aktivistov OF in terenski organizator NOV v širšem merilu.

Novembra 1940 je bil na stanovanju pokojnega narodnega heroja Nandeta Kavčiča v Jaršah pri Ljubljani sestanek, ki ga je vodil pokojni Boris Kidrič. Mimo njega smo bili na tem sestanku prisotni Tine Šušteršič, pokojni Ignacij Tratar in jaz. Tovariš Kidrič nam je pojasnil, zakaj nas je sklical. CK KPS je sprejel sklep, da se pri CK ustanovi posebna komisija, katere naloga bo, organizirati po tovarnah Odbore delavske enotnosti. Ta sklep je CK KPS sprejel potem, ko je reakcionarni režim Cvetković—Korošec—Maček — jeseni 1940 razpustil URSS sindikate. V teh sindikatih je bilo mnogo komunistov, ki so se po navodilu Partije borili po tovarnah za enotnost vseh delavcev, organiziranih v URSSJ, JSZ in NSZ. Po razpustu sindikatov se je Partija v tovarnah borila za enotnost delavskega razreda z odbori Delavske enotnosti, vedoč, da brez tega ni mogoče doseči borbene enotnosti vseh delovnih ljudi

naše dežele, oziroma **da je prvi pogoj za enotnost vsega ljudstva predhodno organizirana in trdno zasidrana enotnost delavskega razreda.**

Tovariš Kidrič nas je podrobno seznanil z nalogami te komisije ter nam hkrati nekako razdelil posamezna področja, kamor naj usmerimo svojo dejavnost.

Moja naloga je bila, pomagati pri ustanavljanju odborov delavske enotnosti v tovarnah na področju kamniškega okraja ter skrbeti za njihovo

Polde Miš,
zavedni kmet, borec in rodoljub z Gorjuše pri Domžalah

pravilno delovanje. Za Kamnik in okolico sem že vedel, s kom naj se povežem, da mi bo pomagal izpolniti to nalogo. Manj znan mi je bil naš aktiv v tovarnah v Domžalah in okolici.

Ne morem se spomniti, kdo mi je pomagal organizirati prvi sestanek tovarišev, ki so bili na področju domžalske občine zadolženi za organizacijo odborov Delavske enotnosti. Vem pa, da je bil prvi sestanek domžalskih delavcev-aktivistov, ki so imeli v svojih tovarnah na skrbi organizacijo in delovanje odborov Delavske enotnosti, sredi decembra 1940 v hiši pokojnega Leopolda Miša na Gorjuši.

Sestanek se je začel zvečer in končal proti jutru. Razen pokojnega Franca Bukovca iz papirnice na Količevem ne morem po imenu navesti nobenega drugega tovariša, ki je sodeloval na tem sestanku. Vem pa, da so pokojni Polde in njegov pokojni brat France, pa tudi sestra Terezija, vso noč stražili v bližini hiše, da se ji ne bi približal nezaželen človek. V spominu mi je ostal dogovor obeh bratov s sestro, kako se bodo zagovarjali v primeru,

da bi oblast prišla na sled ilegalnemu sestanku v hiši, — kaj so delali sredi noči v bližini hiše, če bi jih na primer žandarji nenadoma obkolili, ali pa zalotila kakšna druga nepoklicana, sumljiva oseba. Dogovor je bil zanimiv. Zmenili so se namreč tako: ponoči so zaslišali mukanje svoje živine v hlevu, vstali in našli odprta hlevska vrata. Zato so nekoliko pogledali tudi okrog hiše in hleva, če niso morda kje v bližini tatovi, ker so takrat časopisi večkrat pisali o tatvini živine.

O čem smo to noč razpravljali na Gorjuši? Osnovna naloga delavskega razreda: akcijska, politična enotnost delavcev vseh treh smeri, t. j. marksistično usmerjenih delavcev, ki so bili člani ali simpatizerji Partije, krščanskih socialistov, članov Narodne strokovne zveze (nacionalisti, Sokoli) in povezava tudi z delavci, ki so jih klerikalni agenti preslepili in pridobili, da so stopili v klerofašistični sindikat »Zvezo združenih delavcev«. Enoten nastop delavcev proti izdajalski Cvetkovićevi vladi, ki se je povezovala z nemškim in italijanskim fašizmom, za večje plače in boljše delovne pogoje, enotna akcija proti naraščajoči draginji itd.

Po tem prvem sestanku je bil v februarju 1941 še eden, na katerem so bili prisotni samo člani Partije iz Domžal in okolice. Bilo je vsega 5 do 6 tovarišev. Razpravljali pa smo izključno o aktualnih nalogah Partije. Podrobnosti se ne spominjam. Tudi ta sestanek je bil ponoči pri pokojnem Mišu Leopoldu.

Polde je bil seznanjen s tekočimi nalogami Partije, dobival je propagandni in drugi partijski material ter ga po širokem krogu svojih znancev, simpatizerjev Partije, razdeljeval in širil dalje.

Kako so nastale in od kod so izvirale široke zveze, ki jih je imel Polde z vrsto progresivnih ljudi različnih poklicev v bližnji in daljni okolici?

Miševi na Gorjuši — Polde, brat France in sestra Terezija, ki je gospodinjila na njihovem domu, so bili v svoji okolici znani kot izredno pridni kmečki ljudje, da ne rečem prav garači: zanje bi lahko uporabili ljudsko prislovico: »Pridni so, da bi Šmarno goro premaknili, če bi se imeli kam opreti!« Kljub svoji pridnosti pa so se kot kmetje v stari Jugoslaviji težko prebijali. Krivični družbeni sistem stare Jugoslavije, ki tudi delovnemu kmetu ni dopuščal, da bi malo laže živel, pa naj se je še tako trudil — to je bil vzrok, da se je Polde približal levo usmerjenim naprednim ljudem in postal simpatizer Partije.

Triindvajsetega maja 1937 je govoril o enotni akciji v boju proti draginji kot zastopnik delovnih kmetov na znanem zborovanju delavsko-kmečkega gibanja na Taboru nad Ihanom, ki ga je organizirala Partija. Zavoljo tega govora ga je domžalska žandarmerija že v zgodnjih jutranjih urah naslednji

dan aretirala. Vendar mu oblast stare Jugoslavije ni mogla dokazati kaznivega dejanja in zato ga je čez teden dni morala izpustiti iz zapora.

Ponovno so ga žandarji aretirali junija 1938, da bi mu preprečili sodelovanje na zboru pristašev delavsko-kmečkega gibanja, ki je bil na binkoštni ponedeljek na Limbarski (sedaj Šlandrovi) gori.

Maja 1939 se je štirinajst dni ilegalno zadrževal pri Mišu tudi sekretar CK KPS tovariš Leskošek Franc-Luka. Ob tej priložnosti je pokojni Polde pokazal tovarišu Leskošku zapuščeno samotno hišo »Pri Judežu« nad Vinjami, v kateri je bila nato v noči od 29. na 30. junij III. konferenca Komunistične Partije Slovenije, na kateri je sodeloval tudi tovariš Tito. V pripravah za to konferenco je pokojni Polde požrtvovalno sodeloval.

Jeseni 1939 je bil Polde eden od podpisnikov znanega proglasa »Zveze delovnega ljudstva«.

To so sicer skromni — vendar pa zanesljivi konkretni podatki o aktivnosti in zvezah, ki jih je imel Polde že pred vojno z vodstvom Partije in z mnogimi naprednimi ljudmi v kamniškem okraju pa tudi v Ljubljani in okolici. Obstajalo pa je še eno dejstvo, ki je Poldetu omogočilo široke zveze zlasti s kmeti v kamniškem okraju.

Že nekaj let pred drugo svetovno vojno se je namreč Polde po malem ukvarjal tudi z lesno trgovino — nabavo hlodovine, tesanih tramov, ročajev za krampe in lopate za železniško direkcijo v Ljubljani in Zagrebu. Tako je pridobil kakšen dinar za lažje plačevanje davkov, za nakup najnujnejših gospodarskih potrebščin, dinar, ki ga iz zemlje ni mogel iztrgati. Tako se je Polde osebno seznanil z mnogimi kmeti v kamniškem okraju, od katerih je kupoval les. Sovraštvo do izkoriščevalcev delovnega človeka, ki je gorelo v njegovi notranjosti, je udarjalo na dan v razgovorih z delovnimi ljudmi, s katerimi se je pobliže seznanil. Tako je Polde širil mržnjo do protiljudskega režima. Ni bil politični aktivist, govornik v pravem pomenu te besede, toda s kmetom je znal govoriti v njegovem jeziku. Te njegove zveze so bile za nas zelo koristne. Tudi mene je pokojni Polde povezal z vrsto naprednih ljudi, med drugimi z gostilničarjem Lenardijem na Viru in z njegovo skupino, s tovarišem Keglovičem, upravnikom gradu Krumperk, v katerem je bila leta 1941 dalj časa naša zanesljiva postojanka, s trgovcem Turšičem v Domžalah, kjer smo vzpostavili center naše obveščevalne službe v Domžalah, s tovarišem Mirkom Gradom v Dragomlju, katerega hiša je bila zavetišče ilegalcev, ter še z vrsto drugih.

Tudi po okupaciji Gorenjske je Polde ne samo dobro vedel za tekoče naloge Partije, temveč je v njihovem uresničevanju tudi aktivno sodeloval. Njegova aktivnost prekletim gestapovskim ovaduhom ni mogla ostati neopazna. Dvanajstega maja 1941 so gestapovci Poldeta prvič aretirali in ga prepeljali

v začasni zapor na grad Brdo pri Lukovici, od tam pa v Begunje. Po šestih tednih se je Poldetu posrečilo, da se je izmuznil iz krempljev gestapa. K tej začasni izpustitvi so Poldetu precej pripomogli dokumenti in potrdila, iz katerih so Nemci lahko ugotovili, da se ukvarja z lesno trgovino in da zato mora hoditi okrog po svojih trgovskih poslih.

Pokojni Polde ni bil človek, ki bi ga gestapovsko nasilje moglo preplašiti. Kmalu po vrnitvi iz zapora sem ga seznanil z nalogami za organiziranje oborožene vstaje proti okupatorju, — zbiral naj bi orožje, hrano, obleko in obutev za borce prvih partizanskih enot. Konkretne naloge — to je bilo nekaj zanj. Čez dan je sicer delal na kmetiji pa tudi ne več vsak dan — na večer pa je zanesljivo izginil. Mržnji do izkoriščevalcev delovnih ljudi, ki je gorela v njem, se je zdaj pridružilo še smrtno sovraštvo do okupatorja, ki je preganjal in izseljeval kmeta z njegove slovenske zemlje. Polde je bil prvi ekonom naših partizanskih enot v kamniškem okrožju. To lahko potrdijo preživeli borci Radomeljske in Mengeško-moravške čete.

Skrbel je za partizane tako, da lastni oče ne bi mogel bolje skrbeti za svoje sinove. Imel jih je rad — »te naše fante«, kakor jih je imenoval, in kadar je šlo zanje, mu noben napor ni bil prehud. Iz zbiralnih centrov je sam ali ob pomoči drugih aktivistov prevzemal hrano in druge potrebščine za partizane in jih prenašal na dogovorjeno mesto. Še več je žrtvoval sam. Nemalokrat je njegova sestra Terezija v veliki kmečki peči na njegovem domu v eni sami noči spekla za partizane tudi po tri peke kruha, vsakikrat po devet hlebov. Če so bili kje v bližini, je rad prebil noč v četi — seveda ni nikoli prišel praznih rok. »Laže živim potem« — je večkrat dejal — »če preživim noč pri ‚naših fantih'.«

14. septembra 1941. leta smo na gradu Krumperk pri Domžalah ustanovili prvi občinski odbor Osvobodilne fronte za Domžale in okolico. Navzoči so bili trije delavci iz domžalskih tovarn, en kmet in trije tovariši kot predstavniki inteʼlektualcev. Sestav tega odbora je zanimiv, ker dokazuje politično širino OF. Vendar se po imenu spominjam le dveh udeležencev tega sestanka, in to pokojnega Miša Leopolda in bivšega upravnika gradu Krumperka tovariša Keglovića Alojza, ki zdaj živi v Novem mestu. Z njegovo pomočjo sem ugotovil še dvoje imen udeležencev tega sestanka, in sicer sta bila to: Martelanc Miro, takrat ravnatelj tovarne laka na Količevem, in Franjo Chvatal, bivši upravitelj šole na Krtini, ki so ga pozneje — leta 1944 — ubili belogardisti v Domžalah. Ostalih treh imen se tudi tovariš Keglovič ne more več spomniti.

Eden najaktivnejših članov tega odbora je bil Leopold Miš — vse do njegove druge aretacije — 14. oktobra 1941.

Tisti večer, ko so Nemci ponovno aretirali, to pot oba brata in sestro Terezijo, sem bil s Poldetom dogovorjen za sestanek na njegovem domu.

Zmenjena sva bila, da nikoli ne bom prišel v hišo s čelne strani, temveč da bom pod hribom vedno zavil na levo navzgor do majhnega sadnega drevesa, na katerem je bila na spodnji veji ovita krpica iz žakljevine. To je bila popolnoma nesumljiva zadeva, ker kmetje ovijajo debla mladih dreves, če so ranjena ali pa kadar jih žele zavarovati pred divjačino. To drevo sem vedno lahko našel tudi v najbolj temni noči in otipal, če je krpa na veji ovita ali ne. Če je ni bilo, je pomenilo, da se ne smem približati hiši, če pa je bila, sem desno od malih vrat potrkal na okno kamre, kjer je Polde spal. To je bil znak, za katerega razen Poldeta in mene ni nihče vedel.

Tisti večer, ko so Poldeta malo prej v drugič aretirali, sem se na opisan način približal hiši. Krpa je bila na svojem mestu, okrog je bilo vse mirno. Prišel sem v smeri iz Moravč in to me je verjetno rešilo — ter potrkal na okno. Luči v hiši ni bilo, toda to me ni motilo. Saj je bil čas, ko kmetje v hlevu opravljajo živino. Šel sem skozi vežo naravnost v hlev.

Ko me je starejša sestra Urša zagledala v hlevu, je prestrašeno dvignila roke:

»Beži Pavle, beži! Ni deset minut, ko so Nemci odpeljali vse — Poldeta, Franceta in Terezijo!«

Planil sem iz hleva. Izdajstvo, morda v bližini vojaška, lahko pa tudi civilna zaseda — to je bila prva misel. Toda šel sem po stari poti — skozi vežo na mala vrata in od tam v smeri proti moravški cesti izginil v temo.

Po tritedenskem mučenju v Begunjah so Nemci oba brata v Dragi ustrelili, sestro Terezijo pa odgnali v koncentracijsko taborišče, od koder se je po osvoboditvi vrnila.

Nobeden od njih ni ničesar izdal. Kaj bi bilo, če bi zlasti Polde, ki je toliko vedel, zinil le besedico?!

Ne vem, kako sem to zvedel — morda je bil ob smrti obeh bratov zraven kdo, ki se je rešil in sporočil po svojih sorodnikih, da je namreč Polde tik pred smrtjo še zabrusil gestapovskim krvnikom v obraz: »To boste drago plačali!«

Ob dvajsetletnici ljudske vstaje sem napisal te spomine na zavednega slovenskega kmeta prvoborca, ki je tako ljubil svobodo, svojo rodno slovensko zemljo in svoj narod, da mu za njegovo rešitev nobena žrtev ni bila prevelika. Prepričan sem, da je sila spomina na plemenite ljudi, kakršen je bil pokojni Polde Miš, tako močna, da bo preživela tudi atomska stoletja z vso njihovo živčno naglico.

PARTIZANSKE BOLNIŠNICE NA KAMNIŠKEM

Franc Podstudenšek - Rok

Glede na izredno dinamičnost in razgibanost množic pod vodstvom KP na Kamniškem se je že leta 1941 in 1942 in tudi v kasnejšem obdobju pokazala potreba, resno razmisliti o gradnji partizanskih bolnišnic in drugih sanitetnih objektov na omenjenem področju.

Tu so se vršili neprestani boji Kamniško-kokrškega, Zasavskega in Savinjskega bataljona z okupatorjevimi policijskimi in gestapovskimi oddelki, ki so se posluževali izdajalcev. Zaradi teh smo imeli izredno velike težave. Poznali so namreč posamezne kraje, kmete in predele, kjer smo se zadrževali s partizanskimi operativnimi enotami. Kmete v teh krajih so Nemci osumili, ali pa jih celo obdolžili, da podpirajo partizansko vojsko, da pri njih hranimo ranjene partizane, za katere skrbijo in jih negujejo. V prvem obdobju NOB smo težko ranjene partizane res dajali v oskrbo in v varstvo posameznim kmetom in tudi delavskim družinam. Zdravstveno nadzorstvo pa sta imela zdravnik dr. Miha Cunder in bolničar Jože Pirš-Luka, ki sta bila izredno požrtvovalna. Še v tako težki in nevarni noči sta se preko vseh zased prebila do ranjenih tovarišev, jih preobvezala ter jim dajala zdravila. Mnogokrat sta zbrala hrano med potjo ter jo pustila pri hiši, kjer se je zdravil ranjeni partizan. V tem času ni imela vsaka družina dovolj hrane, predvsem je je primanjkovalo delavskim družinam, saj so prejemali živila samo na nakaznice in še to izredno malo. Pozneje so partizanskim družinam odvzeli živilske nakaznice. Očitali so jim, da podpirajo partizane; v tem času so tudi začeli z množično selitvijo na celotnem kamniškem področju. Okupatorji in domači gestapovci so odpeljali veliko družin, pri katerih so imeli ranjene partizane. Družinam so popolnoma izropali domačije, ali jih celo požgali. Čeprav so bili to težki in nevarni časi za naše ranjene borce zaradi neprestanih preiskav pri posameznih kmetih, okupatorjeva policija in gestapo nista skoraj nikjer zasledila ranjencev.

Omenim naj nekatere družine, ki so sprejele v varstvo in v oskrbo ranjene borce in nekatere vasi, v katerih smo imeli ranjene partizane. Posamezne družine so: Žibertova iz Rakitovca, Hribarjeva iz Velike Lašne, pri Jurčku v Tuhinju, Žubejeva, Ogradarjeva, Podkrajnikova nad Črno, pri Senčevih nad Tunjicami, pri Havtežu v Sidražu, pri Mihi Žagarju v Zakalu, pri Pozniku in Sušniku na Jeranovem, pri Kavku v Nožicah, pri Jurčku v Palovčah. Lahko

France Podstudenšek-Rok,
organizator in graditelj vrste partizanskih bolnišnic na področju IV. operativne cone

pa bi jih naštel še celo vrsto iz raznih krajev kamniškega področja. Naj omenim tudi vasi: Koreno, Zlato polje, Rakitovec, Gradišče, Hrib v Tuhinjski dolini, Češnjice, Golice, Rudnik pri Kamniku, vasi okoli Trojice na Moravškem in Limbarske gore. Mnogo je še vasi, v katerih smo imeli partizanske ranjence, preden smo začeli z gradnjo posameznih manjših in večjih zasilnih bunkerjev.

Izredno hitri razvoj NOV ter dotok novih borcev je narekoval gradnjo zasilnih partizanskih bolnišnic v obliki manjših, tajnih bunkerjev. Nekateri so bili podzemeljski s kapaciteto pet do deset ljudi. Pri izbiri terena v gozdovih in drugih krajih so se izbirala za bolnišnice taka skrita mesta, za katere si sovražnik ni mogel misliti, da bi sploh lahko kaj obstajalo na takem območju. Vsi dohodi v bolnišnico so bili vedno dobro maskirani. Tudi bunkerji so se uporabljali predvsem za zdravljenje težjih ranjencev. Laže ranjeni partizani so se zdravili še nadalje pri posameznih kmetih, aktivistih, kakor je bilo pač mogoče. Težavno je bilo ne le za ranjence, temveč tudi za kmete, delavce, aktiviste, saj so bili vedno v strahu pred sovražnikom. Gestapovci so namreč v partizanskih vaseh kaj radi delali natančne preiskave na sumljivih kmetijah.

Zato je bilo potrebno, poskrbeti za zadostno varnost ranjencev, saj nikoli nismo vedeli, ali je v neposredni bližini kakšen izdajalec ali provokator. Če ne bi dovolj pazili na vse, bi to lahko slabo vplivalo na ranjence in borce v enotah NOV na Kamniškem in drugod, zlasti če bi izvedeli o kakem sovražnikovem vdoru.

Posebno težavno je bilo leta 1942, ko se je nemška soldateska čutila najmočnejšo. To je bil čas njenega nepopisnega divjanja in teroriziranja slovenskega ljudstva, posebno v partizanskih vaseh. Pri hišah naših aktivistov so imeli gestapovci v nočnih urah zasede, da bi zasledili ali celo ujeli partizane, kar pa se jim je le redko posrečilo. Da bi opreznega partizana zahrbtno ujeli, so večkrat kar na slepo udarili. Terorizirali ali zaprli pa so tudi ljudi, ki niso imeli z nami direktne zveze. Mnogokrat smo v zadnjem trenutku rešili ranjene partizane pred besnimi policisti ali gestapovci. Pri Ogradarju so bili ranjenci v eni sobi, v drugi pa nemški policisti. Podoben primer je bil pri Senčevih nad Tunjicami in pa tudi drugje. To omenjam zato, da bodo današnja mladina in bodoči rodovi poznali junaštvo posameznih družin v času NOV ter neustrašenost, četudi je šlo za ceno dragocenih življenj. Nemci in domači izdajalci niso nikomur prizanesli z zaporom, izselitvijo ali ustrelitvijo. Ponekod je bilo nasilje še večje. V vaseh Koreno, Gradišče v Tuhinjski dolini, Hrastnik na Moravškem so zažgali hiše, v katerih so se zdravili ranjeni partizanski borci in vanje pometali stare matere ter otroke. V tem času so Nemci na Kamniškem in tudi v drugih krajih ustanovili policijske in Wehrmanschaft postojanke, da bi s tem preprečili svobodno kretanje partizanov v teh krajih in prekinili vsak stik s partizani in ilegalnimi političnimi aktivisti. Govorili so, da jih bodo spomladi 1942 vse polovili, kar jih je še ostalo čez zimo iz leta 1941. V tem so se krepko zmotili. Res je, da so nam na novo ustanovljene Wehrmanschaft posadke delale veliko preglavic, predvsem v Gozdu, Lašni, Šmarskih gorah, Menini planini, Tuhinju, Brdu, Brezovici, Špehovem ter v drugih krajih na tem območju. Gestapo in »vermani« so se zelo radi posluževali domačinov pri zasledovanju posameznih partizanskih enot, kurirjev in bunkerjev z ranjenimi partizani. Nekateri posamezniki so v začetku Nemcem res nasedli ter šli iskat po gozdovih partizane. Vsako ugotovitev pa so takoj sporočili Nemcem. Lahko bi omenil nekaj primerov takih ljudi, a ker so se na naše opozorilo kmalu popravili, jih ne bom imenoval. Dva nepopravljiva primera pa smo le morali kaznovati s smrtjo. To pa je bil resen opomin vsem, ki so še bili takšnega mišljenja in skrivaj hoteli služiti nemškemu okupatorju.

V tem času smo imeli na Kamniškem in v Zgornji Savinjski dolini marsikaterega ranjenega partizana, ki je postal žrtev domačih izdajalcev. Zakrknjeni izdajalci pa niso nikjer mirovali. Pozneje so se zatekali v večje centre pod zaščito nemških policajev in gestapa, ker se sami niso več upali prihajati

v domači kraj. Ljudje so v svojem kraju dobro poznali tiste, ki so bili izdajalci, zato jim niso ničesar več zaupali. Če je hotel domači izdajalec odkriti v kraju kakšno stvar, je moral sam s policijsko zaščito stopiti v ogenj po izredno trd oreh, ki pa je marsikaterega stal glavo.

NOV se je iz dneva v dan hitreje razvijala. Političnega dela med množicami je bilo vedno več, dotok novih prostovoljcev v NOV pa je bil vedno večji. Že po pregrupaciji Kamniško-kokrškega odreda in kasneje Kamniško-zasavskega odreda, predvsem pa po prihodu II. grupe odredov na Kostanjsko planino, Menino planino in na Štajersko se je še hitreje čutil prihod borcev v posamezne bataljone in kasneje v brigade in odrede v sestavu IV. operativne cone. Že prej smo neprestano napadali iz zased nemške patrole, oddelke, manjše posadke ter vodili borbe na posameznih položajih kot na primer na Osnovčku, Sv. Mohorju, Limbarski gori, nad Brezovico, na Trojici, Mugovcih itd. V teh bojih smo imeli tudi ranjene soborce. Od takrat dalje je tudi nujno morala rasti in se organizirati širša sanitetna služba na teritoriju kamniškega okrožja in Zgornje Savinjske doline. Še bolj pa je bilo potrebno pohiteti z gradnjo bolnišnic, ker so se začele ofenzivne akcije naših partizanskih enot, na drugi strani pa sta nemška policija in gestapo s pomočjo domačih izdajalcev prav tako vodila velike ofenzivne bojne akcije proti našim enotam. Naše partizanske formacije so postajale iz dneva v dan bolj ofenzivne in številnejše, da so Nemci morali kaj kmalu zapuščati posamezne svoje posadke, prvo manjše, kasneje pa vedno večje. To je bilo za nas zelo ugodno, posebno pri izbiri posameznih ustreznih terenov za manjše ali večje partizanske bolnišnice ter za razmestitev ranjenih borcev. Položaj se je zelo hitro spreminjal. Glavni izdajalci so bili odstranjeni, nekateri so iskali zaščite pri okupatorju, ostali so se prestrašili in opustili zasledovanje z okupatorjem. Nastajal je vedno ugodnejši položaj za organizacijo sanitetne službe ter gradnjo posameznih partizanskih bolnišnic na Kamniškem in na drugih področjih. V vodstvu štaba bataljona začnejo politični in partijski voditelji razpravljati, kako bi čim hitreje rešili vprašanje ranjenih borcev, predvsem težjih. S štabom odreda in s štabom II. grupe odredov so se o tem pomenili sanitetni referenti: dr. Obračunč-Cedrih, dr. Miha Cunder, Jože Pirš-Luka in dr. Tako so nastajali prvi partizanski bunkerji v Tuhinjski dolini, na Moravškem, Kolovcu, Rudniku, nad Črno, v Kamniški Bistrici, nad Dobravo pri Komendi, kasneje še v Tuhinjskem grabnu, na Menini planini, Podvolovjeku, na Slapeh itd. Vse te objekte so zgradili in v njih ostali kot osebje partizanskih bolnišnic kamniškega bataljona zanesljivi aktivisti teh krajev, ki so imeli vsestransko dobro organizirano obveščevalno službo. Le tako pripravljene jih ni mogel sovražnik nepričakovano napasti. V začetku so morale posamezne ekipe poskrbeti ne le za orodje za gradnjo ter ustrezni gradbeni material, temveč tudi za vso notranjo opremo bolnišnic, vključno prehrano borcev.

Pri gradnji partizanskih bolnišnic je bila odgovorna celotna ekipa, da je ščitila sebe, da je čim hitreje zgradila objekte, katerih ne bi nihče zasledil in da ne bi nihče izmed njih dezertiral. Nadaljnja njena dolžnost je bila, da je bila notranjost bolnišnice čim hitreje opremljena in dobro oskrbovana za sprejem ranjencev. To je bila tudi osnovna naloga posameznika, ki je kakorkoli sodeloval ali doprinesel k uspehu. Še posebno pa je bil odgovoren vodja ekipe vodstvu operativnega sektorja, pozneje sanitetnemu oddelku pri štabu IV. operativne cone. Gradnja partizanskih bolnišnic na Kamniškem in v Zgornji Savinjski dolini ter organizacija ostale sanitetne službe je vedno hitreje in uspešneje napredovala, iz dneva v dan pa smo si pridobivali novih izkušenj. Poleg tega pa smo imeli vedno več novih zdravnikov, ki so nam svetovali, kako naj delamo in organiziramo partizansko saniteto na našem območju. Pripomnim naj, da smo imeli v sanitetnem oddelku izredno dobre strokovnjake za opravljanje teh nalog, zlasti v poznejšem obdobju. Kasneje bom o njih posebej govoril.

Skoraj slehernemu borcu in aktivistu na Kamniškem je znano, kako zelo težko je bilo za ranjence, dokler so se zdravili pri posameznih zanesljivih kmetih ali pa v začasnih »bunkerjih«. Iz varnostnih razlogov jim ni bilo mogoče dati zadostno organizirane zdravstvene pomoči. V takih primerih so ranjeni borci pretrpeli nepopisne bolečine, ker zdravnik ni mogel do njih ali oni ne do njega. Najteže pa je bilo, če se ni mogla izvršiti operacija, ki je bila marsikdaj življenjsko važna za partizana-borca in je pomenila rešitev življenja človeku, partizanu-borcu, ali pa smo ga morali izgubiti in položiti v rodno zemljo, na kateri smo skupaj z njim uničevali nemškega okupatorja in domače izdajalce, sovražnike ter morilce slovenskega naroda.

Pomoč smo nudili vsakemu ranjencu že v njegovi enoti, vodu, četi, bataljonu, odredu in kasneje v brigadi. Povsod so imeli bolničarje s potrebnim sanitetnim materialom, zasilnim orodjem in zdravili, skratka vse, kar so potrebovali za prvo pomoč ranjenemu borcu na položaju. Ostalo zdravstveno pomoč smo nudili takoj, kakor hitro so dopuščale razmere, oddaljenost zdravnika ali policijski in gestapovski pritisk na bojne položaje.

Pomoč smo nudili vsakemu ranjencu že v njegovi enoti, vodu, četi, obkoljeni od policije. V takem primeru je bilo izredno težavno nuditi prvo pomoč ranjenemu borcu. Naša parola je bila, da je vsak borec dolžan pomagati soborcu v vsakem kritičnem primeru, bodisi da je ranjen ali pa da mu je treba pomagati iz obkoljenega obroča. Za nobeno ceno pa ne sme pustiti ranjenega borca na položaju okupatorju. To je bila največja moralna obveznost med borci NOV na Kamniškem. Zato ni le slučajno, da so bile na tem področju uspešne vojaške akcije, širok razmah političnega dela med prebivalstvom, množični prihod novih borcev in vsa ljudska podpora na vseh področjih NOV. Zato so bili pozneje borci NOV iz Kamniško-zasavskega in Savinjskega bataljona po-

večini voditelji v drugih enotah in bili celo poslani kot politični voditelji v druge kraje. Prav tako so borci tega sektorja vodili gradbena dela štirinajstih oziroma kasneje devetnajstih partizanskih bolnišnic. Pozneje pa so skrbeli kot osebje naslednjih bolnišnic: Vobolše v Berlečevem gozdu pod Žubejevimi, pod Znojilami, Janezov bunker nad Lukovico, Brode v Tuhinjskem grabnu, Srečova bolnišnica Trnovče, Janezova in Lenčkina bolnišnica v Češenjskem gradu na Moravškem, pod Krvavo pečjo nad Črno, Triglav v Kolovcu — Lukovi dve bolnišnici, Kamniška Bistrica nad Kopišami, Javorščica na Moravškem, Rudnik pri Kamniku, pod Osnovčkom nad kmetom Osredkarjem, nad Dobravo pri Komendi, nad Sv. Vidom v Tuhinjski dolini pod Menino planino, Sušje pod Javorščkom pod Menino planino. Poleg omenjenih pa smo zgradili še v Zgornji Savinjski dolini, v Podvolovjeku bolnišnice: Viharnik, ESH nad Petkom, v Beli pri Žegnanem studencu pod Ojstrico, v Rovtah pod Slapom in nad Bočno. Te bolnišnice so uspešno služile svojemu namenu. Zgrajene so bile po navedenem vrstnem redu. Skoraj v vsaki bolnišnici, zlasti pa v večjih, smo imeli zdravnika, ki je skrbel za uspešno zdravljenje partizanskih ranjencev. Za organizacijo te pomoči, za dobre zveze, za nabavo sanitetnega materiala, za instrumentarij, za notranjo opremo, odeje, posteljno perilo, hrano in drugo je skrbel štab IV. operativne cone skupaj s sanitetnim oddelkom. Poskrbeli so tudi za zdravnike in tako so začele delovati prve partizanske javke za sprejem ranjencev v novozgrajene bolnišnice. Čim dalje je trajala vojna, tem več je bilo bojev, večjih ali manjših in zato je bilo vedno več teže ali laže ranjenih partizanov. Ko so borci zvedeli, da v partizanski vojski prav tako resno skrbijo za ranjene borce kot v regularnih armadah, čeprav pod mnogo težjimi okoliščinami, se ni nihče bal stopiti v prve bojne položaje. Čeprav je bil kdo ranjen, je dobro vedel, da bodo zanj poskrbeli in mu nudili prvo pomoč, ga nato poslali v partizansko bolnišnico, kjer je dobil zdravniško oskrbo.

Čim številnejše so bile dobro oborožene udarne partizanske enote na Kamniškem in na drugih področjih, tem uspešneje so se spoprijele z nemško policijo — gestapom. Zato se »vermani« in nemški žandarji sami niso upali patruljirati po posameznih vaseh ali partizanskih terenih. Nemci so iz dneva v dan morali beležiti poraze pri nas in na vzhodni fronti. Italija je bila pred polomom; nemški vojaki so začeli dezertirati z vzhodne fronte in vstopati v vrste NOV in tudi delavci so zapuščali tovarne in vstopali v partizansko vojsko. To je bil velik opomin okupatorju in obenem dokaz nezadovoljstva ljudskih množic na Kamniškem do nemških okupatorjev. Te okoliščine so prebivalstvo navduševale za vsestransko podporo NOV, kamor je tudi vstopalo. Tako se je vedno hitreje krepila in razvijala partizanska vojska. Vzporedno z njenim razvojem je šel tudi razvoj novozgrajenih partizanskih bolnišnic in sanitetne organizacije, kar podajam v naslednjem poglavju.

Organizacija partizanskih bolnišnic na Kamniškem, na Moravškem, v Podvolovjeku — Rovtah

I. Vobolše izpod Žubejevega griča, nad Srednjo vasjo, v gozdu Janeza in Ančke Berlec, 400 m severovzhodno od njune hiše.

Na tem kraju je obstajala manjša bolnišnica, ki jo je zgradil dne 12. V. 1942 Janez Berlec-Nace. Bolnišnica je bila kot mala baraka v gostem smrečju, pokrita s smrekovim lubjem. Ranjence je spremljal Nace, oskrbovala pa jih je njegova žena Ančka. V notranjosti barake so bile na tleh deske, pokrite s slamo, imeli so tudi odeje. Prostora je bilo le za šest ranjencev. Tu so se prvi zdravili: Peter z Zlatega polja, Zapolž iz Lašne, Primož iz Gradišča, Ludvik iz Nožic in drugi, katerih imen se več ne spomnim. V tej bolnišnici je zdravnik Miha Cunder zdravil ranjene borce nekako do julija 1942. leta. Berlečevo Ančko so vohuni in nemška policija odkrili, zato je odšla k partizanom v I. Kamniški bataljon, v katerem je bil tudi dr. Cunder. Bolnišnica v Voboljšah pozneje ni več delovala.

II. Pod Znojilami, 300 m v gozdu izpod kmeta Vkoček Damijana, po domače »Pri treh sestrah«, ali 1 km severozahodno od Lukovice, ali z vzhodne strani 1 km iznad glavne ceste nad Trnjavo, v smeri proti severu.

Bunker je bil zgrajen konec junija 1942 v zelo gosti praproti in srebotju, s katerim je bilo vse preraščeno. V notranjosti so bile deske, pokrite s slamo. Prostora v njem je bilo za 4—5 ranjencev. Uporabljal se je predvsem v letnem času 1942 in 1943 in tudi pozneje ni bil izdan do osvoboditve. Prostor za bunker sta izbrala Tomaž Novak-Srečo in Mirko Podbevšek-Lado. Ranjene borce je oskrboval kmet »Pri treh sestrah« v Znojilah. Zdravit sta jih hodila bataljonski zdravnik dr. Miha Cunder ali pa Jože Pirš-Luka. Bunker so uporabljali za srednje težke ranjence.

III. Brode — Tuhinjski graben. Bolnišnica Srečo je bila zgrajena 5. III. 1943. Organizator podzemeljskega bolniškega objekta v gozdu je bil Jože Pirš-Luka. Delo pa je vodil Anton Podbevšek-Srečo, domačin iz vasi Tuhinj. V njegovo ekipo so bili dodeljeni še borci iz Kamniškega bataljona: Jože Baloh, Matevž, Rapajč, Rudi, Segutin Valentin, Tone in Janez iz Lomovca in Smolnikarjev sin. Bolnišnica je obstajala iz dveh podzemeljskih bunkerjev 4 × 6 m in 3 m višine. Drugi, kuhinjski objekt je bil ravnotako podzemeljski in je meril 4 × 5 m. Pozneje so v neposredni bližini zgradili novo bolnišnico 4 × 5 m in 3 m višine. Poleg tega pa so zgradili še podzemeljska skladišča, ki so bila oddaljena 1 km druga od drugih. Ko so zgradili bolnišnico, so takoj obvestili predstavnika sanitetnega oddelka pri štabu IV. operativne cone, ki je takoj obvestil vodstva vojaških enot, kam naj v prihodnje pošljejo na javko svoje ranjene borce. Tako so na Brodah začeli sprejemati ranjene borce. Preden je bila bolnišnica dograjena, je bilo mnogo težav in strahu, da je ne bi kdo zasledil, izdal, ali da

ne bi nanje naleteli v ofenzivi nemški policaji ali gestapo, saj so njihove kolone neštetokrat hodile 300 m nižje po poti iz Kostanjske in Menine planine ter Šmarskih gora. Težave so bile z nabavo večje količine gradbenega materiala in posebno z dovozom, kajti vaščani niso smeli vedeti, kaj se gradi v njihovi bližini. Le redki so vedeli, da se okoli njih nekaj dogaja, niso pa vedeli, da se gradi bolnišnica, kar je bilo tudi bolje.

Bolnišnico je oskrbovalo isto osebje, ki jo je gradilo. Dobili so še dve bolničarki in leta 1944 še zdravnika dr. Volavška iz Braslovč. Bil je sicer starejši, vendar skrben pri zdravljenju partizanskih borcev. Sestavljal je tudi jedilni list, da je kuharica že teden dni poprej vedela za vrstni red jedi. Kuhala je skoraj vedno ponoči, da ne bi kdo opazil dima, predvsem kadar so bili nevarni dnevi nemških ofenziv, ali če je bil v tem sektorju kak kmet v gozdu. Tedaj je delovala obveščevalna služba in posebni stalni stražar je bil na opazovalnici. Opazovalnica je bila na takem kraju, da je stražar videl vse naokrog, njega pa ni mogel nihče opaziti. To je bilo posebno važno zaradi zaščite ranjenih borcev. Važno pa je tudi bilo, da so dohode dobro maskirali, za kar je posebej skrbel Jože Baloh-Šanca. Dobro maskiranje dohodov je bilo izredno važno, da so se očuvale partizanske bolnišnice.

Notranjost bolnišnice je bila lepo urejena, ležišča so bila na enonadstropnih pogradih. Težji ranjenci so bili spodaj, lažji pa zgoraj. Kapaciteta bolnišnice je znašala 40 do 46 ranjencev. V tej bolnišnici so se borci zdravili ves čas, razen v zimi 1943-44, ko je bila bolnišnica nekaj časa zaprta zaradi neprestanih nemških ofenziv v bližini, to je Kostanjski, Tomanovi in Menini planini. Tudi v vasi Tuhinj so se Nemci skoraj stalno zadrževali. Da pa ne bi bolnišnice odkrili, so ranjence evakuirali v Zgornjo Savinjsko dolino in v druge bolnišnice. Konspiracija je bila na višini. Ves sanitetni kader je bil discipliniran. Spomladi 1944 je ta podzemeljska bolnišnica zopet začela sprejemati nove ranjence, bilo jih je 30 do 45, pretežno težjih, ki so se tu zdravili do konca vojne leta 1945. Mnogo jih je popolnoma ozdravelo.

Bolniško osebje je v tem času imelo več nalog:

skrbeli so za celotno oskrbo in zdravniško pomoč ranjencem;

obveščevalno službo so sami opravljali v povezavi s terenom;

opravljali so tudi sami s svojim osebjem stražarsko službo.

Do junija 1944 so morali sami skrbeti za hrano za ranjence in zase. Takrat pa je štab IV. operativne cone odredil, da se takoj organizira sanitetni ekonomat za oskrbovanje vseh bolnišnic na njegovem področju. Ta ekonomat je od tedaj dalje tudi na Kamniškem skrbel za prehrano ranjencev in za drugi potrebni material.

IV. Trnovče — 300 m severno od vasi, pod višinsko koto 546 m, je bil zgrajen zgodaj spomladi 1943 Janezov bunker. Bil je podzemeljski bunker, v katerem

je bilo prostora za 10 do 12 ranjencev. Zgradila sta ga Janez in Lenčka Močnik skupaj še z nekaterimi tovariši. Notranjost bunkerja je bila 6 × 4 m. Imel je lesene pograde s spodnjim in zgornjim ležiščem, v levem kotu pa je bil štedilnik. Lenčka je pripovedovala, da je bilo tam nekaj časa prijetno. V pozni jeseni, 7. XI. 1943, je zasledil bunker neki domačin in šel javit belogardistom v Domžale. Še istega dne so pridrveli iz Domžal belogardisti z Nemci ,ter obkolili bunker. V zadnjem trenutku so partizani iz bunkerja opazili prihajajoče belogardiste in umaknili ranjence. Opreme pa niso več mogli rešiti, ker so belogardisti že naskakovali Janezov bunker. Ko so vanj vdrli, so zažgali opremo in material. Ranjence smo po kurirski zvezi poslali v drugo partizansko bolnišnico na Moravško. Bil je manjši objekt, toda zelo priročen, ker je bil v bližini bojnih položajev.

V. Ribnik — Češnjice — na Moravškem. Na tem področju so bili v avgustu 1943 zgrajeni trije podzemeljski bunkerji, in sicer pod Grmado, v Kosezah in v Tuštanju. Najprej so se ranjeni borci zdravili v spodnjih prostorih Češenjskega gradu, kasneje pa v omenjenih bunkerjih. Na tem sektorju sta vodila organizacijo dela starejši partizan-invalid, borec iz kamniškega bataljona Janez in Kladvo, bolničar, ki je prispel z dr. Obračunčem-Cedrihom v II. grupi odredov poleti 1942 na kamniško-moravško področje. Omenjenega bolničarja smo vsi imenovali s partizanskim imenom Macola. Ta je večkrat, če ni bilo zdravnika v bližini, kar sam operiral ranjenega borca. Ker v Moravški dolini v letu 1942 in 1943 ni bilo domačih izdajalcev, zdravljenje partizanov ni bilo težavno. Tako stanje je na tem področju trajalo do spomladi 1944, ko so nekateri partizani dezertirali in odšli k belogardistom v Domžale. Teh so se domačini močno prestrašili, ker so zelo pogosto prihajali z Nemci v Moravško dolino in terorizirali prestrašene prebivalce, jih pretepali, ropali živila, zapirali, streljali in požigali posamezne hiše in celo vasi.

Kot sem že omenil, so se ranjenci zdravili v Češenjskem gradu do leta 1944. Od tedaj pa je bilo na Moravškem izredno težavno, ker je od tod šlo več kmečkih sinov k belogardistom v Domžale in v druge kraje na Gorenjsko. Zaradi tega smo morali bolnišnice izredno dobro maskirati ter poostriti disciplino in budnost na straži. Le tako smo lahko ohranili partizanske bolnišnice na Moravškem do konca vojne. Bolnišnice, zgrajene v prvih letih, so morali v krajših obdobjih premeščati iz kraja v kraj, v novozgrajene prostore.

VI. Pod Krvavo Pečjo nad Črno je bila pod veliko skalo spomladi 1943 zgrajena manjša partizanska bolnišnica. Zgradila sta jo France Žagar in Blaž Sušnik s pomočjo kmeta Podkrajnika in Jurija Sušnika in Janeza Kemperla. Tu so se zdravili le srednje težko ranjeni partizani, ker je bil teren izredno težko dostopen za vsakogar. Nemci ali belogardisti si niso mogli niti misliti, da bi tu sploh kaj moglo obstajati, najmanj pa bolnišnica, čeprav je bila

manjša. Na tem področju je bilo še posebno težavno, ker so 6. VII. 1942 Nemci ustrelili 51 talcev, največ domačinov. Njihove družine so izselili v razna taborišča v Nemčijo, domove pa izropali. Prebivalci, ki niso bili izseljeni, so z velikim strahom spremljali razvoj NOV. Več ali manj so vsi podpirali OF in NOV materialno, z obveščevalno službo in z vstopom v NOV. Posebno so se bali domačega izdajalca Alojza Senožetnika iz Gozda, ki je bil ves čas pri gestapu v Kamniku. Ta je v letu 1942 in 1943 pogosto prihajal z nemško policijo in gestapovci v dolino Črne, v vas Gozd in hudo teroriziral prebivalce. Po njegovi zaslugi so jih mnogo zaprli in postrelili. Ta zločinec ni padel v roke partizanom, da bi dobil plačilo za svoje umazano delo. Skupaj z drugimi zločinci je leta 1945 pobegnil v Nemčijo.

VII. Razbor, nad Podgoro in iznad Brezja, pri višinski koti 398. Tu je bila zgrajena bolnišnica za 20 ranjencev. Zgradil jo je 15. IX. 1943 partizan, borec iz Kamniškega bataljona, Janez Močnik, kateremu so bili dodeljeni še nekateri borci. Bolnišnico so imenovali Krhlič. Stala je v grapi ob vodi, to pa zaradi tega, da je bilo mogoče v zimski dobi zabrisati za seboj vsako sled. Na tem področju so Nemci in belogardisti zelo pogosto delali večje ofenzive in hajke na operativno vojaške enote okoli Zlatega polja, Brezovice, Velike Lašne, Vrha in Rakitovca. Največjo skrb so v bolnišnici posvečali disciplini in konspiraciji. Zato tudi ni nihče izsledil bolnišnice do zadnjega dne vojne, 10. V. 1945. Ta dan so se po teh krajih pomikali belogardisti in Nemci, glavna zaščita umikajočih se nemških enot z Balkana.

Pri tem so belogardisti opazili našega opazovalca na opazovalnici bolnišnice. Opazovalec je obvestil bolnišnico, da se v to smer pomika več sto Nemcev in belogardistov. Vodstvo bolnišnice je sklenilo, da se z največjo naglico pripravijo vsi ranjenci za umik iz bolnišnice. Tudi ob drugih nevarnih dnevih so bili ranjenci vedno pripravljeni za umik. Na srečo niso imeli v tem času težjih ranjencev, bili so zato pokretni in se lahko premaknili preko Razbora v smeri Vrha in Svinjškega hriba. Pri umiku so izgubili le enega tovariša. Bolnišnica je služila svojemu namenu do zadnjega dne. V njej je ozdravelo več ranjenih borcev. Zadnji dan so jo našli okupatorjevi kvizlingi ter jo uničili.

V času obstoja te bolnišnice je vsa zdravniška dela opravljal zdravnik iz KZO in bolničar Jože Pirš-Luka, ki je bil v tem času v sanitetnem oddelku pri štabu IV. operativne cone in se je večkrat zglasil v bolnišnici Krhlič. V to bolnišnico je prišla kot ranjenka tudi borka, tov. Lenčka Podbevšek. Imela je težko ranjeni obe nogi. Ko je ozdravela, je ostala v bolnišnici kot bolničarka. Sedaj živi v vasi Lukovica in je podala opis o ustanovitvi te bolnišnice.

VIII. Nad Kopišami v Kamniški Bistrici, visoko v skalah, v dolini Bele, so jeseni leta 1943 zgradili partizansko bolnišnico. Graditelji so: žena Bernota iz Zagorice, Gradiškov Jože, France in še nekateri gozdni delavci, ki so tedaj

delali v Kamniški Bistrici. Les so dobili na mestu, le deske so morali pripeljati in jih znositi na gradbišče. Velikost bolnišnice je bila 6 × 4 m, prostora pa je bilo za 18 do 20 ranjencev. Imeli so lesene pograde, pokrite s slamo in slamaricami. Gradbena ekipa je sama skrbela za ves potrebni material in za prehrano borcev med gradnjo in tudi pozneje. V tej bolnišnici sta se prvič zdravila dva poškodovana ameriška letalca, ki sta se ponesrečila na Mali planini spomladi leta 1944. Osebje bolnišnice je imelo mnogo skrbi in težav, ker so v začetku premalo pazili na konspiracijo in je preveč ljudi vedelo za bolnišnico. Izredno težak je bil tudi dostop, posebno takrat, kadar je bilo treba nositi ranjenega partizana. Vedno so bili v veliki nevarnosti, kadar so v Kamniško Bistrico prišli Nemci, predvsem pa, če so imeli tam hajke. Na tem sektorju je bila še skupina dezerterjev iz NOV, ki so se skrivali pred partizani in pred Nemci. Le-ti so delali še večje skrbi, ker so od časa do časa napadali posameznega partizana. To je bila takozvana Toševa skupina, ki so jo partizani v letu 1944 uničili na tem terenu. Tudi prebivalci Stahovice in Stranj, posebno še naši sodelavci, so se bali dezerterjev. Na te prebivalce so pritiskali Nemci, dezerterji in še takozvani raztrganci. Ljudje so bili mnogokrat v težavni situaciji glede presoje, komu lahko zaupajo. Iz teh vasi so izselili skoraj 50 odstotkov vsega prebivalstva, kar je močno vplivalo na položaj v tem kraju. Ljudje so zaupali le pravemu, staremu partizanu, drugim pa ne.

IX. Rova pri Radomljah, na desni strani ceste, ki pelje iz Radomelj proti Kolovcu. Bolnišnica je bila oddaljena od ceste okoli 400 m in od vasi Rova kakih 15 minut hoda. Tu je ob potoku, ki teče v Roviščico, Jože Pirš-Luka zgradil že v novembru 1943 podzemeljsko bolnišnico; pomagala mu je gradbena ekipa, katero mu je dodelil štab 6. SNOUB Slavka Šlandra. S primernim izkopom so našli ob bregu talno vodo, ki so jo pozneje uporabljali za pitno vodo in druge potrebe. Z gradnjo so pohiteli, da bi lahko čimprej sprejeli ranjence in jo še pred zimo dobro maskirali, pripravili vso opremo, sanitetni material in dr. Luka je v svojo ekipo izbral še tovariše: Jožeta Žebovca-Lipka, Albina Kočarja in Slavka Vrenjaka-Šimna. Za gradbeni material se je Luka dogovoril z našim aktivistom Petrom Borcem, ki je bil takrat cestni nadzornik na področju Domžal in je imel na zalogi dovolj gradbenega materiala. Peter Borec je sicer vedel, da partizani potrebujejo material za hitro gradnjo bolnišnic, ni pa vedel, kje jo bodo gradili. Dogovorili so se, kam naj takoj dostavi material, od koder so ga partizani ponoči znosili na gradbišče. Ker so delali podnevi in ponoči, so bolnišnico v izmeri 4 × 4 m zgradili skoraj v enem tednu. Prav tako so jo dobro maskirali z zasajenimi smrečicami, mahom in rušo.

Prvi ranjenci, ki so se zdravili v tej bolnišnici, so bili: Metod Hrast iz Čemšenika pri Dobu, Slavko Gril-Brdavs in narodni heroji Jakob Molek-Mohor, Janko Sekirnik-Simon, Janez Brecelnik in še dva borca iz XI. SNOUB

Miloša Zidanška. Preden so se ranjenci vselili v bolnišnico, jih je imel Luka v oskrbi pri posameznih zanesljivih kmetih. Metoda je namestil pri kmetu Grogovcu na Rovah in nato še pri Kočarju. Tu sta bolničarja Macola in Luka operirala tovariša, ki sta prišla iz Pohorske brigade kot ranjenca. Tudi v Dupeljnah pri zgornjem Bergantu je imel Luka ranjene borce. Vse te ranjence je Luka kmalu premestil v novozgrajeno bolnišnico. Ostali ranjenci pa so prihajali na določeno javko, od koder so jih spravili v bolnišnico. Bolnišnica je postala kmalu pretesna, ker je bilo vedno več ranjencev; na tem sektorju so namreč bile vedno ostrejše borbe z nemško policijo in drugimi kvizlingi. Ker je bil Luka dober organizator pri reševanju problemov ranjenih borcev, saj mu je prva bolnišnica dobro uspela, se je odločil za gradnjo še druge, večje bolnišnice, oddaljene kakih 100 m od prve. Tudi za to gradnjo mu je ves potrebni gradbeni material preskrbel Peter Borec.

Kmalu so zbrali ves potrebni gradbeni material in uspešno zgradili bolnišnico ter jo prav tako dobro maskirali. Ta je bila nekaj večja, merila je 6 × 4 m. Obe bolnišnici so uporabljali za težje in lažje ranjence. V začetku je Luka zdravil ranjence kar sam in jih tudi operiral. Kasneje pa mu je sanitetni oddelek štaba IV. operativne cone pošiljal zdravnika dr. Bogdana Premruja ali dr. Mitjo Kaca. V bolnišnici pa je imel Luka še bolničarki Mileno in Marijo, doma iz Bele krajine. Kuharica pa je bila Marija Klemenc-Marjanca, Anzelnova z Vrhpolja, ki je bila prej dobra aktivistka, kasneje pa borka v Kamniškem bataljonu. Pozneje pa je bil kuhar Janez Kosmatin-Ludvik, doma z Zlatega polja. Dela v bolnišnici je bilo vedno več. Osebje je bilo tako razporejeno, da je vsak v pravem času in dobro opravil svoje delo. Organizirano je bilo tako, da so hrano odslej zbirali terenski aktivisti in ne več osebje bolnišnice. Zbrano hrano so dostavili na dogovorjeno mesto h kmetu Kočarju na Rovah. Tu jo je Luka prevzel in jo s svojim bolniškim osebjem tajno prenašal v partizansko bolnišnico. Paziti je bilo treba, da jih nihče ne bi opazil ob izhodu in pri prihodu v bolnišnico.

Razpoloženje in zadovoljstvo ranjencev je bilo zadovoljivo glede na okoliščine, v katerih so živeli. Prehrana in bolniška oskrba sta bili popolnoma zadovoljivi, lahko bi rekel, za tiste čase kar sijajni. Hrana je bila različna. Imeli so meso, razne prikuhe ter kruh. Težko je bilo, ker podnevi niso smeli kuhati, kuhali so samo ponoči. Vzrokov za to je bilo več. V neposredni bližini je bila cesta, po kateri so hodili domačini in tudi Nemci so pogosto prihajali iz obeh smeri. Te okoliščine so narekovale izredno previdnost, dobro maskiranje dostopnih poti, tišino podnevi in ponoči ter skrajno disciplineranost slehernega člana bolniškega osebja.

Pri sprejemanju in odpuščanju ranjencev so vsakemu zavezali oči. Ko so ranjenci že malo okrevali, se niso smeli gibati izven bolnišnice, za kar je posebej

skrbel Franc Klopčič-Viktor, borec iz Kamniškega bataljona, doma iz Trnovč. Ob prihodu v bolnišnico so vsakega ranjenega borca okopali, mu dali čisto perilo in ga preoblekli. V bolnišnici ni bilo mrčesa. Obleko in perilo vsakega ranjenca so dobro očistili in v parnem kotlu razkužili. Takšno je bilo življenje v tej partizanski bolnišnici. Prebivalci okoliških vasi so bili skoraj vsi naklonjeni OF in NOV. To je bil tudi objektivni razlog za gradnjo bolnišnice na tem območju, česar v nasprotnem primeru ne bi mogli. Tu se je pokazala prava povezanost med NOV in ljudstvom.

X. Triglav, pod Velikim Vrhom v vznožju Kolovca, je partizanska bolnišnica, ki jo je zgradil Jože Pirš-Luka s svojimi sodelavci, bližnjimi aktivisti s tega terena. Ti so: Srečko in Vinko Vrenjak, Vinko in Jože — Lipko Žebovec, Poldek Podbevšek in drugi. Primerni prostor v kotanji pa sta Piršu pomagala izbrati še tamkajšnja gozdarja Joža Jazbec in Golmajer, ki sta zelo dobro poznala vse kotanje kolovškega gozda. Prostor je bil zelo primeren, ker je bil dostopen po vodi. Kotanja, po kateri teče voda, je obrnjena stran od glavne poti, je zelo zaraščena s smrečjem ter obdana z zelo strmim pobočjem. Za zgraditev podzemeljske bolnišnice na tem kraju so se odločili zato, da bi v zimskem času imeli dobre zveze z javko in da bi lahko nemoteno sprejemali ranjence in odpuščali zdrave v operativne enote. Takoj potem, ko so se posvetovali tovariši Jože Pirš-Luka, dr. Mitja Kac, Golmajer, Jazbec in Luka Hribar, so v januarju 1944 pričeli s pripravami za gradnjo bolnišnice. Ker je bila zima izredno mila in zemlja ni bila zmrznjena, so lahko začeli z izkopom zemlje na izbranem prostoru in z gradnjo bolnišnice po izdelanem načrtu. Potreben les za novogradnjo je preskrbel logar kolovških gozdov Golmajer, nasekali pa so ga zanesljivi aktivisti: Jože Jazbec, Franc Hribar, Andrej Bernot in Luka Hribar iz Dupeljn. Deske sta oskrbela Peter Borec iz Domžal in Ernest Švajger, ki je bil v tem času delovodja v lesni industriji v Preserjah. Ta je dal še 20 kg žičnikov. Deske in drugi gradbeni material sta prepeljala do Kolovca Janez Tešar iz Škerjančevega in Karel Šraj iz Radomelj. Tu sta prevzela vozove in konje Jože Pirš-Luka in Jože Žebovec-Lipko ter jih peljala do križpotja — »Štengce«. Ko so tovor razložili, sta konja in vozove vrnila Tešarju in Šraju na mestu, kjer sta jih prej prevzela. Na križpotju »Štengce« so bili pripravljeni drugi vozovi in konji. Deske so takoj naložili in odpeljali po kolovozni poti kolovškega gozda v smeri Bunčka, dokler se je dalo peljati s konji. Do določenega mesta je bilo še dobrih 600 m. Tam so deske razložili, konje in vozove pa vrnili kmetom, ki so jih posodili. Zaradi konspiracije so deske še isto noč prenesli na gradbišče in za seboj dobro počistili in maskirali. Deske je nosilo osem ljudi po strmi kotanji in zaraščeni stezi. Takšno delo opraviti v eni sami noči je bilo zares težko. Take naloge in pod takšnimi okoliščinami kot sta konspiracija in nevarnost pred okupatorsko policijo, ki je

tudi ponoči križarila po tej cesti, se je lotil in izvršil lahko samo dober partizan in nihče drugi. Ves čas so imeli stražo, da so bili varni in zato, da jih ne bi kdo opazil, ker bi sicer lahko imeli žrtve poleg velike politične škode zaradi kompromitiranja. Domačin Jože Jazbec je dobro pazil. Če bi kdo prišel mimo, bi ga takoj spoznal in bi se lahko pred njim zavarovali. Toda nihče jih ni opazil. Delali so vso noč brez počitka. Ko se je začelo daniti, so nekateri že omahovali od utrujenosti, toda prenehati z delom niso smeli. Imeli so do krvi ranjene roke in ramena ter ožuljene noge. Kljub vsem težavam in naporom so nalogo uspešno in častno izvršili. Na križišču ni bilo zjutraj ne desk, niti sledu za njimi. Na gradbišču so deske dobro maskirali. Tovariš Jazbec je prinesel po končanem delu partizanom od doma izdaten zajtrk s suhim prekajenim mesom. Borci od utrujenosti niti jesti niso mogli, pili so le žganje, da so se malo okrepčali in šli nato k počitku, vendar ne brez straže, ker je vedno nekdo izmed njih bedel in čuval svoje tovariše. Tudi gradbena ekipa partizanskih bolnišnic je morala sama skrbeti za lastno varnost pred sovražnikom, da jih ne bi slučajno kdo zasledil in prijavil okupatorski policiji. Zato je bila previdnost vedno na mestu.

Bolnišnico so gradili pod stražo podnevi in ponoči, da bi jo čimprej zgradili. Najprej so izkopali zemljo in poskrbeli za odtok vode, studenčnice, ki so jo našli pod objektom, ki je meril 12 × 4 m. Na zgornjem delu je bil izkop globok preko 4 m, na spodnjem pa nad 2 m. Nato so vdolbino obložili z lesenimi tramovi, jih z deskami obili, položili ležaje za streho ter nato pokrili z deskami in strešno lepenko. Šele nato so naložili zemljo in jo pokrili z rušo, zasadili smrečice in še potrosili z bukovimi listi, ker je nad bolnišnico raslo bukovo drevje. Tako je bilo vse dobro maskirano in je teren bil spet tak kot poprej. Z nasprotnega brega si nihče ni mogel predstavljati, da bi spodaj v kotanji sploh kaj obstajalo. Tudi notranjost bolnišnice so prav tako dobro izdelali in opremili. V tem času so morali skrbeti še za ranjence iz bolnišnice Rova 2; bilo jih je blizu 40. Nekega dne je namreč Luka odločil, da preselijo ranjence in ves material iz bolnišnice Rova 2 v novozgrajeno bolnišnico Triglav. Poprej se je dogovoril s kmetom Janezom Kočarjem iz Rova, da mu je za dogovorjeno noč posodil konje in primeren voz, vozili pa so partizani sami. Pri prevozu so ranjencem zavezali oči in jih pokrili z odejami. Lažjim ranjencem so določili spremstvo. Tako so selili uspešno in neopazno. V novih prostorih so bili ranjenci zelo zadovoljni in tudi graditelji so se oddahnili. Sedaj so imeli druge naloge in skrbi. Skrbeti so morali za ranjene borce, da čimprej okrevajo, sprejmejo nove na javki, skrbijo za hrano, obveščevalno službo, stražo ipd. Zavedati so se morali, da je v bolnišnici 54 ranjencev, od katerih se večina ni mogla gibati ali celo bojevati, če bi bilo to potrebno. Tega so se Luka in ostali tovariši prav dobro zavedali. Luka je takoj vzpostavil zvezo s sanitetnim oddelkom

štaba IV. operativne cone in jih pismeno obvestil o novozgrajeni bolnišnici. Ta mu je takoj poslala zdravnika dr. Mitjo Kaca, s katerim sta skupaj reševala vse probleme, zdravila, operirala ter o vsem obveščala sanitetni oddelek štaba IV. operativne cone. Zadovoljstvo in partizanska morala sta bila pri ranjencih kar zadovoljiva. Dotok novih ranjencev je bil vedno večji. Brigade in XIV. divizija so vedno bolj udarjale po okupatorski žandarmeriji. Skratka, povsod so čistili teren. Tudi Nemci niso mirovali. Vedno bolj so zbirali nove policijske sile. Zato ni manjkalo spopadov, bodisi v zasedah ali na bojnih položajih. Tudi v okolici Kolovca so pogosto križarili gestapovci in raztrganci, med njimi tudi kak izdajalec. Zato so morali v bolnišnici Triglav še bolj paziti, zlasti podnevi, da je bila tišina med ranjenci in osebjem. Šele ponoči so se lahko sprostili in glasneje govorili. Včasih so celo zapeli partizansko pesem ali zaigrali na harmoniko. Tudi kako šaljivko za kratek čas je povedal Mežnar ali najmlajši partizan — desetar Poldek Podbevšek-Janko, ki so ga dobro poznali vsi borci s Kamniškega. In tudi Lipku in Luki ni nikoli zmanjkalo šaljivk. Komisar bolnišnice Brdavs je skrbel za politične ure med ranjenci in osebjem. Na njegovo pobudo so nekateri ranjenci razpravljali o političnih dogodkih ter pisali krajše politične članke za stenčas in za objavo v partizanskih listih.

Poudariti moram, da so kljub dobremu razpoloženju in dobri hrani, saj je bilo dovolj belega kruha, mesa, masla, cigaret in včasih tudi pijače, doživljali borci težke ure in dneve. V bolnišnico so prihajali ranjenci, ki so trpeli nepopisne bolečine zaradi težkih ran. Taki trenutki so pretresli tudi druge ranjence in osebje, saj so vsi z njimi sočustvovali. Izvrševali so tudi težke operacije, saj so morali večkrat nekaterim ranjencem amputirati roko ali nogo. Bili so primeri, da ni bilo mogoče nuditi nobene zdravniške pomoči kljub dobri volji zdravnika dr. Mitje Kaca, Luke in drugih. V tej bolnišnici je umrlo 6 težkih ranjencev, katerim ni bilo več pomoči. Taki dogodki so vse zelo pretresli, ker smo za vedno izgubili borca NOV.

Umrlega borca so pokopali v gozdu, kakih 200 m stran od partizanske podzemeljske bolnišnice. Poleg krste so pri glavi položili stekleničko, v kateri je bil listek z njegovimi osebnimi podatki. Na vsak grob pa so zasadili smrečico in jo zaznamovali. Zemljo so popolnoma zravnali, da ne bi kdorkoli našel groba, razen tistih, ki so zanje vedeli.

Sredi marca 1944 so naše enote NOV imele veliko ranjencev, ki so jih prinesli v smeri naše javke. Ker so Nemci imeli v tem času na našem področju neprestane zasede, so morale ekipe borce vrniti, ker jih niso mogle izročiti bolniškemu osebju. Zaradi tega so se tem ranjencem rane močno ognojile. Šele po končani hajki so jih prinesli v bolnišnico. Medtem so se jim rane že okužile. Bile so blatne in neočiščene. Ko sta Luka in dr. Mitja Kac sprejela ranjence, sta tri dni in tri noči čistila rane in jih prevezovala. Zaradi teh zastrupljenih

ran so se okužili tudi drugi ranjenci in dobili izpuščaje na ranah. Zdravnik Mitja je bil prepričan, da je ta zastrupitev zračna flegmona, ki je nalezljiva in neozdravljiva, kar ga je potrlo in zaskrbelo. Luka pa je še vedno upal, da to niso zastrupitve, ampak le hudo gnojne rane, ki bi se dale ozdraviti.

Dr. Mitja Kac je bil zobozdravnik in ne kirurg. Zato je obupal in se po težkem delu, ko so že vsi spali, v bolnišnici ustrelil. Ko je počil strel, so bili vsi pokonci. Luka, ki je spal v bližini dr. Mitje, je prvi priskočil. Med ranjenci in osebjem bolnišnice je zavladal preplah, ker je bil to zanje hud udarec, ostati brez zdravnika. Toda partizanov tudi v najtežjih trenutkih ni vrglo iz ravnotežja. Bili so iznajdljivi, pogumni in v takih trenutkih odločni. Luka je takoj poslal po kurirju pismo v štab IV. operativne cone s sporočilom o dogodku v bolnišnici. Drugega kurirja pa je poslal na Perovo k tov. Mari Bešter, ki je preskrbela od dr. Karba iz Kamnika injekcije proti zastrupitvi. Te je Luka takoj vbrizgal ranjencem. Medtem je prihitel iz štaba cone dr. Lojze Pirc, ki je pri pregledu ranjencev ugotovil, da rane niso zastrupljene, kot je to mislil dr. Mitja. Po tem dogodku je življenje v bolnišnici postalo zopet normalno do 5. maja 1944, ko so bolnišnico izdali in napadli.

Izdajalec Peter Šubelj, doma iz Radomelj, je bil pri partizanih in je dezertiral iz Šlandrove brigade. Po Kamniku je pripovedoval, da je v Kolovcu bolnišnica in da je tudi on iz Tuhinjske doline nosil ranjence v smeri Preserja, od koder je dezertiral k Nemcem v Kamnik. O tem je zvedel tudi tov. Šinkovec iz Zagorice in to takoj povedal Piršu-Luki. To je povzročilo Luki velike skrbi in je zato od tedaj dalje pojačal stražo in dobro maskiral vse poti. Ravno tako je pojačal obveščevalno službo Jože Jazbec — obveščevalec. Zadnji dan pred napadom na bolnišnico je bil že v jutranjih urah dvakrat v bolnišnici, prvič ob 5. uri, drugič ob 7. uri. Ko se je drugič vračal domov, je opazil Nemce, še preden je stopil iz gozda. Nemci so prihajali iz vseh smeri, tako da prvi hip ni mogel več naprej in ne nazaj. Vrgel se je na tla, da ga ne bi opazili in se tako le priplazil do doma. Sem je prišla skupina Nemcev in belogardistov. Spraševali so ga za bolnišnico, a on ni ničesar povedal. Ker so vse zaprli v hišo in jih zastražili, ni mogel Jazbec ničesar več storiti za tovariše v bolnišnici, čeprav bi to rad storil kot edini obveščevalec za bolnišnico. Bil je to tragičen dan za družino Jazbec in za ranjence. Okoli 13. ure so Nemci že obkolili bolnišnico. Poldka, ki je šel z ranjencem po vodo, so prvega opazili. Le-ta jim je ob potoku ušel in zakril sled za seboj. Čeprav so Nemci za njim streljali, ga niso zadeli. Z vso naglico je odšel v bolnišnico in obvestil Luko o prihajajočih Nemcih in belogardistih. Luka, ki je pravkar obvezoval ranjene tovariše, je takoj odredil umik vseh pokretnih ranjencev. Na umikajoče ranjence, ki so zapuščali podzemeljski bunker drug za drugim, so Nemci streljali iz neposredne bližine. Večina od njih je padla. Težke ranjence, ki se sploh niso mogli umakniti,

so Nemci kar v bolnišnici postrelili. Del ujetih partizanov so odpeljali v kamniške zapore, druge pa so pred vrati bolnišnice ustrelili v tilnik in jih zmetali v bolnišnico. Našli so še drugi bunker, v katerem je bila hrana in ga popolnoma izropali. S petrolejem, ki so ga tu našli, so polili ubite partizane in nato zažgali bolnišnico. Črni dim se je valil po smrekovem gozdu in naznanjal žalostni konec partizanske bolnišnice Triglav. Vest o pobitih partizanskih ranjencih je med prebivalstvom vzbudila veliko ogorčenje nad morilci in izdajalci slovenskega naroda.

XI. Pod Osnovčkom v Tuhinjski dolini, nad kmetom Osredkarjem, 300 m nižje izpod višinske kote 812 m, na južnem delu hriba in iznad poti v smrekovem in bukovem gozdu. Lega bolnišnice je bila primerna za zimske mesece in tudi za letni čas. Najbližji dohod je bil od kmeta Osredkarja, 1 km po kolovozni poti v smeri proti severu in kakih 100 m nad kolovozno potjo.

Bolnišnico so zgradili okoli 15. III. 1944; v njej je bilo prostora za 23 do 25 ranjencev. Objekt je bil lesen, v notranjosti obit z deskami, streha je bila prav takšna in pokrita z lepenko. Bolnišnica je bila na pol podzemeljska. Predlog za njeno zgraditev je dal Okrožni komite v Kamniku. V tem času je bilo veliko partizanskih ranjenih borcev iz 6. SNOUB Slavka Šlandra in Kamniško-zasavskega odreda. Nekako v tem času je šla tudi XIV. divizija na Štajersko in pustila ranjence na Kamniškem, ki so jih v začetku razmestili pri posameznih kmetih. Te je bilo treba spraviti čimprej na varno, ker je bilo med njimi nekaj borcev, ki so jim v hudi zimi namrznile noge in so trpeli hude bolečine. Vsi ti tovariši so potrebovali nujno zdravniško pomoč. Kot smo že omenili, je imel štab IV. operativne cone svoj sanitetni oddelek, ki je s posebnimi ekipami skrbel za gradnjo partizanskih bolnišnic. Ena izmed teh ekip je zgradila tudi to bolnišnico.

Graditelji so bili: Stojan Frenk-Mišo, takrat še medicinec, ki je obenem zdravil ranjence, Janez Poljanšek-Franc, Močnik-Lev in bolničarka Mara, ki je prispela v XIV. divizijo. V ekipo so pritegnili še Osredkarjevega sina in še nekatere. Ko so bolnišnico dogradili, je v njej Mišo opravljal zdravniška dela, Lev je bil ekonom, drugi pa bolniško osebje. Bolnišnica se je kaj kmalu napolnila z ranjenci. Življenje v njej je bilo živahno in ker je bilo vedno topleje, so se rane borcev hitreje celile. Ozdravljeni so odhajali nazaj v svoje operativne enote, a na javko so prihajali novi ranjenci. Do sredine jeseni 1944 je vse dobro potekalo. Tudi pri družini Osredkar, ki jim je pekla kruh, prala perilo in drugo, je bilo vse v redu. Ker pa ni kazalo, da bo še pred zimo konec vojne, so Osredkarjevi opravljali to delo z naraščajočo nevoljo. Kmalu so popolnoma odklonili vsako delo. Nanje je vplivalo, da Nemci še vedno močno pritiskajo na partizane in da izvajajo sankcije nad prebivalstvom in da se je na Gorenjskem organizirala bela garda.

Osredkarjevi so začeli popolnoma zanemarjati sodelovanje s partizansko javko za bolnišnico pod Osnovčkom. Končno pa so še odklonili vsako nadaljnje sodelovanje. Zvedeli smo, da prihajajo na njihov dom vse pogosteje gestapovci. Tudi oni sami so začeli pogosto odhajati v Kamnik.

Zaostritev je vedno bolj naraščala. Sin je ostajal doma, kadar bi moral iti na javko. Najprej smo opozorili sina, nato še družino, ki se je tega nekoliko ustrašila. Zopet so sodelovali z nami, a le za kratek čas. O vsem tem smo obvestili štab IV. operativne cone in načelstvo VOS okrožja Kamnik. Sanitetni oddelek je nato odredil, da se ta bolniški objekt izprazni. To se je tudi izvršilo, še preden so Nemci začeli s hajko v tej smeri. Nekaj ranjencev je odšlo v bolnišnico Brode pod Menino planino, nekaj pa v Podvolovjek, v bolnišnico nad Petkom. Bolniško osebje pa so razporedili v druge partizanske bolnišnice. Ta primer je narekoval potrebo po še večji konspiraciji. Kmetje-domačini niso smeli vedeti, kje so bolnišnice. Tudi javke so bile povsod drugače organizirane. Življenje in delo partizanskih bolnišnic na Kamniškem je šlo svojo razvojno pot in vendar specifično zaradi strateških okoliščin. Izredno razvito omrežje cest je otežkočalo gradnjo bolnišnic.

XII. Nad Dobravo pri Komendi. Tu je zgradil dr. Janez Zajc iz Mengša s skupino partizanov, od aprila do junija 1944. leta, bolnišnico. Zanjo so vedeli tudi domači kmetje, kar pa je bilo zgrešeno. Pred Nemci niso bili kmetje nikdar varni, da jih ne bi začeli izsiljevati. Poleg tega niso bili kmetje na tem področju enotni. Med njimi so bili tudi omahljivci, kar je situacijo otežkočalo. 11. junija 1944 je bil usoden dan za bolnišnico nad Dobravo. Pri zločinskem napadu so Nemci in belogardisti pobili v bolnišnici 11 tovarišev in tovarišic. Trije ranjeni borci so bili iz Šlandrove brigade, med pobitimi pa je bilo tudi bolniško osebje in dr. Janez Zajc iz Mengša. Šele dva meseca so se ranjenci zdravili v tej bolnišnici, ko je bila zaradi izdajstva uničena. Po pripovedovanju ljudi so belogardisti in Nemci izredno surovo ravnali z ujetimi partizani, preden so jih ustrelili in nato sežgali v bolnišnici.

XIII. Iznad Vida in vasi Tuhinj, v severozahodni smeri, kakih 100 m izpod višinske kote 1073, je bila partizanska bolnišnica za 15 do 18 ranjencev v izmeri 2,50 × 8 m. Zgrajena je bila začasno in so jo uporabljali od srede februarja do do osvoboditve 1945 leta. Teren je bil izredno primeren, ker ni v to smer vodila nobena steza, v dobrem zatišju, s sončno lego, z vodo v bližini in neopazen. Z opazovalnic so imeli stražarji dober razgled in tudi dostop do bolnišnice se je lahko idealno maskiral. Skratka, vsi pogoji so bili zadovoljivi. Bolnišnico so uporabljali za lažje ranjence.

Zadnje mesece je nemška in druga sodrga izvajala v teh krajih vedno hujši pritisk na Menino planino in Tuhinjske hribe. Na tem področju niso izsledili nobene bolnišnice, razen Sušje pod Javorščkom, 600 m izpod višinske kote

1334 m, ki se je šele začela graditi kot na pol podzemeljski bunker. Predvideli so, da se bo poleti uporabljala za bolnišnico, v zimskem času pa za skladišče drugih partizanskih bolnišnic. Ta bunker so Nemci izsledili še v času gradnje. Tokrat se je namreč zadrževalo na stotine nemških policijskih enot po ves mesec v zasedah po gozdovih, predvsem na križiščih in drugih dominantnih točkah. Zadrževali so se na vrhu Javorščka, na Tomanovi planini, Kostanjski in Menini planini. Z Javorščka so Nemci slišali razbijanje gradbene ekipe, se tiho priplazili iz vseh smeri do bolnišnice v gradnji. V zadnjem hipu jih je opazil stražar z opazovalnice in obvestil svoje tovariše, da se nemški policisti pomikajo iz zgornje smeri Javorščka. Ekipa je takoj prenehala z delom in se umaknila. Takoj zatem so bile zelene kobilice na mestu in zažgale, kar so našle. Na mestu so nekaj dni imeli še stražo, misleč, da bi se kdo vrnil. Prizadejali so nam sicer veliko škodo, ker je bilo precej zgrajenega, partizanov pa le niso dobili. Ker je bil prostor kompromitiran, nismo smeli v neposredni bližini ničesar več graditi.

Po ugotovitvi naše obveščevalne službe Nemcev že nekaj dni prej ni bilo na Javorščku, omenjenega dne pa se je nemška policija nenadoma pojavila na vrhu Javorščka in izvršila napad. Na srečo ni bilo žrtev. Ker se je začela velika nova nemška ofenziva, so ostali Nemci v planini. XIV. operativna cona se je z vsemi enotami borila v velikem snegu na vrhu Menine planine. Borbe so bile strašne. Tu so bile: VI. SNOUB Slavka Šlandra, Miloša Zidanška in XIV. udarna divizija. Skoraj teden dni so trajale neprestane borbe z gestapovci ter domačimi izdajalci. Nemci so s topovi in drugim orožjem blokirali doline. Po proboju naših enot in umiku Nemcev so kmalu prišli novi ranjenci na javko. Po tej vihri smo nadaljevali z delom in začeli graditi novo bolnišnico pod višinsko koto 1324 m, to je na vrhu, severozahodno od Šavnic. Bolnišnica je bila zgrajena 2. V. 1945 v neki kotlini, v izmeri 5 × 8 m. Ker smo bili tik pred osvoboditvijo, nismo več selili ranjencev v to bolnišnico. Gradili so jo: Jože-Šanca iz Tuhinja, Sušnik-Rapajč, Anton Škoporec in še nekateri. Mnogo sem se zadrževal pri njih tudi jaz. Bolnišnica je bila v zelo primerni kotlini, v velikem smrekovem gozdu. Skoraj je ni bilo opaziti, dokler se ji nisi približal na 5 m s katerekoli strani. Daleč naokrog ni bilo nobene poti ali steze in bi bolnišnica prav gotovo služila svojemu namenu, če ne bi bilo že konec vojne. Nekaj let po končani vojni je bolnišnica propadla.

Splošnih pripomb o razvoju partizanskih bolnišnic na kamniškem področju in načinu življenja v njih ne nameravam dajati. To sem napravil pri opisu posameznih partizanskih bolnišnic, kako se je razvijalo delo in koliko skrbi smo imeli za ohranitev novozgrajenih partizanskih bolnišnic, za skrb ranjenih borcev, za hrano, zdravila in zdravnike, ob neprestanih bojih naših enot, nemških protinapadov, vohunskih zasledovalcev ter velikih materialnih težavah. Rezultat

vsega tega dela je bil zadovoljiv. Oceno tega dela pa prepustimo našim zgodovinarjem, ki bodo na podlagi dokumentarnega gradiva dali končno oceno o razvoju NOV, in tudi o razvoju partizanske sanitete, ki je pod težjimi pogoji kot druge enote izvrševala svoje naloge.

Poudariti moramo, da so se odgovorni tovariši iz vodstva KP in štaba IV. operativne cone Jože Borštner-Brkin, Mitja Ribičič-Ciril in drugi še posebej zanimali, kako teče delo pri gradnji novih partizanskih bolnišnic. Ob njihovi dograditvi so od nas zahtevali poročilo o številu ranjenih borcev, njihovi oskrbi, zdravniški negi, bolniškem osebju, razpoloženju, zaščiti bolnišnice, straži, oborožitvi, povezavi s sanitetnim ekonomatom IV. operativne cone, povezavi obveščevalne mreže za javko in o notranji organizaciji posamezne partizanske bolnišnice. V omenjenih poročilih smo morali poročati tudi o drugih zadevah. V odgovor so nam poslali pomoč ali nasvet oziroma konkreten sklep, kako rešiti izredno zamotane probleme. Tak primer je bil v bolnišnici pod Osnovčkom v Tuhinjski dolini, ko so nam svetovali takojšnjo izpraznitev bolniškega objekta zaradi preteče nevarnosti. V takih primerih je bila taka povezava izredne važnosti, bila je moralna opora za prihodnje delo.

O delu zdravnikov, ki so zdravili partizanske ranjence, moram reči, da jim gre veliko priznanje, ker so bili izredno požrtvovalni. Delali so podnevi in ponoči, včasih celo toliko, da so sami bili potrebni pomoči zaradi preutrujenosti. Včasih se je moral s puško ali pištolo v roki spopasti s sovražnikom, ko je po opravkih odhajal na teren. Bil je torej zdravnik v partizanski bolnišnici in borec. Na Kamniškem so delovali naslednji: medicinec Boris Lenček-Igor, dr. Miha Cunder, dr. Bogdan Premrov, Stojan Frenk-Mišo, dr. Mitja Kac, dr. Boštjan Dolanc, dr. Volavšek, dr. Komatar iž Lukovice in v partizanskih enotah v sestavu IV. operativne cone: dr. Jože Beninger, dr. Lojze Pirc, dr. Červinka, Peter Deržaj, dr. Vergil Krasnik-Svato in drugi dobri in požrtvovalni zdravniki. Omeniti moram tudi nekatere bolničarje, kot sta: Luka Pirš in Kladvo, ki sta včasih, če ni bilo zdravnika, kar sama operirala in celo amputirala roko ali nogo. Luka je delal na Kolovcu, Kladvo pa v moravških bolnišnicah. Oba sta bila brez posebnih izkušenj in delala s slabim orodjem. Reči moram, da smo ju včasih občudovali, ne da bi ona to opazila. To je bilo odgovorno delo, ker je šlo za rešitev človeških življenj. Prav je, da za ta junaška dela vedo sedanja mladina in bodoče generacije. Zaključujem svoje opisovanje organizacije partizanskih bolnišnic na Kamniškem, v Zgornji Savinjski dolini ter v Podvolovjeku kot takratni komisar sektorja teh bolnišnic.

RAZVOJ OF V TUHINJSKI DOLINI

Josip Jeras - Branko

Zaradi lažje organizacije dela na terenu sta Okrožni komite KPS in Okrožni odbor OF za kamniško okrožje razdelila okrožje na sedem okrajev: na kamniškega, komendskega, mengeškega, zasavskega, moravškega, lukoviškega in tuhinjskega. Ti okraji so obsegali današnji občini Kamnik in Domžale ter vasi na levem bregu Save od Črnuč do Litije. Tuhinjski okraj je obsegal področje sedanjih občinskih uradov Tuhinjske Srednje vasi, Laz in Motnika ter del Kamniške Bistrice, to je gornji del Črne. Ta del je bil dodeljen temu okraju zaradi tega, ker je bil iz Tuhinjske doline zaradi močne nemške postojanke v Stranjah laže dostopen kot za kamniški okraj, ki je imel tedaj sedež nekje na Komendski Dobravi. Že po nekaj mesecih pa so ta del priključili kamniškemu okraju, ker se je sedež okraja premestil iz Komendske Dobrave v Črno. To razdelitev so napravili nekako v sredini leta 1943.

V Tuhinjski dolini so bili organizirani proti koncu leta 1941 in v začetku leta 1942 vojaški odbori, ki so imeli nalogo zbirati predvsem orožje in vojaški material. Glede na dokaj številne in močne sovražne postojanke, pa pozneje ti odbori niso delali, pač pa so delali posamezni zaupniki direktno z operativnimi enotami, v našem primeru z II. četo Kamniškega bataljona, ki je v letu 1942 operirala na tem področju.

Če izvzamemo vojaške politične delavce, ki so delali politično tudi med civilnim prebivalstvom, do julija leta 1943 v tej dolini ni bilo načrtno organiziranih odborov OF. V juliju mesecu leta 1943 sta Okrožni komite KPS Kamnik in Okrožni odbor OF Kamnik zahtevala od IV. operativne cone politične aktiviste. Ta jih je poslal na teren z nalogo, pripraviti zaledje za pomoč vojski in za postopen prevzem oblasti. Tako so bili tudi za tuhinjski okraj določeni štirje aktivisti: Korošec Rok-Boris, Semprimožnik Jože-Ljubo, Hribar Franc-Lovro, Jeras Josip-Branko. Boris in Lovro sta imela nalogo organizirati odbore OF, Ljubo in jaz pa odbore ZMS.

Prve odbore OF in ZSM smo organizirali v vasi Snovik in Hruševka, nato pa v Češnjicah, Zg. in Sp. Okrogu in Golicah, to je v vaseh, ki so bile najbolj oddaljene od okupatorjevih postojank. Težkoče pri tem delu bi bilo težko popisati. Okupator je na frontah izgubil bitke, v zaledju pa je besnel čedalje huje.

Večjih enot NOV Nemci niso radi napadali, razen ob ofenzivah, sledili pa so stalno in povsod političnim delavcem na terenu, ki so jih tudi precej pobili in zajeli. K temu so pripomogli tudi nekateri Slovenci, ki so ovajali orožniškim postajam kretanje političnih aktivistov. Če so hoteli aktivisti priti iz vasi Snovika v Češnjice, so morali napraviti ovinek mimo Lasena, Pšajnovice in Kozjaka, ali pa preko Kostanjske in Menine planine. Orožniške postaje so bile v Šmartnem, Lazah, Špitaliču, Motniku in Zg. Tuhinju. Iz teh postojank so Nemci pošiljali patrole ponoči in podnevi. Zaradi tega so se vsi prvi sestanki vršili v gozdovih, kamor so prihajali tudi starejši ljudje, predvsem pa mladina. V vasi so politični delavci prihajali samo ponoči, na obiske k posameznikom, da so se dogovarjali o raznih stvareh z odborniki Osvobodilne fronte. Hrano so dobivali politični aktivisti v glavnem samo zvečer, podnevi pa so živeli ob kruhu in vodi.

Kljub vsem težkočam je bil uspeh zadovoljiv. Že v pozni jeseni leta 1943, ko so minili komaj štirje meseci, odkar so prišli ti aktivisti na teren, je bil pretežni del mladine Tuhinjske doline organiziran, pravtako pa so bili postavljeni tudi odbori OF in delo se je odvijalo popolnoma organizirano. V tem času smo postavili VOOF v vaseh Snovik, Hruševka, Srednja vas, Potok, Sela, Studenca, Sovinja peč, Ravne, Laze (skupno z Vel. in Malim Hribom), Sela, Tuhinj Golice, Češnjice, Cirkuše, Črni vrh ter Zg. in Sp. Okrog. V Jastrobljah so bili samo zastopniki ZSM in OF, ki smo jih vključili v odbore Češnjice, nekako v decembru tega leta pa so postavili lastno organizacijo mladine in tudi OF. V Motniku odbora OF in ZSM nismo uspeli organizirati zaradi močne sovražne postojanke, pač pa so bili tukaj samo zaupniki, ki so hodili na naše sestanke, kjer so dobivali naloge za delo. Odbori so se organizirali šele po izpraznitvi postojanke, nekako v sredini leta 1944. Pozneje smo postavili odbor tudi v Buču, Srobotnem in na Vrheh, tako da so bile organizirane v celoti vse vasi v okraju razen Šmartnega, kjer je bila sovražna postojanka vse do osvoboditve. Iz te vasi je prihajala na redne zveze edino ena mladinka, ki je skupno z nekaterimi drugimi zanesljivimi zbirala razne podatke in material za potrebe NOV.

Čeprav smo organizirali ves teren tega okraja, so Nemci v takratni občini Motnik v avgustu 1943 aretirali 26 ljudi, ki so jih odpeljali v razna koncentracijska taborišča. Ker smo organizirali celoten teren in ga sami nismo mogli obvladati, je Okrožni komite KPS Kamnik po enotedenskem seminarju po-

stavil širši Okrajni odbor OF in posebej Okrajni komite KPS iz ilegalnih političnih aktivistov. V ta namen smo potegnili v ilegalo potrebno število aktivnih odbornikov iz vaških odborov OF.

Zaradi širokega dela v OF so bile v tem odboru funkcije razdeljene tako, da je odgovarjal eden za SNP (Slovensko narodno pomoč), drugi za GK (Gospodarsko komisijo), tretji za AFŽ itd. Okrajni komite KPS je pričel s sprejemanjem v članstvo KP in je na spomlad leta 1944 organiziral že deset vaških celic. V zimi 1944 je bila organizirana tudi varnostna obveščevalna služba, katero je prevzel tovariš Boris, ki je bil do tedaj sekretar Okrajnega odbora OF in Okrajnega komiteja KPS. Za novega sekretarja Okrajnega komiteja KPS je prišel tovariš Frank Ivan-Lado, za sekretarja Okrajnega odbora OF pa jaz. Sekretar Okrajnega komiteja SKOJ je bil tovariš Ljubo, sekretarka Okrajnega odbora LMS pa Karo Ina-Branka. Skupno je bilo ilegalnih političnih aktivistov v tem času v okraju deset, posebej pa so bili še kurirji, varnostna obveščevalna služba in gospodarska komisija. Okrajni komite KPS je imel svoj sedež pri vasi Pirševo, Okrajni odbor OF pri vasi Češnjice, Okrajni komite SKOJ in LMS pri vasi Vel. Hrib, gospodarska komisija pa pri vasi Sovinja peč. Med vsemi temi forumi je bila dnevna zveza tudi s kamniškim okrožjem. Po teh zvezah smo dnevno dobivali redno pošto in potrebno literaturo.

Ker so se brigade v zimi 1944 večkrat zadrževale v tej dolini po več dni in napadale okupatorja, je ta vedno bolj poredko pošiljal svoje patrole na teren, zaradi česar je bilo politično delo lažje. Politična situacija se je vidno izboljševala in je bilo aktivistom omogočeno, da so podnevi po hišah sklicevali razne sestanke. Odbori so se utrdili tako, da so v resnici bili gospodarji na vasi in nemške občine niso več priznavali za oblast. Prirejati smo pričeli masovne sestanke (mitinge), na katerih sta bila običajno dva referata, izmed katerih je bil eden političnega, drugi pa gospodarskega značaja.

Ker na štajerski strani, vsaj ob naših mejah, ni bil organiziran teren tako kot pri nas, smo takšne mitinge prirejali tudi na področju Nove Štifte in v okolici Vranskega. Tako smo v marcu 1944 priredili miting pri kmetu Rihtarju pod Črnivcem, kamor so prišli ljudje celo iz Nove Štifte, čeprav je bila tam okupatorjeva postojanka, iz policije in vermanšafta. Na miting so prišli stari in mladi in na njem ostali pozno ponoči, ko pa so odšli, so nas vabili, da še pridemo in naj pošljemo ljudi tudi po hrano, ki nam jo bodo pripravili.

Že v jeseni leta 1943 smo ob času obvezne oddaje žitaric za okupatorja izvedli akcije po vaseh in zaplenili precej žita. Pri vseh zanesljivih kmetih, ki pa jih je bila velika večina, smo žito sami popisali in ga pustili kar pri njih, rekli pa smo jim, naj javijo, da smo ga vzeli. Na ta način smo imeli v vsaki vasi v zimi 1943-44 žitna skladišča. S temi skladišči je razpolagala okrajna gospodarska komisija, ki je imela nalogo, oskrbovati s hrano vse ile-

galno osebje na terenu, ranjence in partizanske enote, ki so se zadrževale na tem terenu. Brž ko je bil teren tako organiziran, operativne enote NOV niso več delale prehranjevalnih akcij, ampak so se obračale na gospodarsko komisijo, ki jim je dodeljevala hrano, ali pa so jih napotile v kraj, kjer je bila hrana pripravljena, a je gospodarska komisija sama ni mogla dobiti in jo prepeljati v svoja skladišča. Že pomladi 1944 je gospodarska komisija organizirala tudi klavnico pod vasjo Sovinja peč, iz katere je preskrbovala ves teren v okraju z mesom. Na ta način smo preprečili negospodarsko izkoriščanje mesa in kož, katere so naše klavnice oddajale v strojarno na Laze in pozneje v Motnik, ali pa so jih nasolile in tako ohranile za potrebno obutev NOV.

Ker je okraj začel v glavnem samostojno gospodariti, so mu Nemci dali ime »Mala Rusija«. Mala varnostna grupa je skupaj s terenskimi kurirji in političnimi aktivisti okraja podrla vse mostove od Kavrana do Motnika in tako za več mesecev onemogočila vsak avtomobilski promet. Kadar so Nemci dovažali hrano na žandarmerijske postojanke, so nekaj časa spremljale kmečke vozove vojaške patrulje, ko pa je Šlandrova brigada eno tako patrolo do kraja uničila, so Nemci tako spremljanje opustili. Zato smo voznikom pobirali hrano mi. Nekajkrat smo med hrano prejeli tudi po sodček »črnega« in nekaj vreč »žlahtne travce«.

Posledica našega političnega dela je bila, da je vse, kar je bilo količkaj sposobnega, odšlo v partizane, doma pa so ostali le otroci, žene, starejši in bolni moški. Poleti in jeseni leta 1944 so partizanski kurirji, varnostna grupa ter tudi drugi politični aktivisti, če so le utegnili, pomagali ljudem pri kmečkem delu. Nemci so nekajkrat poskusili preiskati teren z večjimi silami, a so se že po dveh dneh umaknili v postojanko Kamnik ali Celje. Gornja Savinjska dolina je bila v tem času osvobojena, zato se vdora preko Menine planine ni bilo bati.

CK KPS je predvideval, da bo sovražnik na svojem umiku, kajti vojna se je približevala koncu, zajel tudi Tuhinjsko dolino. V ta namen smo dobili navodila od Okrožnega komiteja KPS, naj teren na to pripravimo. To se je v zadnji ofenzivi pokazalo zelo dobro. Okrajni politični forumi so pripravljali na to ljudi, GK Okrajnega odbora OF pa je pripravljala skladišča živil in drugih potrebščin. Najvažnejše je bilo, da so civilni kmečki ljudje skrili živež in druge vrednosti, kajti okupator je na svojem umiku odnesel ali pa uničil vse, kar mu je prišlo pod roke. Uspelo nam je, da je skoro vsaka hiša imela doma ali pa v gozdu svoje skrivališče, v katerega so ljudje spravili svoje pridelke in druge vrednosti.

Iz radijskih poročil in navodil višjih forumov smo izvedeli, da se vojna bliža koncu. Treba se je bilo pripraviti na prevzem oblasti. Pripravljati smo se začeli na volitve v NOO. Ker so bili v vseh vaseh že formirani odbori OF,

smo v oktobru leta 1944 izvedli v vseh vaseh okraja volitve in tako izvolili prvo demokratično in zakonito oblast v tem okraju.

Kandidate za volitve smo sprejemali na masovnih sestankih v vseh vaseh okraja, razen v Šmartnem, kjer je bila postojanka, nato pa je volilna komisija izvedla volitve. Če se prebivalci volitev iz kakršnihkoli vzrokov niso udeležili, je volilna komisija z zaprto skrinjico pobrala glasovnice od hiše do hiše. Vedeti je treba, da so v oktobru 1944 že začeli Nemci z ofenzivo proti Zg. Savinjski dolini. Zaradi borb v Savinjski dolini so tudi v naš okraj vdirale sovražne kolone iz smeri Vranskega proti Motniku in dalje proti Slapem, da bi na ta način prišli našim enotam za hrbet v Zadreški dolini. Ravno na večer pred volitvami v Motniku je neka nemška enota napadla bataljon Šlandrove brigade na Slapeh in požgala tedaj tudi dve hiši in gospodarska poslopja. Zaradi tega se ljudje iz Motnika in oddaljenejših zaselkov volitev niso polnoštevilno udeležili. Povprečna udeležba na teh volitvah je bila 90-odstotna.

Poleg civilne smo organizirali tudi vojaško zaledno oblast, ki so je prevzele komande mest in področij. Sedež Komande mesta za okraj Tuhinj je bil v okolici Špitaliča oziroma Motnika.

V svoji onemoglosti je okupator dovoljeval vstop v domobrance tudi dopustnikom, ki so prihajali na dopust iz nemške vojske. Na ta način se je tudi v našem okraju nabralo nekaj takih, ki so pristopili k domobrancem, namesto da bi se vsaj zadnje mesece priključili NOV. Teh je bilo sicer iz doline malo, vendar pa moramo pripomniti, da so bili iz te doline doma prvi »raztrganci«, ki so se že leta 1942 priključili okupatorju.

Po vdoru sovražnika v Zg. Savinjsko dolino se je začela ofenziva tudi v našem okraju. 19. decembra 1944 so prvi sovražniki vdrli v naš okraj preko Slapov in Motnika in ga v nekaj dnevih preplavili. V vsaki vasi, v slehernem zaselku in po posameznih kmečkih hišah so bili v zasedah sovražniki. Sedaj smo vedeli, kako prav je bilo, da smo poleti, ko je bila dolina osvobojena, izpolnili nalogo, ki nam jo je dal Okrožni komite KPS za zgraditev bunkerjev in skladišč. Sicer so sovražniki odkrili veliko teh skladišč, vseh pa vendarle niso. Tako niso odkrili tudi bolnišnice in njenih skladišč pod Vel. Stenami v bližini Zg. Tuhinja. Pretaknili so vse. Čez celo Menino planino so šli v strelski vrsti, prav tako čez severno hribovje doline. Skozi naš okraj je šla vsa evakuacija civilnega prebivalstva in pomožnih vojaških enot iz Zg. Savinjske doline na Moravško in v revirje.

V času ofenzive je pričel padati še sneg. Padlo ga je za dober meter. Vse je prišlo tako nenadno, da se okrajni forum ni mogel sestati in so se njegovi člani prebijali posamezno ali skupno z drugimi partizani, kakor jih je pač zatekla ofenziva. To je trajalo nekako do konca meseca januarja 1945. V tem času je zastalo tudi vse politično in kulturno-prosvetno delo v okraju. Pozabiti

ne smemo, da smo od junija 1944 do ofenzive delali mnogo tudi na kulturno-prosvetnem področju. Mitingi niso bili samo političnega značaja, pač pa so imeli tudi kulturno vsebino. Po nekaterih vaseh so bile organizirane tudi osnovne šole. Ena prvih partizanskih šol s kvalificirano učiteljico je bila v vasi Češnjice. To šolo so obiskovali vsi šoloobvezni otroci.

Sovražnik se ni zadovoljil samo s tem, da je zasedel dolino, pač pa je ropal vse, kar je dosegel. Po nekaterih vaseh, kjer so se dalj časa zadrževali partizani, so pobrali živino, konje in prašiče do zadnje glave. V februarju mesecu se je sovražnik potegnil iz doline, ojačal je le postojanko v Šmartnem in ustanovil novo v vasi Črni vrh, od koder je obvladal celotno področje sedanjega Krajevnega odbora Laze. Zaradi terorja, ki so ga izvajali Nemci in drugi njihovi plačanci, je bilo nujno, da smo morali politični delavci biti mnogo med ljudmi. Vsako noč smo šli od vasi do vasi in sklicevali v jeseni izvoljene odbore, ki pa so bili že delno okrnjeni. Nekaj odbornikov je šlo v ilegalo, nekaj pa se jih je prestrašilo sovražne ofenzive, nekateri pa so celo nasedli propagandi bele garde in niso vedeli, komu naj verjamejo. Niso sicer izdajali in se aktivno vključili v belo gardo, vendar se aktivnega dela v narodnoosvobodilnih odborih niso oprijeli. Propaganda bele garde je izkoristila nemško ofenzivo, zato so postali belogardisti čedalje bolj aktivni v tem okraju. Skoraj vsak dan so patruljirali po terenu od Kamnika pa vse do vrh Kozjaka. Le zavednosti ljudi se je zahvaliti, da ni bilo več izdajstva ter da se število belogardistov iz te doline ni povečalo.

Komaj je politično delo malo oživelo, se je začela marčna ofenziva leta 1945, ki je trajala 18 dni. V tej ofenzivi je sodelovalo na tem področju še večje število sovražnih vojakov kot v decembru 1944 in januarju 1945. V tej ofenzivi je ostalo le malo skrivališč, ki jih ne bi našli sovražniki in uničili. Uničili so skoraj ves Okrožni komite KPS, Okrožni odbor OF, Okrajni komite KPS Lukovica, Kamnik in delno tudi našega.

Po ofenzivi smo iz prejšnjih okrajev formirali dva: kamniškega in domžalskega, ki sta obstajala še nekaj časa po osvoboditvi. Zaradi aktivnosti domobrancev v Črnem grabnu, kjer politični aktivisti zaradi izdajstva niso mogli več vzdržati, je domžalski okraj obsegal tudi sedanje področje Občinskega urada Motnik. Okrajni odbori so se sicer formirali in imeli redne seje, vendar do aktivnosti na tem terenu ni prišlo zaradi stalnih vpadov domobrancev, vlasovcev in Nemcev.

TALCI NA KAMNIŠKEM

Danilo Cerkvenik

Tudi v nekdanjem kamniškem partijskem okrožju so mnogoštevilni prebivalci darovali življenja za osvoboditev domovine kot talci. Pričujoči sestavek ima namen številčno in v kronološkem zaporedju prikazati ta veliki zločin, ki ga je zagrešil okupator nad ljudstvom pod Kamniškimi planinami. Za talce štejemo osebe, ki so bile zaradi povračilnega ukrepa za storjena sovražna dejanja proti okupatorju obsojene na smrt z ustrelitvijo. Zaradi tega bomo navajali samo tiste primere, ki jih lahko označimo za talce v tem smislu.

Z okupacijo Gorenjske je bila spremenjena tudi njena upravno-teritorialna razdelitev. Gorenjsko je okupator razdelil v tri okraje: kamniški, kranjski in radovljiški.

Okraj KAMNIK (Kreis Stein) je obsegal 881 km² površine z 58.962 prebivalci. Okraju je bilo priključenih še pet občin bivšega litijskega sreza in del bivšega sreza Ljubljana-okolica. Po tej novi upravno-teritorialni razdelitvi je imel okraj Kamnik v začetku 26 občin, pozneje pa se je to število zmanjšalo. Vsi trije okraji so bili povezani s skupno upravo pod vodstvom šefa za civilno upravo Gorenjske in enega dela Koroške, ki jo je vodil F. Kutschera. Takšno upravo in podobno razdelitev je imela tudi Štajerska.

Šefa obeh civilnih uprav sta dobila nalogo, pripraviti ob pomoči političnega, upravnega in policijskega aparata vse potrebno za čimprejšnjo priključitev teh pokrajin k rajhu. Pokrajini za tako dejanje v začetku okupacije še nista bili zreli in sta imela zaradi tega oba šefa civilnih uprav izredna pooblastila, da bi priključitev lahko čimprej izvedla. To namero najbolje potrjuje osebno naročilo Hitlerja šefu civilne uprave za spodnjo Štajersko Überreiterju 26. aprila 1941 v Mariboru: »Machen sie mir dieses Land deutsch, so deutsch, wie die übrige Steiermark.«

Tako moremo razumeti delo obeh šefov, ki se je najprej začelo s preseljevanjem slovenske inteligence, priseljevanjem nemškega učiteljstva in z zaplembo vsega slovenskega in jugoslovanskega kapitala, ki naj bi ga uporabili za utrjevanje nemštva v teh pokrajinah.

Uspela vstaja v kamniškem okrožju je rodila pri okupatorju zelo ostro reakcijo. To je tudi razumljivo, saj je šlo za vprašanje čimprejšnje priključitve Gorenjske k rajhu.

Že dan po vstaji, 28. julija 1941, je izdal šef civilne uprave Kutschera razglas, s katerim je uvedel policijsko uro od 22. do 4. ure zjutraj s pripombo,

Bekanntmachung

den 32 Jahre alten Gerber Ignaz Hren aus Stein

den 20 Jahre alten Friseurgehilfen Leopold Dremel aus Stein

den 20 Jahre alten Handelsgehilfen Mirko Exler aus Steinbüchl und

den 27 Jahre alten Hafnergehilfen Alois Glawič aus Marnsburg

Tode

Urteil wurde sofort vollstreckt.

Kutschera

Obvestilo

smrt:

Ignacija Hrena

strojarja iz Stein-a, starega 32 let,

Leopolda Dremelja

brivskega pomočnika iz Stein-a, starega 20 let,

Mirkota Exlerja

trg. pomočnika iz Steinbüchl-a, starega 20 let in

Alojzija Glaviča

kmč. pomočnika iz Marnsburg-a, star. 27 let

Sodba se je takoj izvršila!

Kutschera

Nemško obvestilo o streljanju prvih talcev iz kamniškega okrožja

da bo ustreljen vsak, ki bi ga zalotili v tem času na prostem in bi ne obstal na prvi poziv. Dne 29. julija je Kutschera ustanovil posebno sodišče za sojenje komunistov, ki bi naredili ali bi poizkušali narediti sabotaže na zasedenem ozemlju. Sodišče so sestavljali sodni svetnik dr. Kurt Messiner kot predsednik, SS Sturmbannführer dr. Bauer in kapetan zaščitne policije Heinz Hübner kot člana. Obtožnico je pred tem sodiščem zastopal eden od SS-führerjev, ki jih je imenoval poveljnik varnostne policije pri šefu civilne uprave. Smrtne obsodbe je odobraval Kutschera sam, izvrševal pa jih je oddelek 181. rez. policijskega bataljona.

Po obsodbi tega sodišča ali po nalogu Kutschere in pozneje SS Gruppenführerja policijskega generala Rösenerja je bilo v letih 1941 do 31. julija 1944, ko se je s pojavom domobranstva teror vsestransko povečal, v 53 skupinah usmrčenih na Gorenjskem 1.030 talcev, od teh po zbranih podatkih 213 iz kamniškega okrožja.

Izredno sodišče se je prvič sestalo že 1. avgusta, ko je »zaradi prepovedane posesti orožja in zaradi udeležbe pri komunističnih sabotažnih dejanjih« obsodilo na smrt z ustrelitvijo zajete udeležence vstaje v Kamniku in okolici:

Dremlja Leopolda, roj. 30. avgusta 1921, iz Kamnika; Exlerja Mirka, roj. 22. aprila 1921, iz Kamnika; Glaviča Alojza, roj. 4. aprila 1914, iz Mengša in Hrena Ignaca, roj. 13. julija 1909, iz Kamnika.

Imenovane so ustrelili 2. avgusta 1941 ob 8. uri zjutraj ob »Vrbančevi opekarni« pri Begunjah.

Vsaka ustrelitev talcev je bila za Nemce »pravno utemeljena«. Navadno so za vsakega likvidiranega Slovenca izdajalca v nemški službi ustrelili po 5 talcev, za vsakega ubitega Nemca pa po 10. Talce so izbirali največkrat

Grad Begunje, zloglasna jetnišnica v času okupacije

v zaporu Begunje na Gorenjskem, v izrednih primerih pa so jih polovili tudi v neposredni bližini partizanske akcije. Večino talcev so Nemci ustrelili v Begunjah in v bližnji Dragi, kjer je tudi največ pokopanih.

Streljanje talcev kot povračilni ukrep za storjena sovražna dejanja proti okupatorju se je stopnjevalo do julija 1942, ko je bilo v dveh dneh ustreljenih

kar 131 talcev. Računajoč z bližnjo priključitvijo Gorenjske k rajhu, do česar je prišlo z razglasom Gauleiterja F. Rainerja dne 27. septembra 1942 v Kranju, je streljanje talcev začasno prenehalo. Tega dne je bilo Gorenjcem »podeljeno nemško državljanstvo do preklica«, s čimer je bila povezana tudi dolžnost službe v nemški vojski. Ker pa se Nemcem mobilizacija v njihovo vojsko ni posrečila,

Streljanje talcev v Šentvidu pri Ljubljani

je Rainer napovedal 8. januarja 1943 ostre povračilne ukrepe zoper svojce tistih, ki so šli v partizane. 22. marca 1943 se je streljanje talcev nadaljevalo.

Iz priloženega pregleda so v časovnem zaporedju po letih navedeni datumi usmrtitev skupin talcev, število oseb pri vsaki skupini in kraj njihove usmrtitve, če je znan ali če ga je bilo moč ugotoviti. Seznam je nepopoln, ker v gradivu, ki je bilo na uporabo, niso evidentirani vsi talci (nekaj skupin ustreljenih talcev je brez imen) in je število ustreljenih nedvomno večje. V nadaljevanju se omejujem le na skupine, za katere je bilo ugotovljeno, da so med ustreljenimi bili tudi prebivalci iz tega območja in navajam podatke, ki so zanje znani.

6. avgusta 1941 ustreljeni v Begunjah 4 talci, med njimi: Černe Kazimir, star 30 let, iz Kamnika; Kališnik Stanko, star 28 let, iz Kamnika; Kolarič Milan, star 20 let, iz Kamnika.

22. avgusta ustreljeni v Smledniku: Gruden Štefan, star 46 let, iz Stolnika; Jeglič Anton, star 20 let, iz Kamnika; Pregelj Ivan, star 41 let, iz Kamnika; Poznik Franc, star 41 let, iz Jeranovega; Sešek Franc, star 20 let, iz Bukovice; Sitar Generoz, star 41 let, iz Jeranovega.

Istega dne so bili v vasi Brezje pri Krtini ustreljeni: Drolc Franc, star 27 let, iz Kamnika; Orehek Anton, star 19 let, iz Moravč; Repič Božidar, star 42 let, iz Kamnika; Sušnik Ivan, star 43 let, iz Jeranovega.

29. avgusta je bilo v Jaršah ustreljenih 5 talcev, med njimi: Dacar Jakob, star 27 let, z Velikega hriba; Dragar Lovro, star 34 let, iz Podgorice; Vidmar Franc, star 55 let, iz Kamnika; Vider Jože, star 21 let, iz Radomelj.

3. septembra je bilo v Domžalah ustreljenih 10 talcev, med njimi: Dragar Lovrenc, star 34 let, iz Podgorice; Horvat Ferdo, star 29 let, iz Kamnika; Korošec Andrej, star 28 let, iz Domžal; Kos Franc, star 44 let, iz Zaloga; Korošec Pavel, star 28 let, iz Krašnje; Pirnat Mirko, star 20 let, iz Jarš.

4. septembra je bilo v Lescah ustreljenih 5 talcev, med njimi Dacar Jože, star 40 let, iz Črnivca.

16. oktobra je bilo v Mošnjah ustreljenih 20 talcev, med njimi: Dragar Terezija, stara 28 let, s Črnuč — narodni heroj; Krmelj Franc iz Pirnič; Kosec Peter, star 42 let, iz Rašice; Kosec Stane, star 28 let, iz Rašice — narodni heroj; Knez Vid, star 21 let, iz Gameljn; Ložar Štefan, star 19 let, s Črnuč; Novak Miha, star 42 let, iz Tacna; Pečar Maks (M. Černe) s Črnuč — narodni heroj; Pečnik Alojz, star 18 let, iz Gameljn; Tomšič Mirko, star 21 let, iz Tacna.

13. novembra je bilo v Dragi ustreljenih 15 talcev, med njimi: Boljka Rudolf, star 21 let, s Homca; Čad Stanko, star 30 let, iz Domžal, Čokan Josip, star 35 let, iz Studenca; Jerman Miha, star 19 let, iz Radomelj; Jeretina Andrej, star 37 let, iz Zagorice; Jurič Martin, star 24 let, iz Gameljn; Maj Franc, star 25 let, iz Jarš; Miš Leopold, star 52 let, z Gorjuše; Miš Franc, star 55 let, z Gorjuše; Petrič Franc, star 33 let, iz Laz; Zajc Leon, star 25 let, iz Gameljn.

4. decembra je bilo v Dragi ustreljenih 28 talcev, med njimi: Benedik Jože, rojen 1899. leta, s Homca; Cerar Stanko, rojen 1910. leta, iz Domžal; Jankovič Vencelj, rojen 1896. leta, iz Kamnika; Klemenc Jurij, rojen 1910. leta, iz Homca; Kopač Štefan, rojen 1919. leta, iz Podgorja; Kožar Janez, rojen 1913. leta s Količevega; Mulej Maks, rojen 1914. leta, iz Podgorice; Stražar Jernej, rojen 1923. leta, iz Kompolj; Zajc Alojz, rojen 1895. leta od Sv. Mohorja; Žabnikar Janez, rojen 1911. leta, iz Radomelj.

3. januarja 1942 je bilo v Dragi ustreljenih 36 talcev, med njimi: Fornezzi Franc, rojen 1905. leta, z Duplice; Hrovat Stanko, rojen 1916. leta, iz Kamnika; Mastnak Ivan, rojen 1909. leta, iz Kamnika; Novak Vinko, rojen 1906. leta, iz Trnovč; Pirš Anton, rojen 1910. leta, iz Radomelj.

21. januarja je bilo v Dragi ustreljenih 15 talcev, med njimi: Benkovič Ciril, rojen 1909. leta, iz Kamnika; Bombač Božidar, rojen 1913. leta, iz Kamnika.

12. februarja je bilo v Dragi ustreljenih 16 talcev, med njimi: Kobilšek Jernej, rojen 1916. leta, iz Krašnje; Grčar Alojz, rojen 1901. leta, iz Jastrobelj;

Pečnik Ernest, rojen 1889. leta, iz Mengša; Žabnikar Ivan, rojen 1918. leta, iz Radomelj.

17. aprila je bilo odpeljanih iz kaznilnice Begunje na Koroško (kraj je neznan) 50 talcev in tam usmrčenih, med njimi: Vrankar Cecilija, rojena 1921. leta, iz Kostanja; Golob Peter, rojen 1897. leta. iz Praprotnega; Pestotnik Jože, rojen 1911. leta, iz Kostanja; Pestotnik Miha, rojen 1906. leta, iz Kostanja.

30. junija so bili v Kamniku javno obešeni: Balantič Anton, rojen 1900. leta, z Županjih njiv; Erjavšek Franc, rojen 1920. leta, z Županjih njiv; Grabnar Janez, rojen 1901. leta, iz Nevelj; Jeras Franc, rojen 191. leta, iz Stahovice;

22. avgusta 1941 v Brezju pri Krtini ustreljeni talci

Kregar Karol, rojen 1916. leta, iz Stahovice; Osenar Jurij, rojen 1920. leta, iz Vrhpolja; Preklet Miha, rojen 1902. leta, iz Stahovice; Rebernik Zorko, rojen 1921. leta, iz Zagorice.

1. julija je bilo v Mostah pri Žirovnici ustreljenih 29 talcev, med njimi: Rajgel Franc, rojen 1923. leta, iz Kamnika; Vodnik Ivan, rojen 1922. leta, iz Kamnika.

8. julija je bilo v Črni pri Kamniku ustreljenih 51 talcev: Balantič Alojz, rojen 1903. leta, iz Stahovice; Dolinšek Franc, rojen 1904. leta, iz Kališča; Galin Anton, rojen 1921. leta, iz Kališča; Galin Martin, rojen 1922. leta, iz Kališča; Gradišek Jože, rojen 1912. leta, iz Stranj; Gradišek Franc, rojen 1916. leta, iz Stranj; Hančič Mihael, rojen 1913. leta, iz Krivčevega; Jelovčan Anton, rojen 1871. leta, iz Potoka; Jež Franc, rojen 1896. leta, iz Stahovice; Kešnar Martin, rojen 1903. leta, iz Krivčevega; Kladnik Martin, rojen 1910. leta, iz Podstudenca; Krickovič Dušan, rojen 1913. leta, iz Potoka; Kuhar Anton, rojen 1908. leta, iz Krivčevega; Logar Karel, rojen 1913. leta, iz Potoka; Mihelič Vinko, rojen

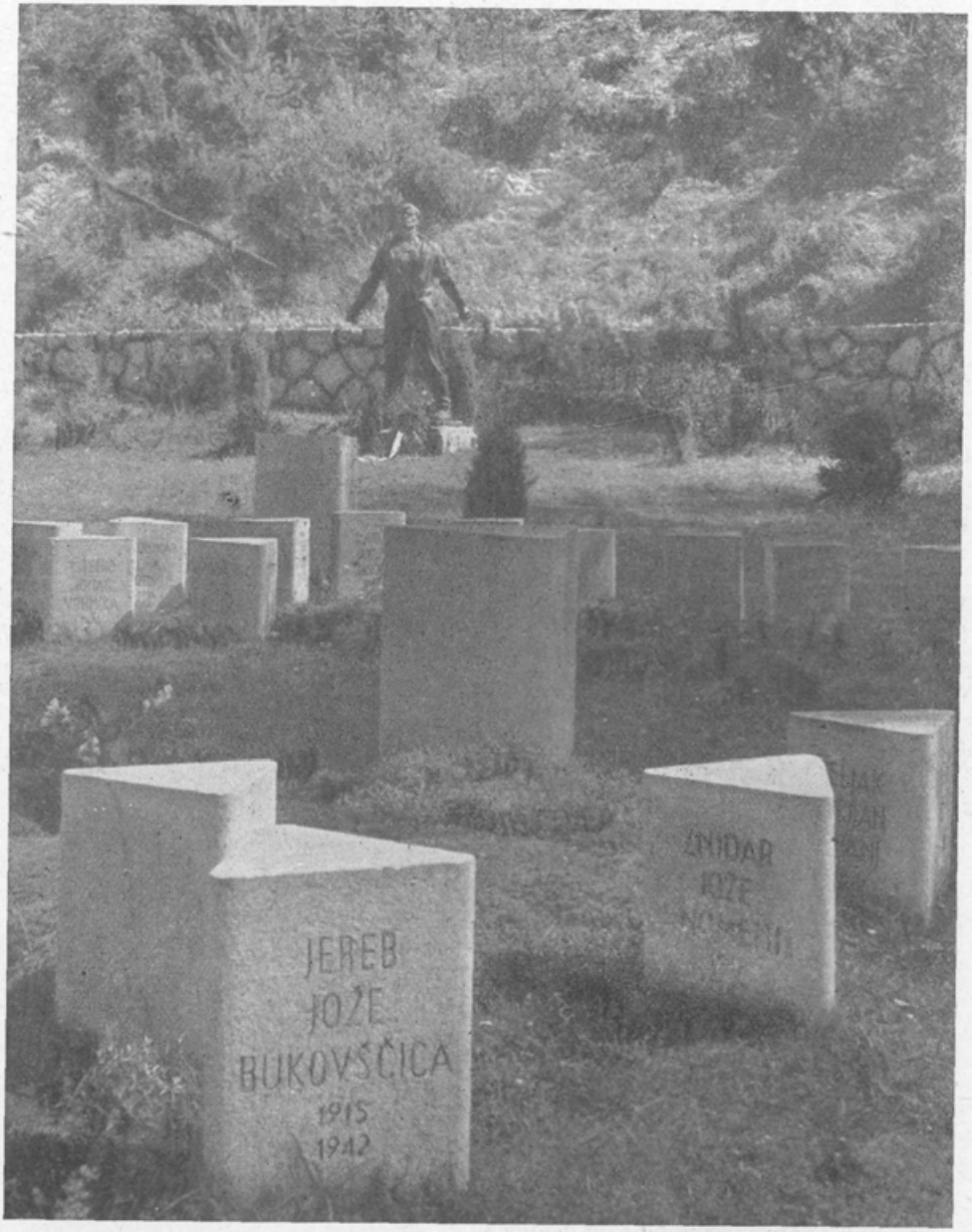

Grobišče talcev v Dragi pri Begunjah

1921. leta, iz Potoka; Mikec Alojz, rojen 1904. leta, iz Stahovice; Omovšek Anton, rojen 1922. leta, iz Gozda; Osolnik Kristan, rojen 1901. leta, iz Zavrha; Pavlin Ivan, rojen 1921. leta, iz Potoka; Pavlin Franc, rojen 1901. leta, iz Potoka; Podstudenšek Franc, rojen 1889. leta, iz Podstudenca; Podstudenšek Ivan, rojen 1919. leta, iz Podstudenca; Površen Jože, rojen 1906. leta, iz Stahovice; Resnik Anton, rojen 1918. leta, od Sv. Primoža; Refanšek Ivan, rojen 1910. leta, iz Krivčevega; Repanšek Anton, rojen 1900. leta, iz Stranj; Rebernik Florjan, rojen 1922. leta, iz Zagorice; Rebernik Vinko, rojen 1925. leta, iz Zagorice; Rebernik Viktor, rojen 1905. leta, iz Stahovice; Rifel Matija, rojen 1918. leta, iz Gozda; Romšak Franc, rojen 1899. leta, iz Krivčevega; Romšak Franc, rojen 1909. leta, iz Gozda; Sušnik Anton, rojen 1912. leta, iz Podstudenca; Sušnik Alojz, rojen 1898. leta, iz Gozda; Sušnik Alojz, rojen 1914. leta, iz Gozda; Sušnik Franc, rojen 1919. leta, iz Gozda; Sušnik Ivan, rojen 1912. leta, iz Zavrha; Sušnik Lovrenc, rojen 1912. leta, iz Krivčevega; Sušnik Lovrenc, rojen 1917. leta, iz Gozda; Sušnik Tomaž, rojen 1909. leta, iz Krivčevega; Sušnik Valentin, rojen 1913. leta, iz Gozda; Spruk Gregor, rojen 1911. leta, iz Gozda; Šinkovec Silvester, rojen 1906. leta, iz Gozda; Tratnik Miha, rojen 1876. leta, iz Krivčevega; Urh Damjan, rojen 1923. leta, iz Gozda; Urh Rudolf, rojen 1900. leta, iz Gozda; Vider Franc, rojen 1915. leta, iz Podstudenca; Zupan Franc, rojen 1898. leta, iz Okroga; Žagar Franc, rojen 1905. leta, iz Stahovice; Žagar Florjan, rojen 1895. leta, iz Stahovice; Žagar Janez, rojen 1901. leta, od Sv. Primoža.

16. julija je bilo v Kovorju pri Tržiču ustreljenih 10 talcev, med njimi: Bergant Ivan, rojen 1905. leta, iz Krašc; Dolinar Avgust, rojen 1904. leta, iz Gore; Orešnik Franc, rojen 1913. leta, iz Duplice.

27. in 28. julija je bilo v Bistrici, Hrušici in Podbrezjah ustreljenih 133 talcev, med njimi: Blejec Andrej, rojen 1912. leta, iz Mengša; Brezar Jože, rojen 1925. leta, iz Repenj; Cerar Ivan, rojen 1909. leta, iz Dol; Cerar Lovrenc, rojen 1880. leta, iz Zg. Tustanja; Cerar Valentin, rojen 1880. leta, iz Krašc; Hribar Ivan, rojen 1921. leta, iz Kamnika; Jerman Stanko, rojen 1919. leta, iz Preserij; Kreuzer Anton, rojen 1914. leta, iz Pristave; Krušič Franc, rojen 1896. leta, iz Mengša; Kobilšek Jože, rojen 1912. leta, iz Mengša; Meglič Peter, rojen 1902. leta, iz Repenj; Peterka Peter, rojen 1921. leta, iz Klopc; Rebolj Jože, rojen 1912. leta, iz Trzina; Ogrin Albin, rojen 1916. leta, iz Mengša; Ves Franc, rojen 1911. leta, iz Mengša.

22. marca 1943 je bilo v Besnici, Jevnici in Moravčah ustreljenih 22 talcev, med njimi: Grilj Jože, rojen 1925. leta, iz Blagovice; Javoršek Ciril, rojen 1924. leta, iz Zaloga pri Moravčah; Orehek Ivan, rojen 1924. leta, z Gorjuše; Podmilšek Andrej, rojen 1925. leta, iz Krašnje; Ručigaj Alojz, rojen 1923. leta,

iz Jarš; Štiglic Vincenc, rojen 1925. leta, iz Briš; Zupanc Ivan, rojen 1923. leta, iz Dolskega.

28. aprila je bilo v Moravčah ustreljenih 9 talcev, med njimi: Hribar Ivan, rojen 1913. leta, iz Lašne; Kokole Albin, rojen 1925. leta, iz Dolgega brda; Ribič Ivan, rojen 1883. leta, iz Dešna; Slapar Ivan, rojen 1906. leta, iz Polovič.

13. maja je bilo v Bohinjski Bistrici ustreljenih 9 talcev, med njimi: Koncilija Rafael, rojen 1919. leta, iz Zg. Tuhinja; Zupančič Anton, rojen 1903. leta, iz Dolskega.

6. julija je bilo na Krdovem polju ustreljenih 20 talcev, med njimi: Jeran Alojz, rojen 1919. leta, iz Šmarce; Kokalj Franc, rojen 1921. leta, iz Dolgega brda; Šuštar Ivan, rojen 1905. leta, iz Kamniške Bistrice; Učakar Maks, rojen 1906. leta, iz Pristave.

18. julija je bilo v Moravčah ustreljenih 10 talcev, med njimi: Čuk Karel, rojen 1913. leta, iz Vodic; Delalut Silvester, rojen 1909. leta, iz Palovič; Pretnar Alojz, rojen 1910. leta, iz Dobrave; Polenšek Jože, rojen 1921. leta, iz Trnovč; Slapar Franc, rojen 1905. leta, iz Polovič; Vrtačnik Franc, rojen 1900. leta, iz Rožičnega.

21. julija je bilo v Gorenji vasi ustreljenih 10 talcev, med njimi: Cuzak Štefan, rojen 1911. leta, iz Kamnika; Kosec Andrej, rojen 1913. leta, iz Dobena; Kosec Ivan, rojen 1900. leta, z Dobena; Mali Ivan, rojen 1891. leta, iz Loke; Mohor Feliks, rojen 1902. leta, z Dobena; Petek Franc, rojen 1900. leta, iz Godiča; Vengust Dominik, rojen 1923. leta, iz Duplice.

31. decembra je bilo v Svetju ustreljenih 25 talcev, med njimi Konjar Ivan, rojen 1915. leta, iz Kamnika.

8. januarja 1944 je bilo v Mengšu ustreljenih 30 talcev, med njimi: Česen Karel, rojen 1915. leta, iz Doba; Golob Franc, rojen 1923. leta, iz Praproč; Jeršin Ivan, rojen 1907. leta, iz Gradišča; Šinigoj Bojan, rojen 1924. leta, iz Kamnika.

15. januarja je bilo v Lescah ustreljenih 30 talcev, med njimi: Kranjc Stanko, rojen 1924. leta, iz Repenj; Kocel Stanko, rojen 1912. leta, iz Vodic; Ovca Janez, rojen 1923. leta, iz Blagovice; Petek Franc, rojen 1914. leta, iz Kandrš; Sodja Anton, rojen 1913. leta, iz Češnjic; Tekavec Franc, rojen 1918. leta, iz Zagorice, Trkanik Ivan, rojen 1913. leta, iz Kamnika.

24. januarja je bilo v Šenčurju ustreljenih 40 talcev, med njimi: Dolinar Franc, rojen 1889. leta, iz Dolgega brda; Kahne Franc, rojen 1913. leta, iz Bukovice.

31. januarja je bilo v Šentvidu nad Ljubljano ustreljenih 25 talcev, med njimi: Bervar Franc, rojen 1909. leta, iz Kamnika; Blagne Janko, rojen 1913. leta, iz Kamnika; Brandstetter Jakob, rojen 1901. leta, iz Kamnika; Drekonja Ciril, rojen 1914. leta, iz Kamnika; Golob Mirko, inž., rojen 1911. leta,

iz Kamnika; Klemenčič Mirko, rojen 1902. leta, iz Kamnika; Lap Vinko, rojen 1903. leta, iz Kamnika; Matjašič Milan, rojen 1919. leta, iz Kamnika; Peče Jože, rojen 1909. leta, iz Kamnika; Polec dr. Julij, rojen 1883. leta, iz Kamnika; Rotovnik karl, rojen 1914. leta, iz Kamnika; Šmuc Ferdinand, rojen 1903. leta, iz Kamnika; Urbanija Alojz, rojen 1916. leta, iz Kamnika; Vidic dr. Franc, rojen 1872. leta, iz Kamnika.

31. julija je bilo v Begunjah ustreljenih 6 talcev, med njimi: Ocepek Julij, rojen 1908. leta, iz Volčjega potoka; Sajovic Janez, rojen 1916. leta, iz Srednje vasi.

V tem pregledu ni žrtev, ki so jih Nemci žive pometali v ogenj: 8. julija 1942 12 v Gradišču, 14 v Korenu in 19. julija 9 v Hrastniku pri Moravčah, kakor tudi ni posameznih žrtev, ki jih ni bilo mogoče šteti sem, sodijo pa prav tako med žrtve fašističnega nasilja.

Poseben problem predstavljajo žrtve v sovražni zimski ofenzivi 1944-45, ko so Nemci, vlasovci in domobranci pobijali naše ljudi v skupinah.

Pri sestavljanju prispevka sem se v glavnem naslanjal na dokumentarno gradivo v arhivu Instituta za delavsko gibanje v Ljubljani, na knjigo dr. Metoda Mikuža: »Pregled zgodovine NOB v Sloveniji«, CZ 1960; na dokumentarno gradivo v Mestnem muzeju v Kamniku ter na drugo priložnostno gradivo.

Pregled ustreljenih talcev na Gorenjskem v času od 2. avgusta 1941 do 31. julija 1944

št. Zap.	Datum usmrtitve	Kraj usmrtitve	Število oseb	Kamnik iz OK
		1941		
1.	2. 8.	Begunje	4	4
2.	6. 8.	Begunje	4	3
3.	20. 8.	Jancova Drnca	6	—
4.	22. 8.	Smlednik	6	6
5.	22. 8.	Brezje pri Krtini	4	4
6.	23. 8.	Kranj — obešen	1	—
7.	24. 8.	Ljubno	5	—
8.	28. 8.	Gorje pri Bledu	5	—
9.	29. 8.	Jarše	5	4
10.	3. 9.	Domžale	10	6
11.	4. 9.	Lesce pri Bledu	5	1
12.	4. 9.	Koroška Bela	5	—
13.	16. 10.	Mošnje	20	10
14.	13. 11.	Draga	15	11
15.	4. 12.	Draga	28	10
16.	30. 12.	Draga	2	—
			125	59

št. Zap.	usmrtitve Datum	Kraj usmrtitve	oseb Število	
		1942		
1.	3. 1.	Draga	36	5
2.	21. 1.	Draga	15	2
3.	12. 2.	Draga	16	4
4.	2. 3.	neznano kje	10	—
5.	4. 4.	neznano kje	29	—
6.	11. 4.	Draga	10	—
7.	17. 4.	ustreljeni na Koroškem	50	4
8.	15. 5.	neznano kje	20	—
9.	24. 5.	neznano kje	10	—
10.	30. 6.	Kamnik — obešeni	8	8
11.	1. 7.	Moste pri Žirovnici	29	2
12.	8. 7.	Črna pri Kamniku	51	51
13.	10. 7.	Golnik	10	—
14.	16. 7.	Kovor pri Tržiču	10	3
15.	26. 7.	Križe in Tabor	30	—
16.	27. in 28. 7.	Bistrica, Hrušica in Podbrezje	133	15
17.	28. 7.	Begunje	2	—
18.	21. 12.	Begunje	2	—
			471	94
		1943		
1.	22. 3.	Besnica, Jevnica in Moravče	22	7
2.	19. 4.	Kropa	10	—
3.	28. 4.	Moravče	9	4
4.	13. 5.	Bohinjska Bela	9	2
5.	26. 6.	Bohinjska Bela	10	—
6.	6. 7.	Krdovo polje	20	4
7.	14. 7.	Selce	19	—
8.	18. 7.	Moravče	10	6
9.	21. 7.	Gorenja vas	10	6
10.	31. 12.	Svetje	25	1
			144	30
		1944		
1.	8. 1.	Mengeš	30	4
2.	15. 1.	Lesce	30	8
3.	19. 1.	Kovor-Tržič	30	—
4.	24. 1.	Šenčur	40	2
5.	31. 1.	Šentvid nad Ljubljano	25	14
6.	9. 2.	Škofja Loka	50	—
7.	1. 6.	Begunje	73	—
8.	29. 6.	Begunje	6	—
9.	31. 7.	Begunje	6	2
			290	30

	SKUPNO		
1941	16 skupin	125	59
1942	18 skupin	471	94
1943	10 skupin	144	30
1944	9 skupin	290	30
	53 skupin	1030	213

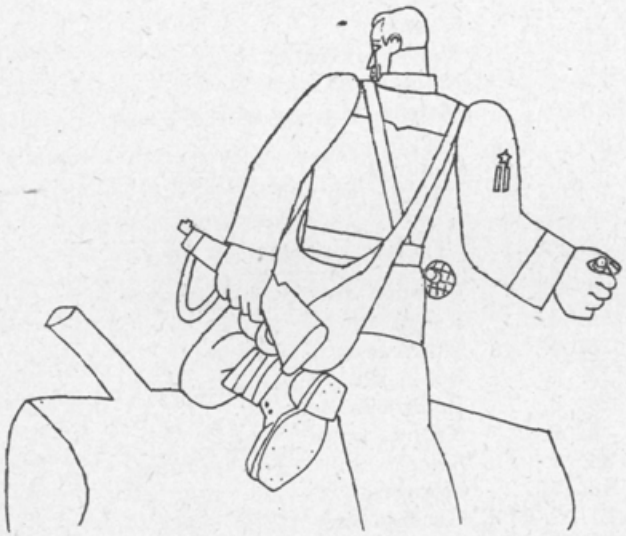

PARTIZANSKI KRAJI NA KAMNIŠKEM

Zvone Verstovšek

BELA PEČ

Tu je bila kurirska stanica na poti, ki je vodila z Gorenjske na Štajersko.

BLAGOVICA

11. julija 1942 so borci Kamniškega bataljona izvršili obsežno akcijo na tem področju: zaprli so glavno cesto Celje-Ljubljana, postavili zasede in se spopadli z Nemci, ki so morali okrepiti svoje sile, da so se ubranili.

Ponovno prizorišče bojev je postal kraj 19. oktobra 1943, ko so borci Šlandrove brigade tukaj napadli Nemce, ki so se spet morali umakniti.

Približno leto dni kasneje, 9. oktobra 1944, so šlandrovci z velikim uspehom napad ponovili in Nemce pregnali. Ker pa so se v vas Nemci spet vrnili, so jih borci XIV. divizije napadli še tretjič 6. novembra tega leta in četrtič 3 dni kasneje.

BOBOVNIK

Tu so borci Mengeško-moravške čete napadli nemško žandarmerijo zgodaj jeseni 1941.

BORJE

Decembra 1944 je bil tukaj sedež Kamniško-zasavskega vojnega področja. 6. decembra zjutraj so hoteli partizane napasti Nemci, a so se zaradi močnega partizanskega protinapada morali umakniti.

BRDO

Grad Brdo so kamniški partizani požgali 18. maja 1943, ker je služil Nemcem kot važna postojanka v hajkah; iz enakih razlogov so požgali 3. decembra tega leta tudi Društveni dom.

---

*Imenik krajev ni popoln. Sestavljen je na podlagi pisanih in ustnih virov, ki niso nikjer označeni posebej.

BREZJE (pri Lukovici)

V vasi sta le dve hiši, ki pa sta ves čas okupacije zvesto sodelovali s partizani in jim nudili mnogo pomoči.

BREZOVICA (pri Dobu)

7. avgusta 1941 so hoteli Nemci obkoliti tukaj Radomeljsko četo, ta je Nemce z uspehom napadla in se potem premaknila v kolovške gozdove.

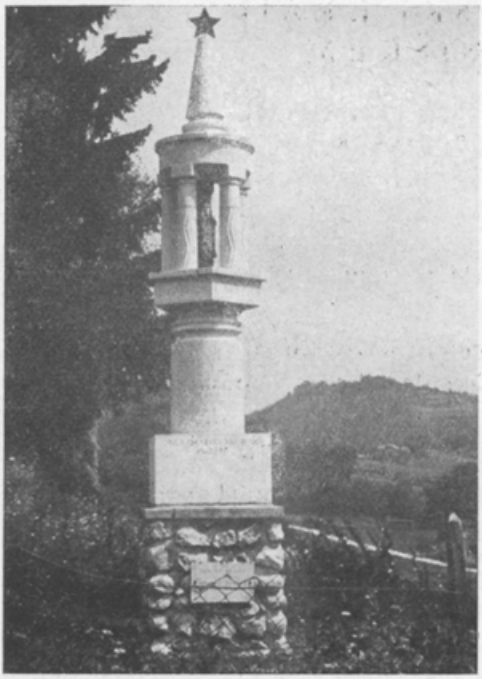

Spomenik v Tuhinju

BREZOVICA (pri Zlatem polju)

11. avgusta 1941 je prišlo v vasi do ponovnih bojev med partizani in Nemci.

BREZOVICA (Tuhinjska dolina)

Del Kamniškega bataljona se je tukaj v večernih urah 1. julija 1942 spopadel z Nemci.

20. julija 1942 so partizani Kamniškega bataljona napadli tukaj močne nemške oddelke, ki so nameravali izseljevati prebivalce Zlatega polja, Brezovice in Male ter Velike Lašne. Boj je trajal od jutra do poldne. Nemci so imeli mnogo mrtvih, partizani pa so bili brez izgub.

Vas so požgali Nemci 2. avgusta 1942, ko so požigali tudi druge okoliške vasi. V drugi polovici novembra 1942 pa so borci Kamniškega bataljona zaminirali in uničili postojanko, ki so jo po izselitvi vaščanov v požgani vasi postavili Nemci.

BRODE (Tuhinjska dolina)

5. marca 1944 je pričela tu delovati partizanska bolnišnica SREČO. Imela je dva podzemeljska prostora: 4 m × 6 m × 3 m in 4 m × 5 m × 3 m. Bolnica je imela tudi svoja posebna podzemeljska skladišča. Njena kapaciteta je bila do 46 ranjencev. Delala je vse do osvoboditve.

BUKOVICA (pri Vodicah)

Patrulja kamniških partizanov se je tukaj 20. septembra 1942 spopadla z oddelkom nemške žandarmerije iz Vodic, ko je vršila v vasi propagandno akcijo.

28. januarja 1944 pa sta tukaj v neenakem boju kljubovala Nemcem več ur Mirko Mušič-Zevs in Cenko Kraljič ter se v brezizhodnem položaju potem sama končala.

CICELJ

Tu so bili od leta 1942 dalje do zadnjih nemških hajk spomladi 1945 mnogi boji. Zlasti februarja 1943 so imeli Nemci v teh bojih hude izgube.

CVETEŽ

Tu je padel v nemško zasedo narodni heroj Alojz Hohkraut 31. maja 1942. V boju mu je zmanjkalo municije in da ga ne bi Nemci živega ujeli, se je končal sam.

ČEMŠENIK

Tukaj so kamniški partizani izvedli mnoge prehranjevalne akcije.

ČEPLJE

Pod vasjo so bila 1943, 1944 in spomladi 1945 mnoga skrivališča in skladišča hrane za partizane.

ČEŠNJICE (pri Moravčah)

Ker so Nemci 1943 požgali grad, so v razvalinah uredili partizani bolnico, ki je služila svojemu namenu do spomladi 1944. Vas je bila vsa leta okupacije strogo partizanska, saj so se tu stalno zadrževale enote naše vojske in drugi organi političnega ali oblastnega značaja. Tu so odmetavala tudi zavezniška letala orožje, municijo, opremo in drugi vojaški material.

ČEŠNJICE (Tuhinjska dolina)

Prvi borci iz te vasi so vstopili v partizane že spomladi 1942. Zaradi izdajstva so Nemci poleti 1943 del vaščanov odvedli v Nemčijo. V vasi, kjer so se često zadrževali partizani, je prišlo do mnogih hudih borb.

V hudi zimi 25. decembra 1944 sta v vasi taborili Šlandrova in Zidanškova brigada, ki sta prišli pravkar iz Dolenjske, da si tukaj opomoreta od mraza in bojev. Ponoči so vas obkolile močne nemške čete, vendar so se partizani brez večjih izgub prebili. Nemci so iz maščevanja zažgali vas, v kateri sta zgoreli dve ženski, 2 vaščana pa so ustrelili. Druge so vklenili in jih odvedli v Vransko, od koder jih je večina pobegnila.

31. decembra istega leta je v vasi ponovno prišlo do hudih bojev, ko so se enote IV. operativne cone umikale v VII. ofenzivi s Šipka na Menino planino. V drugi polovici 1944 je bil v vasi tudi Okrožni komite KPS in Okrajni odbor OF Tuhinj. Že poleti tega leta je delovala v vasi redna slovenska osnovna šola v hiši, katere stanovalce so izselili Nemci. V vasi in blizu nje pa so bila tudi skladišča hrane in opreme.

ČRNA

4. julija 1942 je del Kamniškega bataljona napadel skupino vojaških nemških avtomobilov, jih uničil in zaplenil mnogo orožja, municije in važnih dokumentov. Nemci so v boju izgubili tudi 2 oficirja.

Ker so bili mnogi prebivalci te doline tesno povezani z narodnoosvobodilnim gibanjem, nekateri pa so se mu pridružili kot borci že v prvih dneh vstaje, so zaradi vsega tega 8. julija 1942 ustrelili Nemci tukaj 51 talcev.

ČRNELO

Tu so kamniški partizani izvršili več uspelih prehranjevalnih akcij, v katerih so se oskrbeli zlasti z živino.

ČRNI GRABEN

Kakor Tuhinjska dolina je bil tudi Črni graben od 1941 dalje kot partizanski teren področje mnogih bojev, zased, sabotažnih akcij, skladišč hrane, opreme in drugega vojaškega materiala.

ČRNIVEC

V noči vstaje, 27. julija 1941, so prvi partizani iz Črne minirali pod Črnivcem cesto Kamnik—Gornji grad.

16. junija naslednjega leta je Kamniški bataljon v poznih popoldanskih urah napadel nemško postojanko na tem prelazu. Po več kot enournem boju je padlo 24 Nemcev, 16 je bilo ujetih, 2 pa sta zbežala. Partizani so zasegli znatne količine orožja in streliva, ujete policiste pa so izpustili potem, ko so morali poslušati nasvet, da bodo najstrožje kaznovani, če jih bodo še kdaj našli na Slovenskem.

20. avgusta istega leta je del partizanov II. grupe odredov, ki so se takrat prebijali na Štajersko, skupaj s kamniškimi partizani napadel tukaj kolono vermanov.

Ob 10-letnici osvoboditve — maja 1955 — je Občinski odbor Zveze borcev Kamnik odkril tukaj spomenik, posvečen boju 16. junija 1942.

ČRNI VRH (Tuhinjska dolina)

V vasi so se mnogo zadrževali partizani od 1942. leta dalje. Tu je delala tudi gospodarska komisija Okrajnega odbora OF, ki so jo spomladi 1944 ponoči napadli Nemci. Ti so uničili zbrani material, članom komisije pa je uspelo, umakniti se. Poleti 1944 so tukaj odmetavali zavezniki s padali hrano, obleko in vojaški material.

V neposredni bližini vasi so bila partizanska skladišča, ki so jih Nemci nevede stražili, ker so bila tako blizu njihovih oporišč, a zanje niso vedeli.

ČRNUČE

Kraj ima bogato zgodovino delavskega gibanja že pred okupacijo. Zato ni naključje, da so od tu odhajali v partizane prvi borci že maja in junija 1941. V gozdovih nad Črnučami se je formirala ena prvih slovenskih partizanskih enot — Rašiška četa. Kraj je prispeval v NOB izredne žrtve. Padlo je 77 borcev, ustreljenih je bilo 39 talcev, izgnanih in izseljenih ter zaprtih pa 151 ljudi. Ves čas okupacije so bile Črnuče eden najzavednejših krajev na Gorenjskem in eno stalnih ilegalnih žarišč upora in revolucije. Tu so bili doma narodni heroji: Janko Bizjak, roj. 27. X. 1911 v Otlici, padel kot komandir Moravške čete 20. X. 1941 v Dobravi pri Lj,; Dragar Rezka, roj. 16. XI. 1913, ustreljena v Begunjah 17. X. 1941; Stane Kosec, roj. 11. X. 1913, ustreljen v Begunjah 28. IX. 1941; Maks Pečar, roj. 10. XI. 1907, padel 30. IX. 1941; Franc Ravbar-Vitez, roj. 4. VIII. 1913, padel 14. I. 1943.

Že 5. avgusta 1941 je Rašiška četa porušila na cesti od Črnuč do Trzina telefonske naprave. Od novembra 1943 do marca 1944 je tu delovala tudi partizanska tehnika. Ker so bile v kraju močne nemške vojaške postojanke, je Črnuče v letih 1944 in 1945 večkrat napadlo partizansko letalstvo.

DEŠEN

Ker so vaščani aktivno sodelovali s partizani, ki so se tu tudi večkrat zadrževali, so Nemci večino hiš požgali poleti 1944.

DOB (pri Domžalah)

Borci Kamniškega bataljona so v noči 1. in 2. septembra 1942 napadli občinski urad in zaplenili večjo vsoto denarja, dva pisalna stroja, živilske nakaznice in mnogo materiala, potem pa so obiskali še nemški vrtec in pošto.

DOBRAVA (pri Trzinu)

27. julija 1941 — v noči vstaje — so bile tu prve sabotažne akcije. 26. junija 1944 so partizani na cesti z uspehom napadli nemški vojaški avto. Enak napad so ponovili tri dni kasneje.

DOBRAVA (pri Črnučah)

Patrulja partizanov je 6. julija 1944 napadla Nemce in jim prizadela večje izgube.

DOL

16. februarja 1943 so borci II. čete Kamniškega bataljona skupaj s partizani Zasavskega bataljona zavzeli kraj in uničili v tovarni barv stroje. Napadli so tudi nemški občinski urad in pošto, pri čemer je prišlo do bojev med partizanskimi zasedami in Nemci.

DOMŽALE

Poleg Kamnika in Mengša so bile Domžale tretje veliko žarišče upora in revolucije na Kamniškem. V mestu so bili ves čas nemške okupacije močni oddelki žandarmerije in policije. Vendar so bili tu kljub vsemu mnogi sestanki vodilnih političnih delavcev in aktivistov za kamniško okrožje že leta 1941. Posebno znamenit je sestanek komunistov kamniškega partijskega okrožja 26. decembra 1941, ki ga je vodil Tomo Brejc. Na sestanku so sprejeli sklepe za ponovno organiziranje partizanskih enot na Kamniškem.

3. septembra 1941 so Nemci v Domžalah ustrelili 10 talcev. Okoli 15. januarja naslednjega leta pa se v Razpetovi hiši vršil sestanek pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko.

Do večjih akcij v središču mesta ni prišlo vse do 19. maja 1944, ko je bil požgan Sokolski dom. 8. avgusta 1944 pa so ustanovili domobranci v Domžalah svojo prvo postojanko na Kamniškem. Mesto je prispevalo za naše narodnoosvobodilno gibanje velike človeške in materialne žrtve. V 4 letih okupacije je bilo ustreljenih 53, zaprtih in izgnanih 696, v oddelkih partizanskih enot pa je padlo 221 Domžalčanov.

Sredi Domžal stoji spomenik, posvečen žrtvam iz te občine v NOB.

DRAGOMELJ

Ker je šola v vasi bila središče potujčevanja v tem kraju in okolici in ker so jo Nemci uporabljali tudi v vojaške namene, so jo partizani požgali 21. novembra 1943.

DRNOVO

Borci Kamniškega bataljona so 29. marca 1943 na cesti zasegli večje količine cigaret in tobaka.

DRTIJA

Tu so delovale 1944. leta partizanske delavnice in orožarna. Zaradi izdajstva pa so bile delavnice požgane.

Tu je bil 29. IV. 1917 rojen narodni heroj Jože Klanjšek-Vasja.

DUPELJNE

Tu so 31. decembra 1942 napadli Nemci kamniške partizane, ki so se sem umaknili po hudem boju na Kostanjski planini.

DUPLICA

V noči vstaje, 27. julija 1941, so prvi partizani opravili tukaj diverzantske akcije: poškodovali so most čez Bistrico, tovarno pohištva in telefonske naprave.

3. septembra istega leta so borci Radomeljske čete ponovno napadli in zažgali tovarno pohištva.

18. avgusta 1942 pa je patrulja kamniških partizanov vdrla v vas in obračunala z dvema nemškima konfidentoma.

V noči na 19. december 1943 se je med Duplico in Šmarco umikala preko kamniške ravnine proti Podgorju in čez Kamniške planine na Koroško Šlandrova brigada, ki so jo napadale velike sile SS, policije in vojaštva.

Pri vhodu v tovarno Stol so 30. avgusta 1953 odkrili spominsko ploščo 44 padlim borcem in talcem iz tega podjetja.

FLORIJAN

Tukaj se je pozimi 1943 zadrževal nekaj časa štab IV. operativne cone.

GABERJE

Od spomladi 1942 je bila tukaj stalna partizanska javka. V vasi in v bližini so bili mnogi bunkerji, skladišča hrane in opreme.

GOLČAJ

Močne nemške sile so 28. oktobra 1941 napadle tukaj počivajočo Radomeljsko četo, ki je čakala na zvezo s Štajersko. Četa je bila izdana in je padlo 10 partizanov, le 4 so ostali živi, med njimi tudi komandant Kamniškega bataljona dr. Marjan Dermastia.

GOLICE

Ker je bil kraj zelo primeren za taborjenje, so se tukaj večkrat zadrževale partizanske enote.

Od 1944. leta dalje je bila tukaj tudi kurirska stanica.

GOLI VRH

Na tem hribu so imeli kamniški partizani večkrat svoje taborišče.

GORENJE

Tu je bil sedež gospodarske komisije rajona Lukovica. V bližini vasi pa so bila skladišča hrane in opreme z zbirno bazo.

GORJUŠE

V hiši aktivista in predvojnega komunista Leopolda Miša so bili mnogi sestanki političnih delavcev domžalskega področja že pred okupacijo.

GOZD

Tukaj so se večkrat zadrževale tudi večje partizanske enote zlasti v letih 1943 in 1944, zato so bili v vasi in okolici mnogi boji.

GRADIŠČE (Tuh. dolina)

Ker so se v vasi mnogo zadrževali partizani, ki so jih vaščani tudi izdatno podpirali, so 8. julija 1942 vas požgali Nemci. Še prej pa so jo popolnoma izropali, pobili 12 moških in jih pometali v goreče hiše, žene in otroke pa so izselili v Nemčijo.

V spomin temu strašnemu dogodku je na hiši št. 5 vzidana spominska plošča, ki jo je odkril Občinski odbor Zveze borcev Kamnik 1954. leta.

GROBLJE

22. novembra 1942 so borci Kamniškega bataljona izvedli tukaj večjo prehranjevalno akcijo, ki pa so jo hoteli preprečiti Nemci, zaradi česar je prišlo

do boja. Točno leto dni kasneje pa so šlandrovci požgali bivši samostan, ki so ga uporabljali Nemci; 16. maja 1944 pa je pogorela tudi bivša tiskarna.

GRMAČE

Tu so se mnogo zadrževali zlasti partizanski politični delavci in aktivisti. V veliki hajki, v kateri so sodelovali poleg Nemcev tudi domobranci, je bila vas 13. avgusta 1944 požgana. Hudi boji so bili tu tudi v veliki nemško-domobranski akciji 27. decembra 1944.

GRMADA

V avgustu 1943 so tu zgradili bunker za zdravljenje ranjenih partizanov.

HELENA

Tu so Nemci avgusta 1943 napadli Šlandrovo brigado, ki je hotela čez Savo na Dolenjsko.

HLEVE

V vasi so se mnogo zadrževali partizani in imeli tukaj svojo stalno javko.

Spomenik v NOB padlim borcem, delavcem tovarne Titan v Kamniku

HOM

Ker so v vas pogosto prihajali partizani, ki so jih vaščani z vsem podpirali, so jo Nemci požgali istega dne kot Koreno in Gradišče — 8. julija 1942. Pred požigom so hiše izropali, prebivalce pa odgnali v Nemčijo.

HOMEC

6. februarja 1943 ponoči pa so partizani Kamniškega bataljona spet napadli nemški občinski urad in zasegli več potrebnega materiala.

20. maja naslednjega leta so partizani požgali nemško šolo.

Na predvečer 1. maja 1943 je zagorel na Homcu velik kres v počastitev delavskega praznika.

HRASTNIK (pri Moravčah)

V vasi so se shajali partizani že poleti 1941, ker so jim bili vaščani zelo naklonjeni. Med trinajstimi hišami je bila le ena izdajalska. Tako je Dolinar Franc obvestil Nemce, da se tu večkrat zadržujejo partizani. Dne 19. junija 1942 so Nemci vas obkolili, a partizanov v njej ni bilo. Vaščane so iz hiš nagnali na sredo vasi, izbrali med njimi 9 moških, jih pred očmi svojcev mučili in pretepali, potem pa ustrelili. Svojce pobitih so odvedli v taborišča v Nemčijo, domove pa izropali in požgali. V ogenj so pometali postreljene žrtve. Ko je vas zgorela, so razstrelili še ožgano zidovje in vodnjake, da bi partizanom ne ostala pitna voda.

Temu strašnemu dnevu v spomin je v vasi postavljen spomenik.

HRUŠEVKA (Tuhinjska dolina)

Decembra 1942 so tukaj kamniške partizane napadli domači izdajalci in nemška policija, pa so se morali zaradi uspešne obrambe partizanov umakniti.

IHAN

Do prve akcije v Ihanu je prišlo že 8. avgusta 1941, ko so kamniški partizani tu napadli avto z gestapovci. Dne 4. septembra 1942 pa so borci Kamniškega bataljona napadli žandarmerijsko posadko in občino. Posadka je bila pobita, zaplenili so večje količine orožja, municije in vojaške opreme. Iz občine pa so odnesli pisalne stroje. Oglasili so se tudi v šoli in opozorili nemške učitelje, naj odidejo v Nemčijo. Ponovno so napadli partizani žandarmerijsko postajo 6. marca naslednjega leta.

V gozdovih nad Ihanom so se pogosto zadrževali partizani Kamniškega bataljona in kasnejšega Kamniško-zasavskega odreda.

JARŠE

Že 29. avgusta 1941 so Nemci tukaj ustrelili 5 talcev.

16. novembra 1943 so borci Šlandrove brigade uničili strojni park tovarne Induplati, ki je morala zato za daljši čas prenehati z obratovanjem. Istočasno so požgali tudi skladišče na železniški postaji, pet dni kasneje pa še postajo. Zadnje dni marca 1944 pa so ponovno obiskali tovarno Induplati in iz nje sredi dneva odpeljali kamion platna.

Tu je delovala krajši čas spomladi 1944 tudi partizanska tehnika, ki so jo sem preselili iz Črnuč.

JASTROBLJE

Marca 1944 so šlandrovci uničili tukaj močno nemško policijsko patruljo in zaplenili mnogo orožja.

JERANOVO

V mlinu pri Poznikovih so bili ob pričetku vstaje na Kamniškem sestanki kamniških komunistov, ki jih je vodil Tomo Brejc.

KAMNIK

Mesto ima dovolj bogato zgodovino delavskega gibanja že iz stare Jugoslavije. Tu je že pred letom 1941 delovalo več znanih komunistov, ki so delali v kamniških tovarnah ali pa so sem večkrat prihajali iz Ljubljane. V tovarni Titan je leta 1911 delal tudi tov. Tito. K razvoju delavskega gibanja so pomembno prispevali Franc Leskošek, Tomo Brejc, Tone Šturm, Roman Potočnik, Molek Jakob in še drugi. Zato ni naključje, da se je NOB ravno na Kamniškem najprej razvila in da je bilo Kamniško eno najmočnejših in najpomembnejših žarišč narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem.

Že v prvih dneh junija 1941 so člani Vojaške komisije CK KPS obiskali vojaško komisijo kamniškega partijskega okrožja z nalogo, formirati prve borbene skupine. Tako so bile določene borbene skupine Kamnika, Domžal, Duplice in Radomelj. 27. julija je bil v Kamniku zadnji sestanek pred vstajo, ki sta ga vodila Tomo Brejc in dr. Marijan Dermastia.

V noči vstaje — 27. julija 1941 — sta zaradi izdaje na Perovem pri brvi čez Bistrico padli tudi prvi žrtvi.

Ker je v Kamniku zbral okupator močne vojaške, policijske in žandarmerijske ter druge oborožene enote, se je dejavnost partizanov omejila predvsem na okolico, čeprav je mnogo Kamničanov sodelovalo z NOV od 1941. leta do osvoboditve. Zlasti je bilo mesto agilno v zbiranju potrebnega vojaškega materiala za partizane, pri čemer je posebej omeniti velike količine sanitetnega materiala in sodelovanje najboljših kamniških zdravnikov.

V času okupacije je bilo seveda tudi v mestu izvršenih mnogo sabotažnih propagandnih in drugih akcij, ki so dokazovale zavednost mesta, še več pa je bilo takih akcij v najbližji okolici. Tako so borci Kamniškega bataljona za 1. maj 1942 izobesili na Starem gradu slovensko zastavo, po vrhovih okoli mesta pa zažgali kresove. V mestu so bili tudi zloglasni gestapovski zapori. 30. junija 1942 so Nemci pred pošto obesili 8 talcev.

Iz Kamnika je bilo v partizanih okrog 400 ljudi, več kot 100 je bilo ustreljenih v Begunjah, Črni in drugje, več kot 650 je bilo zaprtih v domačih zaporih ter taboriščih v Nemčiji, več deset družin je bilo izseljenih itd. Mesto je plačalo silen davek okupatorju, ki ga je hotel popolnoma streti.

Danes so v Kamniku na mnogih mestih postavljeni spomeniki in odkrite plošče v spomin junaškemu zadržanju Kamničanov v času revolucije. Na

Perovem je spominski kamen prvima žrtvama vstaje na kraju, kjer sta padla Milan Miklavčič in Dominik Mlakar. Na pošti je vzidana spominska plošča obešenim talcem; v avli stavbe ObLO Kamnik je spominska plošča 7 članom nekdanjega OO OF Kamnik; pred tovarno Titan je spomenik padlim borcem te tovarne; takšna spomenika sta tudi pred Tovarno usnja in Podjetjem Kamnik; na Žalah pa sta urejeni dve grobišči padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja.

KAMNIŠKA BISTRICA

Po ostrih bojih je avgusta 1942 dospel do sem iz Ljubljanske pokrajine bataljon II. grupe odredov. Tukaj se je spopadel z Nemci in sodeloval kasneje v nekaterih akcijah s kamniškimi partizani.

10. julija 1943 je vod Kamniškega bataljona uničil tukaj nemški avto, v kamnolomu pa vse naprave, da je mogel šele po osvoboditvi pričeti spet z delom.

14. avgusta istega leta pa so Nemci izselili več družin, katerih svojci so bili v partizanih.

Tu je bilo tudi več skrivališč hrane in opreme, urejeni so bili posebni bunkerji za delo partizanskih tehnik.

SPD Matica Ljubljana je 1946. leta postavilo tukaj spomenik padlim planincem, v stavbo pa je vzidana spominska plošča II. grupi odredov.

KOKOŠINE

Tu je bilo skladišče domžalske gospodarske komisije 26. oktobra 1944 pa so zaradi izdaje napadli bunker domobranci, ga požgali in ubili 3 partizane.

KOLIČEVO

12. aprila 1944 so kamniški partizani izvedli zelo uspešno akcijo v tovarno in odpeljali več kot 20 voz papirja in drugega materiala.

KOLOVEC

V kolovških gozdovih so se mnogo zadrževali partizani. Tu so bila tudi številna skladišča in skrivališča živil, opreme in drugega vojaškega materiala. Spomladi 1943 je Jože Pirš-Luka organiziral tukaj dve manjši zasilni partizanski bolnišnici. Ker pa sta postali premajhni, je bolniško osebje pod Lukovim vodstvom zgradilo zgodaj spomladi 1944 novo bolnišnico, ki je bila vkopana v breg in je bila dolga 12 metrov, 4 metre široka in v zgornjem bregu globoka 4 m, v spodnjem pa 2 m. Streha bolnišnice je ležala položno z bregom. Bolnišnica je bila iz lesa, po sredi pa je tekla voda. Streha je bila pokrita s pločevino, iz nasute prsti na njej pa so rastle smrečice. Bolnišnica je imela sobo z bolniškimi posteljami, poseben prostor za operacije in sanitetni material ter svojo kuhinjo. V bližini je bil še bunker za hrano. Bolnišnica je bila ena največjih v tem času na Kamniškem, zelo dobro opremljena in oskrbovana ter vedno polna. Dobila je ime Triglav, znana pa je tudi pod

imenom Lukova bolnica. Izdana je bila 6. maja 1944. Večino ranjencev in nekaj bolniškega osebja so Nemci zverinsko mučili in potem pobili, nekatere pa so odpeljali v kamniške zapore, le manjši del ranjencev in strežnega osebja je ob izdaji ušel.

Na mestu, kjer je bila nekdaj Lukova bolnica Triglav, stoji danes velika maketa, ki nazorno kaže položaj in ureditev bolnišnice.

Skozi kolovške gozdove je šla tudi velika nemška hajka v času od 15. do 19. aprila 1943, ki je tu našla bolniško četo Kamniškega bataljona. Padlo je 13 partizanov, ki so bili v četi na zdravljenju, med njimi tudi sekretar Okrajnega komiteja KPS Kamnik Viktor Stržišar-Silvester. 28. januarja naslednjega leta pa so raztrganci zažgali Bunčkovo in Jernejčevo hišo ter pobili obe družini.

KOLOVEC — GRAD

Ker je kolovški grad služil Nemcem v njihovih hajkah po kolovških gozdovih, so ga kamniški partizani požgali 30. aprila 1943.

KOMENDA

Na križišču ceste Klanec—Kranj—Komendska Dobrava stoji spomenik, ki je posvečen 66 padlim borcem iz Komende, Potoka, Gmajnice, Mlake, Gore, Podboršta, Klanca, Komendske Dobrave, Križa, Most, Žej in Suhadola. Odkril ga je Krajevni odbor Zveze borcev Komenda 1956.

KOMEDSKA DOBRAVA

Tu so spomladi 1944 zgradili partizansko bolnišnico, ki pa je delala le kratek čas. Bila je izdana, napadli so jo Nemci in jo razbili, bolniško osebje z dr. Tinetom Zajcem in ranjence pa so nečloveško mučili in pobili.

Tu sta bila tudi sedeža Okrajnega komiteja in Okrožnega komiteja KPS Kamnik.

Danes stoji na mestu kjer je bila 11. junija 1944 uničena partizanska bolnišnica, spominski kamen s ploščo. Postavil ga je Krajevni odbor Zveze borcev Mengeš.

KOMPOLJE

S stalnimi zasedami, ki so jih tukaj postavljali borci Kamniškega bataljona že od 1942. leta dalje, so večkrat uspešno presenetili Nemce. V vasi je bila tudi redna partizanska javka, zaradi prikladnega terena pa je bil tukaj tudi stalen prehod partizanskih formacij iz Tuhinjske doline na Moravško.

KONJSKI DOL

Tu je bila kurirska stanica za zvezo med Gorenjsko in Štajersko.

KOPIŠČA

Poleti 1944 je v skalnatih bunkerjih delovala partizanska tehnika.

KORENO

Vas so zažgali Nemci 8. julija 1942 zaradi domačinov izdajalcev. V goreče hiše so zmetali 17 živih ljudi, med njimi tudi 75 let staro ženo. Pred požigom so hiše izropali, druge vaščane pa odgnali v Nemčijo v taborišča.

Spomenik v vasi je posvečen temu strahotnemu dogodku, odkrili so ga 22. avgusta 1952.

KORPE

Tu je bila partizanska zveza med Zasavjem in Kamniškim.

KOSEZE (pri Pečah)

Spomladi 1944 so bili tukaj hudi boji med Šlandrovo brigado in Nemci, ki so imeli več kot 20 mrtvih.

KOSTANJ

Tu so se že leta 1941 zadrževali prvi kamniški partizani. Vas je bila vsa na strani norodnoosvobodilnega gibanja, zato so jo Nemci požgali 13. aprila 1942, vaščane pa so zaprli in pregnali.

Na hiši Mihaela Pestotnika, ki so ga že 1941. leta ustrelili v Begunjah, je danes vzidana spominska plošča, ki jo je odkril bivši Okrajni odbor Zveze borcev Kamnik 1950.

KOSTANJSKA PLANINA

Na tem hribu so se že 1941. leta večkrat zadrževali partizani. Hrib je bil zelo primeren za partizanska taborjenja, zlasti ker so vaščani pod njim s partizani aktivno sodelovali. 21. marca 1942 je prišlo na Kostanjski planini do prvega večjega spopada med Nemci in kamniškimi partizani, ki so se vrnili iz Cankarjevega bataljona pod vodstvom Matija Blejca-Matevža.

V noči od 23. na 24. december 1942, ko so partizani ponovno tu taborili in so bili izdani, so Nemci obkolili taborišče. Vendar je bilo v njem le okoli 80 borcev, drugi pa so bili v akcijah. Pri obkoljevanju je sodelovalo okrog 3.000 nemških vojakov in policistov iz Kamnika, Kranja in Savinjske doline. Okrnjeni odred se je junaško boril od zgodnjih jutranjih ur do poldneva in povzročil sovražniku hude izgube. Vendar so imeli tudi partizani 16 mrtvih tovarišev, med katerimi je bil tudi Matija Blejec-Matevž, nekdanji komandant Kamniškega bataljona in tedaj komandant Kokrškega odreda. Proglašen je bil za narodnega heroja. Te borbe se je udeležil tudi narodni heroj Kolman Alojz-Marok, ki je bil tedaj kot član štaba II. grupe odredov na Kamniškem.

KOZJAK

Na tem prelazu so partizani često postavljali zasede Nemcem. Že 1. julija 1942 je v takšno zasedo padel nemški avtobus, ki so ga partizani ustavili in zažgali.

KRAJNO BRDO

To je bila močno partizanska vas, kjer so se večkrat zadrževali štabi različnih partizanskah enot; med njimi je bil tu tudi štab IV. operativne cone. V vasi so partizani puščali tudi ranjene in za boj nesposobne tovariše, za katere so skrbeli vaščani toliko časa, da so si spet opomogli.

KRAŠNJA

Na nemški občinski urad, ki je bil v tem kraju, so partizani Kamniške čete 2. aprila 1942 izvedli drzno akcijo in rekvirirali pisarniške potrebščine. Uspešno so Krašnjo napadli 9. oktobra 1944 tudi borci XIV. div., ki so svoj napad ponovili mesec dni kasneje 6. novembra.

KRATNA

Po izvršenih akcijah v noči vstaje 27. julija 1941 so se tu v ranih jutranjih urah zbrali prvi kamniški partizani pod vodstvom dr. Marijana Dermastie.

KRTINA (pri Dobu)

22. avgusta 1941 so Nemci tukaj ustrelili 5 talcev.

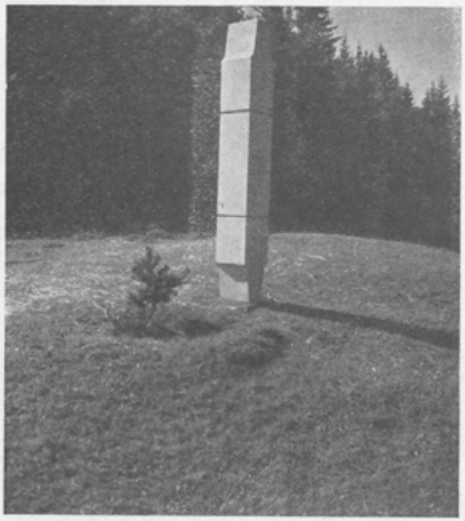

Spomenik, postavljen v spomin na ustanovitev Šlandrove brigade na Šipku

Po izvršenih akcijah v noči vstaje — 27. julija 1941 — se je tu zbrala radomeljska skupina partizanov.

KRIŽ (pod Murovico)

Spomladi 1943 so bili tukaj hudi boji med Nemci in borci Kamniškega bataljona.

KRIŽ (pri Kamniku)

Grad so požgali šlandrovci 22. novembra 1943, da bi ne mogel več služiti Nemcem.

KUŽNA

Že 1942. leta so se tukaj zbirali zlasti partizanski politični delavci. Tukaj je bila tudi stalna partizanska javka. Vsa družina te kmetije je aktivno delala za narodnoosvobodilno gibanje. V hiši so bili mnogi sestanki, na katere so partizani klicali ljudi iz Kamnika in drugod.

LASENO

Vas je služila partizanom že od 1942. leta dalje kot zatočišče in so se borci v njej radi zadrževali. Zaradi tega je prišlo tukaj do mnogih bojev. Tu so se zadrževali tudi politični delavci in terenski aktivisti. V vasi je bil nekaj časa sedež okrožne tehnike in sedeži nekaterih drugih forumov. V bližini vasi pa tudi v njej so bila skladišča municije, orožja, hrane in drugega vojaškega materiala.

LAZE (Tuhinjska dolina)

V noči 16. septembra 1942 so borci Kamniškega bataljona izvedli akcijo v stavbi nemškega občinskega urada v neposredni bližini policijske postojanke. Uničili so arhiv in zaplenili več pisarniškega materiala.

Spomladi leta 1944 je Šlandrova brigada razbila tukaj močno nemško motorizirano kolono in jo uničila.

Vas so Nemci požgali poleti 1944.

Februarja 1945 pa so šlandrovci napadli v vasi domobrance.

Že leta 1942 je delovala tukaj partizanska usnjarna, ki je z usnjem in obutvijo oskrbovala partizanske enote na Kamniškem in tudi na Štajerskem.

LES

Tukaj je prišlo poleti 1943 do hudih bojev med partizani Kamniško-zasavskega odreda in Nemci, ki so imeli velike izgube.

LIMBARSKA GORA

Tu je bila 30. septembra 1943 reorganizirana Šlandrova brigada. Zato so jo potem preimenovali v Šlandrovo goro.

Na njej so navadno na predvečer delavskega praznika 1. maja goreli v času okupacije kresovi.

LIPA

Tu so partizani vzdrževali svojo stalno javko.

Junija 1943 pa so bili tukaj hudi boji med kamniškimi partizani in Nemci.

LISIČJE

Od spomladi 1942 dalje so vzdrževali tu partizani svojo posebno zaupno javko. V hiši so se zdravili tudi mnogi ranjenci, ki so jih prevzeli v oskrbo v svojih hišah vaščani.

LOKA (pri Mengšu)

Partizani Kamniškega bataljona so 23. septembra 1942 prišli v vas in izvedli v njej močno propagandno akcijo.

Septembra 1943 pa so v hiši Ivana Stoparja uredili partizansko tehniko, ki je tiskala politično, propagandno in drugo partizansko čtivo. Tehnika je delala v tej hiši do novembra istega leta, ko se je preselila v Črnuče.

LOKE (Tuhinjska dolina)

Julija 1942 so v vasi napravili kamniški partizani prehranjevalno akcijo. Na hiši št. 5 Janeza Brleca, ki je bil prvi sekretar OF za Tuhinjsko dolino, je odkril bivši Okrajni odbor Zveze borcev Kamnik julija 1949 spominsko ploščo. V tej hiši se je namreč sestal tudi prvi štab kamniških partizanov julija 1941.

LUKOVICA

Svojo prvo akcijo so tukaj izvedli kamniški partizani 24. marca 1942 ponoči, da bi se založili s hrano, cigaretami in tobakom. Akcija je zelo dobro uspela, saj so poleg hrane borci zasegli še okoli 350.000 cigaret.

2. aprila istega leta pa so borci Kamniške čete razdejali električne naprave ter tako za dalj časa onesposobili električno omrežje.

Ponovno so partizani napravili večjo akcijo v bližini tega kraja, ko so 20. julija istega leta uničili cesto in telefonsko napeljavo vzdolž ceste proti Krašnji v dolžini 1 km. Tedaj je prišlo tudi do večjega boja z Nemci, ki so imeli več mrtvih.

7. januarja 1945 pa so blizu vasi ujeli Nemci 12 partizanov in jih potem ustrelili v kamnolomu v Vrhovlju.

MALA LAŠNA

Ker so se v bližini vasi pogosto zadrževali partizani, so jo Nemci požgali 2. avgusta 1942.

Sredi septembra istega leta so borci Kamniškega bataljona zažgali nemško postojanko, ki so jo po požigu vasi tukaj postavili Nemci.

Po težkem udarcu, ki je zadel Kamniški bataljon v Kališču, so Nemci zasledovali njegovo premikanje in ga hoteli ponovno obkoliti v tem kraju 21. januarja 1943. Vendar so se partizani v hudem boju prebili.

MALA PLANINA

Julija 1934 je bila tukaj konferenca SKOJ, ki se je je udeležil tudi Ivan Lola Ribar.

Na planini so bili tudi mnogi boji, ker so tukaj često taborili partizani.

MALI RAKITOVEC

V vasi so se mnogo zadrževali partizani že od spomladi 1942. Ker so se nekateri vaščani priključili NOV kot borci, drugi pa so partizane podpirali, so vas Nemci požgali marca 1944. V bližini vasi so bili mnogi hudi boji kamniških partizanov, v letu 1944 pa zlasti Šlandrove brigade.

Bivši Okrajni odbor Zveze borcev Kamnik je tukaj uredil 1949. leta grobišče

neznanih borcev, ki so padli v številnih bojih Šlandrove in Tomšičeve brigade.

MENGEŠ

Kakor Kamnik in Domžale tako je bil za razvoj NOB na Kamniškem pomemben tudi Mengeš. Dal je več kot 300 borcev, od katerih jih je 68 padlo, 32 Mengšanov je bilo ustreljenih, okrog 100 pa je bilo izseljenih. Ves čas okupacije je velika večina Mengšanov aktivno sodelovala z NOV. Tu se je rodil 27. februarja 1914 tudi narodni heroj Matija Blejec-Matevž, ki je padel kot komandant Kokrškega odreda 24. decembra 1942 na Kostanjski planini. V trgu so bile nekatere hiše stalna zbirališča aktivistov, terencev in organov političnega ali vojaškega značaja. V trgu je bilo tudi več bunkerjev, skrivališč in skladišč. Pod gospodarskim poslopjem Ržečnikovim je bil skoraj 3 m dolg, 2 m širok in 2 m visok bunker za material, ki so ga ljudje zbirali za partizane. V njem je bil tudi okrajni arhiv.

Prvič so se partizani spopadli z Nemci pri mengeškem kamnolomu že 2. avgusta 1941, prva večja partizanska akcija v Mengšu pa je bila 15. avgusta 1942, ko so borci obračunavali z domačimi izdajalci in naslednjega dne uničili mengeško opekarno. Ponovno so bili partizani v Mengšu že čez 10 dni, ko so javno označili imena okupatorjevih sodelavcev v trgu.

Prvi terenski odbor OF v Mengšu se je sestal v Liparjevi hiši že 6. decembra 1942. Pomembnejša partizanska akcija v Mengšu pa je bila približno leto dni kasneje, ko so partizani 3. decembra 1943 sredi dneva odnesli pisarniški material iz tovarne parketa.

8. januarja 1944 pa so Nemci za Ravbarjevim gradom ustrelili 30 talcev, da bi maščevali šestero izdajalcev, ki so 23. novembra prejšnjega leta plačali za svoje protinarodno delo s smrtjo.

16. maja 1944 sta zgorela Društveni in Sokolski dom, da bi ju Nemci ne mogli uporabljati v svoje namene. Zato so Nemci čez 4 dni izselili 39 oseb.

2. septembra 1944 so v Mengeš prišli domobranci in tu organizirali svojo postojanko.

Spomenik padlim v NOB so odkrili v Mengšu 1960. leta.

MENGEŠKI HRIB

Tu so bila v letih od 1941 do 1945 razna partizanska skrivališča in skladišča hrane, opreme, orožja in drugega materiala ter bunkerji za terenske delavce. Sem so tudi večkrat prišle manjše partizanske enote.

MENINA PLANINA

Kakor na Veliki planini so se tudi tukaj večkrat zadrževale partizanske enote. Tu so bila že 1942. leta taborišča kamniških partizanov, leta 1943, 1944 in 1945 pa tudi taborišča brigad in enot XIV. divizije. Zato je bila

Menina planina prizorišče mnogih hudih bojev, v katerih je padlo več sto naših borcev.

Na Menini planini so odmetavali zavezniki s padali tudi orožje in municijo ter drugi vojaški material. Zato so bili tukaj mnogi bunkerji in skrivališča partizanom potrebnega materiala.

MOHOR

21. septembra 1941 sta del Mengeško-moravške čete tukaj napadla dva bataljona nemške policije. Partizani so se na svojih položajih odlično branili ter prizadejali Nemcem hude izgube. Ponoči so prebili nemški obroč in se umaknili na Limbarsko goro.

MORAVČE

Kraj in okolica sta bila že od prvih početkov narodnoosvobodilnega gibanja močno naklonjena partizanom, ki so se tu često zadrževali vsa 4 leta. Moravče so bile v mnogih bojih težko prizadete; bile so nekajkrat osvobojene, a so se Nemci trdovratno vračali nazaj, ker so vedeli za strateško važnost tega področja. Čeprav je bila v kraju močna nemška žandarmerijska postojanka in so od jeseni 1944 zahajali sem tudi domobranci, so bile Moravče s svojo okolico zlasti prva leta okupacije eno najmočnejših partizanskih žarišč na Kamniškem.

Prvo večjo akcijo so kamniški partizani izvedli tukaj skupaj z borci Zasavskega revirja 19. aprila 1942, ko so se močno spopadli s posadko nemške žandarmerije.

Zadnje dni januarja 1943 so Nemci povsod na Kamniškem izseljevali prebivalstvo in ga zapirali; tedaj so v Moravčah izselili okoli 250 ljudi, mnogi pa so se umaknili v partizane.

16. marca 1943 so borci Kamniškega in Zasavskega bataljona napadli nemško postojanko, pošto, občino, hranilnico in šolo. Napad je zelo uspel. 6 dni zatem so Nemci postrelili v kraju 6 talcev. Ponovno so bile Moravče osvobojene 19. marca naslednjega leta, ko sta vse nemške postojanke v kraju uničili Šlandrova in Tomšičeva brigada.

Ko so se v Domžalah in Mengšu naselili domobranci, so le-ti često zahajali sem. 24. decembra 1944 pa so Moravče bombardirala nemška letala, nakar je sledila velika nemška in domobranska hajka na Moravškem.

MOSTE

Domobranci iz Mengša so tukaj 8. novembra 1944 zajeli 4 partizane in jih po daljšem pretepanju ubili. Že leta 1942 so imeli v vasi partizani dobrega obveščevalca.

MOTNIK

Tukaj je bila do junija 1944 močna nemška žandarmerijska posadka. Avgusta 1943 so Nemci izvedli večjo racijo na sodelavce NOB in jih 26

Internacija

zaprli. 1. februarja 1944 pa je postojanko napadla in zavzela Šlandrova brigada. Nemci pa so jo vzpostavili ponovno, ko so jo morali sami zapustiti. 26. novembra 1944 so se v trgu zbrali aktivisti kamniškega okrožja, 178 po številu. Izvolili so 36-članski plenum OO OF Kamnik.

V trgu je delovala tudi usnjarna, ki je skrbela za obutev partizanskih enot. Na pokopališču je večje grobišče neznanih padlih borcev iz VII. ofenzive pozimi 1944-1945.

Danes je na zgradbi Krajevnega urada Motnik vzidana spominska plošča padlim borcem in žrtvam fašističnega terorja tega kraja, ki jo je odkril Krajevni odbor Zveze borcev Motnik 1948. leta.

MUROVICA

Na tem hribu so se 29. novembra 1942. leta prvič v kamniškem okrožju spopadli partizani z raztrganci. Tu so bili kasneje mnogi boji med Šlandrovo brigado in Nemci.

NJIVICA

Tu je bil leta 1944 sedež okrožne partizanske tehnike.

NOVA REBER

6. jan. 1945 so Nemci tukaj napadli angleške pilote, ki so ponoči počivali na prehodu iz Štajerske na Dolenjsko. Pobili so vse ujete in družino, pri kateri so prenočevali, hišo pa požgali.

NOŽICE

Že v jeseni 1942 so vaščani oskrbovali partizanske ranjence in tudi kasneje sodelovali z NOV.

16. aprila 1945 je prišlo v vasi do hudega boja med partizani in domžalskimi domobranci. V tem boju je padel tudi komandant domžalskih domobrancev.

OBRŠE

Tudi to vas so požgali Nemci kakor še nekatere druge vasi 2. avgusta 1942, vaščane pa so izselili ali zaprli.

Tu so bila tudi skladišča hrane in drugega vojaškega materiala. Že julija 1941 je bil tu formiran prvi odbor OF na tem področju.

OGRADAR

Tu je julija 1942 več dni taboril del Kamniškega bataljona in hodil od tu na akcije v okolico. Dne 24. julija pa so partizane obkolili Nemci, ki jih je sem pripeljal domači izdajalec. Ob 11. uri dopoldne je pričel boj, ki je trajal več ur. Partizanom je uspelo, da so se prebili iz obroča brez večjih izgub.

OKLO

Tu so zjutraj 24. februarja 1944 napadli Nemci počivajoče partizane, ki jih je izdal neki domačin. Padlo je 53 borcev, 25 pa je bilo ujetih. To je bil eden najhujših udarcev za partizane na Kamniškem v vsem času okupacije.

OKROGI

V Potokarjevi hiši je bil 18. aprila 1942 sestanek zasavsko-revirskih in kamniških partizanov.

OSEKE

Ena največjih katastrof je doletela Šlandrovo brigado februarja 1944 na tem kraju Menine planine. Padlo je več kot 30 borcev brigade, ki so jo nenadoma napadli Nemci.

Danes je vdelana v skalo spominska plošča, ki je posvečena padlim partizanom Šlandrove brigade, odkril pa jo je junija 1953 Občinski odbor Zveze borcev Kamnik.

OSNOVČEK

Tu so si partizani Kamniškega bataljona maja 1942 uredili svoje taborišče in ga obdali s strelskimi jarki. Nemci so taborišče 10. maja obkolili in okoli 3.000 sovražnikov ga je ves dan brez uspeha napadalo. Nemci so uporabljali tudi topove, a so imeli velike izgube. Na večer so partizani prebili več obročev in se umaknili.

Ponovno je prišlo na tem hribu do boja med nemško in partizansko patruljo 4. januarja 1943.

OSREDEK

V gozdu pod Osnovčkom so partizani na tem kraju dogradili 15. marca 1944 podzemeljsko bolnišnico, ki je mogla sprejeti več kot 20 ranjencev. Bolnišnico so zgradili po ukazu Okrožnega komiteja KPS Kamnik. Oktobra 1944 pa je bila izdana in je morala prenehati s svojim delom, ranjence pa so premestili.

OŽBALT (pri Blagovici)

Borci reorganizirane Šlandrove brigade so pozno v jeseni 1943 tukaj napadli Nemce, ki so se po hudem boju morali umakniti, nemško postojanko v župnišču pa so borci razbili.

PEČE

Tu je bila jeseni 1944 komanda mesta Moravče.

PETERŽIVEC

Tukaj so Nemci julija 1942 napadli patruljo Kamniškega bataljona.

PIRŠEVO

Tu so bili mnogi bunkerji za živež, opremo, vojaški in sanitetni material. Tu so bili tudi sedeži Okrajnega komiteja KPS Tuhinj, Okrajnega odbora OF Tuhinj in Okrajne gospodarske komisije Tuhinj. V vasi je bila tudi kurirska stanica.

Ker so vaščani aktivno podpirali partizane, so vas požgali Nemci 2. januarja 1945.

PLEŠIVEC

Na tem hribu so večkrat taborili partizani. Kamniški bataljon je taboril tukaj že od junija 1942 in od tu napravil mnogo akcij v vse smeri. Od tu je napadel tudi postojanko na Črnivcu.

PODGORA

Vas so požgali Nemci 2. avgusta 1942, ko so požigali še druga naselja v tej okolici, da se maščujejo nad prebivalci, ki so z vsem odločno podpirali partizane. Nekateri vaščani so se pravočasno pridružili partizanom, mnoge pa so Nemci zaprli in izselili.

PODGORICA

Partizanska patrulja je 24. septembra 1942 napadla utrjeni nemški občinski urad in zasegla pisarniške potrebščine.

9. avgusta 1944 pa so v vasi ustrelili domobranci 3 partizane in vrgli 4 ženske v gorečo hišo.

PODGORJE (pri Kamniku)

V noči vstaje, 27. julija 1941, so bili na cesti Kamnik-Kranj požagani telefonski drogovi, cesta pa na nekaterih mestih poškodovana.

Skozi Podgorje se je 19. decembra 1943 umikala v Kamniške planine Šlandrova brigada.

PODHRUŠKA

24. aprila 1942 so kamniški partizani uničili most na glavni cesti, približno mesec dni kasneje, v začetku julija istega leta, pa so napadli tukaj kamion nemške policije in ga uničili.

PODJELŠE

Tu so manjšo partizansko patruljo 29. novembra 1942 napadli domači izdajalci. Padlega partizana so izdajalci potem pokopali skupaj s psom, ki je bil ustreljen med bojem.

POGLED

Tu se je pozimi 1943 in leta 1944 večkrat zadrževala Šlandrova brigada.

POD STENAMI

Tu je bil podzemeljski bunker, ki so ga partizani zgradili zgodaj spomladi 1945, da bi ga uporabljali za bolnišnico, a so ga pred dograditvijo našli Nemci in ga uničili.

POLJANE

Zlasti pozimi 1944 so se tukaj zadrževale brigade XIV. divizije.

POTOK (pri Črni)

Že 17. junija 1941 so se v potoškem gozdu zbrali pod vodstvom Romana Potočnika prvi pristaši vstaje na Kamniškem. Tudi ta dolina je bila stalno zatočišče partizanov, saj so bili tu doma nekateri najstarejši kamniški partizani.

Tu je tudi grobišče 64 borcev, ki so padli v bojih tod okoli in na Črnivcu v zadnji nemški ofenzivi pozimi 1944—1945, in 51 talcev, ki so jih postrelili Nemci v Črni 8. julija 1942. Grobišče je uredil bivši Okrajni odbor Zveze borcev Kamnik.

POTOK (Tuhinjska dolina)

Junija 1943 so borce Kamniškega bataljona tukaj pri prehodu ceste napadli žandarmerijski in policijski oddelki. Partizani so jim prizadeli manjše izgube, sami pa so se umaknili.

PRAPRETNO

Nad Prapretnim je delovala pozimi 1943—1944 okrožna tehnika.

PRAPROČE

Jeseni 1944 je bil tukaj center okrožne gospodarske komisije, ki so ga 9. novembra 1944 odkrili in napadli domobranci ter zasegli veliko zbranega materiala.

PRESERJE (pri Veliki Lašni)

Jeseni 1942 so partizani tu napadli nemško patruljo in jo uničili.

Tu so Nemci 21. januarja 1943 obkolili Kamniški bataljon. V hudem boju so se partizani prebili proti Kolovcu. V boju pa je padlo 6 partizanov, ki so jih Nemci vrgli psom.

PREVOJE

Že marca 1942 so borci Kamniškega bataljona izvedli v vasi večjo prehranjevalno akcijo v mlekarni. Takih akcij v to mlekarno je bilo pozneje še več. Blizu vasi je bila tudi kurirska stanica za zvezo Gorenjska-Dolenjska.

V tej vasi se je rodil 26. februarja 1914 narodni heroj Viktor Avbelj.

PREVOJE (pri Tuhinju)

Bivši Okrajni odbor Zveze borcev Kamnik je tukaj 1950. leta uredil grobišče 192 padlim borcem, med katerimi je tudi narodni heroj Kotar Martin.

PRIKERNICA

Ker je tu večkrat taborila Šlandrova brigada, je prišlo v bližini do mnogih bojev.

PŠAJNOVICA

Tu so bili hudi boji 1. decembra 1943, ko so Nemci prišli vaščane selit. Borci Šlandrove brigade so vas branili in pregnali Nemce. V vasi in blizu nje so bila skladišča hrane, pozimi 1944—1945 pa je delala tukaj tudi okrožna tehnika.

RAČA

Jeseni 1943 in spomladi 1944 je imela tukaj svoj center domžalska gospodarska komisija. Nad vasjo je bila januarja 1944 partijska šola Okrožnega komiteja KPS Kamnik.

RADOMLJE

K najpomembnejšim žariščem vstaje na Kamniškem je šteti tudi Radomlje, kjer so bili doma nekateri najstarejši borci, med njimi tudi prvi komandant Kamniškega bataljona dr. Marijan Dermastia-Urban. Kraj je prispeval velike žrtve v naši ljudski revoluciji.

V noči vstaje, 27. julija 1941, so bili tukaj porušeni trije mostovi čez Bistrico. Svoje prve akcije je vršila tukaj radomeljska četa.

17. in 18. septembra 1942 so bili v vasi borci Kamniškega bataljona in izvedli pomembno politično in propagandno akcijo.

Sredi decembra 1943 je pričela s svojim delom prva partizanska tiskarna na Kamniškem. Bila je skrita v Opekarni. Po 3 mesecih dela se je preselila v poseben bunker med Radomljami in Rudnikom. 8. aprila 1944 sta Šlandrova in Tomšičeva brigada napadli utrjene položaje nemške žandarmerije v vasi in požgali Sokolski dom.

RAŠICA

Prve ilegalne partizanske skupine so bile na Rašici že junija 1941. Sredi avgusta tega leta so se na Rašici zbrale partizanske skupine iz kamniškega področja ter se združile z Rašiško četo. 17. avgusta je bil tako ustanovljen Kamniški bataljon, ki je štel 117 borcev in katerega prvi komandant je bil dr. Marijan Dermastia-Urban. Bataljon je bil razdeljen v Rašiško, Mengeško-moravško, Kamniško in Radomeljsko četo. Po ustanovitvi je bataljon ostal tu še 3 dni. 18. septembra je del Rašiške čete pobil na Rašici skupino gestapovcev in zažgal njihov avto, 19. septembra so Nemci obkolili Rašico in jo naslednjega dne požgali, prebivalce pa izselili. Tako je bila Rašica prva slovenska vas, ki so jo požgali okupatorji. Dan kasneje so Nemci obkolili tudi Rašiško četo, ki pa se je iz obroča prebila.

V rašiških gozdovih so si v pozni jeseni 1944 mengeški ilegalni politični delavci zgradili bunker, ki jim je služil kot zatočišče pred mnogimi nemškimi in domobranskimi hajkami.

RAVNE

Jeseni 1944 je bila tukaj komanda OZN, v bližini pa je imela svoj sedež tudi gospodarska komisija za Tuhinjsko dolino.

RAZBOR

V septembru 1943 so zgradili tukaj partizani bolnišnico, ki so jo imenovali KRHLJIČ. Mogla je sprejeti do 20 ranjencev in ker ni bila izdana, je služila svojemu namenu do osvoboditve.

REBER

Tu so bila skrivališča orožja in municije.

RODICA

Železniško postajo v Rodici je požgal Kamniški bataljon jeseni 1943.

ROVA

Ob pritoku Rovščice je bila zgrajena jeseni 1943 manjša partizanska bolnišnica. Bila je vkopana v breg, dolga 4 m in toliko široka. Ker je kmalu postala premajhna, so poleg nje 100 m vstran zgradili še drugo.

SELA (Tuhinjska dolina)

21. aprila 1942 so kamniški partizani zažgali nemški avto s kinoprojektorjem in izgnali 2 nemški učiteljici.

SELO (pri Vodicah)

29. septembra 1941 so Nemci zaradi izdaje obkolili 7 ranjenih partizanov Rašiške čete, 2 sta izgubila življenje, 5 pa so jih ujeli.

V noči 17. junija 1943 pa je nemška žandarmerija vdrla v hišo Kristanovih in ustrelila mater in troje sinov.

SENOŽET

Tukaj so partizanske enote prehajale čez Savo s čolnom, ki ga je imel za to pripravljenega brodnik.

SIDRAŽ

Že poleti 1942 je tukaj taborila Krvavška četa, decembra 1943 pa Šlandrova brigada.

SLAPE

Tu je bil glavni prehod partizanskih enot z Gorenjske in Dolenjske na Štajersko. Junija 1943 so Nemci postavili tu močno zasedo partizanom Kamniškega in Savinjskega bataljona, ki so spremljali ranjenega komandanta NOV

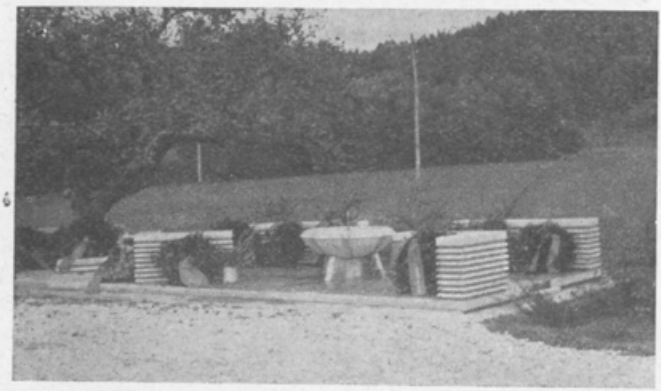

Spomenik padlim in žrtvam fašizma na Rudniku pri Radomljah. Odkrit 1960

in POS Staneta Rozmana. Oktobra 1944 so močnejše nemške vojaške enote napadle en bataljon Šlandrove brigade, ki je v vasi počival. V boju je padlo 12 borcev, hiše pa so Nemci požgali.

Hudi boji so bili tukaj tudi v zadnji nemški ofenzivi pozimi 1944.

1949. leta je Krajevni odbor Zveze borcev Motnik odkril spominsko ploščo 12 borcem, ki so padli na tem kraju.

SLEVEC

Občinski odbor Zveze borcev Kamnik je maja 1955 ob 10-letnici osvoboditve odkril spomenik, ki je posvečen padlim borcem in narodnemu heroju Matiju Blejcu, ki so padli v boju na Kostanjski planini 24. decembra 1942.

SLEVO

Tu je bila kurirska stanica za zvezo med Gorenjskim in Kamniškim.

SLIVNICA

V veliki nemški in domobranski hajki decembra 1944 so bili tu hudi boji.

SMLEDNIK

22. avgusta 1941 so Nemci ustrelili 5 talcev.

SNOVIK

Tu so se poleti in jeseni 1944 zadrževale enote VOS.

Decembra 1944 so Nemci ustrelili tukaj 11 talcev.

Na tem kraju je bil tudi stalen prehod med Tuhinjsko dolino in Štajersko.

SOTESKA

Tu je bil od jeseni 1943 dalje obveščevalni center kamniškega okrožja, v bližini pa je bila tudi relejna kurirska stanica.

SOVINA PEČ

Tu so se od poletja 1943 zadrževali zlasti partizanski politični delavci. V vasi so Nemci z žico zvezali dve družini in v hlevu živi zažgali.

1944. leta je bila tukaj tudi klavnica.

Grobišče na tem kraju je uredil bivši Okrajni odbor Zveze borcev Kamnik.

SPODNJA JAVORŠČICA

Vas so požgali Nemci in domobranci 22. avgusta 1944, ko so dvakrat zapored po več dni skupaj hajkali na Moravškem, ker so se že od 1942. leta dalje tu zadrževali partizani. Zato so Nemci imenovali te kraje »Mala Rusija«.

SPODNJA SLIVNA

Tu je bila telefonska centrala, ki so jo postavili partizani za zvezo med IV. operativno cono in Glavnim štabom NOV in POS.

SPODNJE PALOVIČE

Tu so bila mnoga skrivališča hrane za partizane že 1942. leta. V vasi so imeli partizani vsa leta tudi svojo stalno javko. Na hiši št. 6 je vzidana spominska plošča Pestotniku Valentinu, ki jo je odkril nekdanji Okrajni odbor Zveze borcev Kamnik 1952. leta, ker je v tej hiši imela Radomeljska četa že 1941 svojo zaupno javko.

SPODNJI HRIB

Partizani so imeli tukaj svojo stalno javko od 1942. leta dalje.

SPODNJI OKROG

Novembra 1944 je bil tukaj sedež komande Kamniško-zasavskega vojnega področja, v bližini pa je bila tudi relejna kurirska stanica.

SPODNJI RUDNIK

Tu so se prve dni januarja 1945 zbrali k posvetovanju vodilni partizanski politični delavci na Kamniškem. Zbrali so se v bunkerjih blizu vasi. Bili pa so izdani in Nemci so pobili okoli 35 partizanov, med njimi tudi sekretarja Okrožnega komiteja KPS Kamnik Edvarda Peternela-Tinka in 4 člane OZN, bunkerje pa so uničili.

Tu je bila tudi kurirska stanica za zvezo Gorenjska-Dolenjska.

Tcj partizanski vasici, ki je imela v času NOB toliko žrtev, je Krajevni odbor Zveze borcev Duplica napeljal 1960. leta vodovod, padlim žrtvam pa postavil lep spomenik.

STAHOVICA

Nemško postojanko v tem kraju so napadli kamniški partizani 8. junija 1942 ter jo zavzeli.

Krajevni odbor Zveze borcev Kamniška Bistrica je odkril spominsko ploščo na kraju, kjer je padel prvi borec te vasi 9. junija 1942.

STEBLEVEK

Tu je od leta 1943 dalje delovala partizanska usnjarna.

STRANJE

Borci Kamniškega bataljona so 8. julija 1942 prvič napadli to vas in jo brez večjih izgub zavzeli, čeprav so imeli Nemci tukaj močne žandarmerijske oddelke. Nemci so kraj ponovno osvojili šele naslednjega dne opoldne.

10. oktobra 1944 pa sta Stranje napadli Šlandrova in Zidanškova brigada. Krajevni odbor ZB Kamniška Bistrica je uredil grobišče 28 partizanov.

STRAŽA

Ker je bila v vasi stalna partizanska zveza, so v njej belogardisti pozimi 1944 in spomladi 1945 večkrat postavljali zasede.

ŠAVNICE

Tukaj so spomladi 1944 padli v nemško zasedo avstrijski politični in vojaški funkcionarji, ki so se vračali iz politične šole na osvobojenem ozemlju v Beli Krajini nazaj v Avstrijo. Padlo jih je 11, le 1 se je rešil.

Na tem hribu so zavezniki s padali odmetavali vojaško opremo, orožje in municijo.

ŠENTURŠKA GORA

Tukaj je julija 1942 v hudih bojih z Nemci utrpela Krvavška četa večje izgube.

ŠENTVID (pri Lukovici)

16. aprila 1942 so kamniški partizani izvedli večjo prehranjevalno akcijo v vaško mlekarno.

ŠIPEK

V maju 1943 je bi tukaj zbor borcev Kamniškega, Zasavskega in Savinjskega bataljona.

6. avgusta 1943 pa je bila tukaj ustanovljena VI. SNOUB Slavka Šlandra iz borcev Kamniško-zasavskega odreda.

Na Šipku so bili od 1942 pa do osvoboditve mnogi hudi boji.

Tukaj so bila tudi razna partizanska skladišča orožja, municije in oskrbovala naše borce z orožjem in opremo.

Na Šipku je bila tudi relejna kurirska stanica za zvezo Štajerska-Gorenjska--Dolenjska.

Ob 15-letnici ustanovitve Šlandrove brigade so tukaj odkrili spomenik v počastitev tega dogodka.

ŠMARCA

Tu se je rodil 13. decembra 1912 narodni heroj Mirko Jerman.

V vasi stoji spomenik, ki je posvečen 37 padlim borcem in 12 ustreljenim talcem iz Šmarce, Nožic in Homca. Postavil ga je nekdanji Okrajni odbor Zveze borcev Kamnik.

ŠMARTNO (Tuh. dolina)

Sredi aprila 1944 sta vas napadli Šlandrova in Tomšičeva brigada. Ponovno so partizani napadli nemško postojanko v vasi 29. oktobra 1944. To je bila ena najbolj utrjenih in zagrizenih nemških postojank v Tuhinjski dolini, ki je vztrajala do osvoboditve. V bojih za postojanko so imeli partizani večje izgube.

Na pokopališču v Šmartnem je posebno grobišče s spomenikom padlim borcem te vasi in bližnje okolice. Grobišče je uredil Občinski odbor Zveze borcev Kamnik 1953. leta.

ŠPITALIČ

Tu je delovalo zlasti v letih od 1943 do 1945 več političnih, oblastnih in vojaških organov. Tako je bila tu komanda mesta Motnik, tu je bil sedež Okrožnega komiteja KPS Kamnik in še nekateri drugi sedeži. Junija 1944 so partizani požgali grad, župnišče in šolo, ki so jih Nemci uporabljali proti partizanom in so se vanje hoteli vseliti belogardisti.

Na vaškem pokopališču je urejeno grobišče borcev in žrtev fašističnega terorja, ki ga je uredil Krajevni odbor Zveze borcev Motnik 1953. leta.

ŠTANCELAZE

V veliki nemški in domobranski hajki decembra 1944 so bili tukaj hudi boji 29. decembra.

ŠTAJERSKI RAK

Od 1942. leta pa do osvoboditve so bila tukaj taborišča kamniških partizanov.

ŠTEBALJA

Kamniški in revirski partizani so na tem kraju vzdrževali medsebojno zvezo.

TLAČNICA

Pozimi 1941-1942 se je tukaj zadrževala Revirska četa.

TOMANOVA PLANINA

Januarja 1944 so bili na tem hribu hudi boji med Šlandrovo brigado in Nemci, ki so imeli velike izgube.

TRAVNIK

Na tem mestu Menine planine so Nemci partizanom radi postavljali zasede.

TRNJAVA

Šlandrova brigada je spomladi 1944 napadla tukaj nemško motorizirano kolono. Uničila je več avtomobilov in tankov.

Kraj je bil zelo primeren za zasede, ki so jih partizani tukaj često postavljali.

Tu je bil tudi glavni partizanski prehod med Tuhinjsko dolino in Moravškim.

Ker so vaščani mnogo sodelovali s partizani, so Nemci več hiš požgali.

Tu je bil 27. X. 1917 rojen narodni heroj Franc Avbelj-Lojko.

TRNOVČE

Vas so požgali Nemci 2. avgusta 1942, ko so požigali tudi druge vasi v okolici Zlatega polja, da bi se maščevali nad ljudmi, ki so sodelovali s partizani. Del vaščanov se je pred požigom priključil NOV, druge pa so Nemci izselili ali zaprli.

Okoli 300 m severno od vasi so zgradili partizani spomladi 1943 bunker za zdravljenje ranjencev. Velikost bunkerja je bila 5 m × 3 m in je bilo v njem prostora za 10 ranjencev. Imenovali so ga JANEZOV BUNKER. 7. novembra 1943 pa so ga Nemci zaradi izdaje porušili, ranjencem pa je uspelo pobegniti.

TROJICA

Tu je bila 10. septembra 1941 partijska konferenca Operativnega komiteja Kamniškega bataljona, ki so se je udeležili Tomo Brejc, dr. Marijan Dermastia, Roman Potočnik, Blejec Tone in Mihela Dermastia. Konferenca je obravnavala vojaška, politična in personalna vprašanja bataljona.

Vsa leta okupacije so se v vasi radi zadrževali partizani. Spomladi 1944 so partizani napeljali sem celo elektriko, da je mogla delovati tehnika kamniškega partijskega okrožja, ki so jo sem premestili iz Vinj. Končno so vas avgusta 1944 požgali Nemci v veliki hajki, ki je šla skozi te kraje.

V vasi in njeni bližini so bila skladišča orožja in municije ter drugi bunkerji.

TRZIN

Naprave v kamnolomu v Trzinu so razdejali partizani Kamniškega bataljona že 25. avgusta 1942, skladišče železniške postaje pa so zažgali 30. aprila naslednjega leta.

Ko je 10. avgusta 1943 patrulja Šlandrove brigade tukaj mobilizirala, se je spopadla z Nemci in raztrganci.

8. decembra istega leta pa so izvedli drzno akcijo mladinci tega kraja, ki so zažgali šolo in otroški vrtec. Šola je bila ponovno požgana 12. januarja naslednjega leta, ko je zgorel tudi Prosvetni dom; železniško postajo pa so partizani požgali 6. aprila 1943.

20 dni kasneje je prišlo v vasi do boja med patruljo partizanov in nemško žandarmerijo.

9. oktobra 1944 pa so zaradi izdaje padli v vasi 3 politični delavci, med njimi tudi J. Burja-Mirko, sekretar Okrajnega komiteja KPS Mengeš.

TUHINJ

V vasi je bila močna nemška policijska postojanka, ki je močno ovirala kamniške partizane pri njihovih akcijah v Tuh. dolini. Zato je Kamniški bataljon skupaj z Zasavskim bataljonom napadel 13. junija 1943.

Na večer pred 1. majem 1943 je nad Tuhinjem zagorel kres v počastitev delavskega praznika.

Vas je skrbela za bolnišnico Pod lipo, Nemci so jo požgali jeseni 1944.

TUHINJSKA DOLINA

Kot Črni graben in Moravško je bila tudi Tuhinjska dolina zibelka kamniškega partizanstva. Tu so se zadrževale prve partizanske enote že leta 1941 in potem vsa leta okupacije. Zaradi tega je prišlo v dolini do mnogih bojev. Tuhinjska dolina je bila večkrat osvobojena, čeprav so bile v posameznih krajih močne nemške žandarmerijske in vojaške postojanke. Tukaj so bili doma tudi mnogi najboljši borci kamniških in drugih partizanskih formacij.

V noči od 22. na 23. april 1942 so partizani minirali večino mostov v dolini, naslednjega dne so zato Nemci izvedli hajko, ki pa je ostala brez uspeha. Med mnogimi hajkami v teh krajih sta bili najhujši proti koncu leta 1943 in od 18. decembra 1944 do konca marca 1945.

TUNJICE

Tudi tu so se večkrat zadrževali partizani in je v vasi ter njeni bližini prišlo često do bojev. Že 24. avgusta 1941 je tukaj okoli 400 Nemcev napadlo Kamniško četo, ki se je tu zadrževala po prihodu z Rašice. Ker so Nemci napadli četo popolnoma nepričakovano, so jo razbili.

UŠEVK

Tu je bila stalna javka Kamnika s kamniškimi partizani.

VAČE

Nemško žandarmerijsko postajo, ki je bila v vasi, so 14. aprila 1942 napadli kamniški partizani.

Do hudih bojev je prišlo v vasi spet 27. decembra 1944, ko so Nemci in domobranci izvedli eno največjih hajk na Moravškem.

VELIKA LAŠNA

27. marca 1942 je bil tukaj formiran štab nove Kamniške čete. Komandir je postal Matija Blejec, komisar pa Jakob Molek.

Decembra 1944 je prišlo v vasi do hudih bojev, v katerih je padlo mnogo borcev, ker je tukaj taboril tudi štab IV. operativne cone.

Grobišče padlih partizanov je uredil 1949. leta bivši Okrajni odbor Zveze borcev Kamnik.

VELIKA PLANINA

Velika planina je znana ne samo kamniškim, ampak tudi mnogim drugim, zlasti štajerskim partizanskim enotam. Vsa leta okupacije so se na širnih pobočjih te planine zadrževali partizani, imeli tu svoja taborišča in od tu izvajali svoje akcije na Gorenjsko in Štajersko. Močni oddelki nemškega vojaštva in policije so neštetokrat hajkali na tem področju, kjer je zato prišlo mnogokrat do hudih bojev.

Prvi boji so bili tu 4. junija 1942 med partizani Kamniške čete in nemškimi policisti. Ponovno je 19. junija istega leta več tisoč nemških vojakov sodelovalo v obkoljevanju II. čete Kamniškega bataljona, ki je tu taborila. Taborišče je bilo izdano in je v boju padlo 10 borcev, 11 je bilo ujetih, le okoli 20 pa se jih je prebilo iz obroča.

Zlasti pozimi 1944 so se tu zadrževale večje enote XIV. divizije, ki so v hudem mrazu in velikem snegu prizadejale Nemcem velike izgube.

Na Veliki planini so bila tudi skladišča orožja in municije, zavezniška vojaška letala so tu odmetavala orožje, municijo, opremo in drugi material za partizane.

VELIKE STENE

Tu je bila spomladi 1944 urejena partizanska bolnišnica z nazivom POD STENAMI. Služila je za zdravljenje lažjih in težjih ranjencev, ki jih je lahko sprejela do 30. Čeprav je bila izdana Nemcem septembra 1944 in so jo ti iskali, je niso našli. Vendar so se ranjenci iz previdnosti pravočasno umaknili.

VELIKA VAS

Tukaj so se večkrat zadrževali partizani, ki so v bližini vasi prehajali preko Save na Gorenjsko.

VELIKI JELNIK

Tu je bila znana partizanska vas, v kateri so se mnogo zadrževali zlasti terenski politični delavci. V vasi je bilo tudi več bunkerjev, ki so služili ranjenim partizanom, za katere so skrbeli domačini.

VELIKI HRIB

Februarja 1945 so Nemci skupaj z domobranci napadli skupino članov okrajne tuhinjske gospodarske komisije. V boju sta padla sekretar Okrajnega komiteja SKOJ in njegov kurir. Tu je bila 1944. leta tudi partizanska klavnica.

VELIKI RAKITOVEC

Šlandrova in Tomšičeva brigada sta se marca 1944 spopadli tukaj z Nemci. V hudem boju so imeli partizani težje izgube.

VELIKI VRH

Na tem hribu so bila skladišča vojaškega materiala, hrane in opreme. V mnogih hajkah, ki so šle preko tega hriba, je prišlo večkrat do bojev.

VELINK

Kamniška četa je spomladi 1942 imela tukaj svoje taborišče.

VID

Tu je bila sredi februarja 1945 dograjena partizanska bolnišnica v velikosti 2,5 m × 8 m, ki je lahko sprejela 15 ranjencev. Delovala je do osvoboditve.

VINJE

8. avgusta 1943 so organizirali partizani tukaj tehniko kamniškega partijskega okrožja.

VIR

Prvo večjo akcijo so partizani Kamniškega bataljona izvedli tukaj 3. septembra 1942, ko so iz tamkajšnje tovarne odnesli velike količine sanitetnega materiala in nekaj denarja. Že 19. septembra istega leta pa so izvedli še prehranjevalno akcijo pri trgovcu Lenardiju.

VIŠEVK

Ker je tu že od konca leta 1943 delovala partizanska tiskarna, so partizani sem napeljali električni vod, kar je bila za tiste čase zelo pomembna in težavna akcija. Tiskarna je delovala v kletnem prostoru Rožičeve kmetije. Del vasi so Nemci požgali v drugi hajki 22. avgusta 1944, ko so požigali tudi druge vasi na Moravškem.

VODICE

14. januarja 1944 so partizani požgali v vasi nemško šolo in Prosvetni dom, ki so ga uporabljali Nemci v vojaške namene.

VOLČJI POTOK

Ustanovni sestanek prve partijske celice je bil v Cerarjevi gostilni julija 1939. Vodil ga je Fran Leskošek. Tu se je 25. julija 1941 sestal vojni komite za kamniško okrožje in določil 27. julij za dan vstaje na Kamniškem. Izdelal je tudi podroben načrt akcij in postavil štab, ki mu je bil komandant dr. Marijan Dermastia. Sestanek je vodil Tomo Brejc. Prvo večjo akcijo v gradu so kamniški partizani izvršili 14. januarja 1943, ko so zasegli večje količine hrane. Grad pa so požgali 13. aprila naslednjega leta.

VOŠCE

V vas so prihajali partizani že od 1941. leta dalje. Vaščani so vsa leta okupacije s partizani aktivno sodelovali in organizirali v vasi zbirno bazo za

Spomenik na Kostanjski planini

hrano. 14. marca 1945 pa so Nemci zaradi izdajstva našli bunker, v katerem so ujeli sekretarja OK KPS Domžale Jožeta Koviča-Krima in ga ubili potem v Kamniku.

VOVAR

Ker so se tu večkrat zadrževali partizani, so Nemci sem pogosto pošiljali močne patrulje. 15. januarja 1943 so se borci Kamniškega bataljona tukaj spopadli z Nemci.

VRANJA PEČ

Proti koncu aprila 1942 so borci Kamniškega bataljona napadli tukaj počivajočo nemško patruljo, ki je štela okoli 150 mož.

VRANKE

Tu so Nemci marca 1945 pobili 6 domačinov, ker so pokopavali partizane.

VRH (pri Krašnji)

Tudi to je bila znana partizanska vas, kamor so redno zahajali partizani in je zaradi tega prišlo tukaj večkrat do bojev.

VRHE

Jeseni in pozimi 1943 se je tu zadrževala četa VOS.

VRHOVLJE

Nad kamnolomom so Nemci postrelili 12 partizanov, ki so jih ujeli 7. januarja 1945 blizu Lukovice.

VRHPOLJE (pri Kamniku)

7. julija 1944 so borci Kamniškega bataljona napadli avto nemške policije. Nemci so imeli več mrtvih in ranjenih, avto pa so partizani zažgali in zaplenili precejšnje količine orožja. Tu blizu je 20. aprila 1944 padel narodni heroj Martin Kotar, komandant bataljona v Tomšičevi brigadi.

VRHPOLJE (pri Moravčah)

Kraj je nudil stalno zatočišče partizanom, ki so se tukaj radi zadrževali. V začetku julija 1943 je bil v vasi tudi 14-dnevni politični tečaj za terenske delavce in aktiviste. V bližini vasi so bila tudi skladišča opreme, hrane, propagandnega, sanitetnega in drugega vojaškega materiala.

ZABREZOVJE

Na poti med Gorenjsko in Štajersko je bila tukaj kurirska stanica.

ZABUKOVJE

Tu so se kamniški partizani zadrževali že od 1941. leta dalje, zato so Nemci gospodarja ubili spomladi 1944, sina pa odgnali v taborišče.

ZAGORICA (pri Rovah)

Ker so vaščani aktivno sodelovali z NOV, so partizani sem radi zahajali. Tu je bila tudi zveza za partizansko bolnišnico TRIGLAV.

ZALOGAR (Tuhinjska dolina)

Na tej kmetiji so vzdrževali partizani stalno javko.

ZAPOLE

Močne nemške vojaške enote so tukaj 1. junija 1942 rano zjutraj napadle borce Kamniškega bataljona, ki so sem pravkar prispeli z Rakitovca. Poleg pehote je sovražnik uporabljal še minometalce in topove, iz zraka pa so partizanske položaje bombardirali z avionom. Partizani so se po treh dneh boja skoraj brez izgub umaknili. Tu so bili tudi še kasneje mnogi boji.

ZGORNJA BREZOVICA

V tej vasi so se često zadrževali zlasti politični aktivisti in terenski delavci.

ZGORNJA JAVORŠČICA

Avgusta meseca 1944 so Nemci skupaj z domobranci dvakrat zapored hajkali na Moravškem. Požgali so več vasi, med njimi tudi Zgornjo Javorščico 22. avgusta.

ZGORNJA SLIVNA

V vasi so se stalno zadrževali kamniški in zasavski partizani. Ostri boji so bili tukaj posebno od 23. do 30. decembra 1944.

ZGORNJE DOBENO

V teh gozdovih so bila skrivališča municije in orožja Kamniške čete.

ZGORNJE KOSEZE

Avgusta 1943 so partizani tu zgradili poseben bunker, ki je služil za zatočišče in zdravljenje ranjenih partizanov.

ZGORNJE LOKE

Tukaj so bili že septembra 1942 boji med kamniškimi partizani in Nemci. Drugi bataljon Šlandrove brigade je blizu vasi februarja 1944 napadel močno patruljo nemške policije in jo uničil.

ZGORNJE PALOVIČE

V vasi je delovala ves čas okupacije zanesljiva obveščevalna služba, vaščani so aktivno sodelovali v NOV.

ZGORNJI OKROG

V vasi so se radi zadrževali partizani, ki so sem prihajali že od 1942. leta dalje. Avgusta 1943 so Nemci zaradi tega zaprli 9 vaščanov in jih odpeljali v Nemčijo. Ker je bila vas kljub hudemu pritisku okupatorja zelo zavedna in ker so v njej spomladi 1944 spet taborili borci Šlandrove brigade, so jo Nemci požgali.

ZGORNJI PREKAR

Tudi tukaj so se pogosto zadrževali partizani, ki so imeli v vasi zvezo med Gorenjsko in Dolenjsko čez Savo. Nemci so zato sem neprestano pošiljali močne patrulje.

ZGORNJI TUŠTANJ

Avgusta 1943 so partizani tukaj zgradili bunker, v katerem so se zdravili ranjeni partizani.

ZLATINEK

V začetku novembra 1943 je Šlandrova brigada napadla tukaj nemško žandarmerijsko patruljo in jo razbila.

ZLATO POLJE

Vas so požgali Nemci že 2. avgusta 1942, ker so iz nje odšli mnogi vaščani v partizane, drugi pa so NOV z vsemi močmi podpirali.

PARTIZANSKI KRAJI NA KAMNIŠKEM

ZNOJILE

V gozdu 300 m pod kmetijo Vkoček Damjana in približno 1 km severovzhodno od Lukovice je bil že proti koncu maja 1942 zgrajen bunker za zdravljenje ranjenih partizanov. Sprejel je lahko do 5 ranjencev. Uporabljali so ga zelo uspešno zlasti v poletnih mesecih 1942 in 1943, čeprav tudi kasneje ni bil izdan.

Tomaž Novak-Srečko, eden prvih aktivistov na Zlatem polju, nazadnje namestnik komandanta Šlandrove brigade. Padel na Slapeh februarja 1944

ŽAGA (Dolina Črne)

Tukaj so se večkrat zadrževale manjše partizanske enote, 1944. leta pa je bila tukaj tudi komanda mesta Kamnik.

ŽAGANA PEČ

Hudi boji so bili tukaj zlasti v zadnji nemški ofenzivi pozimi 1944—1945.

ŽEJE

Ker so se v vasi mnogo zadrževali partizani, so spomladi 1944. leta napeljali sem tudi elektriko.

ŽELODNIK

Radomeljska četa je tukaj 6. avgusta 1941 napadla nemški vojaški kamion in uničila tudi telefonske zveze. Nemci so imeli večje število mrtvih in ranjenih.

ŽIČE

Tu so Nemci 13. septembra 1941 obkolili z več obroči Radomeljsko četo, ki se je v boju pretolkla in se umaknila v moravške hribe.

ŽIROVŠE

Kamniške partizane, ki so tukaj počivali, so aprila 1943 rano zjutraj napadli Nemci, a partizani so se brez večjih izgub umaknili.

ŽUBEJEV GRIČ

Borci Kamniškega bataljona so tukaj večkrat taborili že v prvih letih. 400 m severovzhodno od Brlečeve hiše je bila v gozdu ena prvih partizanskih bolnišnic na Kamniškem že maja 1942. Sprejela je lahko 6 ranjencev in je imela obliko šotora. Delala je do konca junija 1942.

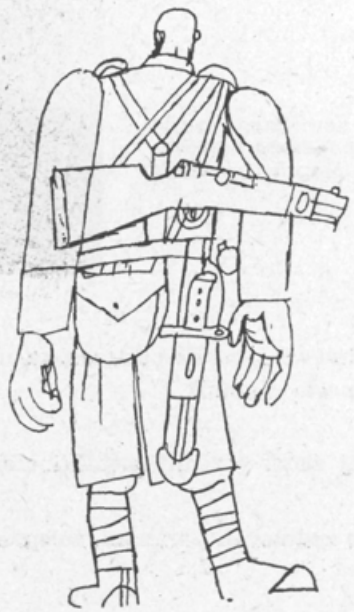

NEKAJ PODATKOV O PRISILNEM IZSELJEVANJU KAMNIČANOV V LETIH 1941 DO 1945

Peter Klavčič

Sekcija internirancev, političnih zapornikov, deportirancev in vojnih ujetnikov pri Občinskem odboru ZB Kamnik že dalj časa zbira podatke o prisilnem izseljevanju ljudi ter o zapornikih iz Kamnika in kamniške občine. Čeprav se je sekciji posrečilo zbrati veliko podatkov, vseh še vedno nima na voljo. Zato objavljamo le majhen del gradiva, ki ga sekcija zbira in pripravlja za objavo v enem kasnejših Kamniških zbornikov.

Nemci so v štirih letih okupacije iz Kamnika in okolice izselili v taborišča v Srbiji (Kosovsko Mitrovico, Smederevsko Palanko, Aleksandrovac, Vrnjačko Banjo, Sremsko Mitrovico in Vel. Orašje) ter v taborišča v Nemčiji (Forth, Gunzenhausen, Eishstett, Mühldorf, Burghausen, Hagenbüshach, Exberg, Niederfelsen, Mattenheim, Rattmannshöhe, Rathsberg, Aistettstadt, Altötting, Neuötting, Rotehnfels am Main, Wehrenfels, Windsheim, Erlachhoff, Poqsau, Aschenhausen, Badtoltz, Weissenburg, Fernbach, Amberg in Schwarzeberg):

Dan Mesec	Iz naselja	Moških	Žensk	Otrok do 18 let
1941				
20. 5.	MOTNIK		1	
5. 7.	KAMNIK	29	12	16
5. 7.	MOSTE	5	2	5
28. 8.	KOMENDA	1		
23. 5.	ZG. TUHINJ	1	1	3
1942				
13. 4.	KOSTANJ	5	8	25
6. 6.	SREDNJA VAS			2

12. 6.	KAMNIK	1	1	
12. 6.	DUPLICA	4	2	
12. 6.	SREDNJA VAS		1	
15. 6.	ŠMARCA	3	2	5
20. 6.	KAMNIK		1	
29. 6.	SREDNJA VAS	1	1	
8. 7.	GRADIŠČE	2	15	44
27. 7.	SREDNJA VAS	1	1	1
15. 8.	GODIČ	9	29	34
15. 8.	GOZD		10	

1943

12. 4.	DUPLICA		1	
24. 7.	RUDNIK		4	2
24. 7.	KOMENDA	1		
24. 4.	RAKITOVEC	2	4	5
28. 4.	SREDNJA VAS	8	10	8
15. 5.	MOTNIK	1	1	
22. 7.	SREDNJA VAS		2	8
1. 9.	GODIČ	2	1	

1944

14. 1.	RAKITOVEC		1	7
14. 1.	VOLČJI POTOK		2	1
14. 3.	ŠMARCA	1		
14. 3.	MOSTE-KOMENDA	5	3	4
6. 4.	GODIČ	2	3	5
19. 4.	KOMENDA	1		
21. 4.	KOMENDA		2	
24. 5.	SREDNJA VAS	1	1	
17. 6.	KAMNIK	1	3	3

KAZALO

Ivan Vidali: V BOJ ZA SVOBODO

Razpad Jugoslavije in prihod Nemcev 7

Priprave na vstajo 15

Upor in dejavnost Kamniškega bataljona 25

Začasno prenehanje vojaške aktivnosti v kamniškem okrožju 61

Rast novega Kamniškega bataljona in povečanje politične aktivnosti na terenu 64

Postavitev trdne organizacije Partije in OF na terenu in ustanovitev Šlandrove brigade 125

Pojav domobranstva in ohromitev polit. organizacij na terenu 229

Zadnja sovražna ofenziva in osvoboditev 250

Elka Podbevšek: Krik iz plamenov 275

Pomlad 276

Pogreb 277

Peter Levec: Vas v mesečini 281

Naša ljubezen 282

Božični obisk 283

Večerna idila 284

Spomini 285

Žareči pepel 286

Franc Zupančič - Marjan: Boj pod Rzenikom na Veliki planini 287

Ivan Lipar - Iztok: Narodni heroji na Kamniškem 294

Tomo Brejc: Polde Miš, zaveden kmet, borec in rodoljub . . . 307

Franc Podstudenšek - Rok: Partizanske bolnišnice na Kamniškem 313

Josip Jeras - Branko: Razvoj OF v Tuhinjski dolini . . . 333

Danilo Cerkvenik: Talci na Kamniškem 339

Zvone Verstovšek: Partizanski kraji na Kamniškem . . . 351

Peter Klavčič: Nekaj podatkov o prisilnem izseljevanju Kamničanov v letih 1941 do 1945 387

● TOVARNA
● KOVINSKIH
● IZDELKOV IN
● LIVARNA

TITAN

KAMNIK
SLOVENIJA

izdeluje:

TEHTNICE – avtomatske, balančne in gospodinjske

KUHINJSKE POTREBŠČINE – mlini za orehe, mlini za mak, mlini za kavo, mesorezke itd.

KLJUČAVNIČE – stavbne in za pohištvo v različnih izvedbah, dozične ključavnice in cilindrične vložke za ključavnice

SPOJNE DELE za vodovodne instalacije – (fitinge)

RAZNE TEMPER ODLITKE kot Ewart verige – odlitke za armature daljnovodov itd.

IZDELKE NUDI PO KONKURENČNIH CENAH. JAMČI ZA KVALITETO! DOBAVLJA V NAJKRAJŠIH ROKIH IN SE PRIPOROČA!

UTOK

TOVARNA USNJA KAMNIK

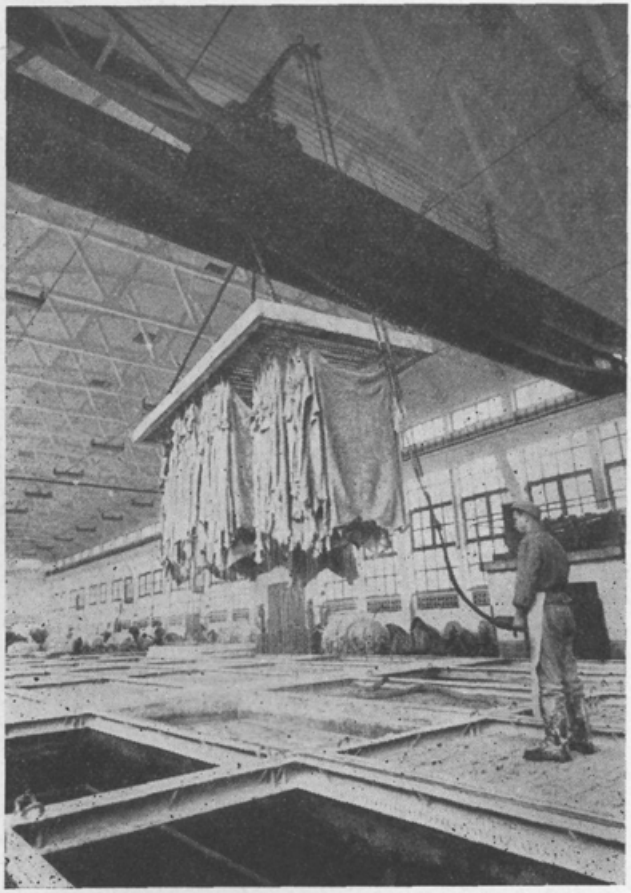

UTOK
KAMNIK - JUGOSLAVIJA

Telefoni:
hišna centrala 6314
direktor 6319
komercialni odd. 6320
p. p. 42

izdeluje
in dobavlja
za domači
in inozemski trg

- **SVINJSKO USNJE** V BOGATI IZBIRI IN
- PRVOVRSTNI KVALITETI
- **GALANTERIJSKO IN KNJIGOVEŠKO USNJE**
- V RAZNIH MODNIH ANILINSKIH BARVAH
- **CHROM SVINJSKO** USNJE RAZNIH VRST ZA
- TAPETNIŠTVO, ČEVLJARSKO INDUSTRIJO
- IN VSAKOVRSTNO TEHNIČNO UPORABO
- **PODLOGE IN CEPLJENCE** VSEH VRST
- IN STRANSKE PROIZVODE
- **ŠČETINE, ODPADNO MAST, MEZDRO**

NAŠE USNJE JE DOSEGLO NAJVIŠJE PRIZNANJE NA DOMAČEM IN SVETOVNEM TRŽIŠČU

PODJETJE

KAMNIK

KAMNIK

PROIZVAJA:

EKSPLOZIVE – Kamniktit I, Kamniktit II, amonal, metankamniktit itd.
VŽIGALNE VRVICE – vžigalna vrvica dvojna in vžigalna vrvica PVC
ČRNE SMODNIKE – rudarski in lovski smodnik
PIROTEHNIČNE PROIZVODE – za izvajanje ognjemetov: rakete in bombe raznih dimenzij, petarde, vodopade, fontane, bengalski ogenj itd.
proizvode za ŽTP: železniške razpočnike, parafinske in smolnate bakle raznih vrst.
pirotehnično galanterijo: čudežne svečke za novoletno jelko, kapice za dečje pištole, konfeti bombice itd.

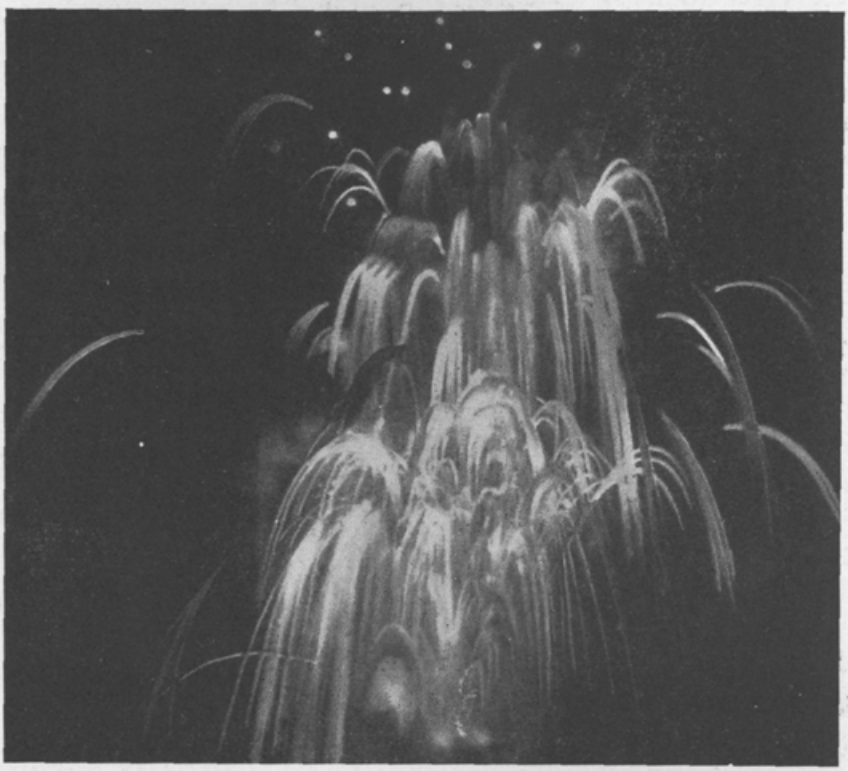

Rudnik kaolina

ČRNA PRI KAMNIKU

- Telefon: KAMNIK 6-297, 6-271 (Črna)
- Železniška postaja:
- KAMNIK-TOVORIŠČE
- Pošta: Kamnik
- Tekoči račun NB Kamnik: 600-22-1-13

- PROIZVAJA PLAVLJENI
- KAOLIN V KOSIH IN
- PLAVLJENI MLETI
- KAOLIN
- UPORABLJA SE KOT POLNILO V INDUSTRIJI
- PAPIRJA, INDUSTRIJI GUMĒ, V KEMIČNI INDUSTRIJI
- ZA FABRIKACIJO BARVNIH SVINČNIKOV
- IN V PLESKARSKI OBRTI

SVILANIT

- TKALNICA
- TISKARNA
- BARVARNA
- KONFEKCIJA
- APRETURA

ŽAKARDNE IN GLADKE SVILENE IN BOMBAŽNE TKANINE V NAJNOVEJŠIH MODNIH VZORCIH, ODLIČNE KAKOVOSTI, PO NIZKIH CENAH, IZ ZALOGE IN PO NAROČILU. NAROČILA POŠLJITE V KAMNIK, TELEFON 6290, 6291, 6343.

- TOVARNA
- EMBALAŽE,
- GUMBOV IN
- GALANTERIJE
- IZ PLASTIČNIH
- MAS

PROIZVAJA:

EMBALAŽO IZ PLASTIČNIH MAS

razne škatle za moško in žensko perilo, nogavice, robce; škatle, doze itd. za kemične farmacevtske proizvode (tablete itd.), razne tube, škatle za industrijo konserv ter vse vrste embalažo in galanterijske izdelke za tobačno, kemično, prehransko in ostale panoge industrije po želji naročnikov.

GUMBE

vseh vrst in oblik, iz uvoženega visokokvalitetnega in domačega materiala za moško ter žensko konfekcijo in perilo po najnovejši modi in v krasnih barvah ter prvovrstne kvalitete.

GALANTERIJO

sobno in kuhinjsko pohištveno okovje v modernih oblikah in pestri izbiri vzorcev, dalje pisarniški pribor iz plastičnih mas, nože za papir, peresnike, pepelnike, zaponke (šnale) za konfekcijo, vložke za steznike, vložke za ovratnike, igle za pletenje ter razne izdelke galanterije tudi po naročilu.

KOŽNE IZDELKE

senčnike in podbradnike za kape iz usnja, polivinila ali stisnjene lepenke v raznih barvah.

SVOJE IZDELKE PRIPOROČA

PAPIRNICA KOLIČEVO

PLAKATNI PAPIR, PERGAMENTNI NADOMESTEK, PERGAMIN IN HAVANA – PELIR IN PREPISNI PAPIR – KLOBUČNI, SERVIETNI IN TOALETNI PAPIR – KROMO-NADOMESTEK – KARTON IN NAVADNI KARTON – SIVA LEPENKA – ELEKTROPREŠPAN-LEPENKA IN DRUGE SPECIALNE LEPENKE

POŠTA DOMŽALE
TELEFON:
LJUBLJANA 30-447

Komunalna ustanova

KAMNIK

VZDRŽEVANJE CEST, JAVNE RAZSVETLJAVE, VODOVODA, KANALIZACIJE, POKOPALIŠČ, SEJMA IN TRŽNICE, JAVNIH NASADOV IN PARKOV

TELEFON: 6353

Telefon: Komenda 4
Bančni račun: Zadružna hranilnica Ljubljana

SLOGA

TESARSKO, MIZARSKO IN ŠČETARSKO PODJETJE

MOSTE PRI KOMENDI

Vse vrste stavbnega in pohištvenega mizarstva, oprema lokalov, strešne konstrukcije, stopnice, lesna galanterija, vsa v tesarsko stroko spadajoča dela ter vse vrste ščetk, čopičev, omel, parketaric ter vse vrste ščetk za tekstilno, kovinsko, karoserijsko in čevljarsko industrijo po vzorcu in načrtu!

KVALITETA IN IZDELAVA PRVOVRSTNI!

Tovarna upognjenega pohištva STOL

DUPLICA - KAMNIK
LR SLOVENIJA - JUGOSLAVIJA

Telefon: 6204, 6205 Kamnik,
Telegrami: STOL KAMNIK

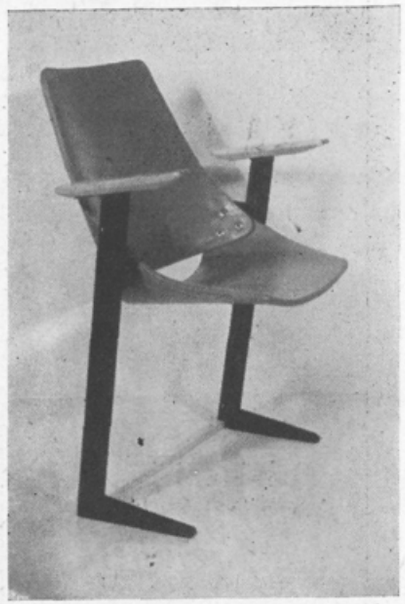

Opremlja kino- in druge dvorane s svojimi standardnimi in drugimi netapeciranimi in tapeciranimi fotelji. Kot tapetniški material se uporabljajo tapetniška blaga, usnje, polivinil itd.
Montažo vrši z lastno strokovno montažno ekipo.

PROIZVAJA:

stole in fotelje iz upognjenega lesa v serijski proizvodnji po lastnih standardih,
stole in fotelje po individualnih načrtih, skicah, fotografijah in ostalih podatkih predvsem v serijah,
Sodobno pohištvo za opremo pisarn – pisalne mize, strojepisne mize in rolo omare predvsem v serijski proizvodnji,
Rex izdelke, zložljive stole in fotelje, montažne mize po možnosti v serijski proizvodnji po lastnih patentih in modelih ter osnutkih lastnega razvojnega oddelka,
Več vrst stolov in foteljev, tapeciranih in netapeciranih, in miz, opremljenih z ultrapasom
Stole, fotelje in mize v lesno-metalni kombinaciji, v sodobni obliki.

DOBAVLJA SVOJE IZDELKE V PRVOVRSTNI SVETOVNO PRIZNANI KVALITETI.
IZVOZNE POSLE OPRAVLJA DIREKTNO Z LASTNO KOMERCIALNO ORGANIZACIJO.

Kemični obrat Kamnik
Telefon št. 6347
Keramični obrat Kamnik
Telefon št. 6318
Impregnacija
Telefon št. 6256

PODJETJE

Svit Kamnik

PROIZVAJA:

POLIRNA IN BRUSNA SREDSTVA, VARILNE PRAŠKE, LEPILA, ELEKTROPORCELAN, TEHNIČNO IN DEKORATIVNO KERAMIKO TER ELEKTRO-IZOLACIJSKI MATERIAL IZ IMPREGNIRANEGA PAPIRJA IN SVILE

Tapetništvo in sedlarstvo

KAMNIK

NUDI SVOJE KVALITETNE IZDELKE PO SOLIDNIH CENAH IN SE PRIPOROČA SVOJIM CENJENIM STRANKAM!

PODJETJE MESO

KAMNIK

Telefon: 232
Telegrami:
MESO KAMNIK
Tekoči račun:
KB Kamnik
600-708-1-125

s štirimi poslovalnicami v Kamniku

Prodaja in predelava mesa. Odkup živine.

Živilska industrija

- **Z OBRATI**
- **V KAMNIKU**
- **ŠMARCI IN**
- **MENGŠU**
- Telefon: 6393
- Tek. rač.: 600-708-1-30

nudi kvas, gorčico, vložene vrtnine, testenine

Odlična kakovost! — Solidna dobava! — Zahtevajte naše proizvode!

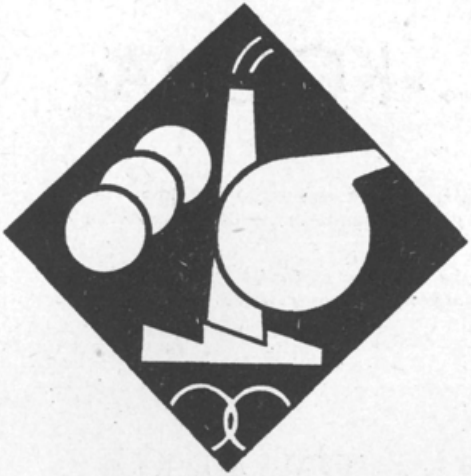

Združena kemična industrija, Domžale

ZA INDUSTRIJO IN VAŠE POTREBE IZDELUJEMO:

- TEMELJNE BARVE
- OLJNATE BARVE
- GLIPTALNE EMAJLE
- OLJNATE LAKE
- KAZEINSKE BARVE
- NITRO IZDELKE
- SPECIALNE IZDELKE
- RAZREDČILA
- ŠKROBE
- DEKSTRINE
- LEPILA
- SVINČENE OKSIDE
- SUHE BARVE

UNIVERSALE

TOVARNA KLOBUKOV, SLAMNIKOV IN KONFEKCIJE DOMŽALE

priporoča svoje solidne izdelke:

kvalitetne klobuke, slamnike, kape, barete čepice, delavskę obleke, športne ter ostale sodobne kvalitetne konfekcijske izdelke po zelo ugodnih cenah.

»TERMIT«

DOMŽALE
Ljubljanska cesta 22
Telefon 367

proizvaja:

v obratu Peskokopi Domžale – Moravče:

Prirodne in prane livarske peske ter ognjestalno glino.

V Kemičnem obratu Ihan:

Livarske posipe, eksotermna livarska sredstva, talila, mlete kamenine in suhe zemeljske barve.

PRIPOROČAMO SE KUPCEM S SVOJIMI KVALITETNIMI PROIZVODI.

Trgovsko podjetje na debelo in drobno

»KOČNA«

KAMNIK

s svojimi prodajalnicami:

Delikatesa – Metka (špecerija) – Mojca (špecerija) – Sukno – Nova Moda – Usnje-obutev – Tip-top (galanterija) – Elektromaterial – Kurivo – Engro-skladišče

vam nudi bogato izbiro vsakovrstnega blaga s solidno postrežbo in najugodnejšimi cenami! – Tel. dir. 6322, računovodstvo 6213, komerc. 6214; telegr.: KOČNA KAMNIK

Trgovsko podjetje

»Potrošnik«

Trgovina na drobno
KAMNIK

PRODAJA ŠPECERIJE IN GOSPODINJSKIH POTREBŠČIN, SADJA IN ZELENJAVE. TEKSTILNEGA BLAGA IN KONFEKCIJE, KNJIG, PISARNIŠKEGA IN ŠOLSKEGA MATERIALA, NAFTE IN NAFTNIH DERIVATOV. – SOLIDNA POSTREŽBA.

Telefon: 6260 – Telegr.: Potrošnik Kamnik

TOVARNA KOVANEGA ORODJA

KAMNIK

KOVANJE IN IZDELAVA VSEH VRST KOVANEGA ORODJA, KOVANCEV IN UTOPNIH ODKOVKOV TER KOVANJE IN IZDELAVA VSEH VRST STROJNIH DELOV.

TRGOVSKO PODJETJE

„Zvezda“

- bogata izbira
- vsakovrstnega
- blaga
- za vsak okus
- Ugodne cene
- in pogoji

Telefon 6330

KAMNIK - Tomšičeva 11

Cenjenim gostom se priporoča

GOSTIŠČE PLANINKA KAMNIK

Telefon 6237

Kvalitetna hrana po zmernih cenah in pristna vina

CENJENIM STRANKAM SE PRIPOROČA

Plesk

KAMNIK

Slaščičarna

»VESNA«

telefon 6367

SE S SVOJIMI KVALITETNIMI IZDELKI PRIPOROČA CENJENIM STRANKAM!

»Mehanika«

KAMNIK

VAM HITRO, POCENI IN SOLIDNO POPRAVI KOLESA IN MOTORNA KOLESA!

„MLEKO"

KAMNIK
Kranjska cesta 3

- vam nudi
- **sveže**
- **mlečne izdelke**

Telefon: 6331 — Tekoči račun: Zadružna hranilnica 600-60-1-131

KOMUNALNA BANKA, Kamnik

Telefon: 6211

varuje in bogati vaše prihranke s 5–6 % obrestmi. Vloge so tajne. — **Poslužujte se naših novih hranilkov.** — Varčevanje je vzgojno in koristno! — Vsakomur hranilno knjižico! — Za hranilne vloge jamči država!

Lekarna Kamnik

DOBAVLJA ZA OBMOČJE OBČINE KAMNIK VSA ZDRAVILA, TUDI ZA VETERINARSKE POTREBE TER DRUGI SANITETNI MATERIAL!

TELEFON 6266

Avtomehanična delavnica

Kamnik

NUDI

STRANKAM SVOJE USLUGE POCENI IN SOLIDNO!

KROJAČNICA

»MODA«

SE PRIPOROČA SVOJIM CENJENIM STRANKAM!

MESTNA HRANILNICA
Kamnik
tel. 6324

- sprejema hranilne vloge, ki so tajne in za njih varnost jamči država
- vodi žiro račune družbenih in množičnih organizacij ter privatnih oseb
- daje kratkoročna posojila

Hranilnica vam pomaga varčevati in gospodariti!

»ELEKTRO«
podjetje Kamnik

Izvršujemo vseh vrst elektr. instalacije, previjanje elektromotorjev in popravila drugih elektr. aparatov. Izdelujemo po naročilu razdelilce za industrijske instalacije ter vršimo avtoelektričarske usluge. Opravljamo servisno službo za »Tobi« izdelke.

Vsa dela izvršujemo po konkurenčnih cenah in solidno!

LONČARSKA OBRTNA ZADRUGA

nudi svojim cenjenim odjemalcem kvalitetne izdelke po zelo ugodnih cenah.

Telefon št. Komenda 5

SADNA DREVESNICA IN VRTNARIJA

nudi veliko izbiro najboljših sort sadnega drevja, sadike črnega ribeza, vrtne jagode, okrasno grmičevje, enoletnice in trajnice, šopke in vence, zelenjadne sadike in svežo zelenjavo po najnižjih cenah ter se priporoča svojim cenjenim odjemalcem.

PARNA PEKARNA
PECIVO-KAMNIK

VAM NUDI VSE VRSTE VEDNO SVEŽEGA KRUHA IN PEČIVA!

Gostinsko podjetje
»DOM« — KAMNIK
S SVOJIMI OBRATI RESTAVRACIJO IN KAVARNO

VAM NUDI VEDNO SVEŽA JEDILA IN DOBRO PIJAČO, V KINU PA PRIJETNO RAZVEDRILO

Trgovsko podjetje **»PLANINA« Domžale**

nudi vsem odjemalcem v svojih 18 poslovnih enotah kvalitetno in zdravo blago po najnižjih dnevnih cenah. Poslužujte se samopostrežne trgovine!

SPLOŠNO MIZARSTVO

»MENINA«

KAMNIK, Parmov 19.

Podjetje je obrtnega značaja; izvršuje stavbena in pohištvena mizarska dela. Opremlja razne trgovske lokale, kakor tudi izdeluje kompletne garniture pisarn.

Posebna skupina mizarjev v podjetju vrši izključno drobna mizarska popravila, oziroma usluge.

ZA VSE SVOJE KVALITETNE IZDELKE JAMČIMO LETO DNI

GRADNJO VAŠIH STANOVANJ, INDUSTRIJSKIH OBJEKTOV IN OSTALIH OBJEKTOV VISOKE GRADNJE ZAUPAJTE PODJETJU

GRADITELJ

KAMNIK

PRIPOROČAMO IZDELKE NAŠE CEMENTARNE IN TERACERSKE DELAVNICE — Telefon 6316 — Kamnik

LID LESNA INDUSTRIJA DOMŽALE

NUDI INTERESENTOM USLUGE
IN PRIPOROČA SVOJE KAKOVOSTNE
IZDELKE!
CENE SOLIDNE!

KALCIT
STAHOVICA

PROIZVAJA SUROVI
IN MLETI KALCIT
IN SE PRIPOROČA
CENJENIM STRANKAM!

Tekstilni inštitut Maribor

ODDELKI: vzorčni atelje v Ljubljani – eksperimentalna tkalnica in filmski tisk v Kamniku – prototipna delavnica v Kamniku – ODDELEK OPRAVLJA: raziskovala dela na področju predelave tekstilnih vlaken v tkanine in tekstilnega vzorčenja – izdeluje tekstilne in vzorčne patrone za vzorčenje v raznih tehnikah – eksperimentalno izdeluje razne tkanine iz prirodnih in umetnih vlaken ter preizkuša njihova svojstva in uporabnost – konstruira in izdeluje modele novih tekstilnih strojev in naprav in preizkuša njihovo uporabnost. – Nudi tehnično pomoč tekstilnim tovarnam

EKSPERIMENTALNE DELAVNICE V KAMNIKU

KMETIJSKA ZADRUGA KAMNIK

S PROIZVODNIMI OKOLIŠI KAMNIK, SREDNJA VAS, ŠMARTNO, LAZE, ŠPITALIČ, MOTNIK in ČRNA

odkupuje vse kmetijske pridelke in gozdne proizvode, oskrbuje svoje člane s potrebnim reprodukcijskim materialom ter razvija kooperacijsko in lastno kmetijsko proizvodnjo.

Mizarstvo MOTNIK

- VRŠI VSA V STROKO
- SPADAJOČA DELA
- HITRO, SOLIDNO IN
- POCENI!
- NOVA DELAVNICA
- PODJETJE JE
- OPREMLJENO
- Z NAJSODOBNEJŠIMI
- STROJI

VII

KAMNIŠKI ZBORNIK

1961

IZDAL IN UREDIL UREDNIŠKI ODBOR
GLAVNI UREDNIK ZVONE VERSTOVŠEK
ODGOVORNI UREDNIK IVO LIPAR-IZTOK

OPREMA IN VINJETE IVE SELJAK–COPIČ

TISKARNA ČASOPISNEGA PODJETJA DELO
LJUBLJANA, JUNIJA 1961

MATIČNA KNJIŽNICA
KAMNIK
1